



✓ રૂપાયતન પ્રકાશન

જૂનાગઢ

*

આવા હતા બાપુ-૧ ૨.૩ દરેકના	૮-૫૦
ગાંધી-ગુરૂ	૧-૨૫
ગીતાંજલિ એક અધ્યયન	૧-૨૫
અહલાહના બંદાઓ	૦-૨૭
મસ્તીની પળોમાં	૦-૭૫
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
ગુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા (છપાય છે)		
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા	”
શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા	”
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા	”
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા	”
આવા હતા બાપુ-૪	”

આરિયાણ

ઉદ્દેશાત્મનાત્માનમ્

જા. ૧૩ [૧૨ - માર્ચ - ૧૯૧૦] જા. ૧ લે

આપણે જે ખીલતા દેખે જોવાનું
છાડી દડાંનો તેા ધાગું મેળવીશું. અને
અનેક વિદ્યાર્થીઓમાંથી બચી જઈશું.

—ગાંધી



(પોસ્ટ અને પ્રિન્ટિંગ કમ્પનિયન) અમદાવાદ ૪૨૫ માર્ચ

પૂ. ગાંધીજી સાથે ચરવાડા જેલમાં પાંચ માસ સતત રહેવાથી લાગુકા દીકરાની માફક કાગળો લખતી વખતે હું વધારે ખડતી છૂટ લેતો. પૂ. બાપુજીએ ૧૯૩૪-૩૫માં પ્રમોલોગ સંઘની રચાવના કરી. પોતે પ્રમુખ બન્યા અને હાથકાગળ બનાવવાનું કામ વધી મગનવાડીમાં શરૂ કર્યું. સરખાતમા હાથકાગળ ધર્મી જ બરછટ, બડા, કદરૂપા, શાદી પૂરે એવા નીકળના

બાપુના પત્રો



હતા. કાગળો પર પૂ. બાપુજીના પ્રેમથી નીતરતા અક્ષરો ઉઠેલવા કમળો મેપડોને દહાવે હતા. મેં તેવા કાગળ વાપરવામાં ટપાલ ખર્ચ વધુ પડતું થાય છે એવી દલીલ કરી હતી. તેના જવાબમાં વર્ધાધી ૧૧-૧૦-૩૫ના રોજ નીચે પ્રમાણે લાંબો કાગળ લખી ધીરજથી હાથકાગળ વાપરવાનું મહત્ત્વ સમજાવ્યું હતું.

૨૨ વરસ પહેલાં આપેલી આ લીખ સ્વરાજ મળ્યા બધી કેટલી બધી સામી છે. છતાં આપણે મારાનેવકા ખાદીના વપરાશ માટે તેટલા જાગૃત રહીએ છીએ તેટલા હાથકાગળ, શાદી, મીસાપેન, બ્લેકડ, નાખા, સત્ય તેવ વાપરતી વખતે જાગૃતિ સેવના કાંઈ જ નહીં તે બાપુનું આદર્શમંત્રવર્ણક ઉદ્દેશ્ય જાણ્યું — છતાં સાદા વિ. હજનવાડ

ગામઠી કાગળ વાપરવા વિષેની તમને જુદાં જાણી છે એ જાણવી નહોતી એટલી. એથી વાતની કલીલ ખાદીને વિષે શરીવાર દાય છે. અને તેનો ઉઠેલ આપણે એક જ રીતે ક્યો છે. ખાદી મોંઘી છતાં જેઓ તેનું રહસ્ય ચમત્કાર્ય છે તેણે તેને પોતાને, આફ્રિકાની દુર્ગતી મૂકી છે. જેમ આપણા માંના લગ્નાઓ મોંઘી ખાદી ગીધી તો કપડાના વપરાશ એકાદ ક્યો અને સરવાળે પાંચાળ્યા. એ વપરાશ એકાદ નેથી કઈ રીતે એ તો બીજા ખર્ચમાંથી પૈસા જાણ્યા પણ હાર ન ખાધી, એમ ગામઠી કાગળ વાપરવાનો આગ્રહ શરૂ કર્યો કે તુરત લખવાનું આગ્રહ કર્યું. તેટલા જ હઠમાં વધારે લખવાનું મનાવ્યું. પાંચ પૈસામાં કે ચાર પૈસામાં જવાને જાહેર તલમાં પ્રવેશ કર્યો હતો પણ જેલમાં કાપડીઓ લખાવી તેમ શરૂ કરી

સરવાળે ટપાલ ખર્ચ વધતું નથી. દિલ્લીમાં કેમ આવ્યો છે એ હું જાણતો નથી પણ મલકાનીએ બચાવ શરૂ કરી દીધો હતો. સરકારને આપીએ તે પણ આપણને આપ્યા બરાબર છે. એટલે ટપાલમાં વધારે ખર્ચ ન કરવાનું, પરાધાને આપણું પટે છે એવી દિલ્લી વિચારણા આવશ્યક છે, સબસત્તા આપણા પોતાના હાથમાં હોય તો પણ ટપાલનું ખર્ચ ઉઠાડપણે લેવો એવક હશે તેઓ મોડું જ કરી ગકવાના છે? જેલમાં આપણે શાધી ઝીંગોળો વપરાશ ક્યાંથી કરવાનો પ્રયત્ન કરતા હતા તે આપણે પોતાની મિતકત સમજાવે કરતા કેમ કે સબસત્તા અને તેના હાથમાં હોય છતાં મિતકત તો આપણી જ છે ને? સરકારમાં પિસો ભરીએ તે સરકારી ખર્ચમાં જ વપરાય છે, પરદેશીઓના હાથમાં મત્તા હોય ત્યારે ઉઠાડપણે વપરાય તેથી કંઈ તેનો વપરાતો પૈસો આપણો મરી જતો નથી. એ ઉઠાડપણું ફર કરવાનો પ્રયત્ન કરવો, ધર્મ છે. પણ જ્યાં મુખી આવ્યા કરે છે ત્યાં સુધી એક નહિ પણ બીજી રીતે પણ એ ખર્ચ આપણે જ ચલાવીએ છીએ તેથી દિલ્લી-વાળી કલીલ ગામઠી કાગળને લાગુ ન પાડી શકાય. એ કાગળનો પ્રચાર કરતા આદર્શ કાગળમાં હદાય દિલ્લીનું ખર્ચ વધી પડતું હોય તો પણ તેથી છેવટે ગામઠી કાગળનો પ્રચાર વધી ચકતો હોય તો વધાવાની દિલ્લીને ટેપ કરવાનું સુદન કારણ નથી.

૧૧-૧૦-૩૫

બાપુના આદીવાંદ

હો છ મહારાજ છાંત મત વ્યાજે ॥
મેં અબલા બજ નાહિં શુસાઈ
તમહિં મેરે સિરવાજ ॥

મૈં શુભલીન શુભ નાહિં શુસાઈ
તૂમ સમરથ મહારાજ ॥

નાબલી દોઈ કે કિન રે ભડે,
તૂમ લીલિ બડા રો રાજ ॥

મીરાંને મળુ જાતેર ન દોઈ
રામી અબ દો લાજ ॥

હે મહારાજ, આગળ જાણિ જાઈયો ની !
આમિ અમના, પ્રભુ (ગોરવાળી), આમારે જોન બન
નાઈ; તુમિઈ આમાર માધારે જાજી ॥ આમિ શુભલીન,
હે પ્રભુ આમારે જોન શુભ નાઈ, તુમિ સજન શુભેર
આશરે ॥ આમિ તોમાર, તોમાર હજીઆ આરે મહાર
કાકેજીમ ॥ તુમિઈ આમારે કદવેરે જાજી ॥ મીરાંર પ્રભુ
ત આરે કૈક નય, (તમે) તુમિઈ આમારે લાગત રખા ॥

હે મહારાજ, મને ત્યજીને ના બાજો, હું
શ્વેક બાળવા, માડું બીડું કૌઈ બજ નથી. હે
પ્રભો, હે જોસાઈ, તમે મારા માધાનો શુભદ છે.
હંયાના કાર છે. સર્વે આશ્રય તુમે જ છે. અને
હું. એક નિશુંલ પામર છું ને તમારે ચરણે
આવી છું. હવે થીના કોની પાસે જાઉં ?

હે મારા મળુ, હે શુભોના આગર, મારી લાજ
તમારા હાથમા છે ને તમે જ રાખો, મહારાજ ॥

પિયા જળ પાર આગ્યા મેરે,
તુમ મીર હું તોરે ॥
મૈં જન રસ જપ બિલાઈ,
મારવ ચિતવત તોરે ॥
અબધ બહીતા અજઝૂં ન આપે,
હૃતિયન તું નેક કોરે ॥

મીરાં કહે પ્રભુ ક્યારે નિરોજો-
કરતન રિન રિન દોરે ॥

હે પ્રિય, આમાર મૂકે એસ ! આમિ ને તોમાર મ,
તુમિ ને, આમાર ! આમિ ને તોમાર પપ આદિયા
આછિ, તોમાર પપ દેખતે છિ ॥

ને સમયે આસિએ બાલિયાછિએ સે સમય ચલિયા
મેલ, તુમિ આજિ એ આસિએ ના; અન્યેર પ્રેમે બલ
દડવા આ છ ॥

હે મીરાંર પ્રભુ, તોમાર ફક્ત બિના ને દિન કાઢે
ના, કખન આસિયા મિયિએ ?

“વહાલા, મારે ઘેર પધારો. તમારી હું છું,
મારા તમે છો. “તમારો માર્ગ” જોઈ રહી છું.”
માર્ગમાં બેસીને વાટ જોઉં છું.”

બાવવાનો સમય આપીને ગયો ! પણ હજી
મેં ના આવ્યો ! લાગે છે કે કોઈના પ્રેમમાં પધાર
પડ્યા છો !

પણ મારા પ્રિયતમ, તમને ક્યાં ખબર છે
કે તમારાં દર્શન વિના મારો દિવસ જતો નથી !
ત્યારે હવે જોલો ક્યાંદે પધારવું છે. હે, મીરાંના
પ્રભુ, તમારો સંગ કરાવો એ જ છે મારી આરા.

મતવારો બાદજ આધા રે,
કરિ હે સદેસ ફૂલ નહિ લાયરે રે ॥

કાફૂર મીર ખપીડા જાસે,
કોથલ સરે સુનાયો રે ॥

કાઠી આંધિવારી બિમલીચમકે,
બિરહન અવિ હર પાવો રે ॥

માને જાને પળન મધુવિધા,
મેલા અતિ હડ લાયો રે ॥

ફૂકે કાલી નામ બિરહ જી ભરી,
મીરાં મન કરિ લાયો રે ॥

મરત બદન આસિયા છે, કિન્તુ દરિર સંવાદ
કિર્ણ આસિય ના ! કાફૂર અપર પાપિયા કાકિતે છે,
કાકિય માન શુભાઈતે છે; આસિદિક નિમિત્ત અપકાર,

બિજળી ચમકાઈતે છે. બિરહિની બચારા હર્ષવા ઉઠિતે છે. મધુર પાન બહિતે છે, બજ કાકિતે છે, મેઘ ઝડ આનિતે છે. કાલીય નાગ જેમ બિરહેર જ્વાલા ઉદ્ગાર કરિતે છે.

આજ મીરાંર મન હરિચરણગિની હર્ષવા છે.

ધનધાર વાદળ ભિમઘ્યાં છે. આરેકેર અંધાર્ થઈ ગયું છે. વિજળી ચમકારા મારે છે. સુસવાટા મારતો પવન આરે દિશાએ ફેંકાય છે. કાળા નાગનાં કાઠલાં વાગે છે. એ ચ જાણે બિરહે તાગતો ના હોય, એમ ફેંકાડા મારે છે! ગાજળીજ સાથે વંદોળિયો ચડી આવ્યો છે. પતિ વિરહિણીએ ભયભીત થઈને આમતેમ જુએ છે. મોર, પપૈયા, દાહર, ઠાકિલ વગેરેના કંઠમાન કાને પડે છે. પુણુ મારા હરિના સદેશો કોઈ તાવતું હોય એમ જણાવું તથી.

આજે મીરાંતું મન હરિમિલન માટે વ્યાકુળ બન્યું છે.

હરસ બિન દુખન લાગે નૈન ॥

જળસે વૃમ બિહારે મેરે પ્રભૂછ,
કળકું ન પારો. ધન ॥

સખદ સુનત મેરી ઇતિયો કંઈ
મીઠે લગે વૃમ બૈના.

એક દકકણ પંથ નિઠાર્
મઈ છમામ્મા રૈન ॥

બિરહ બિધા કાસું કહું સજ્જની,
ખડ મલ દરજત રૈન ॥

મને આશ્વર્ષ થાય છે કે માળીઓ સપ્તદર્શી રીતે જ્યે છે તેવી રીતે! જેમ માણસ પૂરવી પર જ્યે છે, મોટા નાનાને ગજાને.

અવગુણ નાવમાં પડેલ કાણા સમાન છે. ને નાનું દોલ કે મોટું એક દિવસ અવસ્ય કુમાડી દે છે.

આપતિઓને ને આપતિ નથી સમજતા, તે આપતિઓને જ આપતિમાં મૂકીને પાછી ધોવી દે છે.

મીરાં કે પ્રભુ કળ રે મિલોગે,
દુખ મેલન: સુખ નેન ॥

“દર્શન બિના જો નયન બંધિત હઈશા ઉઠિયા છો હે પ્રભુ, જે દિન હઈતે તમિ આમારે ત્યાગ કરિયા છો એક દિન હઈતે આર શાન્તિ પાઈ નાઈ. શબ્દ શુનિયા આમાર બૂક કૌપિયા કોડે (ભાખિ બૂકિ તમિ આસિયો); તમાર માણી ને આમાર મિષ્ટ લાગે.

એક દૈ પડેર દિકે આહિયા આછિ; રાત્રિ જેન તમાર બિરહે જ્ય મારેર મત દીપ્ત બોધ હઈતે છે.

હે સ્વજનિ, આમાર જે બિરહ બંધા કાઢાર કાછે બલિયાં સે બંધા આમાર બૂકે કરાતેર ધારેર મત આઘાટ દિતે છે.

હે મીરાંર પ્રભુ, આમાર દુઃખ દૂર કરિયાર જન્ય, આમારે સુખ દિતે કખન આસિયા મિલિયે!”

“દર્શનને કાળે”તાકીતાકીને મારી તો આંખો દુઃખવા, આળી. ન્યારથી, તમે મને, તમારાથી અળગી કરી, ત્યારથી મારી શાન્તિ હણાઈ ગઈ છે! જાણે તમે આં ધરી જ આવ્યો, એ લજકારે તો મારી છાતી ધડક ધડક ચાય છે! તમારા બોલ મને મીઠા લાગે છે.

વહાવમ, એકી ટરે તારી વાટ જોઈ છું તારા આવવાનો માર્ગ જોઈને હવે તો થાકી! રાત્રિઓ છ છ મહિના જેવડી લાંબી લાગે છે!

હે સ્વજનિ, મારી આ વિરહબંધા કાળી પાસે રહું? એ બંધા તો કરવતની ધાર જેવી લોકાશ છે!

હે મીરાંના પ્રભુ, મારું આ દુઃખ હજીવા અને સુખ આપવા ક્યારે અધારો છે!

—શેઠ્ઠપિપર.

—કાળીદાસ.

—નિર્વંશુર.

સગવાનનાં અને મનુષ્યનાં રમકડાં _____ સુમેરસિંહ હંધયા

અને આજે વળી 'પાછું' જાનકીએ લાખાને એક નાનકડું માટીનું સુંદર રમકડું લાવીને આપ્યું.

મેં જાનકીને બોલાવીને કહ્યું: 'જાનકી, પાછી તું રમકડું લઈને આવી છો? આ તો ઠીક ન કહેવાય.'

જાનકીએ જશક રિમત કહ્યું અને તેના કુણ્ડવરણાં મોં પર બેઢરકારીને ભાવ સ્પષ્ટ દેખાયો. બોલી: 'શેકલ! હું બાળાને મારે લાવી છું. જુઓ, તે રમકડાંને જોઈને કેવો રાહો-ચર્ચો રહ્યો છે?'

'એ બધું તો ઠીક છે.' મેં કહ્યું નજર બાળા પર નાખી અને પછી કહ્યું: 'પણ તું આ રમકડાંના પૈસા કેમ નથી લેતી? બહેન આ રીતે કેમ ચાલશે?'

જાનકીની આંખોમાં મમતાની છાયા તરવરી ઉઠી તેણે ધીમા અવાજે જવાબ આપ્યો: 'બાળાને મેં પાળીપોળીને મોટો કર્યો છે. તે મારા બાળામાં રમશે છે. હું તેની આથા છું. આ નાતે મારે તેના પર શું કંઈયે અધિકાર નથી?'

પ્રશ્ન પૂછીને જાનકીનું હૈયું ભરાઈ ગયું. તેણે મોં ફેરવી લીધું અને દબાતે પગલે બીજા ઓરડામાં પોતાના કામે ચાલી ગઈ. હું અવાજ ઊભો રહ્યો.

આખો એ રમકડાંથી રમી રહ્યો હતો. તેની આલસુલભ ક્રિયાઓ અત્યંત મનોહર અને ચિત્તાકર્ષક હતી. હું તેની પામે ગયો. ને મારું ધ્યાન તરત પેલાં રમકડાં પર કેન્દ્રિત થયું.

તે રમકડું એક સિદ્ધહસ્ત કલાકારની કૃતિ હોય એમ લાગ્યું. નત્ય-મન્ન મોરની એક ભાવ પૂર્ણ અંખી તેમો હતી. હું કોઈ કલા વિવેચક તો છું જ નહીં, કે તેમાં અતિ-વ્યક્ત થતી સુદૃઢ કલાની વિવેચના કરી શકું. તેની પ્રત્યેક રેખામાં સંતાપેલા ભાવોનો અર્થ સમજી શકવાની તૃષ્ણાદ્રવેના પણ મારામાં અભાવ છે. તો પણ તેમાં

એવું હૃદયચાહી આકર્ષણ હતું કે હું બાંટો બની તેને એકીટથે જોઈ રહ્યો. તેમાં રંગોની મિલાવટ પણ બરોબર નહોતી. તે કુકા માટીમાંથી જ બનાવેલું હતું. છતાં તેની સાદાઈમાં એ કલાત્મક સૌંદર્યના કાર્યન થતાં હતાં તે બીજે મળવા કુર્લભ છે. આજ કલાકારની પોતાની એક ખાસ વિશેષતા હતી જેના પર હું મુગ્ધ થયો.

આમ હું આ રમકડાંની સુંદરતા પર મુગ્ધ થઈને ઊભો હતો.

ત્યાં જાનકી આ બાળુ આવી એટલે મેં ખૂબ વિચારીને પૂછી લીધું: 'કેમ, આપા! આ રમકડાં બનાવનાર કારીગર ખૂબ કમાતો હશે ખરું?'

જાનકી ભણે પવનની આપટથી ઠીવો ફરી ભાય તેમ કરી ગઈ. તેની આંખો નિરાશા અને વેદનાથી ભરાઈ ગઈ. તેણે મોં એકદમ નિસ્તેજ થઈ ગયું તેણે આજુ કરીને કુ:ખિત સ્વરે બોલી: 'શેકલ, આ રમકડાંને કોઈ એક આનામાં પુણ્ય નથી ખરીદ્યું.'

મેં જાનકી પાછી પોતાને કામે ચાલી ગઈ. પણ તેના કંપિત સ્વરમાંથી એ કડકી વાસ્તવિકતાનું અનાવૃત રૂપ મારી સામે ખડું થઈ ગયું હતું, તેણે મારી આખી પૂરંધારણાઓને નિર્મૂળ કરી દીધી. એ અત્યંત માર્મિક અને ક્ષોભજનક હતું.

આ તદ્દન સત્ય છે કે આજકાલ રબબર, પ્લાસ્ટીક અને પતરાંનાં રમકડાં વધુ સંખ્યામાં વેચાય છે. અરે મેં પોતે આ માટીનાં રમકડાંની ઉપેક્ષા કયાં નથી કરી? અને જોઈ?

ને હું વિદ્યારના પ્રવાહમાં તણાવો - કલાય આપણે આવાં રમકડાંને પ્રેમપૂર્વક ખરીદીએ તો સાચે જ દેશનું ખૂબ મોટું હિત થઈ શકે છે. પહેલું, તો આ કુટખય પર બેસવાવાળા અસાત કલાકાર સુંદર કલાના સર્જનમાં પૂર્ણ યોગદાન કરી શકે અને બીજું તેના વેચાણથી તેના પરિ-

પારતું બરણપોપણ સહેલાઈથી થઈ શકે.

અચાનક મારા મનમાં એક વિચાર આવ્યો કે શા માટે આ કલાકારનાં દર્શન ન કરું? તેનાં શોડાં રમકડાં ખરીદીને મિત્રોને બતાવીશ તો તેઓ આ તરફ વળશે.

બનકીએ પોતાનું બધું કામ પૂરું કરી લીધું અને રત્ન લઈને ચાલવા માંડ્યું. ત્યારે મેં તેને બોલાવી:

‘બનકી!’

‘હા.’

‘મને આ કારીગરનું ઘર બતાવીશ?’

‘શું?’ બનકી ડહાંધળું અને તરત બોલી:

‘ત્યાં તમારા જેવા મોટા માણસે જવું સારું નહીં.’

‘શું કામ?’ મેં આશ્ચર્યથી પૂછ્યું.

‘હા...હા!’ બનકીની છાંયે યોગ્ય વાત થઈ.

તેને કંઈ યોગ્ય જવાબ ન મળ્યો.

‘હું, જરૂર તેને મળવા આવીશ. ચાલ મને તેનું ઘર બતાવ.’ મેં દંઢતાથી કહ્યું.

‘હીક!’ બનકીનો રૂંધાચેલો સ્વર ગહાર આવ્યો.

હાલમાં પોણા કલાક પછી અમે એક લાંબી-તૂટી શૂં પડીના દરવાજા પહોંચ્યાં. એક બાજુની દિવાલ પડી ગઈ હતી. અને અરધું છાપડું કદાચ આ ગયા વરસાદમાં પડી ગયું હશે. આખા ઘરમાં ભેજની દુર્ગંધ પથરાયેલી હતી. જેનાથી માથું ફાટી નીકળ્યું.

તો પણ હું બનકી સાથે અંદર ગયો. પહેલાં ત્યાં આસ હોય જ સુરકેલ થઈ ગયો. ઝાટ્ટી નામે મેં બેસું કે જુના પુરાણા ફાટેલાં ચીથરામાં વિટળાયેલા એક આધેડ ઉંમરનો એ માણસ પોતાની કુચળ આંખોથી ચીકણી ભીની માટીથી રમકડાં બનાવી રહ્યો છે. તેની ગરદન ઢેંગેલી છે. અને તે તન્મય થઈ પોતાનું કામ કરી રહ્યો છે.

તે ચૂપ બેઠો હતો અને અમારા આવવાનો અવાજ પણ તેની તન્મયતાને સળાવી ન શક્યો.

બનકી તરત જ લાંબીતૂટી માચી ઉપાડીને લઈ આવી અને મને તેના પર બેસવાને માટે આમંત્રણ કરવા લાગી. તેણે સંકેતથી ધીરેથી કહ્યું: ‘આ મારું ઘર છે.’

‘સાચો!’ હું ચકિત થઈ ગયો. ખરું પૂછો તો મારે માટે આ ન સાની શકાય એવી વાત હતી. એટલું તો સ્પષ્ટ થયું કે આ બનકીનો પતિ છે. ઘરની જગરિત દશા બોધને સમજાઈ ગયો કે, કલાકારનો આ ધંધો આદ્યો નથી. રાત દિવસ કઠોર પરિશ્રમ કરીને તેણે રમકડાં બનાવ્યાં પણ લોકોએ આની લગન, કલા અને મહેનતનું કંઈ જ ગુલ્યાંકન ન કર્યું. તેણે કલાની નિષ્ઠાપૂર્વક સેવા કરી, પણ તેને થોડા પુરસ્કાર ન મળ્યો. અને આખરે બનકી કામ ધંધો કરીને ઘરનું ખર્ચ ચલાવે છે. કેવું દુર્લાભ છે! કેવી વિડગબના છે!

કારીગર હજુ સુધી પોતાના સંપૂર્ણ અસ્તિત્વથી અનલિન થઈને કામમાં જ પોવાયેલો હતો. મેં પણ તેને તેના ધ્યાનમાંથી અજાગો કરવાનું યોગ્ય ન માન્યું. તેની રમત કરતી મક્કત નિપૂણ આંગળીઓને હું ભેટો જ રહ્યો.

પણ બનકીથી ન રહેવાયું. તેણે બિંચા અવાજે ખૂબ પાડતાં કહ્યું: ‘જુઓ તો, આ શાવું રોકેલ આપણે ઘરે તમને મળવા આવ્યા છે.’

‘હા!’ કલાકારે બિનુ બોલ્યું.

‘અરે!’ મારા મોંમાંથી અચાનક નીકળી ગયું. અને ચારીરમાં છત્તરી પ્રચરી ગઈ. મેં પ્રશ્ન-જરી આંખે બનકી તરફ જોયું. જેનાં મોં પર વિષાદના કાળાં વાદળાં છવાઈ ગયાં હતાં.

‘હા, એટલું! રાત દિવસ કામ કરવાથી તેમની આંખો ચાલી ગઈ છે અને કાનથી બહેરાં પણ હવે થતાં બંધ છે.’

અને તેના દશાચેલો દુઃખ આંખો વાટે ગદ્યાર ધમી આવ્યો.

[દિવ્ય પ્રવાહ]

એક વાર એક મંડળી વિનોબાજી પાસે ચર્ચા કરવા આવી. વાતીલાપ આદ્યો. અને એક જુવાન ભાઈ ભલા થયા અને શબ્દગારેલી ભાષામાં બોલ્યા: ‘શ્રાબા! આ પગી શામદાન, સંપત્તિદાન, ભૂમિદાન, શ્રમદાન વગેરેની વાતો ખૂબ સુંદર અને પ્રેરક છે પરંતુ લોકોનાં સમજમાં, હૃદયમાં ઉતારતા યુગ વીતી જશે. આજે તો આ બધું સમજાય તેમ લાગતું નથી.’

વાતીલાપને પ્રવાહ આવી રહ્યો હતો, વિનોબાજી આ ભાઈની વાત સાંભળીને મીઠું હસ્યા. અને ફર બેઠેલા એ પ્રજા બાળકોને ઇશારા કરી પોતાની પાસે બોલાવી અને એક બાળકને હસતાં હસતાં ‘પૂછ્યું’.

‘તાડું નામ શું?’

બાળકે વિનયથી જવાબ આપ્યો: ‘સતીશ.’

વિનોબાજી: ‘તારે કેટલા હાથ છે?’

આ સાદા અને સરળ પ્રશ્નથી બાળક જરા પહેલાં વિચારમાં પડી ગયો છતાં તરત જવાબ આપ્યો: ‘બે.’

‘અને પગ?’

‘બે.’

‘અને આંખ?’

‘બે.’

‘અને તારા ભાઈ બહેનને હાથ પગ, અને આંખ કેટલી?’

‘બબ્બે.’

‘અને આ તારા ભાઈ બહેન?’

‘એને પણ બબ્બે.’

‘અને આ બધા લોકો બેઠા છે તેમને?’

‘એમને ચ બબ્બે.’

વિનોબાજીએ બાળકને માથે હાથ ફેરવતાં પૂછ્યું: ‘બધાને બબ્બે; એમ કેમ હશે?’

બાળક જરા સુંઝાયો પણ ચાલાક હતો એટલે

આજુબાજુ ભેટા બોલ્યો: ‘બગલાને આપણને પ્રધાને એક જ સરખા બનાવ્યા છે માટે.’

‘હં, બરાબર. હવે કહે એઈ તારે ઘરે વરસાદ પડે છે?’

‘હાજી, પડે છે.’

‘તારા આ ભાઈએને ઘરે?’

બાળક આવા સાદા પ્રશ્નોથી હસવા લાગ્યો અને બોલ્યો. ‘વરસાદ તો બધે જ પડે ને.’

‘અને આ બે, ઉપર સૂરજ. તેવું અજવાળું પણ બધે પડે?’

‘હાસ્તો વળી.’ એમ કહીને બાળક ખૂબ જોરથી હસ્યો. વિનોબાજી પણ તેના હાસ્યમાં ભળતા બોલ્યા: ‘તો આ બધું બધાને ઘરે શા માટે પડે? કોઈના ઘરે ન પડે એમ અને ખડું? એટલે ઘરે પડે એ તો બરાબર પણ વાલિયાને ઘરે શા માટે? બ્રાહ્મણને ઘરે શા માટે? અને ભગત ને દગલને ઘરે શા માટે? હરિજનને ઘરે પણ શા માટે?’

હવે બાળક સુંઝાયો. હાસ્ય બંધ થયું અને વિચારમાં પત્ર ખોતરવા લાગ્યો. પણ જવાબ જડતા તરત બોલ્યો: ‘બગવાનને તો બધા સરખા એટલે એ તો બધાને સરખું જ દે ને?’

વિનોબાજી બાળકના જવાબોથી ખુશ થતા હતા તેથી વધુ પૂછવા લલચાયા અને બોલ્યા: ‘અલ્યા છોકરા, હવે આ કહે, આ બધી જમીન કોણે બનાવી?’

પેલા બાળકે હવે ખીલ્યો હતો: ‘કેમ વળી, બગવાને.’

‘તો આ જમીનનો આલિફ કોણ?’

‘બગવાન સ્તો.’

‘હીક, હવે કહે, આ બગવાનની ભૂમિ પર કામ કોણ કરી શકે?’

બાળક હવે ખીલતો જતો હતો. અને તેને

મન પશુ ધકતી હતી તેથી તેણે તરત જ જવાબ આપ્યો.

‘હેને બે હાથ હોય તે સહું.’

‘સાચુ. તો હવે એક છેલ્લા પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતો જા, કે એમાંથી ઉત્પન્ન થતો પાક કોણ ખાય?’

બાળકને કશી ગતાગમ નહતી કે બાળા આવા પ્રશ્નો શું કામ પૂછે છે. અને પેલી વિદ્વાન મંડળી, જા! વાતોલાપ આશ્ચર્યપૂર્વક સાંભળી રહી હતી તે પશુ જરા વિચારમાં પડી અર્ધ. બાળક તો બહોં પરીક્ષાના જવાબ આપતો હોય એમ કંકડકાટ જવાબ આપતો હતો. તે આકાશ તરફ એતાં બોલ્યો:

‘આ ભગવાને આપણને વરસાદ આપ્યો, જુનીન આપી, તંદકો આપ્યો. અને આપણને સહુંને પેલું એણે જ ઘડ્યા. અને આપણે સહુંએ

કામ કયું એટલે પાક પશુ આપણા બધાપનો જ કહિવાય ને!’

વિનોબાજી બાળકના આ જવાબથી યુગ યુગ ચર્ચ થયા. તેને પાસે એવી પીઠ ધાબડતા ધાબડતા બોલ્યા: ‘અલ્યા ઓકરા, તું તો ભારે ચાતાક દેખાય છે! મારા આમદાનનું તારવડાનું તું કેટલું સહજ રીતે બહો છે! પશુ આ વિદ્વાન મિત્રો હજી આ વાત નથી સમજી શકતા એ કેવું! આ ધણું ભગવાનનું છે. આ બધાના આપણે મરણા હંકકાર લીએ, આપણી અનિયારી મિલકત છે એટલું આપણે સમજી જઈએ તો કેવું સારું!’

બાળકની ફરી પીઠ ધાબડતા બાળા બોલ્યા: ‘બચો ઓકરાઓ. રમો, ફેલો અને સંપીને કામ કરજો.’

હવે પેલા વિદ્વાન મિત્રોને કંઈ સમજાવવાની જરૂર રહી જતી! સહું બાળાને વંદન કરતા લીડ્યા.

૪

એક વાર અરે ગેશા દત્તા અમરતાં જ. નિરાંતની ધડીએ દત્તા રોગ દરખા આલતા દત્તા. આચાર્ય એમની વાતો કહેતા દત્તા. એમાં એક પ્રસંગવાણી ભોધપાઠ બેતી લાગી.

“ગ્રામા રહો. ખેતરો તૂમરો સામાન. અમારે તપાસ કરવી છે. તમે કાઈ બાબતો તો નથી ને!”

આચાર્ય ઘણાં વર્ષો પર અઢી આબ્યા, તે વખતનો એમનો અનુભવ છે. રોજાને એક દેવલે અધિકારીની સામે તેના કમંચારીઓનું ફરમાન થયું.

“(રમજી બાધામાં, લાક્ષણિક બે આચાર્ય વચ્ચેન કરે છે: પહેલાં તો મને અંદરથી રોષ આવ્યો. સારેબ-ટોપામાં સંતાડીને કેટલી ય આડી અવગળી ગીતે ચાલી જાય છે! એને કાઈ રોકનાર નથી રોકનાર નથી બધારે મારા જેવાની એક એક કરીને ચીતે બોલાવે છે! તપાસે છે!)

હું તો બોલ્યો, ચૂપ રહીને મારો સામાન બોલાવતો હતો. મને પૂછનામાં આવ્યું: “તમે શેય છે? કયંથી આવો છો?” મેં જવાબ આપ્યો, “ધુન્સાન છું.”

સાહેબનો જરા પિતો ગયો, “ક્યાં બચો છો?”

મારે જ્યાં જવાનું હતું તે આગમનું નામ આપ્યું આકેન કંકાચાં નામ. પેલાના કન્યાની મોને મને ધીરે બોલ્યા: ‘જવા દો. જવા દો. જરા વિચેકથી કામ લો.’

મેં (આચાર્ય) કહ્યું: નર્મિનદિ બાર્ડ. તપાસો મારો સરચો અમાલ એટલું જ નહિ પ્રયત્ન કરી તારી તપાસો. એમાં તો કાંઈ સંતાડીને લાગે નહી ને અરે, એવી ય આગળ માટે દિન તપાસી પે... એમાં તો શક્ય છે મેં કુખાલું છે!”

કમંચારીઓ અને સાહેબ દંડાગાર ચર્ચ થયા.

એક હતો વાંદરો. એને સભા થવાનું મન થયું. પોતાની ચોખ્ખા ન હોય તે વસ્તુ કે પદ મેળવવા માટે માણસને આશ રસ્તા હોવા પડે છે. વાંદરાએ કેઈનાં રેશમી કપડાં ઉઘાડ્યાં, કેઈનાં ઘરેણાં લૂંટ્યાં, કેઈનાં રાજકંઠ તે કેઈનું સિંહાસન પકાડ્યું. અને વાંદરીને બનાવી મહારાણી! એને માટે પણ દીરામોતીના નવ લખા હાર અને બાતીમળ વગેરે સ્તબ્ધિત સિંહાસન અને છત્રચામર મેળવ્યાં.

આ કામમાં સહાય કરનારને વાનરરાજે પ્રધાન અને સેનાપતિ બનાવ્યા. બીજાઓને તેમની મદદના પ્રમાણમાં શિરપાવ તરીકે નાની મોટી પદવીઓ બેનાયત કરી. વાનેફાળી વાનરરાજની સભા દીપી ઊઠી. રાજ સવારે સૂર્યોદય થતાં સભા પૂરખદારમાં એકઠી મળે, નાના મોટા કાચ દાંડો ધડાય, ન્યાય તોળાય, શિક્ષા ઘાય, માદી અપાય, રાજવહીવટ ચાલે, બનેટોની ચર્ચા ઘાય, પણ રાજાજીને આટલાથી કંઈ સંતોષ ન વળે. માત્ર આસન મેળવવાથી, સુંદર વસ્ત્રાભૂષણથી, વિવાસ વગરથી માનવીને સંતોષ થતો નથી. એને પોતાની વાંદવાદ કરનાર પણ ભેઈએ રાજાજીને હુકમ છૂટ્યો “બાજો. રસ્તે જતાં કોઈ પણ મુસાફરોને પકડી લાવો.”

પ્રધાનજીએ સિપાઈઓને હુકમ કર્યો. જે ભોરાવર વાનરા કાંધમાં મજબૂત ડાળીએ લઈ રસ્તો આંતરીને ઊભા. એટલામાં જે મુસાફર નીકળ્યા. બન્નેને પકડીને રાજા સાહેબ આગળ લોહર કયાં.

વાનરરાજે બન્નેનું સ્વાગત કર્યું. એક મુસાફરે નિંદ્યા નમી, રાજા સાહેબને પ્રણામ કર્યો. એટલે તેને પ્રધાનજીએ પૂછ્યું: “કેમ તમને આ સભા કેવી લાગે છે?”

મુસાફર બોલ્યો: “ભગ, આનું નામ રાજ્ય-સભા, આપી સભા મેં કદી ભેઈ નથી. તુલસી-

દાસજીએ મુઝીવની સભાનું વર્ણન કરેલું છે પણ તે સભા બ્યપી નહીં હોય. વાનરરાજ સિંહાસને બિરાજ્યા છે, બાજુમાં મહારાણી શેષી રહ્યાં છે, પ્રધાનજીનો રૂઆળ કેવો છે, અને સેનાપતિની ટો સામે ભેઈ ચકાનું નથી.”

આમ કહ્યું એટલે રાજાસાહેબ બહુ ખુશ થયા. તેમણે પ્રધાનજીને હુકમ કર્યો કે “આ મુસાફરને સુંદર આસન આપો, ફગફડ આપો, વસ્ત્ર અને આભૂષણ આપો. તેમને આરામ માટે ઉપવનમાં આવાસ આપજો.”

મુસાફરને એની જરૂર હતી. એવાકલો હતો, જૂઓ હતો. તેને ભેઈનું મળી ગયું.

રાજાજીને એક મુસાફરે વખાણ કર્યો એટલાથી સંતોષ ન વળ્યો. ઉઠકું આ વખાણ સાંભળી તેને થયું, સાચે જ હું મોટો ચક્રવર્તી રાજા છું. અને સૌએ મારી પ્રશંસા કરવી ભેઈએ. એક્ટી મોટી ખુશામતથી દુનિયા આખીની ખુશામત સાંભળવાનું મન થાય છે વાનરરાજનું પણ એમ જ બન્યું. તેમણે બીજા મુસાફરને પૂછ્યું, “કેમ, તમને આ સભા કેવી લાગે છે?”

બીજો મુસાફર વિચાર કરતો હતો. એને થયું. માસ સાપીએ તરન મપાં માર્યાં, મોટી મોટી જાતો કરી છતાં એને આસન ફગફડ, કપડાં લતાં, આરામ બધું મળ્યું. તો હું જેવું છે તેવું સાચું કદીશ તો મને એથી વિશેષ લાભ મળશે. પ્રણ લાભ મળે કે ન મળે નેવું છે તેવું કહેવું. આમ વિચારી એ બોલ્યો: “આપની ભલિ નકલ કરવામાં કુચળ છે. આપે રાજાની સરસ નકલ કરી એ. માથે છત્ર ચામર મૂવી રહ્યાં છે, બલે કોઈની પાસેથી પડાવી લીધેલાં હોય પણ આભૂષણ અને વસ્ત્રોથી મહારાણીની જેમ વાનરી દીપે છે અને ડાળી બાજુમાં લાકડાની તલવાર કેડે લટકાવીને સેનાપતિ જેવા ખુદ વાનર સરસ રેખાય છે, પ્રધાનની પેઠે, ડાહ્યાડમરા ધર્મને

જમણી બાજુ બેઠેલા હનુમાન જેવા વાનર પણ મનના છે.”

જે ત્રણ વાર ‘વાનર’ કહ્યું એટલે રાજસાહેબનો મિલજ ગયો. પ્રધાનશ્રી ને સેનાપતિની આંખ ફરે એટલી જ વાર હતી. બીજા વાંદરાઓ તૈયાર જ હતા. રાજશ્રીએ પકડ્યું ખંજવાળ્યું. પ્રધાનશ્રીએ કાંતિયાં કયાં, સેનાપતિએ કિકિવારી કરે અને જે પાંચ વાંદરા અપટ કરીને સુસાહર ઉપર ફૂંચી પડ્યા. ભેટભેટામાં એને હતો નહોતો કરી નાંખ્યો. સાચી વાત કહેવાનો એને સિરપાવ મળ્યો.

આ ઈસપની નીતિકથા છે. જગતની તમામ ભાષાઓમાં આ કથાઓ મશહૂર છે. સત્ય શાહ ને સરળ છે. નાનું બાળક પણ કહેશે સાચું બોલણું જોઈએ. જૂઠું બોલ્યા છતાં કહેશે મેં ‘જોડું’ નથી કહ્યું. ક્રિટલર પણ કહેતો; ‘મારી વાત સાચી છે.’ અમાં માનવજાતની સત્ય ઉપરની શ્રદ્ધા દેખાય છે. અસત્યની પ્રતિષ્ઠા નથી. જુઠાને પગ નથી. સાચું બોલનારને આપણે જોયું તેમ સહન કરવું પડે છે, પણ જગત તેને આધાર

છવે છે.

અહીં, પોણાત્રણ હજાર વર્ષ ઉપર ગ્રીસ દેશના મહાત્મને પોતાના સત્યવાદી, સત્યવીર ઠાણા યુરુપ મોકેટીસને ઝેરનો પ્યાલો આપ્યો. અમેરિકાને ઉત્તરનાર મહામાનવ અબ્રાહમને સાચને માટે ગોળી મળી, ધર્મચાવીનાં પાળાં ઉઘાડાં પાઠનાર મૃત્યુને શળીએ ચઢાવ્યો અને બાઈબાઈ ને સંપીને સાંચે રહેવાનું કહેનાર ગાંધીબાપુ ગોળીનો લોગ બન્યા.

જગતને સજી રાખનાર એકચારામ કરી શકે છે. સત્તાનાં સર્વોચ્ચ આસન મેળવી શકે છે. એ પ્રકારના સુસાહરો આપણે સૌ છીએ. પણ બીજા પ્રકારના નહું. સત્ય કહેનાર સુસાહરો આંગળીને વેટે મણાય તેટલા જ હોય છે છતાં જગત તેમને આધાર જ ટકી રહ્યું છે. માનવજાતના એ મુવતારક છે.

માનવજાત પેલા યુદ્ધ ત્યાગથી જેવા મહાન સુસાહરો જન્મતા આવ્યા અને જન્મશે. જેઓ જગતને સત્યનો સોંઠું ખેંચેલાં, નજરદેહ ઠોડી સદાય આત્મપ્રકાશ પ્રાપ્તતા રહેશે.

પૂર્વ - પશ્ચિમનો ભેદ

શ્રી ગિજુભાઈ બક્ષિ મેરોબી (આરિકા)માં એક રડીવન્સન નામના વહીવટી ઓરિસમાં કામ કરતા હતા. મિ. રડીવન્સનની ઓરિસમાં ભત્રાજાતના અપ્પીએ આવતા. એક વાર એક આરણ આવેલો. શરીર અપી-બીન અલમદ તેલ ના હળુ. સુંદર લાંબી દાંડીવાળો, જિંઘા પહેળા કપાળવાળો, ઉજાગા રંગનો આ આરણ ગિજુભાઈને બહુ ગમતો. થોડા વખત પછી શ્રી ગિજુભાઈને ખબર પડી કે તે શરીર કસારૂનું કસારૂ છે એક દિવસ ગિજુભાઈએ પૂછ્યું: ‘શરીર! આ થેડાંજકાં મારવાથી તમને પાપ નહિ લાગે? કોનામાં પાપ હવે છે.’

જે કાન પકડી તોખાહ આવતો? કરીને તે રડી પડ્યો. શ્રી વાર ગિજુભાઈએ તેને આશિષ પ્રત ન પૂછ્યો.

થોડા જ દિવસ પછી એક યુરોપિયન ગિજુભાઈને સાહેબની સલાહ લેવા આવ્યો. પેલા આરણ પાપ આવવાથી શ્રી ગિજુભાઈએ તેને પૂછ્યું: ‘મિસ્ટર! શ્રી થેડાંજકાં કાપી દો તે તમને પાપ નહિ લાગે?’ તેણે કાન પકડ્યા નહિ એક પણ અંકુશ પડ્યું નહિ. તેણે ઉત્તરદયી કહ્યું: ‘એ જ મારું કામ છે. કોમાં પાપ થયું?’ એ સ્વાભાવિક છે. ‘શ્રી ગિજુભાઈએ તેને કહ્યું: ‘અરીસા ત્યારે તને દર્શાવે પડ્યો.’ તેણે કહ્યું: ‘આ પૂર્વી ઉપર દર્શાવે છે એવું મેં કદી જાણ્યું નથી. મજબૂતી પૂર્વી ઉપર દર્શાવે કરી દેાય તે મારું જાણે.’ આરણ અને યુરોપિયન બંને કસારૂ સોની માનસિક સ્થિતિએ તદાવત શ્રી ગિજુભાઈને વિચિત્ર લાગ્યો. બંને તેઓ કુમળા શકયા કે આખરે આરણ એશિયાનો હતો, પેલા યુરોપિયન હોય. પૂર્વ અને પશ્ચિમ વચ્ચેનો આ મને સાચો ભેદ લાગ્યો.

પૂજ પૂજ જૂની વાત છે. એક રાજા હતો. તેની પાસે બે સુંદર લિંગા કૃતરા હતા. બંને દેખાવડા અને શક્તિશાળી હતા. આમ છતાં રાજા આ બંને કૃતરાથી પ્રસન્ન રહેવાને બદલે દુઃખી રહ્યા કરતો. બંને કૃતરાને જ્યારે જ્યારે લોચા થવાનો પ્રસંગ આવતો ત્યારે ત્યારે પૂજ લડાયા કરતા હતા અને પોતાના હાંત તથા નહોરાથી એક બીજાને લોહીક્રુણા કરી દેતા રાજા આથી પૂજ ચિંતિત રહેતો. છેવટે કંટાળીને તેણે હકમ કર્યો કે બંનેને હંમેશા સાંકળથી બાંધી રાખવા.

નોકરોએ રાજાની આજ્ઞા પ્રમાણે તે બંનેને સાંકળથી બાંધી રાખવાનું શરૂ કર્યું. પરંતુ આથી પણ રાજા ચિંતાથી મુકત ન થયો. તે બંને કૃતરા દુશ્મનો હોય તેમ એકબીજાને એકબીજાને જોરજોરથી મલસતા અને સાંકળ તોડી નાખવાનો પ્રયત્ન કરતા. ‘કેટલાક રાજાદરબારીઓએ સલાહ આપી કે કૃતરાઓને જુદી જુદી બાંધીને સોંપી દો ને આ ચિંતા અને અંતરમાંથી છૂટકારો મેળવો. પણ રાજાને કૃતરાઓ પર પૂજ મમતા. તે કોઈને પછાંઆપવા રાજા નહોતો. તે હંમેશા કહ્યા કરતો કે હું આ બંનેને મારી પાસે જ રાખીશ અને બંનેને એકબીજાના મિત્ર બનાવીશ.

પણ મિત્ર કેવી રીતે બનાવવા? આ એક મોટો

સુઅવનારો પ્રશ્ન રાજાને હતો. આમાં કંઈ રાજ-શક્તિ કામ આવે! છેવટે તેણે મોટા મોટા વિદ્વાનોની સલાહ લેવાનો નિર્ણય કર્યો અને ગામે ગામે હંદેરા પીટાઓ નશીબોગે તેને એક અનુભવી વિદ્વાન પંડિત મળી ગયો. તેણે કહ્યું:-

“બંને કૃતરાને જંગલમાં છોડ બ. જ્યારે તને વડુ મળે તો એક કૃતરાને છોડો. કરી દેજો, વડુ એક કૃતરાને જોશે એટલે તે બીજાને બાગી નહીં બાંધે પણ તેના પર તૂટી પડશે. કૃતરા જો કે તેના પૂરે કામને કરશે, પરંતુ વડુ તેનાથી વધુ શક્તિશાળી હોય છે. જ્યારે તને લાગે કે કૃતરા હવે હારવા પર છે તો બીજા કૃતરાને તરત છોડી દેજો. બંને મળીને વડુને મારી નાખશે. બસ પછી તો બંને મિત્રો બની જશે. એકબીજાના કંઈ દુશ્મન પણ સમાન દુશ્મનને મારી પરમ મિત્ર બની બાંધ છે.”

રાજાએ એ વિદ્વાનની સલાહ સુખ્ય સાધે જ એમ જ કહ્યું. બંને કૃતરાને જંગલમાં શિકારે છોડ મણે. ત્યાં એક વડુ મળ્યું. એક કૃતરાને છોડ્યો. જ્યારે તે હારવાની અછી પર હતો ત્યાં બીજા કૃતરાને છોડ્યો. બંનેએ મળીને વડુને મારી નાખ્યું. અને ત્યાર પછી બંને કૃતરા એક બીજાના મિત્ર બની ગયા. અને કદી પણ અગડાયા નહીં.

સ્વામીના સ્વામી

૧૬૫૧ના ડિસેમ્બરમાં જ્યારે વિનેયાજ દક્ષિણ ભારતની પદયાત્રામાં હતું ત્યારે પદોઆ, ત્યારે શ્રી કુમ્ભારપાલજી તેમને પોતાની અંધારીએ આવવાનું નિમંત્રણ આપ્યું. અને હિસાહની સાથે તેમને પોતાની બંધી નાની મોટી વસ્તુ દેખાડી. જ્યારે તેમણે જોયું કે વિનેયાજ બીંત પર દમિની બાપુની તરફીરને જોઈ રહ્યા છે તો તેઓ બોલ્યા: “આમારા સ્વામી (માસ્ટર)ની તસવીર છે.” આમ કહીને બાપુની બીજી તરફીરની તરફ ધસી રહ્યા કરતા કહ્યું: “અને આ તરફીર આમારા સ્વામીના આત્મીની છે. (માસ્ટર માસ્ટર) વિનેયાજ તે બોલ્યા જ રહી ગયા. તે એક ગરીબ ખેડૂનની તરફીર હતી. તે જુઓ હતો. અર્ધ નામ હતો, તે પણ હા રહ્યો હતો. દાસને મળીને દાસાનુદાસને મળીને.

આ બા કલા ખાણ

‘કુન્દ’



આદિકામાં બાપુએ ક્રીનિકસ આ-
શ્રમની શરૂઆત કરી ત્યારથી બાપુ
સંયમ વિષે વધુ વિચારતા અને ધણી
વાર આશ્રમવાસીઓને કહેતા કે, “જે
કુન્દ્રિયો છતી તેણે જગત છત્યું પણ
જેણે હલ છતી તેણે કુન્દ્રિયો છતી.”

આથી બાપુ આશ્રમનાં બધાં

બાળકો પાસે કંઈ ને કંઈ વ્રત-વ્રસંગ
આવ્યે લેવડાવતા. એક વાર ધણીબરાં
બાળકોએ અલૂણાનું વ્રત લીધું.

રસોડું બધાંનું એક તેથી મીઠું
ખાવાવાળાં અને મીઠું ન ખાવાવાળાં
જુદાં ખેસતાં. હવે એક દિવસે ખીચડી
અને કઢી કરી હતી. બાપુજી પીરસતા
હતા. ત્યાં અલૂણાવાળી પંગતમાંથી
દેવદાસે (બાપુજીના નાના પુત્ર) વાટકા
ધરીને કઢી માગી. બાપુજીએ પૂછ્યું;
“દેવા, તારું તો અલૂણાનું વ્રત છે ને?”

જરા ગભરાતા દેવદાસ બોલ્યો,
“હા બાપુ, પણ મને આજે કઢી ખાવાનું
ખૂબ મન થઈ આવ્યું છે.”

બાપુએ કહ્યું: “અલૂણાનું વ્રત પૂરું
થવાને કેટલા દિવસો બાકી છે?”

દેવદાસ: “હજી દસેક દિવસ
બાકી છે.”

બાપુ કડક થતા બોલ્યા, “તો
પછી તારાથી લીધેલું વ્રત તોડાય ખરું?
જે વ્રત પાળી શકવાનો આગ્રહ નરાળી
શકાય તો લીધું જ શું કામ? તારી
પ્રતિજ્ઞા તોડવામાં હું બાગીદાર ન
બનું.”

દેવદાસ: આજે તો મને ખીચડી
કઢી ખાવાનું બહુ જ મન થયું છે. બાપુ,
પછી હું તે બદલ ખીબ વધારે દિવસો
અલૂણાના લંબાવીશ.”

બાપુ: “ના મારાથી ન અપાય,
તારે રોટી, દૂધ, દહીં, ફળ વગેરે જે
જોઈએ તે લે.”

દેવદાસ રડી પડ્યો. બાજુમાં જોડેલાં
બીજાં બાળકો પણ વિચારમાં પડી ગયાં
કે શું થશે!

બાપુજીની આ કસોટી હતી. દેવ-
દાસ તો પોતાનો દીકરો. જે પ્રેમવશ
બીજી કઠી આપે તો કાલે ઊઠીને બીજાં
બાળકો પણ પ્રતથી ચળે. ત્યારે તેને કંઈ
ન કહી શકાય. બાપુ વિચારમાં ડુબ્યા,
મુંઝાયા. મનની નબળાઈ પુત્રનેહને
લીધે પોષવી? ના, ના. બલે હું કઠોર
ગણાઉં. તો? ખૂબ અંદર અંદર ઝૂક
જાયાં અને બધાં ગરમમાં પોતા પર
હાલવતા પોતાના માલ પર બેરથી બે
તથા તમાચા ચાંડી દીધા અને બોલ્યા,
“દેવા, તારામાં આ નબળાઈ ક્યાંથી
આવી? શું મારામાં ક્યાંય નબળાઈ
જોઈ અને શીખ્યો?”

અને દેવદાસ તરત શાંત થઈ ગયો
ને દઢ સ્વરે બોલ્યો: “બાપુજી, હું
બૂલ્યો. મેં તમને દૂબવ્યા. મારે ખીચડી
કઠી ન જોઈએ. હું મારું પ્રત બરાબર
પાળીશ.”

બાપુએ દેવદાસને છાતી સરસો
ચાંપ્યો.

આ પણ ફીનિક્સ આશ્રમનો
પ્રસંગ છે. ફીનિક્સથી સાતેક માઈલને
અંતરે નાન્દા ધોધ આવેલો છે. આમ તો
બે કે નાન્દા નદી છે. પણ તેનો પ્રવાહ
ઝટલે જાયથી પડે છે કે તેણે ધોધનું સ્વ-
રૂપ લઈ લીધું છે. લગભગ સાઠ ફૂટ
જાયથી સીધો ધોધ પડે છે. દુનિયામાં
સળંગ ધોધની દૃષ્ટિએ બીજા નંબરનો
ગણાય, તેની ચારે બાજુ ઉશ્ચિરે સૌંદર્યને
છૂટે હાથે વેયું છે. આવી સુંદર જગ્યાએ
એક વાર વનભોજન કરવાનું ફીનિક્સ
આશ્રમના વિદ્યાર્થીઓને મન થયું.

રવિવારે રજા. તેથી એક રવિવારે
જવાનું નક્કી થયું. રવિવારની સવાર
પડી અને આકાશ કાળો વાદળોથી
ઘેરાવાં માંડ્યું. ધીમે ધીમે વરસાદ પણ
શરૂ થયો. પણ એક વાર નક્કી થયું કે
નાન્દા જવું છે તેથી પાછા તો પડાય
નહીં અને એ પણ બાપુના વિદ્યાર્થીઓ.
સહ ઉપડ્યા. બાપુજી બહારગામ ગયેલા.

નાન્દા પહોંચ્યા. મઝા કરી. ડુંદરત-
ની લીલામાં ખૂબ નાહ્યા. વરસાદમાં પણ
પડળ્યા. આમ આનંદની મસ્તીમાં
પાછા ફરતા મોડું થયું. અંધારું બંધે
જવલી પોતાનો પંજો પાચરી રહ્યું ના
હોય એમ લાગ્યું. વરસાદના પાણીએ
રસ્તાને લપસણો બનાવી મૂક્યો હતો
તેથી નાના બાળકોને મોઢા જાયકી

લેતા. આમ ઉતાવળા ઉતાવળા આશ્રમ ભણી બધાંએ ચાલવા માંડ્યું.

બાપુજી બહાર ગામથી બપોરના આશ્રમમાં આવ્યા. હમણાં બધાં આવશે એમ કરતાં બપોર ઢળી, સાંજ નમી. અને અધિકાર પથરાયો. ને બાપુજીને ચિંતા થઈ. તરત નાનાંને રસ્તે નીકળી પડ્યા. મનમાં કેટલીએ ચિંતા બરાણી. કે નાનાં બાળકોને કંઈ થઈ તો નહીં ગયું હોય ને! આટલું મોડું કેમ થયું હશે! આમ ચિંતામાં એકાદ માર્ગ લેવા હશે ત્યાં દૂરદૂરથી પરિચિત અવાજે સંભળાયા ને બાપુજીના પગમાં જોર આવ્યું. જેવા બાળકોએ બાપુને જોયાં કે દોડ્યાં અને તરત બાપુજી, બાપુજી કરીને વિંટળાઈ વળ્યાં અને વળગી પડ્યાં. બાપુએ તરત નાનાંને બાળકોને ખભે ચડાવ્યા, અને બધાં બાપુની સાથે વિનાદં અને ગમ્મત કરતાં આશ્રમ ભણી ઉપજ્યાં.

આ દશ્ય સાંદીપનિ ઋષિ કૃષ્ણ અને સુદામાને રાત્રે જંગલમાં શોધવા નીકળી પડ્યાં ત્યાં અને ધૌમ્ય મુનિ આડુણીને ધૌધમોર, વરસાદમાં બુમો પાડતા નીકળી પડ્યા હતા તેની સાદ નથી આપતું!

ક્રીનિકસ આશ્રમમાં જ્યારે બાપુજી બહારગામથી આવે ત્યારે બધાંને ઘરે જઈ બપોર અંતર પૂછે. બાપુજી ઘણે

દિવસે બહારથી આવે તેથી આશ્રમનાં બાળકો વિંટળાઈ વળતાં અને વારાફરતી આંગળી પકડીને તેમની સાથે ફરતાં.

આમાં એક દિવસે બાપુ બાળકોની સાથે બધાંને ઘરે ફરવા નીકળ્યા, પણ ટાળીમાં રામદાસ ન દેખાયો તેથી એક બાળકે બૂમ પાડી: 'લામદાસભાઈ એ લામદાસભાઈ' બાપુજીના કાન ચમક્યા: અને તે બાળકની સામું જોઈને હસતા કહ્યું: 'લામદાસ શું બોલે છે, રામદાસ કહે.' બાળક ફરી બોલ્યો: 'લામદાસ-ભાઈ.' બાપુજીને તરત કંઈક સુખ્યું અને બધા છોકરાઓને કહે: બોલો બધા છોકરાઓ. 'હિપ્ હિપ્ હુરુરુરુરે.' બધા છોકરાઓ બોલ્યા: 'હિપ્ હિપ્ હુરુરુરુરે.' બાપુજી બોલ્યા: 'ધીમે શું બોલો છો. જોરથી બોલો: હિપ્ હિપ્ હુરુરુરુરે.' પછી છોકરાઓ કંઈ હાથમાં રહે. તાનમાં આવીને આપું આશ્રમ ગજવી મૂક્યું.

આમ છ સાત વાર જોરજોરથી બધાની પાસે બોલાવીને તરત પેલા બાળકને કહે, 'હવે તું એકલો બોલ જોઈ', 'હુરુરુરુ રામદાસભાઈ. બાળક બોલ્યો. 'હુરુરુરુ રામદાસભાઈ.' આમ થોડી વાર બોલાવીને તે બાળકને લ નો ર બોલતો કરી દીધો.

આવી હતી બાપુની નયી તાલીમ.

‘શિક્ષકની ઠરક કાઢ્યો’

મુલાવના રાહીય નિવસ સિંગા આચાર્ય શી રેખાચંદ્ર અને અખાપક શી ગોવિંદરાવ ભાવરન પોતાના વિદ્યાર્થીઓને વર્તને એકિયા આપ્યા. આખો રિવસ ત્યાં રહેવાનું એટલે સાથે રેખાચંદ્ર બાપુઓનીને આપ્યા હતા. બધા બાપુએ પને ભાની લાગીને એા લગમગ સાંકે વિદ્યાર્થીઓ દળા વિનયમંદિર ઠી બધી દલીલ પૂરી માલિનમાર થવા પડી બાપુએ વિદ્યાર્થી ઓ સાથે વર્તમાન કરતા મુખા

બાપુએ વિદ્યાર્થીઓને પૂછ્યું “તમે બધા કોને ઠી રી”

“હા” એ માર વિદ્યાર્થીઓને બતાવ આપ્યો.

“હા” બાપુ ઇમામપૂર્વક બોલીને પગા

રેખાચંદ્ર વિદ્યાર્થીઓ કુલ મમલ મળા અને પૂર મુશ્કેલીને બોલ્યા, “દાણ”

“તમારામાં ઠીજ પોતાના કોતિમા સુગમી મુખા પરી ઠી દાવ ઢિયા કરે.” બાપુએ પૂછ્યું

રેખાચંદ્ર વિદ્યાર્થીઓએ દાવ ઢિયા કરી.

“તમારામાંથી ત્રાકની ઠરક કાઢવા આપડે ઠી કે? તમા કહીમર દોવ તે દાવ ઢિયા કરે!”

એ માર વિદ્યાર્થીઓએ દાવ ઢિયા કર્યો.

એમ સાથે કાઠીમર ત્રાકની ઠરક કાઢે તમ આરો વિદ્યાર્થી ઠીની ઠરક કાઢે તમે અને રહેડો.” બાપુએ કમને જને કહ્યું

એક વિદ્યાર્થી બોલી ઠીક્યા. “તેના મિત્રાની”

“હા, સિદ્ધક ઠી ઠરક કાઢે” બાપુએ બોલી ઠીક્યા અને તેમને મુકા દારવ કહ્યું. “તમને ઠીકિયા દોઢિ-વાર વિદ્યાર્થીની લગુ છે કે નેજે પોતાના મિત્રાની ઠરક કાઠી દોવ?” બાપુએ પૂછ્યું.

“દાણ, અર્જુન.” એક વિદ્યાર્થી બોલી ઠીક્યા

“એમાં આઈને કવા સિદ્ધક ઠી ઠરક કાઠી દલી?”

બાપુ પાઠા દસના દમગ બોલ્યા

બીજા વિદ્યાર્થીએ જવાબ આપ્યો: “શી પૂજા ભગવાનની.”

“હા, શી પૂજા ભગવાનની અને તેની બાપુને કું બપુ?” બાપુએ આનંદ માથે પૂછ્યું.

એક અખાપક બોલ્યો: “શીનામુડા પૂજા.”

“ત્યારે તમે જજ તમારા દિવસની ઠરક કાઠીને તેમની પાનેથી શીજાતું” શીનામુડા કે નહીં” બાપુએ પૂછ્યું

“દાણ, અમે જજ નેમ કહીશુ.” વિદ્યાર્થીઓએ દસના દસગ કહ્યું

“જુ શીનામુડા ઠરક કાઢે અર્જુનને તે ઠરક કાઢ વાની રીત તમારી છે. તે જજ તમારે માથે સાથે ભા ઠી લેઈ લેઈએ. તમારામાંથી ઠીકિને તેની અખર ઠી” બાપુએ કમને જને કહ્યું

ઠીકિ અખર નહીં આથી ઠરક એટલે તેમણે જ કહ્યું “શી પૂજા આઈને કહ્યું છે કે

તકિદિ પ્રભિપાનેત પરિમરેત રીવયા.

“એ ગાનમુડા અર્જુન કહીને નેકમે મિત્રા પ્રતે પૂજામાર રાખી નયવથી વાર વાર પ્રમો પૂજીને અને સદ્બાચી સેવા કરીને મેજાઈ” અર્જુને એવી રીતે બીજાની ઠરક કાઠી ત્યારે તેને લાગ્યોપિ થઈ. તમે જજ તમારા ભાગ વાની એવી રીતે ઠરક કાઢ્યો.” એમ કહીને બાપુએ ખૂન દમગ. આખેમ રહ દમાદમમાં પૂજા થઈ ગયો, અને અખર માથે બાપુએ વિદ્યાર્થીઓને સુદર વાઢ આપ્યો

પરી બાપુએ આચાર્યને પૂછ્યું. “ઠીક દરે તમે ક્યારે પાઠા જતાતા?”

આચાર્યશીએ જવાબ આપ્યો “સારો.”

“તે તમારા આવા ઠી શી જવમમા ઠી” બાપુએ પૂછ્યું.

“અમે અખરી સાથે જાશું” એના આખા ઠીએ” જવાબ મળ્યો

“એટલે, બાપુ” એના આખા ઠી” અને એ બાપુ

તમારે એકલા એકલા ખાવું છે? એમ બનવું હતું? તમારા બાપામાંથી ખીજને ખજુ લાગ્યાં આપો.” એમ કહી જવાવાની વ્યવસ્થા કરનાર શુકરચને જોલાવાળીને પૂછ્યું, “આ બપો વિદ્યાર્થીઓની જમવાની વ્યવસ્થા અહીં થતી ને?”

“હાજી તૈયાર જ છે. હમણાં જ બેસી બધ.” તે શુકરચે જવાબ આપ્યો.

“ખજુ તમારી તૈયારીમાં આ સાઠ જણનો એક-એક સમાવેશ શી રીતે થશે?” આપુજીએ પૂછ્યું.

“આપુજી અમે બધા વાતનો ખ્યાલ કરીને પહેલેથી તૈયારી રાખેલી હોય છે. આવા પ્રસંગે ઓછાવત્તા જમનારા થાય જ.”

“ઠીક ત્યારે તેમને જગ્યા બેસાડી અને તેમનું બાણું હોય તે ખીજાઓને વહેંચી દેજો. ખીજાઓ ખજુ તે પ્રસાદ જમે.”

આમ આપુજી નાનીશી બાળતમાં ખજુ ફેટલી લાવપૂણું, ફાળણ રાખી છે. તે સહેને કાપણે જોઈ, શરૂ થઈ જાય. બપો વિદ્યાર્થીઓ આ આનંદપૂર્ણ પાઠ શીખીને ગેઠલા અને આપુજીને પરી લાગીને ત્યાંથી વિદાય થયા.

‘હર કરે સો હોય’

મેસના કામે કું ડરખન ગરેલો. પાછા વળતાં જે ડબ્બામાં હું મોકલો તેની બેઠક પર કોઈક હથિયારથી ભરેલો કોથળો કોઈએ મૂકેલો. તે શુકનાર ભાઈ તો બહાર ગયેલા. દક્ષિણ આફ્રિકાની રેલવેમાં ફિંદી અને ત્યાંના ફેશીઓ માટે ખીજ વર્ગના અલગ શુકર કરેલા વિભાગ હોય છે. તેમાં એક બહેન આવી ચડ્યાં. પેલા કોથળાએ જોઈ પડી રહેલી નંથી તે કોથળો મેં નીચે મૂકીને તે બહેનને બેસાડ્યું. એટલામાં તો કોથળાવાળા ભાઈ આવ્યા, તે જતે મૂક દતા. તે ભણેલા હતા. દક્ષિણ આફ્રિકાની યુનિવર્સિટીના પદવીધારી હતા. પૂરા પૂરે-ચિયન લેનાસમાં હતા. નાનદામાં જે સરચા હતી તેના સિદ્ધક હતા. તેમણે બોલ્યું કે તેમને કોથળો નીચે મૂકવામાં આવ્યો છે. તે જોઈ તે જડુ ચુરસે થયા. આવી નજીવી બાળતમાં એટલા બધા ગુરુએ કેમ થયા હશે એ કું સમજી શક્યો નહીં. તે બરાડી બીજા.

“મારો કોથળો નીચે મોકલે મૂક્યો?”

મેં કહ્યું: “મેં મૂક્યો.”

“કેમ નીચે મૂક્યો.” તે ચુસ્તાના તોરમાં બોલ્યા. આ બહેનને બેસાડ્યા માટે નીચે મૂકેલા પડ્યો.

મેં જરા બેકાળથી જવાબ આપ્યો. તેના પ્રશ્નના જવાબમાં મેં સારી રીતમાત-વિવેક જેને અંગ્રેજીમાં એટીકેટ કહીએ છીએ તે ખજુ ન વાપરી. આમ મારી બેકાળ અને અવિનય જોઈ તેમને ચુસ્તો વધ્યો અને તે વડુકયા: “ખજુ તને તો નીચે નાખી દેવાની જરૂર પડે તો તેથી વું તોને નીચે ખજુ નાખી શકે?”

“નીચે નાખવાની જરૂર હોય તો તેમ ખજુ કું.” મારા અર્થ જવાબથી તેના ચુસ્તાનો ચાર ન રહ્યો. ગાડી તો ચાલતી હતી. વાત વધી. તેણે રુદ્રપ ધારણ કહ્યું.

તે બેઠો હતો ત્યાંથી એકદમ ઝીમો થયો. પિસ્તાવીસ પચાસ વર્ષનો આધેડ કદાવર કોપનો. મારો તે હજીયો.

“વું શું કરે છે? મારો સામાન વું નીચે નાખી શકે? અને તે મને પૂછ્યા સિવાય? એટલી બધી મગજ-મા ખુમારી! કું તને બતાવી આપુ કે તારી ખુમારી કેટલી કમબોર છે.”

એમ કહી તેણે પેલા કેથળામાંથી સુતારી ઓળખ પેટાવી ગણેા કાઢ્યો હાથમાં ધરી મારું પકડ્યો. મારી પાસે આવી મારું ગળું પકડ્યું અને બોલ્યો:

“બોલ, શું કરે છે? મારો સામાન નાખી દેવો છે? કુલીને ચરખી ચડી છે. તને મારી જ નાખું. તારું ખૂન પીઈ.”

હું બેઠક પર બેઠો હતો. તે મારી ડાક પકડી પેટું હથિયાર ઉમાઈ કોપથી ચરચરતો હતો. મેં બીમે રહીને કહ્યું:

“અને મારવો છે? હો. મારો. તમને સ તોયું અને હોય તો તેમ કરો.” એમ કહીને મેં ગળું ધણું.

ફણમાં જ રામ ભણે શું થયું! તે ભાઈએ મારું ગળું મૂકી દીધું. પાછા વળી પોતાની બેઠકે બેઠા અને પેટું હથિયાર કોથળામાં નાખી દીધું.

હું ખજુ શાંત બેસી રહ્યો. ધણા દણા વિચારો આવ્યા. “જીવનદેરી”માંના પેલા સાકુનો પ્રસંગ પણ આવ્યો. ભગવાન શુદ્ધના સિધ્ધ જેતકુમાર અને તેના મારાનો પ્રસંગ વાદ આવ્યો. પ્રભુએ મારી લાકડાં રાખી એમ મને થયું. મેં તેના ઉપકાર માન્યો. ધડી પછી જાણે અને પરિચિત હોઈએ તેમ વાત કરતા છૂટા પડ્યા. તે ભાઈ શરૂમાં થઈ ગયા હોય તેમ માન્યા ગયા. આ બનાવ પછી હું મારી જીવનને વધારે કસોટીમાં મૂકવાના વિચારમાં પડ્યો. ખજુ મારો વિચાર શા કામનો? એ તો ‘હર કરે સો હોય’.

ચારોર ઉત્સવનો કોલાહલ ઘડી રહ્યો છે સાળાના બાળકો મડપા છે પેલા આસોપાલવની પત્તર ધમવા' (શ્રુતી 'પત્તર ધમવા' કેમ કહેવાય? ઉત્સવ માણવો ને મણવવો એ છે આસોપાલવનો મુખ્યધર્મ એ તો એની કણ્ઠકે પસારીને એના બાળગોદિયાંને બોલવહી રહ્યો છે કહે છે 'આવો આવો લો લો મારા ભોખતા આ પાન એનાથી આંગણે આવેના ઉત્સવને આન કારો' 'પત્તર ધમવા' એ ક્યારે જતે છે કે જ્યારે રોષનો ભરીને પાન ઉતારીએ વહેલા પાનને ઉકરે રેકો દઈએ એમા માથ વગરનો બગાડ છે 'પત્તર ધમવા' જેવું ત્યારે થાય')

એક નાંતુ બાળક કંઈ છએક વર્ષનું

એણે પૂછ્યું 'ખદેન આ બધું છે શું? આ તોરણ કેમ બધાય છે?' નિર્દોષ એની બે આંખો ગોરું ચંદ્રકે એનું મોં મારી સામે જોઈ માઠીને તાકી રહ્યું

નાંતુ સરખું એનું મગજ નાની શી એની નજર (કેને ને એ બેઠાવે દોષ જાહે ને નોંધે-પણ એના પ્રકાશ હાંતીને એકાંત સુકડી દીધી)

'ભાઈ આપણે દેશનું નામ જાણે છે?

હા દિરુધાન' બાળકે એ નખોળે જવાખ આપે

મન એ આપણા દેશને ગોરા-નકના હાથમાથી છોડાવવાની વાત ગોરી વાણીએ અને એમના સાથીદારો એ નકી કરી એ દિવસ છે આવવી કાને એ દિવસને "સ્વાતમ્ય દિવસ" કહીને લોક ઉજવશે સવારના પવન કપરી રાતના રોશની કરશે તમે વહેવા જીતજો તૈયાર થઈને આવજો દે'

બાળક એના મ પના પ્રદેશમાં સતોત્રયો પ્રસન્નતા બનાવીને આનંદ કરતો આવ્યો એણે

બાળક સતોત્રયો એનો મને જીવર આનંદ થયો પણ એ આનંદ અ પુ' ડાખે. આગામી માન બન્યો સાનો આનંદ કે સંદોષ મને કેમ નો થયા મારા મનના પ્રદેશમાં તો કોઈકે આંદોશન ભગવા ને સવાર થતા બાળકને મન રોશની અને પવનવદન એ ન્યાન આ કર્પણ બન્યા બને કાર્યક્રમો એના રહે રમિકાળ નો

ગણાયા, ખજૂ મારે મન સવેદનની સપાટીએ પહોંચ્યા નારા ઘડી પડ્યાં ઉત્સવ છે સ્વાતમ્યદિનનો-મન સત્તાકદિનનો ખજીને સવામી અપારો એના માન ગવાશે સરકારી કચેરીઓએ, મકાનોએ અને કોટકિલે રંગીન દીપમળાઓ પ્રકટશે અને એ પ્રકાશના આ હળાટથી માનવી અન્નર્ભજશે માઠો ઘડી જશે.

પણ 'એક નથી લાગતું' એ આ ઉત્સવ જેવો બહારને માટે લગતો એવો આપણી અંદર લેવો નોંધ એ સ્વાતમ્ય કેણું કોનાથી સ્વતંત્ર બન્યું છે ને બનશે? સંસારની ઘટમાળ જ એરી છે કે પરપર સૌ અવસ છે એ તો છે માનવી જીવનની ખાસ સુમધ. જીવનની વ્યાપાર જીવનની મદી જીવનનું બધું ગઈકાંજો જેને આપણે આખે દીક નથી જેનો પરિચય શુદ્ધ નથી એને આપણે આ કાનું મગસે છીએ ને મિત્રમિત્ર બધારીએ છીએ એક કુમારિકા અસુરપેર ભય છે પતિચુપ પાડ્યો તે પોતાના પિતૃપક્ષને મ એક કોરે મૂકી દે છે ગડકાન સુધી જેને પાછળે મ થોભી રહેવા પામી નથી એ કુમારિકા આને અપરિમિત દેશમાં પહેલો છે ને ત્યની સાહિત્યગાર થઈને આત્મિત બની ભય છે એ આભવા કુટુંબમાં લાંબી જાન છે સસારસુખ માણે છે ને તરી સહિ માટે છે. સ્વર્ગનકારની આ છે એકે અદ્વિત સકાતા. એ છે એનો વ્યાપાર એવા કિમિયા ગળના આપો સૌ રમકડા એના નવાબા નામીએ છીએ

ત્યારે 'છે શું બીજું? સ્વતંત્રતાને નામે જે ઉત્સવ મનાવ છે તે ઉત્સવની થથાળે અનુશૂતિ ક્યારે મયેરે સ છે આ મોરો

અ ને અદરની સ્વતંત્રતા ક્યારે આવશે? બહોલો છે, અદરનું રાજ્ય મહાજનક છે કદિકે જીવનના સમયભરે જિંદગી સકાય છે અદરનાને જિંદગી દેખાય છે ને ને દિવસપૂતો ખરા! ખુલ્લું પરાક્રમ જ લાંબું છે'

જેને હ સ્વચ્છ મલે છુ એવો હખાવો કડુ છ તેની પાસે ખુલ્લા રહેવા છે? સનની મોકળાસ પૂરેપૂરી અનુભવા છે? એને ન જો એના વાળી વાળે દાખરી સકે પછી સતી વડા હી ગેરી સમન છે? જવાબ

મોટેભાગે નકારમાં આવશે. તો તે શું બતાવે છે? કોની પરાધીનતા, કોનો ભય? અહીં પુરુષો કહે છે: "દૈત-ભાવ"નાંથી આ સઘળું પેદા થાય છે! ત્યારે "દૈતભાવ" જન્મ્યો કેમ ને ક્યાંથી?

ત્યારે, આપણાં જ વિચાર ને વાણી. છે હાથમાં? સવારે આંખ ઉઘડે છે. ધણી ય મનોરથ ઘડાય છે. દિન ભરની પ્રવૃત્તિઓના આયોજન એક ચિત્રની જેમ આંખની દિવાલે ખડાં થાય છે. પણ... શિલ્પાં શિલ્પાં તો એમાંથી એકે પછી એક રેતીની જેમ સરતાં જાય છે. અને પછી દિવસને છેડે? એ આયોજનનાં તારણ કાઢીએ તો? એ આયોજનો કેટલાં પાર પડે છે? હા. અદ્યત્ત દિવસના સંલેગોમાં પરિણમી કેટલાંક કામ કરતાં હોય છે તે બાધક પણ બને છે. જ્યાં ય, અમુક વાત તો નક્કી જ છે કે આપણે તદ્દન સ્વતંત્ર નથી.

હીક, આપણે શું પૂરેપૂરી રીતે અવધાન થઈ આપણી જાતને જોળખીએ છીએ? આપણી અંદર વસતા દેવાને તથા દાનવોને દોષ છે? ના. આપણને એમ અલગાસ છે જ ક્યાં? આપણી જાનન જ એવી જોવા કરી દીધી છે કે અંદરનો પુલ એઈ શકતાં નથી. જોવાની કૃત્તિ પણ થતી નથી. વૃત્તિ પણ જાગતી નથી.

તો પછી, આવા આવા ડોડિયમ ઉત્સવો આગણે કેટલા ય આવશે, કેટલાય જશે. એની આપણને કશી જ કિંમત રહેશે નહિ. એ તો ડોઈ ધન્ય કાણે આપણાં અંતર્યામી ખૂલે અને આપણે લખ્ય દશાંતને પામીએ તો જ કેઈક વળે, તો જ ઉત્સવોનો રસારવાદ મળવા મળે. બાળકના પ્રાને મારી વિચારસરિખાં મણકો મૂકી મથન જમાવ્યા!

કેવી સહનશીલતા!

શ્રી મોરારજીભાઈ જમશેદપુરમાં કારખાનામાં અમુક વધારો થયો હતો તેના ઉદ્ઘાટન પ્રસંગે મૂખ્ય મહેમાન તરીકે ગયા હતા. કારખાનાનું નિરક્ષણ કરતાં કરતા હતા ત્યારે ગળાઈ રહેલા ધગધગતા લોખંડના પ્રવાહ પાસેથી પસાર થતાં અપચપતા લોખંડનો તણખો ઉડી તેમના ગરદન પર ચોંટ્યો. ડોક પર અમુક લાગ દાઝ્યો પણ તે સમયે જરા પણ હો હા કયો વિના કશુંકે ધધું નથી એમ કહી એ બળતાં લોખંડનો અંગારો હાથથી ફેંકી દીધો ને અરધો કલાક કારખાનું જોયું. ને ઉદ્ઘાટન વિધિ પૂરી થયા બાદ ડોકટરને યોદાવી ગરદન પર મલમપટ્ટી વિગેરે લગાડયા.

બીજે દિવસે દિલ્હી પહોંચ્યા પછી વહેલી સવારે કુશળ ડોક્ટરે ગરદનનો ઘા જોયો. મલમપટ્ટી ચોરાઈ હતી તે ગરદન પર ચોંટી જવાથી ગરદન ચમરી ગઈ હતી. ઉપચાર ડોક્ટરે મારી સમજાવ્યો.

પણ આની પૂછપરછ ન થાય તે માટે ગરદન પર એવી રીતે પટ્ટી લગાડાઈને ઉપર બાંધી પહેલું કે કોઈને કોઈ શંકા જ ન થાય.

પહેરણમાં જરાક માંકક કે જીવડું ઘુમી ગયું હોય તો આપણે અસ્વસ્થ થઈ જઈએ છીએ. પણ ગરદન જેવો નરમ લાગ દાઝ્યા છતાં ચક્રમાનને આઘાત ન પહોંચે તે દૃષ્ટિ સૈનિકને થોડો તેવી રીતે મોરારજીભાઈએ ઘા સહન કર્યો.

આણું સમત્વ કેળવનાર બીજાને શાંતિ આપવામાં સફળ થાય એ તદ્દન સ્વાભાવિક છે.

—બ. ન. એવી

નેવિષ્ટ' કરચિત્ દયાત્ નાધાન્વય તથાન્તરા ।
ન ચૈવાત્યશનં કુચીત્ ॥ મનુસ્મૃતિ ૨-૨૬ ॥

પ્રાપ્તે એક અંશ ન ખાતા દેવ, અપારના ને
સામના મોજન વચ્ચે ખાતુ નહિ, બહુ ન ખાતુ.

મેત્રો પ્રાદાણુ ઉચ્યતે । મનુ ૨-૮૭ ।

સર્વ પ્રાદુષિ ઉપર ને મિત્રભાવે ઉપકાર કરે અને
કોને પ્રિય થઈ પડે તે પ્રાદાણુ કહેવાય

ઈન્દ્રિયાણા વિચરતા વિષયેષ્વ પદાર્થિણ ।

સયમે ચલભાઠત્ વિદ્વાન્ યન્તેવ વાચિનામ્ ॥
મનુ ૨-૮૮ ॥

વિષયભોગ માગનાર ઇન્દ્રિયે નો સયમ કરવામાં
મથ્સે પ્રવલ્ન કરવા જેમ સારથિ રથમાં જોડેલા યોડનો
સયમ કરે છે તેમ

ન જાતુ કામ કામાનામ્ ઉપલોએન કામ્યતિ ।
હવિષા કૃણુવત્મે'વ જ્યુ જ્યેવાભિવર્ધતે ॥
મનુ ૨-૬૪ ॥

નિષ્પત્તિના વિષયના ભોગ ભોગવવાથી ચાન્ત ન
થાય જ્યુ આ, તિ આપવાથી અગ્નિ વધે તેમ ઉચ્ચી
વધે

ન તદ્ લોકે દ્રવ્યમસ્તિ ચત્ લોક પ્રતિપૂરયેત્ ।
સમુદ્રમ્ પુરુષો ન કદાચન પૂર્યતે ॥ મહાભારત ।

જેથી કદીને માણસનું પુરું પડે તેવું આ જગતમાં
કોઈ નથી, જેમ કે માણસને જીવ સમૃદ્ધ જેવા છે
સમૃદ્ધમાં ગમે તેટલા પાણી આવે તો યે તે પૂરો ન બચાય
જો માણસને ગમે તેટલી અગ્નિ આપે તે યે કોને જીવ
પૂરવ નહિ.

વચ્યન્તે લોકનાયેન સાધવ પ્રાયશો જના ।

પરમઆરાધનમ્ ક્ષેત્રત્ પુરુષાર્થયાજિતાત્મન ॥

પરકાનુ કુ બ ને'નિ સન્નજન કુ ખી યાન છે ને

એ કુ બ બ ગવા પ્રવલ્ન કરે છે આ પ્રવલ્ન નામ જ

સર્વે નોરોના અતરમા નિરાજના સમતાનુ, સચેત્તમ

જાન

તદ્ મનુન્ તાનિ ચાસ્ય જિ સરથ તે ચ વાચિન ।

સર્વમ્ એકપદે નદ્ર વિત્ત તેન મહાત્મના ॥

ધનુષ તે જ હતું, યજ્ઞમત્ર તે જ હતો, રથ તે જ

હતો, અને યોદ્ધા પ ! જે ને એ જ હતા. પશુ ભગવાન

નૌતા, એટલે એ બધું કામ કામ ન બાન્ધુ.

ચક્રિણો દશમીરથસ્ય ચૈગ્રિણો ભારિણુ સ્ત્રિયા- ।

સ્નાતકસ્ય ચ શસ્ત્રે પન્થા દેશે વરસ્ય ચ ॥

મનુ ૨-૧૩૮ ॥

વાહનારૂઢ, હંથી વધારે વર્ષનો (દસમા દસકમાં
પ્રવેશ કર્યો હોય એવો) ચેરી, ભારવાહી, ઓ નવા
ભણી ઉતરેલો વિદ્યાર્થી, રાજા તથા વરરાજા—
આદવાને મારગ દેવા

યથા કામમયો હસ્તી યથા ચર્મમયો મુગ ।

યસ્ત્ર વિદ્યો [અ] નધીયાન ત્રય તેનામ પ્રિયત્તિ

॥ ૧૫૩ ॥

લાકડાનો ઘડો, હાથી ચર્મમયો બનાવેલો મુગલો,
અને ચાસ ન ભણતો બાહરણ આ ત્રણેય નામધારી જ
છે હાથીમુગલાહરણ કામ કરવા અસમર્થ ॥

યસ્ય વાડ મનસી શુદ્ધે સમ્યક્ શુભે ચ સર્વદા ।

સુ વે સર્વ અવાપ્નોતિ વેદાન્તોપગત કલમ્ ॥

મનુ ૨-૧૬૦ ॥

જેનું વચન શુદ્ધ છે એટલે ને સાચું મોલે છે, અને
જેનું મન રાજપથી અદ્વિત તથા નિષ્પાપ છે તથા
જેના મનવચન આમ સુરક્ષિત છે તે વેદાન્તમાં દક્ષિણ
ફળ (મોક્ષ) પામે છે

નાડુનુદ સ્વાત આતોપિ ન ખરોહકર્મધી ।

યથારથોદિજતે વાચા નાલોકથા તામ્ ઉદીરયેત્

॥ ૧૬૨ ॥

બીજા માણસને પાડે નો યે તેને મર્મમાં પા લાગે
તેનું મોલનું નહિ, અને બીજાનું મગામું તો નહિ જ

પ્રેમ જગાડવાનું જેનું મોલું ન કરે, તથા જેની બીજાને

સ તાપ થાય એવી રચનામાં વિરોધની પ્રાણી જોનાની

નહિ

વેદાધ્યાસો હિ વિમરસ્ય તપ પરમિહોમ્ય તો ૧૬૬ ॥

વેદનો અગમસ જ બાહ્યગુણિનુ એવ તપ છે એમ

શુનિ કહી ગયા છે

ચેતનીય ક્રિએ વેદ' અન્યથ કુટુલે શ્રમમ્ ।

સ જીવન એવ શૂદ્રત્વ આશુ ગચ્છતિ સાન્ધ્ય

॥ ૧૬૮ ॥

ને બ્રાહ્મણ વેદ ન કર્યો એને ધીજીનું ભણવા નય
તે જીવતાં જ પુત્રપૌત્રાદિ સહિત તરત જ શરત્વને પામે છે.
ન પ્રમાદ્યન્તિ પ્રમદાસુ વિપચિતઃ ॥ ૨૧૩ ॥
ગુણી લોકો સ્ત્રીઓ વિશે અપ્રમત-સાવધાન-
રહે છે.

યં માતાપિતૃસૌ ક્લેશં સહેતે સંભવે નૃણામ્ ।
ન તસ્ય નિષ્કૃતિઃ શક્યા કતુઃ વર્ષાશૈરપિ ॥૨૧૪॥
માણુસના જન્મ પહેલાં તથા પછી એનાં માતાપિતા
ને ક્લેશ સહન કરે છે તેનું કાણુ અનેક સો વર્ષે પણ
વાળાનું અશક્ય છે.
તથોફ નિત્યં પ્રિયં કુર્યાત આચાર્યસ્ય ચ સર્વદા ।
તેષ્વેતન્નિપુ તુષ્ટેયુ તપઃ સર્વં સમાપ્યતે ॥ ૨૨૮ ॥
માતાપિતૃ એને વિદ્યાશુને પ્રિય હોય તે નિત્ય કરવું.
આ તથા તુઠે એટલે માણુસને તપમાનુષ્ટં ફળ મળી
નય છે.

અન્યાદપિ પરં ધર્મમ્ [આદરીત] ॥ ૨૩૮ ॥
નીચ ગણાતા આંકાલ જેવા આગળથી પણ પરમ-
ધર્મ (આત્મદાન) લેવા.

અભિત્રાદપિ સદૃષ્ટમ્ [આદ્યમ્] ॥ ૨૩૯ ॥
શત્રુ પાસેથી પણ સદાચાર શીખવે.
એકમખ્યસરં યઃ તુ શુરુઃ શિષ્યે નિવેદયેત્ ।
પૃથિવ્યાં નાસ્તિ તદ્દં દ્રવ્યં યદ્દ દત્ત્વા [અ]નૃણી
ભવેત્ ॥ લઘુહારીત ॥

શુરુએ શિષ્યને ભલે એક અક્ષર જ ભણાવ્યો હોય
તેના કાણુથી ને આપીને માણુસ કાણુમુકત થઈ શકે
એવી વસ્તુ આ પૃથ્વી ઉપર છે નહિ [આ શ્લોક કલ્પક-
ભદ્રદત્ત મન્વન્ધ્રકૃતાવલીમાં ટાંક્યો છે].
સહુ ઉભો ચરતાં ધર્મમ્ ધૃતિ વાચાનુભાષ્ય ચ ।
કન્યામદાનં અભ્યર્ચ્ય પ્રાભાપત્યો વિધિઃ સ્મૃતઃ ॥
મનુ ૦ ૩-૩૦ ॥

‘તમે જો સાથે રહીને ધર્મ કરો’ એમ કન્યાદાનકાળે
કન્યાનો ગાપ વરકન્યાને કરે તે પ્રાણત્યાગિવાદ કરેલાય.
ન કન્યાયાઃ પિતા વિદ્વાન ગૃહસ્થીયાત શુદ્ધકમપુવપિ ।
ગૃહસ્થનુ શુદ્ધં હિ લોભેન સ્યાત્ નરો (અ)પત્ય
વિક્રયી ॥ ૩-૫૨ ॥

કન્યાના [કે વરના] પિતાએ શુદ્ધ પૈસા ન લેવા;
કેમ કે જો તે તેણે પેટના ઊકરને વેચ્યું કેટલાય.
યત્ર નાર્યઃ પૂજ્યન્તે રમન્તે તત્ર દેવતાઃ ।
યત્રૈતાઃ તુ ન પૂજ્યન્તે સર્વાઃ તત્રાદ્વાઃ ક્રિયાઃ મપદા

બ્યાં સ્ત્રીને આપતા પ્રાણ, તુઠે ત્યાં દેવતા સદા ।
બ્યાં તેને નાપતા માન, ત્યાં ક્રિયા સર્વ નિષ્ફલા ॥
શોચન્તિ ભમયો યત્ર વિનશ્યત્યાશુ તત્કુલમ્ ।
ન શોચન્તિ તુ યત્રૈતા વર્ધતે તદ્વિ સર્વદા ॥ ૫૭ ॥

બ્યાં પત્ની ને વહદીકરી દુઃખી હોય તે કળનો તરત
નાશ થાય છે; ને બ્યાં આ સૌ સુખી હોય તે કળ નિત્ય
રુદ્ધિ પામે છે.

નૃયજ્ઞો (અ)તિથિપૂજનમ્ ॥ ૭૦ ॥
અતિથિની ભોજનાદિથી સેવા કરવી એનું નામ
ગનુષ્કયત.

[તથા] શુદ્ધસ્થમાશ્રિત્યં વતંતે સર્વં આશ્રમાત્રાજ્ઞા
શુદ્ધસ્થને જ આધારે વતે છે સર્વ આશ્રમ ।

અતિથિં પૂર્વમાશયેત્ ॥ ૬૪ ॥
ધરના જમનારા પહેલાં અતિથિને જમાડવે.
ન વૈ સ્વયં તદશનીયાત્ અતિથિં યદ્દ ન લોજયેત્
॥ ૧૦૬ ॥

અતિથિને ખાવા ન આપ્યું હોય તેનું ચોતે ન ખાવું.
સુવાસિનીઃ કુમારીશ્ચ રાગિણી ગર્ભિણીઃ સ્ત્રિયઃ ।
અતિથિકથો (અ)ઞ્ચ એવૈતાન્ લોજયેત્
અવિચારયત્ ॥ ૧૧૪ ॥

ત્રી પરણીને આવેલી વહદીકરી, કુવારી કન્યા,
રોગી ને સગબો સ્ત્રી, આ સૌને અતિથિ પહેલાં જમાડવે.
શુભ્લયાતાં તતઃ પશ્યાત્ અવશિષ્ટં તુ દુષ્પતી ॥૧૧૬॥
મૃત્યુ (દાસાદિ-નોકર) સહિત સૌ જમી ઉઠે પછી
હોય વધે તે દુષ્પતી (ધરનાં ધણી-ધણિયાશ્રી) જમે.
... નિત્યમ્ અમૃતભોજનઃ [ભવેત્] ।

..... યત્ર શેષં તથા (અ)મૃતમ્ ॥ મનુ ૦ ૩-૨૮૫ ॥
માણુસે નિત્ય અમૃતભોજન કરવું; અમૃત એટલે
મનુષ્યવશ કયો પછી એટલે મનુષ્યોને જમાડવા પછી
વધે તે શેષ.

અથ સ કેવલં ભુજેતે યઃ પશ્યત્યાત્મકારણાત ॥૧૧૮॥
જો પેલા નેરુદ્ધજ રૂપિને બીજાને ન જમાડે તે
ફુલળ પાપ જ ખાય છે, અમૃત નહિ.

શ્રોત્રિયાયૈવ દેશ્યાનિ હૃન્ધ્યકૃત્યાનિ દાતૃભિઃ ॥ ૧૨૮ ॥
દેવ તથા ખિન્ને ધરેણું નિવેદ વેદાભ્યાગી બ્રાહ્મણ-
ને જ દેવું.

‘પચ્ચાગ્રરોપી નરકં ન યાતિ ।’
પચ્ચાગ્રરોપી [પાંચ આંગના રોપે તે] નરકે ન જાય.
(મન્વન્ધ્રકૃતાવલી ૨-૧૬૩)

એસી દીવાની કુનિયાં દેને,
ભણિતબાપ ન જુએ છ,
સાચે કા કોઈ માલત નાહી
જૂઠે ભગત પતીએ છ;
કલત કળીર સૂને ભાઈસાધો,
ઈન અપો કો કયા કીએ છ.

કુનિયા દીવાની (કાઠી)

કુનિયા દીવાની રે, જાણક પાખડ પૂને,
કતાં વસે પાસે રે, બાણ કાંઈ નવ પૂને.
છવ નહિ એને તરિ કયો માને, પૂને કાઠ પાવાણુ;
સેતન્ય પુરુષને પાછળ મૂકે, એવી અપી ભગત ભાલણુ;
અકને અભવાણે રે, અસિદ્ધ અભિ નવ સૂને.

પાવાણુનું વાવ નીરજાં મૂકે, છો વાવ પટકે રીસા;
કોટી ઉપાયે તરે નહિ, એ તો કૂબે વસા પીસા;
વેણુમાં તેલ કયાંથી રે, ખાણી પેણુ શું ફૂને ?

અંતરમેલ અર્થો અતિ પૂણ્ય, નિષ્કર્મિણ ભગતાં નહાય,
મહા અભિધર પેઠા રે કરમન, તો રાહો દીપે શું ધાય ?
ધાયત મલિ ધાયલ રે, ભણીને જ્ઞાની ધાય ફૂને.

સહયુગુ સહયુગુ જલજલ કહીને, અમદ પંડમાં પેખા;
ફર નથી નાથ નછક નિરજન, રિલ શુદ્ધ દેહાર દેખા;
ધુરંધર જેલે પીરે રે, ભલેર ભયત આપે પૂને.

ધીરે ભગત

મેલમર્મ પ્રમાદ મંદિરા પાણિલા ઉન્નત
શૂન ભગતની દીવાનગીની રેટથી સિકાયત
રેટી ! ભગત-ભગતની રીત જ અનોખી ને
ન્યારી, જનર મૂડી જનર પૂજાર ભગત ભવા-
કવીમાં ભમી ભૂવી ભવતાર એજે 'અવે' છે ને
મેધામૂરો પાસમણિ, બેઠાંજુવાની અણોડી-
પાંચીકા પર મોઢી પડે છે.

દીવાના ને ડાઘા કરીને ડહાપણના ભંડાર
સમાસન, સતી જતી, પીર, પેળાર, એલિયા,
સાધુએને ગાંઠાં કહી નરાજપણું કામ જ
કુનિયા કરતી આવી છે. ઈસા ભતીને કંતરિની
માયકે ચડાવીને બારખસાને ગાદીએ બેસાડી
રાચનારી !

આમ ન હોત તો પછી હાથવગો સરજનહાર જ હોવા છતાં સોઠા આ અલકો બેલ રેમ નથી પામી જતા ?
બાણગર આપો બેલ શાળી વડાયક બેઠા છે, જણ કોઈ પામતું-પ્રીછતું નથી ! સ્વકક-પાણુકા પૂજનામાંથી નવરા
ધાવ ત્યારે ચેતનતરવને મામે પારખે તે ? અને તેત્વ પાખા વિના અવતાર એજે ગયો બાણુવો. નરસઈએ માણું કે
'ભાઈ કળી આત્મા તત્ત્વ અન્યો નહિ, ત્યાં કળી આપના સુર જુદી' કળીર એમાં કામ પૂરે છે : 'આત્મ
તત્ત્વ મીને ખીન, સજસે જુદી સેવ, કરે શો તો ભગણુ, કયા તીસ કયા રે ?' હાવા નીજીવની સેવા-આત્મીમાંથી
જિંવા આંવોતો નથી ને અર્ણવિદ્યા સૂરજને અભવાણે ૫ પરમ પ્રસિદ્ધ અભિ નજરે ભાળતા નથી.

આ પદ્યરિયા હોડીને પાણીમાં તરાવવાની મૂળાંકુળું છાણું કરકાવી તેમાં જ મહાનના માનતી ધેસલ. હજાર
ઉપાયે ૫ એ કહી નહિ બને, એ તો સો ટકા કુળવાની જ હાલા ક્યે કા વળો ? અવાએ રેટીની રેટથી નો ધાપ
તેમ રેડી પાંચે તેજે ૫ નો નીકળે. તાંબા-પીતળની રમકડાં-ગાય તે કી કમતી દરો કે ભવા ?

અંતરખાનેથી કૂડા કરમો મરમો જણ છે ને રાજાદી ગજાળવે-અકામ, એવા કોઈ વળે નહિ. મૂળ મૂળને
ડાંબળા ડાળાયે બાધક નાહક સંકેત વેકાચ. રામી પાસે ભઈ, કૂડ કપડ-ગુમાન મેલી થો. તમારો સાચો ને
મેટો વેલ-રાહવાર એ જ છે.

સુરજુનો સુન્દ ને હાલ એ છે કે પરણુજ પડે પંડમાં વસે છે, કાંબેણ એને જ વાસ ને એની જ હીના.
જગત આણુ એનું જ સજન ને એનો જ વિસ્તાર. મને-એ તર અવિતર-ચોકા રાખે ને કૂકકપટી અધમ તરવો
સાને ઉપાડે છેમ જુદાં મોડો. એ જુદાને નાવક પીરો ભેઈ સ્વો જગ મેઝાર જુએ છે જ ને !

મગનલાલ મુબઈ જતા હતાં એ ખબર મગનલાલના પત્ની સુક્રિતાએ વિજ્યાને આપ્યા. વિજ્યાએ આ વાત રંગલાલને ઠરી. રંગલાલે કહ્યું. 'તે ઠીક કહ્યું. મણિલાલ શેઠને આપણે પાંચસો રૂપિયા આપવાના છે તે તેમની સાથે મોકલી આપીએ.' વિજ્યા બોલી, 'મણિલાલ શેઠ ક્યારના ઉધરાણી કર્યા જ કરે છે. પરંતુ ધર જોવા સગાય ન અને તે દેની સાથે રૂપિયા મોકલું? બાર મહિને આટલી કરકસર કરી ત્યારે આટલા રૂપિયા ભેગા થયા.'

રમણલાલ ને મગનલાલ છે પાડોશી. બન્નેની પત્નીઓને સારા મનમેળ. એ નાણે બંને વચ્ચે સંબંધ પણ ઠીક. રમણલાલ સાંજે સાત વાગ્યે મગનલાલને ત્યાં ગયા. 'હેમ તમે મુબઈ જાઓ છો?'

'હા. મારી બાણજના લગન છે અને ધરમાંથી ઠેકકે તો જવું જ નેહરે એ એટલે ગયા વિના ચાલે તેમ નથી.'

'મારું થોડું કામ કરશે?'

'જરૂર શા માટે નહિ?'

'મણિલાલ શેઠને જાણજો છો?'

'કાલબરિષ્ઠી પર દુકાન છે તેજ ને. હા, તેમને કંઈ કહેવાવું છે?'

'લાઈ, મારે વચ્ચે પેસાની ખૂબ ખર્ચ હતી તેમની પાસેથી વિજ્યા પાંચસો રૂપિયા લાવી દત્તી. હવે તેઓના ચાર પાંચ કાગળ આપી ગયા. મારે શું થોડું બતાવવું? તમે સાથે લઈ જઈ રહ્યા આપી દો એટલે પત્નું. પહેલ્ય લઈ લેજો.'

મગનલાલે પાંચસો રૂપિયાનું કવર હાથમાં લીધું, કવર પોલી રૂપિયા ગણી લીધા અને ઠરી કવરમાં બીડી એ પરખીડિયું બીડી દીધું. વધારે સલામતી માટે બીડીના અંદરના ગળવામાં મગનલાલે એ કવર રાખ્યું. એ પર ખગીસ અને ઝાટ પહેર્યા હતા.

રમણલાલે મણિલાલને પાંચ લખા નાખ્યો કે શ્રી મગનલાલ સાથે રૂપિયા મોકલવા છે. મણિલાલ મગનલાલની રાહ જોવા લાગ્યા.

મગનલાલે વીરમગમ ગાડી બદલાવી. પછી સોરાઈ મેઈલમાં ગઈ. ખૂબ માંડ માંડ સામાન મૂકી લેવા રહેવાની જગ્યા મેળવી. ચારતે ચારતે ઘુસતા ભેસવાની જગ્યા કરી લીધી પછી એ ધરમાંથી બીડીનું બીડું કચાડે

કતારાઈ ગયું તે ચરત રહી નહિ. ટીકીટ કાઢવા ત્યારે ડેટના ખિસ્સામાં હાથ નાખ્યો ત્યારે સ્વાભાવિક બીડીના ખિસ્સા ઉપર તેમનો હાથ રૂંધો અને એ ખાલી લાગતાં જ તેઓ હાથલાઈલા થઈ ગયા. બધા ખિસ્સા ખોઈ વળ્યા છૂસાખૂસ કરી મૂકી, રેલવે પોલીસને ખબર આપી. ગાડી કલાકેક મોડી કરી મૂકી. પરંતુ એમ ગયેલા રૂપિયા ક્યાંથી પાછું આવે?

તેઓ કંઈ શ્રીમત નહોતા. પોતાના રૂપિયા ભણે તેનું એમને દુઃખ નહોતું પરંતુ રમણલાલના રૂપિયા પોતાને આપેલ તે ગયા તેથી તેમને ખૂબ જ દુઃખ થયું. હવે શું કરવું?

રમણલાલની એવી સ્થિતિ હતી જ નહિ, માંડ માંડ તેણે પાંચસો રૂપિયા એકઠા કર્યા હતા પોતાને તો આમાં કંઈ જ લેવાદેવા નહોતી છતાં વ ધર્મસંકટ આવી પડ્યું હતું. શું રમણલાલે આપેલ પૈસા તેણે મણિલાલને ભરવાઈ કરવા નેહરે એ? મગનલાલથી પણ તુરંત એ બની શકે એમ હતું જ નહિ! મણિલાલ શેઠને વાત કરે તો એ આ માત્રની કે પછી રમણલાલે બનાવટ કરી છે અને અને હાથે બનાવ્યો છે એમ માનશે! વિશ્વાસ કરશે ખરા? હવે કરવું શું?

રમણલાલે મગનલાલને પૈસા આપ્યા, ટૂંકાંમાં એ પૈસા ચોરસા, સાથે મગનલાલના પછું રોળસો રૂપિયા ગયા તો એ પૈસા દેના ગયા રમણલાલના, કે મગનલાલના?

ગુગળવાલે વાત કરી ને મણિલાલ શેઠે માની નહિ અને મરશે થયા ને રમણલાલ ઉપર સખત કાગળ લખ્યો. રમણલાલે પણ મગનલાલની વાત ન માની. તેમણે કહ્યું, 'શ્દાન્ત બાણજના લગનમાં વધારે ખર્ચ થયો હોય અને વાપર્યો હોય તો ભલે પણ આમ જુલું શા માટે કરે છો?'

મગનલાલ રનજ થઈ ગયા. ધરમ કરતાં માંડ ચારી દાણે તો લોટી ન નીકળે અને વરશે એ તેમ કરી તેમણે રંગલાલના રૂપિયા પાંચસો મૂકવી દીધા. પરંતુ એ બંને કુટુંબો વચ્ચેની મીઠાસ અને સંબંધ કાપમ મારે ગયું.

મણિલાલ કોઈને કોઈના રૂપિયા એકઠા કરવા માટે આપતા નથી; રમણલાલ કોઈનો વિશ્વાસ કરતા નથી અને મગનલાલ ત્યાંથી કોઈને સંપત્તિ લેતા જ નથી! એ કુટુંબો વચ્ચેની એટલી આંતરિની કુકડા થઈ ગયા હતા! !

ચાચાણની વાતો

‘ચાચો બાઈ, તમે ધરખાં લાવ્યા છે?’
તે વખતના અમારા મિત્રકણ, અમારો વર્ગ છે.
અમને એ કેળ લખનાં વાંચનાં શીખવે. નાના નાના એવા
બાળકો. શાન્તિનિતનનની વાત છે.

ચાચાણએ એક વિદ્યાર્થીને ધરખાં મારે પૂછ્યું.
જવાબમાં એણે તા પાડી.
‘હીક છે. કાચે આવી જુવ ના કરતા.’
સમય પૂરો થયો. કુવાન ચાચાણ ગયા. બીજો
દિવસ, એ જ વિદ્યાર્થી. એ જ પ્રશ્ન. ‘ચાચો બાઈ,
ધરખાં લાવ્યા છે ને?’

અશુભ બાળક, મનમાં જ બાળે એના છવ, કરાની
પડી ના લેય. અજ્યાસ પરત્વેનો ગભીરતા સર્ગેરે મળે
નહિ. જાગ્યા એ બાળક. ‘મિત્રકણ, આજ એ
આમિ બુદ્ધેય.’ ‘હીકને એશિયાતો બનીને એશિયો
મિત્રકણદાદા. હાં મોરો? માર્કને જ છવડું જ દાવ
એ તો પેલાને ઝાડો. વાગે, શંકરભગવાન હજાદજી ઝર
પો શંકર. એવી પૌર્ણિક લોકકથા આપને વધા
માંકાતાં આચા છીએ મિત્રકણની ગીત ખૂબ એવી
જ. કહે જ લોકવા નહિ. માત્ર આખામાંથી દડ દડ
અમની કારે બાળકને નવજાતી દીલો પડી લોવા.
‘દિલગીર છું, કે તમને ધરખાં કરવાયું મન થાય એવું’
રિશુડું અપાવું નથી!’

બાળક દોડ્યો, મિત્રકણદાદાના બોળામાં પડી થયો.
આખા વર્ગે લાલ્લુ બનીને આ અનોકીક પ્રસંગ નિહાળી
રહી.

વાતને ઘણી બધી વર્ષો વધી ગયા. ત્યાર પછી તે
આ ધરતી પર ‘ચાદસરજનું’ ‘ગેલું’ આશરુડું થ થઈ
ચર્ચા ધું, તી પે મુકી પલ જીવી સર્ગ મુક. એ મહાકાંક
દાદા આજે ‘ચાચાણ’ કહી ગયા. જન્મ પ્રસંગની કમગન
મુમૂર્તી એ જ રહી.

મહિકણનો વર્ગ.

હું એમના વર્ગનો જાહે તોફાનીનું મસ્તીખેર
છોકરો. ડાહ્યા ધરને કે દાવકો બનીને કદિ બેસું, એ તો
મારાથી બને નહિ.

એક દિવસ મારા મનમાં પૂન જાગી. બસ આજે
નથી બહુવું. મહિકણદાદા લણ્યાંબે જ રાખે છે. મોઈ
રિવસ છુટી નથી રાખતા, ચાપ આજે હું જાતે જ
આગી છું. હું હજી. આસન ને પુસ્તકો લીધાં દાવમાં
ને મંડળો ચાનવા.

‘એ હું મોઠન કયાં બધ છે? નથી જવાનું. બેસી
જા’ મહિકણદાદા મેમથી બોલાવતા રહ્યા. હું તે લાલ્લો.
‘બસ, આજે નથી બહુવું.’ કદીને મે ચાલવા જ માંડ્યું.
બીજો દિવસ થયો. હું વર્ગમાં ગયો. મિત્રકણદાદા
મને એમની નટકમ મોલાવ્યો. ‘લણાવડી’ એમના.
‘કાચે તારે વધુ જ દાવ’ તો કહેને મર્યાદા પછી મેં પાછો
બોલાવ્યો. તે વખતે જુવાન આપીને ગયો દોન, તો એ
ગોડ નહિ! હું તમે જોખન નહિ!’

તત્કાલ જ હું સમજી ગયો મનમાં મેદ થયો. મારી
જીવ મને સમજાઈ હું શરમિંદો ચર્ચ મૂકો.

આખા આશરમાં મારી જખરી ડાક હતી. આખા
આશરમાં મારા નામની કારે તોખા હતી. સો મારાથી
કોટાળા હતા. ચાન આજે જ એવા હતા કે જે મારા
જેવા કારારને સંધી રાખતા હતા. એવા એ (મા જેવા)
આશરને કેમ જુલાઈ.

(તે વખતનો નામો એક વિદ્યાર્થી આજે મોઠો
જયો અવધાન એ પોતાની જાનકયા મોવતાં મોવતાં
આ વાન બોલી ગયા. એમાં આધુનિક શિક્ષકનો મુકાબલો
જાડ્યો મુકિતની વાતો કરતા ડાહ્યા પુરુષો દેખાયા.
મુકિતના ગમતો પ્રેમ છે. એમોવળાં વાંચના મળ્યો. નિ.)

મારી પામે એક દીવેર છે, જ મને માર્ગ દેખાડે છે. તે છે મારો અનુભવ.
રહિંક હેનરી

અઢાન મનની રાત છે. જણ કેસી રાત, જેમા ચાદ કે વારા નથી
અનુસિખલ

કોપ સમજવડિને વરની પઠાર મારી મૂકે છે
‘પ્રદાસ’

ભારતનો ઇતિહાસ બહુ લાંબો છે. તમારામાંના કોઈએ તે જાણવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે કે નહિ તેની મને ખબર નથી. પણ આપણે કોણ છીએ, આપણા દેશને ભારત શા માટે કહીએ છીએ અને “જય હિંદ”ના પોકારો આપણે શા માટે કરીએ છીએ તે વિશે આપણે બાળપણથી ઘણું ઘણું વાંચ્યું તેમ જ સાંભળ્યું આવ્યું છે, ભારત કહો, હિંદુસ્તાન કે ઇન્ડિયા કહો, કે ‘જય હિંદ’ બોલો એ બધાનો અર્થ એક જ છે. હું તમને પૂછું છું કે “ભારત માતા” એ શબ્દ પાછળ શી ભાવના છે એ તમે જાણો છો? એક વખતે પંજાબના કેટલાક ધીંગા ખેડૂતો ભરથોરથી “જય હિંદ”ના પોકારો પાડતા હતા. તેઓ આ શબ્દનો અર્થ સમજે છે? એમ મેં તેમને પૂછ્યું. “જે ભૂમિ ઉપર અમે જન્મ લીધો તે અમારી મા છે,” તેમણે જવાબ આપ્યો. મેં ફરીને પૂછ્યું, “શું આ ભૂમિ જ માતૃ તમારી મા છે?” તેનો તેઓ કંઈ જવાબ આપી ન શક્યા અને મને સમજાવવા કહ્યું. મેં કહ્યું, “લાંબા વાળવાળી એક દેવીની છબી તમે કેંકડેકણિ બુઝો છો તે “ભારત મા” નથી. તે તો તેલ પ્રતીક છે. આ વિશાળ દેશમાં વસનારા આપણે બધા. આપણામાંની એકેએક વ્યક્તિ કે જે આ દેશના અંગભૂત છે તે સૌ આપણે સાળીસ કરોડ મળીને ભારત માતા બનેલ છે.” [પ્રશ્નનું અર્થ માંથી]

ધ્યારાબાપુ

પાર્ષદ જ્વાળામ દેશમાં રૂપિયા ૬, પરદેશ માટે સિલિંગ ૧૦. જ્વાળામ મનીઓડરથી કાપીયપતે નરનારે મોકલવું. પ્રથમ અંકથી જ માહકો નોંધાય છે. ૨૨ મામની બારમી તારીખે અંક પોરડ થાય છે. પત્રવ્યવહારમાં માહક નંબર અવશ્ય લખવો.

‘ધ્યારાબાપુ’ કાર્યાલય, રૂપાચતન, ભુવાનવદ

[‘ધ્યારાબાપુ’માં વપરાયેલા કામગીરી રૂપાચતન વાપરકામગીરી કેન્દ્રમાં બનેલા છે.]

અનુક્રમશીલકો	૧૨ માર્ચ ૧૯૬૦
૧ આપના પત્રો...	૧૪
૨ ખીરાનાં બાજો...	૧૪
૩ લખવાનાં ને મનુ' પનાં રમકડાં-સુખેરસિંદેલકયા	૧૦ મુદ્દાસિંધુ...
૪ નાનાં પંડુ સમજાવ 'એવું'...	૭
૫ કેવા મુસાદર બન્યાં?...	૬
૬ દુસ્મન મિત્ર કેરી રીને બને છે? - ગિરિભાઈ	૧૧
આવા હતા બાપુ	૧૪ મુદ્દાઓ

સાબાર-રવીકાર

શાંતિનો માર્ગ : સીચડી બી. ગ્રેગ. નવજીવન પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ-૧૪. [મૂલીવદ્ધ, સામ્યવાદ, સમાજવાદ અને ગાંધીજીના કાર્યક્રમની સમીક્ષા કિં. ૨-૦૦

જીવનનાં ઝરણાં : [ભાગ ૧ લો ૧ : સવજીભાઈ મલિભાઈ પટેલ. નવજીવન પ્રકાશન મંદિર અમદાવાદ ૧૪. કિં. ૩-૫૦

કે. પ્રેમાભડેન કંઠકને : (બાપુના પત્ની-૧) સંપાદક : ડાહ્યાસાહેબ ડાહ્યાભટ્ટ. નવજીવન પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ-૧૪. કિં. ૩-૫૦.

પ્રેમપંથ (૮) : દેસાઈ વાલજી ગોવિંદજી. નવજીવન પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ-૧૪ કિં. ૦-૪૦

વિશ્વશાંતિનો અદ્વિતીય માર્ગ : ગાંધીજી નવજીવન પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ-૧૪ કિં. ૦-૩૫ સામ્યવાદ અને સામ્યવાદીઓ : ગાંધીજી નવજીવન પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ-૧૪ કિં. ૦-૨૫

ગિરિ પ્રવચન : અનુવાદક વિકુલદાસ મુરુડોત્તમ દેસાઈ. પ્રકાશક વિશ્વદાસ પુ. દેસાઈ. પારેખ કુંજ, બાળજી રોડ, વિજેપારડે. મુંબઈ-૫૭

અર્ધાંજલિ : સંપાદક 'લક્ષ્મી' ૧૦૧ સેંટ્રલ બોર્ડ રોડ, ઈસ્ટ લંડન. સાઉથ આફ્રિકા.

દિલ્હીની સગાઈ : વિશ્વકુમાર પંડ્યા. પ્રકાશક પુસ્તકાગાર સ્વતંત્ર સહકારી મંડળ લિ. વડોદરા. કિં. ૩-૫૦

[૫ જીએસટી ઓફ ન્યૂઝપેપર્સ (સિન્ડ્રલ) ફક્સ, ૧૯૫૬ના નિયમ ૮ મુજબ કોઈ ૪માં રજુ કરવાની માહિતી]

૧	પ્રકાશન સ્થળ	રૂપાવન, જૂનાગઢ
૨	કપારે કપારે પ્રસિદ્ધ થયે છે	હર માસની બારમી તારીખે માસિક તરીકે
૩	મુદ્રકનું નામ	ધીરેન ગાંધી
	રાષ્ટ્રીયતા	ભારતીય
	સરનામું	રૂપાવન, જૂનાગઢ
૪	પ્રકાશકનું નામ	ધીરેન ગાંધી
	રાષ્ટ્રીયતા	ભારતીય
	સરનામું	રૂપાવન, જૂનાગઢ
૫	તંત્રીનું નામ	નરીન ગાંધી
	રાષ્ટ્રીયતા	ભારતીય
	સરનામું	રૂપાવન, જૂનાગઢ (સોરાષ્ટ્ર)
૬	માલિકનું નામ	રૂપાવન, જૂનાગઢ. (સોરાષ્ટ્ર)

જે, ધીરેન ગાંધી, બાપી બહેર કડે છું કે ઉપર આપેલી વિગતો મારી જાણુસમજ મુજબ ખરી છે.

ધીરેન ગાંધી
પ્રકાશક

તા ૧૨-૩-૬૦



બાપે માર્યાં વેર, (૧) બેટા આવે ઝાટકે;
(૨) વેર કે કાળો કેર, રેહ ખંમે ઈ. રામના.

નીહાકાને નાતરાં, અધ્રમનાં અધાણુ;
આંતરડીને ઠારવે, ધ્રમનાં ગડે નિશાણુ.

તન ખટકે હાથોળિયું, મન ખટકે માયા;
(૩) ઘોઈપછાડીને ઝીંકીએ, નામ ઘોઝા પાયા.

ધરણી, કેરણી-ચાવરો, કસળ અને કુંભાર
ડોક કાળનાં કરમ ઈ, માંચે મર જ ન કાર.

(૪) હું હું અઈ હાલી મળે, પંડ્ય ભયો કિરતાર
(૫) અધારી આંધે જડી, દોષદ મૃગ અવતાર.

કાગળ સોનેયા ચિયા, લોહ ઉડ્યાં આકાશ
શશિયર ગયા-સંદેશડા, (૬) માંયત્રો મોકળ પાશ.

佛心經



રૂપાયતન પ્રકાશન

જૂનાગઢ

★

આવા હંતા બાપુ-૧	૨.૩ દરેકના	૦-૫૦
ગાંધી-ગુરુ	૧-૨૫
ગીતાંજલિ એક અધ્યયન	૧-૨૫
અલ્લાહના બંદાઓ	૦-૩૭
મસ્તીની પળોમાં	૦-૭૫
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
ગુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા (છપાય છે)			
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા	
શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા	
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા	
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા	
આવા હંતા બાપુ-૪



૧૪] રેટિયાને આટે આટે ચાતિના, પ્રીતિના, ને બહુભાવના તાર કંતાય કે. —ગાંધીજી ['કુમાર'ના સંગે]

આર્યાવર્ત

ઉદ્દેશાત્મનાત્માનન્દ

વર્ષ ૧૩ | ૧૨ - એપ્રિલ - ૧૯૧૦ | અંક ૨ નં

દુનિયામાં યુદ્ધ સદા રહેવાનું છે.
આખી મનુષ્ય જાતના સ્વભાવમાં એટલું
પરિવર્તન થઈ જાય એની શક્યતા
દેખાતી નથી. મોક્ષ અને અહિંસા વ્યક્તિ-
એ જ પામી શકશે. માલમિલકત તથા
જમીન ધારણ કરવી અથવા સંતતિ પેદા
કરવી એ અહિંસાના પૂર્ણ પાલન સાથે
અસંગત છે. —બાપુ



(નાપીટ અને શરૂદેવની સ્તવનસાધનાનું અનુચીતન કરવા માસિક)

[બાળકોને સમજાવ એવી
બાળામાં પ્રાર્થના વિધેયું મહત્ત્વ સમ-
જનવાની વિનંતિ મેં પૂ. મહાત્માજીને
કરી હતી, તેના જવાબમાં આ પત્ર છે.]

ચરવડા મંદિર
૨૨-૧૨-૩૦

ધા. પ્રેમા,

તારે હકીકતથી ભરપૂર કાગળ
મળ્યો. 'નિબનામચાલી'ના બેઠ
અર્થે દીક છે. નારણદાસનો યુગ.

રાત્રી બાપાને સાડુ કદાચ વધારે અનુકૂળ હોય.
પણ તારા અર્થે ન જ ચાહે એવું નથી.

તું જ બાળા છે એમ કહીને પ્રાર્થના વિધેના
પ્રશ્નનો ઉત્તર આપું છું. જેમ આપણી જન્મેલા
માબાપ છે તેમ તેના પછુ છે. એમ છેક બિચે જતાં
જઈએ તો જે જન્મેલાની કદપના આપણે કરી
શકીએ તે ઈશ્વર છે. તેનું બીજું નામ સર્વનંદાર
પણ તેથી જ પદ્યું છે. અને જેમ આપણાં મા
બાપ આપણી ઇચ્છાઓ વગેરે ઘણી વાર આપણા
કદા વિના બાણી ભાય છે તેમ ઈશ્વરને વિધે
આપણે સમજીએ. અને જો માબાપમાં આટલું
બાણીની શક્તિ હોય છે તો બધા જીવોના સર્જન-
દારમાં તો આપણું અંતર બાણીની ઘણી ઘણી
વધારે શક્તિ હોવી જોઈએ. આથી ઈશ્વરને આપણે
અંતર્યામી તરીકે પણ જાણીએ છીએ. તેને
જોઈ શકવાની જરૂર નથી. આપણાં ઘણાં સગાં
આપણે જોયાં નથી, કેઈનાં માબાપ બચપણમાં
પરદેશ ગયાં હોય અથવા અરીંગયાં હોય તોયે
તે છે કે હતાં એવું આપણે બીજાની ઉપર અદ્ધ
રાખીને માનીએ છીએ તેમ ઈશ્વરને વિધે આપણી
પાસે સંતત્વનોની સાક્ષી છે તેની ઉપર વિશ્વાસ
રાખીને માનીએ કે અંતર્યામી છે જ. અને જો તે
છે તો પછી તેનું ભજન કરવું, તેની પ્રાર્થના કરવી
જો તો સહેલાઈથી સમજીએ. માબાપને, આપણે
સારાં હોઈએ તો, સવારનાં જાગતાં અને રાત્રીનાં
સૂતાં સાદાં નમસ્કાર કરીએ છીએ તેમ જ ઈશ્વર

બાપુના પત્રો



પ્રત્યે કરવું જોઈએ. ને જેમ માબાપને આપણી
ઇચ્છા જણાવીએ તેમ ઈશ્વરને પણ જણાવીએ.
આજને સાડુ આટલું બસ છે ના? આમાં કંઈ ન
લાગે તો લખતાં સંકેતિત નહીં.

*

બાળકોની સજા વિધે તારી દલીલ પુરાણી છે.
જો 'કવિત વર્ણ' છે. તેને માર પડ્યો તેથી તું
સુધરી વાસ્તે તારે માર મારશે. હોશંસો મોઢાં
થતાં જો જ શીખે. બરોબર એ જ દલીલથી લોકો
હિંસાને માને છે. આ જુદા અનુભવની પેલી ખર
જણું તે આપણું કામ છે. તેને સાડુ ખીચ જોઈએ
જો કળૂક કડું છું. જો ખીચ જોઈએ આપણે
સેવા થયાં છીએ. કોકરોએને બાણાવવા જ, અમર
શિસ્ત શીખવવી જો ક્યેય નથી. તેઓને આશિષ
વાન કરવાં જો ક્યેય છે ને તેને સાડુ, ભણતર,
શિસ્ત વગેરે છે. આશિષ ધડતાં શિસ્ત રખડે, બાજુ
તર બગડે તો જો રખડે ને બગડે. એક મૂંઝવણ
કડું. બાળકોની સજા કર. જોએ કહે, અમર
તોફાન કરીએ કે આજ્ઞાજો કરીએ તો અમરને
મારજો ને આવી રીતે મારજો, તેને મારવા ને તે
કહે તે પ્રમાણે. જે ના પાડે તેને ન મારવા. આમ
કરતાં હું જોયે કે મારવાની જરૂર નહીં પડે.

*

કર્તવ્ય કરાં જે અમર છે ને આચરે છે તેની
તુખ્તી તો મરી જાય છે. જેની તુખ્તી નથી મરી

[જુઓ પૃષ્ઠ ૨૩]

[પૂજ્ય બાપુના શબ્દોમાં]

['અનાસક્તિયોગ' માથી દરેક અધ્યાત્મી પ્રત્યાનનાને જુદી તારણી છે. ગીતાનો માર કે વિષય મુચિ પૂજ્ય બાપુના શબ્દોમાં મળે એ અર્થ છે. અત્રેષ્ટમા ક્રમે Gita at a glance કડવાય (ગીતાના વિષયનું આપાત્મકન) તેનું મુત મક આજ સેકેન્ડ છે. ડેટલીકવાર પ્રચલકાર એ ૧૨ અધ્યાય પૂરા કરે ત્યાં પ્રથમના અધ્યાયોનો વિષય જુદી જાણ છે. આમ ગીતાના વિષયની સગ મજાકતા તેન મળતી નથી એથી પિતૃદ્વ એકમોછી ગીતામાથી તેને ગીતાનો વિષયવિસ્તાર કે વસ્તુ યેવિષય પ્રાપ્ત થતું નથી તેથી આ ગીતાના વિષયનું આપાત્મકન જુદું નામ યુ છે. અથવા છે કે અિત્યાગ્યોને તેથી આનંદ થશે]

૧ અશુદ્ધવિધાદયોગ

ત્રિશામા વિના જ્ઞાન નથી. કુખ વિના મુખ નથી. ધર્મ સંકટ-દુઃસ્થમ ધન સ્વજિનાગુને એક વખત થાન જ છે.

૨ આધ્યયોગ

મોહને વશ થઈ મનુષ્ય નિધર્મને ધર્મ માને છે. મોહને લીધે પોતીકા અને પારમ્ય એવો ભેદ અશુદ્ધને કયો એ ભેદ કિમ્ત્યા છે. એમ મનઝવના શ્રીકૃષ્ણ દેહ અને આત્માની બિન્નતા બતાવે છે. દેહની અનિત્યતા અને પૃથક્કતા તથા આત્માની નિત્યતા અને તેની એકતા બતાવે છે. અનુષ્ઠન કેવળ પુરુષાર્થનો અધિભાર છે. પરિવારોનો નુકી તથી તેને કલંબનો નિશ્ચય કરી નિશ્ચિન રીતે તેને વિગે પનાયલ રહેલું એઈએ એવી પગ મુજબથી તે મોહની પ્રતિભે માધી મક છે.

૩ કર્મયોગ

આ અધ્યાય ગીતાનું ત્રીજું અધ્યાયની કૃત્તી છે. એમ કરવાન તેમા કર્મ કેમ કરવું અને ક્યું કરવું, તથા ખતુ કર્મ કેને કરેલું એઈએ તે સ્પષ્ટ થયું છે અને ખતા યુ છે કે અરુદ્ધાન પારમાર્થિક કર્મોમાં પરિણમવું જ એઈએ.

૪ જ્ઞાન-કર્મ-મન્યામ-યોગ

આ અધ્યાયમાં ત્રીજા પદ્યમાં વિવેચન છે.

અને ૧૬૧ ૧૬૨ પ્રકારના કેટલાક યોગો વર્ણન છે.

૫ કર્મ-મન્યામ-યોગ

આ અધ્યાયમાં કર્મયોગ વિના કર્મ-મન્યાસ હોય નહીં અને વસ્તુતાએ બંને એક જ છે એમ બતાવ્યું છે.

૬ ધ્યાનયોગ

આ અધ્યાયમાં યોગ સાધવાના એટલે કે મમત્વ પ્રાપ્તવાના કેવલાક સાધનો બતાવ્યા છે.

૭ જ્ઞાન-વિજ્ઞાન-યોગ

આ અધ્યાયમાં ધર્મશત્તત્ત્વ અને ધર્મશક્તિનું છે તે મમત્ત્વવાનો આરભ છે.

૮ અક્ષરબ્રહ્મયોગ

આ અધ્યાયમાં ધર્મશત્તત્ત્વની વિશેષ મમત્ત્વ છે.

૯ ગાનવિદ્યા-ગાનગુહા-યોગ

આમાં જ્ઞાનનો મહિમા ગાયો છે.

૧૦ વિભૂતિયોગ

માતમ્, આક્રમ્ અને નવમ્ અધ્યાયના બાજી ઈશ્વારિનું નિરૂપણ થયો પડી ભગવાન પોતાની અનંત વિશ્વતિઓનું ચત્રિકા નિત દર્શન બમ્તોને ગઈ કરાવે છે.

૧૧. વિશ્વરૂપ - દર્શન - યોગ

આ અધ્યાયમાં ભગવાન પૌતાનું વિરાટ સ્વરૂપ ચતુર્નને બતાવે છે. ભક્તોને આ અધ્યાય અતિ પ્રિય છે. આમાં દલીલ નથી પણ દેવળ કાવ્ય છે. આ અધ્યાયનો પાઠ કરતો મનુષ્ય યાકતો જ નથી.

૧૨. ભક્તિયોગ

પુરુષોત્તમનાં દર્શન અને અન્ય ભક્તિધી ના થાય એમ હોવાથી ભગવાનનાં દર્શન પછી તો ભક્તિનું સ્વરૂપ જ આલેખાય.

આ પાસેનો અધ્યાય બધાએ ગોઠે કરી લેવો. જોઈએ નાનામાં નાનામાં આ જોઈ છે. આમાં આપેલાં ભક્તનાં લક્ષણ નિત્ય મનન કરવા જેવાં છે.

૧૩. ક્ષેત્ર - ક્ષેત્રજ - વિભાગ - યોગ

આ અધ્યાયમાં શરીર અને શરીરી (આત્મા) નો લેહ બતાવ્યો છે.

૧૪. શુણ્નય - વિભાગ - યોગ

શુણ્નય પ્રકૃતિની થોડી ઓળખ કરાવ્યા પછી સહેજે ત્રણ શુણ્ન વર્ણન આ અધ્યાયમાં આવે છે. અને તે કરતા શુભાતીતનાં લક્ષણ ભગવાન ગણાવે છે. સ્ત્રીના અધ્યાયમાં જે લક્ષણ સ્ત્રીપ્રમત્તાનાં જોવામાં આવે છે, પારમાંમાં જે ભક્તનાં જોવામાં આવે છે, તેના આમાં શુભાતીતનાં છે.

૧૫. પુરુષોત્તમ - યોગ

આ અધ્યાયમાં ક્ષર અને અક્ષરથી પર કેહવું પૌતાનું ઉત્તમ સ્વરૂપ ભગવાને સમજાવ્યું છે.

૧૬. દૈવાસુર - સંપદ - વિભાગ - યોગ

આ અધ્યાયમાં દેવી અને આસુરી સંપદ વર્ણન છે.

૧૭. શ્રદ્ધા - ત્રય - વિભાગ - યોગ

શાસ્ત્રને એટલે કે શિષ્ટાચારને પ્રમાણ ગણવો એમ સાંભળતા ચતુર્નને શંકા થઈ કે જે શિષ્ટાચારને કબૂલ ન કરી શકે પણ શ્રદ્ધાથી વર્તે તેની કેવી ગતિ થાય, તેનો જવાબ આપવાનો આ અધ્યાયમાં પ્રયત્ન છે. પણ શિષ્ટાચાર-ફૂળી દીવાદાંડી છેડ્યા પછીની શ્રદ્ધામાં ભયો રહ્યા છે તે બતાવીને ભગવાને સતોપ માન્યો છે. અને તેથી શ્રદ્ધા અને તેની ઓથે થતાં યજ્ઞ, તપ, દાનાદિનાં શુભ પ્રમાણે ત્રણ વિભાગ કરી બતાવ્યા છે ને વાંતે જ તત્ સત્નો મહિમા ગાયો છે.

૧૮. સંન્યાસયોગ

આ અધ્યાય ઉપસંહાર રૂપે ગણાય. તેનો તેમ જ આખી ગીતાનો પ્રેરક મંત્ર આ કહિવાય: 'બધા ધર્મોને તજી નારું શરણ લે' એ જાણ સંન્યાસ છે. પણ બધા ધર્મોનો ત્યાગ એટલે બધા ક્રમોનો ત્યાગ નહીં. પરીપક્ષથી હમો પણ મધિરને અપાંત કરવા અને ક્રમેથી છોડવી, જે જ સર્વોત્કૃષ્ટ કર્મ છે; એ જ સર્વધર્મત્યાગ કે સંન્યાસ છે.



[એક જીવનપ્રસંગ]

દીવા ખુશી અને ગમ
બનેતા હોય છે
સ્વામી રિતના દીવા
જોયા ત્યારે અમને ખુશી થઈ
પશુ ગમ પશુ થયો

ખુશી એ માટે થઈ કે
આખરે આપણે ભણે કે જુડ
કરવાની સ્વતંત્રતા આપણને
સાપડી જ ગઈ! ગમ એ માટે
થયો કે આ સ્વતંત્રતા જેઓના
હાથ, ચામ અને રક્તના બલિ
દાનમાંથી આવી એને આપણે
સાવ જુડી ગયા માથામને
જુડી જાએ એ સાવ સ્વભા
વિક છે પણ માથાસના સતને જુડી જાએ એ મોટી
બિના છે

આજે એમ કાગે કે એ માણસો આવા ગયા
સાથે એમના સન તપને એમની વેગની મરીનાઈ ખબ
આની મર્મ

એક પુત્રવંશના અત્યારે અમને યાદ આવે છે ૪૪
૧૬૩૪ ની વાત છે એ વખતે માખરભતીનો આગ્રમ
સૂનો થઈતો આવ્યો હતો અને વધી આગ્રમ વસતો જતા
હતો પૂ મહામા ગાંધીજીએ ત્યા નિવાસ કરી હતો
ગાંધીજી સાથે આભીય ભનને રહેવા લોગો ત્યા આવી
ગયા હતા થી કાકાસહિબ ત્યા વસવાનો નિચરે જતા
હતા આ વખતે થી કિશોરના મશરૂવાળાએ પણ ત્યા
જાઈને નિવાસ કર્યો

આપણા દેશમાં રૂઝવ નાકિતુ ખિરદ થ મનાર ૨૨
જ મનાવાન બજાર આ સર્વને અટી વસાવામાં કાલ
જુડ હતા થી જ મનાવાન બજાર ના વખતે ગાંધી
નરા સ ન મની એક સરવા મનાવા દેતા થો
તરો આ સરમ થે તા થી રીન નરુદેશના નિવાસપુ
મોથી એકતા મામોદો વગેરે કામ કરતા હતા થી
જ મનાવાન બજાર ૨૨ ૨૨ થી વિશળ રૂપ આપતો



અને ગાંધી વિચારસરણીને સત્ય
અને અહિંસાને વરીને કામ
કનાર લોકોને એમાં સમાવ
વાનો નિરધાર કર્યો

ગાંધી સેના સધની પુન
રંચનાના વિચાર સાથે પ્રથમ
પ્રથ એ થયો કે આ સધના
પ્રમુખ તરીકે ડોની વરણી કરવી!
કોઈ ગાંધીવાનો પ્રથમ આ
બ્યાસી અને ત્યાગી અને વિવેકી
પુરુષ પસંદ કરવો જોઈએ આ
માટે આખા ભારતવર્તમાં ગાંધી
વિચારસરણીને વરેના સ્ત્રી પુરુષો
તરફ દષ્ટિ કરી દષ્ટિ બંધ કરતા

કરતા થી કિશોરના મશરૂવાળા પર આવીને દરી થી
જ મનાવાન બજાર આ માટે થી મશરૂવાળાને વિનતી
કરી થી મશરૂવાળાએ એ વિનતીનો અમીકાર
કરતા થયો

એક તો કે માટે પ્રમુખ પૂ માથાસના વિચાર
પર એના રોમની ધોડીપણી અમર થાય જ છે ખીજી
મારા અને પૂ માંડીજીના વિચારમાં કયાં કયાં મત
બદલે છે એટલે ગાંધીજીના આદર્શ તથા કાંઈકેમોને
વરેની સરવાના પ્રમુખ થવ માટે માટે મુનસીબ નથી

થી કિશોરના મશરૂવાળા આ સધના સલામ
તો હતા જ તેમજ આ વખતે એવું થી આ પતા કંઈક
અને ભપ રહે છે કે આ પ્રકરણમાં કદાચ અધિ
બધા ગાંધી સંપ્રદાય નીમળોને તેમ થા તે ક મથ
સાથે નિષ્ક્રેપ સ જથ રાખીશ નહિ

પ થી ગાંધીજી એક માન ૯ સત્વર ૧૫૪ ૯
તના સત્વર ૧૫૪ પ્રવળમના અનુભવે આપણને
મદદ થપ થતા તેથી તેમના તરવદાનનો પ્રચાર અને થાય
પણ તેમાં અધિ વિશ્વતિપૂર્વક ને દોરી એકેએ અભાગન
રોડક મળે કે સત્વરતરથી મ કળા એવું નામ તાપ
એકેએ

ગાંધીજીને એક વિજૂતિ બનાવી દેવી ન બંધ એ
તેમના સત્ય અને અહિંસાના તત્ત્વનું સંયોજન કરવું એ
તરફ આપણી દૃષ્ટિ દોરવી ઘટે "

આમ હોવા છતાં આ મંથના પ્રમુખ તરીકે વધાર
યોગ્ય માણસ ન જડવાથી કરી થી મહાસાળાનું નામ
આપ્યું. પણ મહાસાળા તે ના પાડીને બેઠા હતા.

છેતરે સહજે પૂ ગાંધીજીને સમજાવ્યા. અને તેવા
મતભેદ છતાં થી મહાસાળા ગાંધીજીની આજ્ઞા માનવાસ
હતા ગાંધીજીએ થી મહાસાળા પર વોન્ટ બળવતા
થી, મહાદેવભાઈ સાથે મંદેરા મોકલે.

'મે તમારું નામ ખસદ કહ્યું છે તમારે ના ન
પાડવી '

થી મહાસાળા મારે ગાંધીજીની હાજરી એ અમના
અત્યાચીની હાજરી બતાવત હતી તેઓએ ના પાડવા
છતા હા પાડી

પૂ ગાંધીજીએ તા. ૨૬-૧૧-૩૪થી સભામાં
ચોતાના હાથે સુતરનો હાર પહેરાવી ગાંધી મેસ
સંધના તેમને પ્રમુખ બાદે કહ્યો.

થોડા વખત પછી ગાંધી સેવા સંઘનું બધારણ
ધડામાં આપ્યું અને તેના અધિવેશનો બધા સારી
રીતે રચનાત્મક કામ ચાલતા હોય, ત્યાં રાખવામાં
આવ્યા આગસ્ટેનકોને પડની ટુકડેનીઆ ને ચૂઝવડેનો
વિચાર કરવામાં આવ્યો અરપૂચતા નિવારણ, કેમી
એકતા, સ્ત્રીઓતિનો ઉત્કર્ષ, ખાદી અને પ્રાથમિકીય
વગેરે પર ખૂબ જ હક્કે કેન્દ્રિત કરવામાં આવ્યું

તેમજે આ બધા હોષ અને રાગને ઉપાધ શોધતા
કહ્યું : " આપણી આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિના માર્ગદર્શકી જ
આપણો નવ જન્મ થશે, અને આ રોગ બંધે "

ગાંધી સેવા સંઘના સભ્યોએ દેશમાં સાગ
ગ્ગતાત્મક કામ ઉપાડ્યું.

વહાણના કોતાનને વહાણ ચલાવવાનું કે મોનલરમાં
કોલસા નાખવાના હોતા નથી. એને તો વહાણ સાગી
રીતે ને સામા રરતે ચાને છે, એ જોવાનું હોય છે

થી, મહાસાળા એ રીતે મંદેરા દોરી રહ્યા એ
વખતે ધારાસભાની ચૂટણીઓ આવી. કોણે એમાં
બૂધાન્યુ ધણુ પ્રતિભા કેએસપક્ષ બહુમતિમાં આવ્યો.

હવે કામસે પાતાનું પ્રધાનમંડળ રચવું કે નહિ, તેની
વિચારણા ચાલી રહી

થી મહાસાળાએ ચોતાના સંધના સભ્યો નેમ
નિવેદન કરતા જણાવ્યું :

'ગાંધી સેવા સંઘના સેક્રેટરી મહારાજી ધારાસભ
માટે ઉમેદવારી કરી શકે નહિ ' આ નિવેદને બારે
તરખાટ મચાવ્યો. ધારાસભાની ચૂટણીઓમાં ભાગ
લેનારાઓમાં સરદાર વાનગીભાઈ રાજેન્દ્રભાઈ, પ્રદેવ
બાણુ, ગાંધીસંગવજી, જમનાનાથજી તથા શંકરરામ દેવ
જેવા આ જન્મ સેક્રેટરી ને ચારિત્રવાન નેતાઓ હતા

'આ ચત્રે સંઘની એક બેઠક હતી. આ બેઠકમાં
આપણા મહાન યોદ્ધાનાથે એકમ થયા એમાં રાજેન્
બાણુએ કહ્યું '

'ધારાસભામાં જવાસાળા મત્ય અને અહિંસાનું
પૂરેપૂરું પાલન નહી કરી શકે, પણ એવા ભવને આપણે
છોડી દેવા જોઈએ આપણા સભ્યોને ધારાસભામાં
જવાની પરવાનગી આપવી જોઈએ '

સરદાર વાનગીભાઈએ કહ્યું
'ત્રણ કગડ પ્રજાજનોને મન આપવાનો અધિકાર
મળ્યો છે એ લોકોને એમ જ છોડી દેના પીક નથી
ધારાસભાઓનો કાર્યક્રમ એ પણ દેશનું જ કામ છે મારે
સેવા સંઘના જે મળવી હાજરી જવાની હોય તને જવા
દેના જોઈએ

દેશના સભ્યોએ આમ મત આપ્યા
વી જમનાભાઈ નમજે કહ્યું 'આપણે ગાંધી
સેવા સંઘમાં એક પ્રતિભા લઈએ, કોણેસમાં બીજી
લઈએ, ધારાસભામાં જઈને ત્રીજી લઈએ એક તરફ
સત્ય-અહિંસાની પ્રતિભા કરીએ પીંછી તરફ
ધારાસભામાં જઈને વર્તમાન રાજને વકાદાર રહેવા માં
પ્રતિભા લઈએ એમાં મેગ કયા મળે ? આ ન બધ
'સત્યાગ્રહને અહિંસાને બંધે તેમ છે ?'

આ વખતે પૂણ્ય નાનીજીએ ધારાસભાપ્રવેશની
તરફેણમાં મેનતા હજુ 'ગાંધી મેસા ન ધને માર્કિયન
સભ્ય ધારાસભામાં જઈને પણ માર્કિયન રચાવવાનું કામ
કરી શકે તો આપણે તેની બગ મોકલવી જોઈએ, અને
તેજુ જવું જોઈએ '

આ ચર્ચા ખૂબ ચાલી સત્ય અને અહિંસાની
ખૂબ ગ્રીવપટ્ટી ઊણા નહ ચર્ષ

આખરે શ્રી મહાત્માજીએ કહ્યું 'ગાંધી સેવા મધ
રચનાત્મક કામને વરેસો દેવ, માગસભામાં જવાથી
તેનામાં નિઃશબ્દ થવાનો સંભવ છે હાનની ધારાસભા
એમાં મારો વિશ્વાસ નથી ને પ્રકારની લોચ્છમિત
ઉત્પન્ન કરવાના રવખ આપમે સેવીએ છીએ, તે
ધારાસભા દ્વારા ઉત્પન્ન થશે તેવો મને વિશ્વાસ નથી
સત્ય અને અહિંસા એમાં યોગદર્શ જરૂરી માધ્યમનો
વિરોધ સામી શકીશું નહિ ખીજી ધણી મંદેરના કામ
કરવાના છે '

ખૂબ ચર્ચાને અંતે ધારાસભાપ્રવેશના દગમ પર
મન નેવાયા

એક તરફ શ્રી મહાત્માજી અને બીજા જમનાવાનર
રહ્યા, બીજી તરફ ખીજી બધા રહ્યા પ્રવેશનો દગમ
પસાર થયો

ફરવને પમાર થરેના જાહેર કરતા પ્રમુખ શ્રી
મહાત્માજીએ કહ્યું નવી નીતિ ધવ્યાને નમને અગ્રિ
કાર છે પણ એ નવી નીતિના અગમ માટે આપે એવો
મહાત્મ્ય રૌધ્ય એક એક એમાં શ્રદ્ધા ધરાવતો ગેય
મોડુનારે નવો પ્રમુખ ચૂંટી નેવો જોઈએ '

ફરી મેળી મુજબ ગેની થ ગઈ

ગાંધીજીએ આ સંદર્ભને લેખના ગમે થીતરવક ધવા
પ્રવલ્ન થયો પણ કર્ન ન બની શકે ખીજીજીએ ખીજી
એને શ્રી મહાત્માજીને સમજાવવા કૃત્ય પણ કેઈએ
દાય ન કરી શકે શ્રી મહાત્માજીએ એમના મિહાનથી
પાખા સાંગતા શક્ય નહોતી

આખરે શ્રી ગાંધીજી પાંચે આ-ચા ને કય આપ
તેમને આગ કહે આપની આગામી તે કય આનાહ
નહિ કરે '

ગાંધીજી કેઈને આગ કરવાન મતના નહોતા
પણ રિયલિ નિયિત હતી આખરે તેઓએ દુકમ કર્યો
ને કયુ

'સંધ્યા સંજો આ નાજે' જતા પ્રોત્તમના
પડી જરી એ ડરથી સંધ્યા ત્યાગ કરવો તમારા માટે
યોગ્ય નથી જ્યારે તમને એવું જણાય ત્યારે મધ્યે
દેશની દર્શક છે '

ગંધીજીની આગ શ્રી મહાત્માજી માટે કંઈક આગ

બરાબર હતી એ ચોનાના મતને વળગી રહ્યા છતાં આપો
સેવા સંધ્યા પ્રમુખ તરીકે ચાલ રહ્યા

૫ | ૫૪ી તે દેશના વાનાવરણમાં ભારે ધડાકા થવા
રાજકોટમાં ગાંધીજીની અહિંસાની અંકરી તાન ડી
ચર્ષ હિંદુ-મુસ્લિમ દુદ્ડ હોજ શક થવા ત્યાં ત્રિપુરી
રેસિસમાં પેલા થયેના વાનાવરણે કનપિતના પેલા કરી,
સાધનની શુદ્ધિ નિમરાર્થ ગઈ પદ અને પ્રતિતન માટે
મેસિસીએ જ અંદર અંદર ગગડવા લાગ્યા આતરિક
વિખરાદ વધી ગયા તે સત્ય અને અહિંસાના સિદ્ધાંતો
જનાઈ ગયા ચૂટણીએમાં ખુદ કેસિસીએમાં અંદર
અંદર દરીદ્રાઈ જાગી સત્ય અહિંસા નેવે મુકાયા

ઈ સ ૧-૩૮માં રિષયુદ્ધ સગરુ હવે કેસિસીની
અહિંસાની કોંગ્રે આડી ઊભી આ વખતે કોંગ્રેસ
નેતાઓ અને આતોના પ્રધાનોએ નિવેદનો કયો કે

અગ્રજ સરકાર હિંદુનાતને પુર્ણરરણ આપી
દે તે કેસિસ અંગે મરકારને આ લકામાં પેસા તથા
સિપાર્ડમેની પૂરી મદદ કરશે અને દેશના લાખો જુવા
નેને જર્મની સાથે લા શ મોકલશે '

જાહેર જનતાને આ વા ચી ગઈ નાક દના-ચા
રિના મોખાથી રામ ન નીકલે પગ સત્યના ઉપામકો
કોર્મી વાચારીને સાથ ન દે

આ વાતોનીથી મહારાજાએ નિરોધ કર્યો ને સત્ય
અને અહિંસાના ઉપાસકો સ્વરાજ આતર પશુબળને
આપે હોજ આપે એ ન ગમ્યુ તેઓએ કહ્યું 'હિંમા
જિમ્બુળ આગળને આપમે ભરે એકદમ બદલી ન શકીએ
પરુ એમાં તામ્બાઈ જયુ ઉત્તમ નથી અહિંસાની
પ્રતિગા કરી દિસાનો રીકાર કરીએ તે ચોગ્ય નથી '

શ્રી મહાત્માજી દેશમાં જેના કાર્પિકતાઓ કમળના
હના, જેઓ પદે પદે નીધા વિન નૈતિક પ્રતિભાથી
કામ કરે અને કંઈ નેશા જ કરે અહિંસાને સમજે
સત્યને સમજે

આ નસલે પ જવાહરજીને એક નિરે નમા ગાંધી
એવા સંધ્યા સંજોની પ્રવર્તિની દીકા કરના કહ્યું કે
'ગાંધી સેવા સવ એક રાજદારી પસ જ છે અને એ
કોંગ્રેસમાં કમળે નેશા માટે છે '

આ પડી મજબોની પાટી ગળાડામાં આવી અને
તેમાં મોખા લાખના અગ્રો ધારાસભા, સુધાર્મ લોકન

બોડના સભ્યો માલુમ પડવાથી અને પંડિતજીના ચબ્દોમાં કંઈક સત્યાર્થ લાગવાથી વિચાર કરવા બેઠા. ગાંધી સેવા સંઘની બધી પ્રવૃત્તિ આજે કેવેલ નેવી હતી. પછી તેની હયાતિની જરૂર ન લાગી. ને જતે સંઘનું વિસર્જન કર્યું !

આ વખતે શ્રી. મણિલાલજી ઉપસંહાર કરતાં કહ્યું કે,

‘હિંદના કરોડો લોકોની ઉન્નતિ રચનાત્મક કામથી ચર્ચ શકે, એમ સંઘ માને છે. રચનાત્મક કાર્ય એ એક એક કાર્ય છે કે જેમાં આપજનતા સંદિસીધો ભાગ લઈ શકે છે. આ માટે સંઘ હવેથી હોદ્દા નહીં સ્વીકારે. એની પ્રવૃત્તિ રચનાત્મક રહેશે.’

સંઘ વિસર્જન થયો કારણ કે મોટા ભાગના સભ્યો

રાજદારી ક્ષેત્રમાં પડી ગયા હતા.

આ કદાચી એક સત્યચિંતક અને સત્યનિષ્ઠ પુરુષની સમ્યાઈ પ્રગટ કરે છે. આવા જ લોકો વહાણને જાળવે છે. તે સારે રસ્તે ને સાચા રસ્તે લઈ જાય છે ! આજ એવાની મોટી જોડ ! ગાંધી સેવા સંઘ નેવી સંસ્થાની આજે, ખાસ જરૂર છે જે પદ, પ્રતિષ્ઠા ને ધન ત્વજ દેસીની કરોડજનજીને મજબૂત કરે. આપણે આજે સોયથી કરીએ છીએ ને કાનરનું સન્માન કરીએ છીએ. પણ સોય સાધે છે, કાનર કાપે છે ! !

ગાંધીજીની મહત્તા સોય જેવા સત્યનિષ્ઠ માણસોને પોતાની પાસે રાખવામાં અને રાખીને એમને એમના માનવા માર્ગે જવાની સંમતિ આપવામાં હતી.

માટે જ ગાંધીજી વિજિત હતા. ‘પ્રસ્થાન’માંથી

★ આચાર્ય શ્રી ક્ષિતિમોહન સેન

તમે જનરૂપ એક પંડિતના પરિવારમાં પણ જીવ્યા એક ભક્ત પ્રમાણે. નો એમ ન હોત તો તમને વિશ્વ-વિદ્યાલયથી વધારે પ્રિય વિશ્વ-દેવાલય ન હોત.

તેથી તો આખી જિંદગી તમે આ વિશ્વ-દેવાલયમાં પૂજા કરી. એમ તો દેવાલયમાં તો ઘણા લોકો જાય છે અને ત્યાં રૂઢિપથ પદ્ધતિ પ્રમાણે પૂજા પણ કરે છે. પણ ઘણીએવાર તેમની દૃષ્ટિ અને ભક્તિ દેવાલયની ચાર બીંતોની અંદર જ બંદી હોય છે. તેથી તેમને દેવ તેમના ઘર અથવા ગલીને જ દેવ બની જાય છે. અને અખિલ બ્રહ્માઠથી તે દેવ અને દેવના ઉપાસકો અજાણા બનીને વિચરે છે અને વતે છે.

પણ તમે તો વિશ્વ-દેવના એક ઉત્કૃષ્ટ ઉપાસક હતા અને વિશ્વ-દેવ બધાનો છે અને બધી જગ્યાએ છે. તેથી તમે અહા પ્રભુપ્રિય અને માનવપ્રિય અને પ્રકૃતિ-પ્રિય એક સાથે જ હતા.

પણ આચાર્ય શ્રી, એવી દૃષ્ટિ તમને કોણ આપી ? એવી દૃષ્ટિ તો પ્રભુના સાચા વહાલાઓ અને ભક્તો જ આપી શકે છે. અને આવા ભક્તો તો પ્રભુની કૃપાથી ભાગ્યે જ કોઈને મળે છે.

તો શું એવી ઉદાર દૃષ્ટિ અને પ્રીતિ તમને આવા ભક્તોની કૃપાથી દાનમાં મળેલી ? તમે સાચે જ ધન્ય બન્યા.

પ્રભુના ભક્તો અને બાઉલોના સત્યગંથી તમે પંડિતના સ્વભાવ અને સંઘર્ષવૃત્તિને તિલાંજલિ આપી, અને તમે વિદ્વંસ દૃષ્ટિ અને વિદ્વંગ-ગતિ બનેને પારખ્યા. તેથી જ તો આચાર્ય શ્રી, તમે કેવળ ભારતવર્ષના ખૂણ-ખૂણમાં જ નહીં પણ તેની બહાર પણ, ભક્તો અને બાઉલોની મૌલિક અને મૌખિક વાણીના વાહક બન્યા.

વિશ્વ-દેવાલયમાં તમારી ભક્તિની જેવ સદા જલવી રહેશે.

તમને, આચાર્ય શ્રી, વિશ્વ-દેવાલયના આ એક આવશ્યક નમ્ર ઉપાસકના પ્રેમ-પ્રણામ, હોં કે !

—ગુરુવાક્ર મનિષક

રમેશ બિન નીંદ ન આવે ।

નીંદ ન આવે બિરહ સતાવે

પ્રેમથી આંધ ઢૂંઢાવે ॥

બિન પિયા ભોત મંદિર ઔધિયાદો,

દીપક દાધ ન આવે ।

પિયા બિના મેરી કોલ અલ્લી

જમત વેણ બિટાવે ।

પિયા કળ દે ધર આવે ॥

દાહર મોર પરિહાર ભોઝી,

કોયલ ભજત સંજાવે ।

પૂર્વે પદા ભિર દોઈ આઈ,

દામિન કમકે ડરાવે ।

નેન ભર લાવે ॥

કતા કહું કિત ભડે મોરી સજાને,

મેહત કવ્ય બૂતાવે ।

બિરહ નામક મોરી કાધા ડમી કે,

ભર ભર મિલ ભજે ।

જડી પસ લાવે ॥

કો દેમખી સહેલી સજની, પિયા તું આન મિલાવે ।

મીરાંક પ્રભુ કબરે મિલોગે,

મનમોહન મોદિ ભાવે

કમી હંસ કર ભતલાવે ॥

“પ્રિયતમ બિના ને નયને નિદા આમે ના । નયને નિદા નાઈ, બિરહ બધા દિતે છે, પ્રેમર આગ્રહ ભરસિતે છે । પ્રિય બિના એ ઉત્તર મંદિર અધકાર, બન્ય દીપ એખાને સાને ના, પ્રિયતમ બિના આમાર એ સ્થા વધા ઈસાગિતે છે, જગન (અગિયાર અગિયાર) રાત્રિ ડાટાઈતે છે । પ્રિયતમ કમે શુદ્ધ અસિમેન । દાહર કાકિને છે, મધુર પાપિયા ગાન કરિતે છે, કાકિન ધ્વનિ ધતાર્થ તેજે । આરિદિ દન ઘટા ઉત્તર કમી આસિતેજે । દામિની સમકિયા ભવ દેખાઈતેજે । નયને બાદશ નામિયાહે । દે સ્વચ્છનિ, કિ કરિ મેયાય

જામ, આમાર એ બેદનાર આગ્રહ નિમાઈતે કે? બિરહ નામિયી આમાર દેહ દશન કરિયા છે, બિરે ને જીવન ભવ । કે જોષધ દિયે ?

દે સ્વચ્છનિ, કે આમાય આપન જન આડે ને પ્રિયતમકે આનિયા આમાર સહિત મિયન કરિયા દિયો

આ જો મીરાંર પ્રભુ કમે આસિયા મિમિત દમજે, આમાર મન તુમિઈ દરજ કરિયા છે, કખન આસિયા તુમિ દાસિયા કયા બલિયે ?”

“પ્રિયતમ વિના મારી આખ મળતી નથી. જિંઘ બે ભીડી ગઈ છે. વિરહની વેદના તો ભારે પીડા કરી રહી છે પ્રેમની ભૂમિમાં આપીય હોમાઈ ભઈ છું” આ ઉગ્રજી મંદિર દેવ (વહાલમ) વગર અંધારું લાગે છે. અંદર અગ્રવાણ આપવા બીજા બધા જ દીવા નકામા થઈ પડ્યા છે. પ્રિયતમ વગર આ સ્થાયા ય શૂન્ય લાગે છે. ભગી ભગીને રાત કાઢું છું, દુખ એના જ ભણકારા વાગે છે કયાદે મારો વહાલીડો આવશે! દાહર (દિહકા) કાઢું કાઢું સહજે કરી રહ્યાં છે. મોર અપેયા ટહુકી પડ્યા છે. પ્રિયતમ એના મીઠાં ગીત ગાય છે. પશુ મને તો અંદર કાંઈ કાંઈ અસુખ થાય છે! મારે કોર અંધારું મોર બહાય છે. વીજળી હમકે છે ને હું છજું છું! આ આંખો વાદળોથી ઘેરાઈ ભય છે! હે સખી, હે સ્વચ્છનિ, કયાં ભઈ. શું કરું? મારી વેદના કોને કહું! કાઢકે બજની આ આગ કોણ જોલવે! વિરહરૂપી નાગલી મને ડંખે છે! એવું વિષ આખે શરીરે વ્યાપી ગયું ॥ ને બળું બળું થઈ રહ્યું છે. જીવ નીકળું નીકળું થઈ રહ્યો છે! એની દવા કોના હાથમાં છે? સખી મારી આદત બધામાં કોણ માડું મેળું વહાલેશી છે કે જે મારા પ્રીતમને જોવાની લાગે અને ભેટો કરાવે.

જો મારા મીરાંના પ્રભુ! મનનું દરજ કરનારા તમે જ છો ને તમારે કયાદે આવવું છે? કયાદે હમીને વાત કરવી છે?”

રે પપૃથ્યા ખ્યારે, કળ દેા બૈર ચિતારા ।

મૈં શુભી છી અખને ભવન મેં, .

પિય પિય કરત પૂજપરે ।

હાથ્યા ઉપર લુણ લગાયો, હિખરે કરખત સારી
કાંઠે બેઠી બૂચ છી ઠાઠી, બેાલ બેાલ કંઠ સારી ।

મીરા દે પ્રભુ ગિરધર નામર

તનિ ચરણો ચિત ધારી ॥

“હે પ્રિય પાપિયા કન દિનેર શુભા આજ રમજી!
કરિયા એમન કરિતે છે? આમ આપનાર મૂઢે શખ
કરિયા આજ, તુમિ પ્રિય પ્રિય બલિયા કાકિતેજ । એ
હજી હજારે ઉપર લગાય છિટારવા હૃદયે કરાત દિયા
કાઠિયા, મુસેર શાખાય ગદિયા કંઠ છાંડ્યા એકિ ગાન
તોમાર ! હે મીરા પ્રભુ પ્રિયતમ ગિરધર, આમિ હરિ
ચરણેમ હૃદય અર્પણ કરિયા છિ!”

હે વહાલા બપૈયા, કહે તો ખરે દેટલા ભવતું
વેર વાળવા માહ્યું છે? મારા ઘરમા હું સૂતી છું.
તું ‘પ્રિયે પ્રિયે’ કહીને મંઠયો છે પોકારવા! એ
તો હાંજેલા હૈયા ઉપર મીકું બળશવવા જેવું થાય
છે. એમ કરીને તું વેદના વધારે છે આમ એક
બાજુ હું હૈયાને સળગાવે છે બીજી બાજુ વૃક્ષોની
ઠાળે ગોઠવાઈને ચીતો લલકારે છે! એ તે કઈ
તારી રીત? એ તે શું તારાં ગાન કહેવાય?

હે મીરાંના પ્રભુ! મેં મારું હૃદય સર્વસ્વ હરિના
ચરણોમાં જ અર્પણ કર્યું છે !

*

હોલી પિયા બિન મોઢિં ન જાયો,

પર આંધણ ન સૂઢાજે ॥

દીપકે લેય કલા કરૂં લેલી,

પિય પર દેશ વહાજે ।

શુભી સેન જલર જઈ પાગે,

સૂસક સૂસક ગિય જાવે

નાઈ નેન નહીં જાયો ।

કળ છી ઠાઠી મૈં મય લેજ,

નિસ દિન બિરહ સતાવે ।

કલા કરૂં દૂર કલત ન આજે,

હિખરો અતિ અહૂણે ।

પિય કળ દસ્સ દિખાવે ।

ઐસા હે કોઈ પરમ સનેલી,

તૂરત સંદેશ લાવે ।

ખાવા બિરિયા કળ હોસી મોકું

હેસ કર નિકટ ખૂલાવે

ચીરા મિલ હોલી માવે ।

પ્રિય બિના હોલી આમાર લાગ લાગે ના । એ શબ્દ
અંગેર તો શૂંણ થય ના । હે સખી દીપ બવાસિયા
કિ કરિય, આમાર પ્રિયતમ ને બિરે । અ શુભ્ય શખ્યા
વગેરે મત લાગે, જેન (વિધ) શુધિયા શુધિયા પ્રાપ્ત
નષ્ટ કરિતે છે, નયને નિદ્રા આસે ના ।

કનદિન આમિ હોડાન્યા પથેર દિહે આલિયા આજિ;
નિશિ દિન બિરહ ખ્યાલા કિતે છે । કિ બલિય, કયા
ને આસે ના, હૃદય ને અતિ બ્યાકૂસ ટપકા છે । પ્રિયતમ
કળે દર્શન દિયેન । એમ ન કિ મેહસબ કેદ આજે ને
અબિલયે પ્રિયતમેર સંવાદ આનિયા દિયે! સે સમય
કળ આમાર હજીને નેદિન (પ્રિયતમ) હાસિયા આમિ
કા છે કાઠિયા લખ્યેન, મીરા ર સદિન મિલિયા હોલી
એલિયેન ।

“હોળીનો ઉત્સવ પિયુ બિના જરા ય નથતો
નથી. આ આગણું આજુ ઝાંખુ લાગે છે. હે સખી,
દીવો પ્રકટાવીને ય શું કરું? કેને અજવાણું
દેખાકું? વહાલો વસે છે પરદેશ. આ શખ્યા પડી
છે સૂની જેર જેવી અકારી લાગે છે. પ્રાણ શોષાઈ
શોષાઈને રૂંધાય છે. અંધખમાં તો ઊંધતું મટકું ય
નથી આવતું.”

દેટલા દિવસથી ઊભી ઊભી હું મારું
સાથે મીટ માંડીને બેઠી છું. રાત ને દિવસ
વિરહવ્યથામાં શેકાઈ છું. મારો વહાલીડો મને
કયાં છે એના દર્શન દેરો! કેઈ મારો સનેલીજન
એવો છે? ને મારા પ્રીતમની વાત તરત લાવે?
અરેરે, એણે શુભ પ્રસંગ કયાં આપશે કે મારો
હૃદયસ્વામી હંસીને, હૈયાની સાથે રૂંધું, બીડાવીને
મારી સંજે હોળી ખેલશે!”

*

(સાત પાઘમી)

મજન કરેએ રે, નર નિરસે કુવા રે, એને કાંઈ કરમ ન લાગે કાળ.

એની રીવાની દુનિવા રેએ
બલિભાષ ન છુએ છ,
સાથે કા કોઈ માલ નાલી
જૂઠે ભગત પનીએ છ,
કલત કબીર સૂને ભાઈ સાધે,
ઈન અયે કો કયા કીએ છ.

દુનિયા દીવાની

દુનિયા દીવાની કહેવાશે રે, બૂડી બીતોમાં મટકારો.
પાપ બધારે એતુ મગદ થશે ત્યારે, ભૂવા જતિ ધેર ભરી,
ધૂણી ધૂણી એની ડોક જ દુખારે, ને સેનારા કાંઈ ખારે રે.
સ્વર્ગમાં નથી સુખકુ ને, નથી ખર્ચલિધે ને ધંડી,
દુધ ચોખાના ભગવાસ તમે, કેમ કરી ભરો બંદી રે.
કેમ કરી મુલવાને આવે ત્યારે, હાથ ખતાવવા મી ભરી,
ક્યારે આના કર્મકુ પાતુ રે ફરશે, અને દધારે પુનજ ધારે રે
કીમિ તમર કોઈ બાની મળે ત્યારે, ધનને વારસે ધારી,
એને ભગત કહે ભમવ્યામાં ભમવે, મંડેલી મૂડી મગારો રે.

તોળે ભગત

(૧૭૮૫-૧૮૫૦)

પીત્વા કોલમથી મમાદમદિરામુન્મતભૂત ભમતુ.

ખર્નોઈ સાથે એક દેકારે રીકાગીક સલમારી
દીપુ છે રે "ઈશ્વર કદાચ રતગંગા મેકા હમે
પણ આ દુનિયા તો રેદિયાગમા રેદિયાળ છે"
કમીશિય એને આધારી કહિને ભારે છે તે આરુ
કેર આપણા ભોળ ભગતે મ દુનિયા રીવાનીને
આખા સમેકે છે આટ-આટલા વાના દોવા
છતા વ તે સાધુ-સતોએ મમતાશુ માતાથી વ
અદકા ભજેરા હેનથી દુનિયાને પ પાળી-મગે ના
છે ને પો મહાવત્તા અનિરન કોશીક કરી ડ
કરગરી-ઉપદેસી સ તે એમ થાકના નથી તેમ દુનિયા વ નમદમી ને નધરોલ એવી પોતાની પ્રતિ છાડી જ
નથી! "મરુતિ પાનિ ભૂતરતિ નિચકા રિ" કલિયતિ વગેા ન્યાવ ર્જિત રામજ નજી પણ હ ભારમ
મકાપથી જૂડી થઈ છે ને ભીત-જૂનેાએ વિનાસ-ખાઈમા જ જઈ પમા છે

મ ન ભોમા ભંડારે તેપ પાપ તો પરમ ધવાનુ જ છ છોતે એને સાખ રીતે શચુમરો ને ટાગવા અકલમકા
કલાને અજમરો બૂલ કુરુમરો એવા પરિભાને માખ વાતે વ ટાગી સકવાને નથી ભમવાનને ત્યા કોટાકાટ
તેગીને અપાય છે કોઈ ખામ વહાને નથી ને નથી કોઈ દવોત

માત-ભ તની અજન-ગજન જેવી આકાકાએ સરીને રાનેરા લખેસરી ચવાની ને વચુપૂરી આરામો
તલોત ન પૂરી ક નાની અખબ આ રાખવારે હાવા કૂં વગે જ મ રે નિપતિ કોઈને મુકની નથી ને એની રોથ-
નેવક આગમ તમામ માનવી હલેમો ને પુકાના વામણા ને વચુ

જન જનમીને તેનુ જનન રૂડી ચેર મે નકક શર ન મારો માનવી મૂડી ચુખાપમે તો મતાવાને પામ નહિ
રે ને કુકગી મુવા-મા ડી મર્ધ જન

માણી દેવા બાંધી

૧૬૬



૧૯૭૪ના ગે મહિનાની સપ્તમ
ગરમીના દિવસોની વાત છે. જગન્નાથ-
પુરીથી ગાંધીજીએ ઓરીસાની પદયાત્રા
શરૂ કરી હતી.

એક દિવસે સપ્તમ તાપમાં ૧૦
માઈલ ચાલીને બાપુ વૈતરણા નદીને
કિનારે આવેલા જનપુર ગામે પહોંચ્યા.
યાત્રીઓ માટે નાજિયેરના પાંદડાંની

ઝૂપડીઓ બાંધી હતી. બાપુ માટે પણ
એક મુંદર ઝૂપડી કરી હતી. ઓરીસાના
અક્તજનોએ નાજિયેરના પાણીથી
યાત્રીદળનું સ્વાગત કર્યું.

હાથપગ ધોધને બાપુ થાંકડો ઊતા-
રવા જરા લાંબા થયા ત્યાં ઓરીસાના
પાંચ છ પ્રખર પંડિતો મોઢા મોઢા ગ્રંથો
લઈને આવી પહોંચ્યા અને કહ્યું:
"ગાંધીજીને અમે મળવા ઇચ્છીએ છીએ.
અસ્પૃશ્યતા વિષે અમે તેમની સાથે
શાસ્ત્રાર્થ કરવા માગીએ છીએ."

ગાંધીજીના અંતેવાસી એકલાઈએ
પંડિતોને ખૂબ સમજાવ્યા કે ગાંધીજી
ખૂબ થાકીને હાથેલાં જ આવ્યા છે અને
આરામ લે છે. તમે જરૂર એમને મળી
શકશો પણ અત્યારે નહીં. પણ સાંજે
આવો તો કીક અસ્પૃશ્યતા રહેશે. પણ
પંડિતો માન્યા નહીં. તેઓને તો
શાસ્ત્રાર્થ કરવાની તાલાવેલી લાગેલી
તેથી ખૂબ બેરુચિથી અત્યારે જ ગાંધી-
જીને મળવાની રકડક કરી મૂકી.

ગાંધીજીને કાને આ ગરગડ પહોંચી
ગઈ તેથી તેમણે એ બધાને પોતાની પાસે
બોલાવ્યા. અને હસતાં હસતાં બોલ્યા.
"તમે બધા શું કામ આવ્યા છો?"

"તમારી સાથે શાસ્ત્રાર્થ કરવા માટે
અમે આવ્યા છીએ. અનેક પ્રશ્નો માંથી
પ્રમાણ કાઢીને તમારી માટે અમે કળક
કરાવીશું કે અસ્પૃશ્યતા અર્થ નથી

પણ ધર્મ છે.” તેમાંના એક વૃદ્ધ પંડિત
ગૌરવથી બોલ્યા.

પ્રથમ મુક્તપણે હમીન બાપુ બેઠ્યા.
“તમે પોતપોતાને ઘરેથી આ મોઢા
મોઢા અંચો બદલે નીકળ્યા હશે ત્યાં
વિચાર તો કર્યો જ હશે ને કે શાંતિ
આજે પરાજિત કયો છે. ખરું?”

દંડતાથી એક પંડિત બોલ્યા
“ચોક્કસ, અમે તમને પગાલિત કરીને
જ છોડશું.”

“તો હોયો. હું તારો હવે તો તમને
સમાધાન થયું ને! શાસ્ત્રાર્થ કરવાની
મહેનત જ શું કામ કરવી” ગાંધીજી
ખડખડાટ હમનાં હમનાં બોલ્યા પણ
બીજી જ ક્ષણે દંડતાપૂર્વક ગંભીર-
તાથી બોલ્યા. “તમાગ સમાધાન પગતો
હું પગાલિત થયો છું. પણ છેવટી ધડી
મુઠી હું નિશ્ચયપૂર્વક કરેતો જ મહીમ કે
અગપ્રયતા એક ધોર પાપ છે હિંદુ-
ધર્મનું એક મહાન કલંક છે માગ આ
દૃઢ વિશ્વાસને કોઈ શાસ્ત્ર મારા દૃઢ-
માંથી દૂર કરી શકશે નહીં.”

બિચારા સામીઆ મંઝાઈ ગયા
કેવો માણસ છે! પોતે જ પગાલિત ધર્મ
ગયો. છતાં પણ પોતાના મતને દંડપણે
વળગી રહે છે

એક વૃદ્ધ પંડિત ગદગદ કંઈ હાન
બેઠી બોલ્યા: “મહારાજ, પગાલિત
તમે નહીં અમે થયા. આ મિથ્યા જ્ઞાન

ના બધા બાબત આજ અમ અમારા
ગિર પરથી છોતારીને તમારા ચરણે
નૂટીએ છીએ.”

બાપુની અંખો પ્રેમથી બરાબ ગઈ
અને પંડિતોના મોં પર આનંદ છવાઈ
ગયો

નમસ્કાર કરી મહાત્માના દર્શનથી
જતાવું થકને તેઓ ગયા.

ત્યાં પહોંચીને પંડિતોની માથે હાથ
પાડ્યા અને હમીને બોલ્યા: “તમે તો
જાણો, પગલિત લશ્કરનાં માટે મને
કઈ તો આપતા નહોતા.”

પણ પંડિતોએ પોતાની ફાટીવૂટી
ઘોતીને છેડે બાનેલા થોડા ત્રાંબાના
લકડા આપ્યા

‘પણ આટલાથી મારું ઝામ શું
ચાલે’ હું તો ઇચ્છું કે, તમારામાંથી
એક સામી આ પદયાત્રામાં અમારી
માથે રહે અને સભામાં લોકોને દંડતા-
પૂર્વક કહે કે અસ્પૃશ્યતા શરણું પાપ
નથી. ધર્મ કેલાવવાનું કામ તમારું છે
આ મને તમારી પાસેથી દાન બેઠ્યું છે.”

“જરૂર, હું તમને આર દિવસ તમારી
માથે રલીશ” એક વૃદ્ધ પંડિતજીએ કહ્યું.

તે પંડિતજી ગાંધીજી સાથે ઘણો વખત
ચર્ચા અને સભામાં અસ્પૃશ્યતા નિંદરણ-
નું મગર્ન કર્યું.

અહિંસાનો આ મહાન ચમત્કાર ન
કરેવાય ?

પણ પક્ષીઓની - ખાસ કરીને હિંસક પક્ષી પક્ષી
ઓની ભાતિ જ નિર્દોશ ન થઈ જાય અને તેને પણ
મનુષ્યના ઉપદ્રવ વગર રહેનારે સ્થાન મળે તે માટે
આજકાલની સુધરેલી સરકાર અભયારણ્યોની સ્થાપના
કરે છે. આવા અભયારણ્યો વિષે હું ઘણું લખી ચૂં ચો
છું. તે પણ આ સવાળ આપણા માટે જરૂરી બની ગયો
છે એટલે ફરીથી લખવું પડે છે. આ વિષયને છેકું તે
પહેલાં ગાંધીજીનું એક સરગમ્ણ આપું કેમકે તેનો આ
વિષય સાથે સબંધ છે.

આશ્રમના શરૂઆતના દિવસો હતા. પશ્ચિમી વિઠાથી
રંગેલા એક આધુનિક સંન્યાસી અમાગ મહેમાન હતા.
રાતના અમારી વચ્ચે ઠીક ઠીક વાતો થતી. ઘણું કરીને
વરસાદના દિવસો હશે દીવો કરીને વાતોવાપ માટે અને
ગેસતા ત્યારે જાતજાતના નાના નાના જીવડા દીરાના
પ્રકારથી આકર્ષાઈને ભેગા થતા હતા તેમના એવા પણ
હતા કે તેને દૂર કાઢતા તો પોતાના શરીરમાંથી ફુગ્ગો
હોડતા હતા. થોડા જીવડાને પાણી હતી તે ઊંડીને મોત
કોઈ વાર અમારી આંખો તરફ પણ આવતા હતા અને
કંઈક ધ્યાન ન હોવાથી અને દીવા જરા દૂર રાખતા
હતા અને અપરિહાર્ય ઉપદ્રવને સહન કરતા હતા.

એટલામાં ત્યાં બે ત્રણ ઘરેણી આવી. તેને તો સરસ
ખોરાક મળી ગયો. ખરાબર મોઝો નોળેને તે જીવડા પર
હાલી હતી અને જીવડાને ખાઈ જતી હતી.

અમારી મડળીમાં કોઈ દયા ધર્મ સંજ્ઞાન હતા
એક બે જૈન પણ હતા. તેઓ પ્રાણી હત્યાને કેવી રીતે
સહન કરી શકે? તેઓ ઘરેણીને લપાડવા લાગ્યા જીવડાને
બચાવવા પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા. આથી સંન્યાસી મહારાજ
બહુ તારાજ થયા, 'આ ઘરેણીઓ તો ઉપકાર કરે છે
આપણને ઉપદ્રવથી બચાવે છે તેને હેરાન સા માટે કરો
છો?' એક દિવસ સંન્યાસી મહારાજની અસાવધાનીને
કારણ એક ઘરેણી તેના પગે નીચે આવી ગઈ અને મરી
ગઈ સંન્યાસીને બહુ જ અસહ્ય થયો કે ઉપકારી
પ્રાણીની અભણતા હત્યા થઈ ગઈ.

હિસા - અહિંસાની ચચા તે દિવસોમાં આશ્રમમાં
બહુ જ ચાલતી હતી. મામલો ગાંધીજી સુધી પહોંચી
ગયો. બધાને હતું કે ગાંધીજી સંન્યાસીને સબળાએ

અને અમને જીવજ્વાના વિષયમાં સંસ્મર પ્રત્યન સાબળવા
મળશે.

ગાંધીજીએ કહ્યું, 'આવા દયો મેં મારી જીવંતમાં
કોઈ દિવસ નહીં જોયા હોય? જિલાડી ઉઠારે મારે છે,
સાપ દેડકાને ખાઈ જાય છે, ઘરેણી જીવડાને મારે છે,
અકળીઓ ખેતરના જીવડાને ખાઈ જાય છે. આવા સમયે
જીવોને બચાવવાને મેં મારો ધર્મ નથી માન્યો. કુદરતનો
કાયદો છે કે જીવો જીવજ્વ જીવનમ.' કુદરતે સિંહને
પેદા કર્યો છે ત્યારે તે પોતાનો ખોરાક શોધવાનો જ
પણ તે મારીને ખાનાનો જ. આ અહિંસક પણ ધાસ અને
શાકનાજી ખાઈને થોડા જીવો શકે? આપણો ધર્મ નથી
કે આપણે જ ગમના જઈને તના - થોડા પક્ષીઓને સિંહ
શિયાળ વિગેરે જાનરોથી બચાવોએ.

'આપણો ધર્મ મર્યાદિત છે. જે પ્રાણીઓને આપણે
આપણા આશ્રિત મનાવ્યા હોય, જે પ્રાણી આપણી
મદદ થી જીવતુ હોય, તેના દેખરેખ આપણે રાખીએ
છીએ એટલે તેને બચાવવાની બચાવદારી આપણી
છે. આપણે આપણા માટે આ ધર્મ ડોરો કશો છે.

'મનુષ્ય મનુષ્યની વચ્ચે કોઈ ગિલ સમંધ છે
મનુષ્ય મનુષ્યને મારે નહીં, તેને મચાવે તે સપ્તધર્મ છે'.
ગાંધીજીનો આ જવાબ સામગ્રી અમને નવી દૃષ્ટિ
મળી અને અહિંસાધર્મની મર્યાદા પણ અમે સમજ
ગયા તો પણ એટલાથી ચચો પૂરી થઈ નહીં અને
એકબીજા ચચો કરવા લાગ્યા.

'મારો કુતરો મેં કોઈ જિલાડીને મારવા કોઈ જ
ત્યારે તે જિલાડી મારી દેણ કે ન દેણ તેને બચાવવાનો
ખતલ કું છું છું. પણ તે જ જિલાડી મારે ઉઠારે
મારવા જાય છે ત્યારે હું તેને રોકતો નથી, રાજ થાઈ
છું અને જિલાડી મારા જીવો કેટલી બેચા કરે છે એટલે
તેને દૂધ પાકું છું કેથી તેમનાં ધાં હોડી આવી ન
જાય, પણ તે જિલાડી કોઈ પોષકને પકડવા જાય
ત્યારે હું તેને ચેમનાને ખતલ કું છું.'

મેં કહ્યું, 'આપણો ત્યાજીય કોઈ વખત જાન
હોય છે, કોઈ વખત દમાઈ જાય છે આપણો સપ્તધર્મ
શું તો કોઈ નિયમ હોતો જા એ આપણને એક
અન મળવું જોઈએ.'

શ્રી કિશોરલાલનાં હૃદય કહ્યું, “કેમ? કેમ? પાર નાના મોટા જીવંત પાગીમાં દૂનના આપને ભેઠાં છીએ. તેને બચાવના નહીં તે કોરવા ગણના પડે નધાય જીવંતને આપને બચાવના ગયા તો તે જ એક ધણી થન પડશે આપણે બીજા કશું કરી શકીએ નહીં એવે હું તો કંઈક કે આપણે દરાનાં જાતું થયો તો આપણે જીવંતે બચાવના પ્રયત્ન કરીએ દરાણાં જાતું ન થયા તે જીવંતે બચાવનાં અરપણાં ધર્મ ન આનીએ અને નોડા જીવંતે બચાવી શકતા નહીં, તેની પાપ થઈ ગયું, નહિ સાધાર્ણી આપણે એવું થઈ જાય તો કુળ પડે આપણને ન થઈ જાય આપણીએ જાતનાં શી કે શિલ કરી તો તેમાં જૂન થય્યા તો અવર્ષા થાડા છે? દરા આવની અતર પ્રેરણાને આપણે પ્રેરના ન થયાં અ’ બ પડી સાપ નિષે ક્યો ય્યારી સાપ કરી દોષ કે નહોય આપણે તને મારના હોડીએ છીએ અને આપણને કે દિવસ નથી લાગ્યું કે આપણે તેમાં પાપ કરી રહ્યા છીએ. આપણે સાપને હોડી દોષો અને પડી તે કે છત્રી કડક તો તે પાપ આપણા ઉપર જ આવે

મે કહ્યું કે સાપ કદાચ કોઈને કરડે એટલી માટે તેને આપણે કદાચ નાખીએ જીએ આ તે એવું ચક્રુ કે કોઈ ન કહીએ કદાચ મારક ખી (અરુ) પડતી આ કરને એવું ના માટે મે તેને જોયા પુરા થો એક માણસ કદાચ ખૂન મરો એવો તેને કાસી ઉં ૧૧ ૫ ૧ પડી સાળ થઈ શકે એવો કરો પડેના કે ન સગવડ નુ પ્રાપ્તી સુદિધા પછુ યાગ્ય નીકે જઈ અ નહી

પણ આપણા હો કે મનુષ્યોના આ વિષય વિષય
માન્ય નીતિ અને વ્યાપકતા આપણે જોના નથી
નહીં નુકસાનનો જ વિચાર કરીએ છીએ

અમેરિકા ॥ એવ વખત સાથે મારનાર સત્ર માલ્ય
ખધા સાથે જેરી હોતા ની અને બધા જેરી સાથે
માપુસને મના હોડતા નથી જાણે કે જે લગ્ન આત્મ
રમા માટે કરે છે એક સાથે મનુષ્ય પાલેથી જ લાંબા
હરી અને પિયારના હોય કે મનુષ્ય ના ના પા ૧૮૪૨-૪૩
જેવના ક સાથે મરી નાખી જો ના મરે ના મ
ના પિયાર કર્યો તરુર મનુષ્યને કરેકુ ના ના પા ૨૨
ધર્મ ૭ અને હવે તર્થ થત મનુષ્ય એક મા ના દુરમન
નના જે અનરિ મા બાવે કે ના ના ૨૨ માં
મરી નાખ્યા ત્યારે નાના રહેવા ના હા નિર્મિત
બના ના ના માં સાંકે કે શરૂ કર્યો ૨૨ માં ના

પગલાંથી તેને પાંદડીખવાનો અજ્ઞેય છે કુદરતમાં ઉદરો
પણ છે અને ઉદરોને ખાવાવાળા સાપ પણ છે એટલા
માટે કુદરત સમતોન જની રહી છે સર્પોને મારી નાખવા
એટલે બેનીનો નાશ કરવો આપણા પૂર્વજોએ સાપને
માટે નામ રાખ્યું છે ક્ષેત્રપાન તે વાન સાચી પરી દરે
અમેરિકામાં જળા જળાએ મેઘી મેઘી જાહેરખગરો
મૂકવામાં આવે છે કે જની જનતા સાપોને ન મારો જે
માપ જેની છે તને જોવાળો અને જે હેરી નથી તેને મારો
નહિ તે આપડ નાણુ કરે છે તેઓએ વિચાર નથી
કરી કે જ જે છે તે પણ કાર્ડને કાર્ડરૂપમાં ક નાણ
મારી દુઃશે જે

ખોટું કાં ની મનના દાદાદી પડુ જોઈએ તા
 નાથીસંહિની કોઈ ખડા જાનિને નામગય કરવી અથવા
 ના પૂરેપૂરી બનમ કરી દેવી મનુષ્ય માટે હિનકર નથી
 આ વિગતગત જ પડુ પછી સર્વ વગેરે પ્રાપ્તિએ
 મનુષ્ય તરફથી અપરાધાન દેવા માટે અમકારપણે
 ગ્રહણતા થવા લાગી છે આવા કેટલાય અપરાધોએ રામે
 જન્મવા આ મનુષ્ય બધા મોટરમા મેસીને કે બીજી રીતે
 કે ન કે ઇ આ સરત કે તે કોઈ પશુ જનાના કે પ્રાણી
 કે ન કે વહન ન આપે કદા તેના દર્શન કરે
 ત્ના ઇનનન અધ્યયન કરે અને બહુ તો તેના દેહા ને
 અથવા સ્વપના જનવરે પડુ આ પતિશ્ચિતિથી દેવાઈ
 વા છે મોટર આપવાથી દેહાના નરી માગના પગ
 નથી અને મોટર હિચર દુષ્ટનો કરી તેને સોહતા પડુ નરી
 પડુ તેઆને મનુષ્યોને મારી વચન આપુ નરી
 ત્યજી ત પ્રમાણે આને અનનાસ્થના સિદ્ધને વ્યારે
 બુધ્ધ થાને છે ત્યારે જનારગેને મારી ખાધ ઇ તેઓને
 કોલ રોમ્બ નથી અને નાના મોડા જનવરો પડુ જાણે
 કે સિદ્ધ ત્યારે પેટ ભરીને આઠો પડો હોય છે ત્યારે
 તની અજી કાણે રોવામાં માર્ત જ્ઞેખમ ઈથી જનારે
 સિદ્ધ બુધ્ધ સિદ્ધને કોરે કે ત્યારે આજુ ના ઇના જન વગે
 તગતક સમ - જન ઇ તે કુ બાગી ગાં છે આવી
 ન મિદ્ધ કુદરતી રીત જ સિધાર કરીને પોતાનુ પે
 ભરે ઇ ન કોઈ તેને સિદ્ધા મના ગયે છે કે ન કોઈ
 તન ખરાદાર નો બ હોમન કરે છે અથવા સ્વપના કદા
 મ રા તરફથી અજાન ન મનુ કાય ઇ તરી જગત
 નો જ વહે જ તા ના નાં છે એવે જ ત્યા કુદરતી
 રુએને પડુ જગતના રીતે છે આ અજાણાપ્રમાણ
 રતે જ ન વ ન તગા રે ને તમે તેને ક્રોધા કરે

ત્યાં તળાવ, નદી અથવા તો નાણું છે ત્યાં પણ પક્ષી અવરુદ્ધ હોય છે. અભયારણના કર્મચારી પ્રેક્ષકોને સલાહ સુચના આપી શકે છે. પણ જળાવરતે પ્રેક્ષકોની સામે લાવી ઊભા નહિ કરે. જંગલની રીથિતિમાં દખલ ન કરવી તે અભયારણનો મુખ્ય કાયદો છે. આવા અભયારણ અમે આફ્રિકામાં બહુ જોયા છે. આપણા દેશમાં તેનો ઉપક્રમ શરૂ થયો છે, પણ મારી પાસે જે એક પત્ર આવ્યો છે તેને ધ્યાનને મને ડર છે કે આપણે પશ્ચિમી સુખતા પણ પૂરી રીતે સમજ્યા નથી. ભારતની છત્તીસગઢવાની સુખતા કદાચ શાસ્ત્રોમાં તથા શાસ્ત્રીઓની અને સાધુઓની ચર્ચાઓમાં જ રહી ગઈ છે.

હમણાં છત્તીસગઢની વાત અને ગાંધીજીની અહિંસાની વાત પછી વિચારશું. કેઈ જનારને ઝાડ સાથે બાંધીને લામ્બાર કરવું અને હિંસક પશુને તેને ફાંડીને ખાઈ જવાની સગવડતા કરી દેવી અમારે મન કાવરતાની સીમા છે અને તેમાં ધાતકતા તો છે જ. અમે તો કહેશું કે જંગલમાં ન રહેવાવાળા પશુઓને જંગલમાં લઈ જઈને છૂટા રાખવામાં પણ અભયારણના નિયમનું પાલન નથી થતું. જંગલના જનારોએ જંગલની પરિસ્થિતિને જાણે છે અને આત્મરક્ષાની કળા પણ તેઓને

આવડતી હોય છે. આ છતાં પણ જન તે પકડાઈ જાય અને મારી નાંખાય તો તેના નસીબ. પરંતુ જનારને બાંધીને રાખવું અથવા જંગલનો જેને પરિચય નથી તેને જંગલમાં છોડી દેવું અથવા તેના દ્વારા હિંસક પશુઓને આકર્ષિત કરવા મનુષ્ય માટે શાભારપદ નથી. આપણે બાણીએ છીએ કે આપણા દેશમાં અને બીજા દેશોમાં શિકારી ઝાડ નાંચે પડ્યુંને બાંધીને ચોને ઝાડ ઉપર ભેગી જાય છે અને પશુને ખાવા મટે આવવાવાળા હિંસક જનારને તે પણ ઉપર આક્રમણ કરે તે પહેલા જ ખાત કરી દે છે. પહેલાના વખતના શિકારી પશુને નીચે બાંધીને ઝાડ ઉપર સુરક્ષિત બેસતા નહિ. શિકારીનો આનંદ એમાં હતો કે પોતે ફાંડીને ફાઈ જોખમ વહેરતા હતા. હવે તો તે બહુ ચાથું ગયું. નથી બાંધેલા, નથી બહાદુરી. ફક્ત મજા માણવાનો હલકો રસ જ છે. ભારતમાં આવી વસ્તુને પ્રશંસા મળવી જોઈએ નહીં. બીજા ફાઈ પણ દેશમાં પણ ન મળવી જોઈએ. આવી મનુષ્યનું ચારિત્ર્ય બદલે શાય છે, તેની અનિદ્રિમી ધીન અને છે. કાચર ફૂરતાને પ્રોત્સાહન મળે છે. અને મનુષ્યનું અધઃપતન થાય છે.

[મંગલ પ્રભાત]

૦

આ દેશ ગરીબ નથી

એકવાર હું પટનાથી મારા આશ્રમે જઈ રત્યો હતો. મારી સાથે ભાપાનથી આવેલ એક ભાઈ હતા. અમે થોડા મહિલા ગયા તો તે પૂછ્યા હતા : 'તમે તો કહેતા હતા તે કે ભારત બહુ ગરીબ દેશ છે।' મેં કહ્યું : 'હા વળી, તમે નજરે નજર ન જોશું?' તેણે જવાબ આપ્યો કે 'ના, હું જો નથી માનતો, જે મામની નજીથી આપણે પસાર થયા ત્યાં મેં જોયું' કે દિવસનો વખત છે હતવે લોકો આરામથી બેસા છે. તો તો આ બધાં ખૂબ જ અમીર દેશ. ખૂબ ખાતા પીતા હોવા જોઈએ, જોજમગા કરતા હશે.' અને બહુ શરમ આવી. તેણે મેં કહ્યું : 'આ લોકો એટલા મટે બેસા છે કે તેમની પાસે કંઈ કામ નથી, તેઓ એકાં છે.' પેલા જવાબની બાઈ તુરત જ બોલ્યા : 'કામ નથી? આપણે પાણી પીવા ગયા ત્યારે અમપામ ડેલો બધી ગંદપી હતી? શું એને સાફ કરવાનું કામ નથી?' મારી પાસે આનો કંઈ જવાબ નહોતો. હું અચ્ચાંચ બઈ ગયો. સૌ વિચાર કરશે તો માનુસની પલ્લવે કામ દાડશે. આને તો નરી અકર્મવ્યતા છે.

—જયપ્રકાશ નારાયણ

૫

યાત્રામાત્રસિદ્ધયર્થ...કૃષીંત ધનસંચયમ્ ॥
મનુ ૪-૩ ॥

હરીરની માન ગિયતિ અર્થે, - ભોજ અને નદિ, -
આવશ્યક હોય એટલો જ ધનમંથન છાલણે કરવો.

અધ્યસ્તનિક એવ વા [સ્થાત્] ॥ ૭ ॥

તેમાં જે શ્રેષ્ઠ તે કરે તથા કે જેના ધનમા આવતી
મોલ જોયું અનાજ પાનુ ન દોષ.

જલમત્રેણુ ઇવતિ ॥ ૮ ॥

અને તે જલમત્ર કરીને એટલે વિચારાલ કરીને
પેતાનો નિર્વાહ કરે

ન સ્નાનં આચરેત ભુક્તવા નાવિજાતે જલાશયે
॥ ૧૨૯ ॥

જમ્યા પત્રી ન્દાપુ નદિ, અજાળ્યા નીરુત્તમમાં
મા પત્ર ન નહોતું.

નાર્મં કીર્તેત કલાચિત્તુ તુ ॥ ૭૪ ॥

પાસાથી [કે બીજી રીતે] જુગાર રમવો નહિ
[જુગારનિષેધ વિશે 'ચિન્મહિના'નો નારીમયો
અધ્યાય જોવો]

મત્ત્યં ક્ષુધાત્ પ્રિયં ક્ષુધાત્ ન ક્ષુધાત્ મત્ત્યમપ્રિયમ્
પ્રિયં ચ નાનૃત્તં બ્રુવાત્ ક્ષિય ધર્મં સનાતનમ્ ॥
મનુ ૪-૧૩૮ ॥

માત્રુ' જો-વું અને તે જોવી રીતે જોવાવું કે
મામા માણસને પ્રિય થઈ પડે ને જોને મળે હોતી ભલ-
જોવી રીતે ન જોવાવું કે જોવી જોને અજાણમો થાય
અને જોને મળે એવું જોઈ ન જોવાવું આ નિત્ય પાળવા
નો ધર્મ છે

મર્વં પરવશં કુર્મં સર્વં આત્મચક્ષં મુખમ્ ॥
એતત્ વિદ્યાત્ મમાએન લક્ષણં મુખદુઃખયો
॥ ૧૬૦ ॥

બીજા આગળથી માણુ' કે બીજી રીતે મને તેમાં
દુઃખ છે અને જે આપણા હાથની વાન છે તેમાં સુખ છે
• આ મુખદુઃખનું દે'કે લક્ષણ છે
વિમલમંગલા • જોષિકેનેમ નામે એક ગ્રીમ્ જા ॥

થઈ ગયા તે કહેતા કે અમુક વસ્તુ આપણા હાથમાં છે,
અને બીજી અમુક આપણા હાથમાં નથી; આ જોતો
જો આપણે સમજીએ જોઈએ. આપણા હાથની વાન
કર્મી તો કે અનેક પદાર્થોને વિશે આપણે મન આપ્યા
હોય તે, અને આપણી રુચિ અરુચિ આપણા હાથની
વાન નથી તે કઈ તો કે આપણું હરીર, ધન, માન, પદ
અધિકાર અને આ બધાની વિગેધી વસ્તુઓ. બ્યવહારમાં
આનો પ્રયાગ એમ કરવો કે આપણને બધું ધન કે જીવન
પદ મળે કે ન મળે તે આપણા હાથની વાન નથી, પણ
ધન, ઉચ્ચપદ - એટલે વિશે અભિપ્રાય બાધવો તે આપણા
હાથમાં છે એટલે કે 'ધન કે ઉચ્ચપદ બંધુ તો મેં મુ'ં
ને ન મળ્યું તો મેં શ' ॥ એમ કરીને જોને તુલ્ય કરીને
કરિએ તો પત્રી તેના અભાવથી આપણને દુઃખ ન
થાય (પ્ર અનેકગ્રંથક મેર્મન કૃત માનસિક તે નૈતિક
નાત્ર, ભાગ ૧, પા ૧૧૭)

યસ્ય આમ્યનૃત્તં ધનમ્ ॥
દ્વિઆન્તસ્ય ચો નિત્ય મેહાસી મુખમેધને ॥૧૭૦॥
જોકે મેવાંને ધન એટલું કરે ને બીજાની જે દિસા
કરે તે જોને પીડા કરે તે મુખી ન થાય
નાધર્મશ્ચરિતો લોકે સર્વ ફલતિ ગૌરિવ ॥
મને: આવતંમદન તુ કર્તુરે મૂલ્યાનિ કુન્તતિ ॥
૧૭૨ ॥

• જમ અધર્મ આવરે છે તો તે તરત ન ફરે, જેમ
ભૂમિ તરત ન ફરે તેમ બીજામાં બીજા વાંચ્યા જોઈ કદ
ન હોયી જાય પાવ્ય કરે કરીને ઉગે: તેમ કાળે કરીને
અધર્મ અધર્મના મુળિયા કાપે છે
અધર્મજોઈ થતે તાવત્ તને ભદ્રાણિ પરથતિ ॥
તન અપાનાનું બધાતિ સમ્ભવસ્તુ વિનશ્યતિ ॥
૧૭૬ ॥

અધર્મથી એટલે કે બીજાનું બગાડીને માણસ મોટો
થાય, ભરી વસ્તુઓ (નોકરચાકર, ગાયપોડા, મેદર.)
પામે અને સુખીએને કંઈ પશુ પત્રી કાઢે કરીને અધર્મ
પાકે એટલે મૂળ સંહિન, કુલ્લકમદ કરે છે તેમ દેહધન
પુત્રાદિ ચાલિ, તે વિનશ થાય છે

યતદિચિત્ અપિ દાતવ્યં ન દત્વા પરિકીર્તયેત
 ॥ ૨૨૮, ૨૩૬ ॥

‘યોઃકામાંથી ચેહું’ જ લલે પણ દાન કરવું અને
 દાનની વાત ખીજને ન કરવી, કેમકે (દાન) દ્વરતિ
 કીર્તનાત્. (૨૩૭) તેથી દાનનો દ્વષ થાય છે.

આધિક્કઃ કુલમિત્રં ચ યોષાલો દાસનાપિતૌ ।
 યો તે શુદ્રેષુ લોભ્યાન્નાઃ યશ્ચાત્માનં નિવેદયેત
 ॥ ૨૫૩ ॥

આપણું ખેતર ખેડનારો, આપણા કુળનો મિત્ર,
 આપણો ગોવાળ, દાસ કે વળદ અને ‘હું’ દુઃખિયો છું;
 તારી સેવા કરીશ ને તારી આગળ રહીશ’ એમ કહીને
 જે આપણી આગળ રહે, -શુદ્રોમાં આટલાનું અને
 ખપે.

નાકૃત્વા પ્રાણિનાં હિંસાં માંસં ક્રપથતે ક્વચિત્ ।
 ન ચ પ્રાણિવધઃ ક્વચિત્ઃ તસ્માત્ માંસં વિવર્જયેત
 ॥ ૫-૪૮ ॥

પ્રાણીને માંસ વિના માંસ ન મળે, અને પ્રાણીની
 દત્તવાથી-માણસ રંગે નહિ પણ નરકે જાય છે, એટલે
 માંસ વર્જ્યું.

વથે વથે [અ]ધિમેધેન યો યજેત શતં સમાઃ ।
 માંસાનિ ચ ન ખાદેત ચઃ તથોઃ પુણ્યદ્ધલં સમમ
 ॥ ૫૩ ॥

સો વર્ષ સુધી એક માણસ વર્ષે વર્ષે અધમેધ કરે,
 અને ખીજે જીવે ત્યાં સુધી માંસાહાર ન કરે તો એ બેને
 પુણ્યદળ સરખાં કરવું મળે છે.

સવેપાં એવ શીયાનાં અર્થશીથં પરં શ્ચુતમ્ ।
 યો [અ]યો શુચિઃ હિ સ શુચિઃ ન મૃદારિશુચિઃ
 શુચિઃ ॥ ૧૦૬ ॥

શીય (શુદ્ધિ, ચોક્ષ્યાઈ)માનમાં અર્થશીય (પર-
 ધનની ચોરી પરદરીને કરેલી કમાણી) મેદ છે. શુદ્ધ

કેહી કમાનારો જ શુદ્ધ છે; માદી ને પાણીથી શુદ્ધ પણ
 હુઆઈથી ધન કમાનારો અશુદ્ધ જ છે.

મનઃ સત્યેન શુદ્ધયતિ ॥ ૧૦૬ ॥
 મેહુ થયેહુ મન સાચું બોલવાથી શુદ્ધ થાય છે.

ગૃહસ્થઃ તુ યદા પરયેત વહીપક્ષિતમાત્મનઃ ।
 અપત્યસ્યેવ આપત્યં તદ્દારણ્યં સમાશ્રયેત ॥૬-૨॥

ગૃહસ્થને માથે પશિયાં આવ્યાં છે ને સામગ્રી કરચિ-
 વાળી થઈ છે, અને પુત્રને ઘેર પુત્ર અવતર્યો છે તેમ
 ગૃહસ્થ જુએ એટલે એણે વનને આશ્રય લેવો.

‘વન’ જગ્યાઓને કહેતાં ।
 પચાસ વર્ષે વનસ્થ જાવું. (કુલ્લક ૩-૫૦).

અપરાજિતાં વાસ્થાય મદિત્ દ્વિશં અલ્પિશઃ
 આ નિ પાતાત્ સરીરસ્થ મુક્તો વાર્યં નિશાશનઃ ॥૩૧॥

અરખ્ય વ્યાધિ થઈ જાય તો હિસાનદિશાએ રહી
 માત્રે થોમનિજ થઈને તથા પાણી ઉપર રહીને માથુમ
 દેહ પડે ત્યાં લગી સાચો જાય.

દદિપૂતં ન્યમેત્ પાદં વસ્ત્રપૂતં જલં પિમેત્ ।
 સ્તત્પૂતં વહેત્ વાથ મનઃપૂતં સમાચરેત્ ॥૪॥

આગસો જ્વિજાગન્નેઈને પગ મૂકવે; મગ્નીને પાણી
 પીવું; સ્તત્પથી પવિત્ર થયેલ વાળી બોલવી; અને મનને
 કુવિચારથી મુક્ત રાખવું.

ન એમ દેહમામિત્ય વેદં કુરીત ઠેનચિત્ ॥૪૫॥
 આ શાબ્દનચરદેદ ધાર્યુ કરીને કાલની દારે વેર
 ન બાંધવું.

કુધ્યન્તં ન પ્રતિકુલ્યેત આકુષ્ટઃ કુશલં વહેત્ ॥૪૮॥
 કાષ્ટ આપણા ઉપર તેથી જાય તો તેના ઉપર વળતો
 કોષ ન કરવેલ, અને કાષ્ટ આપણી નિન્દા કરે તો પગ
 શુભચયન જ બોલવાં, નિન્દા ન કરવી.

ગાંધીજી અને સરદાર વચ્ચેના સંબંધ પૈકી એક અત્યંત મહત્વ સંબંધ હતો જેવી રીતે નદીની અંદર એક સરવાળી હોય છે જે નદીના પ્રવાહને સુકાવા નથી દેતી તેવી જ રીતે આ બંને મહાપુરુષોની વચ્ચે એકની એક એવી નિર્મળ ધારા વહેતી હતી જેને તેઓની જીવન સંઘર્ષ ધારાને સુકાવા દીધી નહીં. ગૌતમીયક જીવનમાં ક્યોયે હોવા છતાં પણ બાપુ અને સરદાર વચ્ચે એક જાણે પરાસ્પરિક આદર હતો. હમણાં શ્રી મહિંદ્રભાઈ પટેલ દ્વારા મ પાલિત સરદાર વચ્ચેના સંબંધ ઉપર લખેલા ગાંધીજીના પત્રોનો એક સંગ્રહ નવજીવન પ્રમાણે મહિંદ્ર અમદાવાદ તરફથી પ્રકાશિત થયો છે તેમાંથી પણ આ મત અને સરદારની ધનિષ્ઠ મેન્ટી અને વિનોદી સ્વભાવની આખી ધાય છે.

ગાંધીજી સાથે જ્યારે સરદારનો પરિચય થયો ત્યારે પ્રારંભમાં તેઓ તેમને 'ભાઈશ્રી' લખી સંબોધતા પણ પાછળથી તેઓનો સંબંધ 'ભાઈ' અને 'ચિંતુજી' બુધ્ધી ધનિષ્ઠ થતો ગયો. બાપુ સરદારને કેટલા ચાહતા અને તેમના સ્વાસ્થ્યની તેઓને કેટલી ચિંતા હતી તેનો આશ્ચર્ય તેમના પત્રો વાંચવાથી આવે છે.

તેઓએ એક પત્રમાં તેમને લખ્યું તમે શરીર ઉપર ખૂબ અત્યાચાર કરી રહ્યા છો. પણ સરદારને કોણ કંઈ હતું કે શરીર કે છે? તબિયત બગાડી બેમરો તો બહુ માનવું પડ્યું.

બીજા પત્રમાં પૂછ્યું કે તમારું વજન કેટલું રહે છે? શું ખવાય છે? કંઈ દહીં કેટલા? કંઈ મોકડું? માથા વિના માથ ન પીર ને વગી મારા જેવી મા? પછી શું? હવે સવારની પ્રાર્થનામાં જવાનો નમન થયો એટલે બસ.

એક વાર સરદાર ત્રિમાસ પચાસ તારે મીડી મરકતી કરતા લખ્યું કે 'તમે પથારીવશ થવાના હતા જ સરદાર બીજાના, તમારા પોતાના તો દામ લાગે છે. નાના સંગ્રહ તો એ જે

પોતે પોતાની ઉપર સરદારી ભોગવે વખતની ઉપર મજૂરો ને બધી વસ્તુના નિયમ કરી નાખે તો પણ જીવે કંઈક કંઈક હંમે છે એમ માની આ વાત કાઢી ન નાખતા.'

એક બીજા પત્રમાં લખ્યું. 'દવાઓથી કયા લગી ટકશે? કયું રાજ્ય છે? મીને આજે 'અહિંસા બાપુએ પોતાને 'કથરાટ' કહીને પોતાની અસ્વસ્થતા ઉપર વ્યગ્ર કર્યો છે. માથે માથે સ્વરાજ્યના નેતાપતિ દ્વારા 'કયું રાજ્ય લેવું છે' લખીને મધુર વિનોદ પણ કેવો સુંદર રીતે થયો છે?

બાપુ જોઈતા જોઈતા શબ્દો વાપરી અને તેમાં પણ વિનોદ શરીરને ઝીલામાં ઝીલી વાનો પર ટકાર કરવાનું ચૂકતા નહીં સરદારના જન્મ દિવસના ધન્યવાદ મોખવા લખ્યું. 'આજે તમારો જન્મદિવસ છે એમ સાબળ્યું. અમે તેવાના વરનામાંથી એક વચ્ચે તો બહુ જોવા લાગ્યા બધા એમ મંદિરુ એટલે દીધાંયુ લાગ્યા એમ કહેવાયુ. એજે આપણે સ્વરાજ લઈને જ જવું છે.'

બાપુ સરદારને કેટલા ચાહતા હતા, તેનો આશ્ચર્ય નીચે આપેલી ઘટનાથી આવશે.

મને 'કદમાં જ્યારે બાપુને ગિરફતાર કરી ધરબંદા જેવ મોકલવામાં આવ્યા ત્યારે તેનાથી એક દિવસ પહેલાં સરદારને તે જેવમાંથી ખનેદીને નામિક મોકલવામાં આયા હતા. બાપુને જ્યારે આ વાતની ખબર પડી ત્યારે તેઓને ત્યારે હું ખચ્યું કહેવાય છે કે ધરબંદા જેવમાં બાપુ બાઈફર નાટકની એક પક્ષિત યાદ કરીને પ્રારંભ મણમણ કરના હતા. 'મેં જાણ્યું એજે નહીં નિ' (જેની બનવાથી દીવના જન્મ નથી રુઆતા.)

સરદાર માનનામના જ સરદાર ન હતા, પણ પોતાના દંતિકથી પક્ષાથી બાપુ પણ તેઓને કોઈ જાળના પોતાના ગુરુ માનતા હતા એક

પત્રમા બાપુએ સરદારશ્રીને લખ્યું કે 'આવી બાબતમા મારે બધો આધાર એ કહો તે તમે એટલે હું તો પેલા એકવચ્ચની જેમ ઘણીવાર કરું છું એકવચ્ચ દ્રોણાચાર્યનું માટીન પૂતળું બનાવતો ને પૂતળાની ખાસેથી જ્ઞાન પામતો ને અર્જુનનો સમાવડિયો બન્યો. હું માનસિક પ્રતિમા બનાવી લઉં છું ને તેને પૂજું છું'

બાપુના પત્રો ઉપરથી જ્ઞાન આવે છે કે તેઓનું જીવન કેટલું વ્યવસાયી હતું અને તેઓ કેવી રીતે પોતાના વ્યવસાયી જીવનમાથી પણ પત્ર લખવા માટે સમય ઠાઠતા એક પત્રમા તેઓ લખે છે કે 'તમે ચિડાશે નહીં આ કાગળ તમને ૨-૪૫ સવારે લખી રહ્યો છું એલામં ૭ વાગ્યા પર મૂકેલો ૧૦ પહેના વાગ્યા હું' ઊંડી નીકળ્યો કાતજપાણી ઠંડી લખવા બેઠો ને થોડું ચલાવ્યા બાદ ઘડિયાળ ઉપર નજર પડી તો ૧૦ વાગ્યા છે કામ અટકતું ચક્રુ છે કે પૂવાની હિમત ન આવી એટલે થાય એટલું કરી નાખવાનું પાપું 'હરિ જન'નું લગભગ પૂરું કરીને હવે તમારો કાગળ લખુ છું પડી જાને' બીજા પત્રમા લખ્યું કે 'અત્યારે સવારના ૨-૩૦ થવા આવ્યા છે રાષ્ટ્રીય સંજ્ઞાહ્લ ગરૂ થાય છે હમણાં ઊઠવાનો આ વખત સામાન્યપણે થઈ ગયો છે'

એક બીજા પત્રમા લખ્યું 'આજ સવારના એક વાગ્યે આવ તાજે ઊંડી નીકળ્યો છું તેથી ભંકડતા નહીં, ખિન્નતા નહીં, ચિંતામા ન પડતા આ તો ઉશ્ચરનો મહિમા છે'

એક વાર પોતે અરવરથ હોવા છતાં પણ મરદાર પોલને લખ્યું કે 'તમને પેલો કાગળ લખવાનું બધું કરવું પડ્યું હતું મેં જોયું કે મને તેટલી શક્તિ નથી આવી હવે શક્તિ આવી છે કે નહીં એ નાજમા વવાનું મન ધઈ ગયું છે એ જાત્યાયજ તમારો ઉપકાર કાગળ લખીને જ કરાય ના'

બાપુને ગત ઉપસત કામ કરતા નેઈને કેહઈ

વાર સરદાર પલ મીડી મરકરી કરી ટકેર કરવાનું ચૂકતા નહીં. એક વાર અરવરથ હોવા છતાં પણ બાપુના હાથનો પત્ર મળતા મરદારશ્રીએ મહાદેવભાઈને લખ્યું કે 'બાપુના હાથનો પત્ર જોઈને આનંદ તો થયો, પરંતુ સાચે સાચે ફિકર પણ થવા લાગી હમણાં હાથથી લખવાનો કે લખાવવાનો પણ, લોભ તેઓએ છોડી દેવો જોઈએ લખવાનું ગરૂ કરશે તો કેને લખશે ને કેને નહીં? વિશ્વને કુટુંબ બનાવી બેઠા છે એટલે કાળને આજ્ઞા સહેરની ફિકર અને મહાત્માને આજ્ઞા હુનિયાની તમા હમણાં બધાને ભૂની જઈને એક પ્રભુજીને જ ભજતા રહેવામા સાર છે

છે કે બાપુના વિનોદી સ્વભાવની એક બે અવકાશ જોઈએ પોતાને તમા પોતાના જન્મની વાત માણગીને તેઓએ સરદારને લખ્યું હતું 'મણિ લખે ત્યાં પુત્ર જન્મ થયો છે મણિવાલે આજ સુધી ખાખર જ ન આપી આ વગવૃદ્ધિમા મને રત્ન જ નથી રહ્યો અગર છે તો ચાતરિશ ઉદગ છતાં પણ આમ કહેવાથી કુદરતને દોષ દેશી થકે છે યુગ ની પદ્ધતિ (સતતિ-નિયમનની) અહલ્ય કરીને ચક્રુ લોચને' આજે ૧૦ નંદ મના વીએ જન તેવું પરિચય દેશીએ 'ની શક્તિ અપનાવવાથી નુંદ જ્ઞાન મળી જ નથી શકતું'

એક બીજા પત્રમા લખ્યું છે કે હું આનંદમા છું મારી તમારી ને બધાની દોષી 'મીરા' વાવમ ના હાથમા છે તે જેમ નચાવશે તેમ નાચયું' એક બીજું ના વાક્ય વડે મને તો ફિકર કરવાની મુરબદ જ નથી નહેની એટલે ફિકર ન કરવાની ભવામણ દેવાપણું નથી મેં

અને આ એક દોષી તેઓના અતિમ દિવસની વેદન ને ખ્યાલ આવે કે લખે છે 'મારી પાને મેઈન દોડે મદદ મનાવ તો ઘણા પડયા છે મારા જીવવાનો પ્રધાન એ માન નિહાનની પરમ સાતિ છે તમે જીવતા બનુ કરો જ મા' મૃત્યુની આચારી ઉત્તર ભાગ ન મૃત્યુ કહેલો કે મારી જીવ હોય તો મને મ વા દેવામા મીરા હાતિ નથી હું આનંદમા છું'

એક તત્ત્વજ્ઞાનીને એક વખત લોકોએ બઈને કહ્યું, 'ચાલો મહારાજ, શહે મા આજે મોટી રોશની' ■ તે તત્ત્વજ્ઞાનીએ કહ્યું 'રોશની એટલે શું? એક દીવા, તેની પછી બીજી, તેની પછી ત્રીજી, એ પ્રગલ્ભ લાખ, દસ લાખ, કરો', બેઈએ તેટલા દીવા છે એમ માનો કે જ તમારો રોશની કે બીજું કંઈ' એ બેઈ સીધી તમારી રોશની'

ગણિત પી એઈમા ૧+૨+૩ એમ અનંત સુધી મરવાગો સુકાન છે-ન પવા વચ્ચે રાખવાનું અતર ભરવું ને મમનયુ પછી બધી સખ્યા માટી જવાની જરૂર રહેતી નથી તેવી જ રીતે પેલા દીવા એ પછી એ મૂળી દીવા પછી એમા એટલું બધું ત નીન થઈ જવા જુલુ છે ન?

પણ માણસને એવી જાતના અનંદ તેવાનું ગમે છે તેવી છુ લાવશે ખાંડ લાવશે બન્નેને પાઈમા એકવશે ને પછી એમ ખાળી પાળી મહેશે, 'શુ મનનું શરખન છે?' જીબને ચાખ ચાખ કર્યા વગર બીજી ધધા નથી આને તેમા એકવશે તેને આમા એકવશે આવા બધા એક ને મિસગ ખાવામા જ બધું સુખ'

નાનપણમા હું એક વાર સિનેમા જોવા ગયો હતો જતી વખતે સાથે ગૂલપાટ લેતો ગયો હતો મારા આશય એ કે ઉંઘ આવે તો તેના પર સર્થ જવું પછી પડકા પર આખને આજીનાખનારી આગ હ જોવા લાગ્યો એવાર મિનિટ સુધી તે ઝગઝગતી સાગનાં ચિત્રો બેઈ મારી જાઓ શાકી ગઈ હુ માની મેળે ગૂલપાટ પાકીને સર્થ ગયો ને મે કહ્યું કે પુરુ થ । એકલે ઉઠાડજો ગતને પહેરે બહાર છુ ની જવાના આગમશમાના નંદ્ર ને તરા વગેરે જોવાનું છોડીને તે શાન સુધિમાનો પવિ । અનંદ છેડીને કો ય ધિવાર ચિયેરમા ગાગના નિ । રા નાચતા બેડીને લોકો

વાળીઓ પાડે છે અને પોતાને એ કંઈ સમજાવું નથી

માનુસ આટલો નિરાન દ કેમ? પેલા નિર્જીવ દિગ્વા બેઈ આખરે બિચારો બહુ તો હાજર આનંદ મેળવે છે જીવનમા આનંદ નથી એટલે પછી માણસ કૃત્રિમ આનંદ શોધતા ફરે છે! એક વાર અમારી પાટોગમા યાળી વાગવાનો અવાજ આવે થયો મે પૂછ્યું 'આ યાળી શેની વાગી?' મને કહેનામા આ યુ 'છોકરી આવ્યો' અના, દુનિયામા તમા જેવાને ત્યા જ છોકરી આવ્યો છે? પણ હતા યાળી વમાડીને દુનિયાને બહેર મરે છે કે મારે ત્યા છોકરી આવ્યો! કૂદે છે નાચે છે ગીત ટપ છે ને પ્રવડ વે છે શા માટે? તો હવે છોકરી આવ્યો તેથી? ગાયો આ નાદાનીનો જલ છે આનંદનો જાલે કે હુકાળ છે હુમળમા સપડાયેલા લોકો ક્યાં જાતના દાણા દીકા કે ઝડપ મારે છે તેમ છોકરી આવ્યો, સરકસ જ બુલુ સિનેમા આ ચો કે આનંદ વગર લૂખાને બધા રહેતા ના જોડે કૂદમ મારી નાચતા મ ડી રહે ।

ગરે આનંદ કે? યાવનના સ ના ગે । મનમા એમી મગજને ધમ્મો આપે છે આપમા કપ દાખત ચવાઈ મગજને ધમ્મો લામે ૧ આવા મ જાને લાગતા ધક્કા રોમ જ બિનારાઓને આનંદ સમાયેલો છે કોઈ તબુ વાડીને નાકમા ખોમે છે કોઈ વળી તેની ઈપી મોમા એને કે એ તપમીરનો પ્રેમીડીના ધુગ । નો આખકો નાગતાની માથે બે લોકોને લા નાનદની શાપનું સગી લાય છે! બીગીનું કંઈ મગતા તેમના - નાંદને જાલે મીમા રહેતી નથી ટે નાટોવ લખે છે 'ગે બીગીના કેદમા તે મ જીમ મહેલે કેઈકનું જન પેન કરશે' એક તત્ત્વો એ નથી જ હ

જા તાનદમા આગમ અમ ત નીન થઈ

વલય છે? આચાર્ય આનંદનો તેને પત્તો લાગ્યો નથી તેથી. માણસ પડછાયાથી જૂલીને તેની પાછળ પડ્યો છે. આજે પંચરાત્રને દ્રિયોના આનંદનો જ તે ઉપલોભ કરે છે. એવાની આંખની ઈન્દ્રિય ન હોત તો તે એમ માનત કે ઈન્દ્રિયામાં ઈન્દ્રિયોના ચાર જ આનંદ છે. કાલે મંગળના અહ પરથી છ રાત્રે દ્રિયોવાળો માણસ પૃથ્વી પર જિતરે તો આ પાંચ રાત્રે દ્રિયોવાળો દિલગીર યદને રડતાં રડતાં કહેશે, ‘અરે! આને સુકાખલે આપણે કેટલા ફળખા!’

સુષ્ટિમાં રહેલો સંપૂર્ણ અર્થ પંચરાત્રને દ્રિયોને કયાંથી સમજશે? તેમાંયે વળી પસંદગી કરી માણસ ગિચારો તેમાં રમમાણુ ઘર્ષ જાય છે. ગધેડાનું જૂંકેજૂંકું કાનમાં પેસે છે તો કહે છે, અશુભ કાનમાં પેડું! અને તારું દર્શન યવાથી તારું ફૂપ ભેઈતે ગધેડાનું કંઈ અશુભ થશે ખરું? કે નહીં? તેને માત્ર તુલસાન થાય છે, તારે લીધે ખીજને તુલસાન નહીં થવું હોય? માની લે છે કે ગધેડાનું જૂંકેજૂંકું અશુભ છે! એક વખત હું વડોદરાની કોલેજમાં હતો ત્યારે ધુરેરાપિત્રન ગવૈયા આવ્યા હતા. સારા ગાનારા હતા. પોતાની ટળા બતાવવામાં કમાલ કરતા હતા. પણ હું ત્યાંથી ક્યારે નાસવાનું મળે તેની વાટ ભેતો હતો! તે આચન સાંભળવાની અને ટેવ નહોતી, એટલે તેમને મેં નાપાસ કરી નાખ્યા. એ જ રીતે જો આપણા ગવૈયા ત્યાં જાય તો કદાચ ત્યાં નાપાસ થાય. સંગીતથી એક જણને આનંદ થાય છે ને ખીજને થતો નથી. એટલે એ સાચો આનંદ નથી. આ નકલી, છેતરનારો આનંદ છે. ખરા આનંદનું દર્શન નથી થયું ત્યાં સુધી આપણે એ છેતરનારા આનંદ પર ઝોલાં ખાતા રહીશું. સાચું ફળ મળ્યું નહોતું ત્યાં સુધી અસ્વસ્થતામાં ખાણીમાં

બેળવેલો લોટ ફળ સમજીને ખી જતો. તે જ પ્રમાણે સાચું સ્વરૂપ તમે સમજશો, તેના આનંદ એક વાર ચાખશો એટલે પછી ખીજું બધું ફીકું લાગશે.

એ ખરા આનંદને શોધી કાઢવાનો શક્તિ ઉત્તમમાં ઉત્તમ માર્ગ છે. એ રસ્તે આગળ જતાં જતાં ‘પરમેશ્વરી કુશળતા સમજાશે. તે દિવ્ય કદપના આવ્યા પછી બાકીની બીજી બધી કદપનાઓ યાપોઆપ એકસરી જશે. પછી સુદ્ધ આકર્ષણ રહેશે નહિ. ‘પછી જગતમાં એક જ આનંદ વારંવાર દેખાશે. મીઠાઈની મેંકડો દુકાનો હોય છતાં મીઠાઈનો પ્રકાર ભેદનો એક જ હોય છે. જ્યાં લગી સાચી વસ્તુ મળી નથી ત્યાં સુધી આપણે અંચળ ચકલાની માફક એક દાણો અહીંથી ખાશું, એક ત્યાંથી ખાશું ને એમ ને એમ કરતા રહીશું. વહેલી સવારે હું તુલસીરામાયણ વાંચતો હતો. દીવાની પાસે છવડાં એકઠાં થયાં હતાં. ત્યાં પેલી પરવટી આવી. મારા સમાયણનું તેને શું? છવડાં એક તેના આનંદનો પાર નહોતો. તે છવડું અડધી લેવા જતી હતી ત્યાં મેં અડધું હાથ હટાવ્યો એટલે તે જતી રહી. પણ તેનું બધું ધ્યાન તે છવડાંમાં ચોટીકું હતું. મેં મારી જાતને પૂછ્યું, ‘અલ્યા, પેલું છવડું ખાશે કે? કોને ભેઈને તારા મોમાં પાળી આવે છે કે?’ મારા મોમાં પાળી છટકું નહોતું. મને જે રસ મળ્યો હતો તેનો એ પરવટીને થોડો જ ખાલ હતો? કોને સમાયણ આનો રસ અન્યતાં આવડતું નહોતું. એ પરવટીના નેવી આપણી દયા છે. તરેહતરેહના અનેક રસોમાં આપણે જૂડેલા છીએ, તરતીન માર્ગ ગયા છીએ. પણ સાચો રસ મળે તો કેવી બદાવ આવે?

। બાપુના પત્રો : ૫૪૬ રજુ આપું ।

તેને કતવ્યકર્મનું જ્ઞાન જ નથી. તુખ્યાનો હુઝર તો અવડો મોટો છે કે તેને કોઈ આજાંગી ચકતુ જ નથી. તેને તો જર્મનુદસ્ત કયે જ છટકો । તુખ્યા છોડવી એટલે કતવ્યનું જ્ઞાન થવું.

*

મારા પિતાની છબી હું સંઘરતો ૬૦ આઠ મા મારી જોડિસમાં, દીવાનખાનામાં ને મારી સુવાની કોટડીમાં તેની છબી રાખી હતી. મારી પાને અછોડા રાખતો ત્યારે લોકેટ પણ રહેતું. તેમાં પિતાની અંબે વડીલ ભાઈની છબી રહેતી. આને એ બધાં મૂકી દીધાં છે. એને અથ એ નથી કે હું જોએને જોઈ પૂછું છું. આને તેજો બારામાં વધારે અક્ષિત છે તેજોના ગુણોનું રમ રજુ કરી તેનું અનુકરણ કરવા મથુ છું. આને આવી બાજી અસંખ્ય દેવોની કરી શકું છું પણ તેજોની છબી મંદરના બેસું તો મારી પાને જગ્યા પણ ન બળે.

*

મારા મહવાચમાં આવેલા બધા મારા જેવા જ થવા ભેઈએ એવું મુદ્દલ નથી એ ઈલ પણ નથી. એ તો નેકલ કયાં જડું થયું મારામાં નેટલું સાંડું હોય તેમથિયે જે પંચે તેનું જ લેવામાં સાર સોય બારી સરદાર આ પીએ છે તેને કાલ્ય શેકી શકનાર છે ? અને આ તેને સારુ બીધડપ હોય તો ? મારી આથે રહેનારા એટલે મારા સાથીઓ માંસાહારી પણ છે તેનું કેમ ? એને આ અનુકૂળ નથી અથવા લેએ આ ન લેવા વિષે તેની ઉત્પત્તિ વના વિચારો કયા છે તે જ નહીં લે. બા મારા મહવાચમાં હોવા છતાં આ પીએ છે કોડી પચ લે છે. તેને હું પ્રેમપૂર્વક કરીને પાઉં પણ ખરો એ કેમ ? આવી બાબતોમાં આપણામાં શેરો જમ છે ને શેરી અમદિપ્તતા છે તે આપને કોડી નાખવાની જરૂર છે.

*

આપણી પાને બધી અનુકૂળતા આવી પડે.

તો જ કરીએ એ કયું ન કરેવાય. મને ને લાકડાનું કકડોમાંથી સુથાર આકાર થયે છે, મને તે પથ્થ માંથી સલાટ મળે છે, તેમ જ મને તેનું માણજેની આથે રહેતાં ને તેજોની પ્રાચીથી કામ લેવું આપણને આવડે ત્યારે જ માણસાર્થ ગણાય. મને તો લાગે છે કે આપણે એ જ આ જગતમાં શીખવાનું છે. ને તેને સાર આપણામાં સાગરની ઉદારતા હોવી ભેઈએ. કોઈને મળતાં જ તેના દોષો ભેઈ ડરવા મંડીએ તો કામ બગડે જ. દોષો તો છે જ - આપણામાં ને સામેનામાં. તેમ છતાં મળવું છે એ નિઃશય હોય તો જ કામ પાર જીતવે. આ બહું કઠણ કામ છે એ હું બાહું છું. ઘણાં વર્ષોના મારો તો એ જ ધંધો છે. પણ હું પાર જીત્યો છું એમ ન કહી શકું. શારીરિક અકળતા મળી લાગે છે એટલે બીજાઓને દોરવાની હિંમત કે ધૃષ્ટતા કરું છું.

*

જેમ ઉદારતા વધશે તેમ લોકોની પ્રાચીથી કામ લેવાની શક્તિ વધશે. સાચું જોઈું તો દેવ બળે, પણ એમ કહેવાય છે કે માણસો પ્રાચીથી હું બહું વધારે કામ લઈ શકું છું. આ ખડું હોય તો કારણ એ છે કે તેને વિષે મને યોગીનો શક જ નથી આવતો તે આપે તેથી સંતોષ પામું. પગ બીજું માયું ને તે આપે કેટલાક એમ પણ કહેનારા છે કે મને એટલે અંગે માણસો છેનરે છે તેટલે અંગે બીજા કોઈને ભાગ્યે છેતરતા હશે. આ પ્રરીક્ષા ખરી કરે તો પણ મને પ્રત્યાસાપ નની થાય. હું જગતમાં કોઈને છેતરતો નથી એટલું પ્રમાણપત્ર મળે તો મને જમ થાય તે કોઈ ન આપે તો હું પોતે તો તે મને અંધુ જ છું.

*

‘વધારેમાં વધારે લોકોનું વધારેમાં વધારે બહુ’ અને ‘બળિયાના બેજાગ’ના નિયમને હું નાનનો નથી. સદુંનુ બહુ, સર્વોદય અને ‘નબળા પકેતાં’ એ નિયમ મેનુંબને સારું છે. આપણે એ પગાં મનુષ્ય કહેવાઈએ છીએ. પણ ચોપમાં

પશુના સ્વભાવને હજી ઓડી ચક્ર્યાં નથી. એ ઓડવામાં ઘર્મ રહેશે છે.

હુનિયાની સામે ઊભા રહેવાની શક્તિને આરુ મગફરી કે તોછડાઈ કેળવવાની જરૂર નથી. જિસસ હુનિયાની સામે ઊભા, શુદ્ધ પણ પોતાના યુગની સામે ઘયા, પ્રદૂષાદે તેવું જ કહ્યું. તેઓ બધા નમ્રતાની મૂર્તિ હતા. એને સારુ આત્મ-વિશ્વાસ ને પ્રભુ પર શ્રદ્ધા જોઈએ. મગફરીમાં સામે ઘનારા છેવટે પડ્યા છે. એ તો સમે એકાદી ટકી રહેવાની શક્તિ આત્મીય નમ્રતા વિના અ-સંભવિત માનું છું.

ગળઉપરવટ બોલો લેવો એ અધર્મ છે, તેમાં અભિમાન પણ છે, ગળઉપરવટ ખાવામાં જેટલો દોષ છે તેના કરતાં વધારે ગળઉપરવટ

બોલો તેવામાં છે લોહ આ છે ખરો: સેંકટે નવવાણું મળઉપરવટ ખાય છે; સેંકટે સાડી નવવાણું ગળત કરતાં જોઈએ જ બોલો લેવાડે છે. એટલે હમેશાં પોતાને જ અબર નથી રહેતી કે ક્યારે વધારે ઊપડયો ને ક્યારે ઓછો. આમ છતાં પરિણામ તો મેં કહ્યું તે જ છે. હું વધારે ખાઉં તેવું પરિણામ મારે જ સોસણું પડે. હું ગળ-ઉપરવટ હરિજનનું કામ લઉં તો તેવું પરિણામ ચાર કરોડ હરિજનને તો સોસણું જ પડે, પણ કદાચ આખા જગતને પણ સોસણું પડે.

એ તો આણું જ છે કે હું મનુષ્યોને પ્રદાનર નથી જોળખતો પણ ખીબા જે જોળખવાનો દાવો કરે છે એ ક્યાં જોળખે છે? એટલે મારા જ્ઞાતાને સારુ મને ખેદ નથી. મનુષ્યને નથી જોળખતો તેથી વિશ્વાસ રાખું છું.

પશુના પત્રો: ૫: (કે. પ્રેમાળને ૧૭/૭/૨૦) સં ૦ કાસાઉવ નવલુપવ મઠાશન મંદિર અમદાવાદ ૧૪/૬/૨૦

ધારાબાપુ

વાર્ષિક સવાળમ દેસમાં ક્રિયા ૧, પરદેન માટે શિવિંચ ૧૦. સવાળમ મનીઓ: ૧૨થી કાર્યાલયને મરનારો મોકલવું. પ્રથમ અંકથી જ આદરો નોંધાય છે. ૨૨ માસની વ્યારથી તારીખે અંક પોષ થાય છે. પત્રવ્યવહારમાં આદર નબર અવસ્થ લખવો.

‘ધારાબાપુ’ કાર્યાલય, રૂપાચતન, બનામદ

[‘ધારાબાપુ’માં વપરાયેલા કામગીરી રૂપાચતન તાચકાગણ દે-દ્રમાં બનેલા છે.]

અનુક્રમણિકા		૧૨ એપ્રિલ ૧૯૬૦	
	પૃષ્ઠ		પૃષ્ઠ
૧ બાપુના પત્રો...	...	૭ આવા દના બાપુ ...	૧૦
૨ અનાસક્રિયોગની વિષયમુચિ	નનમુખ ૭૬	૮ કાપર ફરતા...	૧૪
૩ કિશોરલાલ મશરવાળા...	‘જયજિન્ન’ ૫	૯ સુધાસિન્ધુ...	૧૭
૪ આચાર્ય શ્રી કિતિમેહન સેન	...	૧૦ બાપુ અને અરદા...	૧૯
૫ ગીરનાં બજારો	વિમળા પોલ ૬	૧૧ સાચો ઇશન-૨૨	૨૨
૬ બાળમંત્રી વાત	...	૧૨ મુકતી...	૪

વાવળ ખાનિદણ દેસાહના મન્યા

૧ વિશ્વસંહિતા મંડલ ૧

ગાંધીજી પ્રનામના નોકરા રાકની દૃષ્ટિએ વખાવા છે સત ૩
હવનાગને બહુ ઉપરોગી

શ્રી વિજયરામ વેલ્લ ગીતાની ધીરમ બીગ બાલમગિની સમોનડી, ફરી ફરીને
પાનપાદનચોગ્ય શ્રવણ મનન નિદિધ્યાસનની અધિકારિણી *

શ્રી નાનાભાઈ ભટ્ટ બદુ મમી આજનુ વિશ્વ એ પ્રમાણે માને નો કેડુ સાધુડાં

૫ ડિન સુખનાવજ સુમચિન સુરભિ વિરિધર ગી પુષ્પોની માળા ફુ
તો એ સા મગી આક કનુપત ધવોજ પછા સ બળાનનારા ભાગબહેન જમુ નાચીલિલતા

શ્રી હિંમતનાથ અબ્બરિયા નમારા લખાપ્ત મા નમ સત્ય-સોનુ અને
સુમધ-વિના બીજુ શુ દોષર અને તમારા વાચનલુ માખણ તમારી સચોટ,
હેલ્થને હનારી નાખે તેવી ભાવામા આશોગ રાખુ હે વ ત્યાગે તો સંવૃતિ જ થાય

મૃત્યુ રૂા એક, ટપાલ આદિ ૦-૨૫

૨ પુસ્તકચરિતામૃત

૫ ડિન સુખનાવજ તમારી વિશેષતા મહુચુનના મૂંઝૂકી અને રમૂઆનમા
૭ નિવિધ પુષ્પોમાથી સંચિત રસમાથી નીપજેલ મધુની યાદ દરાવે છે *

મૃત્યુ રૂા ૦-૮૪, ટપાલ આદિ ૦-૧૬

૩. ગીતસંહિતા

સ મહકચી ધીરજબહેન

આમા વિવાકસીમ તા દેવસ એ વાણિયામાહજુમા મનાતા ૨૨૪ ચીત છે

મૃત્યુ રૂા ૦-૬૪, ટપાલ આદિ ૦-૨૫

નવજીવન કાર્યાલય (અમદાવાદ ૧૪, મુબઈ ૨)



આર્થાં વાછરુ ગાવડી, ધમારિયા કેકાણઃ
ટીટાં જ્ઞાનર્થાં જાળવ્યા, મેવા ભોજાના અગવાન,

આડશ રૂખડાની ગચી, વીધ્યો વાલી વીગઃ
(એને) પ્રભાત કુંડે 'તીગ, ગણ સુકવ્યાં ગમ્ભોડિયા ।

માત્યમા-પાય મકોડેલો, અહચહ રુદ્ધ સુહઃ
(એને) જાકામે નવ દે. (એના) પાડોળ ધોઈ પીજ્યમે

ગરજાં, ગુણુપકા, પારધી, ભીલ, રીંછ, ગજરાજ.
કેના અધમ ઓઘાગિયા, મેર્થ કરો મારાજ

જતિ સતી ધા નવ કરે, (એડ) જીવન છે જીગદીશ,
જીવ માતરમાં જન્મપતિ, (એમાં) ઊનાગવી પ્રથા રીશ ?
તનમુખ ભદ્ર

आ
रा
मा
पु



રૂપાયતન પ્રકાશન

જૂનાગઢ

આવા હતા બાપુ-૧, ૨, ૩ દરેકના	૦-૫૦
ગાંધી-ગુરુ	૧-૨૫
ગીતાંજલિ એક અધ્યયન	૧-૨૫
અલ્લાહના બંદાઓ	૦-૩૭
મસ્તીની પળોમાં	૦-૭૫
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
ગુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા (છપાય છે)	
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા
શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા
આવા હતા બાપુ-૪

પારિભાષ

ઉદરેહાત્મનાત્માનમ્

વર્ષ ૧૩ [૧૨ - મે - ૧૯૧૦] અંક ૩ નો

રામરાજ અવશ્ય કાદ્વનિક છે, પણ તેને અનુસરતું કંઈકં પૂર્વે હતું-જ એ પણ આપણે સિદ્ધ કરી શકીએ છીએ. બાકી અસત્યનો કે કંગાળિયુત્તનો છે લોપ કોઈ કાળે ન હતો ને છે લોપ હવે પછી પણ સંભવતો નથી. —બાપુ



(માંખી) અને શુદ્ધેતની રચનસાધનાનું અનુશીલન કરવું માસિક

બાંપુના પત્રો



[પ. મહાત્માજીની સંમતિ લઈને
થી રાજેન્દ્રબાપુની આજ્ઞા મુજબ હું
રામગઢ કેરિસ માટે સ્વયંસેવિકાલેખનું
સંગઠન કરવા માટે ગિદાર ગઈ. એક-
વાર એકટોળરનો પૂરો મહિનો ત્યાં
રહી તે સમયમાં પ્રવાસ કરીને પ્રયા-
ત્નું કામ કર્યું. પછી ડિસેમ્બર
૧૯૩૬માં ફરી ગઈ તે ત્યાં આગ મહિના
રહીને શિગિરે ચવાખ્યો ને રામગઢ
કેરિસનું અધિવેશન થયું થયા બાદ ૨૦ માર્ચના રોજ
ત્યાંથી રવાના થઈ.

આ કામગીરી મને એકટોળર ૧૯૩૬માં ગિદારના
પ્રવાસમાં મળ્યો હતો તેણે સ્મરણ છે. તે સમયમાં
કેરિસની કારણભારી સમિતિએ (યુરોપમાં બીજા મહા
યુદ્ધ શરૂ થયું તેને લીધે પરિસ્થિતિનો વિચાર કરી)
કેરિસની નીતિમાં 'અદ્વિ'માં ને પ્રથમ સ્થાન નથી
એથી મતવખતો પ્રસ્તાવ મંજૂર કર્યો ને તેથી પ.
મહાત્માજીનું નેતૃત્વ ખેલ એસવાનો બચ મારા મનમાં
પેદા થયો ! મારી તો અટળ ઠાકર દની કે પ. મહા
ત્માજીનું ! અવતાર કાર્ય જ 'ભણત' રૂપાવ-વ-ઈ.
અને તેઓશ્રીના નેતૃત્વ નીચેજ કેરિસ તે મેળવી શકે.
હવે કેરિસ ન્હોતોયોર્થનો ત્યાગ કરે, તો જેમને ને
દુનિયાને પણ કેટલું નુકસાન ભોગવવું પડે તેનો
વિચાર મનમાં આવતા હું અકળાઈ અને પ. મહાત્મા
જીને કામગીરી લખી મારી વેદના તેઓશ્રીને લખાવી.
આ પણ તેનો જવાબ છે.]

સર્ગાવ Wardha (C. P.)

ચિ. પ્રેમા,

તું શાને નાખીપાત્ર થાય ? વાદી શ્રદ્ધા કેવી
છીછરી ! આખું જગત વિરોધ કરે છતાં એ ટકે
તેજ શ્રદ્ધા, તેની જ પ્રિય છે. એ વિન્યા અદ્વિ'માં
કેમ 'ટકી શકે ? તું જેમ કહે છે, તારામાં
અદ્વિ'માં છે જ નહીં, તો એ જુદી વાત થઈ.
જેમ હોય તો તેમાં તું શું કરે ? પણ જેમ હોય
તો નિરાશા શાને ? તો તો એ સાચ એ નાદે જોયા
કરવાનું. મારામાં ખરી અદ્વિ'માં હશે તો તમારા-

માંના કોઈકમાં તો એ ખરે ટાળે દીપી નીકળશે.
પણ આરામાં નહીં હોય તો તમારા બધામાં
ક્યાંથી આવશે ? એટલે પરીક્ષા તો મારી થઈ
રહી છે. એથી તારે તો નાથનું નેમ છે.

ગિદારમાં તે દીક શરૂઆત કરી છે. પણ હવે
શું થશે ? કરેલું કામ વ્યર્થ તો નહીં જ લખ,
વિજતાં તો આવી ઉતરશે જ. — બાંપુના આશીર્વાદ

અપૂર્વ મંત્રી પૂર્વેની આજ્ઞા કેમ રાખી
શકાય ? આંધળાએ આંધળાને શંકા બેઠકો કયો
છે. પણ આંધળો પોતાનો અધાંધો બળે છે. તેનું
આધ પણ વળે છે. એટલે આંધળાઓને મારી
રાખતાં છતાં તે વિશ્વાસ રાખે છે કે તેઓને
કુવામાં નહીં જિતારે, પેતે જીતશે નહીં. તે શામે
લાકડી રાખીને આવે છે. લાકડી વળી આમળાને
રસ્તો તપાસતો લયઈ ને પગલું ભરે છે. તેથી
એકંદરે બધું કુમાળ જ આવ જાણી રહ્યું છે. લાક-
ડીના ઉપયોગ છતાં કોઈ વાર મરેજ રક્તો
બુવાયો છે તો નુરત ખજર પરી ગઈ છે ને પાછો
વળ્યો છે. મારીઓને વાળ્યા છે.

હું મારી ઉપર દોષ જોઈું છું એમાં જોડી
નગર કે અતિચયના નથી જ. એનો અર્થ એવો
નથી કે બીજા દોષમુક્ત થાય છે. પણ જે મુખ્ય
છે તે જેમ આગતે સારુ થઈ લખ છે તેમ
જ ખરાબને ગારુ અપલસને ધારી બનવો જ
નેમ છે.

સાજન ધર આવો મીરાં બોલો ॥
કેળી ખડી પંથ નિહાડે, ચાંદી આપા તેમી ભણા

આવો નિગંત્ર મંત્ર મત માને,
આપોની મુખ રવડા ॥

તન મન બાર કડું યોગાવર,
દીને સ્વામ મીરાડા ॥

આનૂર બદ્ધ જિજ્ઞાસાની કંજી,
આપોની રંગ રંગી ॥

તેરે કાંચ મળ રંગ તથા,
કાંચ જિજ્ઞાસા તમીરા ॥

તુમ રેખાં બિન કલ ન જવત તું
રંગ ધર તરી કંપીરા ॥

મીરાં દામી જનમ જનમ કી,
દિગ્ધી ધૂંડી બોલો ॥

હે મધુરભાષી, તોમાર મિયેર એ રૂંદે નમ । કાદિન
આર દાંડાંધા દાંડાંધા પથ આદિયા ધાકિયા તમિ
આમિએ એ બાન હર્ષમે । તુમિ નિગંત્રમિએ એસો
કાંકા માનિએ ના । તુમિ એ આમિએર મુખ હર્ષમે ।
એ દેહ મન તોમાર ચરમે કુભાર કનિ, મોહન
સ્વામી ચરમે દિન ।

આમિ આનંદ, નિગંત્ર કંઠિએ ના આમિએ રંગ
પૂજું હર્ષમે ।

તોમાર જન્મે હર્ષમે સમ રંગ તથા કનિવાઠિ,
મજલ, નિવડ તમિન ।

તોમાર ના રેખિએ એ મમય કાંક ના, આપા મ
દાન દિયા બમિયા આજિંદા જન્મ જન્મેર દામી મીરાં
મમાજરજી ઉન્નમ રિયા દિયા છે ।

“હે મીરાં બોલો, સાજન, તારી આ પથાને
ચેર પાછો કુર, કેટલા દહાડા તારે ખડે પડે પાટ
જેવડાંધા કરીશી તારા આવવામાં જ હવે તો
મોડું કંપાણ છે. આવ, આવ. નિહાડે કાંચ આપ-
’કોઈ બાનની શંકા લાવ નહિ.’ તું આપે વીડા

લહેર થશે. મુખની મેલીએ છાંશે. મારાં તન
અને મન તારે ચરમે લેટ ધરીશ, મારા મન-
મોહન સ્વામને સમર્પી” હર્ષમે.

હું તરડું તું. મોડું ના કર. હવે તો વિવંશ
મહેવાતો નથી. તારા આવવાથી રંગ રહેશે, મારા
મનોરથ પૂર્ણ થશે.

તારે માટે તો મેં મારા બધા જ રંગરાગ
છોડી દીધા છે. કાંચ, તાળવ અને ચીકર બધાને
જ ત્યાગી દીધા છે.

તારા હર્ષન વિના વખત જરા પ જતો નથી.
સમજે કાંઈ હર્ષને નિઃસાસા નાખતી બેડી તું.
જન્મે જન્મની આ તારી દામી મીરાં બધું જ
તારા ચરમ કમળમાં હાડવીને બેડી છે.”

પથારે દરશન દીધી આપ,
તુમ બિન રહો ન લય ॥

જલ બિન કંબલ, ચંદ્ર બિન રતની,
એસે તુમ રેખાં બિન કાજની ॥

ચાકલ બધાકલ ફિરૂં ફેલુ દિન,
બિરલ કંથેલે આપ ॥

દિગ્ધ ન બુખ નીંદ નતિ ફેલા,
મૂખ મું કંથલ ન આપે બીડા ॥

કલા કડું કૂડ કંથલ ન આપે
મિતકર તપલ બુઝાય ॥

કંઈ તરખાએ અંતરખાથી,
આપ મિયેર કિરપા કરે રવામી ॥

મીરાં દામી જનમ જનમ કી,
ધરી તુમદારે પાય ॥

હે પ્રિયજન, હર્ષન દિને ત એગડ તમિ મિના એ
આર ધાકિતે પારિ ના । જલ બિન કમન, ચંદ્ર બિન
રતની જ્યન, તેમનિ હે રતજની તમિ મિના આમિ ।
આનૂન હર્ષવા રાત્રિ દિન દિરિ બિરલ આમાર

બધા જ્યાં લાઈખા દિતે છે । દિને ક્ષમા નાઈ, રાત્રે નયને નિદ્રા નાઈ, મૂખે આમાર કયા સરે ના । મેઘાય બોલી, કિર્ણી જે બલિતે પારિ ના; તુમિ આમાર સહિત મિલિત હૃદયો એ આગુન નિભાઓ ।

હે અંતરંગમી આર કેન બચ્ચા દહિ, એસ, હે સ્વામી કૃપા કર । પ્રિયતમ તોમાર જન્ય જનમેર દાસી મીરા તોમાર ચરણે પડિયા ।

“હે વહાલા મારા, તારું મોં જતાવવા તો આવ. તારા વિહોણું રહેવામાં બહુ કષ્ટ થાય છે. જેમ જળ વિનાના કમળની, ચંદ્ર વિનાની રજનીની જેવી હાલત થાય છે, તેવી હાલત મારી સમજી લેજે.

રાત દિવસ તારે કાળે આકુળબાકુળ થઈને આમ તેમ રવકયાં કરું છું. વિરહનો તાપ મને બાળી મૂકે છે. દિવસે જૂબ જણાવી નથી. રાત્રે ઉંઘ આવતી નથી. મુખથી બોલ સરતા નથી. માથા નોથ, તારા વગર ઈર્ષ જ એન પડતું નથી. એમ જ થાય છે, હું ક્યારે આવે ને ક્યારે આજ આસવે! હવે તો હું આવ્યે જ આ બહુ થાળે પડે.

હે અંતરંગમી, હજીય શા માટે તલસાવે છે? હે સ્વામી, કૃપા કરીને આવ. તારી જન્મોજનમની દામી, આ મીરા તારા ચરણોમાં આળોટે છે.”

✽

ભક્તની શ્રદ્ધા

સ્વામી રામકૃષ્ણ પરમહંસ પોતાના શિષ્યોને વારંવાર આ કથા સંભળાવતા હતા :

‘શ્રી ચૈતન્ય મહાપ્રભુ દક્ષિણીયા યાત્રાએ ગયા હતા. એક જગ્યાએ એક પુરાણિક ભગવદ્ગીતા વાંચીને સંભળાવતા હતા. શ્રોતાગણમાં એક ભક્ત પવ્ત્ર હતો; પવ્ત્ર તેની આંખોમાંથી આંસુની ધારા વહેતી હતી. ચૈતન્યદેવે તેને પૂછ્યું : “ભાઈ રડે છે કેમ ? ગીતાજીમાં જેવી કઈ વાત ■ કે જેને તમને આટલા દ્રવીત કરી દીધા ?”

ભક્તે જવાબ આપ્યો : “મને એકે ચ વાત સંભળાતી નથી. હું તો રથમાં બેઠેલા નર નારાયણને જ જોઈ રહ્યો છું અને મારા આંસુને ધોતી નથી ગરબો.”

“તુમહારે કારણ સખ સખ ઓડયા,
અળ મૂઠિ કપૂં તરસાવો ।

ગિરહ બિયાં લાગી હર અંદર,
લો તુમ આય ખૂલાવો ॥

અળ ઓડયાં નહિં અને અળ
હંસ કર તુરંત ખૂટાવો ॥

મીરા દાસી જનમ જનમ કી
અમરૂ અંશ લગાવો ॥

(પ્રજ્ઞ) તોમાર જન્ય સખ સખ ત્યાગ કરિલામ, આર કેન આમાકે વૃત્તિ રાખો? ગિરદેર બ્યથાય હૃદય જ્વલિતે છે, તુમિ અસિધા (સે આગુન) નિભાઓ! હે પ્રજ્ઞ એમન આમાકે ત્યાગ કરા (જે તોમાર) સાને ના । એ બાર હાસિધા આમાકે પાશે ડાકિયા લમો । તોમાર જન્ય જનમેર દાસી મીરા અંજ તોમાર રપસ ખૂલાઈયા દાહો ।

“પ્રીયતમ મારા, તારે કાળે તો મેં મારું સર્વસ્વ ત્યજ્યું છે. છતાં કયાં સુખી તારે મને તલસાવવી છે? વિરહની વેદનામાં મારું આ હૈયું સળગી રહ્યું છે. હું આવ અને એ આગને છુટાવ. તારું મલકતું મોં જોઈને મને શાન્તિ લગશે. માટે હું વહેલો આવ તને ચોલણું નથી જરાય મને તરછોડવામાં. જલદી જલદી આવ અને હસતે મુખે તારી પાસે લઈ લે. તારી આ જનમો-જનમની દાસી મીરાને તારા અંગે અંગમાં સમાવી લે. ‘તારા છત્ર તળે લઈ લે.’”

‘આમ બે, તું કેણુ છો?’

રામનારાયણ ના. પાઠક

આ સાથે એક મ વીન ખર્ચે કથા મોકલુ છુ એ મોકલવાનું કેમ સૂચુ તે મારે જણાવવું જોઈએ

૧. આપુએ લખેલા પંચોતો એક મેટો સમયે પ નાનલસકાકા પાસે સ્થાયી થયા હતા મહોત્સા આવીટના પત્ર સાદિલના સંગ્રહક થી પાકુર મ દેર પાકે એ સમયે એમવવા દિલ્લીથી ત બા આવ્યું હતું એ કાર્યમાં સદાય કરવા મને પણ વિવાદો હતાને ક હકે મોકલવાન વિચર રમા હતો તે વખતે જ ન બા જવાનુ થુ

૫ આપુના છસે બેટલ પંચોતો ખળેને અમરી સામે કાલ તેમજ બ પુન મહામુલા વિચાર રતો મમકતા હતા સને ૧૯૦૬ થી ૧૯૪૩ સધીના અ નીસ વર્ષ સધી અ મવાદ અભિરત ચાલેડો છે જાન બમિ અને નિખામ કર્મની રિવેગીસ અવગણન કરતા એ ચિર દન વ વનક મી સ્મરને જાળ રચા

ભારતની સ્વત્વદીન બની મરલી મલમ બાપુએ જાનાના બની થ પ થ ગે ત્વ મ અને તપશ્ચર્માંથી કેવી મીને ના મજાન નમત કુ તે પંચોતે પ ને પ ને જોવ મને છે એમાથી થોડી વાનમી થય જ બાપુ ના વાપરોને આપવા ૫ કાકાએ સમજ્યુ તે દરમિયાન એ પને વાચના બાપુએ જે મીને આ મલિષ સ રોજ કર્યો તેન સ્વયં ૧૨૯૧ કર વેની આ ખર્ચકથા સ ૧૨ ૩

એમામાના દિવસો હતા હોધમાર નરસાહ પડતા હતા મિરના જગતમાં નહી નાળા ઉતરાર્થ રથા હવ એ કાંઈ નરેરા હયા જતા હતા ભરવાડ રનારી થેટા બકરા થોમીને ગાડી એમ સર્મ ગયા હતા આકામ હજી ધનદાર હતુ જાલો પારે મેર આગા થઈ ગયા હતા

એ વખતે એક સિદ્ધુ ચોતાની યુક્તિએ ખજોવવા ઉતાવળી આને દોડની થોમ તેમ નીકળી માર્ગમાં મોકુ નરેડુ મેપુર થયુ જતુ હતુ સિદ્ધુ પગવાર થલી મર્ડ એ સુગમી હતી પૂરા દિવસ જતા હતા જરાક પાણુ થાળીને જોયુ, હાથે જોયુ વરમાદ આગ જ હતો એણે નિમ્મ કરી લીધા હન મ મારી સામે કાંઈ કુદી ગઈ પળ નરેરાનો ૫૦ ધારી કરતા વધારે પડેલો હતા સિદ્ધુને જરા વધારે જોર કલુ પડયુ હન મ મારી સામે પ ર જતા એનો ગળે છટી પડયો બચ્ચુ પા લીધા પાણુ અને સિદ્ધુ સામે પાર કુદી મર્ડ

નરેરાને કાંઈ સદેજ દોડવાસ ભરગાના જવાન ૧ માથે પડેડીએ મોટી પુર ઉતરવાની ગાહ જોતા ગેમા હતા તેમજે સિદ્ધુના બચ્ચાન તણાવુ જતુ જોયુ

‘એના કાંઈક તણાવુ જાય એક જુવાન રોગો બી મએ નજર કમી અને તરન પાળીયા કપડા તુ નટી નાની હતી પણ પાળીનુ જોસ થયુ હતુ બચ્ચાને પકડી એ પાસે તરને સામે કાંઈ નીકળી ગયો

ત્રાજુ જાએપ મિત્રનુ બચ્ચ એવી નાં આ હતુ

એણે એ બચ્ચાને પા યુ થીને કવરાવી ઉછેકું થેટા નકરાના વલ્લમા જ ઉછીને એ મોકુ થયુ

ભરવાડના છોકરા એવી ઉપર ખૂન દેત રામે એને પ પાત્રે રમાડે દોડાવે એના મોડામાં આગળ આપે થવે ગયો કરી થી કાલ દેવરાવે એ બચ્ચુ પણ થેટાના બચ્ચાની જેમ જાય માથ રાખીને દોડે સ્વાપથી છુટુ જ ન થય

પા લી પીવા નહી જવાનુ દોષ અને રનારી સિસ કારો કરે એટલે બધા થેટાની માથે થઈ થવ બપની સિસોટી વગરે એટલે દોડીને રોળામાં ભરાઈ જાય સાજ પડે બધા થેટા બકરા વાગ્યા પૂરાય ત્યારે એ વાડામાં પોની ના

ધોરે ધીમે એ મોકુ થા લાખ્યુ એના મારે પમે મોગ નરેરા કુદી નીકળ્યા મને દેશવાળા છોકો, મોટી પોળા આખેમા તેજ નમકયુ છાની પંડોળી મર્ડ અર્ધ થ ગા દાત નીકળ્યા પાળા લાગ્યા પૂડાને છેડે વળાને મુઠો નખા લાગ્યો આમ મિ દના બધા જ ચિકી ધીમે ધીમે દેશવા વાગ્યા પખ થેટાની રોળામાં મીને ઉછેરનાર એ સિદ્ધુ બચ્ચાને એ ચિકીન મુગ બાન ન હતુ એ બચ્ચુ તે ભરવાડની બપની સિસોટી મામ ના જ પૂડુ મે પગ વચ્ચે મણુ દનાની રોળા માથે નાની છુટુ

૧. બચ્ચાના મોળને વધ મેડે છે

સહવાસ, વાતાવરણ અને ઉછરેને પરિણામે એ પેલાનું જન્મગત સિંહપણ સાવ જૂની જ થયું.

ચોમાસાના દિવસો આવ્યા. આવ્યામાં મેઘની ગજના સળગાર્ધ, નદી નાળાં ઉઠરાયાં, વનશોર્ષ અને પહાડો પાણીથી તરબેળ બન્યાં, ભરવાડો ઘેટા બકરા ઘોળાને પોતાના નેસ તરફ ઉપડયા. એવામાં સિંહની ત્રાડ સંભળાર્ધ, મેઘ ગાઝો અને સામે કેસરીસિંહે ગમણી ત્રાડ મારી. કુંગર ઉપરથી ફાગો ભરતો, લાખી કાળે ચોટા નરસિંહ નીકળી આવ્યો. પોણા પેણા દાખનાં જુરિયા લટુરિયાં ધુંટણની સાથે અપાડા દે છે, પૂંછડાનો જૂડો રીસમાં માથે ઉપાડી લોધા છે, પડોળી છાતીમાં ટુંકાન સમાતા નથી, કુંગરા હવમથી રહ્યા છે, ભરવાડે ભવળી સિસોટી વગાડી, ઘેટાનકરા એકદમ લાગ્યા. સિંહે પહાડ પરથી નીચે ઉતરતાં એક નજર કરી. એણે ઘેટાંની સાથે સિંહના બચ્ચાને ટાંસતું જોયું, અને નેને પથથી માયા સુધી ગાળ લાગી. બમણા વેગથી એ ધસી આવ્યો અને પેલા બચ્ચાને મોંમાં પકડી લીધું.

પણ કેવી રીતે પકડયું! બિલાડી ઉદરને પકડે અને પોતાના બચ્ચાને પકડે તેમાં કેટલો બધો ફેર હોય છે! તેટલો ફરક એમાં હતો. સિંહનું બચ્ચું મૂળ્યા લાગ્યું, એની છાતી થકકવા લાગી. તેમ તો સિંહની રીસ વધી. એણે ભરવાડ કે તેના ઘેટાં સામે નજર થયું ન કરી; બચ્ચાને પકડી એ બાજુમાં વેંટના નરસાને કાઢે ગયો.

બચ્ચાને મોંમાંથી નીચે મૂક્યું અને પંખાથી એને ધાંમે રડીને જોવાએ આવ્યું એની પોળી ભયંકર આંખોમાં વાતરાળ ઉભરાયું. સાથે શેષમિશ્રિત કંદેશ્યા. પથ્થુ હતી. સિંહે હપકાસરી નજરે પૂછ્યું : “તું શા માટે નાહું? તું કેમ મૂળે છે?” આમ કહી તેણે એને પાણીમાં મોડું દેખાવ્યું તેમ આગળ પધું અને કહ્યું : “આમ ના, તું મોથુ છે?”

પોતાનો પંખો બતાડીને કહે “ને, તારા પંખામાં આવ્યા જ નહોતર છે, તારી આંખો મારી આંખો જેવી જ છે. તારી ગરદન ઉપર મારા જેવી જ કેશપાળી છે, તારા પૂંછડાનો જડો મારી નેવો જ છે, તારી છાતી ને. તારું મથું ને, તારો વાન ને, તું સિંહનું બચ્ચું થઈ ને કેમ નાહું?”

બચ્ચાએ નંચુ, એને લાન આવ્યું, આતમવિશાસ આવ્યો, એની મુગરી નંધ થઈ; એણે આગસ ખંખેરી નાખી, બીક ચાલી ગઈ, એ ટટર મયું, એની આંખમાં ખુમારી આવી, એણે પૂંછડાનો જડો ઊંચે ઉપાડ્યો અને મળું ફુલાવ્યું, એટલામાં પેલા કેસરીસિંહે ત્રાડ મારી. એટલે બચ્ચાએ જ્ય એવો જ કુંગાર ક્યો.

મિંદ ગજના કરીને ડહમ મારી સામે પાર ફેલી ગયા, એની પાછળ એવી જ ત્રાડ મારીને બચ્ચું ફેલી ગયું. પોતાના સિંહપણના માનથી નિતમ બનેલા એ બાલ વનસજની ત્રાડે કુંગર ડેલવા લાગ્યા અને આનંદ ભર્યા ગોંવથી એ મુકતજીને વનમાં વિદરવા પામ્યું.

સૂરજ ભગવાન, તેની મા અને તેની પત્ની રત્નાદેવજી સાથે રહેતાં હતાં વહુ પ્રત્યે સાચુંના સ્વભાવ જરા કઠક હતો. તે રસાદેને લુટી લુટી રીતે હોરાન કરવાં લાગી. સાસુ અને સૂરજ ભગવાનને તો બત્રીસ વાતના જોગન મળતાં પણ બિચારી વહુને તો ઊસમાં હોઠ ટોઈને મીઠું નાખેલી રાખડી જ મળતી. વહુ બહુ જ ધીરજવાળી હતી, કાઈ પણ ન થોડે. એક દિવસ આ વાતની સૂરજ ભગવાનને ખબર પડી. સૂરજ ભગવાને તેની માને સમજાવ્યા કે આ બરાબર નથી થતું. પણ માએ કહ્યું : ‘બેટા, ‘રાખડી’ આ પવાથી આગસ નથી ચડતી. વટરસ જોગન જમવાથી બહુ આગમ ચડે. એટલા માટે વહુને રાખડી આપું છું. તેમાં તેનું હિંત જ બેઈ છું. બીચું છું હવે ઘરડી થઈ, એ વહુને આગસ આવવા મંકડે તો કામકાજ કેવું કરશે?’ આ સાંભળી સૂરજ ભગવાન મું ઉત્તર દે? તો પણ ઘેડી વાર રડીને પૂછ્યું કે ‘મા, શું બધી સાસુ પોતાની વહુને ‘રાખડી’ દે છે?’

મા કંઈ બોલી નહીં. નિરુત્તર રહી. સૂરજ ભગવાને ઘાગ ભેઈ ને તરત કહ્યું.

‘મા, ત્યારે તો તે વહુઓને બહુ જ આગમ ચડતી હશે ખરું? જેણે ‘રાખડી’ આપી જ નથી પણ વટરસ જોગન જ કયો છે.’

આ સાંભળી મા શેરમિંદી બની ગઈ. અને વહુ તરફને પોતાનો વ્યવહાર બદલી નાંખ્યો.

આજ મનુ નિશાળેથી આવતાવેત જ કાપડો દફતર એમ બાણુ મૂરી તેની મા પાસે દોડી ગયો મા રસોડાના કામમાં ગૂંથાયેલી હતી ત્યાં પાછળથી ગયો બાણી બોલે

‘મા, મારા માટે નવું દફતર વાપી ? મેં કહ્યું હતું તેવું જ લાવી છે ને ?’

માએ મનુ તરફ વહાવભરી નજર નાખતા કહ્યું, ‘હા બેટા લાવી તો છું પણ પહેલાં તું હાથ પગ ધોઈને જમી છે પછી તને બતાવીશ’

મનુએ માની આજ્ઞા ધીરજ નહોતી છતાં પાત્રી કેમકે ભૂખ કંકડીને લાગી હતી

જમી કરીને મા દિકરાં પરવાયો મનુ તો શેજ વાણુ કરીને પડી અક્યાસ કરવા બેસતો પણ આજ તો તેવું મન અક્યાસમાં કંથાયી થોડું ? ક્યારે મા કામમાંથી પરવારે અને નવું દફતર બતાવે ? મનુ બાર વરમતો બાળક હતો નાનપણમાં જ બાપની છાયા શુભાવી હતી માએ જ મા અને બાપ બંનેને તેને ઉઠેયો હતો મા સ્વમાની અને આદર્શવાદી હતી પાંતે હાથે કાળીને પોતાનું અને મનુનું કાપડું પૂરું કરતી મનુ જેમજેમ થોડો થતો ગયો તેમ તેમ બીજા બાળકોના શરીર પર મીવના અને હેન્ડનુમના કપડાં બેઠાને તેને પણ તેવા કપડાં પહેરવાનું મન થઈ જતું અને કોઈવાર મા આનંદમાં હોય તો તેને ગળે બાણીને કડી દેતો જારે કે ‘મા મને પણ બીજા બાળકો જેવા મિત્રના કપડાં કેમ નથી લઈ દેતી ?’

ત્યારે મા તેના માથા પર હાથ ફરવની ફેરવતી ખાદીનો મહિમા બહુ સરસ રીતે સમજાવતી અને એવું ચિત્ર ખડું કરતી કે મનુને મીવના કપડાં પહેરવાનું મન જ ન થાય

પણ એ તેમ મનુ નાનો બાળક એ બધાના સાથમાં મીવના સુવાળા દફતર ભોતો ને મન ચગી જતું તેથી આજે તો મનુએ માને ખાસ બાર દઈને કહ્યું હતું કે, ‘મા, તું મને મીવનું કાપડું ન પહેરવા દે તો કંઈ નહીં પણ હંમણા હંમણા મીવની એવી સુદર થેલીઓ નીકળી છે, એજ લાવી દે જે અમારા વર્ગના બધા બાળકો એવી જ થેલી વાપરે છે તોમા, તું મને થોડકસ એવી થેલી જ અપાવી દે ને હા’

તેથી જ મનુ થેલી ભેવા ઊંચોનીચો ધઈ રહ્યો હતો

મા હાકોદબો કરી પરવારીને મનુ પામે આવી

મનુએ એકદમ માના હાથમાંથી થેલી ઝડપી લીધી પણ તે થેલી ખાદીની ભોતાજ દીઠો પડી ગયો અને દૂર ફેડી ગઈ એણે સાદે બોલ્યો, ‘મા તને મેં મીલની સુદર, સુવાળી થેલી તાવવાનું કહ્યું હતું તોય તું તો આ જ લાવી ? હવે તો આપ અને સ્વરાજ્ય મળ્યું છે, છતાં તું ખાદી ખાદી જ રટયા કરે છે એક થેલી પણ મીવની વાપરવામાં શું થાય ?’ આમ કહેતા મનુની આખમાં જળજળીયા આવી ગયા

મા એ મનુને પોતાની પાસે બેઠીને તેના આસુ છુછતા હોય સરખો આપ્યો અને બોલી બેટા જે આજે તને એક સુદર ફાખલો મળ્યો તને ગણિત તો બહુ જ સરસ આવડે છે કેમ ? આ ફાખવામાં તને ખૂબ જ ગમમત પડશે’

મનુએ વિચાર્યું કે મા કોઈ દિવસ નહીં ને આજે જ ગણિતનો ફાખલો શીખવવા કેમ બેઠી પણ તેવું મનતો થેલીમાં જ હતું તેથી બોલ્યો મારે કંઈ નથી મીખવું ? તું એમ કરીને મને

ચેલીની વાત ભુવાવવા માગે છે ખરું ? હું આ ચેલી નહીં જ વાપરું તારે મિલની થેલી અને લાવી દેવી જ પડશે’

મા મનુનો વાસો થાગડતા બોલી, હા બેટા, હું તને જરૂર મિલની થેલી લાવી દઈશ બસ, પણ પેલા તુ આ દાખલો તો કર, તને એમાથી ઘણું જલજીવાનું મળશે અને સાથે સાથે મન્ય પણ મળશે જા પાટી પેન લાવ

‘મનુ આમ કાઢ્યો અને પ્રેમાળ બાળક હતો અને આજ્ઞાકિત પણ હતો તરત પાટી પેન લઈને આવ્યો અને માના બોમ્બા બેગી ગયો ને બોલ્યો ‘આલ હામાવ’

‘તને ભુગોળ તો ચાલી છે ને ? તો કહે કે હિંદુસ્તાનની વસ્તી કેટલી?’

મનુ વર્ગમા હોશિયાર બાળકોમાનો એક હતો તરત બોલ્યો, ‘૩૫ ૬૬,૦૦,૦૦૦’

‘શાબાશ, એ રકમ ભઈ જાને કહે કે દરેક કુટુંબમા ૫ માણસ હોય તો કેટલા કુટુંબ થાય?’

તરત બાબાકાજી કરીને મનુએ કહ્યું ૭,૧૩, ૮૦,૦૦૦,

‘હવે કરે, આટલા કુટુંબ દર વરને બે થેલી ખાદીની ખરીદે તો કેટલી થેલી ખરીદાય?’

શુભાકાર કરીને પક કઈને જવાબ આપ્યો ‘૧૪,૨૭,૬૦,૦૦૦ થેલી ખરીદાય’

મા મનુના આ સાચા જવાબોથી ખુશ થતી બોલી ‘એ બેટા, દરેક થેલીમા ૦૫૫ વાર ખાદી ભેઈએ તો ૧૪,૨૭,૬૦,૦૦૦ થેલીમા કેટલા વાર ખાદી ભેઈએ?’

મનુ હવે આવા લાભા ચોકા શુભાકાર, બાબાકાર કરતા કટાણ્યો હતો છતાં મા શુ કહેવા માગે ૥ તે ખાતર તેણે હિસાબ કરના કહ્યું કે, ‘૧૦૭૦,૭૦,૦૦૦ વાર ખાદી ભેઈએ’

મા પણ સમજૂ અને આવાક હની તે સમજી

ગઈ કે હવે બે વધારે શુભાકાર, લાભાકાર કરે વીશ તો મનુ કટાણ્યોને લાગી જશે એટલે પોતે જ હિસાબ કરતા બોલી કે, ‘મનુ, તે ખાદી કેટલા રૂપિયાની થઈ તે તને કહું તે ખાદી ૮,૦૩,૦૨, ૫૦૦ રૂપિયાની થઈ હવે મનુ તે ભેઈ ને કે ખાદીની થેલી જેવી નજીવી વીજ પણ બે આપણા દેશના બધા કુટુંબો ખરીદે તો વોકેપ લગી બની શકે છે’

મનુએ આશ્ચર્યથી પૂછ્યું, ‘પણ મા, તે લોકો પડારી કેવી રીતે બને?’

માએ ઉત્સાહથી જવાબ આપ્યો, ‘બેટા, આ રૂપિયા મિન માલિકો અને શ્રીમતોના ખિસ્સામા નથી જતા પણ જરીખમા ગઈબ વળી કરે, અને કાતનારાઓના ખિસ્સામા જાય છે લાખોને લોકો ખાદીમાથી જાચારે છે તને ખબર છે? લાખો લોકો એટલા બધા ગરીબ છે કે તેઓને એક પેમા એક રૂપિયા લેવો લાગે છે ખાદીની ગમે તે ખરીદીમાનો એકએક પૈસો જૂખ્યા, તાજા અને નિ સ્વચ્છ લોકોને રોટી અને કપડા દેવામા મદદ કરે છે અને ખાદી ખરીદનારને તેઓના આશિષ મળે છે’

મનુ તો મા માથુ તાકીને ભેઈ વલો માએ પાછું બેલવું શકે મનુ, બેટા, મિલના દાપકમા મિલ માલિકો પૂમ નહો કહે છે જ્યાં પ્રમાણિત ખાદીમા મઈ નહો નથી ગણતા’

‘અને એ આ ૮,૦૩ ૦૨ ૪૮૮ કોને કોને મળે છે,’

૧ જી ૪૬,૦૬૦ ખેડનોન, કપાસ ઉત્પન્ન કરવાના ૫૦,૧૮૦૬ ચિતરાઓને ૨,૦૮,૦૩ ૮૪ માતવાવાળાઓને ૨,૦૦,૭૫ ૬૦૫ વળકરોને ૬૫૪ ૪૫,૭૫૮

‘આમ દરેક કુટુંબ વગેરે કુલ બે થેલી

ખાદીની ખરીદી તો વચલગડ લાખ નિરાધારને ઘર બેઠા રોટી આપી શકે છે આમ તેઓના ક્રેવા આગીવાન ડોલરે ?

‘અને પ્રમાણિત ખાદી ભંડારો તેલુ વ્યવસ્થા ખર્ચ રૂપિયે ત્રણ આના રાખે છે એવે ૧,૫૦, ૫૦,૫૧૮ થયા તે પૈસા હવે આખળી સરકાર થેલી ખરીદનારને ઉત્તરજન આપવા નીવેલ તનીકે પાછા આપે છે

‘આમ ખાદીની થેલી ખરીદનાર બે રીતે સેવા કરે છે એક તો પોતાની સેવા કરે છે અને બીજી ગામઠાના લાખો બેઠા રોટી આપીને તેમને આગીવાન મેળવવા યશભાગી અને છે

‘જિવ, હવે ખાદીના કેષક સિવાય બીજું કશું કેપડું આ મહાન લોકો પકાડી કાઢે કરી રહ્યું છે ?’

મતુ તો આ વાત સામગીને માને ગમે બાજી પકીને કહેવા લાગ્યા, ‘મા, હવે હું મિનની બમકાદાર થેલી માટે ફરી ઝગડોનહી કરૂં અને મારી નિશાળના બધા બાઈબ ધોને આ ખાદીની થેલીની વાત કરીને ખાદી થેલી ખરીદવા કદીશ અને મા, મા હું મોટા સમ્રાજ ત્યારે આપણા દેશના બધા કુટુંબો ખાદીની થેલી ખરીદે તે માટે મરી કીડીશ

માની આખોમાથી હુર્ષાંક આવ્યા અને વાતો પ પાડવા યોવી, બેઠા, તને અબર છે બધા આ થેલી વાપરવા ક્યારથી ઘયા ?’

મનુએ નકારમા ઠોકર પુણાવત મલું કે ‘ના મા, મને ખબર નથી તે વાત પણ કહે, બાબ તો મને આવી આવ્યા વાતો સામગીવાનુ જ ગમે છે કોય પણ કયાક બાગી નર્મ,’

માએ વાત શરૂ કરી ‘૧૧૧ની સા નની વાત છે અસહ્યોગને ૭ માને હતો નાટીય કોચસ ન તનવથી નુદી પની રી હતી કેપોસની

બેઠક અમળવાદમા ભરાવામા આવ્યા હતી. બેસવા માટે ખુરશીઓની વ્યવસ્થા રાખી નહોતી પ્રતિનિધિઓ અને એકઠા હબરોની સખ્યામાં બેઠા થવા લાગ્યા બધા આ વિચારથી ચિંતાતુર હતા કે બેસથું કયા ને કેમ ? પોતાના બેઠા, અ પવ ઉત્તારવા કયા ?

‘આ બધાની ચિંતા ગાદીજી નહી ગયા તેઓના હાથમા ખાદીની થેલી હતી તેમા પોતાના અ પવ હવા તેઓએ કહ્યું, ‘જેઓને અધિવેશનમા મામેવ થયુ હોય તે નીચે બેને, તે ખાદીની થેલી ખરીદે ને તેમા પોતાના બેઠા સજો ને થેલી પોતાની ખાતે હાથમા રાખે

‘ગામોજીની આ મીઠી સાદી વાત મધાના દિવમા વમી નર્મ અને હબરોની સખ્યામા ખાદીની થેલી વેચાર્ધ નર્મ

ત્યારથી આ થેલીએ દરેકના ઘરમા પ્રવેશ કર્યો નિશાળે જતા બાળકના હાથમા, શાક લેવા જતા મુચક કે વૃદ્ધના હાથમા, શરાન લેવા જતી બહેનોના હાથમા, મંદિરે જતી વૃદ્ધાના હાથમા અને મુસાફરીએ જતા મુસાફરોના હાથમા, આજે કરીમ હો કે તવગર બધાના હાથમા થેલી જ બોપશ કેવી એકવા જતાવે છે તેમા નથી વર્ગ, જાતિ કે ધર્મ ભેદ

‘જિવ હવે હું જે થેલી તાર માટે લાવી છું તે ગમશેને ?’

અને મનુ દર ફે કેવી થેરીને ઉપાકીને પોતાની છાલી સરખી આપીને રમ્ય ગયો તેના મા પર કઈ છુટી જ દેખાઓ દોસવા લાગી જાણે, સખ્યામા તે દરેકને કહેતો હોય, ખાદીનુ બીજું કઈ ન ખરીદો તો કઈ નહીં પણ વર્ષે બે થેલી તો જરૂર ખરીદો એ થેલીમા તમે સુદર સુદર વસ્તુ બરશે પણ તે હાસ તમે લાખો લોકોમા જે અજુબારો

સુધારો

ઉલ્લા અ કમા સહ મે પાને ૧૧૦મા મેકની વિમલમખાને છેડે ‘મ’ ને રેકાળે ‘મ’ અને આ.રમે પાને બીજા ખાનમા એ.તીસમા મેકમા પેલા ખાદીના પાછલા વલગમા પેલેલ અર અબરને બદો મજેલુ દિશ વાગવા વિનિ નિ છે

(ભાત છઠ્ઠી)

ભજન ભણેશે રે, નર નિરસે હુવા રે, એને કાંઈ કરમ ન લાગે કાળ.

એક અંગ્રેજ ચિત્તે પૂછું છે What shall it profit a man if he gains the whole world but losses his soul?—દુનિયા આખીની દોમરોમ સાલમી આત્મતરવના સાદામાં મળે તો તેથી જીવ્ય ક્યાયો શું? જાતને વશદાર રહેવું, આત્માની આરજી ને ઝંખના સૂઝાણા છરવાથી એમાં જ માનવ જીવનની ચરિતાથોતા છે.

કદક ઉપનિષદના મહાચો આ જ વિચાર પરમ ઉત્કટરૂપે મૂક્યો છે. ભાતભજનની શોભાતી - સોહામણી - લગ્યાવનારી જીવ્યસો મીઠીને નમિ કેતાને જમરાજ આત્મગુણથી વેગ્યો રાખવા મથે છે, કરી જુએ છે, પશુ નચિકેતા તો પાધરો જ સાદ સૂણી દે છે કે : 'યેષ' વરા જુદમનુષવિષ્ટી નાન્ય' તરમાનચિત્તા વૃષ્ટીને! આત્મતરવ વિષયક શુ વર ને માગ્યો છે તેથી બીજે નમિ કેતા પ્રસન્ન કરનાર નથી (ક્ર. ૧-૨૬)

અન્ય આડાન - ચાહે નંદીથી પ્રેવ હો કે સોહામની દો - થી સતોષાવાની સાદ ના ભાવુને, વિગટને વળગવા, આત્મને જાણુસા - મેળવવા દુનિયા આખીના મહાભાગ્યોએ મધામણુ કરી છે, અગો ભગત કવે જ છે : 'આત્મ જાણે તે નર જાતિ.'

ધીરો વ એમ જ કવે છે. આત્મ મેળવ પા મ છા ને જીવ્ય સાખ વસત સાધને મજાતમ મતાને! ધણી માય, પશુ તે ધૂળગળની આધના જ કહેવાયો ને એનો જમ દનિવામાં કેમે કયો નહિ વધે. મોડી કામતે વ એની નહિ મણાવ.

સૂરજ - સૂરજ રહેજ કાંઈ અ શાઙ અજાણુ નો માય, અતરમા અજવાળાં તો ત્યારે પથરાવ ત્યારે 'મનેર કાષો' (શુરુદેન) દો, આખના પડળ પાતળા ચર્ક પડી અવ ને આનંદરૂપેન કપ સૂરજનો ઉદય માય. પ્રકાશ-પ્રકાશની મોપાટ લીપે કાંઈ દો ન વગે.

મેવા - મીઠાઈના વખાણુથી નહિ, તેના ગ્રાહ્યો આનંદ આવે. પામી સી નકરી ઝંખનાથી તરસ નો છીવે. અજવાળા વિના કાળાડી બાણુ અંધારે છણી જીવ્ય કયાથી દાય લાગે?

પંડતી જુદા સગીરે વ નથી ને પંચી - રીખી વિષારે અટકાં લખવાતા નથી? અગમ તરવની વાતને આડી પાણી જેવી બનાવી અગો કરે છે, પશુ માવજાના તો બેદ કોઝાન છે, હદનો છટો વ મમ નથી ને બેદહનો વાદ વરા છે! આ તે કેવી અગમ ચડાઈ?

આત્મ શોધન

આત્મા શોધ્યા વિના રે, જે જન સાધન સાધે; સાચે મણુ જુડાના રે, જશ કેમ જગે વાધે. રવિ રવિ રત રજની મદત નહીં, એમ તિમિર નવ ભય. આત્મા અર્ક ઉગ્યો અ તરમાં, 'ત્યારે અજવાળું' થાય! ભોજન ભોજન માગે રે, ભાંગે ન જૂઝ વિતા ખાધે. મીઠા મેવા વખાણે મુખથી, તેને રવાદ ન આવે લમાર, જલ જલ જાણે તુપા નવ છીવે, પોકારે તાર હળવા અંધારે વરણુ સાધે રે, અજવાળા વિના ક્યાંથી લાધે. પોતાના કંઈ અજરતવ જાણે, વાતે રીખી વાતે બાજે. બોમ ઉપરની તો આડી બનાવે. બીતરનથી કેમ રાજે હદનો બેદ નવ જાણે રે, બેદહ માંહે જઈ ખાધે. શીલ સતોષ ને સમ્રા મરીબી, શુરુ રામ નિજ તામ. એ કામ કોપલોભ મોહરથજ ત્યારે, વીશ વાસા થાણે કામ પીર મરજવા રે. તુડી તુડી આરવે.

ધીરો ભગત

મન-અતરના અલુઅ અલ્પમા બેહલ-અરમિની ઝખના વ્યાપી વળે તો જ આત્મદર્શન થાય સાચી ઝખના ને ધાવાવેળી જોઈ એ મિત્રા ગાલિગ કહે જ છે

ઈશરતે કતારા હૈ દરિયામે ફના હો જનના

દરકો સદસે મુજરના હૈ દવા હો જનના

હદમા રહા એ જ દ દની નિશાની પણ દદની ગમ તે જોઈ એ જ પછી તો મેહદના બાદશાહ થવા સાધના કરે સોજી શીનવાન દવન અગિ ને કિલિશ માત્ર કાપી નાખો તુ હી તુ હી આરમિ વીરા વસા આત્મદર્શન થશે આઝાદતે ન ચકલ આનને સાધવ માની લીધ તો મૂના પત્રા ધવા ગજી મરગી

☆

એ વખત બ્રહ્મજ્ઞાનની ઇચ્છાથી કેટલાકે બ્રાહ્મણો જનકપુત્રી પધાયી જનકરાબને વિનવી કરી કે ‘રાજન્ અમે તમારા મુખેથી ઉપદેશ સાંભળવાની પ્રબળ ઇચ્છાથી ચડી આપ્યા છીએ અમને કૃત્તય’ કરો.’

રાજા જનકે કહ્યું ‘હું બીજાને ઉપદેશ દેવાને યોગ્ય નથી, હું તો મારા મનને જ ઉપદેશ આપ્યા કહું છું માત્ર મન જ મારો ઉપદેશ નથી માનવું જ્યારે માનવા લાગરો ત્યારે જ બીજાને ઉપદેશ આપીશ.’ ઉપરે બ્રાહ્મણોના બહુ આગ્રહવશ ચર્ચને જનકે કહ્યું

“ઉપદેશ” એ પ્રકારના હોય છે એક વાણીથી ઉપદેશ આપે છે, બીજો આચાર્ય દ્વારા જે ઉપદેશક પોતે ધનનો પુત્રની હોઈ બીજાને ત્યાગનો ઉપદેશ આપે તે પાખલી જ કહેવારો સાસારિક ભોગોથી વિરક્ત મનુષ્ય જ ત્યાગનો ઉપદેશ આપી શકે છે ભોગોનો સર્વથા ત્યાગ જ પુરુષને ઉપદેશનો અધિકારી બનાવે છે સંન્યાસીએ પણ કોઈ કોઈ વાર જ ઉપદેશ આપવો જોઈએ શાસ્ત્રોમા લખ્યું છે કે

ન શિખાનુબધ્નીન ગ્રન્થ શ્રૈયાઠ-સેદ્ધલ્લન ।

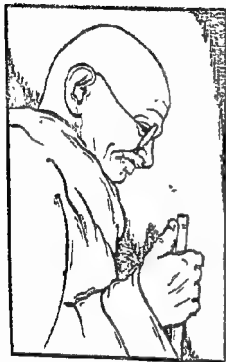
ન ધાપના મુદ્યુ જીવ નારબાન્નારમેલકવચિત્ ।’

અર્થ શિષ્ય સમૂહ ન કરે મોટા સંયોનો અધ્યાસ ન કરે, વ્યાખ્યાન ન આપે અને નવા કાર્યોનો આરંભ ન કરે આ લોક ગિર્યોનો ઉપયોગ શુદ્ધ લોક પાતાની નેવા શુભ્રૂષા માટે કરે છે વિરાજ ગ્રંથોનો અધ્યાસ વિદ્વાનો પણ પોતાના આનંદ માટે કરે છે વ્યાખ્યાનકાર શ્રોતાઓની પ્રથસા મેઘવત્સ માટે સત્ય વાત ન કહેતા રૂચીના દાસ બની વ્યય છે અને ત્યારે પ્રતિદિન નવા કાર્યોનો આરંભ-પથ-વિષ્ણુ વશ કરવામા આવે છે કફયાલુ ભાવનાથી નહી

એટલા માટે શાસ્ત્રોએ અધ્યામકાળમા ઉપદેશ આપવાની મનાઈ કરી છે ઉપદેશ દેવો જ હોય તો પોતાના મનને જ ઉપદેશ આપે મનુષ્યનું આચરણ જ ઉપદેશ આપી રહે છે એટલે જ ગાંધીજી કહેતા ને કે માત્ર જીવન એ જ મારી વાળી છે

મહાત્મા ગાંધી

‘ઈન્દ્ર’



દક્ષિણ આફ્રિકામાં ગાંધીજીએ ૧૯૦૯ માં સત્યાગ્રહ શરૂ કર્યો હતો ત્યારની આ વાત છે. તે વખતે ગાંધીજી હજુ ‘મહાત્મા’ નહોતા બન્યા છતાં ગાંધી તરીકે તેમનું નામ બધે જાણીતું થઈ ગયું હતું. આ લડત દરમિયાન તેમને લંડન જવાનું બન્યું. લંડનમાં તે વખતે હિંદી યુવાનો

સારી સંખ્યામાં રહેતા હતા. તેમાંના કેટલાક ત્રાસવાદી પણ હતા. એ ત્રાસવાદીઓએ એક મંડળ રચ્યું હતું. અને તે દ્વારા હિંદને સ્વતંત્ર બનાવવાના મનોરથો ઘડતા હતા. તેના પ્રમુખ શ્રી સાવરકર હતા. ગાંધીજી લંડનમાં આવ્યા છે એમ બ્યારે આ મંડળને ખબર પડી ત્યારે આ તકનો લાભ લેવા સભા બોલાવવાનું વિચાર્યું. તમામ હિંદી યુવાનોને એકઠા કર્યા. સભાનો કાર્યક્રમ યોજ્યો. પહેલાં ભોજન અને પછી બાપણ એ તે વખતનો સિરસ્તો હતો. સભાનું રથળ પણ એક હોટલમાં રાખ્યું. પણ પ્રમુખસ્થાને કોને નીમવા? ત્યાંના જે થોડા ઘણા હિંદી નેતાઓ હતા તેમણે પ્રમુખ થવાની ના પાડી. આખરે ગાંધીજીને જ પ્રમુખ બનાવવા એમ નક્કી કર્યું. ને ગાંધીજી પાસે વ્યવસ્થાપક મંડળ ગયું. ગાંધીજીએ પ્રમુખ થવાનું સ્વીકાર્યું પણ એક શરતે—કે ભોજન સમારંભમાં માંસ—મરછી—દાડનો ઉપયોગ ન કરવો. હિંદમાં બને છે તેવું ખાણું જ પીરસવું.

શરત મંજૂર થઈ અને હોટલને બદલે એક મોટા ખંડ ભાડે રાખ્યો. બધાએ મળીને હાથોહાથ કામ કરવાનું નક્કી કર્યું. ઉત્સાહના વાતાવરણમાં સૌએ જુદું જુદું કામ વહેંચી લીધું.

કોઈએ વાસણ માંજવાનું, તો કોઈએ શાક સમારવાનું, તો કોઈએ રસોઈ કરવાનું, તો કોઈએ બહારની રચના કરવાનું વગેરે. આમ દરેક જણ પોતાનાં કામમાં પરોવાઈ ગયા. આ બધા યુવાનો ભારતના જુદા જુદા પ્રાંતના હતા તેથી એકબીજાને ઓળખતા નહીં. આ બધામાં એક દૂબળા પાતળાં યુવાને પણ પોતાની ઈચ્છાએ યાજીએ માંજવાનું અને શાક સમારવાનું કામ લઈ લીધું. બપોર થઈ, સાંજ નમવા આવી. પણ સૌ કામમાં મસ્ત હતા. કોઈને સમયનું ભાન ન રહ્યું.

સંમેલનના ઉપપ્રમુખ બધું કામ બરાબર ગોઠવાયું છે કે નહીં તે જોવા આવ્યા. ચારે બાજુ ફરતાં ફરતાં તેમની નજર દૂર કામ કરતા એક દૂબળા પાતળા યુવાન પર પડી. ઉપપ્રમુખ તો આ જોઈને ચાંબલાની જેમ ખોડાઈ ગયા. ન હલે કે ચલે. આજુબાજુના બીજા યુવાને; આ જોઈને ચોંકી ઉઠ્યા. અને ઉપપ્રમુખને કહ્યું ‘ચાલો સાહેબ. આગળ રસોડાની વ્યવસ્થા જુઓ.’ પણ ઉપપ્રમુખ તો ન બોલે કે ચાલે.

છેવટે એક યુવાન હિંમત કરીને પેલા દૂબળા પાતળા યુવાન પાસે ગયો અને વિનવધી ખૂજ્યું ‘આપ કોણ છો?’

યુવાને કામ કરતાં જ જવાણ

આપો. ‘ગાંધી.’

અને આખો ખંડ હચમચી ઊઠ્યો. અને બધાના મોંમાંથી શપ્તો સરી પડ્યા ‘ગાંધી’ ને ખંડ ગાંધીના નામથી ગાળ ઊઠ્યો.

ગાંધીજી આજની સભાના પ્રમુખ ! આફ્રિકાના સત્યાગ્રહી વીર ! તેઓ સવારથી સાંજ સુધી આપણા દરેક કામમાં મદદ કરતા રહ્યા ! બધા યુવાનો આશ્ચર્યમાં ડૂબી ગયા. સૌની આંખો તે યુવાન તરફ મંડાઈ રહી અને હૈયાં ભરાઈ આવ્યાં અને માથાં નમી પડ્યાં.

બધાએ હાથ જોડી ગાંધીજીને વિનંતી કરી કહ્યું કે હવે અમને વધુ ન શરમાવો. અમે બધું કામ કરી લઈશું. પણ ગાંધીજી તો ગાંધીજી. જેવું વિચારતા તેવું જ ઉચ્ચારતા. અને જેવું ઉચ્ચારતા તેવું જ આચરતા. તેથી તેમણે છેવટે મુઠી બધાની સાથે રહીને કામ કયું અને ભોજન પછી સભાના પ્રમુખ તરીકે આફ્રિકાની લડત વિષે સમજણ પણ આપી

આવા પુરુષની વાતો લોકોને કેમ હૈયે ન વસે ?

વર્ધામાં બાંપુ મગનવાડીમાં રહેતા હતા ત્યારે ત્યાં ગામડાંના ઉદ્યોગો શીખવવાનું પણ ચાલતું હતું. કુમારપ્પાજી

એ બધું સંભાળતા હતા. એ વખતે દરેક કામમાં ત્યાં રહેતાં બાઈબહેનો ભાગ લેતાં. રસોઈનાં વાસણથી માંડી ખાંચખાનાં સફાઈનું કામ પણ હાથે કરવું પડતું.

બધાં બાઈબહેનોને વારાફરતી કામ આવતું. એક દિવસ વાસણ માંજવાનો વારો ગાંધીજી અને કુમારપ્પાનો આવ્યો. બંને વાસણોનો ઢાલો નાળિયેરના છોતાથી સાફ કરતા હતા. લાકડાંના ધૂમાડાની મશ વાસણોને સારા પ્રમાણમાં લાગતી તેથી ખૂબ બાર ઈર્ષને બંને જણા વાસણો ધસતા હતા. વાસણો મોટા હોવાથી કાણી સુધી હાથ માટી તથા રાખથી ખરડાયા.

ગાંધીજી અને કુમારપ્પાજી વાતો કરતા વાસણો માંજતા હતા. ત્યાં કરતૂરખા આવી ચઢ્યાં બાપુને આ ઉમરે વાસણ માંજતા એકીટરી જોઈ રહ્યાં અને પછી તેમનો પિત્તો ઉછળ્યો.

અને બાપુ પર ઊતરી પડ્યાં. ‘તમારા બેવાને આ કામ શોભતું નથી. આટલા દેશનાં મોટાં કામ પડ્યાં છે ને અહીં વાસણ માંજવા બેડા છો! આ કામ મને સોંપવું હતું ને? ઊઠો, લાવો હું માંજ નાખું.’

અને બાપુની પાસેથી વાસણ આંચકી અને બા માંજવાં બેસી ગયાં.

બાપુના હાથમાં નાળિયેરનું છાતું રહી ગયું ને કુમારપ્પા સામે જોઈને ખડખડાટ હસી પડ્યા અને બોલ્યા. ‘કુમારપ્પા સારું છે તમે પરણ્યા નથી. તમે બહુ સુખી છો, કોઈના તાબેદાર તો નહીં. મારે તો ધરમાં શાંતિથી રહેવું છે તેથી બાતું કંઈ મનીને હું તો ચાલ્યો. તેથી તમે ખાટું ન લગાડતા. મારે બદલે બા તમારી સાથે વાસણ માંજશે.’

કુમારપ્પાજી બા બાપુનો આ મંદિા અગડો જોઈને મલકી રહ્યા.

અપૂર્વ ત્યાગવૃત્તિ

સ્વામી બાલાનન્દના કિસ્સો છે, કે તેઓને તેમના એક શિષ્યે એક કિંમતી શાલ ભેટ આપી હતી. સ્વામીજી તે દિવસે જ તે શાલ એકઠીને ફરવા નીકળી પડ્યા. રસ્તામાં તેઓએ એક વ્યાક્રાને ઠંડીથી મુજ્જતો જોયો, અને તરત જ પોતાની તે શાલ તેને યોદાડી દીધી.

બ્યારે તેઓ પાછા ફર્યા ત્યારે શિષ્યે સ્વામીજીના અંગ ઉપર શાલ ન જોતા તે ખાબત પૂછા કરી.

શુરુત હતીને બોલ્યા—વાલા, તું એ કહે કે તે તે શાલ મને આપી હતી કે કેવળ મજૂરની જેમ ઉપાડવા સોંપી હતી. જો તે શાલ તે મને આપી જ હોય તો તેલું શું થયું, શું નહીં તે પૂછવાવાળો તું કોણ ?

આટલા વરસોના અનુભવ પછી એ તો સ્પષ્ટ દેખાય છે કે આત્મી દુનિયા ન તો ટોલસ્ટોયને રચે ત્યાંવાળી છે કે ન તો માધીયને

ઝાનના દિવસોમા રશિયાને અને યુરોપને ઠાનરટોયે એક નવો રાહ ખોલ્યો. સદાચારુ મહત્વ સમજાવ્યું અને નૈતિક મૂલ્યો દ્વારા માનવી જીવનને ઉત્થાવ કરવાનું મહત્વ સમજાવ્યું. મહર્ષિ ટોલસ્ટોયનું જીવનચિત્રનું મહત્વનું હતું આકર્ષક હતું વિચારપ્રેરક હતું. વસ્તુતઃ રસે જવાની જેની જરા પણ દુશ્વર અથવા તૈયારી નથી તેના જોડા પછી ટોલસ્ટોયના ચિંતનની અને પ્રેરણાની કદર કરે છે તેઓ કહે છે ' ઠાનરટોયની વાતો તો આથી છે પણ જે જીવનની તેઓ સિદ્ધાંત કરે છે તે રસે જતા જીવન કદાચ બનશે નેનાથી નૈતિક જીવન તિનું સમાધાન તો મળશે યોગ્ય પણ જે રસોથી અને યુગોથી આપણે ટેવાયેલા છીએ તેને છોડવાનું મન માનવું નથી આપણા દૈનિક જીવનમા રૂઢ નૈતિકતા ન હોય પરંતુ તેમા સરળતા છે, થોડી મજા પણ છે અને ખાસ વાન એ છે કે જે મીઠાસે લોહોને આપણે પ્રાણીથી પણ અધિક માહીએ છીએ અને જેઓ આપણા જીવનમા જોવાપ્રાપ્ત છે તેઓને આપણે બીજા જમાથી મુખી કરી મકંડુ નથી "

એવા લોકોને જ પૂછવામા આવે કે જો તમે ઠાનરટોયનો રાહ પસંદ નથી કરતા તો તેઓનું સાહિત્ય આદતના પ્રેમથી કેમ વાંચો છો? તો તેઓ કહે છે કે ' એ તો ખૂબી છે આપણે જાણીએ છીએ કે આપણે રાહ શુદ્ધ નથી તે રાહ પર જો આપણે સંપૂર્ણપણે જઈશું તો તેમા સમાધાન - સન્તોષ રહેશે નહીં. રંગમા બેઠા પડશે અને આપણા ક્ષામ્પત્તિ નિ માનના જ રહેશે. આપણે જઈશું તો આપણે જ રસત પરવું આપણે જોઈ શક્યા છીએ કે આપણા જીવનમા પાયા દસ ટકા ઠાનરટોયનું હોવું પણ જરૂરી છે જીવ મા ઠાનરટોયને મોટકા આવવા રીશો તો આપણે પરવોકમા મોણના અધિકારી જરૂર બની જઈશું આ લોકમા રૂઢ જીવનની આત્મ-પ્રતિષ્ઠા પણ આપણને મળી જશે. પરંતુ તેમા આપણને પૂર્ણ સંતોષ નથી મળે, આ લોક અને પરવોકનું મિશ્રણ જ મ પછી જીવન છે તે પૂર્ણપણે શુદ્ધ નથી હોવું તે

એક જ તેની ખામી અથવા ઉણપ છે જેની ધર્મશુદ્ધિ આ આખીને સહન નથી કરી શકતી તેઓ બને ટોલસ્ટોયના રસે બન તેઓની સખ્યા હમેશા થોડી જ રહેશે પરંતુ તેઓ વિશાળ માનવ-જીવન માટે આવશ્યક લુણ અથવા નિમક બનશે શું ક્યારે કોઈ પણ પોતાના આહારમા ખૂબ નિમક નાખે શકે છે? નિમકને રામરસ કહેવામા આવે છે તેની માના હદથી વધારે વધવી જોઈએ નહીં લુણ અથવા લવણ ઉપરથી જ લાવવનું શબ્દ આ થો છે લવણ રાહ માટે આવશ્યક જરૂરી છે પરંતુ તે અધિક માત્રામા જ ઠાનરટોયની પરમાર્થિકતા હ થી ક્યારે હતી કોઈમા માટે તો તેઓ પોતાનું દાખલજીવન કોદું ગિલે જીવન અને આર્થિક જીવન બમાડી બેઠા અને નન્ને શારીરિક સ્વાસ્થ્ય પણ જોઈને દિનિયાના દવાપાત બન્યા "

અ છે તે દિનિયાની દૃષ્ટિ જેઓ ઠાનરટોયની કદર કરે છે પરંતુ આ નવરાહગુણનું દુનિયા કદી પણ નિષ્કર્ષ નથી કરી શકી કે જીવનમા કેટલા ટકા ઠાનરટોય દાખલ કરવાથી આપણું કંઈ થશે

અને જુદા ઠાનરટોય આજ પણ કહે છે કે અરે લોકો! હ પાવ તયારી જ દુનિયાનો એક પ્રાણી હતો જેને તમે જીવંતી ની મજા કહે છે તે બધું મે આખી સીધું ૭ પૂરેપૂરે આખી નીકું છે તેમાથી એક પણ યીજ મે બાડી નથી પાવ તેનાથી મને સાચી શાંતિ - સન્તોષ ન મળ્યા (યુરોપના આદર્શ પુરા સરકારી યોજનાતર સાહિત્યક જર્મન ગ્રંથે પખ સસારની બી મજા મા ની હતી તેઓ પણ એક જગ્યાએ લખે છે કે જેમાથી હ મ પૂર્ણ મુ િ કદી શકું તેવા વિરસોમારી આખી દુદમીમા આક-દસ પણ કાચ મે બનીત નહીં ક્યો હોય) સુખ કેવળ સખની પછા પડેના અને તેનો મજા નેમ માટે પૂરેપૂરી હામતા-શારીરિક માનસિક આર્થિક અને કનાત્યક મથતા જેનામા અધિકમા અધિક હતી એવા લોકોમા આ વચન છે

ઠાનરટોય કહે છે કે સુખની શોધમા જતા જતા સુખને શોધના-શોધનાને પરિણામ (નતીજા) ઉપર હ આના હ ને જ દનિયની મામે ધરી દીધું છે મારી વના મે ટકા જીવનમા દાખલ કરવાથી જ માને

આનંદ, અને સુખ મળશે અને જીવનની નિસારતા તમને ખટકશે નહીં. ટાવરોયની આ વાત દુનિયાને પસંદ ન પડી, મંચી નહીં.

૨

ટાવરોય અને ગાંધીજીના ધણું જ સામ્ય હોવા છતાં પણ ગાંધીજીનું જીવન-પ્રશ્નના જુદું જ છે. ગાંધીજી પણ એવી જ સેધમાં નિકળ્યા કે માનવતાની દૃષ્ટિથી કુલ જીવન બધાથી સરસ અને બધાથી એધ છે. પરંતુ જીવનના અમુક નૈતિક મૂલ્ય જ અવિચલિત છે તેઓએ અપનાવ્યા હતા. આના મૂલ્ય છોડી દેવાની યોશી કોશિશ તેઓએ કરી નેહ પરંતુ તેઓ માટે આ પ્રયોગ અસલ થઈ પડ્યો. તેઓ આગળ જઈ શકતા હતા. 'સાજી જીવ' તેઓ માટે અશક્ય હતું. એક જ ઉદાહરણ આ વાત સમજાવા માટે નસ છે.

બમણના દિવસેમાં તેઓએ કેટલાક વખત મુંડી માસાહાર કર્યો. પરંતુ તે સ્વાદ ખાતર નહીં 'અંચેએએ આપણા દેશને છોડી શીધા તેઓ સરીરમાં બહુ મજબૂત છે કેમકે તેઓ માસ ખાય છે અને આપણે આપણા દેશને ફરીથી છોડવા હોય તો તાકાતવાન બનવા માટે આપણે પણ માસ ખાવું નેહએ.' આ સિદ્ધાંત ગાંધીને તેઓએ માસ ખાવું સરૂં કર્યું. જે અસહમાન મિત્રો તેઓના માટે માસ પકવીને લઈ આવતા હતા, તે સ્વા દિષ્ટ બનાવીને જ લાવતા સ્વાદમાં ઉણપ નહોતી, પરંતુ જે બકરીનું માસ ગાંધીજીના પેટમાં પહોંચતું તેને ત્યાં રોતી ગાંધીજીએ સાતળી અને માસ ખાવું તેઓના માટે કંઠજી બની ગયું. અને ચોરી છૂપીથી, માસાહાર કરવાથી, પદમાં બેહુ' બેહુ' પડતું તે બીજી કાણ્યક તેઓની સામે ખરી થઈ અને તેઓએ માસાહાર છોડી દીધો સ્વયં અને કંઠજી ગાંધીજી માટે જીવનના અનિવાર્ય અંગ હતા.

ટાવરોય વિચારીને હતા તો ગાંધીજી કર્મવીર હતા. સિદ્ધાંતને હોડવા વગર સિદ્ધાંતનો પ્રેદ કરી વગર અનુદાર મનુષ્યપૂર્વક આશાવાની કુચળતા તેમનામાં હતી. તેના કર્મવીર હતા, કર્મચોરી હતા ટાવરોયને વારસામાં બહુ મળ્યું હતું, પરંતુ તપનના નયેની મચા. ગાંધીજીને તપનનાની રીક્ષા જગજગમાં જ મંચી હતી મતાએ કરેલા તરેહ-તરેહના કંઠજી મત, ચિત્રબળ-માનુષ્યત ગાંધીજી માટે એક મહાન રીક્ષા હતી

ટાવરોય લોકોની વચમાં રહી જીવનનો દરેક બાળને આનંદ લઈ શકતા હતા. પરંતુ લોક સમુદાયની સાથે તેઓ એક રૂપ ધારી શકતા નહીં. જીવન અને સમાજ ટાવરોય માટે બેગજીમ હતી, ગાંધીજી માટે કર્મજીમ. ગાંધીજીની આખી પૂરેપૂરી જીવનસાધના સમુદાયની સાથે આવી છે. જે ધ્યેયે પોતાના જીવનના ઉત્તરાર્ધમાં ટાવરોય પહેલ્યા તે ધ્યેયથી અંગીજીએ પ્રારંભ જ કર્યો હતો.

ટાવરોય પોતે પોતાની અલ્પમથામાં લખે છે કે તેઓની આવી જીવનની ખતમ થઈ ત્યાં સુધી આત્મ-તપનને, કર્મતપનને, પરવેદનો અને ધર્મને સાચો ખ્યાલ ન હોતો જીવનની તે બાજુ તેઓ માટે જાગૃત ન હોતી. સાચું જીવન આમરેન્દ્રિત જ હોઈ શકે આ વાતનો જ્યારે તેઓને સાક્ષાત્કાર થયો ત્યારે તેઓ ઉમર રૂપથી ચિંતન કરના લાગ્યા અને આશ્ચર્યની વાત છે કે ત્યારથી તેઓને મોતનો સ્વ લાગવા લાગ્યો.

ગાંધીજીનું જીવનચિંતન તેઓની સેનાદતિમાંથી જાગૃત થયું. બીજાના દુઃખે દુઃખી થયું, પોતાના પુરુ-કાર્યનો ચેપબધને લગાડ્યો અને સેવા દ્વારા આસપાસના લોકોની સાથે આત્મકર્મને અનુભવ કર્યો તે હતો ગાંધીજીને સદૃશ કર્મ. સ્વલક્ષી જ કર્મવીર હોવાથી જીવનસિદ્ધાંતને, કાષીન્વિત કરવાની ખૂબી તેઓ શોધવા લાગ્યા એટલા માટે તેઓ વ્યવહાર કુશળ આદર્શવાની (Fractious idealist) બની શક્યા.

અને તેઓના પુરુષાર્થનો વિસ્તાર પશુ કેટલો? દુનિયાના સૌથી મોટા સામ્રાજ્યના સામ્રાજ્ય ને પકકાર કર્મને અદિસક ઉપાસથી (યુક્તિથી) અજબ સુદ્ધ ચલાવીને લોકોત્તર વિજય મેળવ્યો અને તે વિજય દ્વારા મળે ખંડની વિધિવધથી અનવરતાને નિરાશાની કર્મરખાની છોડીને આજ્ઞાના રસ્તે, પાત્ર કરવાનો ગદ બતાવ્યો.

સુરેષ માટે, પશ્ચિમની દુનિયા માટે સાચા ગદની કર્મના ટાવરોયે આપી. તે જ નૈતિક નયેનો રવીકાર કરીને ગાંધીજીએ દર્બાર ગયેથી દુનિયા ને આજાદીનો રસ્તો બતાવ્યો, એટલું જ નહીં, તે રસ્તે જવાની સુક્તિ સુખથી અને આવી રીતે નાનિક દુનિયાને આગિત બનાવી

ટાવરોય અને ગાંધીજી બન્ને મળીને ઇતિહાસ-

મહાત્માજી એરિસસા આ નતમા પગપાળો પ્રવાસ કરતા હતા તેમની સાથે હજારબાબા અને ગોપનકુટાસ હતા ખપે રના એ વાચાનો સમય હતો એક નાની ઝૂંપડીમા બાપુ મેડિયો કાતના મેહા હતા એ વખતે એક કગાળા મશિનરેહાવ ડોનો આવ્યો તેને માત્ર લાઠી પડેગી હતી તેના સરીર પર કપ ન હતુ માથે એક લીસા જીંટયો હતો તેના ઉપાસા અ. સામે બાપુએ નજર કરી એકેએક પાસગી ગાળી શકાય તમની દુર્નિજ હતી બાપુના મુખમાથી એક ગીટા નિશામ નીસરી પડયો હજરમાબા અને ગોપનકુટા પજુ કડુણપૂર્વ દષ્ટિએ નિહાળી રહ્યા એ ડોસાએ નીચા વગી સનામ જરી માથામાથી ધાસના તરખા કાગી મોઝા નીધા અને નમન કયું



મળ્યા ચાર પૈસાના ચણાલણને ખાધા અને એક પૈસો તમારા માટે છે આપ્યો

મારે તમારો આ પૈસો ન ખપે મહાત્માજીએ કયું

મારી અગ મહેનતનો છે બાપુ

એ ખરુ પચુ તમારે મને ખીજ એ ચીજ પાપુ આપવી પડમે પછી આ પૈસો ખપશે

આ માલગી ડોસાની આખમા કોઈ દેવી તેજ અમકયુ માણસ કઈક નેના માટે આવે

છે મનવનથી વાત કરે છે ત્યારે એની આખમા ગરજ અને જલમા ખુશામત લયો હોય છે ત્યારે ખીજને કઈક આપવાની વાત આવે છે ત્યારે એની આખમા તાગને કારણે આત્માનુ તેજ અમકી જો છે ડોસાના અવાજમા ખુમારી આવી એ ગુડુ બોખારીને મોડો બને, મારાથી અવાજો તે આનીસ બાપુ

પડેન તમે આ મોઝા તરણુ બીધુ તેમા માડુ તમાડુ અને મરજનહારનુ અપમાન રહેન છે મારા ને તમારા બન્નેના દિનમા આનમરામ એક જ વસી રહો છે માટે હવેથી કોઈની પાસે મોઝા તરણુ ન લેવાની પ્રતિજ્ઞા કરો આમ કી બાપુ એની સામે નીરખી રહ્યા

ધીમર ડોસો મહાત્માજીની આખમા આખ મેજગી નિહાળી રહ્યો પછી દંદ અનાને મોડો બને આજથી કોઈની પાસે મોઝા તરણુ નહી લઉં કીને ને માગતમા ગહેન ધાસના તરખા મેળી દીધા

મહાત્માજી એ જોઈ વિ. ફલાવા તેમજે ગેમાને પૂછ્યુ તમે તરજ રા માટે મોઝા લીધુ

મોઝા માલ સની એટલી મરજન ગવતી ખે બાપુ ડોસાએ સરગતથી ઉતાર આપ્યા અને કી કમરે બાધેલી સીદરડીમાથી એક પૈસો કાઢી બાપુના પગ પાસે ધર્યો

એ જોઈ બાપુની આખ અમકીડી તમને પૂછ્યુ આ પૈસો કયાથી લાવા

બાપુ, એક લાકડાની બારી વેચી ખાય પૈસા

વિધાતનુ સુકકાઈ શક કયું હવે સપ્તમ. વમુ ધરાના માનવ પોતાની કમિન અને કુલિત અનુસાર નિનુપ કરશે કે ના સુખના માનવ અનુસાર કેટલા ટકા રોહણાય અને કેટલા ટકા ગાંધીએ દાખલ કરા છે આજની માનવતા નનેતુ ખુબીએ મીકાર કદાચ જ

મરમે પરતુ પોતાની માત્રા માટે માનવતા ના બને ને પોતાના અતારા જનારો એવા ચિત્તો રપટ દેખાય છે મનુ યનો અવગાવ જ છે કે સામે-સીધ રહેતે જના પને ના લાકડાકા બધા રના તે અજબારો મરજ વમુ ઉપર નિશામ તરજ નથી મેસતે [મગનમાન]

એ જમાનામાં દેશી પરદેશી અમલદારો, નાના મોટા જમીનદારો સૌની આગળ તરણી લેનારો ત્યાં રિવાજ હતો. એ બધી ગણતરી કરતાં ડોસાને થોડી સંજોગો લાગી. પણ બારતને માનવતાના પાઠ ભણવનાર મહાત્માના આત્મનમે એણે સંકલ્પ કર્યો.

“હવે બીજું.” બાપુ બોલ્યા, “તમારું એ ગપાપ છે, તમે ઊંટપાણી લીધાં જાણી છો.” રોસો તારી રહ્યો. એણે ખુલ્લું મોં બંધ કર્યું. પણ એમાંથી ફેલાયેલી ફૂંધાં આખી જૂંપડીમાં પ્રસરી ગઈ હતી. ડોસો નીચું ધાબી ગયો.

“હા શરીરની કાનિ કરે છે, પૈસાની ખુવારી કરે છે અને આત્માનું તેજ દબે છે. આજથી પાણી ખૂંધા કે હાર પીવો હરામ છે.” બાપુ દર્દીઓ અવાજે બોલ્યા. ફરી ગંભીર શાંતિ છવાઈ ગઈ. પ્રતિજ્ઞાનું મહત્ત્વ સમજનાર એ જલ્દ મહાત્માજી સામે નિહાળી રહ્યો.

“તમારી કંગાળ કાષ્ઠતનું એક કારણ આ લત છે.” ફરી બાપુ બોલ્યા.

“જલ્લું છું બાપજી, પણ લત કેમ ફરે?” કહીને રોસો નીચું જોઈ મસૂ હાથાવવા લાગ્યો.

“તો તમારો પૈસો મને નહિ ખરો.” માપુએ કહ્યું. જૂંપડીમાં એક પ્રકારનું ઘેરું વાનાવરણ છવાઈ ગયું.

પણવાર સમજાવનારી શાંતિ પથરાઈ અને પછી ડોસાએ એકદમ ઊંચે બોલ્યું: “પૈસો તો આપ્યો છે એ પાછો ન લેવાય. જાઓ બાપજી, આજથી ઊંટપાણી હરામ છે.”

બાપુની આંખમાં અનેરું તેજ ચમક્યું. એમનો અંદરો આનંદથી ખીલી ચીર્યો. “હવે, નીચું” એક માણી લઈ.” હવે શું આપવનું બાકી હતું એ વિચારે ડોસો જીવે જોઈ તારી રહ્યો.

“આપણી કાથા એ બગવાનનું રહેવાનું ધામ છે. જીલ સમજામ રહ્યું કરવા આપી છે એ જીતેથી કદી ખરાબ જીલ ન બોલાવે.”

“લત ગઈ એટલે ગાંડું મધું” સગાને, બાપજી!”
“જાઓ ત્યારે આ તમારો પૈસો લીધો. પણ કં આ પૈસો ક્યા વાપરીશ કં”

“ધર્મોદામાં, ડાકી ગરીબની મદદમાં વાપરવાના, બીજું શું!” બાપુ અને બાપા સાંભળી રહ્યા. પોતાથી દુવધારે મરીબ, દીન દુઃખીને સહાય કરતી. પંડ કરતાં પાડોશીનો વિચાર પ્રથમ કરવો એ ભાવનાથી જ માનવ સચાજ ટકી રહ્યો છે એ વસ્તુનું લઘ્વ દર્શન એ કંગાળ જેવા દેખાતા ડોસામાં કરીને સૌ ફનામં બન્યા.

અને ડોસાના અંદર પદ ત્યાગની અયોધિક પ્રમતતા હાથી રહી.

૪

સંતોની વાતો તો સંતો જ જાણે

પંજનમાં પરિભ્રમણ કરતા આચારજી ત્યાંથી કાગળો લખે. એમાં નિત્યનું કંઈક જાણવાનું મળે જ મળે એક પંજનના સંત. એમને માટે આચારજીને બારે માન. બારે આદર. બારે પૂજનભાવ. સંતને સ્વપ્ન આપ્યું. સાપ જોયો. સંતે આચારજીને ચેતવ્યા: ‘સાપથી ચેતજો.’

બીજો દિવસ, આચારજી વહાવા ઝોરડીમાં ગયા. સાપ જોયો નમસ્કાર કર્યો. સાપ આવતો આવતો એને મથે પડ્યો! વાલ રાખી સાદો. સ્વપ્નમાં સાપ દેખાયો. સંતે પૂ. આચારજીને ચેતવ્યા (સ્વપ્નમાં જ) બીજો દિવસે ખરેખર સાપ દેખાયો! આચારજીએ નમસ્કાર કર્યો. સાપ ચાલી ગયો. આ છે એક ઘટના. પણ એની ભીતરમાં ડાકી અજબ તિથામણ છે. બાઈબિલમાં સર્પને સેમાનમનાવ્યા છે. એ એક વ્રત છે. માનવીની એ ક્ષણ છે. માનવીએ એમાંથી ચેતવાનું છે. મનમાં જાગી ક્ષણ એ બધી જ દિવાલ છે એ કેમ મનાય? એને તોવકોટ ચક્રાવર્તિ જ અમલ કરાય. આચારજી માટે એવું જોયું છે. કદિ રોસોની ક્ષણ અવધવા આગળને વસા કર્યા જોયા નથી. અંદરથી મૂંઝે એ જ સાચું. એ જ સાચો દુર્મં તે સમજ્યા છે.

આ છે આખી એમની જીન દિવમુદી.

—વિ. પ.

માનવદોષોથી ઉપરોક્તિત છે, ને આજે દિ દિની આર્થિક જીવનમાં તે કેવું સ્થાન ધરાવે છે, એ ખરાબર સમજવામાં એક બીજી વસ્તુ પણ આવડે આવે છે. ગાંધીજી ય તો વિરે અમર જ નિચારો ધરાવે છે એવી મહા કેટલાક લોકોએ પોતાના મનમાં વાણી રાખી છે. ગાંધીજીએ તો પોતાના નિચારો ઘણી વાર સમજાવ્યા છે, ને તે ત્રિયે સંદેશને રજાના રહેણા દીધું નથી પણ જે સોદા તેમની યોજનાઓને તેમની વિચારસરણીને વજોરવા માગે છે તેઓ તો પોતાની કંપનાના ધોરણો ઘેરાવીને, એમ જ કહેવા કરે છે કે વત નામની સામે જ ગાંધીજીનો વિરોધ છે. ખારસની મહેનત બચાવે એવી શાસ્ત્રિક કરામતો ને એવા સાધનો સામે ગાંધીજી જેવા વરેવાર સુધારકને વેરભાવ દોર્ય જ ન શકે. ગાંધીજી દારૂમધીની વાત કરતા હોય ત્યારે એમ કહેવું કે તેઓ દારૂ ભરવાની બાટલીના વિરોધી છે એના જેવી વાત થઈ નીતિબનીતિ બાદગીમાં નથી તેને તો નીતિબનીતિનો સવાલ જ માન્ય પડતો નથી એવું જ મર્વ પ્રકારના સાધનોને વિષે પણ જિ આનંદ ભાવે એ સાધનોના સદુપયોગ કે દુરુપયોગ કરે એ બંધી એ સાધનો નીતિવાળા કે અનીતિવાળા ગણાય છે. નીતિ કે અનીતિ જરૂર વસ્તુઓમાં નથી તેને નીતિ મય કે અનીતિમય બનાવનાર તો માનસ છે. તેથી 'કોઈ પણ જરૂર પદાર્થ' કે સાધન માટે ગાંધીજીને કમી કમિયો નથી તેમ તેમને એટલી તો પાછી ખાતરી છે કે ખાતરી માનિકીવાળા પ્રેરણા થવા પર માન પેદા કરે નામ તે જગીર ચરોવા તો કારખાના બજામાં ગયા થવા છે તેને ય જોની શક્તિને અજાનની ગુલામ નથી બનાવી પણ ઊંચડી માણસાબાને ય જોની ગુલામ બનાવી છે તેથી તેઓ તેમ દારૂ બાટલીને તમ જ આ ય તોને પણ વખોટે છે. હજી તેમનામાં જરૂર સાચું પછાદ, ને તેથી તેઓ ભલે છે કે દુનિયાના આખા સંસ્કૃતિમાં ય જોની શક્તિ વાપરતી જ પછાદ એટલું જ નહીં પછાદ મોટા મે દારૂ કાપવાના દાગીરો તેમાં મેટા પાયા પર કેન્દ્રિત ને પાસ્તર ઉત્પાદન સદા કંઈક જાયે પાનાના વિના છુટકો નથી તેથી જીવન વિભિન્ન ગણે જનુ ને તત્વજ્ઞ છે તેમાં મોટા અથવા પર ને ય જોથી

આવળ કેન્દ્રિત ઉત્પાદનને પણ કંઈક સ્થાન છે. આપણે જો સામ્રોધ દરે વિચાર કરવો હોય તો ગાંધીજી કેન્દ્રિત ઉત્પાદનને કયું સ્થાન આપવા માગે છે તે આપણે સોધી કા વુ બોધએ ગાંધીજી યત્રમાત્રના તથા આધુનિક વિજ્ઞાન ને તેની સોધના કદા શત્રુ છે ને તથી તેઓ પ્રાચીન કાળને પાછો સંજ્ઞન કરવા છુટ છે. દુનિયાને આજે કૃય કરતી રાકે છે ને ધરિયાળ ના કાટા પાછા ફરવા માગે છે (જાણે એ ધરિયાળના કાટા પાછા ફરવા એ શાંતિના હાથની વાન નહીં) - એવો જુગારો પછા સોધો કરે છે. પણ તે સાન ખેટો છે. તેનાથી આ સવાન ગોદાવામાં ખરે છે ને એમ કે ગાંધી નામ કમો નથી.

*

આજના જમાનામાં કોઈ મુખ્ય વસ્તુ જરૂર પેદા થતે તે સગવળ છે ખરું. જો કોઈ તો માણસે જેટલી પ્રગતિ કરી છે તે બધી સગવળની જ જીવ છે. દરેક કામ કરનાર સગવળ કરે. સરો કામ કરનાર સારી મીંગે સગવળ કરે છે. નકારો કામ કરનાર નકારી રીતે મહેનત મજૂરીનું કામ કરનાર જીવ વસ્તુને મગઈન એ છે. જુદા જુદા કામ કરનાર વિચારોને સાક્ષિય કરે કવ ને કેનાકાર પણ સદા પોતપોતાના હોશીમાં મગઈ કરનાર છે. સુધારક મજૂરીનું સગવળ કરે છે પ્રતિભા યોગે ને પ્રતિભા વિનાનો સેનાપતિ એ બેની અન્નેનો કંઈ મોધવા મેમીએ તો થયી વાર એમ જ દેખાય છે કે એકમા માણસે ને સાધનસામગ્રીનું સગવળ કરે જોની શક્તિ દોષ છે ને બીજામાં નથી દોની ને વાન ને મિકેને રો તે જ શાસ્ત્રકાળમાં પડેલા મુસલોને વિષે પણ માનીએ તેથી ને પ્રગતિ ઓળખાઓ ને મુશ્કેલીએ અને ભવન ને પેમાના એ પ્રમા એકા ને ને માણસોની મોગમાં પ્રેરણા ને વ્યભુ સગવળ કરે છે તેર અગવહરિય માગીને મજૂરી જાદી ને મિકેનિકલ વાળે આગળ રૂનનોએ ને મુકામ ને આપે. દિ. ૧

[એમાં જો કોઈ મુખ્ય ખાન હોય તે તે મગઈન કરવાની કમિયો કા માણસ માનસ વતન ને ખાનમાં કમીએ ને જીવનની કોઈ પછા પ્રગતિ કે કોઈ પછા હોવા - વસ્ત્રી કમમાં સદા - મગઈન વિ. ૧ બીજા

કોઈ પણ દેશના માણસની ખરાબરી કરી શકે છે. પણ જોના સહકાર, સંગઠન ને શિસ્તની જરૂર પડે એવું કોઈ સામુદાયિક કામ કરવાનું આવે છે ત્યારે જ બે બંધુ વચ્ચે ફરક દેખાઈ આવે છે. અંગ્રેજોએ હિંદ પર જીત મેળવી એમ ને કહેવાય છે તેમા ખરેખાર હિંદી જોના એક સમૂદાય બીજા સમૂહ પર પરદેશીઓના લાભને ખાતર જીત મેળવી હતી સાહસો એકનાર ક્રમ કે અંગ્રેજ લોકોએ આ હિંદીઓને સંગઠનશક્તિ પૂરી પાડી એટલું જ દેહલીક વાર હિંદી રાજ્યોમાં મારોમાંડે લડતા ત્યારે આ પરદેશીઓની સમઠન શક્તિને મદદે બોલાવતા કે અથવા અંગ્રેજોના લશ્કરમાં હિંદી સૈનિકો તેમના ગોરા સાથીઓ કરતાં ઓછી બહા દુરંદાઈ લડતા એવી મોઘ ઇતિહાસમાં કયાયે ઘણી નથી જોઈતી તે પરદેશીઓ પણ જોઈ ગયેલા કે હિંદી સૈનિકોને ત્યારે સંગઠન ને શિસ્તની પૂરતી તાલીમ અપાતી ત્યારે તે ગોરા સૈનિકો કરતાં અને વધારે બહુ દુરંદાઈ નહીં, તે પણ તેના જેટલી જ બહાદુરીથી તે લડતો જ આવે પણ એ જ સ્થિતિ છે. જીવનના બીજા ક્ષેત્રોમાં પણ એ જ વાત છે પરદેશી અમલે આપણી પ્રગતિના માર્ગમાં જે અત્યારે હોમા કવી છે તે ઉપરાંત આપણામાં સંગઠન ને આયોજન કરવાની શક્તિનો આ જે અભાવ છે તેને લીધે આપણા સામાજિક, રાજકીય ને આર્થિક જીવનમાં આપણે ઘણું સોસપું પડે છે એટલે આપણી પ્રગતિમાં જે કોઈ મુશ્કેલી અભાવ હોય તે તે પોતાનું સંગઠન સ્વયંની શક્તિનો છે અને તેણે જે પોતાનું ગૌરવ દાખવવું હોય ને સ્વચ્છ મેળવવું હોય, તે આ યુગ તેણે કેળવે દૃઢ છે સ્વચ્છ મેળવવા પછી તે ટકાવવાની શક્તિ પણ દેશને બીજા કોઈ મુશ્કેલી કરતા વધારે આ એક જ મુશ્કેલીથી મળી રહેશે

સંગઠનનો અર્થ વીરજ, સહકાર, એકતા, સંપત્તિઓ વિશે આદર ને તેમની અગત્યતા પાનન, તથા બીજા અનેક નૈતિક ગુણો છે આ વ્યક્તિગત ને સામાજિક ગુણો પ્રગતિ ને પડી જ આપણ સહુ સ્વચ્છ મેળવી શકે ને બીજા સહુ સાથે સહનિવાસી દામર ઝીડી શકે એ શુભ પ્રયત્નો સાથે સંગઠન પ્રકાર એ છે કે જોના સામુદાયિક પ્રગતિ ને સંગઠન શક્તિની જરૂર પડે એવું હોય તેનું કઈક કામ ઉપાડવું. ૫ | સંગઠન ને બાંધવું હોઈ શકે છે તે કાં તે કોઈએ ઉપરથી પડેલો વાદેન હોય, અથવા તે તમા

મગીને કામ કરવાના વગી કે સમૂદાય સ્વચ્છતા કઈક સમજૂતી પર આવીને સાથે કામ કરતા હોય. આ બીજા પ્રકારના સંગઠનમાં તે વગી કે સમૂદાય સંગઠનની જરૂર સમજે છે, ને તેને અંગે જે ફરકો અદા કરવાની આવે તે અદા કરવા તે ઘર હોય છે, લોકોને સંગઠિત કરવાનું કામ કાંતો જહાગીરી કરે, અથવા લોકશાસન કરે લોકશાસન કરે તે સંગઠન નૈતિક ને રાજકીય બંને દૃષ્ટિએ, જહાગીરીએ કરેલા સંગઠન કરતાં અડધાનું હોય છે ને લાંબે ગાળે તે આર્થિક દૃષ્ટિએ પણ અડધાનું નીવડે છે ફરક ઉલોન—૫ થી તે મોટા હોય કે નાના, શોડાક શોડા મધકોમાં આનંદો હોય કે ઘણા નાના મધકોમાં આનંદો—પણ તે માણસોના મોટા સમૂદાયનું જ સંગઠન સ્વયંની કેળવણી તે આવે જ છે ફરક એટલો છે કે શોડા ને કેન્દ્રિત અર્થાત્ શોડાક જ મધકોમાં આવતા ઉલોગમાં જહાગીરીની જે સંગઠન ઉપરથી લાદેનું હોય છે—અવસ્થાના હુકમો ઉપરથી જે છે; ત્યારે નાના ને વિકેન્દ્રિત, અર્થાત્ ઘણા મધકોમાં વીપરાર્થ ગયેલા ઉલોગોમાં સંગઠન કામ કરનારાઓ સ્વચ્છતાને પેદા કરે છે, ને તેમાં લોકશાસનનું તત્ત્વ હોય છે આ બીજા પ્રકારનું સંગઠન માણસને સમુદાય, સહકારી અને શિસ્ત તથા સ્વનિયમનવાળી પ્રગતિને માટે વધારે નાનીમ આવે છે લોકશાસનવાળી સંસ્થામાં કામ કરનાર માણસને થોડું મહત્ત્વ આપવામાં આવે છે કોઈ કામમાં ખુલ કરવાની તેની જીતિને પોષવામાં આવે છે ને તેને માથે જવાનફરી વધારામાં આવે છે માણસ તરીકેના તેના અભાવ વિન ગૌરવ અને અમાન તાન વવામાં આવે છે એટલું જ નહીં પણ તેમાં વધારે કરવામાં આવે છે અને લીધે તે જે સંસ્થાના કામ કરનાર હોય તે સ્વચ્છતાને આનંદ ને સ્વનિયમનવાળા સંસ્થા સ્વચ્છતા કરે છે, ને તેમાં જે કામો કરવાના પરસ્પર સમિતિથી નડી કયાં હોય તે કામો માણસો સ્વચ્છતાને ને રાજકીયથી ઉપારી લે છે એવી સંસ્થામાં માણસ બંધે પોતાના જીવનધર્મને જ અનુસરે છે વગી તેને એટલી ફજાજા હોય છે કે તેને પૂરતી ઈજ્જતશક્તિ ને કામની આનંદ કેળવે, તે એન્ડાડો, અનુદાન સ્વચ્છતાને નેતાનો અગત્યનો ભાગ ભજવવાની તક પણ તેને મળે એમ છે જે સંગઠન જહાગીરી વગર હોય ને ઉપરથી લાદેન હોય તેમાં અ ને બીજા ઘણા લાભો માણસોને મળવા પામતા નથી

આને 'હા.....શ' કહેવને નથી થતી કેમ ? જુદીજુદી પરિસ્થિતિમાં આજે આપણને અસતોષ હોય છે એને એનાં કારણરૂપ સરકારને માળે દેતા હોઈએ છીએ. ખેડૂતો ખેતી કરે તો છે મજૂરો મજૂરીએ નય છે પણ તેઓ જે ઉપાદેશ શ્રમ કરે છે તેમાં તેમને આદેશ કે સતોષ નથી રતો. પરિસ્થિતિ એવી છે કે બીજે કોઈ ઉપાય નથી એટલે તેઓ ન છૂટકે શ્રમ કરે છે પણ ઈચ્છા તો એમ જ હોય છે કે એમના દિકરાને આ માટી ને છાણ નંદવાં ન પડે તો સાડું આણું કારણ શું ? ખેડૂત, મજૂર કે દેશના બીજા માણસો મહેનત નથી કરતા એવું પણ નથી, ચિંતવન પણ નથી કરતા એમ પણ નથી. પણ કોઈ ચોક્કસ દિશાને અભાવ હોય એમ લાગે છે. આને જીવનધોરણ જીવું હાવવાની એક ટોટ ઘાટી છે. પણ જીવું એટલે શું ? આનો ચોક્કસ આલ નથી કોઈ કહે છે કે ગરીબી એાછી કરવી છે. કોઈક કહે છે કે સુખ સગવડ વધારવાં છે. પણ એવું ચોક્કસ માપ શું ? કોઈક એવો પણ ભાસ થાય છે કે આપણે પણ કોઈ અદરય સુખ મેળવવાના કાંઈ મારતા ના હોઈએ ? ભૌતિક સુખો આને પહેલાં કરતાં કોઈ એાછાં છે, એમ તો ન કહેવાય પણ કોઈને 'હા... હાશ' થતું નથી. ગરીબી ઘટાડવી છે, પણ ગરીબી એટલે શું તેનો જ આપણને ખ્યાલ નથી એમ લાગે છે. દરેક જણ પોતાનાથી આગળની સ્થિતિવાળાને જુએ છે અને તેના જેવા ધવાની કેશિય કરે છે. પણ કોઈ પાછળએતા જ નથી. હું અમદાવાદમાં ફરતો હતો ત્યારે મેં ચહેરની બહારના ભાગમાં ગરીબોનાં ઝૂંપડાં જોયાં ઝૂંપડાં પતરાં ડીપીને કે કંતાનથી બાંધેલાં હતાં, થોડા દિવસ પછી હું ત્યાંની નીકળ્યો ત્યારે

એકેય ઝૂંપડું ન જોયું. મ્યુનિસિપાલ્ટીવાળાએ એ બધાંને ઝૂંપડાં તોડી નાંખાવ્યાં હતાં, શિયાળાના દિવસો હતા. ભેરાં-છાકરાં વગેરે પ્રલ્લામાં ત્યાં જ પડેલાં હતાં. મારે એ રસ્તે કોઈ કોઈ વાર જવાનું થતું ત્યારે એમની સાથે મારે વાતો થતી. આ મેં જોયું ત્યારે સ્વાભાવિક મારાથી પૂછાયું કે, 'ક્યાં જયો ?' તો સામેથી જવાબ મળ્યો 'ક્યાં જઈએ ?' મેં ફરી પૂછ્યું, 'ક્યાં જવાના ?' તો ફરી મને જવાબ મળ્યો, 'ક્યાં જઈએ ?' હું સવાલ પૂછું તેનો જવાબ મળવાને બદલે સામેથી સવાલ જ મળતો હતો વાત એમ હતી કે એ હોઠો બધ ક્યાં ? કોઈ જગ્યા તો જોઈએ ને ?

જ્યારે હું ચહેરમાં ફરતો અને ત્યાં મને અખમવર્ગના બાઈઓ કહેતા કે અમે બહુ ડુંખી છીએ ત્યારે હું તેમને આ વાત કહેતો કે તમારાથી પણ વધુ ડુંખી હોઠો છે. તમે તમારાથી આગળવાળાને જુઓ છો તેને બદલે પાછળવાળાને જુઓ તો લાગશે કે એ હોઠો કરતાં તો તમે વધારે ડુંખી છો આનો અર્થ એમ નથી કે આજને પોતાની આજુબિકા સારી રીતે ન મેળવવી, સારી રીતે ખોરાક ખાવો જોઈએ, ધી-રૂઢ પણ લેવાં જોઈએ. ઠંજુસાઈથી નહિ પણ કર-કમરથી ખાણું જોઈએ. ધરાઈને ખાણું જોઈએ. દીન થવા વગર મો વરસ સુધી જીવવાની આશા રાખવી જોઈએ અને ઉપનિષદમાં કહ્યું છે તેમ,

શતમ જીવમ શરદઃ

દહ અજો વડે તથા નિરોગી શરીર વડે સ્તવન કરતાં એમ દેવે નિર્મોણ કરેલું છે તે આશુખ્યને બોજવીએ જો આવી રીતે જીવન જીવીએ તો હા.....શ થાય અને જ્યારે મોત આવે ત્યારે હમતાં હસતાં જઈએ.

જે માણસ મહેનત કરે છે અને સંતોષ રાખે છે તેને હા...રા થાય છે. મહેનતુ માણસને જુદું બોલવું હોય તો પણ તેનાથી બોલી શકાતું નથી. પણ આજના હુન્નરુ કારણ એ છે કે શ્રમની પ્રતિષ્ઠા ઘટતી જાય છે અને શ્રમ નહિ કરનારની પ્રતિષ્ઠા વધતી જાય છે. મહેનત કરનાર મનુષ્યની જરૂરિયાતો ઝાઝી હોય છે, જ્યારે બેઠાકુ મનુષ્યની જરૂરિયાતો વધતી જાય છે, જેમ જેમ જરૂરિયાતો વધતી જાય છે તેમ તેમ પાપ વધતું જાય છે. અને હંમેશા અસંતોષ રહ્યા કરે છે. માણસને ખાવા તો ભેઈએ. ધરાઈને ખાવું ભેઈએ. શક્તિદાયક ખોરાક ખાવો ભેઈએ. કહેવત છે 'ધાન ધરપત ને ધી દૂધ સંપત' ધાન તો ધરાઈને ખાવું પડશે, પણ ધી અને દૂધ આપણી પહેાંચ પ્રમાણે. બહુ વાનગીઓ હોય, ભાતભાતની ચટાણીઓ, અથાણાઓ હોય તે વધારે શક્તિ આપે છે. જેકુતોના શરીરો રૂઝપુઝ અને તંદુરસ્ત હોય છે. તેઓ શેરની ઢગ રોટલી બનાવીને નથી ખાતા પણ ચોણા શેરના બે રોટલા, મરચુ કે દાળ ખાય છે અને તોય એમને શહેરના હોટલો કરતાં વધારે ભૂખ લાગે છે. જ્યારે શ્રમ નહીં કરનારને સાચી ભૂખ લાગતી નથી એટલે એને ખાવામાં સ્વાદ આવતો નથી એટલે ચટણી, અથાણા અને શાક પાછળ-સ્વાદ ફળવવા એ ફાંફાં મારે છે. એને સાચી ભૂખ નથી તેથી તેને સંતોષ થતો નથી. સમાજમાં તેમની પ્રતિષ્ઠા હોવાથી તેમનું અનુકરણ કરવા હોડીએ છીએ અને તેથી અસંતોષી થઈએ છીએ. આપણે યાદ રાખવું ભેઈએ કે ભગવાને

આપણને બે શરીર આપ્યાં છે, એક સ્થૂઠ શરીર અને બીજું સૂક્ષ્મ શરીર, આપણને સંતોષ સૂક્ષ્મ શરીરને કારણે થાય છે પણ આપણે ફક્ત સ્થૂઠ શરીરને જ નજર સમક્ષ રાખીએ છીએ આથી સૂક્ષ્મ શરીર ભૂખ્યું રહે છે. આ કારણે અસંતોષ આપણને રહ્યા જ કરે છે આતું કારણ એ છે કે આપણે શ્રમ ખેંચો છે.

બુદ્ધિનો ઉપયોગ આપણે સ્થૂઠ શરીરને ખોરાક મેળવવામાં જ કરીએ છીએ, આપણે શરીરશ્રમ કરીને જીવીએ, જીવન સાફું બનાવીએ અને ખોટા ખરબા કાઢી નાખીએ તો જ આપણે મુખી બનશું. એને માટે આપણે આપણી આવક ભવકનો હિસાબ રાખવો ભેઈએ અને 'બે ટારિયા મળે' (વેપારીની બાવામાં) એવો પુક-વાર્થ કરવો ભેઈએ. આમ આપણે ધર્મપૂર્વક જીવન જીવવું છે, અને જીવન જીવવા એવા ધર્મ કરીએ કે જે કાંઈ આપણી પાછળ આવે તે પણ આપણને અનુસરે તો તે પણ મુખી અને સંતોષી થાય. આ માટે આપણે કેમ જીવવું તે માટે ઠેક-લાક પ્રશ્નો પૂછવા પડશે કે, હું જે કાંઈ ખર્ચ કરું છું તે બરાબર છે? ઠેકલાક ગણો ન કરતા હોઈએ પણ કરવા ચોગ્ય હોય તે કરવા ભેઈએ અને ન કરવા ચોગ્ય ખરબા ન કરવા ભેઈએ. અને જે કાંઈ બચસને હોય તે કાઢવાં ભેઈએ. ધડી ચે કામ વચરના બેસી ન રહેવું ભેઈએ. આપણને જે તુકસાન કરે અને જીવનમાં જે જગત ખપ ના લાગતા હોય તેવા ખાચી બંધ કરવા ભેઈએ.

(કલ્યાણવાના)

અર્થિકતા એ કેવળ આક્રિયમત સંસ્કાર છે એવું હું માનવું નથી. એ સામાજિક સંસ્કાર પણ છે તે બીજા સંસ્કારોની મારફત એને પણ પ્રવલનપૂર્વક કેળવવો પડે છે. ભેલક સમાજના માંદા-મંદિરા બચકારમાં મેરે ભાગે અર્થિકતાથી જ કામ આવે છે. એ અર્થિકતાને વિસ્તાર કરીને તેનો વિશાળ, એટલે રાષ્ટ્રીય અને આંતરરાષ્ટ્રીય શેનમાં પણ પ્રયોગ કરવો ભેઈએ એટલી જ મારી મારગી છે.

—માંડીય

મેઘા દિવસ પહેલાનો જ એક જનાવ તમને કહું

મેઘામા સિગારેટ રાખીને જમ જેવતા એક પ્રોફેસર સામેથી ચાપ્યા આવતા હતા હું પણ ધીમે ધીમે ચાલ્યો આવતો હતો

પેલા પ્રોફેસર સિગારેટના 'ટેસ' મા મસ્ત હતા આથી સામેથી ચાલ્યા આવતા મને તેમણે બોલ્યા નહીં, અને મારી સાથે અચાઈ પડ્યા પછી મને કહ્યું 'સોરી'

મે કહ્યું કંઈ નહીં એ તો અભણતા અથવા પડાય એમા દેઈવાંધા જેવું નથી પરંતુ મને તો તમને બોધને 'સોરી' થાય છે

'એમ કેમ?' ઉત્તુકતાથી તેમણે પૂછ્યું

મે કહ્યું 'રસ્તા બન્ધેઆપણા તો અશ્વઘાય, પરંતુ જ્યારે દેખતા અશ્વઘાય ત્યારે વધારે કંઈ બતાવવા આપણો અશ્વઘાય એવો તો દોરી શકાતો પરંતુ દેખતો અશ્વઘાય એવો કેમ દોરી શકાય? કહો, આપ શું કરો છો?'

'પ્રોફેસર છું' ગૌરવપૂર્વક તેમણે કહ્યું

મે કહ્યું 'પ્રોફેસરના મેઘામા આ સિગારેટ ચોક્કે ખરી? તમે જો સિગારેટ પીશો તો વિદ્યાથી જોને સરખા ધન કયાથી આવે? આવે તમે સિગારેટ પીતા હશે તો તમારા વિદ્યાર્થીઓ ચિરંત પીતા થશે કારણ કે મને તો શુરુ કરતાય સવાયો જ હોયને?'

એ ભાઈજરા સોભા પામ્યા અને ચાલ્યા ગયા પરંતુ મને ઊંડી ઝમગીનીમા મૂકતા ગયા કે આપણી કહેવાટી કેળવણી આવે કયા જઈ રહી છે? સરકાર આ જ્ઞાની જ્ઞાનલાટી જેના હિંદ છે તે અધ્યાપક-વર્ગમા જ જો સરકાર નહિ હોય તો એ વિદ્યાર્થીઓને કયાથી આવશે?

અમદાવાદના એક ભાઈ મારી પાસે આવીને મને કહેવા લાગ્યા 'મહારાજ, મે પૂછ પુછકો વાન્યા છે માલિકવાડ જેઠાલાન (એમ જે) ની આખી લાયબ્રેરી હું પૂરી કરી ગયો છું'

આટલી વાત ક્યો પછી એમણે ગજવામાથી છી કળીની ડબી કાઢી અને એક સડાકો તાણ્યો પછી ખિસ્સામાથી ગદો કેમાલ કાઢી નાંક સાંકે કર્યું

મને થયું માલિકવાડ જેઠાલાનની આખી લાયબ્રેરી પૂરી કરી છે છતા તેમણે છી કળીનું વ્યસન ન ફેર્યું!

એટલે મે તેમને કહ્યું 'તમે તો માલિકવાડ જેઠાલાન લાયબ્રેરીના પુસ્તકો વાંચી આવ્યા છો, તો તમને હું એક વાત પૂછું કહો, તે તમે લાયબ્રેરીનું કબાટ તો બેસું છે ને? એને પાયા ફેટના છે?'

એણે કહ્યું 'ચાર'

એ ચાર પાયાના કબાટમા જેમ ચોપડા ભર્યા છે તેમ આ જે પત્ર ઉપર રહેલા મગજમા પણ તમે ચોપડા ભરી રાખ્યા છે એટલે વાચવા છતા વ્યસન ન છુટે તો તમારું આ મગજ પણ બે પગવાળું બે પાયાવાળું કબાટ જ ગણાયને?'

જેમ પેલા કબાટમા ચોપડીઓ ભરીલી છે તેમ આ મગજમા પણ ચોપડીઓ ભરીલી છે

ચોપડીઓ મગજમા ભરીલી એટલે નામ વિદ્યા તથા ચોપડીઓના જ્ઞાનને જીવનમા ઉતારવું એજ સાચી વિદ્યા છે

લાયબ્રેરીએ કબાટ ભર્યું અને આવે આવ્યા મગજ ભર્યું એ બંને સરખા ॥ કારણ કે કબાટ જેમ ચોપડીઓના જ્ઞાનને આશરણમા મૂકતું નથી, તેમ આપણે પણ આપણા મગજમા ભરેલા જ્ઞાનને આશરણમા મૂકતા નથી આવું જ્ઞાન થા જપતું?

વિદ્યાનો હેતુ તો જીવનને બધનમાથી છોડાવવા માટેનો છે

એટલા માટે તો આપણે ત્યા વિદ્યાને સુદ્રા દેખ 'સા વિદ્યા યા વિમુક્તયે' છે તમારી વિદ્યા જો તમને બધનમાથી ન છોડાવે વાસના માથી ન છોડાવે, જીદીમાથી ન છોડાવે વિલાસ તેમજ વિકારોમાથી ન છોડાવે તો એ સાચી

વિદ્યા નથી. વિદ્યા તો એનું નામ છે કે, જેનાથી વિચાર સુધરે, ઉચ્ચાર સુધરે અને આચાર સુધરે લણેલો માણસ તો એને કહેવાય કે, જેના વિચાર સુધરે હોય, જેના ઉચ્ચાર સુધરે હોય, જેના આચાર સુધરે હોય. બગીચામાં જેમ ફૂલ ખીસે છે તેમ લણેલા માણસના મગજમાં પણ વિચારોનાં પુષ્પ ખીલવા જોઈએ. એના મગજમાં ટરકટો નહીં, ઘડી નહીં, ડુંગળી નહીં. પણ સુધરે સુવાસ હોવી જોઈએ.

આથી વિદ્યાર્થી તો એનું નામ કે, જેના વિચારોમાં પણ ઘડી ન હોય.

બાળકમાંથી ખરીદી લાવેલું કેળું કે ભમફળ મહેલું નીકળશે તો શું તમે ખાઈ જશો? ના. તો તો તરત જ તમે એને કાપશો, અને એનો સહેલો ભાગ ફેંકી દેશો, તો પછી, તમારા વિચારોમાં આવેલો સડો કેમ દૂર કરત નથી?

આ પણ એક અજાણીની વાત છે કે, માથુસો સહેલાં કુંળને કાપીને ફેંકી દે છે, જ્યારે સહેલા વિચારોને તો સ્વધરી રાખે છે. અને

વધારે ને વધારે સડવા દે છે.

આજે તો જેનો વિચાર વધારે સહેલો હોય છે તે વધારે મલકાય છે કે, હું મારા વિચારોને કેવા સુખ સખી શકું છું!

તમારા વિચારો તો એવા હોવા જોઈએ કે કોઈ પણ ભલે તોય તમને વધી ન હોય.

માનવીનું મગજ જો બગીચા જેવું સુધરે અને સુવાસિત ન હોય, અને તેમાં અનેક ભતની બીડો અને ખરાબીઓ પ્રાણાદતી હોય તો એ શાંતિ ક્યાંથી પામે, આનંદ ક્યાંથી મેળવે?

જેની પાસે વિચાર સુધરે છે, જેની પાસે ઉચ્ચાર સુધરે છે, અને જેની પાસે આચાર સુધરે છે એવો મનુષ્ય જગતમાં કંઈ કરી શકે છે.

માનવી અજ્ઞાસિયું બનવા માટે આ જગતમાં નથી આવ્યો. માનવ તરીકે ગૌરવભર્યું જીવન જીવવા માટે એ આવ્યો છે. આ દુનિયા પર તમારા પ્રકાશની છબી મૂકી જવા માટે તમે આવ્યા છો.

પ્રચારાખ્યાનુ

વાર્ષિક લગભગ દેશમાં રૂપિયા ૬, ખરેખર માટે સિલિંગ ૧૦. લગભગ મનીઝોડરથી કાર્યો સમને મરનામે મોકલવું. પ્રથમ અંકથી જ માહકો નોંધાય છે. ૧૦ માસની બારમી તારીખે અંક પૌરતે માય છે. ખરબચડારમાં માહક નંબર અવશ્ય લખવો.

‘પ્રચારાખ્યાનુ’ કાર્યાલય, રૂપામલન, ભુનામલ

[‘પ્રચારાખ્યાનુ’માં વપરાયેલા કોમર્સ રૂપામલન લાભકામળ કેન્દ્રમાં બનેલા છે.]

અનુક્રમણિકા

૧૨ મે ૧૯૬૦

✓ પૃષ્ઠ

૫૪

૧ આપના પત્રો...	ખાલી	૨
૨ માર્ગનાં બગનો	વિમળા પોલ	૩
૩ આમ જો, હું મેલું છું?	રામનારાયણ પાઠક	૪
૪ ખાદોની ડેલી...	ગિરિજાબા	૫
૫ લગનની ભાત	ર. જો. ૧૦	
૬ આવા હતા ખ્યાનુ	‘ઈન્દ્ર’ ૧૨	

૭ ટાલરોય અને ગાંધી	કાકાસાહેબ કાલેલકર	૧૫
૮ પછી આ પત્રો ખરે	રામનારાયણ પાઠક	૧૭
૯ રચનાત્મક રાજકારણ	આચાર્ય દુપાસાની	૧૬
૧૦ હાલ્યા.....સર્વ	રવિશંકર મહારાજ	૨૧
૧૧ વિચાર, ઉચ્ચાર અને...	મુ. ચંદ્રમહાસાગરજી	૨૩
૧૨ મુલકો	લંચુભાઈ શંકર મેજ	૪

વાણજી ગાવિનજી દેસાઈના શ્રવણ

૧. વિશ્વસંહિતા મંડલ ૧

ગાંધીજીની પ્રસ્તાવના 'લોકસમૃદ્ધિની દૃષ્ટિએ લખાયા ■ .. મત્સ્ય ગ
૬૨૭નારને બહુ હિપોગી

શ્રી વિશ્વવ્રત્ય વેદ 'ગીતાની ધીરમ ભીર બાલભગિની સમોતરી, ફરી ફરીને
૫૬૧ચાંદનચેત્ય; અવજી મનન, નિરિધ્વાસનની અધિકારિણી'

શ્રી નાનાબાઈ બડ બહુ મમી આજનુ વિશ્વ એ પ્રમાણે માને તો હેતુ સાંકુડ'

૫ ડિન સુખલાવજી: 'સુમચિન કુરસિ જિન્દગીની પ્રાપ્તિની માળા - ફે
તો એ સાંજી આકે દૃષ્ટ થોજ, પણ સંભાવનારા બાઈનદેન પણ નાચી જાતા'

શ્રી હિમ્મતનાન અભારિયા. 'નમ્રાસ લખાણુમા નમક સત્ય - સોનું અને
સુગંધ-વિના ખીજી રૂં દોખાઈ અને તમારા વાચનનું માખણ તમારી સમોટ,
૬૬૫ને દબાવી નાખે તની ભાષામા આરોગવજી હોય ત્યારે તો સદૃશિત જ થાય.'

મૂલ્ય રૂ. એક, ટપાક આદિ ૦-૨૫

૨. બુદ્ધચરિતામૃત

૫ ડિન સુખનાનજી 'તમારી જિંદગીના બહુમુનના મૂલ્યગ્રી અને રજૂઆતમા
છે, .. રિવિધ પ્રાપ્તિનાથી સત્ય રસમાથી નીચળેસ મધુની વાદ કરાવે છે.'

મૂલ્ય રૂ. ૦-૮૪, ટપાક આદિ ૦-૧૬

૩. ગીતસંહિતા

સમકક્ષી: ધીરજબહેન

આમા વિવાદસીમ તાદિપ્રસંગે વાણિજ્યાલક્ષ્યમા ગવાતા ૨૨૪ ગીત છે

મૂલ્ય રૂ. ૦-૬૪, ટપાક આદિ ૦-૨૫

નવજીવન કાર્યાલય (અમદાવાદ ૧૪, સુખાઈ ૨)

રૂપાયતન પ્રકાશન

જૂનાગઢ

આવા હતા બાપુ-૧ ૨ ૩ દરેકના	૦-૫૦
ગાંધી-ગુરુ	૧-૨૫
ગીતાંજલિ એક અધ્યયન ...	૧-૨૫
અલ્લાહના બંદાઓ	૦-૩૭
મસ્તીની પળોમાં	૦-૭૫
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા . .	૦-૨૦
ગુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા (છપાય છે)	
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા	૧
શ્રી રામદાસ માથે જીવનયાત્રા	૧
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા	૧
માન્યાનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા	૧
આવા હતા બાપુ-૪	૧



નળરાજ જુગલું રમ્યા, જુગલું પાંડવ પાંચ;
રાણી સોતા રડવડ્યા, ચડ્યા મલકની ચાંચ.

*

સા ટોંદો દાં સા લવે, ગરથ કરે બહુ ગાંઠ;
સંપત સંગ આવે નહિ, (જ્યે) દેહ ધરાણે કાઠ.

*

કેકેયી ને મંથગા, પડ્યા કાળને પેટ;
રાજ રોડવી વન વમ્યા. (સને) સંભા રે સાકેત.

*

પડિત પોથા લઈ ખડા, સરસતીને સંશ્રામ;
(એના) મરુલડે • મત્ય પાલટી, મોહન જેનું નામ

*

ગન્યાન મઠિા મોરલો, ભગતિ દળકતી દેલ;
ખયળાં કરમકથા કરી, વનરાવનના જેલ.

વનસુખ બદ

विष्णु
सहस्रनाम





“જેમ મને દહી રંગા છે તેમના મને જમુદું દહી ગયું છે”

—મહાત્મા

અરિયા

કેરેકાભાભાભા

૧૧/૧૨ - ૧૯૧૦ - ૧૯૧૧

અરિયા આગળથી ગોઠવશે
નથી કરતા આગળથી ગોઠવશે
કે તે અરિયા નથી મુશ્કેલી છે તો
મોળી છે — પાપુ



બાપુના પત્રો



તમારા કાગળોથી મને હુઝ
ધયું છે. તમને મારા ઉપદેશ-
પ્રવચનો ગમતાં નથી. પણ તમે
જ્યાં સુધી નિશાળે જતી બાળા
જેવાં રહેા ત્યાં સુધી શિખામણ
આપ્યા વિના બીજું હું શું કરું?
મારે પ્રેમ જો સાચો હોય તો જ્યાં
સુધી તમે અપનાવેલા આદર્શને

વાજબી ન માને ત્યાં સુધી મારે ઉપદેશ આપવા જ
રહેવું પડે ને? તમે જે જીવન સ્વીકાર્યું છે અથવા જે
સ્વીકારવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યાં છો તેની આવશ્યકતા
વિષે તમે શંકા ઉઠાવો છો તે મને જરાયે ગમતું
નથી. જીવને જોખમે પણ સદાસર્વદા સત્ય
જોણું અને આચર્યું તેના તે વળી બદલો શો
હોઈ શકે? જેવાના દેશને માટે મરણું જોના તે
વળી બદલાં હોતા કહે? પિયારો વગ્ગદવામાં
મરીજીતા માત્ર કરવામા તમે વર્ષો આખાં છે તેનો
તમે બદલો ઇચ્છ્યો છે? અપનાવેલાં કાર્ય માટે
આપણે સર્વસ્વ અર્પણ કરીએ છીએ કારણ
આપણાથી તેમ કર્યા વિના રહેવાતું નથી. તમારો
સંતોષ તમારા સંપૂર્ણ આત્મવિશ્વાસમાં રહેલો
છે. જે વિશ્વાસની તમને સંતોષ ન થાય એ ફર-
જિયાત શરણાગતિ છે. સ્વમાનવાળા માણસને એ
નં શોભે. મારી સામેની સંગતિથી આટલું સાફ
સત્ય તમને ન સમજાતું હોય તો તમારા પ્રેમને
હું નાલાયક હોવો જોઈએ. મારા જીવનમાંથી
તમે આટલું પણ ન શીખ્યાં હો તો હું નાલાયક
માણસ છું. અમર્યાદ આત્મવિશ્વાસ અને સત્ય

પરાયણતાની શક્તિ, એ સિવાય મારામાં બીજી
કશી યોગ્યતા નથી. આ સુલો સૌએ મારામાં જોયા
છે અને તમે, જેઓ મારા જીવનમાં આટલાં ઊંડાં
જિતયાં છો તે ન જોઈ શક્યાં હો તો મારામાં કંઈ
ભારે જાગી છે. મારી કીમતીમાં કીમતી સંપત્તમાં
ભાગીદાર બનાવવા ઉપરાંત બીજું હું તમને શું
આપી શકું? જોઈએ મારાં ઉપદેશપ્રવચનોથી
તમારે જોડું ન વગાડવું જોઈએ, પણ જે પ્રેમથી
હું એ આપું એ પ્રેમથી તમારે એ સત્કારવા
જોઈએ. તમે મને તમારો સ્મૃતિકાર ગણતાં
છો તો, બલે હું કહેશ તમારે માટે સ્મૃતિ ન
આપું, પણ હું જોઈએ તો કહું ને કે શાશ્વતં
મહત્ત્વની વસ્તુઓ વિષે અથવા જે દેશને
આપણે આટલો સાદીએ છીએ અને જેને માટે
જીવીએ છીએ તેને સારું આત્મચિંત્ર મહત્ત્વની
વસ્તુઓ વિષે હું તમારી સાથે દલીલ કરું?

પણ આનો અર્થ એવો નથી કે તમને જૂંડા
વિચાર આવતા જ હોય તો એ તમે ન લેખો. મારો
આગ્રહ તો એ છે કે તમારે જૂંડા વિચારોનું સ્વેચ્છ
જ ન કરવું જોઈએ. પ્યાર.

—બાપુ

*

જેણે સંતોષ દિવે રોળાનો રોઠવો ખાધો નથી, જેણે કાવને માટે રક્તિ મને
જાગીને આજની રાત પસાર કરી નથી તે, જે અજ્ઞાન, નને ઝોળાળવો નથી! —જેઠે

મીરાંનાં સજ્જનો

વિમળા પટેલ

૨૧

ચિત નંદન બિલ્વમાર્ગે, બદરા ને ઘેરી માર્ગે.

પતિ પતન હરને ઉત્ત ઘન મરજે,

અમકન બીજવડુ સજ્જાર્ગે.

ઉમડ મૂમડ ચાતૂં દિસરો આયા,

પવન કલે પૂરવાર્ગે.

મિરજને તેરે પ્રાણ જૂઠલ હૈ

દમધ બેઠી સિચાર્ગે.

પ્રાણ વલત મોઢો દરસન દીને

પ્રાણ જો અરણ્યાર્ગે.

ઓ મો મા, પ્રિયતમ જે બડ પ્રિયતમ કરિતે હેન. ચારિ દિકે બાદન ધિરિયા આસિતે છે એ દિકે નેધ મળ્યોન કરિતે છે, ઓ દિકે મેધ મળ્યોન કરિતે છે સમ્ય પ્રિયતમ અમકિયા ઉઠિતે છે. ચારિદિકે મેધ કરિયા આસિતે છે. આદ્ય પૂરું બાદ નહિયા આમિતે છે.

હે નાથ તોમાર મિરજે પ્રાણ જે જવલિયા જેન. એ બક્ષલતાકે તોમાર કષ્ટા સિચને બીંચાગે. પ્રાણ અકિતે આમા કે દર્શન હાઉ (પ્રજા) તોમાર અવે એ પ્રાણ રાખ.

“ઓ મા, આ પ્રીતમ કેટલી બધી વાળ જોવાડાવે છે! કંઈ વિવ બને હલ હોય કે નહિ. ઘટાધાર વાદળોળી આકાશ ઘેરાયુ છે આ કોર મેહ ગારે છે પેરી કોર વાદળ ચડગકાટ કરે છે અને ચારે કોર વિજળી ચમકે. ધોધમાર વર સાદ વરને છે અને પૂર્વને વાયરો સૂરવાળા મારે છે

હે નાથ, તમારા વિરહો આ પ્રાણ સગળી ઉઠ્યો છે બળુ બળુ ચર્ધ રહ્યો છે હવે તો કૃપા કરો અને તમારા કંઠજાળના સિચન વડે આ આ મારી બખૂકતી વસવતા (છાતી)ને બાળી બચાવો. દેહપીજનામાથી ઊછી જતા પ્રાણ પખેડેને પકડી રાખો અને તમારા દર્શનવડે

તમારા શ્રી અરવુકમગમા એને લઈ લો. મારા પ્રજા!

*

૨૨

સૂની મેં હરિ અવન ડી નાવાળ ॥

મહન ચહિ જોડે મોરી મજની,

કબ આરે મહારાળ ॥

દાનૂર મોર પપીટા બોલે,

કોઈ પ્રયુરે સાળ ॥

ઉમખો ચાંદ, દિસ વરસે,

દામિત ઉટો હાળ ॥

ધરતી રૂપ નવા નવા ધરિયા,

ઉન પ્રિયતમ કે કાળ ॥

અરિષ્ટે પ્રણુ મિરધર નાથ,

વેધ મિચે મહારાળ ॥

આમિ દરિર આમતન ધનિ ધનિતેછિ. હે રૂપ જની આમિ પ્રાસદ શિખરે ઉઠિયા દેખિતે છે કબન મહારાળ આસિતેન. હાદર મધુર કાકિતે છે, પાપિયા ન કરિતે છે કોકિય મધુર ઉન્સન કરિતે છે. ઉન્સ મેધ ચારિદિકે વર્ણન કરિતે છે. આજ દામિની સળળ પાત કરિયાછે (કુનપૂરા જેમન સળ ત્યાગ કરિયા બાતાપન પથે બાર બાર લોકિ મારિયા દેમે તેમનિ). ધરિત્રી આજ પ્રજા મિસને જનન નવ નવ રૂપ ધારણ કરિયા છે. હે પ્રીત ર પ્રજા પ્રિયતમ મિરધર હે મહા ગજ દીન આમિવા તોમાર દારદી આજેન મિલિન હજી.

“કાને પડે છે માગ હરિના આમમનના બલકારા મહેવની અટારીએ ચડીને માગ નિ હાડી છ મહારાના કથારે આવે દેડકા, મોર, બપેરા, ટહુકા કરે છે કોયલ મધુર ગીત ગાય છે ઉમરેલો મેહ મન મૂકીને વરની રહ્યો છે ઘરની કુમવધુઓ જેમ લાજ મૂકીને બહાર નજર કરે. તેમ આ દામિની-નારી-મઢી લાજ મૂકીને

એવા. ધરતીએ પણ આજે પ્રભુના મિલન દાવે
નવાં નવાં રૂપ ધારણ કર્યાં છે. ત્યારે હે ગીરાંના
પ્રભુ પ્રિયતમ ગિરધર, હે મહારાજ, હટ આવો
ને તમારી દાસીને તમારા હુધામાં સમાવી દો.”

૨૩

ખાને કાઠું કાઠું ઠલ સમઝાઈ
મહારા વાલ્લભા ગિરધારી ।

પૂછ્યું જનમ કી પ્રીતિ તમારી
અથ નહિં ભલે નિખારી ।

મુંદર ખડન લેખતે સજની
પ્રતિ ભઈ છે ભારી ।

મહારે ઘેર પંધારે ગિરધર
મંગલ આવે નારી ।

ગોલી ચોક પૂરાઈ વાલ્લભા
તન મન તેં જરવારી ।

મહારે મગપણ તોયું સારલિયા
જૂગ સનેલીં બિચારી ।

ખારાં કહે ગોપિન કી વાલ્લભા
લમચું ભયે પ્રજ્ઞવારી ।

ચરણ સવણ હે દાસી તુમહારી
પલકે ન કીલે નારી ।

હે માર પ્રિય, તોરાક કિ બલિયા જુઝાઈ । આમાર
પૂર્વ જન્મેર એ પ્રીતિ, હજીકે જે નિખારણ કરિતે પારિ
ના । હે સ્વજની સે મુંદર અંગે દેખિયા આમાર મન જે
દુખિયા ॥ હે પ્રભુ એલ આમાર મુકે. નારીર મંગલ-
ગીતે શ્રદ્ધ પૂર્ણ લખે ।

હે પ્રિયતમ, તોમાર આગમને આમિ મુકાર
આપના દિન, એ દેહ મન તોમારેઈ અર્પણ કરિન !
આમાર તોમાર પ્રતિ એ પ્રેમ એ જે જૂગ જૂગા-
નતેર । મીરા કહે હે ગોપી પ્રિય, ધક્કાચારિણી આમિ
તોમાર ચરણ શરણ કરિયાહિં તોમાર દાસી અપેક્ષા
કરિતે છે, આર વિનય કરિઓ ના ।

“હે માસ પહોલા મારા મનના છાપ શી
રીતે સમન્નવું. વાલ્મી જુટી ગઈ છે એક પણ જોલ

જડતો નથી. પેલા બપનો મારો પ્રેમ એવો તો
ચાશુ છે કે એને મારા મનમાં શમાવી ચકતી
નથી એવા એના ઉભરા છે. હે સ્વજન મારા,
તમારો મુંદર દેહ જોઈને મારું મન પ્રેમસાગરમાં
અરકાવ થઈ ગયું છે. આવો મારા પ્રભુ, આવો
આવો. મારા ગૃહ આંગણે આવો પધારો. તમારા
આગમનનાં મંગળગીતોથી મારું ગૃહઆંગણું
પાવન થયે.

હે પ્રિયતમ, તમારા સ્વામતમાં મોતીના ચોક
પૂરીશ, આ તન અને મન તેમાં સમર્પણ કરીશ.

મારો તમારે માટેનો પ્રેમ આજનો નથી, કે
કાલનો નથી જુગ જુગાનતરનો છે. માટે મીરા
કહે છે હે ગોપીપ્રિય, ધક્કાચારિણી હું તમારા
ચરણોમાં શરણાગત થાઉં છું. હવે વિલંબ ના
કરો, ચોટલી જ અપેક્ષા આ દાસી રાખે છે.

૨૪

પ્રિય મોલિં આરત તેરી હો ।
આરત તેરે નામની મોલિં ચાલે મુઝેરી હો ॥
આ વન કે રિવલા કહું, મનસા કહું ખાતી હો ॥
તેલ જલાઈ મમકા, બાલૂ દિન રાતી હો ॥
પરિયો પાઈ જ્ઞાન કી, મતિ મમં મવાઈ હો ॥
પીયા તેરે કારણ પલ લવન વાઈ હો ॥
સેજલિયા બહુ રંગિયા બહુ ફૂલ બિખાર્યા હો ॥
વૈલ મઈ તારા મિલન પ્રભુ અજાણું ન આયા હો ॥
આયા સાખણ કાદવા, બરમા રિત્ આઈ હો ॥
મેલા પલ પલ ઘેરિ નેનન નરિ ભાઈ હો ॥

માતા પિતા તુમકો રિયઝ
તુમલિ ભલે મેલો દો ।
તુમ તલિ અડવ ભવાર દો મનમે નહિં આનો ॥
તુમ દો પૂરે સાર્યો, પૂરા મુખ રીતે દો ॥
મીરા વ્યાકૂલ બિરહની, અપણી કર દાસી દો ॥

હે પ્રિય (આમાર જનને) તોમાર આરતિ લઈક
તોમાર નામેર આરતી-અકાવ સંપા આમાર અંતરે

હકિકા । એ તનુએ દીપ કળિ મનને કરિય મક્તી, પ્રેમેર તેલ લ્લાલાર્ધમ સે દીપ દિન રાત્રિ ભવજિમે । જાતેર પાત્રી (માદર) ગિજાછવા બાસિય, હરિતે રતિ બિણ્ણ કરિયા સાબળિયા લઈમ તોમાર જન્મ હે સ્વામન ધન જીવન ઉત્સર્ગ કરિયાછિ । એ શય્યા બહુ રમેર, જાં પૂપ પાતિયાછિ તારા મણિતે ગણિતે રાત્રિ પ્રખાલ હર્ષય, આજ્ઞા એ પ્રજ્ઞ આસિને ના । આજ્ઞા ! એ । ભાદ દામિયા છે, વર્ષો નશુ આસિયા છે મેઘ ધન્યદા કરિયા ધેરિયા આસિયા છે નયને જલ નામિયા છે । આમાર માનાપિના તોમારે દિયાછિ તુમિ ઈ ત ખાલ જાન, તોમારે બાડિયા આનન્દ કોમ ગ્વલ્લીકે રમજુ કરિ ના । તુમિ હે પ્રજ્ઞ પૂર્ણ શૂન તુમિ ઈ દિતે પાર મ્યાકલ મિરહિણી મીરા કે તોમાર આપન કરિયા લઈ ।

હે પ્રિય માનુ આ જીવન તારે માટે આરતિ રૂપ બનેા સંવાર સાજ તારા નામની આરતિ મારા અતર દીપે પ્રકટેા આ તબનેા દીવડો બનાવીને એમા મૂંઝીશ મનની વાટ (બત્તી) પ્રેમની ધાણીનુ તેલ પૂરીને એ દીવો આખી રાત જલાવીશ જ્ઞાનની સાદહી પાથરીને સામે એમીશ અને હે મારા શામળા, એક રતીબાર પ્રેમ નિશા માગીને માનુ આ સાનુ ય જીવન ધન્ય બનાવીશ

આ શય્યા બહુ રમે રગાએવી છે કૂવની તો તેજ બિછાવી છે ખણ આમશના તારા ગણી ગણીને રાતની સવાર કરી, તો ય મારા પ્રભુ આન્યા નહિ । કાવણ ઉતર્યો બાદરવો બેસ વર્ષો જાનના પગરણ થયા એક વડાપૂરા શુધને આવ્યો, આખેા સજબ શર્ધ અર્ધ મારા આ માત પિતાને ય તમને જ સોપ્યા તમે જ સઘળિ બહો પ્રીતમ તમારા વિના હું કોઇને નથી કોઠખતી નથી પારખતી તમે જ સાચુ ખેડું, જે છે, તે તમે છો તમને છોડીને હું કયા ય

જનારી નથી તમારા સિવાય અન્યનું સ્મરણ પણ કરવાની નથી તમે જ હે પ્રભુ, મને સપૂર્ણ સુખી કરી શકો તેમ છેા માટે આ વ્યાકૂળ વિચોગણુ મીરાને તમારી બનાવી લો બનાવી લો.

*

૨૫

હૈ તો મહોશ રમૈયાને
દેખવો હૈ રી ॥

તેશ હી કમરણ તેશ હી મુમરણ
તેશ તી ધ્યાન ધૈ રી ॥

જલો જલો પાવ ધૈ ધરણી પર,
તલો તલો નિરત હૈ રી ॥

ખીશ કે મણુ ગિરધર નામર,
અરવૈ કિષદ ધૈ રી ॥

હે સખિ આમિ તો આમાર પ્રિયતમ કે દેખિયઈ । (હે પ્રિયતમ) તોમાર સ્મરણ તોમાર ધ્યાને ઈ નિષ્કલ શાકિય । ધરગીર ઉપર બેખાને તોમાર પદચિન્હ પદિમે સેઈ ખાનેઈ નિભ વીધિ કરિય । હે મીરાગ પ્રજ્ઞ પ્રિયતમ ગિરિધર આમિ તોમાર અરજેઈ સન હયા શાકિય ।

‘હે સખી, બસ હું તો મારા પ્રિયતમને જ ઝખીશ એનું જ રટણ રટીશ (હે પ્રિયતમ મારા) તારા ખ્યાનમા જ સદા મળ રહીશ માટે માટે એ જ હવે તો રહ છે હે માગ પ્રભુ આ ધરતી ઉપર ક્યા ક્યા ચરચરઃ તમારી દેખાશે ત્યા આ માનુ તીચેસ્થાન દેખાશે હે મારા પ્રાણુ વતલ, તમને જ હું વરેવી છું અને ધ્યાન જપ વગેરે તમારા નામનુ જ કરીશ એમા જ હું લીન રટીશ’

સર્વે પાત્રા અપિ ચૈતેવાં (આશ્રમાષ્ટાકમ્)

ગૃહસ્થ ઉચ્યતે શ્રેયાઃ સત્રીન્ એતાન્ વિભતિં હિ
૥૮૬ ॥

મારે મ આશ્રમમાં ગૃહસ્થ શ્રેય કહેવાય છે, કેમ કે તે
બ્રહ્મચારી, પાનપ્રગ્થ તથા સંન્યાસીને પોષે છે.

દશલક્ષણકો ધર્મઃ સેવિતવ્યઃ પ્રયત્નતાઃ ॥૬૧ ॥

ધૃતિઃ ક્ષમા હર્મા (અ)સ્તેષાં શૌચમ્ ઇન્દ્રિયનિગ્રહઃ
ધીઃ વિદ્યા સત્યમક્રોધઃ દશકં ધર્મલક્ષણમ્
૥૬૨ ॥

દસ લક્ષણવાળો ધર્મ પ્રયત્નપૂર્વક સેવવો : ૧ ધૃતિ
(સત્તા, ધીરજ); ૨. ક્ષમા, બીજો આપણું બગાડે
તો મેં તેનું ન બગાડવું; ૩. હમ, મનસંયમ, મુખદુઃખ,
દાદતકો આદિ દુઃખ સહેવા; ૪. અસ્તેષાં, અન્યાયી
પરધન ન લેવું; ૫. શૌચ, શરીર તથા મનની નિર્મલતા;
૬. ઇન્દ્રિયનિગ્રહ, વિષયથી આંખઆદિને વારવા;
૭. ધીઃ, ૮. વિદ્યા; ૯. સત્ય; અને ૧૦. અક્રોધ, ક્રોધનું
કારણ હોવા છતાં ક્રોધ ન ઉપજવો.

(રાજા) વર્તે ત પિતૃવત્ નૃપુ ॥ ૭-૮૦ ॥

રાજ્યકર્તાએ સ્વદેશવાસી લોકો પ્રત્યે પિતૃવત્ એક-
થી વર્તવું.

પરસ્વાદાધિનઃ શકઃ ।

ભૃત્યા ભવન્તિ પ્રાયશ્ચ તેભ્યો રક્ષેત્ ઇમાઃ પ્રજાઃ
૥૧૨૩ ॥

રાજપુરુષો મોટા બાકો પરધનદારી તથા ભુખ્યા હોય
છે; તેનાથી પ્રજાની રક્ષા કરવી.

ધર્મ એવ હતો હતો ધર્મો રક્ષતિ રક્ષિતઃ ।
તરમાત્ ધર્મો ન હન્તમ્યો મા નો ધર્મો હતોવધીત્
૥૮-૧૫ ॥

માણસ ધર્મને હણે (એટલે અધર્મ કરે) તો ધર્મ
એને હણે છે; અને તે ધર્મ પાળે તો ધર્મ એને પાળે છે.
એટલે ધર્મને હણવો નહિ (અધર્મ ન કરવો).

ઇન્દ્રિયાણિ વશીકૃત્ય યત્ર યત્ર વસેત્ નરઃ ।

તત્ર તત્ર કુરુક્ષેત્ર નૈમિષં પુષ્કરાણિ ચ ॥ ૧૧ ॥
૪-૧૩ ॥

ઇન્દ્રિયોને વશ કરીને માણસ ભ્યાં ભ્યાં વસે ત્યાં
ત્યાં કુરુક્ષેત્ર, નૈમિષપારણ્ય, પુષ્કર સરોવર આદિ તીર્થ
આળીને વસે છે.

પિતા(આ)ચાર્યઃ સુદૃઢ ગાતા ભાર્યા પુત્રઃ પુત્રહિતઃ
નાદંભ્યો નામ રાસેશ્વરિત ચઃ રવધર્મે ન સિદ્ધિતિ ॥
મનુ ૮-૩૩૫

પિતા, ગુરુ, મિત્ર, મા, પત્ની, પુત્ર કે પુત્રહિત,
ને હોય તે હોય, પણ એ તે ધર્મથી અસિત થાય તો
તેને રાજ્યે શિક્ષા કરવી.

કાર્યપણું ભવેદ્ દંડયઃ યત્રોન્યઃ પ્રાકૃતો જનઃ
તત્ર રાજ્ય ભવેદ્ દંડયઃ સહસ્ત્રં ઇતિ ધાણુઃ ॥
૩૩૬ ॥

જે અપરાધમાં સામાન્ય માણસને એક તાંબિયો
દંડ થાય તે જ અપરાધ જો રાજા કરે તો તેનો હળર
તાંબિયા દંડ કરવો.

શસ્ત્રં દ્વિગદિગિરિ આઘાં ધર્મો યત્રો પદ્મધ્યતે ॥૩૪૮ ॥

ભ્યાં અધર્મ આચરતો હોય ત્યાં બ્રાહ્મણવૈશ્યદે
વળે તલવાર આદિ આપણ અહણ કરવાં.

અરક્ષિતા ગૃહે નુદ્ધાઃ પુરુષૈઃ આત્મકારિણિ ।
આત્માન્ આત્મના યાઃ શ રક્ષિયુઃ તાઃ સુરક્ષિતાઃ ॥
૮-૧૨ ॥

અને ઘરમાં બાંધી રાખી હોય ને બારણે માણસને
નેસાડના હોય તે ગે તેની રક્ષા ન થાય; જે પોતે પોતાની
રક્ષા કરે તે સૌ જ સુરક્ષિત રહે.

અથઃ ક્રિયઃ ચ એહેતુ ॥૨૬ ॥
ઓ ધર્મમાં સાક્ષાત્ લક્ષ્મી જ છે.
આરભેતૈષ કમોજિ આન્તઃ આન્તઃ પુનઃ પુનઃ ॥૩૦૦ ॥

કામ કર્યા માણુ દોષ તે થાક ખાઈ ખાઈને પણ
વળી પાણુ કરી મડગ

નાસિનું પચ્ચમ ॥ ૧૦-૪ ॥

ધનું ચાર જ છે, પાંચમો નહીં નથી

શક્તિ પરજને દાતા સ્વજને હું અણવિનિ ।

મધ્યાપાતો વિષાદવાદ સધર્મપ્રતિષેધક ॥ ૧૧-૮ ॥

માતાપિતાઆદિ સ્વજન હું ખી દોષ તેનું ભરખું
પેલખું ન કરતા જે જરા આદર બીજને દાન કરે તે
અધર્મ કરેલા

ભૂત્યાના ઉપદેશન થતું કરીત્યોદ્વેદિક્રમ ।

તદ્વિભવત્યુપદેશકે ભવત્યસ્ત્રી મૂલસ્ય ચ ॥ ૧૦ ॥

જેનું અરજપોષણ કરવું પાનાની રૂબ ૮ એને
પીડા કરીને જે દાન કરે તે હું ખાધે છે

કૃત્વા પાપ ન રૂઢેલ શુદ્ધમાન વિવર્ધતે ।

સ્વરૂપં વાય પ્રખૂલ વા ધર્મવિકલ્પો નિવેદયેત્ ॥

પરાશર ૮ ૬૧

પાપ કહું દોષ તે હાનુ ન રાખવું કેમ કે હાનુ
રાખવાથી તે વધે છે નાનું મોટું જે પાપ કહું તેણે તે
ધર્મ જાણનારને બખાવવું

કૃત્વા પાપ ક્ષિ સતપ્ત્ય તરમાત્ પાપાત્ પ્રમુચ્યતે ।

તેષ કુર્ધાં ધુનરિતિ નિવૃત્ત્યા પ્રયતે ત્વ સ મનુ ૦

૧૧-૩૦ ।

પાપનો પચાતાપ કરે અને ક્ષી એવ નહિ કરે

કેસી નિશ્ચય કરે એટલે માણસ પાપમુખ થાય

એવ ય સર્વ મૃતેષુ પશ્યત્યામાનમાત્મના ।

સ સર્વસમતા એત્ય પ્રદ્વ્યકથેતિ પર પદમ ॥

૧૨-૧૨૫ ॥

જે સર્વપ્રજાએ ના અતરમા બિરાજતા પરમાત્મ
ના રહીન કરે છે તે પ અજને પામે છે

વર દારિદ્ર્યમન્યાયપ્રભવાત્ વિભવાત્ મ્હં ॥

કૃષ્ણતામ્બિકમતા દેહે પીનતા ન તુ યોક્ત ॥

(મરુતપ્રવેશ, સોમયુ ને દેસાદ્યુત, પા ૧૭)

અ-પાપ, અધર્મને ન કરવાના કામા કરીને ધન
કમાવા કરતા નિર્ધન રહેવું સારું ઘરીર પાતળ દોષ તે
સારું જણ સોજા થડીને ઘરીર કલપુષ્ટ દેખાય તે મારું
નહિ

ધર્મો વિ નર ધર્મોજ્ઞ દાર્દ્યવવદ્ધાગમુદ્ધિરક્ષિએષ્ ॥

નો ન લક્ષ્ય વિ-છાર તરુણ લવણ્યુસ મિતો ॥

(જયજય ઉપદેશમિત્યામિ, અધિકાર ૩, પા

૧૦૧૭ મ્લો ૪૪)

પચ્ચાર્ધ કરીને બીજને િગીને બેગા કરેલા બા

દારાદિ રિનાત પત્ન્યા મલ્લમ પામી કરે તો તેમા

તેની આડીતરી વધે નહિ જેમ ખાર પાળી પાવાથી

ગાડ વધે નહિ તેમ

અન્યાયેન તુ યા લક્ષ્મી મા પ્રદીપનાદુકૃપતિ ।

અનીનિ કરીને મલ્લમ મન કમાય તે ઘર મળ

ગાળીને નેત્રો કરવ જેવું છે

(જિહ્વહીરગ્નિ પાશ્વનાયચરિત, પાનુ ૪)

દરિદ્રજન એમા આશિયે, જેમા ફોકલકમ,

આપ કરાવે દુકડા, પરમુખ રાખે રંગ (કર્મર)

પરદેશી ગમેા મોલવા, ઘર હીરાની ખાણ (કર્મર)

ને જાનું હરિ દર હે, હરિ દુકલકે મારિ,

આડી તેડી કપટની તાતે હીમત નાટી (કર્મર).

થથા ક્ષિ મરિનૈરે વરદર યત તત્રોપવિરયતે ।

તથા ચતિગૃહ્ણતે ક્ષિ વૃત્તરોપ ન રક્ષતિ ॥

૧ અનન્ત ૪-૩૦ ॥

જેમ જેને કપડે માણસ નવા ત્યા એમી જાવ છે,

તેમ માણસ એક વાને અનાયામમા પડ્યો તે સર્વ વાને

અનાયાર કરેને ધર્મ જાણ છે

એક વાર એક મોટા જંગલમાંથી એક વાંદરા બાજુના ગામમાં આવી ચડ્યો. એણે એક મકાનની આગામી ઉપર લાલપીળા ચટાપટા-વાળી એક શાલ સૂઝાતી જોઈ. કુતકલથી એણે શાલ ઉપાડી લીધી અને હૂક કરતો ફૂલીને બાળ્યો.

સ્ત્રીમાં એક ડાશીમાં વાડીમાં ખડ નિંદતાં હતાં. તેમના બેડા ધોરિયાને કાઠે મૂકેલા. વાંદર છુની નજર તેના ઉપર પડી. તરત બેડા ઉપાડ્યા અને હૂક કરતો ચાર પગે કુદતો નાઠો.

જંગલમાં એક મોટું તળાવ હતું. તળાવની પાસે નાનકડી ટેકરી હતી. વાંદરાભાઈએ તો આસપાસના જંગલમાંથી પ્રજ્વળતા હાઠકાં એકઠાં કર્યાં અને તેની ચૂંપડી બનાવી. છાણ લાવીને તેનાથી લીધી. કાનમાં માછનાં આસઠાં લટકાવ્યાં અને શાલ બોલીને રાતની જેમ ચૂંપડીમાં બેઠો.

રાત પડી. જંગલમાં અંધકાર છવાયો. તમરાં ત્રમ્ ત્રમ્ જોલવા લાગ્યાં. સમ સમ કરતી રાત જવા લાગી. વૃક્ષોના આળામાં પંખી પોંઠમાં. સરોવરમાં જળ જંખ્યાં. મધરાત થવા આવી. એવે સમયે ગાંઠ અરવ્યમાંથી એક વાઘ પાણી પીવા આવ્યો. સરોવર કાંઠે ચઢે છે તેવો જ અવાજ સંભળાયો.

‘એઈ, કોન પાની પીતા હૈ?’

કોના પડ્યા સાંત જંગલમાં ગાંછ રહ્યા.

વાઘના શરીરમાંથી એક છુનરી નીકળી ગઈ. લયલીત બનીને એ ચારેકાર જોવા લાગ્યો. કોઈને ન હીકું એટલે ફરી પાણી પીવા આવ્યો એવામાં અવાજ ગાંઠ્યો:

‘સુનતા નહીં હૈ, કોન પાની પીતા હૈ?’

વાઘે ટેકરી તરફ જોયું, પીળી આંખો પહોળી કરી કાન ઊંચા કર્યો. ત્યાં અવાજ રુપદ થયો

‘રૂપા કેરી મહુલી, સોને લીંપી છે, કાનમાં બે કુંડલિયાં ને રાત બેઠા હૈ!’

‘બળસ્તાર, રત્ન વિના પાણી પીયું છે તો!’ વાઘ તો ડરી ગયો. ચૂંપડી તો છેક ટોચ ઉપર હતી. ધીમે ધીમે ટેકરી પર ચડ્યો અને થોડે દૂર ઉભા રહી બે પગ વચ્ચે પૂંછડી દળાવી માથું નમાવી પૂછ્યું: ‘રાત સાંજ, રત્ન આપો તો પાણી પીઉ?’

‘જાઓ, પી લો.’ વાંદરાએ હુકમ કર્યો: ‘લેડિન દેઓ, પાની પીકર ઈધર બેઠો, જોર દસરા કોઈ આવે ઉસકા ધ્યાન રખો.’

‘છું હંજૂર’ કહીને વાઘ તો નીચે આવ્યો. પાણી પીવા લાગ્યો. વારે વારે પાછું વાળીને જોતો નવ, ઝટપટ પાણી પી લીધું અને પછી ચૂંપડીથી થોડે દૂર બેઠો. સરોવર તરફ મોં રાખ્યું અને થોડી કરવા લાગ્યો.

અધઘડી ચઈ તેવામાં મોટો મદજરતો માતંગ આવ્યો. સૂપડા જેવા કાન હલાવતો, સૂંઠ ઊંચી નીચી કરતો, પાછળ નાનકડી પૂંછડી ફેરવતો હાથી આવ્યો. જોવો સરોવર પાસે પહોંચ્યો તેવો જ અવાજ સંભળાયો:

‘એઈ દેખતા નહીં હૈ?’

હાથીએ આમ ઊંચે જોયું, આંખ ઝીલી કરી. કાન પહોળા કર્યો. એટલે અવાજ ફરી સંભળાયો:

‘રૂપા કેરી મહુલી, સોને લીંપી છે, કાનમાં બે કુંડલિયાં ને રાત બેઠા હૈ.’

હાથી તો ઠરી ગયો અત્તણ્યા રથળમાં, અત્તણ્યા અવાજથી માલુસ ઠરી નવ છે. એણે તો ખીસા અવાજે પૂછ્યું:

‘રત્ન આપો તો પાણી પીઉ?’

‘હાં, પી લો. જોર બેઠ જાઓ.’

હાથી પાણી પીને વાઘની બાજુમાં બેઠો.

થોડી વારે એક ચિત્તો આવ્યો. એને હાથીએ હુકમ દીધો. એ પછુ બચ પામીને રબ માગી, પાણી પી બેઠી ગયો. પછી દીપડો આવ્યો, એક મોટો માતેલો સાંઠ આવ્યો, જબરજસ્ત ગેડ આવ્યો. દરેક બેઠી ગયા જેમ જીવ વધારે ડાખશે તેમ અંદરથી વધારે બીકણ હોય. ચેરને માથે સવાયેર મળે ત્યા ગરીબ ગાય જેવા થઈ બચ.

‘અધી’ ધડી રાત રહી તેવાંમા વનરાજ મિલ આવ્યો. મોટો કેસરી સિંહ, કાલમથો, ગોઠણ મુધી કેશવાળી લટકે, પૂછડાને ગડા માથે ઉપાડીને ધીમી ચાલે આવ્યો આવે છે. પાણી પીવા બચ ત્યાં અવાજ ગાળ્યો.

‘એઈ, કાન પાની પીતા હૈ?’

સિંહે ધીમે રહીને મોકુ ફેરવ્યું, આસપાસ ભેળું, પાછળ જુએ ત્યા ફરી અવાજ ગાળ્યો : ‘દેખતા નહીં હૈ?’

‘રૂપા કેરી મદૂલી, મોને લીંપી છે,

કાનમાં બે કુંડળિયા ને રાજ બેઠા હૈ?’

વનના સબને નવાઈ લાગી આ જંગલમા નવો રાજ કોણ બન્યો. એણે તો કરી દરકાર ન કરી ને પાણીમાં મોં નાખ્યું ત્યાં તો બધા બનવરો એકસામટા બેસી ઊઠ્યાં : ‘દેખતા નહીં હૈ, રૂપા કેરી મદૂલી મોને લીંપી છે, કાનમાં કુંડળિયા ને રાજ બેઠા હૈ.’

સિંહે ઉભે ભેળું તેણે નજર ફેરવી છેક ટેકરી મુધી બંને બાજુ હારબંધ નાના મોટા જનાવર બેઠાં હરણ, શિયાળ, ગાય, વાછડા, જરબ, ત્રિશક, ત્રિપ્પા, નાર, અરે વાઘ, દીપડા, ચિત્તા, રીંછ, માતેવા સાંઠ, પાડા. જેડા સૌ જૂપચાપ, નીચે મોઝે, પૂછડાં બનાવી બેઠી ગયેવા.

સિંહે વિચાર કર્યો આમાં કેઈક ભેદ છે. નહિતર શિયાળ જેવાં લુચ્ચાં, હરણ જેવાં ચપલ, હાથી જેવાં અકલમંદ, વાઘ જેવાં બહાદુર, જેડા જેવા વકરેલાં, માઠ જેવાં મદો-મત્ત પ્રાણીઓ

આમ જૂપચાપ બંદાશુદામ બની બેઠી ન બચ! નક્કી આ કેઈ ભેદી રાજ લાગે છે. મારા જેવા સાવજને દબડાવે, આટલાં બધાં જંગલી હિંસક પ્રાણીઓને એક અવાજે વશ રાખે, એ કેઈ જેવો તેવો ન હોય, ભારે મોટો સત્તાવાળો હોવો બેઠો. એની સાથે સવામાં ભેખમ છે.

આમ વિચારી મનમાં વગ ખાઈ રજા લીધી. પાણી પીને હારમા બેઠી ગયો. વનરાજને ભારે બેઠકપ આવી પછુ શું કરે?

થોડી રાત બાકી રહી, પ્રાચડના દોરા કુટવાની તૈયારી છે એટલામા એક નાનકડો સસલો આવ્યો. મીધો સરેવર તરફ ગયો જેવો. પાણી પીવા બચ છે ત્યાં વનરાજને અવાજ ગાળી ઊઠ્યો : ‘કાન પાની પીતા હૈ?’

સસાભાઈએ તો પોતાના કાન ઊંચા કર્યાં અને આમ કરીને ઝીંપી તજરે ભેળું. બધે કશું ન સાંભળ્યું હોય તેમ પાણી પીવા લાગ્યો.

સિંહને પોતાની જ સત્તાને ભંગ થતો હોય તેમ એ ત્રાડ્યો ‘દેખતા નહીં હૈ, રૂપા કેરી મદૂલી, મોને લીંપી છે, કાનમાં બે કુંડળિયા ને રાજ બેઠા હૈ!’

સસાભાઈએ તો ફરી કાન ઊંચા કર્યાં. જરાય ગભરાયા વિના માથે સવાલ કર્યો : ‘કયા રાજ બેઠા છે?’

આવાં સમર્થ બનવરો એક હાકલે બેઠી ગયેલા ને આ એક નાનકડો મોં સામે સવાલ કરે છે? સિંહને ભારે નવાઈ લાગી અને ચુરસો ચડ્યો. ગજ સાચો છે કે મોટો એટલું બળવાળી હિંમત પોતે ન કરી શક્યો તે હિંમત આટલો નાનકડો સસલો બતાવે તો તે બળીને રાજ થવાને બદલે સિંહને લાચુ’ કે બળે પોતા-નું જ અપમાન યાવ છે. પણ સસલાએ તેની દરકાર ન કરી. એ બોલ્યો : ‘સિંહબાપુ, તમારા જેવા સમર્થ, વનરાજ આમ બંદાશુદામ બની

પોતાના અંતરના અવાજને દબાવી બેસી જશે તો પછી ચર્ચ રહ્યું. મને ક્યાંઈ સત્ત્વ દેખાતો નથી. ક્યાંઈ દેખાતી મહુલી નથી ને સોનાથી લીંપેલી નથી.'

‘તો આ બધા મુદ્દા છે?’

‘મૂરખ નથી, અજ્ઞાન ને કાચર છે. સત્તાના લોભીયા છે. માફ કરજો બાપુ, હું કોઈ સત્ત્વ દેખતો નથી. અને સત્ત્વ હોય તો ચ શું?’ એક દમ સસાએ કાલ જિંચા કથો અને ‘પંચ ઠેરવી દહ તાપી બોલ્યો: ‘પાણી પીવામાં રત્ન લેવી પડે? એવો કાચદો તો ક્યાંઈ સાંભળ્યો નથી. લગવાન વરસાદ વરસાચે ને સફાવર બરાચ એમાં પાણીની ડોણ ના પાડી શકે? અને ના પાડે તે કેમ ચાલે?’

‘એમ તો મને ચ લાગે છે. પણ આટલા બધા કાચદાને માન આપે ને આપણાથી કેમ તોડાય, અને હું વનને સત્ત્વ ઊઠીને કાચદો તોડું. પછી મારું ચ ડોણ માને?’

‘સિંહ દાદા,’ સસો બંભીર જનીને બોલ્યો: ‘તમારા જેવા મહારથી આમ દબાઈ બધ પછી ખીજતું શું બન્યું? પણ કરકત નહીં, હું એનો કોઈ ખોટી નાંખીશ.’

‘તું?’ સિંહના ચરીરમાંથી મુઠારી વળી ગઈ. ‘રહેવા દેજે નાંકકનો માર્યો જઈશ.’

‘બહે ગમે તે થાય. જે સાચું છે તે બહેર કરવું જ રહ્યું.’ આમ કહી સસો ટેકરી પર ચાલ્યો. બંને બાજુ બેઠલાં જળમાં પશુઓ એઈ રહ્યાં. એકબીજાની સામે જેવા લાગ્યાં, કોઈ એની હિંમતથી ક્યાંઈ ગયાં તો કોઈએનો બળ બવાની બીકે ઠરી ગયાં. કોઈએ કહ્યું: ‘એવો રહેવા દે, મશાઈ જઈશ.’

નીચેથી ઉપર ને ઉપરથી નીચે નકલી સત્તાના હુકમો ફરી વળ્યા. કોઈને મણકાથી પિના સત્તા-મહી સમદો આગળ ચાલ્યો. છેક મહી પાને

પહોંચ્યો. સત્ત્વ સાંહેબની સામે બંઈ બિલો. એનો સાંત, સ્વસ્થ, સત્યામદી અવાજ સન્નિતા અધ-કારમાં ગાજી રહ્યો.

‘હાડકાંની મહુલી!’ સત્તાની આંખો કોધથી લાલ બની. બધા પ્રાણીઓ ધ્રુજી ઊઠ્યાં. સસલાએ એવાજ અવાજે કહ્યું: ‘છાણે લીંપી છે!’

અને પોતાના સ્વભાવ પ્રમાણે સત્તાજી પડખાં ખજવાળી, દાંતિયાં ફરવા લાગ્યા. શિયાળથી સિંહ સુધીનાં પ્રાણીઓને થયું: ‘હમણાં આ સંસો માર્યો ગયો સમજવો.’

પણ પ્રાણીઓ સત્ત્વને વળગી રહેનાર સસ-લાએ અપાં કાળ પૂરું કયું:

‘હાડકાંની મહુલી, છાણે લીંપી છે, કાનમાં બે ગાસડિયાં ને બંદર બેઠા હો!’

‘હૂક’ કરતો વાંદજો અસત્યનો અંચળો ફેંકીને કુધો પાસે બેઠેલા વાઘે છત્રંગ મારી તેનું પૂછકું પકડ્યું. ચોડ વાળ હાથમાં આગ્યા ને ફે બાડ પર ચઢી ગયો.

બધાં પ્રાણીઓ એકઠા ચર્ચ આશ્ચર્યચકિત બની બેઈ રહ્યાં. પોતાની કાચરતા અને અજ્ઞાનથી ચરમિંદા બન્યાં

સત્યામદી સસલાને અભિનંદન આપ્યાં ને સત્ત્વનો અદ્વૈતપ્રકાશ પુર્વાકાશમાં પથરાયો.

આ એક જૂની લોકવાર્તા છે. ધર્મકારણ, અર્થ-કારણ કે શબ્દકારણ દરેકમાં પ્રથમ લોકહિનાઈ નિયમો બતાવે છે. સમય જતાં નિયમો ટૂંક બને છે. તંત્રમાં જડતા આવે છે. સત્તાપ્રેમી માણસો બંધારણીય સ્વાંગ સળેને એના બંદાગુલામ બની બધ છે. લોકદેવાલુની ભાવના, સત્યનિષ્ઠા દૂભાય છે. ત્યારે, યુગપરવર્તક સત્યામદી જાગે છે અને પ્રજાજીવનને એ વાંચિક જડતામાંથી સુધા કરે છે.

દૂર દુરના મુકામ પસંદ એક માલિક બ્યારે ઘરની સલાખ લેવા જતા હોય છે ત્યારે એને નાના મોટા વીઠળાઈ જાય છે એની જ રીતે પરદેશમાં પડતે ખાતર પોતાના બાળનમ્યાને મૂકીને પિત્ર ધન મ્મતાં હોય છે અને તે બ્યારે રહેશ રળ ઉપર આરતા હોય છે ત્યારે નાના નાના બાળકો એના પગમાં પડી જાય છે એની મોઢામાં ભરાઈ જાય છે પડી પૂછે ઠ અમારે મારે શું લાગ્યા ? પ્રેમાળ પિતા જે કાર્ક મૂકી ભેગી કરી લાગ્યા હોય તે બચ્ચાના યાગમાં મૂકે છે એની લાગણી કરે છે સૌ ભેગા મારી તે આનંદ ભૂટે છે ભૂટાવે છે ને મોજ કરે છે

ચાચાણનું આવડું અમારે મન તબુ છે પ્રાથમિક શાળા જેવું અમારું આ વિદ્યાભ્યાસની મારી અપ્પાખન મંદિર તથા ખીણ મહાશાળાઓમાંના બાળકોની મઝા આવીને ઉલ્લાસ છે ને તે એ એક જ હોય છે અમને કંઈક આપે ' દૃષ્ટિ હોય છે માત્ર શિક્ષણની

પાઠા જવાનો વખત થયા છે મોટાં જો આરત આવીને આગણ્યમાંના લીમડાની છાંયે ખડકાય છે તમે વખતે એક વિશ્વપ્રેમી બાપી ચોં છે ને માગણી કરે છે 'ચાચાણ કુ રહી જાઉં છું અને કેમ નહિ? આ આ છાંયે જોઈને થ તરછોડી રહે ખરા? એને થ મતે છે તે છે

‘શીખ ધર્મનું મર્મ’

ધર્મ અનંત અને જે એક છે તેનો આ રાત છે આરંભ છે તે માનવને અનેકતાથી એકતા તરફ લા જવા મારે પ્રેરણા આપે છે આજથી પાચસો વડ પહેલા આપણા દેશમાં લોકો અનેકતાના મઝા ફાલવા હતા એક પ્રભુના અનેક ખડ કરી દીધા હતા અને દર એક અતિ-નાનિતો હૃદયતા ધરતુ મ્મલ નર્ક બેઠો હતો પરિણામે ભદ્રશાવ દરેકો હેનમાં પેળી ડબો

હતો તેને વટાવા મારે મુક નાનક આ-વા (નાનક-ના-અનેક) પ્રભુ જ સત્ય છે તે એક છે અકાલમૂત છે તેનું સ્મરણ કરવું સારા કામ કરવા મત્તમ કરવે આવવા તેમના મુખ્ય સિદ્ધાન્તો જન પાતકી બાન ન પૂછે પૂછે ક જ બને રે ' સિંહર હરિકા નામ ચો કર ઉત્તવ કામ ' સેવા મા ' સૌથી સરળ છે ઉત્તમ આધ્યાત્મિક માર્ગ છે શુક દરેકની અદર છે તેના શિખ (શીખ) નનિયે વિશ્વાસ રાખીને તેનું સ્મરણ કરવું મના અને સ્મરણ દારા અદમ્મ ચોટો થાય છે ત્યારે મમતા અથવા મોહની દિસાનો જે આપણને રાત દિવસ ધરી રહી છે તેમાં એક છિ ધર્મ જાય છે તે છિ માથી અનંત એક હિરના ફર્શન થાય છે

* * *

આમણ્યમાંનો મહાર લીમડો એની બાજુમાં હમણા જ બેઠો થએલો નવવૈદનની સજેરે સહેરાતે અ સોપાલવ એની પાસે ચાચાણ આટો મારે હનલ ગીડો સાારનો વાણુ હનલમાં મીનજતા આપતો હતો સામેનો મધુમાતલીનો માડવે ચાચાણ સામે હમ હસ ધર્મ રહી હતો એ માડવા તરથી આનંદસોરજ વાગીમાં કોઈકે કાર્ક પડ્યું

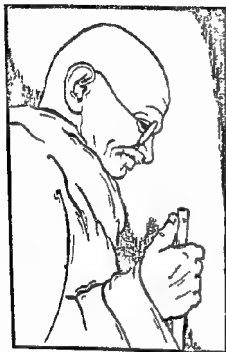
ચાચાણ જાનવક્ષની સાખાએથી એનો જવાન આવે છે બધાની સારે હળીમળીને રહેવાનો સક્રમ્મ દુદ છે પણ ધન ને કે અમુક મર્મદા રાખીને બીજાઓની સાથે જોમરે છે આપણો પ્રેમ કેઈ પર બળાયુ કરે ન થર્મ પરે દુધમાં જેમ તર ઉપર તરે છે દુધને તે બારકપ નથી બનતું તરી રીતે આપણે જીવન બ્બાની કરનાને પ્રયત્ન કરીએ કેઈનું દાર-પરતુ અથવા દિલનું - મોકીને નહિ બોનતુ જ્ય સુધી તે દાર પ્રભુની કૃપાથી ખુ તુ મુકમાં ન આવે ત્યા મુરી દરેકની મ્મી ! અને સન્માન માયવસાની કા/જ રાખેવી ' "

*

બુદ્ધિ એટલે જગતની અનેક ઘટનાઓનું માની વીધેતુ બાબ જ્ઞાન એવો અર્થ થયો વાર કરવામાં આવે છે એવી બુદ્ધિ આશ્રમમાં ઓઠી ફેળવાન છે એમ મારે કબૂત કરવું પડ્યો પણ બુદ્ધિ એટલે સમજણ વિવેક ઈત્યાદિ અર્થ હોય તો તે આશ્રમમાં ચોગ પ્રમાણમાં કેળવાય છે —માધીજી

ખાખા હસા ખાખુ

‘ઈ-૬’



ખાખુનો આશ્રમ એટલે શંભુમેળા.
તેમાં જતનનના અને બાનભાતના
લોકો આવતા.

ખાખુ સેવાશ્રમ જતા પહેલા વર્ષા-
માં મગનવાડીમાં રહેતા હતા ત્યારની
આ વાત છે. ત્યાં નાનું સરખું રસોડું
આશ્રમવાસીઓનું ચાલતું હતું. જ્યાં

જુદું જુદું રસોડાનું કામ મળતું. કોઈ
બાઈ કે બહેન પોતાના કામમાં આજસ
કરી નય તો રસોડાના વ્યવસ્થાપકને
મુશ્કેલી ઊભી થઈ જતી ને અકબાઈ
જતા. ને તરત ફરિયાદ કરવા ખાખુ
પાસે દોડી જતા. ને કહેતા: ‘આજે
પેલા બાઈએ લોટ નથી દળ્યો તો શું
કરવું? અને ફલાણા બાઈએ શાક નથી
સમાર્યું તો શું કરું?’

ખાખુએ રસોડાના વ્યવસ્થાપકને
કહી રાખ્યું હતું કે કોઈ પણ કામ ન
થયું હોય તો તે કામ સારુ મને
ખાલાવો.

પેલા વ્યવસ્થાપક બાઈને ખાખુ
માટે શંકા હો કે ગમે તે પણ ખાખુની
પરીક્ષા કરવાનું મન થયું અને એક
દિવસે ખાખુ પાસે જઈને ફરિયાદ કરી
કે, ‘ફલાણા બાઈએ આજે ઘઉં નથી
દળ્યા તેથી રોટલી કેવી રીતે બનાવું?’

ખાખુ તરત પોતાનું અગત્યનું કામ
પડતું મૂકીને ઊઠ્યા અને હસતા બો-
લ્યા, ‘ઓહ, એમાં શું! ચાલો હું દળવા
આવું છું.’

સાચે જ ખાખુ ઊઠ્યા અને ઘંટી
પર પેલા વ્યવસ્થાપક બાઈની સામે
દળવા બેસી ગયા.

પેલા વ્યવસ્થાપક બાઈ તો શરમતા
માર્યા નીચું બેઠીને ખાખુની સાથે દળતા

રહ્યા અને મનમાં વિચારતા રહ્યા કે, અરે રે, મેં ક્યાં બાપુને કહ્યું ને બાપુની પરીક્ષા કરી ! હું એકલો પણ દળી શકત. બાપુને કેટલું કष्ट આપ્યું ? જરાતના એક મહાનપુરુષને પોતાના કિંમતી કામમાંથી ફક્ત તેઓની પરીક્ષા કરવા ઉઠાડ્યા ?

આમ તે વ્યવસ્થાપકભાઈ મનમાં ને મનમાં પસ્તાવા લાગ્યા અને છેવટે હિંમત કરીને ભારે સારે બોલ્યા ‘બાપુ, આપ જાઓ, હું બાકીનું દળી લઈશ.’

બાપુ પાસે તો કામને. ડુંગર ખડકાયેલો હતો. તેથી તેઓ પાછા પોતાના કામ પર ચાલ્યા ગયા.

પણ બાપુ મોટાં કે નાનાં કામોને કેટલું સમાન મહત્ત્વ આપતા તે તો આવા પ્રસંગે જોઆએ અનુભવ્યા હોય તેવા નિકટના સાથીઓ જ જાણતા.

*

વર્ષામાં ૧૯૩૮માં મગનવાડીમાં બાપુ સાથે થોડાંક ભાઈબહેનો રહેતાં હતાં તેથી નાનકડા આશ્રમ જેવું થઈ ગયું હતું. બધાં એક રસોડે જમતાં હતા. સૌ પોતપોતાનાં વાસણો તો માંજતાં જ પણ ઉપરાંત રસોડાનું બીજું કામ ભાગે પડતું કરતાં હતાં.

એક વાર બાપુને વિચાર આવ્યો કે, સૌ પોતપોતાનાં એમાં વાસણ માંજે તે

કરતાં બે ત્રણ જણાં જ બધાનાં એમાં વાસણ માંજે જેથી એકબીજા પ્રત્યેના પ્રેમભાવ વધે. બીજાનાં એમાં વાસણ માંજવામાં જે શૂન્ય હોય છે તે પણ દૂર થાય.

આ વિચારને તરત અમલમાં મૂકવા બાપુએ પ્રાર્થના પછી આ વાત મૂકી. અને કહ્યું કે, ‘કાલથી પહેલો વારો મારો અને બાનો છે. સૌ પોતપોતાના એમાં વાસણો માંજવાની જગાએ મૂકીને ચાલ્યાં જાય.’

સૌ વિચારમાં પડી ગયાં, પણ બાપુનો હુકમ એટલે કોઈ કંઈ બોલ્યું નહીં.

બીજે દિવસે સૌ જમીને પરવાર્યાં. બા અને બાપુજી વાસણ માંજવાની જગાએ બેસી ગયાં. અને દરેકને કહ્યું કે, ‘વાસણ મૂકી ચાલ્યા જાઓ.’ બધાં જરા ખમચાયાં પણ બાપુની આજ્ઞા એટલે શું થાય. બધાં એમાં વાસણ મૂકીને ચાલ્યાં ગયાં.

બા અને બાપુજી બધાંનાં એમાં વાસણો માંજવાં મંડી પડ્યાં. ત્યાં રસોડાના વ્યવસ્થાપકજી આવી પહોંચ્યા ને બા, બાપુજીની સાથે વાસણ માંજવા બેસી ગયા. રસોડાના વ્યવસ્થાપકને કોઈના પણ કામમાં મદદ કરવાની છૂટ હતી તેથી બાપુએ તેમને વાસણ માંજતા

રોક્યા નહીં.

વાસણ માંજતાં માંજતાં બા અને બાપુજી વચ્ચે મનોરંજન પણ ચાલતું અને કોણ વાસણ વધુ ચકચકિત માંજે તેની પણ સ્પર્ધા થતી.

અને મનક કરતા બાપુએ રસોડાના વ્યવસ્થાપકને કહ્યું, ‘જુઓ, કેવા સાફ થયાં છે?’ અને બાપુજીની પછી તો વાકધારા ચાલી. ‘માણસ નિશ્ચય કરે તો દુનિયામાં એવું કયું કામ છે જે તે ન કરી શકે? આખરે આપણાં ઘરોમાં શું થાય છે? સ્ત્રીઓ જ ઘરનાં બધાં એકાં વાસણ સાફ કરે છે. આ આપણું મોટું કુટુંબ છે. અને આપણે સ્ત્રીપુરુષનો ભેદ નાબૂદ કરવો છે. એટલા માટે મેં રસોડાની જવાબદારી કોઈ બહેનને ન સોંપતા તમને આપી છે. સાબરમતીમાં પણ મેં રસોડાની જવાબદારી વિનોબાને આપી હતી. હું મોનું છું કે, સ્ત્રીપુરુષ-

નાં કામોની બાબતમાં જે ભેદ છે તે આપણા આશ્રમમાં રહેવો જ ન બેઠાં. અને ખાસ કરીને રસોડું તો પુરુષોએ જ ચલાવવું બેઠાં. મેં મારા જીવનમાં આવા પ્રકારના અનેક પ્રયોગો કર્યા છે. અને હું એવા નિર્ણય પર આવ્યો છું કે, સામુદાયિક રસોડું ચલાવવામાં જે કુટુંબભાવના વંધે છે તે બીજી કોઈ રીતે નથી વધતી. જે રસોડું ચલાવે છે તેની જવાબદારી ઘણી જ મોટી હોય છે. બધી ચીજોને વ્યવસ્થિત અને સ્વચ્છ રાખવી અને જેટલા ભોજન કરનારા હોય તેમને ભગવાન સમજીને પ્રેમથી ખવડાવવું એ આધ્યાત્મિક પ્રગતિની મોટી સાધના છે.’

આમ બાપુ દરેક કામમાં ભાગ લઈને તે તે કામના વ્યવસ્થાપકને નાનાંમાં નાનાં કામનું મહત્ત્વ સમજાવતા.

આપણા દેશમાંનાં ઘોર દારિદ્ર્ય ને બેઠારી બેઠાને હું રહ્યો છું, પણ મારે કબૂલ કરવું બેઠાને કે એને માટે આપણાં પોતાનાં બેઠારી ને અગાધ જ મોટે પ્રાણે જવાબદાર છે. આપણે સ્ત્રીસ્ત્રીનું ગૌરવ સમજાવવા નથી. એટલે મોઝી જોડા રીતવા સિવાય બીજું કયું કામ નહીં કરે, તે માનશે કે બીજું બધું કરવામાં દલકાર્ષ છે. એ જોડે જવાલ જવો બેઠાં. માત્રી દાનતથી દામપત્ર ચલાવવા માગતા હોય તે બધાને માટે દિલ્હિસ્તાનમાં પૂરવું કામ પડેલું છે. કંઈરે દરેક આણસને કામ કરીને રોજના રોટલા કરતા વધારે કમાવાની શક્તિ આપેલી છે. ને એ શક્તિ વાપરવા રાજ હોય તે દરેકને કામ મળી જ રહેશે. જે માણસ શુદ્ધ કોડી કમાવા માગે છે તે મોઝ પછી જાતની મજરીને દલ્લો નહીં ચલે. માત્ર કંઈરે આપેલા દામપત્ર વાપરવાની તૈયારી બેઠાં.

—માંખીજી

દાદાજી પાસે વાતોનો ખબરો દાદાજી દર રોજ વાળુ કરીને નમતી સાજે અમારી કુળીમા આવે કે તરત બાળકો દાદાજીને વિદાગાર્ધ વળે કોઈ દાદી જે એ તો કોઈ ચરમા જે એ, કોઈ દાવીમા માયા ઉપર હાથ ફેરવે તો કોઈ પીઠ ઉપર ચડી બેસે બે ત્રણ નાના ટાબરીમા તો દાદાજીનો ખોળો ખુદે જાણે ગાદલા પુદતા ન હોય 'તો બીજા બે ત્રણ જણ દાદાજીનો ડગોશી લઈને' 'દાદાનો ડગોશી લીધો' ગાતા જાય ને રમતા જાય

દાદાજી હસતા હસતા કોઈને ટપની મારે કોઈને બની બરે તો કોઈને ગ્રેમથી ધબકા મારે બાળકોના માબાપો દાદાજીને હેરાન ન કરવા બાળકોને ધમકાવે પજુ સાબળે કોણ?

પણ જ્યાં દાદાજી કહે કે 'આરો મોકરાઓ આજે તો સરસ મળની વાર્તા કહું છું' એટલે ટપોટપ બધાય દાદાજીને મધ્યગિહુ બનાવી ગોગાકારમા હાહાકાર થઈ બેઠી જાય ને દાદાજી વાર્તા પછી એવી સરસ કરે કે બાળ ગોપાળોને મજા આવે ને જ્ઞાન પણ મળે

ઘણી વાર બાળકો દાદાજીને અવનવા પ્રશ્નો કરે ને દાદાજી વાર્તાના રૂપમા તેના જવાબો આપે આજે શેડા મહેમાનોના બાળકો પણ આવેલા હતા તેથી દાદાજીએ તેમની સાથે એક બાજુ કરી વીધી

જેવી એકબાજુ વિધિ પૂરી થઈ કે એક બાળકે પ્રશ્ન કર્યો 'હે દાદાજી, તમે મારા બાપુજી જેવડા હતા ત્યારે નોકરી કરતા?'

દાદાજી હસતા હસતા બોલ્યા, 'હા બેટા, હું પણ તારા બાપા જેવડો હતો ત્યારે નોકરી કરતો હતો'

'તો હવે તમે કેમ નોકરી નથી કરતા?'

'અરે દીકરા, મારા ઘરમાંને કોણ નોકરીએ રાજે હું ઘરડો થયો એટલે મારા શેઠે મને રજા આપી'

ત્યા બીજી બાળક તરત જ બોલી ઊઠ્યું 'હે દાદા પેલા મોતી કૂતરાની જેમ તમને પણ હુમનેથી કાઢી મૂક્યા?'

ત્યા બીજી બાળક ધુટલોથી જીંચુ થતું બોલ્યું 'દાદાજી તમે એ એ મોતી કૂતરાની જેમ ચાલારી કરી હોત તો તમને પણ તમારા શેઠ પાછા રાખી હેત ને?'

દાદાજી ખડખડાટ બોલે મોઢે હસતા બોલ્યા 'પણ મારે મોતી કૂતરાની જેમ ચિયાળ જેના જીવ્યા મિત્રની સાથે વાઈબળ થી નહોતી બેઠા'

ને જ્યાં બાળકો દાદાજીના ખડખડાટ હાસ્ય માં બળી ગયા ને આગળ ફરી ગાળ હડી

પણ પેના આજે નવા આવેલા બાળકો આ વાતમા સમજવા નહીં એટલે તેઓ બોલી ઊઠ્યાં 'દાદાજી અમને એ વાર્તા કહે ને?'

બીજા બાળકોને પણ એ વાર્તા સાંભળવી ખૂબ ગમતી હતી એટલે એ બધાએ પણ સાદ પૂસવ્યો કે, 'દાદાજી આજે એ મોતી કૂતરાની જ વાર્તા કરો'

દાદાજીએ જોખારો ખાધો ને બાળકો કાન મરવા કરી વાર્તા સાંભળવા ચૂપચાપ બેઠી ગયા 'સાંભળો ત્યારે,

એક હતા મોટા ચોક, ખુબ પૈસા શહેરથી ચાર પાંચ માર્ગ દૂર એક સુદર મેકરી પર રહે આજુબાજુ વાટી ઝાડી હતી તેથી હિ સંક પશુઓ પણ તેમા રહેતા ચોકને શહેરનું વાતાવરણ ને ધમધમાટ ન ગમતા તેથી આવી શાંતિવાળી

જગ્યાએ રહેતા હતા. પોતાના રક્ષણ માટે બધી તકેદારી રાખતા. શહેરમાં જવા, આવવા માટે એક સરસ મળની ગોટર હતી. ઘરમાં શેઠ, શેઠાણી અને એક નાનો બાળો. નોકર વગેરે પણ હોતો. અને હમણાં થોડા મહિના પહેલાં શેઠ ઈંગ્લેંડ ગયેલા ત્યારે ત્યાંથી એક નાનો બલવાન કૂતરો લઈ આવેલા. તેનું નામ મોતી પાડ્યું. શેઠને તે ખૂબ પહોંચી. શેઠ તેને બંધે જ નંચાડે વતા, તેને ખાવાનું આપતા. સાથે મોટરમાં ફરવા પણ લઈ જતા. શેઠાણીને પણ તે લાડકો થઈ પડ્યો હતો. નાના બાળાનું તો એ જીવનું રમકડું હતો. આમ આખા ઘરનો એ માનીતો થઈ પડ્યો હતો અને બંગલાનો એક વફાદાર થોડીદાર પણ બન્યો હતો. તેથી શેઠ શેઠાણીને હિંસક પ્રાણીઓની ખાસ ચિંતા રહેતી નહીં. થોડું અળખ્યા માથુંસને પણ ઘરમાં પેસવા ન દે. બહુ થૂંકે પણ શિયાળ કે વડુ બધી આવે તો તેની પાછળ દોડીને તેને તગડી મૂકે.

શેઠ સાંજે ઘરે આવે કે તરત મોતી બે પગ ઊંચા કરીને પૂછડી પટપટાવતો તેને આવકારે. ને શેઠ તેને પંખાનીને, પોતાની સાથે લઈ બંધ.

આમ મોતીના સુખના દિવસો પસાર થયા. અને વર્ષો જતાં મોતી ઘરડો થયો. હવે તેનામાં દોઢવાની શક્તિ ન રહી. પેલા જેવો તરવરાટ ન કર્યો, ગોઠામાંથી લાળ પડવા લાગી. તે ઘરની થોડી પણ બદોબસ ન કરી શકતો.

શેઠાણીને હવે મોતી અળખામણો લાગવા માંડ્યો. શેઠ પણ હવે પહેલા જેવો તેના પર પ્રેમ ન રાખતા. કારણ કે બીજું ઝુંદર ગલ્ફિયું ઇંગ્લેંડમાં રહેતા તેના મિત્રે ગોફિયું હતું. શેઠનો બધો વખત તે ગલ્ફિયોને રમકડામાં જતો.

શેઠાણી તો રોજ મોતીની ફરિયાદ કરતા કે હવે તો આ મોતીને કાઢો તો સાડું લાગ્યો

આથું ઘર ભરી દે છે.

શેઠના કંઠખાટથી ત્રામીને શેઠે મોતીને તગડી મૂક્યો.

પણ મોતી ક્યાં બંધ? આખી જિંદગી નિમકહલાલીથી એક જ શેઠની ચાકરી કરી તે હવે ઘરડો થતા ક્યાં બંધ?

મોતી તો ઘરના કંખાંડની બહાર બેઠી રહેતો ને ત્યાં જ પડ્યો રહેતો. ત્યાં પણ શેઠ, શેઠાણી, બાળકો અને નોકરવર્ગ તેને હડપૂત કરવા લાગ્યા. એટલે એક દિવસે નિરાશા સાથે તેણે શહેરનો માર્ગ પકડ્યો.

વચમાં જંગલ આવતું હતું. ત્યાં તેને શિયાળ મળ્યું. કે જે શિયાળને તેણે બધી વાર તેના શેઠના ઘરમાં આવતા અટકાવ્યું હતું અને બટકાં પણ લખ્યાં હતા.

શિયાળને આશ્ચર્ય થયું કે, આ ભાઈ કેમ આવા લીલાદળ થઈ ગયા? તેણે પાસે આવીને પૂછ્યું 'કેમ કૂતરાવાઈ, કેમ ઉઘાસ છે? તમારો પહેલાનો ફેઆળ ક્યાં ગયો?'

મોતી પાછલા બેપગની વચ્ચે પૂછડી દબાવતાં જોડ્યો 'ભાઈ, મારા હુઝારની ક્યું વાત કરું? જિંદગીભર શેઠની નિમકહલાલીથી નોકરી કરી પણ હવે ઘરડો થયો, નકાસો બન્યો તેથી કાઢી મૂક્યો. હવે તો શહેરમાં રખડી જંગડીને કાઢુ બટકુ જે કંઈ મળશે તે ખાઈને બાકીની જિંદગી ખરી કરીશ.'

શિયાળે હુમ્મું હાથ કરતાં કહ્યું: 'તે કરને હજુ સ્વાર્થી માનવીની સેવા?'

મોતી શો જવાબ આપે. દયામણે ચહેરે શિયાળના માથું ભેઈ રહ્યો.

શિયાળને મોતીનો દયામણો, ચહેરો ભૂંધે દયા આપી તે બોલ્યો: 'જે તારે તારા શેઠને ત્યાં ફરી આગમથી પહેલું લેાય તો એક સુકિત બતાવું.'

મોતીને તો શેઠના ઘરની ખૂબ માયા જોટવે
તેણે શિયાળને સુક્રિત બતાવવા વિનવી કરી

શિયાળ પૂછડી પપપાવતો જોયો 'તાની
શેઠાણીના મોઢા દીકરાને નાનો બાળો છે તેને
શેઠાણી રાજ ખુવા વર ડામા સવારે ફૂલો નડકો
લેવા સુવડાવે છે ત્યારે હું ત્યાં આવીશ ને જડ
માગીને તેને ઉપાડીને બાગીચ ત ખમી પાડગ
પડને ને મને બટકા ભરજો જો કે તને કાત નથી
પણ મારી ફવાડી તો ખેચજો અને ચિચિયાની
પાડતુ હું બાબાને મૂકીને બાગી જઈશ પડી તુ
તે બાબાને તારી શેઠાણી પાસે લઈ જજો બસ
પછી તો તુ ઘરનો રાજ થઈ જશે તને બધા
પ પાળવા આવશે અને આજે બાથુથી ઘરના બધા
માણસો વિદગાઈને તને ઘેરી વળશે'

મોતીએ શિયાળનો ખૂબ આભાર માન્યો
અને કાવનો દિવસ નહી કયો.

સવાર પડી શેઠાણી બાબાને લઈને આવી
વર ડામા મોઢડી પાથરી તેના પર બાબાને મુકા
ડયો ને બાતુમા બેઠી નવનકયાની ચોપડી
પાથવા બેઠી

ત્યાં અચાનક શિયાળે ઝપટ મારીને બાબાને
મોઢડી સાથે ઉપાડયું ને ભાગ્યું

એવું શિયાળ ફરવાનગની બહાર ભાગ્યું કે
મોતીએ ભેરથી ભરવા માડયું શેઠાણી તો ચો
પડી ફેંકીને હાફળીફાફળી શિયાળ પાછળ આપ્યું
ધર મજબતી દોડી મોડર ચાકર બધા દોડી
આગા શો પલ દોડ્યા

શિયાળ તો બધે ભાગ્યું તેની પાછળ મોતી

દોડયો ને શિયાળને પકડયું તેને બચકા ભયો,
બાંબે મરણીઓ સામનો કરતો હોય એમ બને
ખૂમ લડ્યા છેવટે શિયાળ ભાગ્યું અને બાબાને
મોઢામા લઈને મોતી શેઠ શેઠાણી પાસે આવ્યો

શેઠાણી તો મોતીને બાઝી પડી અને તેને
પ પાળવા લાગી પ પાળતા શિયાળ સાથે લડતા
લોહી નીકળ્યું તે લોહી અને મોઢામાથી નીકળતી
વાળથી શેઠાણીને કિમતી સાડલો ભરાઈ ગયો
તેનું બાન પણ ન રહ્યું

શેઠ ને શેઠાણી ખૂબ પસ્તાવો કરવા તાગ્યા
એ પસ્તાવો તે મોતીને ફેવી રીતે સમજાવે પણ
મોતી તો તેમનો પસ્તાવો સમજી ગયો હતો
કારણ કે હવે મોતીનું માનપાન વધી ગયું હતું
મોતીનું સ્થાન હવે ઘરમા ક ઈક જુડુ હતું

મોતી ભ્યા સુધી જીવ્યો ત્યાં સુધી તેનું સ્થાન
ભયારે મોડે ડાંથી આવ્યો ને રહેતું હતું તેનું
જ રહ્યું

તો તો દાદાજી અને સાર એને કે હુબબઈ
થી પાછું ચુમાવેડું સ્થાન મળે?' એક બાગક
બોલી બેઠયું

દાદાજી તો દાદાજી વીરના અનુભવના
નિષ્કોડ રૂપે બોલ્યા 'અરે મારા નાના બાળો,
આ વાર્તામા તો ખૂમ મીઠવાતુ છે

કોઈ આપણું બધું કરે ને આપણે માયાનું
વર્તાવ તેના પ્રત્યે રાખીએ તેમા શું ? પણ કોઈ
આપણું ભલું ન કરે છતાં તેના પ્રત્યે માયાનું
વર્તાવ રાખીએ એમા જ ખમી માનવતા છે

'આનો આપણે ભગવાનની પ્રાર્થના કરીને
બેઠીએ'

૨. અત્યંત નમ્રતાપૂર્વક કવેરાની હિમ્મત, કુલુ કે બે હિન્દુસ્તાન સત્ત્વ અને અહિંસા
કારા પેલાના એકને પડોઅંગે તો જે રાત્રિને મારે જ્યવની તમામ પ્રજાઓ તપ્તી રહી છે
તે સાતિની સ્થાપનામા તેનો કામો નામોચ્છે નહીં અણુદ અને એમ યાર તા જગતના
રાષ્ટ્રો તેને જે મદદ જો હાથે આપી રહ્યા છે તેનો વતિકમિત્ત જન્મે તેને વાળો ગણામે.

આપીજી

થોડાક વર્ષો પહેલાની વાત છે

શિયાળાની ઋતુ હતી કેડકડતી ઠંડી હતી સાંજનો સમય હતો ઉત્તર સ્કોટલેન્ડના કનરાથ પ્રદેશના રસ્તા ઉપર એક બસ ધીમે ધીમે આગળ વધતી હતી આ બસમા બે સ્ત્રીઓ પાસે પાસે બેઠી હતી એમાંની એક પ્રવાસે નીકળેલ અમેરિકન બાઈ હતી એની બાથુમા બેઠેલી કદાવર બાબાની દેખાવમા અત્યંત સાદમિત્તી એવી રકાટલેડના ખેડૂતવર્ગની ત્રી હતી

રાતમા ને વાનમા પ્રસાદી સ્ત્રીઓ આ ટાણે રકાટ લેડના પ્રવાસ બેડય તો હેતુ ન સમજતા રહેટ સ્ત્રીએ તેને કહ્યું આ કપ્પમા અહીં સખત ઠંડી પડે છે ધરનના તોફાન સાથે ગમે ત્યારે વરસાદ પડે બરફ પડે હેરાન થવાય તમે આ શિયાળામા અહીં આવવાનું પસંદ કર્યું એ નનામ ક્યું

‘મને તો આ જાનતું હવામાન પસંદ છે હું હમયા એક ઐતિહાસિક નનલકથા લખુ છું એને માટે મારે નિગતો એકઠી કરવી છે એ માટે ગામડાના લોકો સાથે વાતો કરવી જોઈએ જુના જવાનાથી પર પરાગત આની અપાતી ઝાંઝા ફેરફાર વગરની દત્તકથાઓ તો ગામડામા જ જરૂર ને’ મારે તો છે લા ચારસોએક વર્ષની માહિતી એ રીતે બેગી કરવી છે’ પ્રવાસી બાઈએ કહ્યું

‘એમ! તો તમે જરૂર મારે ત્યાં થાનો બે રાત રોકાવામા વાધો તો નથી ને? અમાર ધર નાનું છે પણ રાજ્ય મારા પાંત કામ માટે સહેરમા ગયા કોઈ મને ખેડતું બધું એકેન એક્યું - થતું થતું લાગે છે! નમે આવતો તો મને ખૂન આવડ ક્યો’ ખેડૂત ત્રી ગોની

રોટર એક સ્થરે થોમી અને બન્ને સ્ત્રીઓ નીમે કીતરી આલવા લાગી વરસતા વરસાદમા એ લોકો આગળ વધ્યા છેરે એક ટેકરીના ટોપાન ઉપર એક નાનકેડું કાણુ વધરતું મકાન દેખાણુ મકાનમા પડે ત્યાં જ ખેડૂત સ્ત્રીએ સાદા છતાં અત્યંત રુનક એના આગળ કમરાગા મહેમાનને માટે વ્યવસ્થા કરી તેને બેસાડી

એકાએક પીજાગીના દીવા દેખવાઈ અવા વજમાન સ્ત્રીએ નિમણો નાખ્યો ‘અરે’ પીજાગીનો અવાહ કપાઈ ગયો લાગે છે’ કહેતા તેણે થીવળતીઓ સળગાવી અજવાળી ક્યું તે બાદ એણે દેશના સળગાવવાનો

આરબ કર્યો

એટલામા બારણુ ટેકાણુ બારણુ ઉઘાડતા એક છોકરો અંદર આવ્યો ખેડૂત સ્ત્રીએ એના પાણી નીગ બતા કોટ ગોપી લીધા

ઠંડી ઉરાડના તે મળગતા દેશતા પાસે ગયો છોકરા ની હાથર બારેક વર્ષની હતો બિચારો મહુ જ કડગી રીતે અપગ હતો જરા વાક ખાઈને એ બોલ્યો ‘બાપુએ તમને રેલિફેશન કરવાનો ધંજો પ્રયત્ન કર્યો રેલિફેશન બગડી ગયો લાગે છે તમે સહીસલામત તો છોને-એટલ જોઈને’ આ ગો છું

બહુ રાત્રુ કહ્યું, બાઈ! જો આ મહેન આપજો ત્યાં મહેમાન છે આજે અહીં જ રહેવાના છે’ મામે કહ્યું

એટલામા મહાર પરાન જોરથી કૂકાવા લાગેો બારી બારણુ ધમધમી કહેવા ક્યમદાનો શિછળી બીજાની અંજાના લાગવા બારીબારણુ ની તડમાથી અંદર આવતા પરાન બપ કરે સુસવાટા કરવા લાગ્યો

આના તોફાન પાણુવાતુ મને તો બહુ જ ગમે છે આ તો આપણે વરમા છીએ પણ યુસ્ત્રામા હોઈએ ને ત્યાં જ કોઈક સવામત જગ્યાએ બસબસ બળતા તાપકા પાને યોમ કોઈએ તો કેવી મજા આવે’ પ્રવાસી ત્રી બોલી

‘તમને બીક નથી લામતી?’ છોકરો એકદમ મોની યચો

પ્રવાસી ત્રી ના કહેવા જતી હતી ત્યાં તો કશાથી ન રે એવી પત્રી ખેડૂત ત્રીને વાતનો તણુ પકડી ઝડપથી જવાન દીધો

બીક કેમ ન લાગે? બીક તેમ એમને પણ લાગે ને મને પણ લાગે પણ અત્યારે તો અમારી પાસે તારા જોડ મરદ છે ને’ પત્રી કાઈબીક ટોપી

આ જગ્યાન સાબળના જ છોકરો આવદમ! આવી ગયો એનો અદેશ ખીની ગયો એના અગોરા બળે નહુ જોવાન નાણુ

હાથમર ચાલિ જવાઈ પત્રી એ બ્રહ્મો ‘બધુ બચાગ સવામન છે કે નહીં તે ન બઈ આમુ’ એમ કહેતોધને જો- ગયો ધોડ મતો સોરનાની બહાર આવી

આ પ્રસંગ તો સહો છે, પણ એમાંથી વિચારવાનું કેટનું બધું મળે છે? પ્રવાસી સ્ત્રીને 'નાના સીધા જવાબ અને ખેડૂત સ્ત્રીને મીઠાશભર્યા શુદ્ધિપૂર્વકનો જવાબ એ બે વચ્ચે કેટનું બધું અંતર છે? સામા માણસના માનસને બરાબર સમજી જઈ પોતાના અને પારકાના જીવનને બધું બધું રાખવા માટે વાણીને આવો સદુપયોગ કેટનો કલ્પદાસ છે? સાચે જ સંદોષમાં અદ્ભૂત શક્તિ છે વ્યક્તિના માનસ અને એના જીવનને પનટાવવામાં કવચિત્ એકાદ મનનાજીવું સમોદય પણ અજબ કામ કરી જાય છે.

ખેડૂત સ્ત્રીના શબ્દોએ કેવો જનક કોઈ? એક અપંગ છોકરા પોતાને શક્તિશાળી મરદ ગણીને તે પ્રમાણે વર્તવા મંડી ગયો. ખેડૂત સ્ત્રીએ જે સંદોષ ઉઘાડ્યો એમાં એના દેશની સ્વાભાવિક માયાશુના કારણજીત દુઃખ કે પછી એણે દેવપુર સર આમ કશું દુઃખ? એને દેવે તે દાણે દેવાની લાગણી દર્શાવેલ જુદોને ઉપયોગ જ એણે કર્યો હોય એમ તો ના બને? કે બનને વાત બેગી દર્શો?

જે દો તે પરિણામ ઉપરથી જો કામની કિંમત આકાંક્ષી હોય તો ખેડૂત સ્ત્રીનું હાથનું દૈન્ય એના અંતરની અતિવિશાળ ઉદારતા પ્રગટ કરી મહાજીવ નથી દર્શાવે?

* * *

સાત વર્ષની ઉંમરની એક નાનકડી બાળા હતી એને ઘેર આજે મહાપાણી હતી અને સગવડવાળા તથા એળખીતા પાળખી ની મોટી મજબા હાજર રહેવા મન હતો.

મા ખૂબ જ કામમાં હતી નાનકડી દીકરીને પણ માનો બોલો દળવેા કરવાનું મન થયું બહાર જઈને એણે સાત સામાન્ય ગણાતા ફૂનો તોડીને તેનો ઝુમખો તૈયાર કર્યો.

ઉત્સાહથી ઉછળતી તે ધમમા દોડી ને પેનો ઝુમખો માના હાથમાં મૂક્યો.

સામાન્ય મા દોહત તો તેણે "લાવ બેટા" કરીને, ઝુમખો લઈ એકાદ આમની દુધની શીશીમાં તેને મેં સી રમેડામાં તેને રચાવ આપ્યું હોત.

પણ ના અહીં તો જુદી જ વાત હતી માતાએ એનદર્થી પુત્રી પામેથી ઝુમખો લીધેલા પહેલી સુદર મા સુદર ફૂલ નીમા તેને કાળજીથી બરાબર ગોર મેા અને સોની સ્વાભાવિક રીતે જ નજર પડે એવા ગોખ

રખા રચાને તે ફૂલદાની મૂકી.

દીકરીનું અંતર આનંદથી યતનની ઊઠ્યું.

પ્રસંગ નાનો છે છતાં પ્રેરક છે આદર્શી એક નાનકડી વાતથી માંએ દીકરીના અંતરમાં આનંદ પેદા કર્યો પછી તે ઉપરાંત તેનામાં આત્મશક્તિ ઉત્પન્ન કરી બાળકે નાના દોષ, એમની અણુઆડતને કારણે કશુંક બરાબર ન કરી શકતા હોય, તેવે પ્રસંગે એમની આત્મ શક્તિને જાગૃત કરવાર આવો કૃત્યો એમના જીવન ઘડતરમાં કેટલો મોટો ફાગો આપે છે? સામાની લાગણી-એને સમજીને વર્તવાનું સહેજુ નથી પણ જે વ્યક્તિ આ માતાની માફક વર્તી શકે તે એના સમાગમમાં આનંદા સૌ કોઈ માટે કેવી અદ્ભૂત પ્રેરણામૂર્તિ બની જાય?

* * *

એક ખાનદાન કુટુંબમાં નાનકડો સમારકા હતો છોકરાએ ભેગા થઈને રમતા હતા.

એક સાગી શરમાળ છોકરી સૌથી જુદી પડી બીત પાસે એથી રહી ગઈ હતી રમવાની તેની ધમ્પા દર્શો, છતાં તની કિંમત આપતી ન હતી બાળકોનું એની તરફ ખ્યાન પણ ન હતું.

જો છોકરીની આ દશા બરબા છોકરાએ જોઈ તે ધીમેધી એની પાસે ગયો ને મીઠાશથી એને પૂછ્યું, "તું મારી જોડે ન રમે?"

છોકરી ખુશ થઈને રમવા લાગી. રમતમાં તો તે કુશળ નીકરે તો એટલે ધીમે ધીમે બધા છોકરામાં થોડા વખતમાં તે હતી ગઈ પણ પોતાને રમવા બોલાવનાર છોકરા માટે એને કામખનો પક્ષપાત થયો.

* * *

એક એકાગ્ર દ પતિતા જીવનની આ માર્મિક કથા છે.

પત્નીની ચાલીસમી વર્ષગાંઠને દિવસ હતો. એએને વધતી જતી ઉંમરનો વિચાર કેટલો બધો ખેદ ઉપજાવે છે? સુધરેલા સમાજમાં હવે હુવતીએ તરફ જ સૌને પક્ષપાત દોષીયુવા રચ્યા વડાવવાને આરે ગમે તે સુદરીએને વ્યાભાવિષ રીતે જ વિશાદ થાય અને તેમજ, અયોગ્યથી વર્ષગાંઠ હવે તો મધ્યવય પછી પૂરી થવા અગ્રવી હોવાને ખ્યાલ રૂપરિતા વનિવાને કેવો દિલ ક પાવનારો નવે?

પોતાની વર્ષગાંઠને દિવસે જ સનારમાં આ વિચારે

ઓની આંખમાં આંસુ આવ્યાં.

સવારના આ નારતા વખતે તેણે પતિ સાથે આ અંગે મીન જ રોવ્યું. પણ પતિ બહાર ગયો ને તરત જ તે મોકળે મેઝે રહી પડી. એની કંપનામાં ઘેળા વાળ-વાળી, આમીએ કરચલીઓવાળી, અમાણ્યા સ્વરૂપા એવી પોતાની ધડપચીની મૂર્તિ, ખડી વધ ગઈ હતી.

પતિ બહારથી પાછો ફર્યો તેગાળામાં પત્ની વૈઢીક સાંતિ મેળવી શકી હતી. પણ એના અંતરનો ઉગ્રાદ શમતો ન હતો.

મોઝનનો સમય થયો ને બન્નેએ જ મી લીધું. તે પછી પતિએ વહાલથી કહ્યું, ‘આવ, બે ના ખરી છ’ તારી માટે શી બેઠ સાંચો છું!’

પતિ અને પત્ની બન્ને એકબીજાને તેમની વર્ષગાંઠ પ્રસંગે બેઠ આપતાં. એ બેઠાની પસંદગીની વ્યાખ્યામાં મોટે ભાગે તે ઉપયોગિતાની દૃષ્ટિ જ કાળે લગાડતી. પત્નીને લાગ્યું કે પોતાને જેની જરૂર છે તે નથી દળતો ‘કૂકર’ (Cooker) તે પતિ નહિ લાચ્યા હોય!

પણ ના, પતિએ આજેલું બોક્સ ઉઘાડતાં જ અંદરથી એક સુંદર સાડી નીકળી. એક નાની ડબ્બીમાં એને તરત જ ગમી ગયું એના છેલ્લી દળના એરિ ગ હતી. સાડીના રંગને અનુરૂપ એમાં સુંદર સંવલ પણ ભેપાં અને એનું ‘લેડુ’ નાખી ઊઠ્યું. પતિ સંતોષથી પત્નીની ચેષ્ટા નિહાળતો બાલુમા મિંચી હતો.

પાછળથી પોતાની બહેનપણીની બેઠે વાતો કરતાં ત્યારે આ વાત નીકળી ત્યારે તે એણે બજાવ્યું, ‘જે એ બધું ભેજું ને છ’ સમજી ગઈ. એણે કહ્યું જ બોલના ન હતા અને છતાં એમની પસંદગીમાં જ એમણે એમના ભાવે નકેતા દશોચા છું! ભણે કહેતા હોય કે મારે મન તેા તું સુંદર છે, પુવાન છે, રૂપભાગી છે. અને મારે મન આથી વધુ રુ’ દોષ! મારા અંતરનો જેદ તે દિવસથી સાવ દૂર થઈ ગયો છે અને મારે જુદો ઉત્સાહ લાયક થયો છે. હવે મને જીવનમાં ઉત્સાસ ઉત્સાસ ને ઉત્સાસ જ દેખાય છે!’

પરિણીત જીવનને ઉગ્રાવર માટે આજ પ્રસંગનું પુનરાવર્તન કેટલું બધું જરૂરી છે? જે પરસ્પરનાં પુરક અને સહાયક છે એવાં જીવનભરનાં આ સાથીઓમાં સમાવતી લાગણીને સમજી જઈને પ્રસંગને સાચી મેનરી દેખાડેલત દોષ તે જુની પર સ્વર્ગ જ બિતરે

ને પરસ્પરની હૃદયી યેરુભા પામી જીવનની પ્રત્યેક ક્ષણે ચેતન ને ઉત્સાસ અનુભવનારાં દંપતીને સ્વર્ગના સુખની વ વાંછના રહેતી હશે ખરી?

* * *

પાત્રેક વર્ષના એક બાળકના ગળાના કાંકડા કપાવવાના હતા બાળક ઇરિપલાલ ગયો ત્યારે પોતાને ખૂબ જ વહાલો રમકડાનો કુતરો પણ લઈ ગયો. કુતરો કાંઈ તાબે ખરીદ્યો ન હતો; છુપ્ત હતો. એનો રંગ પણ આખો પડી ગયો હતો અને એક આંખ પણ એણે ગુમાવી હતી. છતાં બાળકને એ કુતરા માટે ભારે મમત હતી.

ઝોપરેશન માટે એને ટેબલ પર મુકાઓ ત્યારે પણ એ પેવા કુતરાને સોડમાં દળાવી ને જ રહેતો.

ડૉક્ટર આવ્યા, ઝોપરેશનની તૈયારી થઈ ગઈ છે એમ જણાતા નસેં આગળ આવી બાળક પાસેથી કુતરો લેવાની તૈયારી કરી ત્યાં જ ડૉક્ટરે એને રાખી, પ્રસંગો-મિત મંબીરતાથી કહ્યું, ‘રહેવા દે એ કુતરાને, એને જ ઝોપરેશન કરવાનું જ છે ને?’

ઝોપરેશન બાદ કયારેકોઈમંની અસર બિતરતાં ત્યારે છાકરા ભાનમાં આવ્યો ત્યારે એણે ભેજું નેજું’ તેા એનો વહાલો કુતરો પણ એાદીકા ઉપર મળું રાખી સતો છે અને જે દેખાડેથી એની આખ નીકળી ગઈ હતી તે દેખાડે એક સ્વચ્છ પાટો અત્યંત સહામિથી અને કાળજીથી ડૉક્ટરે ખાંધો છે.

પોતાના બાળક—હૃદયની લાગણીને ખાસ રાખનાર ડાક્ટરે બાળકના ઝોપરેશન વખતે એ બાળકના રમતાના સાથી એના રમકડાના કુતરાને પણ સાથી તરીકે રાખ્યો! સમસંવેદનની લાગણી દેખાને ભાર દળવેા કરનામાં કેટલી બધી પ્રદક્ષ બને છે?

શુદ્ધિપૂર્વક પારખને ઉપયોગી થઈ પડવાની અને, પ્રોત્સાહિત કરવાની આવી નાનીમોટી કેટલી વ તક આપણને બનાવત-વર સાંપડતી રહે છે.

* * *

આ બગનામ પ્રેમ પ્રત્યેક સ્વયં બિલ્વાલો જ હોય છે—માત્ર એનો અદાતકાર કરવાની કુનેદ ભેઈએ! હૃદયનાં દેવાની મીઠવક પ્રેમનાં બીડેમાં દારને સદેવાલથી ખુલાં કરી શકે છે.

[‘મધુક જીવન’]

કપાતરકાર : અધ્યાપક બુવેન્દ્ર ત્રિવેદી

ગાંધીજીના અનેક અતેવાની પોતાના બહિર બાવણેઆ અને લેખોમા ગાંધીજીનો ઉલ્લેખ 'બાપુ' અથવા 'બાપુજી'ના નામથી કરતા રહે છે. પણ હું એમા સમત નથી 'બાપુ' નામમા જે એક કૌટુંબિક અથવા આત્મીયતાનો સંબંધ છે તેનો સાર્વજનિક ઉલ્લેખ સારો નથી લાગતો તો પણ ગાંધીજીના વાત્સલ્યના રસમરણો યાદ કરની અને ટાકતી વખતે 'ગાંધીજી' આ પરાયા નામને બદલે 'બાપુ' એ જ આત્માસન બહુ નામ જ સહેજે હોડો પર આવે છે.

એમ તો પોતાના શિષ્યો પામેથી કામ કરાવી લેવાની બાબતમા બાપુજી બહુ કઠોર હતા. અથવા અમારા ભાગમા તેમની એ કઠોરતા જ આવડી હતી આશ્રમવાસી અથવા મહાકર્તાના રૂપમા કામ કરતી વખતે સખતાઈનો જ અનુભવ થતો. પણ આશ્રમ છોડીને આશ્રયા ગયા પછી કોઈ કોઈ વાર જ્યારે આશ્રમનો મહેમાન બનીને જતો હતો ત્યારે તો બાપુજી યજમાન અને અમે તેમના મહેમાન, એટલે તે વખતે અમારો 'વર પપ' રહેતો હતો.

આમ એક વાર હું સાબરમતીના આશ્રમમા હતો. તે વખતે સાજની પ્રાર્થનામા ગીતાના શ્લોકો જોવતી વખતે બધા એક સ્વરમા ન ગાઈ શકવા તેથી પ્રાર્થના પૂરી થયા પછી આશ્રમના વ્યવસ્થા પક સ્વ મંગલહાવાર્ધ ગાંધીજીે કુરિયાદ કરી શ્લોક જોવની વખતે ઉતાવળિયા નામોમા માર નામ પણ આપ્યું. બાપુજીએ તરત કહ્યું 'અરે હું પણ ઉતાવળી જ જોવતો હતો, થોડું જલ્દી જોવવાથી જો જો મિનિટ બની બાય તો એટલો લાભ જ થયો.'

બાપુએ આ પોતાના દિવની વાત કરી કે

મારા પર થયેલો ૨ રોપ પોતાના પર ઓઢવાના ઇરાદાથી કર્યું એ વિશે મારા મનમા શક છે.

પૂ વિનોબાજી પણ એ વખતે વધારી સાબર મતી આવ્યા હતા અને પ્રાર્થનામા પણ હાજર હતા. બાપુજીના આ વચનોની વિશે બીજે દિવસે કંઈક વિનોદમા અને કંઈક થોડા વિશેષ મા તેમણે કહ્યું, 'બાપુ તો પ્રાર્થનામા પણ સમયનો બચાવ કરવાનો કહે છે.

* * *

૧૯૨૮ના વર્ષની વાત છે. વરસાદના દિવસો હતા. બાપુની આસાથી હું માવતવાડી રાજ્યમા રેડિયાન્સ પ્રચારનું કામ કરતો હતો. એક વાર મને તાવ આવ્યો, તાવના બીજે દિવસે બાપુને બીજી કોઈ બ્યક્તિ મારફત લખેલ પત્રમા મેં મારા તાવનો ઉલ્લેખ કર્યો અને લખ્યું કે, 'હું અપવાસ કરી રહ્યો છું એ તાવ નહીં ઉતરે તો બીજો ઉપાય પણ વિચારીશ' હું સાવતવાડીની પાને આકેરી પોસ્ટની બહાર આવેલા કામળેર ગામમા રહેતો હતો. પણ ટપાનું સરનામું લાલુ થોડું ન થાન એ વિચારથી મેં કામળેરનો ઉલ્લેખ જ પત્રોમા નહોતો કરતો 'પોસ્ટ' આકેરી, માત્ર માવતવાડી' આટલા સરનામાથી પત્રો અચૂક મળતા હતા.

બાપુજી તરત મને તાર કર્યો 'મારી સ્પષ્ટ અવાહ છે તમારે કિવનાઈન લેવું જોઈએ' સહી તરીકે નીચે ફક્ત 'બાપુ' જ લખ્યું હતું. સાવતવાડીના તારઘરનો મેં પેડા સવાર તાર તઈને આકેરી આવ્યો. સભોગવસાત આકેરી ગામમા 'અષ્ટા પટવર્ધન' નામના એક બીજા ગૃહસ્થ રહેના હતા તેમને આ તાર મળ્યો. તે વિચારમા પડી ગયા કે આ 'બાપુ' કોણ અને

તે શું કામ નકામી મને કંઈની કિંવનાઈન ખવડાવવા છાંછે છે?

લગભગ પંદર દિવસ પછી તેમને શક ગયો કે આ તાર કામભેરના ચરણાલયમાં કામ કરવા વાળા તે પરદેશી અરખા પટવર્ધનનો તો નહીં હોય? તેમણે તે મારી પાસે ચોકલી લીધા. પણ મારો તાવ તો તેની પહેલાં જ ઉતરી ગયો હતો.

આ વખતમાં એક વાર ગાંધીજીએ મને લખ્યું હતું કે 'તમે પૈસાની ચિંતા ન કરો હું કયાંયથી પણ પૈસા લેવા કરીને તમને ચોકલી દઈશ.'

* * *

એપ્રિલ ૧૯૩૦, બાપુજી પટયાત્રા કરીને દાંડી પહોંચ્યા અને ત્યાં તેમણે મીઠા- 'સત્યાગ્રહ' કર્યો પણ મરકાદે તેમને પકડવા નહીં, તરત બાપુજીએ આસુદાયિક સત્યાગ્રહનો દાવા નળ પ્રત્વલિત કરવા આરાપાસના ગામડાંમાં ફરવાનું શરૂ કર્યું. દાઈવસ ઓફ મંડિયામાં સમાચાર છપાયા કે બાપુ અન્ય પ્રાંતોમાં પદ જશે. બાપુજી તરત આ સમાચારનું ખંડન કર્યું. પણ આ સમાચાર વાંચીને હું માલવણથી દાંડીને માટે રવાના થયો—બાપુજીને સ્નામિરી જિલ્લામાં બોલાવવા માટે.

મારી તેમની સાથેની મુલાકાત ખરે ખરોદે નવસારી રોડના પર થઈ. ત્યાંથી તેઓ બાપુ-બાપુના ગમોમાં ફરીને સામુદાયિક સત્યાગ્રહ કરવાના હતા. રાત્રે પાછા દાંડી મુકામે જવાનું હતું. બાપુજીએ મને પોતાની સાથે મોટરમાં લીધા. થોડા માર્ગ પર એક ગામમાં અમે ગયા. બાપુજીને એક મકાનમાં ઉતારી આપ્યો, અને તેમની સામે બઠરી દફનો નાસ્તો મૂક્યો. બાપુજી નાસ્તો કરતા પહેલાં મને પૂછ્યું, 'અરખા, તમે કંઈ લીધું કે નહીં?'

તરત સ્વયંભેવકોની દોહધામ શરૂ થઈ અને મારા માટે પણ નાસ્તો આપ્યો.

નાસ્તો પછી અમે સમુદ્ર કિનારા પર ગયા. જ્યાં બહિરં સલા કરીને સામુદાયિક સત્યાગ્રહ કરવાનો હતો. એક બળદગાડીનું 'લેટક્રામ' અને તકડો હતો તેથી બળદગાડીનું છાપરું જ છાયાછત્ત બની ગયું. આ રીતે બાપુજીનું વ્યાખ્યાન થયું અને વ્યાખ્યાન પછી હજારે લોકોએ મીઠા મિશ્રિત માટી ઉપાડીને મીઠાનો કાનુન ભંગ કર્યો. કેમકે આ મીઠા મિશ્રિત માટી ઉપાડવી પણ ગેરકાનુની ગણાતું.

આવા ધમાચકડીમાં હું બાપુથી ખૂબ દૂર પડી ગયો. સત્યાગ્રહ પૂરે થયા પછી બાપુને મોટરમાં બેસાડી દીધા; પણ હું આ બીડમાંથી રસ્તો કાઢીને મોટર સુધી કેવી રીતે પહોંચું? અને તે પણ ગાંધીજીની મોટર સુધી મને કેાલ જવાદે? એટલે ગાંધીજીની સાથે તેમની મોટરમાં જવાની આશા જ મેં છોડી દીધી હતી. પછી નિરાતે પૂછતો પૂછતો મુકામ પર પહોંચવાનું મેં નહીં કર્યું. પણ આવી સખત લીડમાં, 'અરખા, અરખા, કેાલ છે? કયાં છે? તે જટલી મોટરની પાસે આવી બધ.' આવી બૂમો પડવા લાગી. 'હું જ છું તે અરખા.' એવો જવાબ આપવો મેં શરૂ કર્યો. પછી લોકોએ મને મોટરની પાસે જવાને માટે રસ્તો કરી દીધો. બાપુજીએ મોટરમાં બેસતી વખતે મારે માટે પૂછ્યું, 'તેથી મને મોટર મળી ગઈ

* * *

જતી વખતે રસ્તામાં મહાદેવભાઈનું ગામ આવ્યું, ઘરમાં તેમની માતાજી રહિતાં હતાં. ગામના સ્ત્રી પુરુષો બહાર મોટરના રસ્તા પર દરબનને માટે ભેગાં થયાં હતાં. [મહાદેવભાઈની માતાજી ત્યાં જ બાપુને મળ્યાં. બીજી સ્ત્રીઓની

જેમ તેમજે પશુ બાપુને એક રૂપિયો આપ્યો. બાપુએ કહ્યું : 'તમે પશુ રૂપિયો આપો છો ? મેં તો પહેલાં જ તમારું સર્વસ્વ લૂંટી લીધું છે.' બાપુ મોટરમાંથી ઉતર્યો. તે ગામમાં કાર્યક્રમ નહોતો છતાં બાપુએ કહ્યું, 'મારે મહાદેવનું ઘર જોવું છે.' આમ કહીને માતાજી સાથે મહાદેવભાઈના ઘરે ગયા. આખું ઘર ચારે બાજુથી ફરીને જોયું મહાદેવ ઘરે આવે છે ત્યારે કયા બેસે છે, કયા સૂવે છે એ પૂછી લીધું. ને પત્ની અને મોટરમાં બેઠીને આગળ જવા રવાના થયા.

* * *

મીઠા સત્યાગ્રહમાં અને છ મહીનાની સભા થઈ અને હું રત્નાગિરીની જેલમાં દાખલ થયાને બીજે અઢવા ત્રીજે જ દિવસે મારો ભગીકામ સત્યાગ્રહ અચાનક શરૂ થયો. બિચારા કેદીઓ પાસેથી જેલનું ભંગીકામ કરાવી લેતા હતા તેમને માનસિક કહેશદ્ધર કરવાના હેતુથી મેં પશુ ભંગીકામની માંગણી કરી. અધિકારીઓએ બકામું ટાળવાનું અને વખત પસાર કરવાનું શરૂ કર્યું. ઘણા દિવસો સુધી જેલમાં ચાલી મેં નક્કી કરી લીધું કે ભંગીકામ ન મળે તો જેલનું નિયુક્ત કામ હું નહીં કરું તે વખતે મારા એક ભાઈ સાબરમતી આશ્રમમાં જ હતા તેમજે આ વાત બાપુજીને ધરવડા જેલમાં લખી મોકલી બાપુજીને તેમને જવાબ ગયો કે અપાને ખબર આપમે કે સત્યાગ્રહીએ જેલનું કામ કરવું જ જોઈએ. ભાઈએ પત્રથી મને ખબર આપ્યા. જેલરે મારી મુલાકાતો અને પત્રવ્યવહાર બંધ કર્યા હતા તો પણ આ પત્ર મને આપ્યો છતાં ય મેં મારો નિશ્ચય ન બદલ્યો.

તે સમયે સારા મહારાષ્ટ્રના અને બેંગલોરના ઘણા મોટા મોટા નેતા રત્નાગિરી જેલમાં જ હતા. તે બધા મળીને એક વાર મને મળવા

આવ્યા. (જેલરે જ આ મુલાકાતની ગોઠવણ કરી હતી) નેતાઓએ સલાહ આપી કે, 'આ રીતે જેલમાં ભંગીકામને માટે સત્યાગ્રહ કરવો યોગ્ય છે કે અયોગ્ય એ અમે નક્કી નથી કરી શકતા. પણ તમારી સજા હવે થોડી જ બાકી રહી છે, માટે આ વખતે તો તમે તમારો આગ્રહ છોડી દો. બહાર ગયા પછી અને અમારા અનુભવી નેતાઓની સાથે વિચાર વિનિમય કરીશું. સત્યાગ્રહ કરવાનું નક્કી થાય તો તમે એકલા જ શું કામ કરો ? અમારે બધાને ફરીથી જેલમાં આવવું જ પડશે; આપણે બધા મળીને ઠરીશું.'

આથી મેં મારો આગ્રહ છોડી દીધો અને જેલનું કામ કરવા લાગ્યો.

બહાર નીકળ્યા પછી મારી ભૂમિકા સમજાવતો એક પત્ર મેં બાપુને ધરવડા જેલનાં સરનામે લખ્યો તેના જવાબ આવ્યો. 'તમારી ભૂમિકા યોગ્ય છે. આ બગડેલ સત્યાગ્રહને યોગ્ય છે, પણ સત્યાગ્રહ કરતા પહેલાં આ વાતની છાપામાં પ્રસિદ્ધિ આપો. મરાઠી, અંગ્રેજી બધા છાપામાં આપો જેથી હું પણ તમારું નિવેદન વાંચી શકું.'

મારું 'બોમ્બે કોનિકલ'માં છાપેલું નિવેદન વાંચીને તેમજે મને લખ્યું. 'નિવેદન વાંચ્યું. યોગ્ય છે. સત્યાગ્રહ કરવો પડે તો પણ ધીરજથી કામ લો, લેશો એમ જ માની લઉં છું.'

ફરીથી ૧૯૩૨માં અને જેલમાં ભંગીકામની માંગણી મૂકી. અમને કામ મળી પશુ ગયું. — મુપરિન્ટેન્ડન્ટની જૂવથી છ' મહિના પત્રી તે કામ પાછું લઈ લીધું. ત્યારે ફરીથી મેં અને મારા આત્મીય સહકારીશ્રી તાત્યા કરમરકરે અપાશન શરૂ કર્યો (કેમકે, નક્કી તો થોડી સખતાઈથી નાકમાં નળી નાખીને દૂધ પીવડાવે છે તેનાં મને પ્રત્યક્ષ અનુભવ હતો)

આથીજીને અમારા અપાશનના સમાચાર

યરવંડા જેલમાં મળ્યા. ત્યારે તેમણે શુદ્ધ ઉપ-
વાસનો આરંભ કર્યો. સરકાર હારી ગઈ, નિયમમાં
સુધારો થયો અને ફરીથી કામ મળી ગયું.

બાપુજી વચમાં ન પડત તો ન બંધે જમાડું
શું થાત. ત્રણ અઠવાડિયામાં માડું વજન ૯૮
રતલમાંથી ૮૮ રતલ સુધી ઉતરી ગયું હતું.
અને મિત્રોને મારી ભવિષ્યને માટે ચિંતા થવા
લાગી હતી. બાપુએ જ અને છપનદાન આપ્યું.
બાપુનો જિવોદેહો આ દેહ બાપુના જ કામમાં
ફના થઈ જાય એવી મારી ઉત્કંઠા પણ વધારે
તીવ્ર થઈ.

* * *

નાના નાના કાર્યકર્તાના પત્રોના જવાબ પણ
બાપુજી તત્પરતાથી અને પોતાના હાથથી લખી
મેકલતા. ૧૯૩૧ના આખરમાં તેઓ ગોળમેજી

પરિષદ માટે વિદાયત ગયા. તે પહેલાં મેં તેમને
એક પત્ર લખ્યો હતો, પણ તેનો જવાબ તેઓ
લખી નહીં શક્યા અને મેં પણ જવાબની આશા
ઠોડી ટીધી હતી. પણ એકનથી તેમણે પત્ર લખી
નાખ્યો, અને તેમાં લખ્યું હતું, 'લખીલખીને
જમણો હાથ ચાડી ગયો છે માટે આ પત્ર ડાબા
હાથથી લખી રહ્યો છું.' દિલ્લીમાં ૧૯૨૪માં
ત્યારે તેઓ ૨૧ દિવસના ઉપવાસ કરી રહ્યા
હતા, તે વખતે પણ ઉપવાસના સત્તરમા દિવસે
તેમણે અને પોતાના હાથથી પત્ર લખીને તેમના
ઉપવાસને સાચ આપવા માટે અમી, અખંડ
રેડિયો ચલાવ્યો હતો તેની પ્રશંસા કરી હતી.

આવા કેટલા પ્રસંગો વર્ણવું? બાપુને જે
અસંખ્ય નિશ્ચવાન અનુયાયી મળ્યા તે તેમની
આ નિષ્ઠા અને વાત્સલ્યના કારણે જ મળી
શક્યા.

*

ધારાબાપુ

વાર્ષિક લગાજ દેશમાં રૂપિયા ૬, સ્ટેલ માટે સિલિંગ ૧૨. લગાજ મનીએડરથી કાવીસખને
સરનામે મોકલવું. પ્રથમ જાહેરી જ માહકો મોકાપ છે. ૬૨ માસની વારંખી તારીખે અંક પોરક
ધાપ છે. પત્રવ્યવહારમાં પ્રાથક નંગર અવશ્ય લખવો.

‘ધારાબાપુ’ કાર્યકર. રૂપાવતન, વ્યવાસક

[‘ધારાબાપુ’માં વધારાથી કામગીરી રૂપાવતન વાચકાગમ દેન્દ્રમાં બનેલા છે.]

અનુક્રમણિકા

પૃષ્ઠ

૧૨ જૂન ૧૯૬૦

પૃષ્ઠ

૧ બાપુના પત્રો...	... અંકીલ ૨	૬ આવા હતા બાપુ ... 'ઈન્ડ' ૧૨
૨ મોરાનાં ભાવનો...	... વિમળા પટેલ ૩	૭ દાદાજીની વાતો ... ગિરિબાળા ૧૫
૩ સુખાસિન્યુ દેસાઈ વાલજી એવિન્દ્ર ૬	૮ કોસળા હેરાં ... એલિઝાબેથ બેડ ૧૮
૪ સત્યાગ્રહી સસરો...	... રામનારાયણ પાઠક ૮	૯ બાપુનું વાત્સલ્ય ... આરવા પટવર્ધન ૨૧
૫ આવાજીની વાતો	... વિમળા પટેલ ૧૧	૧૦ અને સંઘી બુલો - રવિશંકર મદારાજ હવર પેન ૪

પ્રકાશક અને મુદ્રક : ધીરેન્દ્ર ગોસ્વામી - રૂપાવતન મુદ્રણાલય - જુનાગઢ

નાનલ પ્રાનિન્દલ દેમાઠના મન્ધે

૧ વિશ્વમહિતા મહલ ૧

આ ઠીની પ્રતાપના યોગસંગની દષ્ટિએ લખ્યા છે સંસ્કૃત
લખન રતે મહુ ઉપરોચી

ત્રી નિજયરાવ વચ્ચે ગીતાની ધીરમ બીર બાહ્યગિની સમોવડી ફરી ફરીને
પ્રતિપાદનરોમ અવગુ નન્ન નિદિધ્યામનની બધિકારિની

ત્રી નાનાભાઈ બ બટ મમી બાજુ નિધ એ પ્રમાણે માને તો કેવ સાહે
૫ કિન મુખનાનલ મુખચિત કુરભિ વિવિધગી પુષ્પોની માગા
તો એ સાબળી આકાશ તુષ્ટ કોજ પામ જગાનારા ભાઈબદેન પથુ નાની ઉડના

ત્રી હિમ્મતવાન અભરિત તમરા લખાઈ મા નાક સત્પ-સોનુ બને
સમ ન-વિના બીજુ કુ દોષ? અને તમારા વાચનનુ માખણ તમારી સચોટ
હાથને હન ત્રી ન જે ત્રી ભાગમા આશિષમુતુ હોય ત્યારે તો સત્પિત જ માય

૧ ન રૂ એક, ટપાવ આદિ ૦-૨૫

૨ બુદ્ધચરિતામૃત

૫ કિત સુખલ લલ તમ રી સિદ્ધિવા જદુલવના મૂલ્યુ બને રમુઆતમા
ઉ વિવિધ પુષ્પે માથી સચિત રસમાથી નીપજલ મુની વાદ કરાવે છે

૫ ન રૂ ૦-૮૪, ટપાવ આદિ ૦-૧૦

૩ ગીતસહિતા

સમર્થગી ધીરજબહેન

આમા વિવાકીમ તાદિપ્રમ ને વાણિયામાલજુઆ મવાના ૨૨૪ ગીત છે

મુ-૪ રૂ ૦-૮૪; ટપાવ આદિ ૦ ૨૫

નવજીવન કાર્યાનય (અમદાવાદ ૧૪, મુબઈ ૨)

ધનને સુધી જુઓ

આપણે બજારમાં ધી ફેતેલ લેવા જઈએ છીએ ત્યારે લેતાં પહેલાં સુધીએ છીએ, કેરી કે અંગૂરબત્તીની, ખજૂ સોડમ લઈએ છીએ; માટલાં લેવા જઈએ તો ખજૂ ટકોરા મારીને ખરીદીએ છીએ, આમ આપણે જે કંઈ ટકોરા મારીને ખરીદીએ છીએ, તેને જ ઘરમાં લાવીએ છીએ; ખજૂ આપણે આપણા ઘરમાં જે કંઈ લઈએ લાવીએ છીએ, તેને નથી સુધતા, નથી અકાસતા, કે નથી ટકોરા મારતા ! એ તો ગમે તેટલી, ગમે ત્યાંથી, ગમે તે રીતે આવી હોય તો વાંધા જ નહીં, પરંતુતઃ એક એક કણની જેમ એક એક પેસા જે કમાઈએ તેને પૂછતાં શીખ્યા કે તે ક્યાંથી, કેવી રીતે આવ્યા ? નીતિક્ષી, પ્રમાણિકતાથી, ધર્મથી આવેલો છે કે કેમ એ સુધતા શીખ્યા. આપણને એ ટેવ નથી. જે કમાયા તે ચપ્પઈને ઘરમાં ધાલી દઈએ છીએ. પણ આપણે જેમ ખરાબ કે કાચો માલ ઘરમાં ન ધાલીએ; તેમ અનીતિ, અધર્મ, અપ્રમાણિકતાનો મેલો પૈસો પણ ઘરમાં ન ધાલીએ, ન લઈએ પણ સુધીને લેતા શીખી જઈએ; તો સુખ સુખ થઈ જશે.

—રવિશંકર મહારાજ



‘ગીતાંજલિ : એક અધ્યયન

શુરુદયાલ મલ્લિક

સ્વીન્દ્રનાથ ટાગોર (૧૮૬૧-૧૯૪૧) ‘ગીતાંજલિ’ એ નામનો ભાવ-
વાહી ગીતાના સંગ્રહથી ૧૯૧૩માં નોબેલ પારિતોષિક મેળવી જગતમાં પ્રસિદ્ધ
થયા. ૧૦૩ ગીતામાં શુરુદેવે જે ભક્તિપૂર્ણ ઉદાત્ત ભાવનાઓ પ્રગટ કરી છે તે
આજે પણ મનુષ્યને પરમાત્માની પાસે લઈ જઈ શકે છે. જીવનના આદર્શો
આદર્શોની સાધના, સાધનાના પ્રકારો, પ્રભુનું દર્શન, પ્રેમ અને આનંદ-આ-
બધાં તત્ત્વોને શુરુદેવે સંગીત અને કલા દ્વારા એવી સરસ રીતે વર્ણવ્યાં છે કે
તેના રહસ્યનો શાંતિથી વિચાર કરવામાં અપૂર્વ પ્રકાશ અને પ્રેરણા મળે છે.
શ્રી શુરુદયાલ મલ્લિકે ગીતાંજલિમાંથી લગભગ વીસેક કાવ્યો ચૂંટી તેનું સુંદર
વ્યાખ્યાન કર્યું છે. વ્યાખ્યાનની પદ્ધતિ એટલી બધી સારી છે કે ગાંઠ વિચારો
પણ બહુ સરલ બની જાય છે અને વાચકને ગળે બધું તરત જ ભીનરી જાય છે.
વિવરણ વાંચ્યા પછી શુરુદેવનું ગીત તરત જ રપટ થાય છે અને અસાધારણ
આનંદ આપે છે. મહાકવિઓની કૃતિઓને લોકભોગ્ય બનાવવા માટે આવા
પ્રકારની વિવરણ પદ્ધતિ સ્વીકારવાની બહુ જરૂર છે. . . . આ પુસ્તક દરેક
વ્યક્તિએ ગીતાની માફક રોજ વાંચવા જેવું છે, લખ જેવા શુભ પ્રસંગોમાં મિત્રોને
બેઠ આપવો જેવું છે. આજે ભાવના પ્રધાન સાહિત્યસરિતાના નીર જ્યારે સુકાતા
જાય છે, ત્યારે શુરુદેવની પ્રસાદી માનવ સમાજને સખાડવામાં આવે છે એ આપણું
સદ્ભાગ્ય છે. મનોહર સુદણ માટે પ્રકાશકને પણ ધન્યવાદ આપવો ઘટે છે. દરેક
પુસ્તકાલય આ પુસ્તક વસાવે અને આપણાં ભાઈબહેનો તેના જ્ઞાન લે.

—પુસ્તકાલય, મે, ૧૯૫૬

ફિઝલ ૧-૧૫ દયાલ અર્થ ગાદ

રૂપાયતન પ્રકાશન : જૂનાગઢ

અમારો ગામ

ઉદ્દેશતાત્પર્યમાનમ્

વર્ષ ૧૩૬૧૨ - જુનિ-૧૯૧૦ | બ'ક પ મે

શરીર અનામત છે એમ સમજીને
એની રખેવાળી કરવી ઘટે છે. તેને વિષે
બેદરકારી એ ગુણ નથી. યોગ' કર્મસુ
ક્રીશલમ્ એ બધાં નિયતકર્મને વિષે છે
શરીરની રખેવાળી પણ નિયત કર્મ છે.
બગવાનને તો એમાં રહેલા હૃદય ગુણમાં
જ જોવાનો રહ્યો છે. —બાપુ



(માધીજી અને ગુરુદેવની જીવનસાધનાનું અનુસીલન કરત માર્ગિક)

બાપુના પત્રો

... —આપણે સાચાં ઉદાર ત્યારે થયાં કહેવાઈએ જ્યારે ઉદાર થવામાં આપણને આનંદ આવે. મેં એવા મિત્રો જોયા છે જેઓ કૌત્યવાઈને ઉદાર થાય. તેમની ઉદારતામાં એક પ્રકારનું શરીર થવાપણું આવી જાય છે. કદ



સહન કરતાં આનંદ પામવો, આપણું અપમાન કદ તેની દયા ખાવી અને તેની નબળાઈ માટે તેની પર વધારે પ્રેમ કરવો એ ખરી ઉદારતા અથવા અહિંસા છે. પણ એ દશાએ આપણે ન પહોંચી શકીએ, તો એના અખતરા કરવા નહીં...

૯

... તારું હૃદય તે' જોઈયું છે તંથી બહુ શી છ થયો. મંત્રી અને પ્રેમનો એ સાચામાં સાચો પુરાવો છે. તું છુટલા દિવે વાત કરે ત્યારે જ હું તને મદદ કરી શકું.

એક વસ્તુ બરાબર યાદ નાખજે તારે ત્યાગ એટલી હદે જવા ન દઈશ કે જેથી તારું દિલ ખાડું થઈ જાય અને તારા પોતા પ્રત્યે તમા આસપાસના પ્રત્યે કંટાળો આવે. આ મોટામાં મોટી લાલચ છે અને કાઈકંતામિ ઘણીવાર એનો ભોગ થઈ પડે છે. તેથી ત્યાગ કયો જ જાય છે અને છેવટે તેનો જવાબ ન મળતાં આસપાસની દરેક વસ્તુ અને દરેક વ્યક્તિને તેમને કંટાળો આવે છે. આપણે સાચો ત્યાગ ત્યારે જ કયો કહેવાય, જ્યારે આપણે સામા જવાબની કશી અપેક્ષા જ ન સંખીએ. એ

શબ્દ (સેકિંદ્રિસ) નો ધાત્વર્થ બરાબર જાણી કોવો જોઈએ. તું જાણવી હઈશ કે તેનો અર્થ (હું મેક મેકેડ) ખાત્રન કરવું અથવા પાવન થવું એવો થાય છે. આપણે પોતાને અથવા બીજાને પાવન નથી કરી શકતા જ્યારે આપણે ચિંતાઈએ છીએ અથવા ગુસ્સે થઈએ છીએ. ઘણીવાર કહેવાતી સંજીવન મવા કરતાં એક દિવ્ય સ્ત્રિમનમાં વધારે કોવા અથવા યજ્ઞ (સેકિંદ્રિસ) એટલે કે પાવન થવા અને કરવાપણું હોય છે. આ લીટીઓ લખું છું ત્યારે મેરી અને મોડલીનનો જાળકો મને યાદ આવે છે. બહે સારી હતી પણ એક જે કશી ધાંધલ કંઈ વિના પ્રભુમાં તન્મય થઈ ગઈ, તે પેલી બીજી કરતા વધારે ત્યાગ કરનારી હતી. તારું પણ કદાચ એવું થતું હોય... તું અથવા તો કોઈનું દિલ છુટી લેવા માટે તારા મન ઉપર વધારે પડતો બોલો ન નાખતી. અસુકની સાથે નથી જ નિશાવી શકાતું એમ તને લાગે તો જુદા થઈ જવું સારું છે. એમ કરીને પ્રજા તેની સેવા થઈ શકે છે. હા, તેથી નિકટનો અંબધ ન બંધાય. એવું કહ્યું ત્યાં ન કરતી જેથી તારું શરીર અથવા મન થાકી જાય.

—બાપુ

૨૬

મીરાકે પ્રભુ સાચી દાસ બનાઓ. ।
 જૂડે ધનમાં સે. મેરા ફંદા છૂડાઓ. ॥
 ભૂટે હી ચેત વિચેકે કા ડેરા. ।
 બુધિ બહુ જયદાષ કુડુ બહુતેરા. ॥
 હાય રામ નહિં કંઠૂ બહુ મેરા. ।
 મરત હું બિરસ પ્રભુ ધાડે સમેરા. ॥
 ધારમ ઉપદેશ નિત જાત સુનતી હું. ।
 મન દૂધાલ સે બી ડરતી હું. ॥
 મદા સાધુ સેવા કરતી હું. ।
 સુમિરણુ પાન મેં ચિત પતતી હું. ॥
 કાજિત મામં દાસી કે દેખાઓ. ।
 મીરાકે પ્રભુ સાચી દાસી બનાઓ. ॥

હે પ્રભુ મીરાકે (તોમાર) સત્વદાસી કરિયા લએ. ।
 મિથ્યા ધાધા હપતે આમાર બાધન ખુલિયા દાઓ. ।
 (તાહારા) આમાર મિલેર ઘર લૂટિયા લપતે છે, બહુ
 શુદ્ધિ પ્રયોગેમો જે આમિ કિછ કરિતે પારતેઠિ ના. ।
 હાય રામ, કિછૂર્મ જે આમાર બળ નાઈ, આમિ મરિતે
 છિ, આમિ મિવરા હપયા પડયા છિ; પ્રભુ વુમિ શીમ
 એસો, શીમ એસો. । ધનેર ઉપદેશ નિત્ય નિત્ય સુનિતે
 છિ; પાપોભય મરિયા મનો, પાપ હપતે - ક્ષા કરિતે છિ. ।
 રમરણ બાને ચિત આમાર નિયુક્ત કરિતે છિ. । તોમાર
 દામી કે મુક્તિર પથ દેખાઓ. । મીરાર પ્રભુ એ એ,
 મીરા કે તોમાર સત્વદાસી કરિયા લએ. ।

“હે વહાણા પ્રભુ! આ મીરાને ખરેખર તારી
 દામી બનાવ આ સંસારના એટલા પ્રપચ અને
 એટલા ધધાના કુદમાથી બચાવ બંધનના ગા
 ગિયાં ગળેથી છોડાવી દે. મારા પ્રીતમ તને શું
 કહું? બુદ્ધિ બહુર મારી ગઈ છે. ઘણા ઘણા ધમ
 પછાડા કરવા છતાં ॥ ઇમિયો હાય આવતો
 નથી મારું કશું નીપજતું નથી ઘર પણ લૂટાઈ
 ગયું છે સાવ વેરાગી થઈ જવાયું ॥ હે રામ,
 હવે તો મરવાને વાકે છુલુ છું. ટેક જ લાચાર

બનીને બેઠી છું. મારા પ્રભુ જલદી આવ, જલદી
 આવ. સુજ રહેને વહારે ધા, વહારે ધા. ધમના
 ઉપદેશો સાંભળતી આવી છું. પાપનો ડર માથે
 રાખીને મારા મનને વાળું છું સાધુ સેવા તો
 રાજગી ગમે છે. વળી તારા મુરમરણમા રચીપચી
 રહું છું કૃપા કરીને આ તારી દાસીને મુક્તિને.
 માર્ગ બતાવ મીરાના એ પ્રભુ, મીરાને તારી
 ખરેખર દામી બનાવ આવી દામી બનાવ ॥

*

૨૭

પિયા મહારે નૈલુ આગે રહમપો ॥
 નૈલુ આગે રહમપો
 મહારે જૂઠ મલ જાગપો ॥ ॥
 બૌસામર સે બહી જાત હું
 વેમ મહારી સૂધે લીનપો ॥ ॥

મીરાકે પ્રભુ મિરધર નામર
 મિલ મિલુવણુ મલ કીનપો ॥ ॥

હે પ્રિયતમ, આમાર ઓપિર આગે દીઠાઓ. ।
 આમાર ઓપિર આગે રામઓ. । આમારે જુલિયા
 જાઈઓ ના. । એ બવસાગર બહિયા જાઈતે છિ, શીમ
 આસિયા આમારે રાનિયા લએ. । હે મીરા પ્રભુ ।
 પ્રિયતમ મિધર, એ મિનરે કોન રિવંદ કરિએ ના. ।

“મારા હે પ્રિયતમ મારી નજર સામેથી ફર
 થતો ના. મારી આપથી વેગળો થતો ના, તારાથી
 મને જરા ચ ફર કરતો ના. મને બૂલી જતો ના.
 આજો ભવસાગર વહી બાય છે, એમથી મને
 ખેલી લે! હે મીરાના પ્રભુ પ્રીતમ! આ મળ્યાં, તે
 મળ્યા એમા વિશેષ નાખતો ના!”

*

૨૮

વૃમ સુનો દયાલ મહારી બરછ. ।
 બો સંસાર વહી જાત હું,
 કાદો તો પાંચી મરછ. ।

યો સંસાર સંગી નહિ કોઈ,
સાચા સગા વધુવરણ ।

માતાપિતા આહર કુટુંબ કબિલો,
સાધ સતલબધી મરણ ।

મીરા કે પ્રભુ અવરણ મુન હો,
અવરણ લગાઓ યોરી મરણ ।

હે દયાળુ, આમાર બિનતિ જોન । બવસાગરે
ખાસિયા ચસિતે છે, તોમાર દયાળ આપાકે તુલિયા
લગો । એઈ નિપુલ જગતે તો આપનાર કેહઈ નાઈ,
સાધ આપનાર શુધુ રહુવરણ । માતાપિતા કુટુંબ
રતજન સકલેઈ નિજરે ગરજે આસે ।

હે મીરા ર પ્રભુ! આમાર નિવેદન જોન, દયા કરિયા
તોમાર પાયે સ્થાન દાઓ :

“હે દયાળુ, મારી અરજ સાંભળ, હું આ
વિકટ ભવસાગરમાં તણાઈ ચાલી, માડું જાવડું
પકડીને જોએ લે. આટલી કૃપા જરૂર કર એ દયા
આપતી હોય તો. આ મોટો અર્થ સંસાર છે. કોઈ
જ જોમાં સચું નથી. સાગરું નથી. જે છે તે બધાં
જ મતલબી છે, સાચા સગા તો કહત થી રમુનાથ
જ છે. માતા પિતા, કુટુંબ કબિલા બધાં જ
ગરણ છે. બધાં જ ગરજે આવે છે.

માડું આ રાંક નિવેદન હે મીરાના પ્રભુ, ઠાને
ધરો અને તમારાં અરજોમાં આ મીરાને સ્થાન
આપવાની કૃપા કરો દયા લાવીને.

૨૯

ગરોને આકર રાખોજ,

સાંવરિયા ગરોને આકર રાખોજ ।

આકર વડસું જાગ બનાસું નિત જીડી દરશન પાસું ।
વૃન્દાવન ધી કુંજ મલિ મે, તેરી લીલા માસું ॥

આકરી મે દરશન પાસું, સુમિરણ પાડું અરચી ।
ભાવ ભગતિ ભગીરી પાડું, તિનો ભાવો સરસી ત

ઠરે ઠરે સખ જન બનાડી બિચ બિચ રાજૂ બારી ।
સાંવરિયાકે દરશન પાડું પલિર કુચુન્ગી-નારી ॥

લેગી આવા જોગ કરન હું તપ કરને સન-યાસી ।
હરિ ભજન હું શાધુ આપો, જુન્દાવનકે વાસી ॥

મીરાકે પ્રભુ મહિર શંભીરા. હરે રહોજ ધીરા ।
આધી રાતે પ્રભુ દરશન હોનહે પ્રેમ નદીકી તીરા ॥

પ્રભુ આમાર આકર રાખ, જે પ્રિયતમ આમિ તોમાર
બૂના હઈયાં ચાહિજ । આકર દેખિયા તોમાર જાગન
રચના કરિજ નિત્ય (પ્રભાતે) જોડિયા તોમાર દર્શન લાભ
કરિજ આર જુન્દાવનર પ્રતિ કુંજે પથે પથે તોમાર લીલા
જાન કરિજ । આમાર એ આકરીતે આમિ તોમાર દર્શન
પાઈજ. તોમાર અરણ આમાર બેતન હઈખે, અર
પાઈખે જાવલકિત સપદ; એ તિનડી આમાર પરમલાભ ।
તોમાર જન્ય આમિ સ્થામલ બન રચના કરિજ,
તાહોતે મધે મધે કુંજ રાજિજ; સેઈખાને કુલમિત
સાડી પરિયા આમાર પ્રિયતમેર દર્શન લાભ કરીજ ।
તોમાર વૃન્દાવને લેગી આસિયા. લેગ કરિતે, સન-યાસી
આસિયા છે તપસ્યા કરિવાર જન્ય. આર હરિ ભજન
કરિવાર જન્ય સાધુ આસિયા છે. મીરા ર પ્રભુ જે
ગભીર એ મંબીર, આરે અધીર હૃદય દેખ કર ! અર્ધ
રાતે પ્રભુ તાંહાર પ્રેમનદીર તીરે તોમારે દર્શન દિખેન !

“હે પ્રભુ, મને તમારો આકર બનાવો. તમારો
કિંકર બનાવો. આકર બનીને એક અરસ આગ
બનાવીશ. એ બાગમાંથી નિત્ય જીડીને તમારાં
દર્શન કરીશ. વૃન્દાવનની કુંજ ગડીઓમાં તમારાં
ગીતો આવી કરીશ. આકરીમાં તમારાં દર્શન
ખામીશ. તમારાં અરણમાં માડું પીપલુ-વેતન-
થયે અને તમારે માટેની જે બાવલકિત છે તે
મારી માંગમિલકત ગણાશે. આ પ્રભુ વાતો મારે
માટે તો લાલહાથી ચર્ષ પડશે. વળી તમારે માટે
એક હરિયાળું વન બનાવી તેમાં વચ્ચે વચ્ચે
બારીઓ મૂકીશ. જોમાંથી મારા સાંવરિયા,
(પ્રીતમ)નાં દર્શન કરીશ એક કમુંબલ સાડી
પહેરીને.

તમારા વૃન્દાવનમાં યોગી યોગ શાધવા,
સન-યાસીઓ તપ કરવા અને સાધુઓ હરિભજન
કરવા આવ્યા છે.

એા અધીરા હેવા જરા ધીર થાઁ ગહન અને
ગંભીર એવા મીરાંનો પ્રભુ અધીર રાત્રે પ્રેમ નદીને
તીરે તને દર્શન દીધા વગર નહિ રહે ”

* *

૩૦

રાત્ર રતન પત્ન પાચો મેથા ।
મં તો રાત્રરતન પત્ન પાચો ॥
ખરથે ના ખુદે વાંકુ, ચોર ન છુદે,
દિન દિન હોત સપાચો ॥
તોર ન હુમે વાંકુ અગિ ન ભલે,
ધરણી ધરો ન સમાચો ॥
નંદીવે નંદી બજન છી બલિયો,
જવણા મરણે તાચો ॥
મીરાંભાઈ પ્રભુ ગિરધર શપ્થે,
અરણ્ય કમલ ચિત્ત લાચો ॥

માગે, આમિ રાત્રરતન પામ્યાછી । આમિ તો
રાત્રરતન પામ્યાછી । એ જુલ્લ આમાર ખરથે હવ
ના, મારે મુરિ કરેના; દિન દિન બાડિયા ધં અને ।
આમાર એ જુલ્લ જલે ડોળે ના, આગળે પોડે ના; પહો
એતક બડ ને ધરણી ધરિયા કીરીતે પારે ના । આમાર
એ જુલ્લ જજનેર પ્રદીપ નાવિકેર તરીર મત પહો;
આમાર જવણાગર પાર કરિય । પ્રભુ ગિરધર, મીરા
તોમાર શરથ લઠયા છે, તોમાર અરણ્યકમલે તાહાર ચિત્ત
આનિયા છે ।

“હે મા, હું તો રાત્રરતન પામી ગઈ પામી
ગઈ એ માડું ધરણું કિવું કે એવું જરા થ દામ
ન પડે. ન તો ચોર ચોરી શકે. ઉપર જતાં એમા
એવઠો વધારો થાય. એવો એ મારો દાગીનો—
જુલ્લ—છે. જે પાણીમાં ડુબે નહિ, અગ્નિથી બળે
નહિ અને પાણી તે એવું માડું કે ધરણીમાં
સમાય નહિ. માડું એવડું એ જુલ્લ, જાળને
પ્રદીપ. નાવિકની જેમ મારી નેવાને પાર પાડયે.
હે પ્રભુ ગિરધર મીરાં તમારી શરણાગત છઈ છે.
તમારા શ્રીચરણ કમળનું જ ધ્યાન ધરે છે”

૩૧

ખરથે બદલિયા સાબન છી ।
સાબન હિ મન ભાબન છી ॥
સાબન મે ઉમગ્યો મેરો મનખા,
બનકે મુની હરિ આગુત છી ।
ઉમકે મુમકે ચાલું દિમ સે આચો,
દામિન દમકે લર લાબન છી ॥
નનહી નનહી સુન મેહા બગ્ગે,
શીતલ પવન સોહાબન છી ॥
મીરાંકે પ્રભુ ગિરધર નામવ,
આનંદ મંગલ બાબન છી ॥

આવડેર બાદલ બાળીય કગિતે છે; આવડેર એ
મેથાજળને આમાર મન લરિયા કીરિતે છે । આજ
આગલે મન આમાર ઉમગ્ય હાથા પ્રિયતમેર આગમ-
નેર ખનિ સુનિતે છે । મુરગબીર મેથ ચાગિદિ પિરિયા
આસિતે છે દામિની ઝાકિતે છે, ઝડ અસિમે । અરપ
અરપ બારિ બાળીય હાથે છે, શીતલ બાયુ રનેહકર
જુલાઇવા દિયા ભગ્ગે છે. મીરાં ર પ્રભુ ગિરધર પ્રિયતમ
આનંદ મંગલ ગીત સુનાયતે છેન ।

“આવણની લાકળિયો વરસી રહી છે. તે મને
બહુ ઝમે છે. આવણની મેથ જળનાથી માડું
મન ઉમંગમાં આવીને હરિઆગમનના બજુકાર
સાંભળી રહું છે.

ચોર ગંભીર વરસાદ ચારેકોર ઘેરાઈ આવ્યો
છે. વિજળી અમકે છે ભલે હમણાં જ વઢોળિયો
આવીને આમારા તરી પડશે. ઝરમર ઝરમર
વરસાદ વરસી રહ્યો છે. મંદ મંદ પવન મીઠો
રપથ આવે ॥ ને પ્રીતમનાં આનંદ મંગળ ગીત
સાંભળાવે છે !”

* *

૩૨

મેહ જાસરો કહે જે
આજ તો રામચંદ્રે મેરે ધરે ॥

નાનડી નાનડી બૂંદ મેંધ બરસે,
સુખ સેવણર વારે રે ॥

બહુત દિનોં વૈ પ્રીતમ પાધો,
બિધુરજ કેા મોલિં હર રે ॥

ભીરાં કહે અતિ નેહ કુઠાધો,
મં 16 થો પુરખલો બર રે ॥

મેંધ બર્ષણ કરવેછેા આજ પ્રિયતમ આમાર બુદે ।
મેંધ અપ્ય અપ્ય ખાસ બર્ષણ કરેતોછે, સુખ સાયર
પૂર્ણ હશે છે । બહુદિન પેરે આજ પ્રિયતમકે પાઈવા-
છિ; તારાકે દારાઈ દારાઈ ભવ હશે છે ।

મીરા કહે, પ્રભુ, આમાર પરમ પ્રેમતપા મિટાઈયા

છ । હે આમાર પૂર્વજન્મેર રાખી, તુંમિ આમાર મહંત
કરિયા છ ।

“જેહુલો બલે વરસતો, મારો વહાલમછ
આજે તો મારે ઘેર છે. વરસાદના ફેરાં ટમક ટમક
કરતાં પડે છે ને મારા સુખનો સાગર ઉભરાવા
મંડે છે. જહુ જહુ દિવસે મારા પ્રીતમને હું પામી
છું ને મને ભય લાગે છે રખેને કયાક જતો રહેશે
મને છાડીને.

મીરાં કહે છે પ્રભુ, તારા પ્રેમની જે મને
તૃષ્ણા હતી તે તેં છીંપાવી છે અને મારા પૂર્વ
જન્મના સ્વામી તરીકે તેં મને આજે સ્વીકાર
કર્યો છે. એ મારું પરમલાગણ્ય બન્યું છે.

૪

બાંધીછને અહિંસા પર પાર વગરની શકા. હિંસાની જૂખને કેમ શાંત કરવી તે માટે
અહિંસાને હિંસાના સુખમાં મૂકવા તૈયાર થતા. અને તે કેવી રીતે મૂકવા અશ્વતા તેહું
એક દૃષ્ટાંત આપવા.

“એક ગરીબ અને ધનિકના ઘર પાસે પાસે હતા. એક દિવસ ગરીબના ઘરમાં
ચોર આવીને બસાયા. ગરીબ બગ્યો અને એકું તે તેના ઘરમાં ચોરા પેટીને કપક
બોળતા હતા. તેણે વિચાર્યું કે આ બિચારા ચોરા વ્યર્થ હેરાન થવાના, કેમ કે, તેમને
અહીં કશું બે મળવાનું નથી. તે ઉકમો અને અનિશ્ચય શાંતિપૂર્વક અને ધીરમથી તેણે
ચોરાને ઠહું કે, તમે વધુ હેરાન ન થાઓ, જે કંઈ મારી પાસે છે તે હું તમને
આપી દઉં છું. આમ કહીને તેણે ચીથડામાંથી કાઢીને એક પાંચ દસ રૂપિયાની પોટલી
તેમને આપી દીધી. ચોરાને ભારે આશ્ચર્ય થયું. પરંતુ લોબથી તેમની આંખો બંધ હતી
તેથી તેમણે વધારે ધન મેળવવાની લાલચથી પડોષના ધનિકના ઘર પર હુમલો કરવાનું
કરાવ્યું. એ ધનિક બગી ગયો હતો અને તેણે આ બધી ચચો સાંભળી હતી તેને
આશ્ચર્ય થઈ રહ્યું હતું કે, જેલા ગરીબને ચોરથી ચોરા આવી હાથે પાછા ફરવાના હતા,
પરંતુ તેણે પોતાને જ હાથે પોતાની સંચિત બધી રકમ ચોરાને હવાલે કરી દીધી.
તો પછી હું પણ મારી પૂછ ચોરાને શાને સુખસ્ત ન કરે? એટલામાં ચોરા તેના
ઘરમાં પુર્યા. ધનિક તરફ જ તેમની પાસે ગયો અને ચોરાને કહ્યું કે, આવો, તમને
જે એકું છે તે હું આપીશ. ચોરા ઘરમાં પેટી ગયા, પરંતુ તેમના દૃઢપણમાં એ મથન
સાલવા લાગ્યું કે આ શું થઈ રહ્યું છે! જેલા ધનિકે પોતાનું સઘળું ધન લાવીને ચોરાની આગળ
મૂક્યું. બસ, ચોરાના મનમાં રામ બગ્યા અને તેમણે એ ધનિક તથા ગરીબનું સઘળું
ધન ત્યાં જ છાડી દીધું અને બલિષ્ઠમાં ચોરા ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા લઈને તેઓ
સાધુ થઈ ગયા.”

ભગવાન શ્રી રામચંદ્રને વનવાસ દરમિયાન અનેકવાર આસુ સારવાના હું ખદ પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયેલા ચિત્રપુત્ર ઉપર ભરતજી મળ્યા ત્યારે, પિત ના સ્વર્ગવામના મમાચાર સાબળીને, મીતા વિનાની પચનટી સુની જોઈ ત્યારે, મહાવીર જટાયુના મૃત્યુ પ્રસંગે, પપાતીરે, મીતાજીના આશુપણે નિહાળીને, લક્ષ્મણજીને મુદ્દમા મૂર્છા આવી ત્યારે, આમ રામનું સુકોમળ અત કરણ અનેક વાર ધવાયુ હતું અને તેમનું રૂદન મારાળીને—

‘અપિ ક્ષાવા શઃદિત્થપિ દહતિ વળ્લસ્ય હંદવમ્’

પવંત શિલાઓ પથ્થર રડી અને વજ્ર જેવા હથેલા પથ્થર ભાગી પડ્યાં

પરનું એક લોકકથિત કથના કરીને કહે છે કે વનવાસમા શ્રીરામને પ્રથમ અથુ ક્યારે વધ્યા ?

મધ પુરા પરિસરે થ શિરીષ મૃદી

સીતા જવાત બિચરુસાણિ જદાને મળ્યા ।

મ નબ્યમરિત કંથદિત્થસકુદુલુખાભ્યા ॥

રામ સુખ્ય કૃતવતી પ્રથમાવતાશ્ચ ॥

અયોધ્યા નગરી મૃદીને હજી મીમાકે પૂરા પહોંચ્યા નહી હોય ત્યા શિરીષપુષ્પ સમા કુકે મળ મીતાજી, ઉત વગે ત્રણ ચાર ડગલ ચાવીને ઊભા રહેવા લાગ્યા અને રામને વાર વર પૂછવા માંડ્યા કે ‘આર્યુન’ હવે આપણે કેટલેક દૂર જવાનું છે ?’ (હજી વન આવી ગયું નથી ?) આ સાંભળીને રામના નેત્રામાથી અશ્રુ મવાઈ વહી રહ્યો !

* * *

મીડા સમય પહેલા ત્રણામા આરોગ્ય મદિર સુદૃઢ મૂકવા શ્રી મણિબહેન પંડે આવેલા ત્યારે તેમણે એક પ્રસંગ કહ્યો ‘પુ કસ્તુરજી કામે તેઓ ત્રણામા નજર દેઢ હતો તે વખતનો એ પાવન

પ્રસંગ સાંભળતા મને ઉપરનો પ્રલોક યાદ આપ્યો શ્રી મણિબહેને કહેની વાત અક્ષરશ મને યાદ નથી પણ તેનો સાવાધ’ ગરાગર યાદ છે

રાજકોટ સત્યાગ્રહ વખતે બાની તબિયત સારી ન હતી છતાં તેઓ ચૌરાધૂના મુખદુ ખમા ભાગ લેવા દોડી આવ્યા તેમની સાથે શ્રી મણિબહેન પંડે તથા મૃદુવાબહેન સારાભાઈને પણ ત્રણામા નજરદેઢ રાખ્યા દરમિયાન એક દિવસ પોલીસ ઉપરી શ્રી ખાન ત્રણા આવ્યા અને શ્રી મણિબહેનને દરબારવીર વાળાનો સંદેશો આપ્યો કે ‘સેવ આમથી સમાચાર આવ્યા છે કે બાપુની તબિયત નરમ છે, બાને સેવાશ્રામ જવાની હમીયા હોય તો પીરાનાવા માહેમ બધી અવસ્થા કરી આપશે’ શ્રી મણિબહેનને આ સંદેશો સાંભળીને હું ખ યથુ તેમણે બાને વાત કરી નેવા જ બા અસ્વસ્થ બન્યા તેમની આખો ભીંતી ઘર્ષ મણિબહેન બાને ધીરજ આપવા લાગ્યા કોટકે બાએ કહ્યું “મારી અવલણે તમને જ્યાં ન આવે બાપુની માદગીના ખબર સાંભળ્યા પડી મારા જીવને જહી જ પન થયે અને જો તેવા શ્રામ દોડી બહાં ને બાપુ કહ્યે કે ‘તુ કેમ આવી ?’ તો મારે જીવનું બારે ઘર્ષ પડે’

શ્રી મણિબહેન બાની મુ અવલ સમત્યા તેમણે તરત જ માર્ગ કાઢ્યો શ્રી ખાનને તેમણે કહ્યું બાને ને મને રાજકોટ લઈ જાઓ અમે રોજીનેથી ફોન કરી બાપુની તબિયત પૂછી જોઈશું પછી તુ કરવું ને નક્કી કરીશું’

શ્રી ખાન આલેખ સાથે પૂ બા અને શ્રી મણિબહેન ગયા અને વધો ફોન કર્યો કામચોગે શ્રી ખ્યારેવાલજી વધો રોજીને ફોર્મક કામસર આવેલા તેમણે શ્રી મણિબહેનને કહ્યું ‘આ રાજકોટ મના છે તે દિવસથી બાપુ ખૂબ આન દમા રહે છે ને કહે છે કે બાની આ ખૂબી છે ખરે

વખતે તેનું હીર ઝળકી ઊઠે છે. સરદારે ના કહી છતાં સૌરાષ્ટ્રની દીકરી અને રાજકોટની વહુ તરીકે મહેલોની ગર્વ. મને આથી થોડા હોલી થડે છે.' શ્રી મણિજીએને ફોન મૂકી શ્રી. ખાનને આકરી ભાષામાં ઠપકો આપ્યો, 'સાદુ' થયું કે અમે અહીં આવીએ. પણ આવા સમાચારથી ખાને વધારે આધાત લાગ્યો હોત ને કંઈક થયું હોત તો? ચાલો, અમને પાછા ત્રણ મૂકી લાવો.'

ત્રણાની તજરકેદની વાત તો સામાન્ય હતી. પણ તેની પાછળ સને ૧૯૦૮માં ખાને પ્રથમ જેલ જવાનું થયું તે પ્રસંગ તરતો હતો. એ વખતે દક્ષિણ આફ્રિકામાં સત્યાગ્રહની લડત ચાલતી હતી. ખાનુ એક બે વાર જેલ ભોગવી આવી હતા. દરમિયાન એક વાર ખાનુ આશ્રમમાં રસોડાની અંદર ખાને મદદ કરતા હતા તે વખતે વાત કરતા હતા: 'હવેથી આપણે પતિખની નહિ ગણાવીએ.'

'કોણ કહે છે?' આ જરા ચિઠાઈને બોલ્યાં.

'જનરલ રમરૂસ. અહીંનો પડો પ્રધાન.'

'ક્યાં એવું માણું.'

'એણે એક કાયદો કયો છે કે હિંદુસ્તાનમાં હિંદુ વિધા પ્રમાણે જેમણે લગ્ન કર્યા હોય તેમનાં લગ્ન અહીં કાયદેસર નહીં ગણાય. તેમણે કોર્ટમાં રજિસ્ટર કરાવવા પડશે.'

'એવો તે કાયદો આવો?'

'હું તો કહું છું ન આવો. પણ અમે જેમ તેના બોલ કાયદાની સામે ઘર્ષણે છીએ તેમ તમે ત્રીજો પણ યાચો તો ન આવો.'

'પણ તમે પુરુષો તો જેલમાં લાવ્યા હો.'

'તમે પણ જેલમાં લાવ્યા ને તેનો અન્યાયી

કાયદો તોડો.'

'પણ મને આવી તબિયતે જેલનો ખોરાક કેમ સહે? ધારો કે જેલમાં એવો ખોરાક ન આપે તો?'

'તો ઉપવાસ કરવા.' ખાનુ બોલ્યા.

'જેલમાં ઉપવાસ કરું તો તો હું મરી જાઉં ને.' આ સરળ ભાવે બોલી ઉઠ્યાં. એટલે તરત જ ખાનુએ કહ્યું, 'હું જેલમાં મરીશ તો હું તને જગદંબાની જેમ પૂછશ. પણ એકવાર સત્યાગ્રહમાં સામેત થઈને જેલ સ્વીકારી પછી હું પાછી ફરે તો હું તને સંઘરી ન શકું!'

ત્રીસ વર્ષ પહેલાંના ખાનુના આ શબ્દો ત્રણામાં ખાને ઘાટ આવી. એલા હોશિયારે કહેલો સંસ્કૃત શ્લોક પણ એજ વાત કહી લાંચ છે. કોઈ સામાન્ય પતિ હોત તો મીતાને કહેત: 'મેં તને પહેલેથી વનમાં આવવાની ના પાડેલી. જા હવે રાજમહેલ ભેગી થઈ જા.' પણ રામઘી એમ કહેવાય? સત્યને માગે સ્વેચ્છાએ કદ મહન કરવા નીકળતાર મત્યામહીથી પાછાં પગલાં કેમ ભરાય? અને ચૌદ વર્ષ સુધી વનનાં કદ આ કોમલાંગી શે સહેશે એ વિચારે રામનું પતિ-હૃદય રહી પડ્યું. છતાં સત્યની વજ્ર શી કસોટીમાં મીતાને સાથે જ રાખ્યાં. અને મીતા જગદંબા બન્યાં.

અને ૧૯૪૪માં આશાખાન મહેલમાં નજર કેદી તરીકે બાનું અવસાન થયું ત્યારે ભારતના સર્વ વર્તમાનપત્રોએ મોટા અક્ષરે મયાળાં છાપ્યાં: 'જગદંબા પોતાં' અને—

'હું જેલમાં મરીશ તો હું તને જગદંબાની જેમ પૂછશ.' અને ૧૯૦૮ મહાત્મા ગાંધી.

આને આપણે એટલા બધા પંચુ બન્યા છીએ, એટલા બધા પરાવતી બન્યા છીએ, ઈન્દ્રિયોને એટલી બધી શિથિલ બનાવી બેઠા છીએ કે, આજે આપણને બધું મક્કતમાં ભેળું છે. સરનામાં સસ્તું ભેળું છે. મહેલામાં સહેલી રીતે ભેળું છે. પરસેવો પાડીને મેળવવામાં આપણને નાનમ દેખાય છે.

આવી હીલ્લપતભરી મનોદશા આપણા હિંદુસ્તાનમાં મોટાંઓથી માંડીને નાનાઓ સુધી એવી વિચિત્ર રીતે પેસી ગઈ છે કે, લગભગ સૌને શ્રમ કથો વિના મેળવવું છે.

હમણાં મારી પાસે પરદેશના બે મિત્રો શેઠ અશ્વાસ માટે આવે છે. તેમને મેં પૂછ્યું: હિંદુસ્તાનમાં તમે શું ભેળું?’

તો ટહે કે: ‘હિન્દુસ્તાનમાં અમે આળસ ભેળું.’

મેં આશ્ચર્ય માથે કહ્યું. ‘એ શું કહેા છો!’ તો કહે: ‘હા, બીજું બધું ઘણું જ છે. અહીં જે છે તે હિન્દિયામાં બીજે કયાંય નથી. પરંતુ માથે સાથે, અહીં જેવી આળસ છે તેવી આળસ પણ હિન્દિયામાં બીજે કયાંય નથી. અમારા દેશમાં તો અમે ભે આરામથી બેઠેલા હોઈએ, અને નોકરને કહીએ કે, ‘પાણીનો ખ્યાલો બરી લાવ’ તો એ નોકરને માટે પણ શરમજનક ગણાય અને અમારે માટે પણ શરમજનક ગણાય.

‘અમારે ત્યાં નોકર પાણીના ગ્લાસ ફાઈને તેમજ માફ કરીને થોડા સ્થળે એકલી દે અરા, પરંતુ પીવા માટેનું પાણી તો અમારે ઊભા થઈ ને જ લેવાનું હોય. ન્યારે અહીં તો ગાદી પર પડ્યા પડ્યા જ, ‘એ વ રામા! કયાં ગયો?’ એમ સાત વાર બૂમો પાડ્યા પછી આઠમાં અવાજે સમી આવે,

એટલે એક બે મુજાવે અને પછી કહે કે, ‘પાણી લાવ, પાણી અત્યાર સુધી ક્યા મરી ગયો હતો? સાંભળતો નથી!’ હવે ખરી રીતે જુઓ તો પાણી બાજુમાં પડ્યું હોય. એટલું ઘાંટાને દુઃખ આપે એટલું હાથને અગર પગને દુઃખ આપ્યું હોય, તો કરી ઉપાધિ હોય ખરી!’

શ્રમવગર મેળવવાની બહી આપણામાં એવી પેસી ગઈ છે કે, આપણે નાનામાં નાનો વિદ્યાર્થી પણ કોઈની કોંપી કેમ કરી લેવી, અને ચોરી કરીએ પરીક્ષામાં પાસ કેવી રીતે થવું તેના રસ્તાઓ શોધવા માંડ્યો છે.

આવા પ્રકારના વિદ્યાર્થીઓ ભલે પાસ થતા હોય, પરંતુ મેટ્રિકમાં આવે છે ત્યારે પછી આંખ-માથી બતે તો આસુ પાડે છે; પરંતુ મોટાઓની પાસે પણ પડાવે છે.

મિત્રો, તમે આવશ્ચી તક્તી કરો કે સ્વર્ગમાંથી દેવતા આવીને પણ કહે કે હું તમને મેટ્રિકમાં પાસ કરાવી દઉં તો, તમે એ દેવતાને કહેશો કે અમારે તો અમારા પરિશ્રમથી, અમારી મહેનતથી, અમારી બુદ્ધિથી પાસ થવું છે.

આજે આવી ભાવના ભાગ્યે જ કોઈ વિદ્યાર્થીમાં વસે છે. આજે તો કોંપી કરવી, ચોરી કરવી એ સહેલી વાત થઈ ગઈ છે. વિદ્યા મેળવવી છે, પણ વગર મહેનતે એ કેમ બને?

મોમાંગી પાત્રીસ ટકા માફ લાવવાના લોહ તો પણ ચોરી કરવી પડે. કોંપી કરવી પડે, એ કેટલું બધું હીલ્લપતભર્યું ગણાય?

હવે તો પાત્રીસ ટકાનું ધોરણ પણ, કહે છે કે, વિદ્યાર્થીઓને વધારે પડે છે. એટલે તેઓ માગણી કરે છે કે, પાત્રીસને બદલે પંચીસ ટકાનું ધોરણ રાખવું ભેળું.

તમને જે શિખડાવવામાં આવે છે તેનો ત્રીજો ભાગ પછી તમને જો આવડે નહીં તો પછી શિક્ષણને અર્થ શો? ઠાકુ રસોઈથી આવીને કહે કે હું સો રોટલીઓ બનાવીશ, તેમાં પચીસ રોટલી સારી બનાવીશ અને બાકીની રોટલીઓમાથી રોટલીક કાપી હશે, અને બાકીની બળેલી હશે, તો તમે એવા રસોઈયાને કિલો રહેવા દો ખરા?

સોમાથી પાત્રીસ ટકા માફ આવે એટલે સંતોષ માનનારા વિદ્યાર્થી જો ઠોકટર હશે તો પાત્રીસ ટકાનો ઠોકટર હશે. સો દરદીમાંથી પાત્રીસને બચાવશે, અને બાકીનોને કઠાચ ઠોકણે કરશે. અને જો એન્જિનિયર થશે તો સો પૂત્રોમાથી પાત્રીસ પૂત્રો સારા બાકીશે અને બાકીના પૂત્રોમાં ગાબડાં પડશે. અને જો શિક્ષક હશે તો એના રો વિદ્યાર્થીઓમાથી પાત્રીસેક વિદ્યાર્થીઓ જીવન ક્ષેત્રે સફળ થશે, અને બાકીના નાપાસ થશે.

એટલે મિત્રો, મારી તો વિનંતી છે કે, જો

પાત્રીસ ટકા માફ આવે અને પાસ થઇ જવાય તો આંખમાંથી આંસુ વહાવીને ખૂબ રડો. પાત્રીસ ટકા માફ લાવીને પાસ થનારા ખરી રીતે પાસ નથી થતો, નાપાસ જ થાય છે. વિદ્યાર્થીની તમન્ના તો પહેલે નંબરે પાસ થવાની હોવી જોઇએ. અને તે માટે તેની પાસે પ્રવળ પુરુષાર્થ હોવો જોઇએ.

જીવનક્ષેત્રે વિજયી બનવા માટેનું લઠાયક ખમીર, જીવનમા અભય અને પુરુષાર્થ નહીં હોય તો કયાથી આવશે.

તમે જે કંઈ કામ કરો તેમાં પુરુષાર્થને આગળ રાખો, પછી પ્રયત્ન કરો, અને જુઓ કે, તમને સફળતા મળે છે કે નહીં.

ચાલ રાખજો કે જીવનક્ષેત્રે કાયર માનવીને માટે સફળતાની કયાંય સંભાવના નથી. તમારે જીવનયુદ્ધ જીતવું હોય, અને માનવતાને વિકસાવવી હોય તો તમારા હૃદયમાં અભય જોઇશે અને પ્રયત્નમા પુરુષાર્થ જોઇશે.

જીવનની શુભ આવી

સમા સાંજે, દિનપ્રવેશની એ મંગાકિનારની એકત્રીસા એક લૂટારી આપ્યો. તે મને પૂછતા માગ્યો, 'તારું મરણ ક્યાં છે? લોકો તો તને અમર કહે છે! સાંનજી' છે, તારામાં સિંહુ જેવું વિશાળ રાગ છે; તેને લઈ લેવાથી તારું મરણ થશે!'

'ના.' મેં ઉત્તર આપ્યો.

'તો શું બુદ્ધિને લઈ લેવાથી થશે?'

'ના.' મેં જાહેર ઉત્તર આપ્યો.

'તો શું તારી બુદ્ધિ ને તારો વેરાગ્ય....એને લઈ લેવાથી?'

'ના.' મેં જાહેર એજ જવાબ આપ્યો.

'તો શું તારું તપને એને પરિણામે ઉત્પન્ન થયેલું અતોક્તિક એકવત્, એને લઈ લેવાથી?'

'ના.' મેં ફરી કહ્યું.

'તો શું શીશને લઈ લેવાથી?'

મેં કહ્યું, 'ના! મારા જીવનની શુભ આવી પ્રેમ છે; ને એનાથી જ હું અમર છું...અમર છું...અનમર છું!'

—યોગેશ્વર

(સાત સાતમી)

સાત્ત સારો છે, નર નિરો છે હુવા છે, એને કાંઈ કરમ ન લાગે કાળ.

'What is the bond? The spirit's lod'ring'

—Anglo Saxon Proverb

આત્મ શોધન

પંચમહાભૂતોનું બનેલું આ શરીર આત્મ માને રહેવાનું મંદિર છે એને પવિત્ર રાખવું એટલે જ પંડ્યે પવિત્ર રહેવું. શરીર મહેનતા આપનારામ વમે છે, ને એની શોધ એજ સાર માનત છે નરમિંહ મહેનતાએ કીધું જ છે કે -

આત્મ તત્ત્વ જીન વિન સખસે જુદી સેવા કહે મો તો અમણા, કયા તીરથ કયા દેવ.

આત્માને મૂકીને આડવાડે હાથો તો વસ્તુ નહિ પામી શકે. માટે સીધે સેરડે જ વસ્તુ મૂળ મૂકીને જ કેડો પકડે.

પરમ પદારથ કયો હં બાળન સાખ વાદ વધા કે એ. કપાને કપાને જુગી અત્ત એ -વાયે હં લોકનાં મન જુગવા ને જપ, તપ તીર્થ.

પંચમા અટવાઈને ગમાગ ઉડાવે નામે છે પયુ હં તો પામી વનોવડા બરામર છે મહી - માખત્ય નોઈએ તો તો બસ વચોવચી નોઈએ, આત્મ શોધન કરો તો જ પરમ પદારથ મેરે. ચોથી - પદવાઓ છે લગતા. અટને વું ખટપટવા દે. અખો અગત કહી ગયા છે: ખટ દર્શનના જુગવા મતા, મહામાહી ખાધા ખતા.

જે પ્રુદ પામ્યો નથી તે ખીખને શુ પમથી શકવાનો છે? વિવેક ને વિચાર રાખો વસ્તુ ઉપાદી પડી છે. પરમ વસ્તુ વેગળે નથી. અખાજ પામી ગયા ત્યાં કહે છે:

'તે નોકે ખૂલે ખાંચરે, આ અત્તસ પ્રમેખખ વાતો કહે.'

અણખે અણખાં એતો જ વાસ છે. એ લક્ષણવતને લઈને જ આ દુરંધર ધીરો જીવન સંપ્રાપ્ત બેયે ને? એની શોધ કરનારને જરૂર મેરે છે.

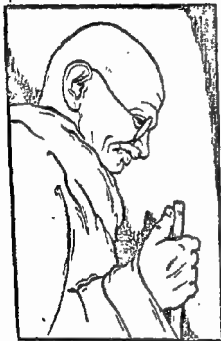
કહે કબીરા પવિત્રકાઠી. ચલકે જયોત અખંડ, અવધકરધકે ઘાટ પર ભાઈ, નિશાદિન બેલે પંદ.

શરીર વિના શોધન છે, પાર કોઈ પાવે નહીં, અવેખાં ખીકાં, કાને છે, સ્વાદ કાંઈ આવે નહીં. થડ મુકીને કાળે વળમને, ટોચે કેમ થકાપ, અધવચથી એ પાંખડી દુરે તો, પાછો આવીને પછડાય. સંગત મમ સમજે છે, ચલકે થડ મુળ થકી. શાસ્ત્ર પુરાણના મત જુગવા, ધણો કહે સ્વાદ, બનીસ લોભન રૂકી રસોઈ બતાવે આટવાને શાને સ્વાદ? વારીને વચોલે છે, નહીં માખત્ય ને મહી. નથી જાણે ને નથી જાણવો રીઠા વિના થકાવે જક, પાછા મેંડકોને સ્વાદ વખાણે, એ તો મિથ્યા માથ દેવા વિવેક વિના વસ્તુ છે. વિચાર વિના દૂર રહી. અંતર ધરમાં આણી ઉભાણો, નિઠાણો નિરંજન નૂર, અજવા એ મર્મની ભણે, અવપૂર અર્થો નથી ફર પારધર બેલે ધીરો છે, લક્ષ્યવંત એ લઈ.

ધીરો અગત

મામા હતા બાપુ

‘ઈન્દ્ર’



સેવાશ્રામની ગોશાળાના મકાનની પાસે એક રાવારે એક વૃદ્ધ સંન્યાસ રક્ત-પિત્તથી પીડાતા ઊભા હતા. મીરાંબહેને તેમને જોયા તેથી પ્રેમથી તેમને બોલાવ્યા અને બાપુજીને મળવું છું એમ પૂછ્યું. વૃદ્ધભાઈએ માથું હલાવ્યું. મીરાંબહેને તેમને બાપુજી પાસે લઈ આવ્યાં.

વૃદ્ધભાઈ અચકાતાં અચકાતાં બાપુજી પાસે આવ્યા અને ગળગળે સાંદે બાપુને કહ્યું; ‘મારે તો આપના સાન્નિધ્યમાં રહેવું છે અને અહીં જ મરવું છે. તો આપ મને અહીં રાખશો?’

તેઓ સંખત રક્તપિત્તથી પીડાત હતા તેથી થોડી દુર્ગંધ પણ આવતી હતી. તેમને આવું બયંકર ચેપી દરદ હતું તેથી બોલ્યા: ‘બાપુજી, મારે કશું ન જોઈએ, એક આડની છાયામાં પડ્યો રહીશ. અને થોડું ખાવાતું મળી બંધ તો બસ.’

બાપુજી તેમના રોગને પગથી માથાં સુધી નીહાળી રહ્યા અને ગંભીર વિચારમાં પડી ગયા કે શું કરવું? આશ્રમમાં આવા રોગીને ખીબ આશ્રમવાસીઓ સાથે રાખવા હિતાવહ છે? બહારથી ખીબ કેટલા ય લોકો આવે ને બંધ તેઓનો પણ વિચાર કરવો રહ્યો ને? અને આ રોગથી સંભાળવાના પણ ખરા. અને ના પણ કેમ પડાય? બે ના પાડું તો મારો ધર્મ ચુક્યો ગણાવે. અને દૈશ્વરે મારી કસોટી કરવા જ તેમને કેમ નહીં મોકલ્યા હોય!

અને આશ્રમમાં જ રાખવાનો પાકો નિર્ણય કરતા બાપુ પ્રેમથી બોલ્યા: ‘શાસ્ત્રીજી જરૂર તમને આ આશ્રમમાં

જગા મળશે અને મારી ઝૂંપડીની પાસે જ તમારી ઝૂંપડી રહેશે.’

અને બાપુની ઝૂંપડી પાસે તે વૃદ્ધ શાસ્ત્રી (પરચુરેકર શાસ્ત્રી) જીવ્યા ત્યાં મુઘી રહ્યાં અને બાપુજીની સેવા અને પ્રેમ મેળવ્યાં.

બાપુ ત્યારે એમને માલિશ કરતા ત્યારે શાસ્ત્રીજી તેમને કેવા બાવથી જોતા હશે? અને બાપુ શાસ્ત્રીજીને કેવા બાવથી માલિશ કરતા હશે? તે તો જોઆએ એ અદ્ભુત દૃશ્ય નિહાળ્યું હશે તે જ વર્ણવી શકે.

એક વખત બાપુ ફિલ્ડીથી વર્ધા જતા હતા સાંજનું ભોજન ગાડીમાં લઈશ એમ બાપુએ રાજકુમારી અમૃત-કુંવરબહેનને કહી રાખેલું. બાપુ દૂધ અને પાણી ગરમ પીતા. તેથી એ થરમોસ જોઈએ. થરમોસ એ હતા પણ એક તૂટી ગયેલું તેથી દૂધ અને પાણી બેને કેવી રીતે લેવા તેનો વિચાર રાજ-કુમારીબહેન કરતાં હતાં ત્યાં શ્રી. બિરલાજી આવી ચઢ્યા. તેમણે તરત પોતાનું કાસે જ નહું લાવેલું થરમોસ રાજકુમારીબહેનને આપી દીધું. રાજ-કુમારીબહેનને નિરાંત થઈ અને દૂધ ને પાણી ભરી લીધાં પણ એ નિરાંત દુઃખ મય નીવડી.

બાપુની નજર ભારે ચુંકાર હતી. જમતાં એમની તીક્ષ્ણ નજર નવા થર-મોસ પર મડી. તેઓ તરત પામી ગયા કે આ થરમોસ આપણું નથી. એમણે તરત રાજકુમારીબહેન સામું જોઈને પૂછ્યું: ‘શું આ થરમોસ વેચાતું લીધું?’

રાજકુમારીબહેને કહ્યું: ‘જી ના, આપણું એક થરમોસ છૂટી ગયું હતું તેથી આ બિરલાજીએ આપ્યું છે.’

બાપુજીને ખૂબ દુઃખ થયું અને દુઃખિત અવાજે બોલ્યા: ‘તમે શું એટલાં બધાં ગરીબ છો કે બીજાના પૈસા ખર-ચાવો છો? બિરલાજી પાસે અદ્ભુત પૈસા છે એ ખરી વાત, પણ તેથી શું આપણને જોઈની વસ્તુ તેમની પાસેથી લેવાય? ઈશ્વરે તેમને પૈસા આપ્યા તે તેમને મુખારક હો. પણ એમાંથી એક કોડી પણ બિનજરૂર વસ્તુ મારે ન ખર-ચાવી જોઈએ. આ બધું આપણે વિચારતાં થવું જોઈએ.’

અને વાત ત્યાં અટકી નહીં. બાપુજી તો પેલું થરમોસ ક્યારે બિરલાજી પાસે પહોંચે તેની ગોઠવણમાં હતાં ત્યાં મહાદેવભાઈને તરત ફિલ્ડી જવાનું થયું તેથી તે થરમોસ તેમને આપતા બાપુએ કહ્યું: ‘આ બિરલાજીને બરોબર પહોં-ચાડી દેજે.’

મીષમની ઝડપ. શાળાઓમાં છુટીએ.

ફરતી'તી રાજધાટે. (ચચાર હંતો આશ્રમવસી એક કુટુંબની ખજાણાંતર પૂછવા જવાનો. સાથે હતી નાની જાહેન અને તેના પતિદેવ. સંપ્વાનો મગધ હંતો. (દિ.લી) શહેરની ભરચક વસ્તી. તેમાં બિંબેલી મોઝલાઇ વંશની છત્રતી જાગતી હમારતોમાં જૂલા પહેતાં એવાં કેાઈ મહાદેવનાં દિરમાં જાણે આરતીનાં ઘટાવ સંભળાના હતા.

લપકાગર ગેહની આપતા વિજળાનાં કેટલા ય ધાંભલાઓની હારને ઓળાંની જતા હતાં. સહયા પ્રમ જોમો થયો એક સંત રિચપ્રેમીનું શરીર આ જગ્યાએ પોદણુ છે. એના પર વધેલી હમારતોના ખડકો જ્યારે એકબીજા ઉપર ખડકાંથી, ત્યારે આ રથજાની કિમત કલાકના ૮૦,૦૦૦ માંદાંબની ઝડપે વધીને કેટલા શુદ્ધથી શુદ્ધથી અને એની કિમતનો આકડો કેટલો વધો વધી જશે? ત્યારે આજે ય આ જૂનિમાં વસતો બીજો કેાઈ મોસિથો નહિ હોય?

સહસ્રા કેાઈએ આનીને કહ્યું: 'અહિં એક છે બહેન. ભારે યોગિની છે. દર્શનન યોગ્ય છે....'નામ, કાજ અને સ્થાનની ચિત્તા રહેતી નથી જ્યારે દર્શનનો યોગ સામેથી આવે છે ત્યારે.'

અમે ગયા એને શીખનાં, રીવાના આખા પ્રકાશમાં એ મુક્તિ નજરે પડી. અતરના ઊંઘાળમાંથી નીકળતો એનો શેસરો અવાજ. કેાઈ સાથે તે વાત કરી રહી હતી જાગ કરવાની કિમત શે થાયે, વળી એની વ્યક્તિ પ્રતિબાનો અજાણે એવો તો લાગ્યો કે 'અમારે ફક્ત કરવા છે' એટલા ય શબ્દો ઉચ્ચારવાની કોણ ના રહી.

એક મઠી સજ્જન બહેન એને માગે આવી જતી હતી, એણે અમારી ગમત્તવ જાણી લીધી. અમારી વદારે તે આવી. અમને મુનાકાન અપાવી. સાદા અને સાધન સંપન્ન એવા રામચંદ્રીનાથી લદાંબેલી એક નાની સરખી મોરડી, સોને નીળગોદમાં સમયી લેરાની તમત્તા, અને ઉત્સાહનો તરવરાટ. નાનાં મોટા સો ઉપર એક સરખું વહાવ વરસાવની પ્રેમમયી મા-મુતિ-ખાટ પર બેઠેલી હતી. પાસે અને સામે શીકુંબુની છગિ હતી. અમને

પ્રવેશ મળ્યો. અમારો પગ ભાં મોરડીમાં મૂકાય છે, ત્યાં તો તે ના જીણી થઈ ચાઈ. અમારી આંધિક એવી મોઢી ઉમરનાં ઉપર ખજૂ મા જેવું' હેન વરસાવી અમને બાળક જેવાં મળી લીધાં. અમને આસન આપવા લાગી. કુચોનું જાણે ઓળખાણ ના હોય, એમ પૂર્વ પરિચિત હશે વાતચિત શરૂ કરી. અમારી, અમરા કુટુંબીજનોની અખર પૂછી. પાસે એક દલા જેનું જુદાન. દિનની વાતો હાઈ ને તે આવ્યા હતા મા પાસે બાળક પોતાનું દિલ એણું હોય છે, જુરમો લાવ્યા હતા પ્રમ 'નિરાશા સુપડાં આપવાત કરવાની રૂતિ કેમ ઉઠાવતી હતી?' માનો જવાજ અક્ષરશઃ કાને પડ્યો નહિ. પથ માના વહાલથી ઉભરાતી આ નાની સરખી મોરડીમાં સમાયેલા વિશાળ જગતે મળે જવાન આપેા: 'આપણી અફર એટલા પ્રત્યે આપણો વિશ્વાસ, શ્રદ્ધા, આદર, પુરિસ્કષ ઓળાં એને ફરેણે આપણી રૂતિમાં એકાંતુ જુલ્યાંય છે અને એ એકાંતુને પરિચામે મનની લગામ હાથ રહેતી નથી....'

માના બીજા બોલ કાને પડ્યા.

'પૂજાર પર પાકો ભૂંડોસો રાખો. એની પાને તુર્ક નખવેકે જિમા રહેા જેવા છે તેવા જ તેને સોંપાઓ. પછી જાઓ મજા. કેરોંક આપણને તેની શેદમાં તે લે છે પતંગ બીનશરતી વાનોથી આપણે એને નડાજવે એકઠે.' 'દીપ' પોદ એકુ છે? કોમાં માપની મમયી આવે છે શા મારે? મારને મારે.' માન'વાંકષ મમતજુ' નહિ એણે તારાને અમારી સામે એકુ'. નજરમાં પ્રેમ તીફવતા હતી. અખૂટ વહાવ વરસતું હતું. અર્ધ સમ-ભાગ્યો.અમે દમી પડ્યાં. આ પહે દમી પડી દાંતવિનાનું મોખું એનું મોં પ્રધીરિદત પ્રેમમય બાળકના હારવની ઝ ખીકરાવનું હતું સહયા જાન થયુ કલાકની રેતી સરતી ભય છે. અમારે આવે જવાનું હતું. અમે ઊંઘાં. પ્રસુભ કયો. માએ ફરી શેદમાં લીધાં માથું ચૂરુ. નિદ્રા લીધી. જાગતા માના જેવું વહાલ અનુભવીને માગે પડ્યા.

(શ્રી લેહાનજાહેન લેખાંછતો પ્રલાભાત પ્રસ્તુત)

કડકડતી ટાંબા દિવસોમાં એક પૂરજિયો લોગો શુજરાનના એક ગામડામાં સગી સાહે આવી ચઢ્યો થોડો સામાન અને એક થોડા સિવાય કોઈ કિમતી વસ્તુ તેની પાસે નહોતી ટાંક તડકાથી સારી રીતે ટેવાયેલો હતો. ગામને પાદર નાતુ તળાવ હતું ત્યાં પોતાની ચેતરણ પાથરીને આસન જમાવ્યું એક તો ચિનાગાની રાત પુનઃ મેહાન અને તળાવનો કિનારો ગામ હોકાએ એ પરદેશી ભૈયાને સમજાવ્યું કે અહીં પાદરમાં પડાવ કરવાનો દુરાચક્ર પડતો મૂકે તો ઠીક છે નહિતર હેરાન થશે. અહીં તો રણના પવન સૂનવશે.

પરદેશી ભૈયા ન માન્યો. પોતે પણ ખડતલ તો હતો જ સાથે પાથરવા અને જોડવાની રબાર હતી એટલે રણકાડાની ઠંડી સામે પોતે જરૂર લડી દેશે તેવો પોતાનો નિશ્ચય એણે કાયમ રાખ્યો.

રાત પડી ભૈયાએ એટલાથી કટારી કાઢી ખીવાની જેમ ખોદી દીધી થોડો અની સાથે ખાખી પેતે મથે એાદીને સૂઈ ગયો. ભોગાનુભોગ એવો બન્યો કે તે જ રાતે સખત હીમ પડ્યું પરદેશી પ્રવાસી અખી રાત કુંડવાઈને પથારીમાં પડી રહ્યો શરે અરાખર ઊંઘ ન આવવાથી ખાત માળને સમય થતા બરનિદ્રામાં પડ્યો.

ભૈયા બરનિદ્રામાં પડ્યો છે એમ જોઈને કોઈ એક ખેડૂતને થેડું ટીખજ કરવતું મન થયું પીંખે પગને તે ભૈયાની પથારી પાસે આવ્યો જમીનમાં ખોદેલી કટારી કાઢી અરાખર એ જ ઠેકાણે પોતાના હાથમાંનું દાતરડું ભરાવી બગલ ખાધી, થોડો અને કટારી લઈને ત્યાંથી આવી નીકળ્યો.

ભૈયાએ જોઈને જોયું તો થોડો ન મળે થોડાને બદલે કોઈ બજલ ખાધી ગયું છે એ માનવા તે તૈયાર નહોતો એ પછી તેની નજર દાતરડા તરફ વળી જમીનમાંથી કાઢીને જોયું તો ધરમા કરચલીઓ પડી હતી રાતમાં ને રાતમાં અદ્ભુત આશ્ચર્ય બની ગયું હોય એમ એને લાગ્યું કોઈ આમવાખીએ પૂછ્યું, “કયું ભૈયાજી ઠંડી કેવી લાગી?”

ભૈયાએ કવિનામાં જ જવાબ વાળ્યો.

“ઠંડી ઠંડી ઠપા ઠપા

ઠંડી હૈ અદાવી

પોડેયુ તો શી મ બધા

ઔર કે ચલ ભઈ ઠંડારી,

વાડીચૂકી તો વાસે હુંઈ

પર સિરપે થે લકડી કહામે આઈ.”

ભૈયાએ પેતે જ પોતાના મન સાથે સમાધાન કરી લીધું કે થોડો તો બને એ જ કે માત્ર ટાંક એટલી બધી રાતમાં પડી કે જેને હીપે શિંગડા હોગી આવ્યા કટારીમાં પણ એ જ ટાંકને હીપે કરચલી પડી અને સખત પવનના આથકા લાગવાથી વાડી વળી ગઈ માત્ર એને એક વાત ન સમજઈ કે કટારીને લોહાની મૂક હતી તેને બદલે ત્યાં લોકડાને હાથે શી રીતે ગોડવાઈ ગયો?

કોઈ ગામવાખી તેના મનન સમાધાન ન કરી શક્યું પછી જ્યારે એને પોતાનો થોડો અને કટારી પાછા મળ્યા ત્યારે આનંદ થયો છતાં એણે પોતાના નિર્ભયમાં જરાયે સુધારો ન કર્યો. એવું થકીવાર અને જો બગના કે પુલિના અતિશય વિચાસમાં અનામત અવસ્થાથી ઉપગ્રેહ કુલકવતું અચરજ ઘણીવાર રામતું નથી થોડો ખાડો મળે છતાં હાથાનું અચરજ બિલુ જ રહે છે.

★

શ્રીના ભાગ્યની લક્ષ્મી

જૂના જમાનાની વાત છે. રાજા અને રાણી સંધ્યા દાણે ઝડપામાં બેઠા હતાં. અવકાશનકની વાતો થતી હતી. તે વખતે ત્યાંથી એક છુટ્ટો શાક વેચવાવાળો નીકળ્યો. આખા દિવસની મહેનત પછી તે યાકેવો પાકેવો ઘરે પાડો મળી રહ્યો હતો. રાણીને એ છુટ્ટા પર દયા આવી. તેણે રાખને કહ્યું:

‘હુએ, બિચારો ટેલથી મહેનત કરે છે, છતાં પણ તેને સુખ નથી મળતું. પણ તેમા તે શું કરે? તેની રાખ કંઈ સંભરતો નહીં. તેણે રાણીને પૂછ્યું:

‘એટલે તું શું કહેવા માગે છે?’
રાણી મોઢી: ‘હું એ કહેવા મચ્યું છું કે શ્રીના ભાગ્યની લક્ષ્મી હોય છે અને પુરુષના ભાગ્યના સંતાન હોય છે.’

રાખને રાણીની આ વાતમા ગર્વની કપ્પક ગધ આવી. કોયે ભરાઈને તેણે રાણીને મહેનતી બહાર કાઢી મૂકી.

રાણી રવાનિમાનીની હતી તે પણ ભાગ્યના બરેસે ચામી નીકળી. જે શાકવાળા છુટ્ટાને લોધે રાજા નારાજ થયા હતા તેની પાસેજ તે પહેલી તેની ધર્મપુત્રી ઘસ ને તે રહેવા લાગી.

છુટ્ટો શાકવાળો રાજા શાક વેચીને ચાર આનાની ચાર પાઈ રોટી દુકાનેથી લઈ આવતો હતો. અને પતિ-પત્ની એ એ રોટી ખાઈ ને તે પર ઇલન વિતાવતા હતા. આ જોઈ એ ત્રણ દિવસ પછી રાણીએ શાકવાળાને કહ્યું:

‘ચિતાણ, તમે ચાર આનાની રોટી ખાત કરતા મને એ ચાર આના આપ્યા કરો હું તમને બનેને પેટ ભરીને ખવાડાવવાની જવાબદારી લઈ છું.’

છુટ્ટો શાકવાળાને બધા આ વાતમા શું વાંધો હોય, તેને તો મસ મસતું કામ હતું. તેણે ને ચાર આના રાણીને આપ્યા. રાણી તે ચાર આના લઈને શહેરમાં ગઈ. જે આનાના દાણા લીધા એક આનામાં દાણ, મીઠું—મરચું વગેરે મસાલો લઈ ઘરે આવી અને એક આના બપ્પાની તેણે પોતાની પાસે રાખ્યો. ત્રણ આનામા તેણે ત્રણે પેટ ભરીને સંતોષથી ખાઈ.

આમ રાજા રાણી એક આનો બચાવ લાગી. એક

દિવસે છુટ્ટાઆપાને કહ્યું: ‘ચિતાણ, શાક તો મા બેડી બેધી વેચ્યો. તમે કુંગરમાં બઈને લાકડાં કાપી લાવો તો! ત્યો આ કુલાડા માટે મેં પૈસા બેગા કરી રાખ્યા છે.’

છુટ્ટો પોતાની ધર્મપુત્રીની ચતુરાઈથી પ્રસન્ન હતો જ. તેના આપ્યા પછી તો ઘરના દિવારે ફરી ગયા હતાં. એટલે છુટ્ટાએ આ વાત આની લીધી. તે કુલાડો વેચતો લઈને કુંગર પર ગયો. રાજા લાકડા કાપી કાપીને ઢગસો કરવા લાગ્યો. થોડા જ દિવસોમાં આખો કુંગર કાપીને તેણે મોટો લાકડાનો કુંગર કરી દીધો. બીજા દિવસે આ બધાં લાકડાં શહેરમા વેચી નાખવા એવો નિર્ણય થયો.

પ્રથમ નરહીએ કુંગર વેચી જ મંદીર દુરો. તેજ રાતે રાજા સિંહારને માટે નીકળ્યા રહેતા બધી જવાથી તે પોતાના સાચીએ તથા નેકરચાકરોથા વિખૂટા પડી ગયા. બટકતાં બટકતાં તે પેના લાકડાંના ઢગલા પસે આવ્યો. હાંથીથી તે હૂડ લઈ જતો હતો. લાકડાનો આ મોટો કુંગર જોઈ ને તેણે તાપણી કન્વાનિયાયું. થોડા લઈને તાપણી કરી. અને તાપણ બેસી ગયો. ત્યાં પવનની અપડમ્મી એક તાપણા છુટ્ટાના પેના લાકડાંના ઢગનામાં ઉડ્યો, અને આખા ઢગસો સળખી જઈયો.

આ અચંડ આગના પ્રકારમા રાખને તેના નેકર ચાકરોએ સોની લીધા અને તેણે શહેર લાડી ગયા.

આ જાણુ આ અચંડ આગે કમાવ જ કરી. તે જગ્યાએ સોનાને ચરે દટાએકો હતો. ખૂબ તોષને લીધે સોનું પીળાને બહાર રેવાયું. સવારે શાકવાળો છુટ્ટો લાકડાં લઈ જવાને માટે આવ્યો. તો તેને ત્યાં લાકડાને બફસે પોતાની પાસે પડેલી મળી. તે આટલું બધું સોનું મેળવીને ન્યાહ થઈ ગયો. પોતાની ધર્મપુત્રીની પ્રશંસા કરતાં તે યાકેજ જ નહોતો.

રાણીએ રાખના મહેવની સામે જ એક બધ નન ખડોને મરેલ બાધ્યા. અને ચોખ્ખો બનતા પકવાન બનાવીને શહેરમા મફતદરેએ નિમત્રણ આપી મહેલનું ખાતસુહર્ન કર્યું. રાણી પણ આવી હતી. રાણીનું આ કૌતુક જોઈને તેણે પોતાના પરજન્ય રીકારી લીધો. અને તેણે માન્યું કે શ્રીના ભાગ્યની જ લક્ષ્મી હોય છે.

આરેપૂર્વક ખૂબ ધામધૂમથી રાણીને તે પોતાના મહેલમાં લઈ ગયે ને આનંદથી બને રડતાં માખ્યાં.

નાત્માન અવગ્ર રેત પૂર્વોભિ અસમૃદ્ધિભિ ।
આ મૃત્યે। શિય અન્વિ-છેતૃનેનામ-ચેતકુ-રંજામ

॥ મનુ ૪-૧૩૭ ॥

આપને કાઈ શ્રમકામ કરતા અથા ને તેમા ધરે
કે આપણે પ્રવલ ન કલ્પો તો “કુ અનાગિયો છું
મારે હવે કાર્ય નહિ બને” એમ કહીને ચોનખી અન
મધુના ન કરી પશુ મરુપરિન્ત સાગીરિક અધિક
ને આધારાત્મિક સપતિ પ્રાપ્ત કરવ ઉચમ કહેા કોઈ
જનની સપતિ દુર્બલ છે એમ ન માનવુ અને દેવોનુ
અનુકરણ કરવ, તે આ રીતે

ભલ્લ મહાકું હાલપુ ન દેવા
ન ભેજિદે બીમવિરેલુ ભીતિમ ।

મુધા વિના ન પ્રયથ વિરામમ્
ન નિશ્ચિતાધાતુ વિરમન્તિ વીરા । ભનુકર્ત
નીતિચાતક ॥

કીરસમુ નુ મ થન કરતા કરતા કીરસુખના રિત
જાણા તો એટલેથી સતો। ન માન- કાનુદ રિષ
નિકળી પડ્યુ તો તેમ જલબીન ન ધર્મ અથા પશુ
અમન હાથ ન લાગ્યુ ત્યા લગી યાક ખાપા વિના
મન્યન જ કહ્યું

મકુલ કન્ડુકપ તેનેમ્મત-ચાથ” પતજપિ ।

સત્ત્વન પડે છે, પશુ તેમ દડો પડીને પાઠો ઉછળે
સે તેમ એ એટલી વાર પડે તેવી વાર તરત પાઠો
ગેા ધર્મ જાય છે

તેમુર વિરે કહે છે કે એક વાર એના શત્રુ એની
વાસે લગ્યા હતા એટલે એ એક પગી ગયેલા વરમા
સતર્ગમેલ ત્ય જુએ છે તો એક કાઠી અનાજનો
એક કાવ ઉપાગીને વર્ગ જવાનો પ્રવલ કરતી હતી એના
આવા એમણેતેર પ્રવલ નિષ્ફળ અથા એક આગળ
પડી અ ધીએ આવે કે તરત મોજ સહિન પાડી પડે
પશુ સિત્તેરથી વારે બારસહિત તે ઉપર ચડી અર્ધ આ
એર્ધને તેમુરના જવા પાઠો જવા આવેા ને ભાવિ

વિજય વિરે એના મનમા આશા બધ રી કઈ લાખે
નિરાશામા અમર આશા છુપાઈ છે” (મણિવાન
નજુમ ઇલેદી)

એ રિમન રવે માડને બીજી વાતો પશુ કહી છે

(૧) એક ચતુર રદિગો હતો તેણે જાડેરખમર
ખાપી તે ઉપરથી તોમ છોકરા એની પાસે આ પા એને
કહે જુઓ આ મેળ કુડાગ છે ને આ દડો છે
એએકને કુ સાન તક આપુ છું ને જાઉં છું કે
કુડાગને મોથી વધારે વાર ઝેનો દો વાથે છે” સોએ
દડો મરી જોયો પશુ ઝાડનો દો કુડાગને વાગ્યો
નહિ એટલે મો કહે જાન પાછા આવવે ને જાએ કે
આજ કરે । તમે વધારે મારુ કરી શકો છો કે નહિ”

બીજે દિવસે એક નાનકડો છોકરો જ આવેા ને
કહે કુ તારા છું” એમ કહીને એણે કુડાગ સાત થા
ક્યા ને સતેય થા કેન્દ ઉપર જ પડયા

શેઠે નવાજ લાગી ને એણે પૂછયુ, “આમ કેમ
ભયા?”

છોકરાએ ઉત્તર વળ્યુ કા બકસારેમ મારી
મને કુ સલા તા કરી શકુ એના સાડુ મારે
ને ફરીની મળુ જલર ની એટલે મેં આખી રાત એક
ગાલિવામા પ્રક્રિ મ કરી”

એને રૂંડે એને રાખી શીથે।

(૨) ક્રમાદિમ વિહનને વનુત્વજા શીખવી
હતી એટલા મારુ તે સાતઆઠ માધ્યવ આપે દિવેપટિજ
કનન હતી ત્યા આનીને જવા મોનસામા જુન ન પડે
એટલા સાડુ છ માધન આરે એક જાવુ રહેનો હતો એની
આમગ જઈને એ વ્યકરણુ લઈ અ રે।

(૩) સુવર્ણજૂમિન ધગીએ સોનાવળા ધારેલા
જરમા ધર્મને એક મજન લાણુ બોવડુ કરાડુ ને દેઠ
વર્ષમા બોવળ ઉપર લખ કેલર વાપર્યો પશુ એને
સોનુ ન લાપ્યુ પડી એ જૂમીન એક કપનીના હથમ
આવી આ કપનીએ બોવડુ ને હાથ જ આપે લીધુ

ત્યા કાસુ સોનું' જોનામા આવ્યું. જીવનધન ખણુ આપણીએ એ ચાર વેતને જ અંતરે જ નહિ હોવ એ કહેણુ જાણે છે? મેં તો વધારાની એક કુળકાની વાટ જોતું હોવ છે, પણ મરજીએ એક છેલ્લી કુળકા નારવા જ ચૂકી જાય છે.

રિચર્ડ' સી ટ્રેસ આખજીને ઉદ્દેશ કરે છે કે 'તું તને પોતાને ધડ, ચોરસ ખનાવ, લીસો કર; એટલે તારો વારો આપણે જ. તું પડવો નહિ રહે ઘર ચણવારને તારું કામ પડશે. તારે સીતની ખેડના છે તેના કરતાં બીજાને તારી ખેડના વધારે છે.'

પ્રતિદ્વં પરિસ્થિતિ છતાં ધાતું મળે સાધારણતા હોમાથનેસ નામે સુપ્રસિદ્ધ ગ્રીક વકતાનું' ઉદાહરણુ રેવ. એ કુખરે આપ્યું છે આ વકતા મૂળ ભોતડા હતા, પણ બોલતી વેળાએ મોહામાં કાકરા ૨ ખીને એણે આ બોલ મટાડી. વળી એને શ્વાસનો વ્યાધિ હતો; તે એણે ટેકરીએ ચડતા ચડતા કહિનાપાટ કરીને શાન્ત કરી નાખ્યું. એનો સાદ નનગો અને ઝીણો હતો, પણ મજાના કરતાં સાગરને તીરે નિત્ય ઉભીને લાણીને ખાળીને એણે પોતાનો સાદ સાગરને બીર તથા જળજાનું કર્યો.

આ સદ્ગુણને સરૂતમાં દંડકારિતા અથવા સ્થેય' નામ આપ્યું છે, તે કાનાતુશાસનમાં આચાર્ય હેમચન્દ્ર સ્થેય'નું સંક્ષેપ્ત આશ્રય આપ્યું છે:

મહત્ત્વપિ વિદને ઉદમાત્ત અણ્ણ'શ સ્થેય'ગ્.

'વિદ્ય' આવે છતાં ઉદમથી મહત્ત્વ સંવિત ન થાય એનું નામ સ્થેય'. અને પછી આ નામ આપ્યું છે.

યથા યથા સમારંભો દેવાત્ સિદ્ધિ ન અશ્કતિઃ

તથા તથા (અ)ધિકારસાધો ધીતાના હૃદિ વશતઃ

અથવા સાચાત્ અચ્છલન ધેય' વિદને મહત્ત્વપિ ઃ

સાહિત્યદર્શણુ ૩- ૫૩ ઃ

'વ્યવસાયત્ પ્રારંભકર્મણુ'

સમચરણની વિવૃત્તિ.

'જેમ જેમ દેવસેના આદરેતુ કામ પાકે નહિ, તેમ તેમ થીર પુરુષોના હૃદયમાં ઉત્સાહ વધતો જાય છે' (અખ્યા ૭, નાયકમુણી, નિર્ણયસાગર પા ૨૬૮)

અમેરિગન ધર્મકથાકાર ફોરિસ્ટે એક માણસનું વર્ણન કર્યું છે. અમેરિકાની જીવનમાં એક ભાઈ છે જે પચાસ વર્ષ સુધી બનાહારશુદ્ધ જીવન જીવ્યા. પછી એને રિશ્તમુદ્દમાં કાન્સ મોકલ્યા ત્યાં તેણે પૈસા ખાધા. હવે તેને વોઠ પૈસા ખાનાર વેળે જ સમારશે. પચાસ વર્ષના નિર્મળ જીવન ઉપર ખાલી ફરી વળ્યું. આપણે આરજેતુ પૂરું ન કર્યું.

એટલે તો ગીતામાં જમવાને કહ્યું' છે, કે

રિચિત્વાડર્યાં અન્તઃકોષ્ટિ

પ્રહસનિર્વાહ્યમ્પર્ચત ઃ ૨-૭૨ ઃ

'અન્તઃકાળ સુધી માણસ આ રિચિતમાં ટકે તો તે શુદ્ધ થાય છે'

ફોરિસ્ટે એક ખીતીને દાખલો આપ્યો છે. નોકન વોકર દીવાદાડીમાં દીવો સબાને દીવો સબાળતા સબાળતા એને ભારે સંગ્રામ અને પછી ન્યુમેનિવા થઈ ગયો, એટલે એને હરિપનામે લઈ ગયા; પણ વોઠ-ભણી ઃ દીવો રેડો મૂકા નહિ એટલે એ વોકર ભેગી ન ગઈ. વોકરનો દેહાન્ત થયો, અને ટેકરી ઉપર કમરતાનમાં એને હાંધી સરારે ચર્ચ' છડે એટલે વાકરાણી નિત્ય કબરની દિશામાં નજર કરે કોઈ વાર ટેકરી ગરજથી ધાળી હેમ, કોઈ વાર લીલી, તે કોઈ વાર જુબરી પણ કમરમાળી જાણે વેં કરાડીને એક સરો. આવે. સદેશમાં તણુ શબ્દ હોવ, જે શબ્દ નોકન એની પત્નીને વારવાર કહેતા - 'દીલાતુ ખ્યાન રાખજે'

અને પતિના મૃત્યુ પછી વોકરાણીએ ખત્રીમ વર્ષ લગી દીવાનું ખ્યાન ગાળ્યું. (ચારિત્રની ખાર ક્યોટી') (નિયસ લિતાના આગામી ગોળ સંકલનો એક અખ્યાવ)

ખૂબ ખૂબ જૂની વાત છે એક કૂકડો ખૂબ જ ભૂખો થયો હતો તેથી ગામના ઉકરડામાં કંઈક ખાવાની વસ્તુ કૂકડાની રહ્યો હતો. ખૂબ મહેનતને બંતે આખરે તને તે ઉકરડામાંથી નાનું મગાનું મોતી મળ્યું કૂકડો નો બિચારો ભૂખો હતો તેને તો ખાવાની કંઈક વસ્તુની જરૂર હતી નહીં કે અગમગતા મોતીની તેથી મોતી મેળવીને તે ખૂબ જ હું ખી થયો તેણે મનમાં વિચાર્યું, 'આ અગમગતા મોતીને બાંહે મને આજનો દાણો મળ્યો હોત નો વધારે સાડુ ચાત હું આ મોતીને કું કડું ?' અને તેણે ખૂબ ચિંતાઈને તે મોતી ફર ફેંકી દીધી.

તે મોતી હતું તો નાનું સરખું પણ કિમતી ખૂબ હતું તેની થયક તડકામાં ફેંકવાથી હતી તે કરતા પણ વધી ગર્ધ પણ પેવા ભૂખ્યા કૂકડાએ પાછળ ડોક મરડીને પણ જોયું નહીં તે તો ફરી પાછો ઉકરડો ફેંકવા લાગ્યો.

બચાડુ મોતી ! આ અપમાનથી ખૂબ જ હું ખી થયું તે આખો દિવસ સખત તાપમાં પડ્યું પડ્યું રહ્યું જ રહ્યું અને ભગવાનને પ્રાર્થના કરતું રહ્યું દિવસ નખી ગયો અને રાત થઈ ગઈ આદામામાં પોતાના સાત્ર અપમાન અગમગતા લાગ્યા અને આભુજાભુજા તારાઓ સાથે મીડી મીડી વાતો કરવા લાગ્યા ત્યાં તેમનેકાને મોતીનું ફેંકે સભળાયું એ હતું પણ ખૂબમાં પડ્યું પડ્યું રડી રહ્યું હતું. આદામામાં પોતાના કિરણોની સેર ફેંકીને પોતાની પાસે બેવાવી લીધું ખૂબ પ્રેમથી તેના આંતુ લૂછવા અને તેને રડવાનું કારણ પૂછ્યું.

‘ભગવાન, તમે તો મને સૌથી મુશ્કેલ વસ્તુ બનાવીને મને સ સારમાં મોકલ્યું લાગે છે ત્યાં

તો એક સામાન્ય કૂકડો પણ મારું અપમાન કરે
■ સ સાર ખૂબ ખરાબ છે હું તો હવે ત્યાં રહેવા નથી ઇચ્છતો ’ મોતી ફેંકકા બરતુ બોલ્યું

આદામામાં મોતીની વાત સાંભળી હમી પડ્યા અને બોલ્યા ‘ભાઈ તું તો ખૂબ કિમતી છે તું બરાબ તુમ્હારું વસ્તુ નથી તારે આમ હું ખી ન થવું જોઈએ ’

‘પણ ભગવાન, ત્યાં તો આજે મારું એવું અપમાન થયું કે જે બિદમી સુધી હું જૂની રડું એમ નથી ’ એમ કહેતા જ મોતીની આખોમાંથી આંતુ વહેવા લાગ્યા

‘ને ભાઈ, તે સ સારમાં રડીને આગતુ હોકાની પ્રતિકા વધારવા મિલાય વીલું કોઈ પણ ભવાઈનું કામ નથી મ્યું’ તેથી તારે ત્યાં અપ માનિત થવું પડ્યું ત્યાં ન તો તે કોઈની ભૂખ મટાડી કે ન કોઈ મરતા પ્રાણીને જીવનદાન આપવાનો પ્રયત્ન કર્યો તે’ કદી ગંગોબાના હાસ્ય માં સહકાર ન આપેા કે ન તેમની જૂ પડી જોને તારા અગમગતાથી અગમગતી આ રીતે તું થલ્લા મોગા બાગના સ સારીએ માટે નિરર્થક સિદ્ધ થયું અને તેથી તારે ત્યાં અપમાનિત થવું પડ્યું ’ આદામામાંએ આઆમન આપના કહ્યું

‘તો પડી હે ભગવાન, મને ઉપયોગી બના વીને સ સારમાં મોકલેા હું ખરેખર ગંગોબાની જૂ પડીએમાં બર્ષક અને તેમને મારી શોભાથી અગમગતીયા પણ મને કોઈ ત્યાં સુધી પહે ચવા જ દેતું નથી મારા કોઈ એકીદાર બની રહે છે અને મને લોખ ડળી નિજેરીએમાં કેદ કરવામાં આવે છે તેથી હું ગરીબોની સેવા નથી કરી શકું અને તેમના હાસ્યમાં નથી ભળી શકું. હવે આપ મને અવુ રૂપ આપીને મોકલેા કે જ્યાં

હું બધાને ઉપયોગી બની શકું.”

ચાંદામામા ચોતીની આ વાત સાંભળીને ખૂબ ખુશી થયા. તેમણે તેને છાતી સરસો દાખ્યો અને પ્રેમથી તેના પર હાથ ફેરવતા બોલ્યા : ‘હું તારા ત્રા વિચારથી ખૂબ પ્રસન્ન થયો છું. હું તને આશીર્વાદ આપું છું અને એવી શક્તિ આપું છું કે જેનાથી તું ગરીબોની બધી રીતે સેવા કરી શકે, તેમની સાથે હળી શકે, તેમના ઘરેમાં પ્રકાશ પાથરી શકે અને એક ટૂંકાંની નહીં પણ હબરો છવોનાં પેટ ભરી શકે. પણ તેને માટે તારે તારું રૂપ ઘોડું બદલવું પડશે.’

‘ભગવાન, હું તૈયાર છું.’ ચોતી યશ યતાં બોલ્યું.

ચાંદામામાએ હસતાં હસતાં તેને ઉઠકડ્યું

અને એક ખેડૂતના ખેતરમાં સૂવડાવી દીધું અને પોતાના ઠંડા ફિરજોથી તેને યાબડવા લાગ્યા. થોડા જ વખત પછી ત્યાં એક ઊંડાં ઊંચે. ચાંદામામા તેને પ્રેમથી પવનની મદદથી ઝૂંગવવા લાગ્યા. અને થોડો સમય પસાર થયો ને તેમાં તે ચોતી હબરો રૂપમાં પ્રગટ થયું. તે ઝાડું નામ હોકાએ જીવાર પાડ્યું. તેનું રૂપ બિલકુલ ચોતી જેવું જ રહ્યું. પરંતુ તેના હૃદયમાં સેવા-ભાવ પ્રગલ્ભો હતો. ત્યારથી આજ સુધી હબરો વર્ષ થઈ ગયા ને તે ચોતી જીવાર બનીને સંસારની સેવા કરી રહ્યું છે. હવે તે ગરીબોનું સાચું ચોતી બની ગયું છે. તેનું કે.ઈ.અપમાન કરવાનું સાહસ પણ નથી કરતું.

ખડું ચોતી તો એ કે જે બીજાને ઉપયોગી બની રહે. [ત્રિતી પરી]

તેજસ્વી પાદસાહ

આપણે કુલ્યું ન જોઈએ કે મીનમાં સમાજવાદનો પ્રચાર થયો અને પ્રજાનું રાજ થયું એ પહેલાં હબરો વર્ષ પાદસાહને રાજ્ય હતું. ચોતી પાદસાહી પ્રાચીન કાળનો એક ફિરજો છે જે સમજાવા તેમ જ વિચારવા લાયક છે. મીનનો એક પાદસાહ હતો. સમજાવ, ત્યાગી અને પ્રજાવત્સલ. પાદસાહની પ્રજાવત્સલતા તેનામાં હતી. પણ રાજ્ય ચલાવવામાં ખૂબ બીચો અને આજમા.

પરિણામ એ આવ્યું કે તેના કેટલાક સરદારો અને મુખેદારો રાજકોટી બન્યા. તેમને કેટલાકે લાગવા માટે પાદસાહ કે સૈન્ય મોકલ્યું હતું તે હારી ગયું અને રાજકોટી સરદારો માથાભારે બની ગયા.

ત્યારે આ રીતે માથાભારે કચળી ગયા. ત્યારે પાદસાહ તરત બંધૂત થયો, તેની લીધાઈ ફર થઈ અને તેણે મત લીધું કે ત્યાં સુધી બધા રાજકોટીઓના આર્થાં ન ઉઠાડી દઉં ત્યાં સુધી. અસહ્ય મહત્ત્વ નહીં કરું.

રાજકોટી સરદારો પાદસાહનો સ્વભાવ જાણતા હતા. તેઓ સમજત ગયા કે હવે મને તેટલા પ્રયત્નો કરવાથી પણ બચી નહિ શકાએ. દરબારમાં તે રાજકોટીઓના શુભેચ્છકો હતા જ. તેઓએ બધી અહેવાલ રાજકોટીઓને લખી મોકલ્યા અને પાદસાહની કેવી કેવી તેપારી થઈ રહી છે તે પણ સમજાવ્યું.

રાજકોટીઓએ એમાં જ હસલતા આપી કે પાદસાહની સામે પ્રગટ થઈને સરજે થવું અને સુખા મામણી. રાજકોટીઓ એમ જ કર્યું. કે જે પણ સત્ત વખતે સરજે આવ્યાં અને પોતાની જાનને પાદસાહના હાથમાં મૂકી દીધી. પાદસાહ તેઓને બેટી પડીને એક સમારંભ યોજ્યો અને પોતે તેઓની સાથે ખાવા ખેતી ગયા.

તેણે એ પાદસાહને વાદ કરાવ્યું કે તમે તો મત લીધું હતું કે રાજકોટીઓના આર્થાં ઉઠાડીશ અને તે પછી જ મન પ્રસન્ન કરીશ. એ પ્રતિજ્ઞાનું શું થયું?

પાદસાહે દસતાં કરી કે જે મારી પ્રતિજ્ઞા પર જ છું. પણ હવે કેઈ રાજકોટી નથી રહ્યું તથા હું કરી શકાયું આ જેમો મારી સામે બિચા છે એ તો મારા રાજનિષ્ઠ સેવક છે. જેમના સ્વભાવે હવે મને તેટલી શીખ યોગ કરેલા તોપણ જેવેમને નહીં મળે. તમારાં રીડું આજી ઉઠાડી નાખવાની પ્રતિજ્ઞા મેં થોડી જ લીધી હતી

[મંગલ પ્રજ્ઞા]

આજ તો પરબનો દિવસ હતો બધા બાળકો સારા સારા કપડા પહેરીને દાદાજી આવતા દાદાજીની આજુબાજુ વી ટળાઈ વળ્યા, હજુ તો દાદાજી બધાને બેઠી બેઠોનો હુમલો કરે છે ત્યાં તો અભિજીને તેની પુત્રી ઈલાને ધમકાવતા ધમકાવતા હાથ પકડીને દાદાજી પાસે ઠસડીને લઈ આવ્યા

ઈલા મોઢે સાહે રડતી હતી દાદાજીએ બધા બાળકોને દૂર કરી ઈલાને તેડી લીધી અને મણિ બહેનને પૂછ્યું

‘શા માટે તેને આવી રીતે વર્ષ આવ્યા ? મણિબહેન ઉશ્કેરાટમાં જ બોલવા લાગ્યા કે ‘બિચારીને બધાના વાદ કરવા ભેઈએ છીએ, આના જેવી ઘાઘરી ભેઈએ અને આના જેવી કોદણી ભેઈએ, આના જેવી છુટી ભેઈએ અને આના જેવી ઝાઝરી ભેઈએ

પછી તો અભિજીનેનો ઉશ્કેરાટ આંધુમાં પવતી ગયો અને રડતા અવાજે આંસુ લુછતા લુછતા બોલ્યા ‘દાદાજી’ મારાથી અને ત્યાર પછી તો તે બધી વસ્તુ લાવી આપુ છું પણ હું વિધવા બાઈ પારકા કામ કરીને માક પૂરું કરતી હોઉં ત્યાં તેને ઝાઝરી કપાથી ઘડાવી દઉં આવજ મવારથી એ જ રડ લઈને બેઠી છે આજે પરબનો દિવસ અમાડી નાખ્યો ન પોતે જમી કે રમી અતે મારા હાથનો માર આપો દાદાજી’ તમે તેને એવી ચિખામણ આપો કે તે વાદ કરતા બૂની નાવ

મણિબહેન શાંત પડીને તેના ઘર તરફ ગયા ઈલા હજુ હુમકા બરતી દાદાજીના બોલામાં બેઠી હતી દાદાજી તેને ૫ પાળી રહ્યા હતા ધીમે ધીમે ઈલાના હુમકા બધા થયા બધા બાળકો સ્તબ્ધ બની ભેઈ રહ્યા હતા વાતાવરણ ॥ બીર

બની ગયું હતું દાદાજીને આવું વાતાવરણ અસહ્ય લાગ્યું તેમણે ઈલાને બોલામાંથી લીધી કરી પોતે લીધા થયા અને બાળકોને રમત રમાડવા લાગ્યા એક બે રમત રમતા બાળકો ફરી પાછા આન દમા મસ્ત બન્યા આખા દિવસની રમણપટ્ટીથી થકે ના હતા એવું દાદાજીને કહેવા લાગ્યા કે દાદાજી’ હવે વાતી કહોને, અમને રમવું નથી મમતું

દાદાજી’ તો બાળકોના ભક્ત જેવી બાળકોએ માગી કરી કે ૮૫ દેતાક દાદાજી બેઠી ગયા ને ગોળ ફરતા બાળકો ગોઠવાઈ ગયા

દાદાજીએ ઈલાને પોતાની પાસે જ બેસાડી તેના માથે ને વાને હાથ ફેરવતા ફેરવતા વાતી શરૂ કરી

એક હતો ખેડૂત તેને મળના એ ખેતર એક ખેતર પાદરમાં અને એક ખેતર દૂર જ ગવમાં ખેડૂત પાદરનું ખેતર એટલે દૂર જ ગવના ખેતરની ભાગ ન હોયે ઘરમાં ખેડૂતની મા અને ખેડૂતની પત્ની ત્રણ જણા એટલે એક ખેતરમાંથી જ ઉપજ થાય તે પૂરી ચર્ચ જતી ખેડૂતની મા હતી ગણેશજીની બાત થઈ આમ શુરસાવાળી બહુ વહુને તેનું કહ્યું ન કરે તો ઝમઝા કરે વહુને સાસુ કહે એ જશ ય ન મને, તેને ય એમ કે મને તો બધું કામ આવડે છે તો ય સાસુ કેમ કહે? એવું દરરોજ માસુ વહુ ઝમઝે ખેડૂત થાક્યો પાક્યો ઘેર આવે ત્યાં ઘેર તો સાસુ વહુને ઝમઝા ભમ્યો હોય ખેડૂત ૪ ટાંચી ગયો એક વાર ખીજમાં ને ખીજમાં તેની માને લઈને તેના જ ગવના ખેતરમાં મૂકી આવ્યો કહેનો આવ્યો કે અહીં ખેતરની રખવાળી કચી કરો

ટાંચીમાં બિચારા અકળાયો, ખેતરમાં નહોતું

અનાજ કે તેવું પેટ ભરાય. ડોસીમા ગણેશજીના ભક્ત હતા ને. તેણે તો જુએ પેટે ગણેશજીના જાપ જાપવા માંડ્યા. ગણેશજીને ડોસીની દયા આવી. તે તો વાતા બાળક થઈ ને આવ્યા. તેના આવતાં જ ડોસીમાત્રું ખેતર તો ધાન્યથી ઊભરાવા લાગ્યું.

ડોસીમા તો ગણેશજીને રાંધીને જમાડે ને પોતે જમે ને આનંદ કરે છે. ત્યાંથી આવતા જતા માથુસોએ પેલા ખેડૂતને વાત કરી કે તમારી ડોસી પાસે તો શરે સંચો પસો થઈ ગયો લાગે છે. એક નાનો છોકરા ને પોતે દરરોજ લાડવા કરીને જમે છે.

પેલા ખેડૂત ને તેની ખતી તો દોડતાં ડોસીમા પાસે પહોંચ્યાં, પછે પહ્યાં. માફી માગીને ડોસીમાને ઘેર લઈ આવ્યાં, ગણેશ જુઓ સુખથી રહેવાં લાગ્યાં.

આ વાતની ખબર તેના ખાઠોશી ખેડૂતને પડી તેને થયું કે લાખ પેલાની જેમ હું પણ મારી માને જંગલમાં મૂકી આવું. તે તો તેની માને લઈને ઉપકર્યો જંગલમાં. તેની મા ઘણી કરગરે કે, 'હીકરા, પેલા ડોસીમાને તો તેના

હીકરા તેના ખેતરનાં અંપકામાં મૂકી આવ્યો હતો અને તું તો મને આ ઘેર જંગલમાં મૂકીને આવ્યો. મને તો આ જંગલી પશુઓ મારી નાખશે.' પેલા સાંભળે તો ને! ડોસીમા તો રડતાં રહ્યાં અને પોતે ગામમાં પાછો ફર્યો.

ડોસીમા તો બિચારા એવા હુબળા કે ધારે તો થયેલીને ગામમાં પહોંચી ન શકે. તે તો માથે હાથ દઈને જંગલમાં એક ઝાડ નીચે બેસી રહ્યાં.

થોડા દિવસ થયા એટલે પેલા ખેડૂતને થયું કે ચાલ એઈ આવું ડોસીમાને ગણેશજી પ્રસન્ન થયા કે નહીં? તે તો હાથમાં ઠાંગ લેતો ઉપકર્યો. જ્યાં ડોસીમાને મૂક્યા હતા ત્યાં આવીને જુએ તો ડોસીમાનાં શબને બીધડા ચૂંચતાં હતાં. ખેડૂત તો રડતો રડતો ઘેર આવ્યો.

વાતી પૂરી થઈ ત્યાંતો બાળકો બોલી કીક્યાં: 'દાદાજી! આ તો પેલી નવે ના કે દિવાળી જેવી વાલીસા હબમળી વાતી જેવી વાતી કેમ?'

ઈલા તો એટલી શરમાઈ ગઈ કે દાદાજીના બોળામાં પોતાત્રું થોડું ઢાંકી દીધું. ત્યાં પછી ઈલાબહેન ઠોઈના વાઠ નથી કરતાં. મહિબહેન દાદાજીનો ખૂબ પાડ માને છે.

ફૂલની અવસ્થા

'દા' આપતાં આકર્ષક ને સુંદર છે,' માર્જી ખરથી પસાર થતા મુસાફરે ઉદગાર કાઢ્યો, 'કેવના ફૂલ તરફથી મળતા તાવળ વૈવનની જેમ, વારી લાલ સુવાસ અંતરને આનંદ આપનારી છે.'

'અરે લાઈ! વારી પાસે નથી એવું રટિયાણું શપ ને નથી એવી કાઈ ખામ સુવાસ.' બીજો પ્રમાણે એ સાંભળીને બોલી લીધો.

પરંતુ ફૂલે પડેલું 'સ્વામત ના કર્યું', ને બીજાની અનગણના પણ ના કરી. એવી અકમળીન અવસ્થા-એમાં ઉપમ પોતાની ઉપમતાના અવાચકી પથ પર થઈ જાય છે-એને માટે મારી નિરંતર પ્રાર્થના હો!

—યેરજેશ્વર

‘શ્યામી. વૈષ્ણવની વાતો’માં, કે જેના સ્થિતિ ગુણો શ્રી ગોકુળનાથજી હતા, પદ્મનાભદાસ નામના એક હરિભક્તની વાતો એટલે કે કથા આપી છે. તેઓ કોનાજના એક પ્રાણજી હતા જ્યારે ભારત જામણ કરતા કરતાં મહાપ્રભુ સ્વરૂપાચાર્યજી કોનાજ પધાર્યા, ત્યારે ત્યાં પદ્મનાભદાસે શ્રી આચાર્યના દર્શન કર્યા અને તેના મુખેથી શ્રીમદ્ભગવતનો એક પ્રસંગ પણ સાંભળ્યો. પદ્મનાભદાસ ઊંઘા બ્યાસાસન ઉપર બેસીને કથા વાચતા અને ઘણા શ્રોતાઓ તેઓની કથા સાંભળવા આવતા હતા. શ્રી આચાર્યજીનો મહાપ્રતાપ જોઈને તેઓ તેના શિષ્ય બની ગયા. એકવાર મહાપ્રભુજીના મુખેથી તેઓએ સાંભળ્યું કે શ્રીમદ્ભગવતનો જ્યારે પાઠ કરીએ ત્યારે તેમાં કેઈ પણ પ્રકારનો હેતુ ન હોવા જોઈએ. પ્રાણ પણ ઉડીજતો હાય તો પશુ ભાગવતનો ઉપયોગ ઉદર પોષણ માટે કરવો જોઈએ નહિ. મહાપ્રભુજી જ્યારે કથા કરી રહ્યા હતા ત્યારે પદ્મનાભદાસે તેઓની સામે જ આ સંકેત કરી નાખ્યો કે ‘આજથી હરિકથા કરીને હું ઉદર પોષણ નહીં કરું.’

પદ્મનાભદાસનો આ સંકેત સાંભળીને શ્રી આચાર્યજીએ કહ્યું: ‘અરે આ તો તમારો ધર્મ છે, તમે પ્રાણજી છે, જોને મહાભારત વગેરેની કથા વાંચીને તમારો નિર્બાહ કરી શકો છો. હા, શ્રીમદ્ભગવતને ઉદર પોષણનું સાધન નહીં બનાવતા.’

‘પણ મહારાજા! હું તો કથામાત્રનો સંકેત કરી ચુક્યો છું.’ પદ્મનાભદાસે દૃઢતાથી કહ્યું.

‘ચક્રથી છે તો તમે તમારી આજીવિકા

કેવી રીતે ચલાવશો?’

‘મહારાજા! ચક્રમાનોના ઘરેથી આજીવિકા મળી રહેશે.’ પદ્મનાભદાસે નમ્ર ઉત્તર હતો.

પદ્મનાભદાસ એક ચક્રમાનના ઘરે પુરોહિત તરીકે ગયા. ચક્રમાને તેઓને ખૂબ માન આપ્યું, તો પણ પદ્મનાભદાસના અનર્માં ગંગાની યર્ધ કે આ પહેલા તો મેં કેઈ દિવસ બિંદા માગી નથી અને હવે વૈષ્ણવ બનીને બિંદા માંગવા નિકળવું મારા માટે ઉચિત નથી. પહેલા તો માત્ર જનોઈ જ ગંગામાં ધરી રહેની હતી, ત્યારે હું બિંદા માગી શકતો હતો, પણ હવે તો મળામ તુ મળીની માળા પહેરી છે, એટલે બિંદા-વૃત્તિથી આજીવિકા ચલાવવી મારા માટે અનુચિત ગણાય એટલે તેઓએ ફરી બીજે સંકેત કર્યો કે બિંદાવૃત્તિથી પણ હું મારી આજીવિકા નહીં ચલાવું.’

શ્રી આચાર્યજીએ પૂછ્યું: ‘ત્યારે હવે તમે તમારી આજીવિકા કેવી રીતે ચલાવશો?’

પદ્મનાભદાસે ઉત્તર હતો, ‘મહારાજા! વૈશ્ય વૃત્તિ કરીને આજીવિકા ચલાવીશ.’

હરિભક્ત પદ્મનાભ હવે કૌડીઓ વેચીને જગતમાં લાકડા કાપીને અને આ પ્રકારે મહેનત મજૂરી કરીને પોતાની આજીવિકા ચલાવતા, જીવનના અન્ન સુધી પદ્મનાભદાસ પોતાની આ ટેક પર આઠમ રહ્યા.

આ હરિભક્તની કથા પ્રસંગથી શું આ શિખવા નથી મળતું કે સદ્વિચાર ને સમતા-પ્રચારને આજીવિકાનું સાધન નહીં બનાવવું જોઈએ? વેદ યા શ્રીમદ્ભગવતના એક એક પદમાં સમત દર્શનનું તો અબેદમૂલક વિચાર લાયક પડ્યા છે.

ગીતાનું પારાયણ કરો

એક બાળા હતી. તેણે ક્રેમ સંતપૂરુષ પાસે સાંગળ્યું હતો કે ગીતાનું એક સર્વોત્તમ અંશ છે માટે તેનું પારાયણ કરવું. તે બાળાને આ વાત અંગે ઉત્તરી ગઈ. દરરોજ સવારે નિત્યકર્મ કરી ગીતાનું પારાયણ કરવા માંડ્યું. તે માત્ર શબ્દો જ વાંચતા નહોતી હતી, અર્થ નહોતી સમજતી. એક દિવસે તે પારાયણ કરી રહી હતી ત્યાં જ એક મહાત્મા તેના ઘર પાસેથી પસાર થતા હતા. તેને કાને બાળાનો અવાજ ગયો તેણે તેની પાસે ગયા. અને પૂછ્યું : 'બહેન, તું પારાયણ કરે છે પણ તેના અર્થ સમજે છે કે નહીં?' તે બાળાએ સરળતાથી જવાબ આપ્યો : 'મહારાજ, શબ્દો વાંચતાં જ આવડે છે, અર્થ નથી સમજતો પણ મને બધા છે કે આના કેમ પવિત્ર માણસ બને મળશે કે તેઓ મને અર્થ સમજાવશે.' મહાત્મા તેના આ જવાબથી ખુશ થયા અને તેને ગીતાનું સમજાવવા માંડી. બાળા મુશ્કેલી હોતી એટલે જરૂરથી સમજાવવા લાગી, પછી તેના મુદ્દાને પણ પૂછવા લાગી. આમ તે બાળાનું જ્ઞાન વધવા લાગ્યું. આ પવિત્ર અંશ બાળા સમજતી ન હતી, છતાં ભૂતકાલાથી પારાયણ કર્યું, અને તેના જ્ઞાનની જાદુ ચર્મ. જે તે પારાયણ ન કરતી હોત તો તેની પાસે કેમ સંતપૂરુષ આવત?'

ધ્યારાખાણુ

વાર્ષિક સવાજમ દેશમાં ટપિયા ૬, પરંતુ માટે સિલિંગ ૧૦. સવાજમ મનીઓ/ડેરથી કાપીલપને સરનામે મોકલવું. પ્રથમ અંકથી જ માહડો મેળાવ છે. ૨૨ માસની બારી તારીખે અંક ચોરસ થાય છે. પત્રવ્યવહારમાં માહક નંબર અવશ્ય લખવો.

'ધ્યારાખાણુ' કાચોલિય, રૂપાયતન, જ્ઞાનામદ

['ધ્યારાખાણુ' માં લખવાયેલા કામચોટ રૂપાયતન વાચકોના મનને પ્રભાવિત બનેલા છે.]

અનુક્રમિકા				૧૨ જુલાઈ ૧૯૧૦	
૧ - પૃષ્ઠ				૫૪	
૧ બાણના પત્રો...	૨	૬ અકળ મેયરો	૧૫
૨ મોરનાં બંને	...	વિમળા પત્ર	૩	૧૦ સોના બામ્બીની લક્ષ્મી	૧૧
૩ જાગ્યા	...	રામનારાયણ પાઠક	૭	૧૧ આરંભેલું કરો ૧૩૦	૧૭
૪ આગસ્ટ પત્રો	...	મુનિશી ચંદ્રભસાચળ	૬	૧૨ ગરીબનું મોતી	૧૭
૫ જુનની મુનિશી	૧૦	૧૩ દાદાજીની વાતો	૨૧
૬ જુનની વાત	૧૧	૧૪ જુલની અવસ્થા	૨૨
૭ આવા હતા બાણ	૧૨	૧૫ વૈષ્ણવ-કથા	૨૩
૮ શા મીઠુબાઈ ચોખ્ખીની મુલાકાતે	...	વિ. પ.	૧૪	૧૬ મુગડો	૨૪

પ્રકાશક અને પ્રકાશક : ધીરેન ગોષ્ઠી • રૂપાયતન મુદ્રણાલય • જ્ઞાનામદ

✓ રૂપાયતન પ્રકાશન

જૂનાગઢ .

*

આવા હતા પાપુ-૧ ૨ ૩ દરેકના	૦-૫૦
ગાધી ગુરુ	૧-૨૫
ગીતાજીલ એક અધ્યયન	૧-૨૫
અલ્યાહના બંદાઓ	૦-૩૭
મસ્તીની પેંગોમા	૦-૭૫
ગાવીલ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
ગુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા (છપાય છે)	
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા	"
શ્રી રામદાસ માથે જીવનયાત્રા	"
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા	"
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા	"
આવા હતા પાપુ-૪	"



, શ્રાવણમા મૂળય છે, કાં શંભુ કાં રયામ;
(૫૬) અકકરમીના બાગ્યમાં, ભુગટાં કેરાં ધામ

આ સંસારે દોયજી, કાં ગન્યાન કાં ભેગ;
(૫૭) મન માળા, તન તીરથે, બવનો ભાંગે રોગ

ધોળુડે વસ્તર વદ્યા, ફરંગાણી ફોજ;
(૫૮) જાદવાસ્થળી જામતી, કાં ખાદીમાં રોજ?

, પગઉપકારે પ્રીત ને, સ્વેં સંયમ નવ રંચ;
ધોળુડાં વસ્તર ધર્મી, પૂજવાને પંચ

તનમુજ બદ

三
世
三
藏



ગીતાંજલિ : એક અધ્યયન

શુરુદયાવ મહિતક

સ્વીત્વનાથ ટાગોર (૧૮૬૧-૧૯૪૧) 'ગીતાંજલિ' એ નામના ભાવ-
વાહી ગીતોના સંગ્રહથી ૧૯૧૩માં નોબેલ પારિતોષિક એવાવી જગતમાં પ્રનિલ
થયા. ૧૦૩ ગીતોમાં શુરુદેવે જે ભાંકિ પૂર્ણ ઉદાત્ત ભાવનાઓ પ્રગટ કરી છે તે
આજે પણ સત્યપ્રેમ પરમાત્માની પાસે લઈ જઈ શકે છે. જીવનના આંદોશ,
આંદોશની પાથના, સાધનાના પ્રકારો, પ્રભુનું દર્શન, પ્રેમ અને આનંદ—આ
૭૫ તત્ત્વાને શુરુદેવે સંગીત અને કલા દ્વારા એવી ગરસ રીતે વર્ણવ્યાં છે કે
તેના રહસ્યને શાંતિથી વિચાર કરવામાં અપૂર્વ પ્રકાશ અને પ્રેરણા મળે છે.
શ્રી શુરુદયાવ મહિતકે ગીતાંજલિમાંથી લગભગ વીસેક કાવ્યો ચૂંટી તેનાં સુંદર
વાંચ્યાન કર્યું છે. વાંચ્યાનની પદ્ધતિ એટલી બધી સારી છે કે ગહન વિચારો
પણ બહુ સરસ બની જાય છે અને વાચકને ગળે બધું તરત જ ઊતરી જાય છે.
વિવરણ વાંચ્યા પછી શુરુદેવનું ગીત તરત જ સ્પષ્ટ થાય છે અને અસાધારણ
આનંદ આપે છે. મહાકવિઓની કૃતિઓને લોકલોગ્ય બનાવવા માટે આવા
પ્રકારની વિવરણ પદ્ધતિ સ્વીકારવાની બહુ જરૂર છે. આ પુસ્તક દ્વેષ,
ભક્તિએ ગીતાની માર્ક રોજ વાંચવા જેવું છે, લગત જેવા શુભ પ્રસંગોમાં મિત્રોને
બેઠ આપવા જેવું છે. આજે ભાવના પ્રધાન માહિત્યસરિતાના નીર જ્યારે મુકાતાં
જાય છે, ત્યારે શુરુદેવની પ્રસાદી માનવ સમાજને ચખ્ખાડવામા આવે છે એ આપણું
સદ્ભાગ્ય છે. મનોહર મુદ્રણ માટે પ્રકાશકને પણ ધન્યવાદ આપવો ઘટે છે. દરેક
પુસ્તકાલય આ પુસ્તક વસાવે અને આપણાં બાઈબાઈના તેના લાભ લે.

—પુસ્તકાલય, મે, ૧૯૫૪

કિંમત ૧-૨૫ દશાણ અર્થ માફ

રૂપાયતન પ્રકાશન : જૂનાગઢ

આરિયાણ

ઉદ્દેશાત્મનાત્માનમ્

જા. ૧૩ [૧૨ - એપ્રિલ - ૧૯૬૦] અંક ૬૪૧

સપમા તાકાન છે અને
કુસપમા નળળાઈ છે એ
પાઠ લોકોને ગળે ઠાગવાને
હું ખૂંસ મલુ છું —ખાપુ





દીપક મને લખે છે કે થોડા વખત માટે અંગ્રેજીના અભ્યાસ-માંથી મને મુક્તિ આપો. છેકરાની આ માગણી મને તેને માટે માત્ર ઉપર છે. આ બાબતમાં તમે દિલ્લીની અદરથી પણ વિરોધ ન કરતાં હો તો હું તો ઇચ્છું છું કે દીપકને એની મરજી પ્રમાણે કરવા દેવું. તેને આજળ ઉપર અંગ્રેજી ભણવાની પૂરેપૂરી તક મળે એ હું જોઈ લઈશ. હું તમને આતરફ આપું છું કે એ થોડા વખત માટે અંગ્રેજી છોડી દેશે તેથી ટકું શ્રમાવશે નહીં, તમે જાણો છો કે વિદ્યાર્થીમાં ભાષા પુઠકી લેવાની શક્તિનો ઉદય થાય અને લાપતાની શાંતિમાં એ સરમત થાય ત્યાર પછી કોઈ પ્રજાની ભાષા શીખી લેવી એને સરળ થઈ પડે છે. સ્વેચ્છાએ જ આપણે સોળ ભાષાઓ શીખ્યા હતા. એક વખત સામાન્ય બાપાઓએ ઉપર કાળુ આપી ગયા પછી તમારે થોડા સેંકડા કાળકો જ વાદ કરી લેવાના રહે છે અને એ ભાષા તમને આવડી જાય છે. એટલે હું સૂચવું છું કે રાજકુશીથી તમે સંમતિ આપો. દીપક બહુ ભારે અને સુંદર છેકરા છે. શીખવાની બાબતમાં તમા બીજી કશી બાબતમાં હું તેના ઉપર દબાણ કરવાનું ઇચ્છું નહીં. જો તે કોઈને કોઈ રીતે ઉભોગી રહે અને દરેક વસ્તુનો વિચાર કરી લેવાની દેવ પાડે તો એનું કૃતજ્ઞ જ છે. આની ઉપર ખૂબ વિચાર કરજો અને તમારો સાચો નિર્ણય મને જણાવજો. એટલું ચાહ રાખજો કે આપણા બાબતના સિદ્ધાંત ઉપર વિચાસ

રાખવો જોમાં સલામતી છે. શિક્ષકોની પસંદગી વળતે જેટલી સાવધાની રાખી શકાય એટલી રાખીએ પણ એક વાર શિક્ષકની પસંદગી કરી લીધી, પછી બાબતની ફેળવણી તેને સોંપી દઈએ.

ચિ. દીપક:

હવે તો તમને શુભસાતીમાં જ લખીશ. તમારો કાગળ મળ્યો. તમારે અંગ્રેજી હબજાં છોડવું કે કેમ તે વિષે માતાજીનો અભિપ્રાય મુકાવ્યો છે. તમે અભ્યાસી બની જશો તો અંગ્રેજી હબજાં છોડવામાં કંઈ અડચણ નહીં આવે. તમારું શરીર, તમારું મન અને તમારો આત્મા એ ત્રણેને સંવાળાને. શરીરને સારું કસરત, ગમત, સારો ખોરાક ને પ્રશ-ભિજાવ. મનને સારું વાચન અને મનન, આત્માને સારું અંતર શુદ્ધ અને તેને સારું વહેવા ઉઠવું, ધ્યાનપૂર્વક પ્રાર્થનામાં તરફીન થવું, અને ગીતાવ્યાસ... એમના આદર્શો સાથે પરી જવો. હું સાચું જ બોલીશ, અંતરથી ને કરીશ, હું જાણી ઉપર પ્રેમ રાખીશ, હું મારી બધી ઇન્દ્રિયો ઉપર કાળુ મેળવીશ. હું ખારકી વસ્તુની ઉપર કંટકિ નહીં નાખું. હું કાંઈ મારું નહીં ગણું, પણ સર્વસ્વ ઇશ્વર-પંથ કરીશ. આવા ચિંતનથી હૃદય શુદ્ધ થશે.

૩૩

શમલુ કે દિન ચાર દે
સોલિ ભેલ અના દે ॥
ખિન કરતાહ પખાવજ બાને
અનહદ મી અલુકાર દે ॥
ખિન સૂર, રામ હસિયુ મારે,
દેશ રામ રમ સાર દે ॥
શીલ જોતપ કો દેસર ધોવી,
પ્રેમ પ્રીત પીથકાર દે ॥
ભીલ મુલાલ લાલ ભયે બાદલ
બરમાલ રમ અપાર દે ॥
પદ દે નામ પદ ધોલ મ્ય પૂં
સોલ લામ સજ દાર દે ॥
હોલી બેલ પધારી પિય ધરબાયે
સોલ પધારી પિય પધાર દે ॥
મીરાંકે પ્રભુ ગિરિધર નામર
શરણુ રાજી બલિ લાર દે ॥

શમલુ ને રમ દહતે ચિનિ દિન ચારેક બાર
આ છે હે આ માર મન વસત ઉત્સવ કરે અનહત
અકાર લીધાર છે, બહિરા કરતાલ પાખેલા જ બાગિને
છે બીજા હનિશ રાગ ગાદિતે છે આખાર પ્રતિ રમ
પદ્યે બરિયા જાદિતે છે

શીલ સત્તર રેસર મુલિયા પ્રેમપ્રીતિર પિથકારી
કરિયા હિ મુલાલ (રંગ) ઉડિત છે ન ના લ ન મિ
યા છે અપાર આનંદ કરિયા પતિ છે હૃદયર સકલ
પદ બલિયા દામ્યા સોલલજી સકલઈ ત્યાગ કરિયા
દામ્યા

ભેની બેલ પ્રિયતમ મુદે આસિયા હેન સોલ પ્રિય
નમ કે હે પ્રિય આ ર કરિયા લગ્યો

હે મીરાં ર પ્રભુ પ્રિયતમ ગિરિધર
બલિહારી તોપર વરણુ કમલ

“કાગણુ મહિનો ઉતરી રહ્યો છે આરેક
દિવસ જ એસા બાકી છે હે અનવા મારા, માણી

હે તું વસન્તને ઉત્સવ હૃદયકમળના તણુએ તણુ
અલકી છિડ્યા છે વીલા, મરતાવ, ટોલ પખાવ
વજેરે વાગિ મો બજી રહ્યા છે એમાથી હનીશ
પ્રકારના રાગની ધારા વહી રહી છે અને મારું
હૈયુ રોમે રોમે પુવર્ગિત થઈ હાથુ છે

શીલસતોષરૂપી દેસર ધોવી પ્રેમની પીથકારી
બનાવી ॥ મુલાવ (રંગ)ના તો મોટેમોટા ભીડે
છે બજી અપાર આનંદના વાદળો. આકાશમાથી
ઉતરી આવ્યા ના હોયા ॥ એમાથી હે મારા અતર
મન હૃદયને ધુમ્મટપટ ધોવી દે લોપવાળ નો
પડેડો સમુજા હોવાથી દે, સોલ જ નામને વહેતો
મૂકી હે મારા મન ઘેર આવેલા પ્રીતમની ભેડે
હોળી રમી લે એ પ્રીતમના આગમનનો સત્કાર
કરી દે એ આપણે ઘેર પધાર્યા છે મારે હે પ્રિય,
હિં એ પ્રીતમને અદરથી બોલાવ અને એના
તું બાવલેર એવારણુ લે

હે મીરાંના પ્રભુ પ્રિયતમ ગિરિધર, આ બધી
જ જ લિહારી તારા ચરણુકમલની છે ॥

*

૩૪

ફરે તો ગિરિધર મેપાળ કુતરા ન દોઈ ॥
ભે સિર સાર મકુદ મેરા પતિ સોઈ ॥
તાલ માલ જાલ બજુ અપના નદી દોઈ ॥
જોલ રઈ કુલ કિ કાન કયા કરેમા દોઈ ॥
સતલ લિમ બેરી બેરી લોલ લામ મોઈ ॥

જોડુજન જલ સીચ સીચ પ્રેમ બેલ મોઈ ॥
અબ તો બેલ ફલ મઈ આનંદ ફલ દોઈ ॥
આઈ મે ભાગિ જાન જમલ રેમ મોલી ॥
કાસે મીરાંમિ પદ પ્રભુ સોરી તારો અબ મોલક ॥

આમાર તે આજેન શણુ ગિરિધરી ગેપાળ આર
કેક નાઈ ॥ બહાર માલક મયુરમય તિનિ આમાર
પતિ પિતા ચાતા જાઈ, બધુ આમાર આપનાર કેકઈ

નવ. આમિ કુલ મયોદા ત્યાગ કરિયા છિ, આર કે
આમાર કિ કરિયો સાધુસને વૈભવલ્લભ દૂર કરિયાછિ.
આજ તો લન વ હૃદ ધરિયા છે, આનંદ હજ હર્ષયા છે.
આમાર એક ભક્તિ રોખિયા જગત મુગ્ધ હર્ષયા છે,
હે ગિરિધર, મીરા તોમાર દાસી, મીનાર આમારે ત્રાણ
કરે.

“મારે મન ગિરિધરજે પાણ એ જ સર્વસ્વ છે.
શીલ કાઈ જ સાથે મારે લેવા દેવા નથી જેને
માથે મારમુગટ સોહે છે, એ જ મારો પતિ છે.
મારા માથા વ ભાઈશાહુઆથી કાઈ જ મારા નથી
મેં મારી કુળમયાદને વ ઝોડી દીધી છે. હવે
કાઈની મે તમા રાખી નથી. કોણ મને કહી
શકનાર છે મે તો સાધુઓના મહવાસમા રહીને
લોકલાજની લાગણીયા છુટી બનાવી દીધી છે.
આસુનીર વહાવીન પ્રેમલતાને સિંચન કયું છે,
એ લતાવેલીએ ફૂલ બેઠા છે. અને એ જ લતા
વેલીએ આનંદ ફળ આપ્યા છે.

આ આપું વ જગત મારી આ પ્રેમભક્તિથી
મુગ્ધ મુગ્ધ છે.

હે ગિરિધર, આ મીરા તારી દાસી છે, એનો
સસણકાર તું જ છે.”

૩૫

રમેયા મેં તો યોરે રમ બમતી ॥
આપણે કે પ્રિય પરદેન બસત હું
લિખ લિખ ભેગે પાતી ।
મેરે પિયા મેરે રિતે જસલ હું,
કુન કઈ દિન રાતી ॥
કુળા ચિલા જહિર સખી રી,
મેં કુરમુદ રમયા ભતી ।
કુરમુદ મેં જોતિ મોલન મિલિયા,
એરે મિલું મલ બાટી ॥
અરે મખી મડ પી પી ભાતી,
મેં બિન પીયા મદમાતી ॥

પ્રેમ ભટી કે મેં મદ પિયા
છડી ફિરે દિ રાતી ॥

સુરત નિરતકા દિલવા નંબિયા,
મનસા પૂરણ બાતી ।

અમમ ધાવિ કે તલ સિચાયા,
બલ રહી દિલ રાતી ॥

દાસી મીરા કે મલુ મિશ્વર,
તરિ ચરણો પી દાસી ॥

હે પ્રિયતમ આમિ તો તોમાર રંગેર જિત હર્ષયાછિ
અન્વેર પ્રિય બિરેથે યાકે તકાતે પત્ર સિંચિતે હથ;
આમાર પ્રિયેર આસન હૃદયેઈ, દિનરાતિ તોહાર ઈ
આલિંગને આમિ રહિયાછિ. પ્રેમ રંગા મેની પરિયા.
હે સખી, આમિ કુરમુદ બેલિતે નમ્ર; કુરમુદે આમિ
મિતતરેર આસાત્કાર પામન, આમિ એ અમ, એ હાત
તોહાર કાઠે ખાડાઈયા દિન. સખિ, અન્વેર મથપાને
મત હથ, આમિ બિના મલે ઈ માતાય. આમિ પ્રેમેર
ભાંટીર મથપાન કરિયા માતાલ હર્ષયા દિન રાતિ પુરિયા
મેગઈ. નિત્ય રમેથેર રીષ વ્યાસિયા મનકે બાતિ
કરિયા અમમ ધાનિર (પ્રેમ) -લેલ સીચન કરિય. સે
રીપ વિન રાસી જતલિયે.

દાસી મીરાર પ્રભુ હે ગિરિધર, આમિ હરિ ચરણેર
દાસી

“હે મારો પ્રિયતમ, હું તો તારા જ એક
રંગે રંગાયેલી છું. બીજાઓના પતિ તો છેક
વિદેશમાં વસતા હોય ॥ તેમને તો પત્રોય લખવા
પડતા હોય છે પ્રજા મારા આ લુહવસ્ત્રામીવું
આસન તો મારા ચિત્તમંદિરમાં બિરાજમાન છે,
અહોનિશ તેની સાથે જ હું રહું છું. મારા
સમગ્રસ તેના આલિંગનમાં જ હોય છે પ્રેમરંગે
રમેલી બોળી પહેરીને હે સાહેલી હું તો જ્યારે
રમવા રમજઈ જઈ છું, ત્યારે ત્યાં મારા પ્રિયતમનાં
સાક્ષાત્કાર પામીને મારો હોથ એને જ આપી
દઈશ.

શીખ તો મથપાન કરે છે અને પત્રી એનાથી
મથિતાં-ઉમમ-રહે છે પણ હું તો વિના

શરામે ચક્રવર્તી બનુ છું

મારી પ્રેમભૂમિમા ગાયેટો-શરાખ-મલતી
પાન કરીને દિવસરાત મુખથી કરું છું ને તારા
સ્મરણ રૂપી દીપીમા મનરૂપી દિવેટ મૂકીને એમા
અગમ પ્રેમધાણીનું તેવ પૂરી, એ દીવે રાતદિવસ
અખંડ બગતો રાખું છું

હાસી મીરાના હે પ્રભુ ગિરધર, હું તો હરિના
અવલોકનમગની હાસી છું

૩૬

એ તુમ તોટો પિયા મે નહિ તોડું ।
તોરી પ્રીત તોહિ પ્રભુ જોન સમ બેડું ॥
તુમ બધે તરવર મે બધે પમિયા ।
તુમ બધે મરવર મે તેરી મળીયા ॥
તુમ બધે ગિરિવર મે બધે આરા ।
તુમ બધે ચઢા, હમ બધે ચઢેઆ ॥
તુમ બધે મીઠી પ્રભુ હમ બધે પામા ।
તુમ બધે સોના હમ બધે મુહામા ॥
બાઈ મોરા કે પ્રભુ બ્રહ્મ કે બાસી ।
તુમ મેરે કોરોર, મે તેરી હાસી ॥

હે પ્રિય તુમિ (એ બંધન) ભાગિતે પાર, આમિ
ભાગિન ના તોમાર પ્રીતિર ડેર છિડિયા આર કાદાર
સમ લખન તુમિ તરવર આમિ પાખી તુમિ ને
સરોવર આમિ (તાહ તે) મત્યં તુમિ ગિરિવર આમિ
દક્ષ તુમિ ચન્દ્ર આમિ તોમાર ચોર તુમિ હે પ્રભુ
મુક્તા આમિ ચના । તુમિ હર્ષના ૫ સોના આમિ
સોહાગા, હે (હૃદય) અન્તરે બાસી મીરાર પ્રભુ તુમિ
આમાર માતર આમિ તોમાર દાસી

‘હે પ્રિય, તુ કહિકે મારી જોડેને’ સબ બ
તોડશે, પણ મારાથી તેમ યનાઈ નથી તારી
જોડેની પ્રીત તોડીને, હે પ્રભુ, બીજા કોની જોડે
જોડું? એ તો કહિ જ બની શકનાઈ નથી કારણ
કે, તારું સ્થાન તો તારવર જેવું છે હું તો બાઈ
પણી છું તુ રહ્યો બાઈ સરોવર હું રહી જોમાની
એક બાછડી તુ રહ્યો બા ગિરિવર, હું રહી ન ની
એક પેકરી તુ રહ્યો બાઈ ચન્દ્રમા હું રહી ચકાર
(પક્ષી) તારી તુ રહ્યો બાઈ માતી, હું રહી ધાગો,
(દોરો) માત તુ રહ્યો બાઈ સોનું (સુવર્ણ) કચન,
હું રહી જોનો શબ્દગાર બાઈ મીરાના હે પ્રભુ હે
અજવાસી, તુ રહ્યો મારો કોરોર ને હું રહી તારી
તુમ એક દાસી’

ને કોઈ સુવક દેશકર્મ પડવા માગતો હોય ને લોકમાન્યના છત્રપત્યાર્થી એક વસ્તુ જાણી
શકી છે દેશકર્મ માગ્યોને આપજ જલના દુશ્મન છે તેથી અતિ રિદેષ આપજા દુશ્મન હિ હોએ
છે હિ હોમાના સ્વામી હોઈ સક્રિય મનાવતિ અને અર્થતામ લોકમાન્યને જેટલું કુખ આપ્યું
છે તેવું કુખ જોલમા તેમને નથી પડ્યું જેસ જવાની યજ્ઞાલ લોકમા પે કરી ને જમાનામા
જેસ જાવા આગરનાર માણસને માટે ખના જહારની વસ્તુ હરી તે જમાનામા તેઓ ત્રણ વખત
જોલમા ગયા. કેવાક કહે છે કે જો તેમણે લેખકનું કાર્ય યર કેડું હેલ તે આખા જગતમા
તેમની કીર્તિ દેલાત. પરંતુ પોતાના ધરમા સામેથી આગ સુઅવવા અનુબને જન કરતા પણ ને
વહાની છે તે કીર્તિની તેમણે આકૃતિ આપી આ આકૃતિ ધરને પસ દ ન પડી અને દુશ્મનને
કાંઈ કારકામ થાય છે તે જામે ત્રણ વખતજ કારકાસ દરમાન તેમણે જુખ મ થો લખના ને
તેમની કીર્તિ કાલમ રાખવાને પૂરતા છે, અને સર્વેલ સર્વતિની હવાનીમા તેને વિનાસ થવાનો
નથી જેમ લોકમાન્ય લેખક થાય એમ કેટલાકે જાણતા તેમ કુ જુખ છું કે મહાત્માજી પોતાના
આત્માની જોખ કરી પત્તમા થાય. પરંતુ તેમણે બીજા કામ પાછળ તે કારની અકૃતિ આપી
છે જતા અને પૂર્ણ વિશ્વાસ છે કે તે વસ્તુ તેમને સહજ મળે રહેશે — આચાર્ય કુપાવાની

સત્ય દયા તથા દાનમ્ હતિ પાદ્ય વિચાર નય ।

સામવત ૧૨-૨-૧૮ ॥

સત્ય દયા તપ તથા દાનમ્ આ ચાર દે રાજ્ય,
ધર્મના પાયા છે [તેની ॥ સેવા કરજો]

બ્રાહ્મણ મમતૃષ્ણાન્નો દીનાન સમુપેક્ષક ।

અવતે પ્રાપ્ત તસ્યપિ શિલભાઠ ત્ પથેય યથા ॥

તત ૪-૧૪-૪૧ ॥

રાકને કોઈ પીડા કરતુ દોષ અને ક્ષતિજ ને જોને
વાર નહિ તો તે દોરે નરાજ એમ તા કહેવ જ શુ ૧ પછુ
સમદ જુવે શાન્ત બાલજી પછુ ને નકની રક્ષા ન
કરે તે તના તપનો ક્ષમ થાય છે, જેમ જાગેલા
પ્રાણમાથી પાણી ટોળાઈ અવ તેમ

અથ મા સન્મુતેયુ જ્ઞાતાત્માન કૃતાલયમ્ ।

અહંથેત્ દાનમાતાદના મન્થાડભિન્ને ચલુપા ॥

તત ૪-૨૬-૨૬ ॥

પ્રાણીમાનના અતરમા ધર કરીને રેલા માશે તે
સૌને મિત્રભાવે દાનમાન આપીને સહકાર કરે ।

શ્રાન્તસ વાહન રોગિ પરિચર્યો ।

ત્રોપ્રજાનવત્ ॥

ચારાવન્ક્યસ્મૃતિ, આચાર ૨૦૬ ॥

ધારી નહિ મૂના જે સવાન આપીને જોનો દાક દતારવે,
અને રોગીની જીવ આપીને તમા બીજી રીતે સેવા કરવી
તેથી ગાયના દાન જેટલુ પુણ્ય થાય

પ્રતિગ્રહમમયોડ પિ નાદત ચ પ્રતિગ્રહમ્ ।

યે લોહા દાનશીવાના સતાન આપ્નાતિ પુન્કલાન ॥

યાન આ ૨૧૩ ॥

* આ તથા એની ઉપરના જે જોક ભગવતના છે
નોલ રકથના ઉત્તમ શ્લોક વિશ્વસ ક્રિતા ના પહેલા
મન્થ (અધ્યાય ૧૫)મા ૧૪-૧૬ને જાને જોવા
સતમાના સરસ શ્લોક તેના અર્થગણરમા અધ્યાયમા ૪૦એ
પાને તથા શુદ્ધચરિત્રાવલતા ૫૫-૫૬ને જાને જોવા

બીજાએ આપેતુ દાન લેતાનો જેને અધિકાર છે
એવો સુપાત્ર આ રૂઝ નહ દાન નથી લેતો તો તે દાની
જોને પામે છે તે સ નિ પામે છ

વિકૃષ્ટે નાશિકાર ૧૨ શતદ ડભાક ॥

યાન વ્યવહાર ૨૩૪, ૨૩૫ ॥

ચોરચાદિના ભયથી વ્ય કુન અનેના યોગ 'ધાઓ
ધાઓ' એમ રાડ પાડે તો પછુ ચોતામા શક્તિ હોવા
છ । જે માણસ ચારે ન ધાય તેનો સો રૂપિયા દડ કરવો

ગક્તાત્થ ચે ઉપેક્ષન્તે તેડપિ તદ્વાયભાગિન ॥

નારદ ॥

(ચારશુન બ્યવહાર ૨૩૬ ॥ મિતાકારો)

ચોર ચોરી કરી બળ, તે ચોતામા શક્તિ છતા જે
એને રાકે નહિ તેને પછુ ચોરી થયોનો દોષ ભાગે
રાગા સલાસદ કાથી રિપૌ મિત્રે થ ચે સમા ॥

યાન વ્યવહાર ૨ ॥

રાજ્યએ ન્યાયા ઠીસ એવા કરન કે ની શરુ તથ
મિત્ર પ્રત્ય સમર્થજ તે વ

ન રાદિતમ્ય હિ ક્રિયા કાથી દલશક્તિત ॥

ચારશુન આવશ્યિત ૧૧ ॥

સ્વજનનુ ગમતરુ થાય તો રેલુ નહિ પેછ તેને
નામે પગેપકારના કામ કરન

અન્નવિષય કૃત્વા મનોબુદ્ધિસ્તીન્દ્રિયમ્ ।

ધ્યેય આત્મા સ્થિતો ચેડતો હદયે દીપવત્ પ્રભુ

॥ તત ૧૧૧ ॥

મનમાથી બીજા વિષયમામને દૂર કરીને આપણો
હદયમા દીવા જેવા દીપતા પરમાત્માનુ બ્યાન કરતુ

વિદ્યારાહિ ધર્મચુક્ત પ્રશાન્ત

શાન્તો દાન સત્યવાદી કૃત્ત

વૃત્તિગ્ધાનો જોદિતો ગોશરવયો

હાતા યલ્લા ધ્યાણજી ચાનમહં ।

યમ (દાયભાગમા ટાકેલો) ॥

વિદ્યાનુ ધર્મો, શાન્ત, ક્ષમાવાન, સ્વયં, સત્યવાદી,
કૃત્ય નિર્ધન, ગામ રાખનારો, દાતા, યજ્ઞ કરનારો, —
આવે આવે મશ્વરું દેખ ને દાનનું સુધાવ કરેવાય
અવતારના અમ ત્રણ ભાતિઆરોપજીવિનામ્ ।
નૈયા મતિઅહો દેશે ન શિવા તારયેનું શિવામ ॥

તત ન આચરનારા, વેદ ન જાણનારા, ને માન
ચોતાની નાતબન ઉપર નબનારા આજયુને દાન ન દેય
કેમ કે શિક્ષા શિયાને ન તારે
દુર્બલકિ સ ધા અવિચોર્યને શકન ચેત ।

ગૌતમધર્મસૂત્ર ૨૧-૧૮ ॥

ભ્યા દુન્યાને નાશ થાય ત્યા નમે બચાવવાની
કૌર્મ્યા શક્તિ હોય છતાં ભે એ તેને ન બચાવે તો જેટલો
મતનારને લાગે તેટલો જ દોષ એને જણી લાગે વળી જે
શૂનિ કે શેગે મરતા હોય તેને ખાવાનું કોણક કે વળ
આપવની કૌર્મ્યા શક્તિ હોય છતાં ભે ન આપે તો તેને
એને મારી નાખન રા જેટલો દોષ લાગે

પ્રધાપનાતુલાપાદિના પાપરુચ ક્ષય । સ્મૃતિ ।

માણસ પોતાનું પાપ સજ્જન સમક્ષ પ્રકાશે અને
તેની પરાવાઃ કરે એટલે તે પાપમુક્ત થાય

અધ્યયનં વિદુષો જ્ઞેયમ્ । સ્મૃતિ ।

‘વિદ્યાનને (દોષ) દોરો ભણવો’

જો ભણના છતાં માણસ દુરાચાર કરે તો તેનો
અધિક દોષ ગણાય અટાન માણસ દુરાચાર કરે તો તે
આપોતા કુવામાં પડે તેના જેવ થયું કહેવાય

શ્રદ્ધ એ રી કરે તો અગણ્ય વૈશ્વ કરે તો સેજમણો,
ક્ષત્રિય કરે તો બનીસામ્રાજોને પ્રાશ્નક કરે તો નેત્રહરણો

જીવન ને નાંગે પ્રેમ

તારા પ્રેમના પાત્ર થયા વિના જીવન મારે માટે કોઈ કહવો કટોરો થઈ જાત,
તારા પ્રેમથી તે પીયૂષનો પાકો થયું છે
તારા પ્રેમના પાત્ર થયા વિના જીવન મારે માટે એક વેરાન નીરસ રણ થઈ જાત,
એના અગરે મરણ અગે અગ દાઝી જાત ને જ્ઞેમના ઊની લાય જેવી લુ વાત,
તારા પ્રેમથી તે લીલી વનસ્થળી થયું છે
તારા પ્રેમના પાત્ર થયા વિના જીવન મારે માટે એક મૃત્યુની આવૃત્તિ થઈ જાત,
તારા પ્રેમથી એ અમરતવનો જ્ઞાન થયું ॥

૧૬ કર્તવ્ય — સરસ્વતીવિનાસ

યજ્ઞાય સ્વદાનિ ધનાનિ ધાત્રા । સ્મૃતિ ॥

વિધાતાએ યજ્ઞ એટલે પરાપકારને અર્થે ધન
સરભયુ છે

જે બગવાન ઉત્તર ગ્રેમ રાખે છે તેને, બગવાન તેના
ઉપર વજતો ગ્રેમ રાખે એવી મામણી કરવાનો અધિકાર
નથી — રિષનોઝા (નિર્વિસન ઉકળું)

બીજા જેવા બને એમ તમે કહો છો તેવા તમે એને
ન બનાવી શોધો તો તપી ન જાતાં કારણ કે જેવા તમારે
બનવું હેય તેવા તમે તમને પોતાને પશ્ય નથી બનાવી
શકતા — દામય એ કેરિપસ (રીક્ષ) કાલજેટમા
ઉનાડેયું)

તમે જે પ્રમાણે વળી તે સિદ્ધાન્ત તમારી કબજાનું
સાર રિષનોઝા સ રિનિક કાપદો ભણે ન બનવાનો હોય
એવી રીતે વતો — મરણ

પ્રાણનાશસ્તુ કર્તવ્યં ચ કુનાથં ન સો મત ।
અકૃત્વાથં તુ યો મૃત્યુપ્રાપ્ત ખરસમો હિ સ ॥
બ્યાસ ૪-૨૫ ॥

માણસને મરવું તો છે જ પણ જે પરાપકાર કરીને
મરે છે તે અપર બને છે, અને રવાઈસિલ કરતો કરતો
કરતો જ મરે છે તે અધિક સમાન છે

સુધારો

હવેના અ કરે અગમે પાને પહેના કોપમના ઈસ્લા
મોકમા ધીરભ્યા અને બીજા કે લમની બીજા ભીગમા
‘ઉત્સાહ’ વાત્તા વિનતી છે

ઝેરની ઉત્પત્તિ

આ એ જમાનાની વાત છે જ્યાં લગભગને પૃથ્વીનું તથા વનસ્પતિ, પશુ પંખીનું સર્જન કર્યું.

ઐથી પહેલાં તો તેણે વનસ્પતિ ઉગાડી, પછી તેણે થોડા દરમા રહેવાવાળાં તો થોડા જગીન પર ચાલવાવાળાં તો થોડા આકાશમાં ઉડવાવાળાં પ્રાણી પંખીએ બનાવ્યા.

અને સ્વ.થે સાથે તેઓને માટે યોરાક પણ બનાવ્યો આદાશમા ઉડવાવાળા માટે કુળકૂલ બનાવ્યા, જગીન પર ચાલવાવાળા માટે અનાજ ધાસ બનાવ્યું, દરોમાં રહેવાવાળા માટે ઠંડમૂળ બનાવ્યા.

આમ આ બધાં સુખ આસપથી રહ્યાં હતાં. અને કૌ પોતપોતાનામાં મરત હતા.

પણ થોડા સુખગા રહેવું હોતે એમ પશુ સુખ માટે કૌ તલસવા લાજ્યાં અને વધુ સુખ મેળવવા માટે તો હોઈને દુઃખી કરવા ભેધએ અને મારવા ભેધએ આન ગરનાત કેળી રીતે થઈ તેની એક સુદર વાત હતું.

સાંભળો ત્યારે, એક છે શેળો. જે ઉદરના કદ અને આકાર જેવું પણ તેણે આપુ શરીર કાગથી 'ભરેલું', અને કાચખાની જેમ પોતાના અંગને પૂરા અંદર સ દેહીને વૂધ પડ્યો રહે ત્યારે લાગે કે જોળ કાટાનો કડો જ ખરો છે.

હવે આ ભાઈની ઉત્પત્તિ કેવી રીતે થઈ તે જાણવા જેવી છે

હેટલાક ઉદરોએ શાંત તંત્ર ચાલી રહ્યું હતું તેમા અવ્યવસ્થા ઊભી કરી. જ્યારે આરામથી અને સુખથી કંઈ મળે એટલે સહેજે મસ્તી આવે. તેમ આ ઉદરોમાથી હેટલાક મરત બનેલા ઉદરોના બચ્ચાઓએ સાંપોને હોરાન કરવાનું શરૂ કર્યું. થોડું થોડું કરીને ભાગી જતા, આથી સાંપોને કોપ ચઢ્યો. અને કોપ, કોપ અને કોપથી તેઓનું મન ભરાઈ ગયું, મગજ ગરમ ગરમ

થઈને ધુપવાવા માંડ્યું અને તેમાથી ઝેરનું નિર્માણ થયું. અને તે ઘાતો દ્વારા યજ્ઞાર નીકળવાં લાગ્યું.

આ કોપના ઝેરથી પામલ બનીને સાંપેએ પોતાનો યોરાક છાંડીને ઉદરોને પકડીને ખાવાનું શરૂ કર્યું.

આમ કોઈને વેર લઈને મારી નાખવાનો વિચાર પડેલો ઉભર્યો.

ઉદરો આથી ગભરાયા, અને તંગ આવી ગયા. 'એ આમ આપણે સાંપોનો યોરાક જ બની જઈશું તો આપણી હસ્તિ જ નહી રહે એ ભુથે તેઓ વચકુળ થયા અને હોઆ ચંડીમાતાને ગરબો.

તે વળતે ચંડીમાતાની યોલબાહા હતી. તંત્ર સામ્રાજ્ય હતું તેણે જ રક્ષણ બધા પર હતું.

ઉદરો મથા ચંડીના દરબારમાં અને પુકાર કર્યો 'મા, મ', રક્ષણ કરો, રક્ષણ કરો.'

ચંડીમાતાએ લાલ આખોથી ઉદરો તરફ બોધને પૂછ્યું. 'શું વાત છે?'

ઉદરો તો માતાશ્રીને લાલ આખથી ગભરાયા. કયાક માતાશ્રી જ આપણને હંડપ ન કરી બધાં પણ ખીલે રસ્તો જ નહતો. આખી વાત કહી સભાગથી માત્ર પેટ તો ભરેલું હતું તેથી તેને વ્યાખની વાત સ્ત્રી. તેણે રક્ષણ આપવાનું વિચાર્યું.

અને થોડી વારે બોલી 'થોડાક ઉદરો મારી પામે આવે'

મૂજતા મૂજતા થોડાક ઉદરો મારી પામે ગયાં. માએ તેમની ખીંક પર હાથ ફેરવ્યો. જેવો હાથ ફર્યો કે તેઓની ખીંક પર કાંટા ફૂટી નીકળ્યા. અને બની ગયા મોળા

ઉદરો ગભરાયા. તેમણે આવું તો નહતું ઇચ્છ્યું. પણ માની પામે બીજું શું ચાલી ગયું? અને માએ અંબીર અવાજમાં કહ્યું: 'બચો

અચ્ચાઓ, આ હોકાં તમારી રક્ષા કરશે અને સાપોને મારી નાખશે.’

ત્યાંથી શેળાઓનો એક પ્રિય ધધો બન્યો કે સાપની પૃછડી પકડીને પોતાના કાટાના કવચમાં અંગ સંકેલી લે. સાપ શુરસામાં આવીને ઝાપટ મારીને કરડવા બધા પછુ ઠાઠા ચોદામાં ધૂમી બધ વગી ફેણ પછાડે આમ જેમ જેમ ફેણ પછાડે તેમ તેમ કાટા વધુ ભરાતા બધ અને છેવટે સાપ મરી બધ.

પણ આ વેરનો અત ન આન્યો ચોડાક સાપ જરૂર મર્યા. અને વેર વધતુ જ આન્યુ.

હવે સાપો પણ ઉદરોને ફીઠે ન મૂકે અને પેડા શેળાઓના આખાથી ઉદરોને ખાસ રાહત ન મળી અભિમા ધી હોમાય તેમ વેર વધુ બધ પણ વધે. અને અધૂરામાં પૂડે તેમના રવજકાર શેળાઓ પોતાને માટે ખોરાક ચોધવા ન જતા આઠમુ બની ઉદરો જે લારતા તેમથી જ ખોરાક પડાવી લેવા લાગ્યા. અને રોડમાં કહેતા ‘અમે કાઠાવાગા બન્યા શા માટે? તમારે જ માટે તો બન્યા છીએ. અમને ખવડાવવાની જવાબદારી તમારી છે.’

આમ સાપ અને, ઉદરો અને ગળે આવી ગયા

સાપઝેરથી ભરેલા હતા છતાં તેઓનું ઠંડાપણ ગુપ્ત નહતું તેઓએ વિચાર કર્યો કે માતાશ્રી કરતા ગણપતિ પાસે જ જઈએ. ગણપતિ નાશમાં માનતા નથી. તેથી કંઈક નવો રસ્તો નીકળશે અને સુખથી પાછા રહેતાં હતા એમ રહીશું.

ગયા ગણપતિ પાસે. ગણપતિએ આશ્વાસન આપતા કહ્યું ‘ટીક છે ભેઈ છું. આ અવ્યવસ્થા અને આ વેરઝેર કેમ વધ્યાં એ બધું તમે જૂની બચો અને પાછા રહેતા હતા એમ રહો. હું શેળાનાં સરદારને કહીશ કે તારી સેના

વિખેરી નાખ.’

અને શાંતિદત ગણપતિ પહોંચ્યા શેળાના સરદાર પાસે શેળાના સરદારે તો ચોખ્ખું સંભળાવી દીધું. ‘નહી’ એ નહીં બને. સાપ! સાપ તો સાપ જ છે, તેનો વિદ્યાસ જ ધર્મ ન શકે. અમે અમ્મરી સેના વિખેરી ન શકીએ’ અને કેટલાક શેળાઓએ તો ચોરખકોર કરી મૂક્યો કે, ‘અમે શેળા બન્યા છીએ જ એના નાશ માટે.’

ગણપતિ તો વિચારમાં પડે ગયા તેણે ખીરજી શેળાના સરદારને સમજાવવાનો પ્રયત્ન કરતા ‘હું ‘ભે જાઈ, તમારી ઉત્પત્તિનું કારણ શું હતું?’

‘સાપ ભે દુરમની મૂકી કે તો પત્ની વમને કયા આપતિ છે’

પણ તે બધા ખૂબ શુક્રમાં હતા. કહેવા લાગ્યા, ‘સાપોએ આજ સુધી કેટકેટલા ઉદરોને મારી નાખ્યા છે તે તો ખૂબ ભયંકર અને ઝેરી છે અમે કદાચ અમારા કાટા ઉતારી નાખીએ તો સમાજમાં જે યોદ્ધા ધવા કાપડા કાનુન, વ્યવસ્થા અને શાંતિ છે તે પણ નહી રહે’

ગણપતિ શાક્યા અને ચંડી પાસે પહોંચ્યા. કે જેની પાસે ‘સમાજના રક્ષણની જવાબદારી હતી ચંડીએ રોકડું પરખાવ્યું. ‘તુમે આમાં વચ્ચે શું કામ પડે છે?’

‘સાપોએ તો સીધા શેળાઓના સરદારને મળવુ જોઈતું હતું. તેઓ આપસ આપસમાં ફેટી લે’

શાંતિચાહક ગણપતિ તો ચાલ્યા ગયા.

પણ સાપ ઉદર અને શેળાની વાત આપણા સમાજમાં કેવી સુંદર રીતે ખીમ રહીને પ્રવેશી છે એનો ખ્યાલ આવે છે ખરો?

[દિવિ પચ્ચી તાતીને]

પૃથિવ્યાં ત્રિવિ રત્નાનિ, જલમન્નં સુભાષિતમ્ ।
મૃદેઃપ્રપાણ્યખણ્ડેષુ, રત્ન રંગેષાં વિધીયતે ॥

આ પૃથ્વી ઉપર સારાં રત્નો ભ્રમ એ તો ત્રણ જ
છે જળ, અગ્ન અને સુભાષિત. પથ્થ-ના કુકડાને રત્ન
કહેનાર પોતે (પથ્થર રંગ) મૃદ એના ભ્રમ એ.

સંસાર કહ્યું વૃક્ષસ્થ દે કહ્યું જામૃતોપમે ।
સુભાષિત રસારવાહઃ સંગીતાઃ સુજનનને ॥

સંસારથી આ કહ્યો વૃક્ષના એ રણ અમૃત સમાન
મીઠા છે. સુભાષિતનો રસારવાહ અને સજનનો સમાગમ.
સત્સંગાત્ ભવતિ હિ સાધુતા જ્ઞાનાત્મ ।
સાધુના નહિ ખલસંગમાત્ ખલત્વમ્ ॥
આમોઘં કુસમમથં મૃદે હિ ધત્તે ।
મૃદ્ગાન્ધં નહિ કુસુમાનિ ધારયન્તિ ॥

સત્સુખના સમાગમથી કુલંભના સાધુતા-સાર
પથ આવે છે. પથ સાધુપને કુલંભના પાસ લાગેલો
નથી. જેમ કાદવમા ખડા પડેલું ફૂલ માટીને સુગંધિત
બનાવે છે, પથ કાદવની કુલંધ પોતે ધારણ કરતું નથી.
યદ્યપિ ચન્દન વટર્પ, વિધિના ફલકુસુમવર્જિતો
વિકિત ॥

નિજ વપુષેવ પરેષાં સંતાપમથનયતિ ॥
ચંદનના વૃક્ષને કુદરતે રણ અને ફૂલ વિનાયું સભ્યું

છે. તે તે પોતાના શરીરથી જ, જાત ધરીને અન્યના
સતાપ દૂર કરે છે.

જેકોને કુદરતે અત્યંત તેજસ્વી હૃદિ, વિપુલ ધન
અને અપાર સત્તા આપી નથી તેને ॥ શી રીતે લોકહિત
કરી શકે? એવો પ્રશ્નના અવાજમા કવિ કહે છે કે
પોતાની જાત ધરીને કરેલી સેવા જ સાચી લોકસેવા છે.
ચંદનની પેઠે જેમ ધેસાય તેમ સુવાસ વધુ પસંદ અને
કંઈક લાગી આત્માની સાત પ્રસન્નતા પ્રાપ્ત થાય.

અપેક્ષન્તે ન ચ રનેષં, ન પાત્રં ન દશાન્તરમ્ ।
સદાઘોષાકાંક્ષતાં સઘવા રત્નદીપા ઇંદ્રાગતમ્ ॥

ઉત્તમ લોકાર્થવશો રત્નના દીપા જેવા છે. તે ઉપર
એક દેહકવિ કહે છેઃ નનના દીવો આપમેળે પ્રકાશ પે
છે. તેને પાત્ર એટલે કાંઈયું ભેજવું નથી. તેને રનેષ
એટલે તેવ, અંતર કિયું કે થી ભ્રમણ નથી. તેને દશાન્તરમ્
એટલે વાટ ભ્રમણ નથી. છતાં તે જાત એક સરખો
પ્રકાશ આપે છે તેથી જ રીતે લોકાર્થવશ રનેકની
એટલે કે ઉપકારી, પ્રમાણ રચન છે કે નહીં તેનો
વિચાર કરતો નથી. પાત્રતા છે કે નહીં તે વિચારતો
નથી. એમજ સમય છે કે નહીં, જાન આપવાનો શાસ્ત્ર
વિહિત દિવસ છે કે નહીં તે ભ્રમણ નથી. એ નો રાત-
દિવસ નિરંતર સ્વપાપમ્થા રહે છે.

પ્રજા પરત્વ કલરત અણુવલસન પરશનીની પચાતિ ચારે બાણુ પ્રસરે રી હતી. બાદશાહ મહમદ
મઝનવીને તેમના દર્શન કરવાનું મન થયું તેથી એક વાર તેમને તેમને મળવા પરદાન ગયા.

કલરત અણુવલસને જેમ બાદશાહ રવામત કરેલા તે બાદશાહનું રવામત કહ્યું તેમ બાદશાહને
મનમાં પૂછ જ લાગી આશુ, પણ તેમજ ચૂપ રહ્યા અને તેમને અણુ રત્નોની ચોરી ધગી બાદશાહને માગ્યા.

અણુવલસને બાદશાહને આપવા પોતાની ઝોળીમાંથી એક સૂડી ચોરી કાઢીને બાદશાહને આપી.

સૂડી ચોરી ભોતા બાદશાહને દરમ બાધી છતાં લઈ લીધી. પણ ગળામાં ખટકતી હોય જેમ એના
મદેરા પરથી બધાને લાગ્યું.

આ ભ્રમ અણુવલસને રત્નોની ફેલી બાદશાહને પાછી આપવા બોલ્યા : "હે બાદશાહ, મારી સૂડી
ચોરી જેમ તારે ગળે - થક દેડતરી જેમ તારે રત્નો પણ મારા હાથમા ખૂબ છે એટલે તું પાછું લાઉ જા"

હું વિદ્યાર્થીઓને ચાહતો*

સુરેન્દ્રનાથ બેનર્જી

[શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીઓ વચ્ચેના સંબંધ પરેવા કરેલા મીઠા અને એકમીઠાને પ્રેરણાથી હતો તેનો સુરેન્દ્રનાથ બેનર્જી સુરેન્દ્રનાથ બેનર્જીના પોતાના સંસ્મરણોના અધ્યાયો મધ્યે છે]

‘મારા રાજકીય કામને હું’ બારે અગત્ય આપું છું. છતાં મને અત્યંત રીતે શિક્ષણની ફરજોમાં વધારે જ રસ પડતો હતો.

‘શિક્ષણનો ધર્મ ઓડતા મારા દિલે વધારેમા વધારે આનાકાની કરી છે કારણ હું વિદ્યાર્થી’ ઓને ચાહતો, ને એમની સેવામાં મને આનંદ પડતો. સ્વદેશીની દ્વિસલાહ ફરિયાન એક પ્રસંગે મેં કહ્યું કે વિદ્યાર્થી’જીવનના ઉન્નત અર્થતરમા મેં ફોળો આપ્યો છે, એમ વિદ્યાર્થી’ઓએ પણ, એમના વાશ થયાં. મારા જીવનના યજ્ઞરથમાં ફોળો આપ્યો છે હું’અત્યારે જે કાર્ય છું’તે એમને વીધે છે. મેં વાની ભાવનાથી મેં એમને ભાવિત કર્યો છે તો એમણે મને, એમની વાગી આવતાં, નવ જવાન બનાવ્યો છે, અને યૌવનના ઉત્સાહથી ઉત્સાહિત કર્યો કે ઈ અ ૧૮૮૩ માં હું’જેવમા મથે. ત્યારે મને દ્વિવિધ રિમિષ પૂરેતું કે વિદ્યાર્થી’ સમાજ પર તમારું પ્રભુત્વ કે એનું’ ૨૬૨૫ તમે સમજાવી શકો છો? ત્યારે મેં લખિત અને ૨૫૫ જવાબ આપેલો. મેં કહેવું. હું વિદ્યાર્થી’ઓને ચાહું છું’ એમના આનંદમાં હું’ એમની ભેડે આનંદિત થાઉં છું, ને એમના હું’ એમના હું’ એમની ભેડે કુખી થાઉં છું. એટલે યૌવનના ઉદાર ઉત્સાહથી મારી આવાના એમને મારા ધર પણ પાછી રેલાવે છે.

‘હું મારા ધોધને પવિત્ર ગણતો મારી ફરજો ખરેખર કુદીત થઈ. પણ વર્ગોમાંડેની ફરજો તરફ હું’ જાન આપતો. વ્યાજ્ઞાત અંડમાં હું’ કૌં પરિપૂર્ણ’તે પારી વિના જતો નહીં. વ્યાજ્ઞાત અંડનો પ્રભાવ કેટલીક વાર એટલો બધો

હતો કે મારા જાનગી અસ્થાસમાં, જે ગહન સુદનો ઉકેલ મને નહોતો જડતો, તે ત્યાં મને આજુબાજુના વાતાવરણમાંથી દીવા જેવો ૨૫૫ થઈ જતો! આમ શિક્ષક અને શિષ્ય વચ્ચે એક પ્રકારનું જીવત આકર્ષણ છે જે જે શિક્ષકોએ પોતાના કામમાં ખરેખર રમી વીધે હશે તે બધાને એવો અનુભવ થયો હોવા એમને મેં હુમેશાં કેળવગીના મારા કામની કિંમત ખોટી બાકી છે, અને એને મારી પ્રવૃત્તિઓમાં અમ્મ હા આપ્યું છે.

‘રાજકીય કામ વર્તે’ઓ હું’ આજુબાજુ છે; નેકે એથી ઓછું મું’વાન નથી. (૧૮૮૨) કેળવગીના કામમાં કાયમી ઉપયોગિતાના તત્વો નમાયેલા છે શિક્ષકનું સામાન્ય ચિરંજીવી સમજ્ય છે એ બલિષ્ઠ સુધી વિસ્તરે છે શિક્ષકો બલિષ્ઠતા સ્વામીઓ છે એમના કરતા ઉચ્ચતર ધર્મો બીજો કોઈ છે એવું’ હું’ કરવી શકતો નથી. એમનું કામ તો સ્વયં નિયુક્ત છે - એક પવિત્ર કાર્ય’ છે પણ પોતાની જવાબદારીઓ કેટલી ઓછા સમજે છે? અને પોતાના ધર્મકાર્યની ઉચ્ચ કક્ષા સુધી કેટલા ઓછા ચડે છે? વર્તમાનના કાર્યને કાયમી કરવું હોય. તો’એ એવાંઓની મારફત કરાવવું એછાં છે કે જેઓ બલિષ્ઠતા નાગરિક યવાના છે. ખ્રિસ્તી ધર્મના સ્થાપકે કહ્યું હતું કે નાના આગકોને માગી પડે આવના રોકડો મા! ઈશુ ખ્રિસ્તે સહાનુભૂતિ વમરના પાપાણુદૃષ્ટીઓ સમક્ષ પોતાના દિલની વાત નહોતી કરી, પણ વાગવા હોય એમ વાગી શકાય એવા નસ, વિનસ આત્માઓ, જેઓ સમાસના કોરેસેસિટા આપને કોરે નહોતા બ-યા, એમની સમક્ષ કરી હતી.’

*બેનર્જી સર; તાલિમમાં નકાર પડેલ પ્રવચનમાંથી સંગ્રહિત અનુવાદ (વિદ્યાર્થીઓ અનુવાદ) - ૧૪ મ્મ ૨-૨૦

આખા હતા ખાખ

‘ઈન્દ્ર’



ગાંધીજીએ દક્ષિણ આફ્રિકામાં સત્યાગ્રહ શરૂ કર્યો હતો ત્યારનો આ પ્રસંગ છે

આ સત્યાગ્રહથી ગોરાએ ગાંધીજી પર ખૂબ છંછેડાયા હતા

વાતવાતમાં એક ગોરાએ કહ્યું : ‘એ ગાંધી મને ક્યાંય મળી નય તો હું તેને

એ જ વખતે ગોળીથી ઠાર કરી દઉં.’

આવી વાત કંઈ દબાયેલી રહે. રાત સુધીમા તો આ વાતની ખબર ગાંધીજીને પહોંચી ગઈ

ગાંધીજી નિરાંતે સૂતા. વહેલી સવારના સાથીઓમાંથી કોઈને ખબર ન પડે તેમ વહેલા ઊઠ્યા અને સીધા જ ઉપડ્યા પેલા ગોરાને ઘરે. ગોરા સાહેબ આરાગથી સૂતા હતા. ગાંધીજીએ એમને ઉઠાડ્યા અને ખૂબ નમ્રતાથી કહ્યું : ‘હું ગાંધી છું. તમે મને માગી નાખવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી છે એમ મેં સાંભળ્યું તેથી હું જાતે એકલો જ કોઈને પણ ખબર આપ્યા વગર આવ્યો છું. જેથી તમને મારવામાં કરી સુકેલી ન નડે.’

પેલા ગોરા સાહેબ તો આ સ્વપ્ન છે કે શું એ જ વિચારતા રહ્યા.

ત્યાં ગાંધીજી બોલ્યા : ‘કેમ શું વિચારો છો ? હું ગાંધી તમારી સામે જ ઊભો છું.’

અને ગોરા સાહેબ ગાંધીજીને ભેટી પડ્યા ને છવનપવંત ગાંધીમક્ત બનીને રહ્યા.

હો, હવે આવો જ બીજો પ્રસંગ હિંદુસ્તાનમાં બનેલો કહ્યું.

બિહારમાં ચંપારણ જિલ્લો આવ્યો

છે. આ ચંપારણ બિલ્લામાં ગોરા લોકોની મોટી ભગીરો. તેમાં ગળીની ખેતી કરાવે. અને મજૂરોને ખૂબ હેરાન કરે.

આ મજૂરોની હાડમારીની ગાંધીજીને ખબર પડી તેમણે સત્યાગ્રહ શરૂ કર્યો. આ સત્યાગ્રહથી ગોરા માલિકો ખૂબ ધુંધવાયા. અને ધુવાંપૂવાં થઈ ગયા.

આજ દિ મુખી તેમની સામે કોઈ આંગળી પણ ચીંધો ન શકતું તે એક મુકલકડી માણસ આવીને આપણને હેરાન કરે એ વિચારથી તેઓ વધુ હાંધાયા.

આ અરસામાં એક ભાઈએ આવીને ગાંધીજીને કહ્યું: 'અહીંના ગોરા જમીનદારોમાંના એક જમીનદાર ખૂબ ખરાબ અને ઘાતકી છે.'

'તમે કેવી રીતે જાણ્યું?' ગાંધીજીએ હસતાં હસતાં પૂછ્યું.

'એ ગોરો જમીનદાર આપનું ખૂન કરાવવાની પેરવીમાં છે અને તે માટે તેણે માણસો પણ રોક્યા છે એમ સાંભળ્યું છે.'

'સાચે?' ગાંધીજી ખડખડાટ હસતા બોલ્યા.

'સાચ સાચી વાત છે.'

અને ગાંધીજી પોતાના કામમાં પરોવાઈ ગયા.

સંધ્યા થઈ રાત પડી. બધા સાચી-ઓ સૂઈ ગયા. ગાંધીજી ધીમેથી ઊઠ્યા અને પહોંચ્યા પેલા ગોરા જમીનદારને બંગલે.

ગોરા જમીનદારે પૂછ્યું: 'કેનું કામ છે?'

'આપનું' ગાંધીજી બોલ્યા.

'તમે કોણ છો?'

'હું ગાંધી.'

'કોણ ગાંધી? ગોરા જમીનદારના મોઢામાંથી શબ્દો સરી પડ્યા અને ગાંધીજી સામે ટગર ટગર બેવા લાગ્યા.

'હું પોતે જ, ગાંધી હું. અને ખબર પડ્યા કે તમે મારું ખૂન કરાવવા છરછો છો. તે માટે તમે માણસો પણ રોક્યા છે. આ વાતની મને ભણ થતા હું જ આપની સામે આવ્યો છું.'

ગોરો જમીનદાર તો ગાંધીજીની આ વાત સાંભળી સ્તબ્ધ થઈ ગયા. ચૂત્યું સામે બેઠવા છચ્છતો માણસ આ પહેલાં તેણે કદી જોયો નહોતો.

વાની હીંમત આવી ને બોલી : 'દાદાજી ! તમે જ એક વાર નહોતા કહેતા કે પ્રભુને પ્રેમથી આપેલી નાનામાં નાની વસ્તુ પણ ખૂબ મિત્ર લાગે છે ને મોટામાં મોટી વસ્તુ પ્રેમ વગર આપો તો પ્રભુ સ્વીકારતા નથી.'

દાદાજીએ ઈન્દુને બેસી લેતા કહ્યું કે, 'દીકરી ! તારી વાત સાવ સારી છે. આપણે દરરોજ પેલી મૂન ગાંધીએ કીએ ને 'મારે હૈયે બગે રામ તારું નામ' તેમા આવે છે ને કે 'શબરીમાનાં બોર જ ક્યાં બાવ ધરીને ખાધા' અને રામ તો રાજાના કુંવર હતા, જ્યાં શબરી રહેતી ત્યાં તો બહુ મોટા કપિમુનિઓ રહેતા તે બધાએ રામને આમહૂંવક પોતાના આશ્રમમાં આપવા કહ્યું છતાં રામ એવડા મોટા આશ્રમો છોડીને શબરીની જૂંપડીએ કેમ પહેલ્યા ? કેમકે શબરીનો પ્રેમ એટલો બધો હતો કે રામને ત્યાં જવાનું મન થાય. કપિમુનિઓના આશ્રમમા તો રામને બતબતના કળકલ જમવા મળત. પણ રામને તો શબરીએ આપી ચીંખીને બેગાં કરેલા બોર જ ખૂબ મીઠાં લાગ્યા. કારણ કે તે પ્રેમથી વિશેલાં બોર હતાં. મહુ તો પ્રેમના જૂથયા છે. તમને એ પ્રશ્ન થશે કે બીજા કપિમુનિઓને રામ માટે પ્રેમ નહોતો ? ના, તેઓને પણ પ્રેમ તો હતો. પણ શબરીના જેટલો નહીં. તે પ્રેમમા તેઓએ જે તપ કર્યું હતું તેવું અભિમાન હતું. જ્યારે શબરી તો નાન-પણથી રામની વાટ ભેટી હતી છતાં પણ તેને તે તપનું તેનામાં જરા પણ અભિમાન નહોતું. બાંગવાનને અભિમાની આણસ ન ગમે. પ્રભુને ગમે નહીં, ગરીબ કલ્પ. સમજ્યા ?' હવે મને એક તમારા જેવડી જ ઓકરીની વાત સાંભળાવી છે તે તમને કહું.'

આટલું કહી ત્યાં તો બધાં બાળકો દાદાજીની વધારે નહક આવીને બેસી ગયા. ને એક ધ્યાન યર્ધ વાતો સાંભળવા લાગ્યાં.

'દાદાજીએ પોતાના ધીર ગંબીર અવાજે વાતો શરૂ કરી :

'ઓકરાઓ ! તમે, ભગવાન ગૌતમ બુદ્ધનું નામ સાંભળ્યું છે ને ?' બધાં બાળકો એકી સાથે બોલ્યાં કે 'દાદાજી ! તે દિવસે તમે અમને ગૌતમ બુદ્ધની વાતો કહી હતી તે જ ગૌતમ બુદ્ધને ?'

દાદાજીએ હકારમાં માથું ધુણાવ્યું. બધાં ચાંતિથી બેસી ગયાં.

દાદાજીએ શરૂઆત કરી : 'તેઓએ જે ધર્મનો ફેલાવો કર્યો તેને બૌદ્ધ ધર્મ કહેવામાં આવે છે. તે બૌદ્ધ ધર્મનો ફેલાવો આખા હિંદમા અને તે સિવાય ચીન, જપાન, સીટોન વગેરે બીજા દેશોમાં પણ થયેલો. ચીનમા તો તેના મોટાં મોટાં મંદિરો આવેલાં છે અને તે મંદિરમાં ગૌતમ બુદ્ધની સુંદર મૂર્તિઓ. કોઈ સોનાની તો કોઈ ચાંદીની અને કોઈ તાંબાની મૂંઝવામાં આવેલી છે. ગૌતમ બુદ્ધ ગદિસા, કડુણા અને 'પ્રેમની મૂર્તિ' હતા. તેઓના શિષ્યોએ ગદિસા, કડુણા પ્રેમથી જ ચરિત્રક જેવા મહાન સમ્રાટને હિંસક રહેવા પાછો વાળ્યો હતો. એવો હતો બૌદ્ધ ધર્મનો પ્રતાપ.'

બાળકો આવી ગંબીર વાતથી જરા અત્રજાવાં લાગ્યાં એમ દાદાજીને લાગ્યું એટલે મૂળ વાત ઉપર દાદાજી આગ્યા.

'હું, ઓકરાઓ ! હું તમને વાતો કહીશ તે ચીનદેશની છે ચીન દેશમાં છાનટોંગ કરીને એક જિલ્લો છે તેમા લીન હમેઈન કરીને એક ગામ છે. ત્યાં એક ઘણું જૂઠું પુરાણું મંદિર છે. તેમાં ગૌતમ બુદ્ધની જે ત્રાજાની મૂર્તિ છે તે ઘણી ઊંચી છે લગભગ દશ ફૂટની ઊંચાઈ છે. તેની છાતી ઉપર, બરાબર હૃદયની જગ્યાએ એક નાનકડો ત્રામાનો આમૂલી નિશો છે. તે સિંહાની કિંમત આપણો એક નવો પૈસો થતો હશે એટલે તે સિંહાની કિંમત કેઈજ ન કહેવાય. પણ તેના વિશે એક વાતો છે ? જે વાતો ભગવાન બુદ્ધ હોતા તે સિંહાને પણ તે વાતો કહેવાતું મને ધારૂં લાગે.

'આ વાત ઘણાં વરસો પહેલાંની છે. ત્યારે ચીનમાં ઘણાં જરીંગ લોકો પોતાના બાળકોને

શાહુકારને ત્યાં પેચી દેતા. શાહુકારને ત્યાં જાળકે શુકામ જેવું જીવન જીવતાં, તેઓને ખાવા, પીવા, પહેરવા, ઝોડવાં, પાથરવાંનું બધું શાહુકાર આપે. આ વાતો જોઈ જ એક યુવામ આગામી છે જેવું નામ યાદું હતું. તેના અવિકલનું નામ હતું ક્યારેક જોઈ તે આજો દિવસ સખત કામ કરતી એક બીજાના મદદશા પહેલાંકાલી, વાજાલી, શોજાલી, પોતાં કરતી અને જ્યાં તેના નામને માહ પડે ત્યાં દોડી જતી તેને જુનો ખોરાક, પહેરવા માટે કપડાં અને સવા માટે માફડી મળી હતી યાદું તેનાથી જુમ સનોષ માનતી કેમકે બીજા શુકામોની દશા તો તેનાથી ઘણી ખરાબ હતી.

ત્યાં તો નાની ઈલા જોઈ, 'મે દાદાજી' તેને કાલ લાક લડાવતું હતું? બચીએ બરવું હતું? કાલ તેની સાથે રમતું હતું? કાલ તેને વડાવડી સલામતું હતું? કાલ તેને વાતો કહેતું હતું? કાલ તેને મીઠાઈને રમકડાં ખરીદવા પસા આપતું હતું?

દાદાજી જોઈ નિસામો નાખતા બેઠા. 'એટા, યાદુને તો આજો દિવસ કામ કરવાનું હતું' ને માનિક આપે તે આવાનું હતું. યાદુનું પોતાનું કાર્ડ ન હતું. ને પોતાની પાસે મળી શકે તેવી કાર્ડ પણ વસ્તુ યાદું પોમે નહોતી. દાદાજીના મજબગા અવાજે જાળકે પલ્લેથી ધીરો ધર્મ ગયા, દાદાજી અર્ધાના ચોટાં ઢીવા જેવા જ ગળું મળાવી આનંદથી બોલ્યા : 'મિકરજો! પણ યાદુને એક નિવસ કળી વાળનાં એક કાંઠા વાળેનાને મિલો મળ્યો. આપણા એક નવા પેમા જેવો યાદુએ તે તરત જ ઉપાડી લીધો અને પોતાના ફોકરો તેને જમણે તેની કિંમત આપણને ને કંઈ જ ન લાગે પણ યાદુને સન તો તેની કિંમત એક કિંમતી ખજાના જેટલી હતી. આમથી તેમ ફેરવીને તેને કલાલ સુધી તે મિલકોને લેવા કહ્યો, પડી તે સમયથી શકાય એટલે જુદી વાધરમાં તે સરકાવીને તેને બાધી દીધો.'

જુનું નામ માખજાના નામે દિલીપ ધોલી બેઠો કે, 'દાદા! તેને પહેરવા માટે છુટ હતો.'

'હા! દીકરા! ચીનમાં ઘરમાં પણ છુટ પહેરવાનો રીવાજ છે. હા! પડી તો યાદું કામ કરતી બધ અને મિલકોને જોતી બધ અને પુરા પુરા થતી બધ. બધે કમ તેને મોટે. ખજાનો ન મળ્યો હોય એટલે તેને આનંદ હતો તે કામ કરતી બધ ને વિચારતી બધ કે આ મિલકોનું શું થેવું? મીઠાઈ વેવી કે ચોકલેટ લેવી? કેવું લેવા કે રમકડાં લેવા? આખી રાત તેને વિચારમા જ કાઢી નેને એટલી બધી વસ્તુઓ લેવાનું મન હતું પણ તેની પાસે તો એક નાનો મિલકો જ હતો. તેનાથી શું ખરીદી શકાય? એટલે વિચારમાં ને વિચારમા તેના દિવસો પમાર થતા હતા, ત્યાં એક દિવસ એક બીજા બિલુક તેના માલિકને ત્યાં પ્રવચન કરવા આવ્યો. તેના અવિકે બધાને લેવા કહ્યો, બધા આવ્યાં—લીન ગેલ જો અને તેના રીકરજો, તેની પત્ની, પુત્રીઓ અને પુત્ર વધુજો. ઘરના નોકરો અને નાનકડી યાદું પણ આવી બધાએ જુનું આનંદથી બચવાનું જુદની વાતો સાલતી પડી બિલુકે લીન રીસેર્પનનો મંદિરમાં મૂકવા માટે બચવાનું જુદની એક સરખા મૂર્તિ બનાવવાની છે તેના માટે યથાશક્તિ દાન આપવા કહ્યું. બધાએ પુરીથી પોતાની પાસે કિંમતી વસ્તુ હતી તે આપી બેસાડ્યો સોનાચંદીનાં લેવેલા આધ્યાં, લીન ગેલ જો કિંમતી વસ્તુઓ અને સોના ચંદીના મિલકા આપ્યા નોકરોએ યાદી ને ત્રાંજાના મિલકા આપ્યા અને યાદુએ પણ મનમાં કહ્યું કે, 'મારી પાસે પણ આપવા માટે કંઈક છે ખરું?'

ત્યાં તેને વિચાર આવ્યો ને તેનીચે બેમી ગઈ અને જુદની વાધર છોડીને પેંદો નાનો મિલકો હાથમા લઈ લીધો અને શરમાલી શર માતી આગળ આપીને બીજા બિલુક સામે ધગીને જોતી, 'આ અદા છે. અને કળીમાથી વાળતાં વાળતા મળ્યો છે.'

દાદાજીની વાતો

ગિરિબાળા

આજે દાદાજીએ ક્રિયામાં પણ મુક્યો પણ એકદમ શાંતિ હતી. દાદાજીને મનમાં મધુ કે બાળકે કેમ દેખાતા નથી! ક્યાંક ગયા તાગે છે, નહીં તર તો હું હજી દરથી દેખાઈ ત્યાં તો નાના ટાબગીઆ મારી આમે દોડી આવે, એક મારે ડંગેરો લઈ હે તો બીજે મારી આંગળી પકડી હે, તો ત્રીજે મારા હાથે ટીંગાઈ રહે, બન્ને કેમ મને ચાહતા ન આનહતું હોય તેમ મને ફોરોને એટલે બેસાડી દે.

પણ આજે આમ કેમ! દાદાજી ખીંચે ખીંચે આવતાં આવતાં એટલે પહોંચ્યા ત્યાં તો બધાં સરખું ગોળ ફૂંકાઈ બનીને વચમાં દાદાજીની જગ્યા શાખીને અદબ પહોંડી વાળીને જેમી ગયા હતા. બધાને ભેતા દાદાજીનું હૈયું હરખી જાયું. દેખામાંથી સાદ નીકળ્યો, 'અરે, આજ તો મારા બધા પ્રભુ (દાદાજી નાના બાળકોને પ્રભુ કહીને જ સંબોધિતો) કાઢ્યા થઈ ગયા છે ને છું! પણ મને તો ફૂલ કનેયા જેવા તોહાની બાળકો બહુ મરે હો!' આટલું દાદાજીએ કહ્યું ત્યાં તો બધાં બાળકો અદબડાટ હમી પકચ ને હંમેશાની મુજબ ફોર્ષ દાદાજીને. બોલો ખૂંદવા લાગ્યું તો ફોર્ષ દાદાજીની દારી એ'ચવા લાગ્યું તો ફોર્ષ દાદાજીના મોટા કાનને એ ચવા લાગ્યું તો ફોર્ષ દાદાજીના ટાંકીઆ માથે હાથ ફેરવવા લાગ્યું તો ફોર્ષ વળી દાદાજીના ડંગેરાથી રમવા લાગ્યું. બસ, દાદાજી તેના પ્રભુની લીલા એઈ ફરખાતા હતા.

સોડી વાર આમ તોફાન કરી બધાં દાદાજી ફરતાં જેમી ગયાં ત્યાં અડું બોલ્યા 'દાદાજી, અમને એમ કે અમે આમ રાહા થઈને બેસઈ એટલે તમે અમને સાંભારી આપો.' દાદાજીએ જવાબ આપ્યો કે 'હીકરા! તમને આપારે રમવાનો સમય છે, ત્યારે તમને રમતા ભેતા અમને ખૂન આનંદે આપો. હા, તમે લાવની વખતે આવા તોફાન કરો તો હું પછાતમને કપડો

આપું હો કે! તમે બધાં આ બે લીટી હંમેશાં યાદ રાખજો:

‘જાણવા ટાણે ખૂબ ભણે
રમવા ટાણે ખૂબ રમે!
એ જ રીત તમને મુખી ને
આનંદી બનાવશે.’

બધાં બાળકો તે બે લીટી બે વજ વાર બોલ્યાં કે યાદ રડી ગઈ બધા શાંતિથી બેઠા હતા ત્યાં દમયંતી બોલી 'દાદાજી! આજે રામનવમી છે ને એટલે અમે બધા મંદિરે મયાં હતાં. ત્યારે જ ને અમે બધાએ પાઇ, પૈસા, એક આનેા એવી રીતે મંદિરમાં ધણું'. અમારી સાથે પૈસી ઇન્દુ પણ હતી. તેની પાસે તો પ્રભુને ધરવા કઈ ન હતું એટલે તેને તો રસ્તામાથી એક ફૂલ તોડ્યું હતું તે ધરી કીધું અને પ્રભુને આપી મીઝીને કહેતી હતી કે, હે પ્રભુ! મારી પાસે તો પાઇ પૈસા કઈ વને ધરવા મટે નથી એટલે આ ફૂલને હું સખીયા ને? તે બ્યારે આમ બોલતી હતી ત્યારે તેની આંખમાંથી આંસુ ટપકતાં હતાં, પણ અમે બધાં તો તેને પ્રભુને આપું કરતાં સાંભળીને હમી પકચાં ને તેને બનાવા લાગ્યા કે ભગવાન તે ફોર્ષ દિવમ સાંભળતા હશે! ને તારું ફૂલ પણ ન સ્વીકારે. કેમકે તેં તે ફૂલ પણ રસ્તામાથી તોડ્યું હતું એ કાઈ તારું ન કહેવાય આમ અમે બધાં કહેવાં લાગ્યા એટલે તે ખૂબ રડી પડી ને અમારાં બધાથી વહેવી છૂટી પડીને થેર આવતી રહી. જુઓ, અત્યારે પણ એવું ચેડું રડી રડીને સૂએડું દેખાય છે.'

એકી થાસે હમને આટલું બધું કહી નાખ્યું. દાદાજીએ ઇન્દુને પોતાની પાસે બોનાળી ને પોતાની પાસે બેસાડીને તેના પાસે પંખાગવા લાગ્યા. આ વાત સાંભળીને ઇન્દુ ફરી પાછી દૂસકે થઈ ગઈ. દાદાજીએ તેને પંખાળી તેથી તેને ચણું કે નહીં દાદાજી મારા પક્ષમાં છે એટલે તેને બોલ.

પણ તે લઈ લેવાને જાહેર, તે યુવાન શિશુક
ચુસ્ત થયો અને માથું હવાવતાં હવાવતાં બોલ્યો,
'શુ' તારો આવો ગરો સિલ્લો આવા કિમતી
ખતના સાથે મૂકું? કદાપિ નાહ. આમાંથી તો
ભગવાન બુદ્ધની પવિત્ર મૂર્તિ થશે.' તેણે પેલા
કિંમતી ચત્રકતા ખતના માથે આમળી ની ધી.
યાદુ ઉદામ બનીને ધીમેથી ત્યાંથી આવી ગઈ.

પેલા યુવાન શિશુક જાણે કિંમતી ખતનો
લેણો કરીને મંદિરે પહોંચ્યો. બીજા શિશુકે પણ
બીજા બાજુથી કિમતી ખતનો લઈને ત્યાંથી પહોં
ચ્યા હતા. બંધા ખતનો લેણો ચર્ચ થયો, ત્યારે
મૂર્તિને માટે ધાતુ એક મોટી ભઠ્ઠીમાં એ નાખવા
માટે નાખવામાં આવી અને બંધારે બંધી ધાતુ
એમળી ગઈ ત્યારે તેને બીજામાં હાથમાં
આવી. બંધારે તે બરાબર ઠગી ગઈ ત્યારે બીજું
લઈ લેવાના આગ્રહ પણ મૂર્તિ બરાબર નહોતી
થઈ. તેના મોઢા ઉપર લીટા ચર્ચ થયા હતા અને
તે કહી પી બગી હતી. બધા શિશુકોને લાગ્યું કે
ધાતુ બરાબર એમળી નહીં હોય એટલે આમ
બન્યું હશે એટલે ફરીથી તેને એમળાવી અને
ફરીથી તેને બીજામાં લાગી, પણ ફરી પાત્રી મૂર્તિ
સારી ન બની. આલું કારણ શું? લોચી મોઢા
શિશુકે બધા નાના શિશુકોને લોગા કર્યો ને
પૂછ્યું: તમે બધા ખતનો લાગ્યા તે પ્રેમથી
લીધેલા હતા ને? કોઈને કુભચ્યા નથી ને? કેમકે
જેણે આપણને પ્રેમ કરતા શીખવ્યો છે તેની
મૂર્તિની ધાતુ પ્રેમથી અપાયેલી હોવી એવું છે.

ત્યાં તો પેલો યુવાન શિશુક લોકો અને
નીચું જોઈને બોલ્યો કે, 'મેં એક નાનકડી જુદામ
બાળાના નાના શિશુકને તરછોડ્યો હતો.'

મોઢા શિશુક બોલ્યા, 'જેટા તે' જસ-
બર ન કહું, તેણે પ્રેમથી તેની પાને જે હવે તે
તને આપ્યું, કોઈ પણ તેનાથી વિશેષ ન કરી
શકે. તેનાથી મોટું અને કિંમતી દાન એકેય ન
ગણાય. પાછો જા અને નાચતાથી તેને સ્વીકાર

કર, અહીં તેની લેટની જ જરૂર છે.'

યુવાન શિશુક લીન રહે એમને ત્યાં ગયો
અને યાદુને બોલાવવામાં આવી. યાદુના આશ્ચર્ય-
ના પાર નહોતો. યુવાન શિશુકે કહ્યું કે, 'હું
નમ્રતા પૂર્વક તારી પાસે તારો ખતનો કે જે તે
મને પહેલા આપવા માંડ્યો હતો અને જે જેને
તરછોડ્યો હતો તે લેવા માટે આવ્યો છું.'

યાદુના હર્ષનો પાર નહોતો, તેણે ખૂબ
આનંદથી પોતાનો કિંમતી ખતનો યુવાન
શિશુકને આપ્યો.

શિશુક મંદિરે આવ્યો. ફરી પાછી ધાતુ
એમળાવવામાં આવી અને બીજામાં હાથમાં
આવી અને છેલ્લે પેલા યાદુનો શિશુક પણ તેમાં
નાખવામાં આવ્યો. ત્યારે બીજું બંધેલી લેવામાં
આવ્યું ત્યારે મોટી સુંદર, ચમકતી સંપૂર્ણ
મૂર્તિ ત્યાં જીમી હતી. અને તેની છાતી ઉપર,
બરાબર હૃદયની જગ્યાએ પેલા ત્રાંગાનો નિકકો
હતો. યાદુની લેટ હવે ગઈ કે નહીં નહોતી
રહી પણ સુંદર અને ચમકતી બની હતી!

દાદાજીએ વાતો પૂરી કરી ત્યારે બધાં બાળ-
કોના મેં હાં હસુ હસુ ચર્ચ રહ્યાં હતાં ત્યાં નાની
મંદુ બોલી કે 'દાદાજી! પછી નો યાદુને ઘણું
માન મળ્યું હશે કેમ? પછી તો તે અને તેનાં
મામાપ મરીમ નહીં રહ્યા હોય કેમ? પછી તો
યાદુ મનગમતી વસ્તુ ખરીદી શકતી હશે કેમ?'

'હા! હા! પછી' તેના ઉપર બગવાનની પ્રસ-
ન્નતા ઉતરી પછી તેને શું વાંધો હોય? આટલું
બોલી દાદાજી બોલા થયા એટલે બધાં બાળકો
તેમને પગે લાગીને ત્રી સીનાં પર તરફ રવાના થયાં.

દાદાજી ડંગરાને રોકે પોતાની બૂંપડી તરફ
જતાં જતા મચ્છુમચ્છુતા હતા.

પ્રથમ પુસ્તક ફક્ત તોપમ
થા જે બકત્યા પ્રથમજાત
તદ્દ બકત્ય મહત્ત્વપૂર્ણતમ
અરજામિ પ્રયત્નાત્મક

તિગક મહારાજ જ્યારે કોલેજમાં દાખલ થયા ત્યારે તેમનું શરીર સાવ માથકાંગડા જેવું હતું. યુવાવસ્થામાં જો સફળ એવી મસ્તી અને ખડતલ પણ જોઈએ તે ॥ હતું. તેમની આંખો નબળી અને વારે વારે પવકારા મારતી, ગરીર સાવ દીલું.

આથી તેમણે તક્લી કયું શરીર બનાવવું હશે તો જ બધાને પહોંચી વળાશે માટે પહેલા શરીરને ખડતલ બનાવો પડી બીજી વાત અભ્યાસ ઠોકરો અને એક વરસ શરીર પાછળ આપવાનો મકદ્દમ કર્યો.

અને વરસ પૂરું થયું. સુકવઠકું અને નબળું શરીર જે જે પછી ખાદ્ય મહત્ત્વ ન કરી શકે તે શરીર હવે રોજના ૮૦૦ ફાઉન અને ૮૦૦ બેકકે કરવા જેનું સંચકન બન્યું. કપાકો પાણીમાં તરવાની જોજ માણવા લાગ્યું અને કઠકની કડી કથી વિસાવમાં નથી એવી રીતે વળવા લાગ્યું.

જ્યાં આગુ કુદર શરીર ધાય એટલે રવા બાધક રીતે જોવાઈ પણ વધે વીરીવાળો તો બાહ્ય પોકારી ગયો. છેવટે હોકામાંજે કહ્યું. શાટની તારી ને ધી માડું. ખજ આ કપારેય વીરી વાળાને બારે પડ્યો.

આમ શરીર મજબૂત થતા સાહસ નિર્ભયતા કૃત્યાદિ શુભો પ્રવેશ્યા જેને એક પ્રસંગ આપું.

એક વાર ટિગક મહારાજ કોલેજના દિવસોમાં ફેટલાક સરખી વયના મિત્રો સાથે છાત્રાલયની અગામી પર ગપ્પા મારતા બેઠા હતા બાતબાતની વાતો કરતા એક સવાલ બોલો થયો કે, બોલિયા અહીંથી એકદમ ભાગી જવાનો પ્રસંગ બોલો યાવ તો કોણ શું કરશે.

ફરક જણે, હું આમ કરીશ, તેમ કરીશ એમ જણાવ્યું.

પણ ટિગક મહારાજે તો ધીનિયાને કહોટો મારી અને કહ્યું કે, ‘જુઓ હું આમ કરીશ’

એમ કહીને અગામીએથી ભૂમકો માયો.

મિત્રો તો બધા ગભરાયા અને સ્તબ્ધ બની ગયા તેમને બીક લાગી કે રખેને ટિગક મહારાજના હાથ પગ ભાગી ગયા હશે તેથી હાફળા ફાફળા એકદમ નીચે ઉતર્યા.

ત્યાં સામેથી ટિગક મહારાજ હમતા હસતા ઉપર આવવા માટે દાદરો ચઢી રહ્યા હતા.

આવું ગરીબ જ દેશને ઉપયોગી બનશે એમ તેઓ માનતા. એક વાર તેમણે કહેલું કે,

‘આપણે જેમ શાળાના બીજા વિષયોને અભ્યાસ કરીએ છીએ, તેવી જ રીતે રોજની પનીસ વરસની ઉંમર દરરોજના શરીર કસવાનો અભ્યાસ કરીએ તો પાછળથી બ્યાયામની ટેવ છુટી નાથ તો થ જો ઉમરે કમાયેલી શક્તિ પચાસ વરસની ઉંમર થતા સુધી કામમાં આવે શરત એક જ, અને તે એ કે, ખાવાપીવામાં અને આચરણમાં અત્યાચાર કે અતિરેક ન થવા જોઈએ.’

પોતાના સહાધ્યાયીમાં ફેટલાયના શરીરો તેમણે પરાણે સુધાર્યા એક ક્ષય રોગનો મિત્ર હતો તેનું શરીર આવ નબળું. તેને એમ કે હું ક્ષયમાં સપડાઈ ગયો છું તેથી રોજ કંઈ ને કંઈ દવા લેતો. ટિગક મહારાજે એક દિવસે તેની ઓરડીમાં જઈને દવાની બોટલ ફેંકી દીધી અને અખાડામાં લઈ ગયા. અને ક્ષયના બ્રમમાંથી મુક્ત કર્યો.

બીજા એક લહેરી ભાઈસાહેબ દરરોજ તામ્ કૂલ લાવી તેની પથારી પાથરતો અને કોઈ સંસ્કૃત કાવ્ય નાટકની નાચિકાની માફક પેનાના શરીરની આળપપાળ કરતો. તેને ખૂબ ખીજની તેની પથારી વેરવિખેર કરી તેને પણ અખાડામાં ઉપાડયો.

આમ ટિગક મહારાજ વિદ્યાર્થી અવસ્થામાં શરીરને સુદઠ કરવામાં ખૂબ જ ધ્યાન રાખતા.

તેમને લાગ્યું હશે કે તે દેશને ઉપયોગી થવું હોય તો તીવ્ર યુદ્ધિની સાથે શરીર પણ સચકત હોવું જોઈએ.

આજના કોરોના સુવાનોનાં શરીર જોતાં આપણા દેશનું લાવિ કેવું હશે તેના કેવો નિહા-મણે ચિતાર ખડો થાય છે.

તિબક મહારાજના જીવનમાંથી આપણે સુવાનો શરીર સુદૃઢ બનાવવાનો પાઠ શીખીએ તોયે ધણું.

નાનપણમાં ખાવાપીવામાં પણ તિબક મહારાજ કેવી સ્વીવદ રાખતા જ્યાં ત્યાં જ્યે તે ખાતા નહીં. તેના એક સુંદર પ્રસંગ આ રહ્યો.

એક વાર તેમના સહાધ્યાયીઓએ વર્ગમાં રજાના સમયે મગફળી ખાધી અને તેના ફેતરાં જ્યાં ત્યાં વર્ગની બહાર ફેરી દીધા. રજા પૂરી થઈ ને શિક્ષકસાહેબ વર્ગમાં દાખલ થયા. વર્ગની બહાર મગફળીના ફેતરાં જોઈ ગુસ્સે થયા બધા વિદ્યાર્થીઓને બોલાવ્યા અને મગફળીના ફેતરા ઉપાડી લેવા હુકમ કર્યો બધા વિદ્યાર્થીઓ ફેતરા ઉપાડ્યા લાગી ગયા પણ તિબક મહારાજ એક બાજુ બેસા રહ્યા.

પેલા શિક્ષકસાહેબથી આ ન ખમાયું તરત તાવુંકયા: 'અરે બાળ, ફેતરા ઉપાડ.'

પણ બાળ થોના ફેતરાં ઉપાડે. તેણે મગફળી ખાધી હોય તો ઉપાડે ને? તરત શિક્ષક કહી દીધું 'એ મગફળી ખાધી નથી તેથી હું એ નહીં ઉપાડું.'

શિક્ષકસાહેબ વધુ ગુસ્સે થયા અને મારવા માટે સોટી લાથમાં લીધી.

બાળે તરત પોતાનું કંકર લઈને ઘરને રસ્તો પકડ્યો.

શિક્ષકસાહેબથી આ કેમ સહન થાય. તેણે તરત બાળના પિતાજીને ચિઠ્ઠી લખીને મોકલી.

તેના જવાબમાં બાળના પિતાજીએ સાફ જણાવ્યું. 'બહારમાંથી વસ્તુ લેવાતી લઈ કે ઘરની સ્ત્રીજ બહાર લઈ જઈ ખાવાની ટેવ અમારા છોકરાને નથી અને તે શાળામાં કે રસ્તામાં કે હોજર પર બેસી કશું પણ કંઠી ખાય તેવો નથી. અમને જે સ્ત્રીએ યોગ્ય લાગે તે ઘેર બનાવીને અગર માનદમાંથી આહવાને ઘેર જ આપીએ છીએ. બીજું, તેને આવી પરજૂરણ ખાવાની સ્ત્રીજોમાં જ જો રસ પણ નથી.'

યો વરસ પહેલાં માળાપની કેવી ઠંઠક કેપ-રેજ બાળકે મત્તે રહેલી. આત્મે કયા માળાપ પોતાના બાળકો માટે છાતી દોહીને કહી શકે કે, 'મારો છોકરો બહારનું મંત્રે ત્યાં નથી જ તો.'

લોકશાહીના એક નવો નમૂનો

કેરળના લોકશાહી અખતમથી દુનિયા દગ થઈ હતી. પણ એવાએ વધુ અસફળે દગ થઈ જમ્મીએ એવો લોકશાહી બનાવ હમણાં કેરળા એક ગામમાં બન્યો હતો. એ ગામના સર્વ વિશ્વામિત્ર અને મેનકાના પ્રણવનું એક નાટક રાજવાડું. કયાના આવે છે એમ મેનકા વિશ્વામિત્રથી એને થયેલ પુત્રી લાથમાં લઈ એમને એની જવાનદારી સ્વીકારવા કહે છે. અર્ધિ ના કંઠી આજ્ઞા બાવ છે.

આ તો કયા થઈ ત્યાં જ પૂરી થઈ બાવ છે-યર્ડ જરી જોઈએ. પણ આપણે રહ્યા લોકશાહી અખતમ કરનારા. કેરો એ પાણી વધુ જગ્યાનું લાગે છે એટલે ઓડિયનને આ જવાનનો વિરોધ કર્યો અને વિશ્વામિત્રે એ બાળકીની જવાનદારી સ્વીકારવી જોઈએ. એવો આમદ રાખ્યો.

ધમાલ થઈ ગઈ. હો હો થઈ પડી, ને વાત વળતવા લાગી. કંપનીવાળા મગલયા ત્યાં તો ઓડિયનના માંના લોકશાહીના કોરોના સુવાનો રજા પર ગયા. પદ્મ પાછાગત એક્ટરોને સમજાવ્યા, કે કમકી આપી ને હો તો, એ બલતો અત લોકોના કુજા કુજા લોકશાહી સંતે રાજવાડાની કંપનીને ત્યાંની ત્યાં જ ફરજ પાડી રજાપર કરીથી મેનકા અને વિશ્વામિત્ર આજ્ઞા. મેનકાએ બાળકની જવાનદારી સ્વીકારવાનો સર્વિને આમદ કર્યો લોકશાહી કે (કે રોજાસાહી) કુજા તર્કપણે બાળકીનો સ્વીકાર કર્યો ઓડિયનને એ જગ્યા બાવ લાગી.

['મરુતિ'માં]

ગુજરાતી ભાષાનું મારું જ્ઞાન એણું હોવા છતાં તેની વાટે ગુજરાતી મોને માગી પામે રહેતી જે કંઈ મૂડી હોય તે આપી જવાની મને હંમેશા બારે અભિવાદ્ય રહેતી છે. હું એમ ઇચ્છું ખરો કે આત્માને મારા સાહિત્યનો ધોષ વડી વળો છે, તેવે મમતે હિંદુધર્મમા જે અદિતી રક્ષિત ગણાય છે તેનો સરળ અનુવાદ ગુજરાતી ખત પામે, ને તેમાંથી જેવા પોષાની સાથે યવાની શક્તિ મેળવે

*

જેમને ગીતાદર્શી ટેકાની આવશ્યકતા છે તેમને જ સારુ આ અનુવાદની કલ્પના છે. મારુ સરજીનું જ્ઞાન અરૂપ, ગુજરાતીનું જ્ઞાન જરાય સાધ્ય નહીં. આ અનુવાદની પાછળ આઠનીમ વર્ષના અભ્યાસના પ્રયત્નનો ફાવો છે. (ગાંધીજીના અવસાન સમયે છાપેલ વર્ષના પ્રયત્નનો ફાવો મળાય — ત, બ)

*

ગીતાના કૃષ્ણ મૂર્તિમત શુદ્ધ અર્થ જ્ઞાન છે પણ ધર્મપત્રિક છે. અર્થજ્ઞાનનારતું પાછળથી કયેણું આદોષ છે. અવતાર એટલે શરીરધારી પ્રકૃતવિશેષ જે પુરુષ ચોતાના સુગમા સીધી અર્થ ધર્મવાન છે તેને અભિગતી પ્રભ અવતારરૂપે પૂજે છે આમા મને કંઈ દોષ નથી લાગતો. એમા નથી ઈશ્વરની મોટાઈને આખય, નથી એમા સત્યને આઘાત એ વિચાર-શ્રેણીએ કૃષ્ણદર્શી સંપૂર્ણવતાર આજે હિંદુધર્મમા મોટાઅંત મેળવે

*

ઈશ્વરરૂપ યવાના પ્રયત્નનું નામ જ ખરો અને એકમાત્ર પુરુષાર્થ અને આ જ આત્મદર્શન આત્મશીખને આત્મદર્શન કરવાનો એક અદિતી ર ઉપાય બતાવવાનો ગીતાનો આશય છે. એ અદિતીય ઉપાય છે. કર્મફલ્યાગ આ મર્થભિંકની આસપાસ ગીતાની કૃત્ય શૃણી છે. ભક્તિ, જ્ઞાન

ઈત્યાદિ તેની આમશ્યમ તારામંડળરૂપે ગોઠવાઈ ગયા છે, દેહ છે ત્યાં કર્મ તો છે જ ત્યાંવે કર્મ ■ ધનમાંથી એટલે દોષસ્પર્શમાંથી કેમ છુટાય? 'નિષ્કામ કર્મથી, વસાઈ કર્મ કરીને, કર્મફલ ત્યાગ કરીને, બધા કર્મો કૃપા ઈશ્વરની, એટલે જ મન, વચન કાયાને ઈશ્વરમા હોની છંપેને'

*

પણ નિષ્કામતા, કર્મફલ્યાગ, કહેવામાયતી નથી ચની. એ કેવળ શુદ્ધિનો પ્રયોગ નથી એ તૃદરમચનથી જ ઉત્તર થાય છે. એ ત્યાગશક્તિ ઉત્તર કરવાને મારુ જ્ઞાન એમજે. ભક્તિ વિનાનું જ્ઞાન બીજે તેથી કહ્યું, 'ભક્તિ કરી તો જ્ઞાન તો મળી જ રહેવાનું' પણ ભક્તિ એ 'શીખ તણ્ણ સાદું' છે. એટલે ગીતાની ભક્તિ તે વેવડાપણ નહીં, અધઃસી નહીં

*

જે કોઈનો ક્ષય નથી કરતો, જે કટુભાવે બહાર છે, જે અહત્તા — મમતાથી મુક્ત છે, જેને સુખકુલ ટાલતકો સરખા છે, જે ક્ષમાશીલ છે, જે મહા રક્ષાતો છે, જેના નિશ્ચયની ફરજ નથી જેમે ગન અને શુદ્ધિ ઈશ્વરને અર્પણ કરી છે. જેનાથી લોકો ત્રાસતા નથી, જે લોકોનો ભય નથી રાખતો, જે હર્ષ, શોકભયાદિથી મુક્ત છે, જે પવિત્ર છે, જે કાર્યદક્ષ છે છતાં તટસ્થ છે, જે શુભાશુભનો ત્યાગ કરનાર છે, જે શાશ્વત્તિ પ્રત્યે મમભાવી છે, જેને જ્ઞાનઅપમાન સરખા છે, જે સ્તુતિથી કૃપાતો નથી નિહાળી જવાની પામતો નથી, જે મૌનધારી છે, જેને એકાન્ત પ્રિય છે, જે રિચરશુદ્ધિ છે, તે ભક્ત છે

*

જ્ઞાન પામવું ભક્તિ થવું એ જ આત્મદર્શન આત્મદર્શન એ તેનાથી ભિન્ન વસ્તુ નથી

*

ચારીરિક કે માનસિક એકામાત્ર કર્મ છે

ત્યારે કર્મ કરતો છતો મનુષ્ય બાંધનમુક્ત કેમ રહે? ગીતા કહે છે: 'કૃદાસક્તિ ઇદો ને કર્મ કરો.' 'નિષ્કામ થઈને કર્મ કરો.' એ ગીતાજીનો ન ભુલાય એવો મ્થન છે. કર્મ છોડે તે પડે. કર્મ કરતો છતો તેનાં કૃણ છોડે તે ચડે. કૃલત્યાગ એટલે કૃણને વિષે આસક્તિનો અભાવ ખડું જોતાં કૃલત્યાગીને કૃણરગણું કૃણ મળે છે. ગીતાના કૃલ ત્યાગમાં તો અષ્ટ શાહીની પરીકા છે.

*

પરિણામનું ચિન્તન કરનારની ગિચિતિ વિષયાન્ધના જેવી થઈ જાય છે, ને ઉપરે તે વિષયીની જેમ સારા-સારનો, નીતિ-અનીતિ-નો વિષેક છોડી દે છે, તે કૃણ મેળવવા સારુ ગમે તે સાધનનો ઉપયોગ કરે છે, ને તેને ધર્મ માને છે. કૃદાસક્તિના આવા કડવા પરિણામેમાથી ગીતાકારે અનાસક્તિનો એટલે કર્મકૃલત્યાગનો સિદ્ધાન્ત ઘટાડ્યો.

*

સામાન્ય માન્યતા એવી હોય કે ધર્મ અને અર્થ વિરોધી વસ્તુ છે. મારી મતિ પ્રમાણે ગીતા કારે આ વહેમને ફર કયો છે. તેણે શાસ અને વ્યવહાર વચ્ચે આવો ભેદ રાખ્યો નથી. પણ વ્યવહારમાં ધર્મને ઉતાર્યો છે. જે ધર્મ વ્યવહારમાં ન લાવી શકાય તે ધર્મ નર્થ એવી સૂચના ગીતામાં છે એમ મને લાગ્યું છે.

*

જે કર્મ આસક્તિ વિના થઈ જ ન શકે એવાં હોય તે બધા ત્યાગ્ય છે. આવો સુવર્ણનિષર્મ મનુષ્યને અનેક ધર્મસંકટોમાથી બચાવે છે. આ અભિપ્રાય પ્રમાણે પૂન, બ્રૂડ, વ્યભિચાર કૃત્યાદિ કર્મો સહેને ત્યાગ્ય થઈ જાય છે. મનુષ્યજીવન સરળ થાય છે ને સરજતામાંથી શાન્તિ ઉજાવે છે. કૃદાસક્તિ વિના મનુષ્યને નથી અગત્ય જોતવાની લાલચ થતી, નર્થ હિંસા કરવાની. ગમે તે

હિંમાનું કે અસત્યનું કાર્ય આપણે લઈએ તો એમ બધાથી કે તેની પાછળ પરિણામની ઇચ્છા રહેવી જ છે. પ્રણ અર્હિંસાનું પ્રતિપાદન ગીતાનો વિષય નથી, ગીતાને તો અનાસક્તિનો સિદ્ધાન્ત બતાવવો હતો.

*

કવિ મહર્ષના મિહાન્તો જગતની આગળ મૂકે છે; તેથી તે હમેશાં પોતે આપેલા સિદ્ધાન્તોનું મહત્વ સંપૂર્ણતાએ જોળાવે જ છે, અથવા જોળાવ્યા પછી બધું કાપામાં મૂકી શકે છે, એમ નથી હોતું. એમ કાવ્યનો અનુકવિનો મહિમા છે. કવિના અર્થનો અર્થ જ નથી.

*

એમ મનુષ્યનો તેમ જ મહાવાક્યોના અર્થનો વિકાસ થયાં જ કરે છે ગીતાકારે પોતે મહાન રૂદ શબ્દોના અર્થ વિસ્તાર્યા છે. ગીતાયુગ પૂર્વે કદાચ યજ્ઞમાં પશુહિંસા માન્ય ગણાતી હોય. ગીતાના યજ્ઞમાં તેની ગંધ સરખી પ્રે નથી. યજ્ઞ એટલે મુખ્યપણે પડોપકારથે શરીરનો ઉપયોગ. ગીતાના સંન્યાસના અર્થને વિષે તેમ જ છે. કર્મમાત્રનો ત્યાગ ગીતાના સંન્યાસને લાવતો જ નથી ગીતાનો અન્યાગી અતિ-કર્મી છે છતાં અતિ-અ-કર્મી છે. સત્ય અને અહિંસાના સંપૂર્ણ પાલન વિના અપૂર્ણ કર્મકૃલત્યાગ મનુષ્યને વિષે અગંભવિત છે.

*

ગીતા સૂત્રમય નથી. ગીતા એક મહાન ધર્મ કાવ્ય છે. ગીતા વિધિવિરેધ બતાવનાર સંશ્લેષ શ્રેય પજુ નથી. નિષિદ્ધ માત્ર કૃદાસક્તિ છે, વિકલિત અનાસક્તિ છે, ગીતા બુદ્ધિગમ્ય નથી, એ હૃદયગમ્ય છે.

*

“જે તપસ્વી નથી, જે બ્રહ્મ નથી, જે આંજળવા ઇચ્છતો નથી, અને જે મારો દેવ કરે છે તેને આ (જ્ઞાન) ક્ષં કદી ન કહેજે.”

*

આપણે મિલનો દળેલો લોટ ખાઈએ છીએ, અને ગામડાનો ગરીબ માણસ પણ માથે અથ મલ્લ ચનાજનો ઘોળે મૂકીને નજીકમાં નજીકને સંચે દળાવવા બધ છે. તમને ખબર છે ખરી કે આપણે યુષ્કાળ ચનાજ પેદા કરીએ છીએ છતાં આપણે પરદેશથી ઘઉં મંગાવીએ છીએ અને જોરૂલિયાથી આવેલો મેદા જેવો લોટ ખાઈએ છીએ? આપણે હાથે દળેલો લોટ નથી ખાતા, અને ગ્રામવાસી પણ ઝેવડૂકીથી આપણું અનુકરણ કરે છે. આમ આપણે યજ્ઞની પૂજા બનાવીએ છીએ, અમૃતનું વિષ બનાવીએ છીએ, કેમ કે પૂર્ણ ઘઉંનો લોટ એ જ યોગ્ય ખોરાક છે. મિલના દળેલા લોટમાંથી જોનો પ્રાણ-વદામીન-જીડી બધ છે, એટલું જ નહીં પણ એ નસું જેર બની બાધ છે. પણ આપણે કેજે રોજ તાલે લોટ ખાવો. જોઈએ તો દળી લેવાની મહેનત કરવાનથી, અને જોઈ પુષ્ટિકારક વસ્તુઓ મારે પેમા આપીને બહલામાં માદગી ખરીદીએ છીએ.

આ કંઈ અદપદું આર્થિક સત્ય નથી, એ આપણી નજર સામે રોજ બનતી હકીકત છે. એ જ પ્રમાણે જોખા, જોળ અને તેવડું છે. આપણે છડીને સત્ત્વ કારી નાખેલા જોખા ખાઈએ, જોખા સત્ત્વવાળી ખાંડ ખાઈએ, અને જોને મારે વધારે સત્ત્વવાળા જોળ કરતા વધારે વેસા આપીએ, આપણે ગામડાના ધોનીને પાથમાલ ચવા દીધે છે, ને આપણે ભેંસવાળાં તેવ આઈએ છીએ આપણે ગાયની પૂજા કરીએ છીએ, પણ જોને ધીમે માતે મારીએ છીએ. આપણે મધ ખાઈએ છીએ ને મધમાખીને મારી નાખીએ છીએ જોને પરિણામે ૨૫ જોથી ફુડંગ વસ્તુ બની ગઈ છે કે જે માદા જેવા 'મહાત્મા'ને જ મળી શકે, અથવા વેદ અનુયાયી વરીકે જતાવે તે દરિ વેદ પામેય ખર્ચે દવારે તેને મળે.

એ આપણે મધમાખીના ઉછેરની સરાસ અને નિર્દોષ રીત શીખવાની તકલીફ લઈએ તો આપણને તે સોાનું પડે. અને આપણાં બાળકોને જેટલા કાળોહાઈડ્રેટ જોઈએ તે બધા જોમાંથી મળી રહે. આપણા બધા આહારમાં આપણે ફૂધાને સત્ત્વ માનવાની ભૂલ કરીએ છીએ, સત્ત્વવાળા રગીન જોળને બદલે ધોળી ખાંડ ખાઈએ છીએ, સત્ત્વવાળી આખા ઘઉંના લોટની શીડી મૂકીને બાખી મરદ દેરી ખાઈએ છીએ.

આપણે નિત્ય જ્ઞાન કરનારાઓની પ્રજા કહેવાઈએ છીએ. નિત્ય જ્ઞાન તો આપણે કરીએ છીએ, પણ જોથી આપણને લાભ કરો થતો નથી. કેમ કે આપણે મેલા પાણીથી નાલીએ છીએ; આપણાં તળાવ અને નદીને આપણે મેલથી મંદા બનાવીએ છીએ અને એ પાણીને પીવા નહાવા માટે વાપરીએ છીએ. આપણે વહીવે, કિમી ખાઈએ ને હેકટરો સ્વછતાનાં મૂળ તરવે પણ શીખતા નથી. મળને કેસાલે પાડવાની કોથી લાભકારક રીત હજુ આપણે શોધી કાઢી નથી, અને આપણે આપણી પુસ્ટી આરોગ્યથી જગાઓને રોગનાં ઉત્પત્તિસ્થાને બનાવી મૂકીએ છીએ.

મારી તમને વિનંતી છે કે 'જડતા ફેંકી દો. બચત થાઓ, આ પાયાની વસ્તુઓનો અભ્યાસ કરો, વધારે પુષ્ટિપૂર્વક જીવન ગણો, અને પૂજામાંથી થન કેમ પેદા કરવું' એ શીખો. 'તમને કેટલાંક સાદાં સત્યો ક્યાં છે. આપણું એ યુગેથી બચેલી જડતા ફેંકી દઈશું' તો આપણને એ સત્યો તરત સમજશે અને આપણે જોનો અમલ કરીશું. પણ આપણે તો રૂરીરશ્રમનો ત્યાગ કર્યો છે તેથી આપણાં મગજને પદા દાનિ થઈ છે. એટલે આપણે ખોરાક અને રહેણીની અવિચારી રીતોને અનુસરીને મતોપ માનીએ છીએ.

* 'અમીલોમ' ના નવમી જાડવ પુસ્તકમાંથી સંચા. નવમી વલ મહાસેન એ દિવસ અમદાવાદ ૧૪ ડિ. ૧૯૨૫

આપણે હવે જાગૃત્તી જોઈએ અને આપણાં શરીર ને મગજને વધારે સતેજ કરવાનો સંકલ્પ કરવો જોઈએ.

૨

કોઈ પણ દેશને જે અમર્યાદિત પરદેશી કરી-કાષ વેઠવી પડે તો તેને જુએ મરવા વારા આવે, એટલું, જે પરદેશી આવે તો, તેમને શુભામી પણ મોકીરથી પડે. આને શાંતિમય પણ પેસારો કહેવાય છે. એક જ પગલું આગળ જઈ ને જોઈએ તો સમજાય કે, હાથે જોઈએ ને યંત્રે જોઈએ માલની બાબતમાં પણ એમ જ જોઈએ. આપણી આખો સાતે જ પ્રક્રિયા ચાલતી આપણે જોઈએ છીએ, નાની યંત્ર ધંડીઓ હાથ-ધંડીઓને, તેલની મિલો માણીન, ઘોખાની મિલો ખાંડણી-યાને, ખાદની મિલો જોખાના તાવકાને હાકી

કાઢે છે. આમ જો, ગામડાની મજૂરી યંત્રો પથારી પાડતાં જાય છે તેનાથી આમવાસીઓ ગરીબ બનતા જાય છે અને પૈસાવાળા લોક વધુ પૈસાદાર થતા જાય છે. પૂરતો લાંબો સમય જો આ પ્રક્રિયા ચાલતી રહે તો કયા બીજા પ્રયત્ન વિના ગામડાં નો નાશ થઈ રહેશે. ગામડાંનો નાશ કરવાની આથી વધારે યુક્તિબાજ અથવા કાયદેમંદ પદ્ધતિ કોઈ ચર્ચાગામ પણ જોખી શકે? અને આ જગ્યામાં સાની ચોકાણ તો જો છે કે, આમવાસીઓ જાતે, અભાવપણે છતાં ચોકસ, પોતાના જ નાશના આ કાર્યમાં ભાગ લઈ રહ્યા છે. અને વાચક જાણે કે, આ કુખકથામાં અપરાધમાં પૂરું, જેતી પણ લાલદારી થતી મટી છે. કેટલાક પાકમાં તો જેડતને બિયાવાનું ખર્ચ પણ નથી મળી રહેતું.

૩

ધ્યાનાખાત્ર

માર્ષિક લવાજમ દેશમાં ક્રમિક ૧, પરદેશ માટે કિલિંગ ૧૨. લવાજમ મનાવેલો રથી કાર્યસમયે સરનામે મોકલવું. પ્રથમ અંકથી જ માહકો નોંધાય છે. ૨૨ માસની બારમી તારીખે અંક મોકલે માય છે. પ્રત્યવવહારમાં માહક નોંધે અવશ્ય લખવો.

‘ધ્યાનાખાત્ર’ કાર્યોત્તમ, રૂપાચતન, જૂનાગઢ

[‘ધ્યાનાખાત્ર’માં રૂપાચતન કાઢવો રૂપાચતન કાર્યકામજ કેન્દ્રમાં જોઈએ છે.]

અનુક્રમિક્રમ			૧૨ ઓગસ્ટ ૧૯૬૦		
			૧૪		
૧	આપના પત્રો...	... મધીય ૨	૮	આપની ચોખ્ખાઈ ...	વિમળા ખેડ ૧૪
૨	સંરોનો જાહેરો વિમળા ખેડ ૩	૯	લાલજની વાતો ...	ગિરિનાથ ૧૫
૩	સુખાસિન્ધુ દે. વા. જો. ૬	૧૦	સુદં શરીર બનાવો ...	‘એક યુવાન’ ૧૬
૪	કેરની ઉત્પત્તિ ૮	૧૧	માધીજની ચીવદહિ ...	તનમુખ બદ ૨૧
૫	સુલાવિન રતો રામનારાયણ પાક ૧૦	૧૨	જડવા કેડો સે ગાંવીય ૨૩
૬	કુ વિવાર્ધાઓને ચાલતો - સુરેન્દ્રાચ બોનર ૧૧		૧૩	રેડો ન્યોક ...	‘કુસાર’ના સૌજન્યથી
૭	ધ્યાના કન્યા ખાત્ર ‘કુસાર’ ૧૨	૧૪	સુકતો તનમુખ બદ : કવર પેજ ૪

ખાસક અને સુદં : ધીરન ગોધી - રૂપાચતન કુદજાલવ - જૂનાગઢ

રૂપાયેતન પ્રકાશન ✓

જૂનાગઢ

આવા હતા બાપુ -૧ ૨.૩ દરેકના	૦-૫૦
ગાંધી-ગુરુ	૧-૨૫
ગીતાંજલિ એક અધ્યયન '	૧-૨૫
અહ્લાહના બંદાઓ . . .	૦-૩૭
મરતીની પગોમાં . . .	૦-૭૫
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા . . .	૦-૨૦
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા (છપાય છે)	
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા "
શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા "
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા "
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા "
આવા હતા બાપુ-૪ "



જમનાભને જળતટે, કહંબતડુને તીર;
 આંખી : દેજે ભદવા, જનમજનમના, વીર

રાગદેવનાં પડળથી, અંધા છે 'મમ નેન;
 આંખ અમરત આંજવા, ઓરા આવે #શીશુ.

હું જાણું ભગતી કફં, મન માયા તલખે;
 રામૈયો રીઆય શે, વાણી કે વલખે?

આઝી મેં જીગતિ કરી, તુજ દરશનને કાળ,
 હાવ હવે હેઠા પડ્યા, ચરણ પૂરે મારાજ.

(શીશુ = સ્ત્રી)

તનમુખ બહુ

,

三
世
佛
子



ગીતાંજલિ : એક અધ્યયન

શુરુદયાજી મલિયા

સ્વીન્ટનાથ ટાગોર (૧૮૬૧-૧૯૮૧) 'ગીતાંજલિ' એ નામના બોધવાહી ગીતાના સંસ્કૃતી ૧૯૧૩માં નોબેલ પારિતોષિક મેળવી જગતમાં પ્રસિદ્ધિ મેળવી. ગીતાના શુરુદેવે જે ભક્તિપૂર્ણ ઉદાત્ત ભાવનાઓ પ્રગટ કરી છે. આજે પણ મનુષ્યને પરમાત્માની પાસે લઈ જઈ શકે છે. જીવનના આદર્શ આદર્શોની પાયાના, સાધનાના પ્રદર્શો, પ્રભુનું દર્શન, પ્રેમ અને આત્મદા-અર્થાત્ તત્ત્વોને શુરુદેવે સંગીત અને કલા દ્વારા એવી સરસ રીતે વર્ણવ્યા છે. તેના રહસ્યનો શાંતિથી વિચાર કરવામાં અપૂર્વ પ્રકાશ અને પ્રેરણા મળે છે. શ્રી શુરુદયાજી મલિયાએ ગીતાંજલિમાંથી લગભગ વીસેક કાવ્યો ચૂંટી તેનું સુંદર વ્યાખ્યાન કર્યું છે. વ્યાખ્યાનની પદ્ધતિ એટલી બધી સારી છે કે ગહન વિચારો પણ બહુ સરલ બની જાય છે અને વાચકને ગળે બંધું તરત જ ઉતરી જાય છે. વિવરણ વાંચ્યા પછી શુરુદેવનું ગીત તરત જ રપટ થાય છે અને અસાધારણ આત્મદા આપે છે. મહાકવિઓની કૃતિઓને લોકભોજ્ય બનાવવા માટે આવા પ્રકારની વિવરણ પદ્ધતિ સ્વીકારવાની બહુ જરૂર છે. આ પુસ્તક દરેક વ્યક્તિએ ગીતાની માફક રોજ વાચવા જેવું છે, લગ્ન જેવા શુભ પ્રસંગોમાં મિત્રોને ભેટ આપવા જેવું છે. આજે ભાવના પ્રધાન સાહિત્યસરિતાના નીર જ્યારે મુકાતાં જાય છે, ત્યારે શુરુદેવની પ્રસાદી માનવ સમાજને ચખાડવામાં આવે છે અને આપણું સદ્ભાવ્ય છે. મનોહર સુદૃષ્ય માટે પ્રકાશકને પણ ધન્યવાદ આપવો ઘટે છે. દરેક પુસ્તકાલય આ પુસ્તક વસાવે અને આપણાં બાઈબલોનો તેનો લાભ લે.

—પુસ્તકાલય, મે, ૧૯૫૮

કિશન ૧ રમ ટપાલ મર્ચ માંકે

સ્વપાયતન પ્રદીશન : જૂનાગઢ

VARICHIN

ઉદ્દેશાત્મનાત્માનમ્

વર્ષ ૧૩ [૧૨ - સપ્ટેમ્બર - ૧૯૬૦] અંક ૭ મો

જેણે રામને પોતાના હૃદયમાં
સ્થાપ્યા છે તેને ખીલકોઈ મદદની,
ખીલ કોઈ ઈનાજની જરૂર
રહેતી નથી — યાપુ



મોંઘીલ અને શુદ્ધિની કવચસાધન તુ અનુચીત કરતાં ય સિદ્ધ

૧. સત્ય

સામોન્ય વહેવારમાં અસત્ય ન બોલવું કે ન આચરવું એટલે જ સત્યનો અર્થ નથી. પણ સત્ય એ જ પરમેશ્વર છે ને તે સિવાય બીજું કશું નથી. એ સત્યની શોધ અને પૂજાને જ એ જ બીજા બધા નિયમોની આવશ્યકતા રહે છે, અને તેમાંથી જ તેમની ઉત્પત્તિ છે આ સત્યના ઉપાસક પોતે કપેલા દેશહિતને સાડુ પણ અસત્ય નહીં બોલે, નહીં આચરે. સત્યને અર્થે તે પ્રહલાદની જેમ માતાપિતાદિ વડીલોની આજ્ઞા નો પણ વિનયપૂર્વક ભંગ કરવામાં ધર્મ સમજે.

૨. અધિભા

પ્રાણીઓનો વધ ન કરવો એટલું જ આ જાતના પાલનને સાડુ બસ નથી. અહિં સા એટલે સૈવંદ્ય જ તુલ્યાથી માંડીને મનુષ્ય સુધી બધા જીવો પ્રત્યે સમભાવ. એ મતોનો પાલક ચોર અન્યાય કરનાર પ્રત્યે પણ ક્રોધ ન કરે, પણ તેના ઉપર પ્રેમભાવ રાખે, તેનું હિત ઇચ્છે ને કરે. પણ પ્રેમ કરતો છતાં અન્યાયીના અન્યાયને વશ ન થાય, અન્યાયનો વિરોધ કરે ને તેમ કરતા તે બે કદ આપે તે ધીરજપૂર્વક અને અન્યાયીનો દેવ કયો વિના સહન કરે.

૩. પ્રહાર્યના

પ્રહાર્યના પાલન વિના ઉપરના મતોનું પાલન અશક્ય છે. પ્રહાર્યના કાઠા સી કે યુરુષ ઉપર કુદાંકિ ન કરે એટલું જ બસ નથી, પણ મનથી એ વિષયોનું ચિંતન કે સેવન નહીં કરે. અને વિવાહિત હોય તો પોતાની સ્ત્રી કે પોતાના પતિની સાથે પણ વિષયલોભ નહીં કરે, પણ તેને મિત્ર સમજી તેની સાથે નિર્ભય સ્વર્ગીય રાખશે. પોતાની કે બીજી સ્ત્રીના કે પોતાના પતિના કે બીજા યુરુષના વિકારમય સ્પર્શ અથવા તેની સાથે વિકારમય બાપણ કે બીજા વિકારમય ચોટા તે પણ સ્થૂળ પ્રહાર્યના ભંગ છે. યુરુષ યુરુષ

વચ્ચે કે સ્ત્રી સ્ત્રી વચ્ચે કે બનેની કાંઈ વસ્તુ વિશે વિકારમય ચોટા પણ સ્થૂળ પ્રહાર્યના ભંગ છે.

૪. અસ્તેય

મનુષ્ય બધાં લગી જીજ્ઞાસુ રહેતો નહીં ત્યાં લગી પ્રહાર્યનું પાલન અતિ કઠણ એવો અનુભવ હોવાથી અસ્વાદને મોખુ તત ગણવામાં આવ્યું છે. લોજન કેવળ શરીરચાત્રાને જ અર્થે હોય; લોજને અર્થે કહી નહીં. તેથી તે ઔષધિ સમજી મંચમપૂર્વક લેવાની જરૂર છે આ જાતનું પાલન કરનાર વિકાર ઉત્પન્ન કરે એવા મસાહા વહેરેનો ત્યાગ કરે. માંસાહાર, મધપાન, તમાકુ, બાગ ઈલાદિના આશ્રમમાં નિષેધ છે. આ જાતના સ્વાદને અર્થે ઉભાણીનો કે લોજનના આશ્રમનો નિષેધ છે.

૫. અસ્તેય

બીજાની વસ્તુ તેની રજા વિના ન લેવી એટલું જ આ જાતના પાલનને સાડુ બસ નથી. જે વસ્તુ બે ઉપયોગને સાડુ આપણને મળી હોય તેનાથી તેનો બીજો ઉપયોગ કરવો કે બે મુદતને સાડુ મળી હોય તેના કરતા વધારે મુદત લગી ઉપયોગ કરવો તે પણ ચોરી છે. આ જાતના મૂળભા સ્વભાવ સત્ય તો એ રહ્યું છે કે પરમાત્મા પ્રાણીઓને સાડુ નિત્યની આવશ્યક વસ્તુ જ નિત્ય ઉત્પન્ન કરે છે અને આપે છે. તેનાથી વધારે મુદત ઉત્પન્ન કરતો નથી. તેથી પોતાની આજ્ઞામાં આપી આવશ્યકતા ઉપરાંત બે કંઈ પણ મનુષ્ય લે છે તે ચોરી કરે છે.

૬. અપરિગ્રહ

અપરિગ્રહ અસ્તેયના પેટામાં જ રહેલું છે. અનાવશ્યક વસ્તુ જેમ લેવાય નહીં તેમ તેનો સંગ્રહ પણ ન થાય. તેથી બે બોરાક કે રાંચ રચીલાની જરૂર નથી તેનો સંગ્રહ તે આ જાતનો ભંગ છે. જેને ખુરશી વિના આવે તે ખુરશી ન રાખે. અપરિગ્રહી પોતાનું જીવન નિત્ય સાદું કરતો બાય.

૭. ભાતમહેનત

અસ્તેય અને અપરિગ્રહના પાલનને સાડુ ભાતમહેનતનો નિયમ આવશ્યક છે. વળી મનુષ્ય માત્ર શરીરનિર્વાહ સારીરિક મહેનતથી કરે તો જ તે સમાજના અને પોતાના શ્રીહર્માંથી જમી શકે. જેનું અંગ ચાલી શકે છે ને જેને સમજણ આવી છે તેવાં સ્ત્રીપુરુષે પોતાનું જીવન નિત્યકામ ને પોતે આટોપવા ચોગ્ય હોય તે આટોપી લેવું જોઈએ, અને ખીજની સેવા વિના કારણ ન લેવી જોઈએ. પણ ખાજકાની, ખીજ અપંગ હોકાની અને વૃદ્ધ સ્ત્રીપુરુષોની સેવા પ્રાપ્ત થાય ત્યારે તે કરવાનો સામાજિક જવાબદારી સમજનાર પ્રત્યેક મનુષ્યનો ધર્મ છે.

આ આદર્શને અવગતીને આશ્રમમાં મજૂરો અનિવાર્ય હોય ત્યાં જ રાખવામાં આવે છે ને શેઠાકરને વહેવાર નથી રાખવામાં આવતો.

૮. સ્વદેશી

મનુષ્ય સર્વશક્તિમાન પ્રાણી નથી, તેથી તે પોતાના પડોશીની સેવા કરવામાં જગતની સેવા કરે છે. આ ભાવનાનું નામ સ્વદેશી છે, પોતાની નજીકનાંની સેવા છેડીને દૂરનાની સેવા કરવા કે દેવા ધાય તે સ્વદેશીનો ભંગ કરે છે. આ ભાવના ની પાલણથી સંસાર મુખ્યવરિષ્ઠત રહી શકે. તેના ભંગમાં અવ્યવસ્થા રહેલી છે. આ નિયમને આધારે બનતાં લગ્ન આપણે આપણી પડોશની હિંસા સાથે વ્યવહાર રાખીએ; દેશમાં જે વસ્તુ ધણી હોય કે સહેલે ચર્ચ શકવી હોય તે વસ્તુ આપણે પરદેશથી ન લાવીએ. સ્વદેશીમાં સ્વાર્થને સ્થાન નથી. પોતે કુંડળના, કુંડળ શહેરના, શહેર દેશના, ને દેશ જગતના કલ્યાણાર્થે હોમાય.

૯. અપ્રમય

સત્ય, અહિંસા ઈત્યાદિ મતોનું પાલન નિર્ભયતા વિના અચંકિત ॥ અને હાલ સર્વ જાણ આપી રહ્યો છે ત્યાં નિર્ભયતાનું ચિંતન ને તેની કેળવણી અત્યંત આવશ્યક હોવાથી તેને મતોમાં

સ્થાન અપાયું છે. જે સત્યપરાયણ રહિયા માને તે ન નાતભતથી ડરે, ન સરકારથી ડરે, ન ચોરથી ડરે, ન ગરીબાઈથી ડરે, ન મૃતથી ડરે.

૧૦. અસ્પૃશ્યતાનિવારણ

હિંદુધર્મમાં અસ્પૃશ્યતાની રૂઢિએ જડ, ધાત્રી છે. તેમાં ધર્મ નથી પણ અધર્મ છે, જેવી માન્યતા હોવાને લીધે અસ્પૃશ્યતાનિવારણને નિયમમાં સ્થાન આપ્યું છે. અસ્પૃશ્ય ગણાતાંને સાડુ ખીજ ભતિઓના બેટણું જ આશ્રમમાં સ્થાન છે.

આશ્રમ ભતિસેદને માનનું નથી. ભતિસેદની હિંદુધર્મને તુકસાન થયું છે જેવી માન્યતા છે. તેમાં રહેલી જીવનીયની અને આભડછેદની ભાવના અહિંસાધર્મની ધાતક છે. આશ્રમ વર્ણો-શ્રમધર્મને માને છે તેમાંની વધુ વ્યવસ્થા કેવળ ધંધાને આધીન છે જેમ જણાય છે. તેથી વધુ નીતિનું પાલન કરનાર મામાપના ધંધામાંથી આજીવિકા પેદા કરી બાકીના સમય શુદ્ધ જ્ઞાન લેવામાં અને વધારવામાં વાપરે. સ્મૃતિઓમાં રહેલી આશ્રમવ્યવસ્થા જગતનું હિત કરનારી છે. પણ વર્ણોશ્રમધર્મ માન્ય હોવા છતાં આશ્રમનું જીવન ગ્રીતામાન્ય વ્યાપક ને ભાવનાપ્રધાન સંન્યાસના આદર્શને આગળ રાખી રચાયેલું હોવાથી આશ્રમમાં વધુસેદને અવકાશ નથી.

૧૧. સહિષ્ણુતા

આશ્રમની જેવી માન્યતા છે કે જગતમાં પ્રચલિત પ્રખ્યાત ધર્મો સત્યને વ્યક્ત કરનાર છે, પણ તે જ્યાં અપૂર્ણ મનુષ્ય દ્વારા વ્યક્ત થયેલા હોઈ બધામાં અપૂર્ણતાનું અથવા અસત્યનું મિશ્રણ થયું છે. તેથી જેનું આપણે આપણા ધર્મ વિષે માન હોય તેટલું જ માન આપણે ખીજના ધર્મ પ્રત્યે રાખવું ઘટે. આવી સહિષ્ણુતા હોય ત્યાં એકબીજાના ધર્મોનો વિરોધ નથી સંભવતો, નથી પરધારીને પોતાના ધર્મમાં લાવવાનો પ્રયત્ન સંભવતો; પણ જ્યાં ધર્મમાં રહેલા ડોરો દર યાવ જેવી જ પ્રાર્થના ને જેવી જ વાવના નિત્ય પોષવી ઘટે છે.

૩૬

ગળી શી મેં તેા મિરવર કે રંગ પાતી ॥

પંચરંગ મેરા ઘોલા રંગદે, મેં હુરમુદ ખેલન ભાતી ॥

હુરમુદ મેં મેરા સાઈં અંજોઆ, ઘોલ અઠંગર પાતી ॥

અંદા ભયમા, સૂરજ ભયમા, ભયમા ધરણ આકાસી ॥

પવન પાસી દોનો હી ભયંગે, અઠલ રહે અવિનાશી ॥

શુભ નિશ્ચ કા દિવલો સેએલે, મનસા ॥ કંઈ પાતી ॥

પ્રેમ તરિકા તેલ ખના છે, જમા કરે દિન રાતી ॥

મિત કે પિય પરદેશ ખગલ હૈં લિખિ લિખિ ભેલે પાતી ॥

મેરે પિય મેા મોતિ' બજાત તૈં, કહૂં ન આતી ભાતી ॥

પીતલ ભયં ન ભયં' માત્ર ધર, સત શુરુ શરૂદ સેખાતી ॥

ન ધર મેરા ન ધર તેરા ખીરા હરિ રંગ રાતી ॥

હે સખી, આમિ ત પ્રિયતમેર રંગે નિજે રંગાર્થ પાઠિા પંચરંગે આમાર મેરી રંગાર્થપાઠિ, આમિ હુરમુદ ખેલિતે ભાષતેહિા હુરમુદ ખેલાય આમાર રંગાર્થે પાઠિ, ખોલ અમર પાઠિમે' અંદ ભાષમે, સૂરજ ભયં, એ ધરણી, એ આકાશ સકલર્થ ભાષમે; પવન ભન કહૂં ભાષમે, યાકિમેન શુદ્ધ અવિનધર રંગાર્થી નિત્ય સ્મરણ કે દીપ કરિયા લકે, મન હાથમે પાતિ, પ્રેમે કરિયા લકે તેમ, સે પ્રદીપ દિનરાત બલિએ ॥

બહાદિર પ્રિય મિલેએ યાકે તાહારા પત્ર લિખિયા પાઠાર્થમા દેખ, આમાર પિય આમારર્થ અંતરે વામ કરેન, આમારે દેશાએ ભાષતે હવ ના! આમિ આમાર બાપેર પાઠિતે મો યાકિ ના, ચલુરેર ધરે મો રાકીના, આમાર સહુરુર ને ઉપદેશ તાહાર્થ આમાર બધુ! ॥

સખિ આમાર એા ધર નાર્થ, તેમાર એા ધર નાર્થી મીરા હરિર રંગેર રંગિયા આ છે ॥

‘સખી મારી, પિયુ મારનો રંગ મને ચઢવો છે. અને પંચરંગે મારી યોળી રંગી રૂમજૂમ રમવા ભઈ છું.’ રંગતાં રમેતાં મારા નાચનો અને ભેટો થશે. વળી દોલડમડની એવી તો રમજૂટ બામશે

કે જેનાથી ચાંદો, સૂરજ અને વળી ધરતી, આકાશ, જળ અને વાયુ બધાં જ વિખેરાઈ જશે. રહેશે માત્ર એક અચળ મારે અવિનાશી સ્વામી. એના નિત્ય સ્મરણનો દીવડો, બનાવીશ. મનની વાટ બનાવીશ. તેલ તો મારા પ્રેમની બાફીતું જ રહેશે. એવો એ મારો દીપક, એ મારો દીવડો, શતદિવસ અખંડ બળતો રહેશે. બળતો રાખીશ.

જો તો વળી, જેમના પ્રિયજનો પરદેશ વસતા હોય છે તેવાંતે પત્ર લખવાં પડે. મારે તો મારો વહાલો મારા હૈયામાં જ વસતો હોય ત્યાં મારે કરી જ પચાત કરવી પડે નહિ. એને (વહાલાને) દુંદવા ય જવો ના પડે! કું નથી રહેતી પિયરિયે કે નથી રહેવી સાસરીએ. સહુશુરુ જ મારો એવો છે કે જેનો ઉપદેશ એ જ મારો નિત્ય-ચંગાર્થી યર્થ પડે છે એ જ મારો જનેતા પીરા મને તો લાગે છે.

હેં હેં સખિ! જો તો કેવી મળા! નથી તારે ઘર! નથી મારે ઘર! અને પાછી મીરા તો રધામ-ના રંગે એવી રંગાએટી રહી છે કે બીજે કોઈ રંગ એને ચડતો નથી.’

*

૩૮

એરે તો એક રાત્ર નામ દુસરા ન કોઈ ન દુસરા ન કોઈ ગાપેર, સકલ લોક ભઈ ભાઈ હોલ્યા બધુ હોલ્યા હોલ્યા સખા સોઈ! સાધુ સમ જોકે જોકે લોક લાજ ભોઈ ॥ ભગત દેખ રાજી દુઈ ભગતુ દેખ રાઈ! પ્રેમ નીર સીંચ સીંચ વિપ બિલ ઘોઈ! દિપિ મય પૂત કાક દિપેા રાર દંઈ હોઈ ॥ સલુા વિષકો અઘોા મેઘોા પીચ મગન હોઈ! અજતો પાત ફેલ પડી ભાળે ચળ હોઈ! ખીરા રામ હમલ લગી, હોણી હોય હોા હોઈ ॥

આમાય આ છે શુદ્ધ રામ નામ, આર તો કિંકુલ
આમાર નાઈ. એક મિપુલ મિથે આર હાહી આ તો
દિખને પાઈ ન

ભાઈ જાડિલામ, મિથ કે જાડિલામ, આત્મીય
રતજને આમિ ત્યામ કરિલામ; (તોમારઈ જન્મ) લોક
લગ્ન ત્યામ કરિયા સાધુ સજે દિન કાટામતે જિ.
ભક્તિ દેખિયા જગત ગોખેર જ્યે મુઝ હાઈન પ્રેમ નીર
સેનન કરિયા કરિયા વિષ ધુઈયા દૂર કરિલામ. દધિ
મથન કરિયા આમિ મુન આહમ્મ કરિયા આર સન
દેલિયા દિસાજિ. રાણા વિપેર પાત પાતજ્યેન, આમિ
પ્રેમે મગ હડિયા પાન કરિલામ એખન તો સકવ કયા
કિંઈ હાઈન, સકવેઈ બુઝિન ખીરા રામાનુરાગિની,
હાધા છે, જાહા હાઈમાર તાહા હાધ્યા છે.

‘બસ રામનામ એ જ માડું સર્વેય છે બાકી
બધું ય દોગડ છે. આ વિશાળ જગતમા કોઇને ય
માડું હોયતી નથી.

‘ભાઈ છોડયો, પરલ્યો છોડયો, સગા છોડયા,
સંબંધીઓ છોડયા અને હવે તો હોઠવાજને ય
નેવે મૂકી દીધી, (તારે કાળે) સાધુઓના સંગ
કરી તેમના સહવાસમાં દિવસ વિતાવું છું’ બધા
જનોને એમને રાગું છું. જગતની આગળ પાળથી
રાગું છું. પ્રેમજલે છવનના વિષ પીતી રૂકું છું
દહીને વઢોવી તેમાથી ધી ધી તારવી લઉં છું
છાય ઉકરડે ઢોળી દઉં છું. રાણાજી વિષનો કટોરો
માકલે છે તે પીને ચોર મગ ચાઉં છું

‘હવે આ મારી વાત જગતથી છાની રહી નથી
સૌ કોઈ બાહી ગયું છે ખીરાને રામની લગની
ખરેખરની લાગી છે. જનવાતું જે મર્જિત હતું
તે બની ગયું છે’

★
૨૬

૧૬૧૨ જનમ મરણ કો સાથી
માં ને તહિં વિસરું દિન રાતી ॥
૭૫ દેખ્યા બિન કલ ન પડત હે,
જનત એમી છાતી ॥

જિંથી ચડ ચડ જંથ નિહારૂ,
રેય રેય ॥ બિયા રાતી ॥

યો સંસાર સકલ જમ હુંડો,
હુંડો કુલ રા નાતી ॥

રોડ કર એડયો અરજ કરત હું,
મુલ લીખ્યો મેરી ખાતી ॥

ખીરા કે પ્રભુ મિરધર નાગર,
ઉચિયરણું ચિત રાતી ॥

જલ પલ તેરા રૂપ નિહારૂ
નિરખ નિરખ મુખ પાતી ॥

આમાર જન્મ મરણેર સાથી તોમારે આમિ દિન
રાતિ મુલિન ના. આમાર હવે જાને જે તોમારે ના
દેખિને સમય કારે ના હુએ (પાસાદ શિખરે) જીવિયા
તોમાર પથ ચાહિયા દેખિ; કાદિયા કાદિયા આમાર
આપ્તિ જે લાન હાધ્યા જીવિયા છે.

એ જગત સંસાર સકલઈ મિથ્યા, કુલ મિથ્યા
આત્મીય રતજન સકલઈ મિથ્યા. કઈ કર રુડિયા
બિનતી કરિતેજિ, આમાર કયા જાન. હે મીરાદ પ્રભુ
મિથનમ મિરધર, તોમાર ચરણે આમાર ચિત અનુકત
હાધ્યા છે, અનુસર્ય તોમાર રૂપ દેખિતે જિ, દેખિયા જે
આમિ આમિ આનંદ પામતે જિ

‘હે પ્રાણ, મારા જન્મમરણનો સાથી તું.
તને રાતદિવસ બંજતી રહું છું’ તારાં દર્શન
વિના મારા હાકાકા કેવા કષ્ટના બધ છે તે તો માડું
મન જ બાળે છે તારાં દર્શનને કાળે તો હું
મહેવની રાશિ બઢીને તારો માર્ગ ટીકતી રહું છું.
રોઈ રોઈને મારી આ આખો લાવ હીંગળાક
જેથી ચઈ બધ છે. મારે મન આ જગત-સંસાર
મિથ્યા છે. જાત કુમ મિથ્યા છે સગામંબંધી
મિથ્યા છે હે મારા નાથ, હાય બેઢીને પાયે
લાગું છું મારી વિનંતી કાર્ને ધરો

‘ખીરાંના પ્રિયતમ હે ત્રિરિધર, માડું આ
ચિતડું તારા ચરણોતું એટલું બધુ અનુરાગી
બન્ધુ છે કે હરેક સજ્જે તારું સ્વરૂપ મારા હૃદય

અધુ સામે ખડું યાય છે અને તેનાં દર્શનનો
આનંદ હું સતત દ્વંદ્વી રહું છું. :

*

૪૦

દિત નન્દન આને નાચુંગી ॥
નાચ નાચ પ્રિયતમ રિઝાઈ,
પ્રેમી જન કેા ભરુંગી ॥
પ્રેમ પ્રીત ॥ ખાંધ હુંધરા,
સુરત મી કંઈની કાઠુંગી ॥
લોક ડાઝ કુલ કી અરબહા,
યા મેં એક ન રાખુંગી ॥
પિયા કે પલંગા, જા ચોરુંગી,
ખીસા ઠરિ રંગે રાચુંગી ॥

આમિ હૃદયનંદર સન્ન્યુષે નાચિય, નાચિયા
નાચિયા આમિ પ્રિયતમકે આનંદ રિંગ, આ તાંહાર
પ્રેમ સિદ્ધા કરિય.

પ્રેમ પ્રીતિરે દુપર ખાંધિયા, સુરશેર બસન પરિંગ.
લોકજનન કુશેર મર્મહા, આમિ તાહાર એકીએ
રાખિય ના, પ્રિયતમેર રાધ્યા તમે આસન લઈય. ખીસા
ઠરિર રંગ શીતન કરીએ.

‘મારા ચિત્તને બહેલાવનાર મારા હૃદય.
નંદની ભૂતિ’ મારી સામે ખડી કરીને હું તો
નાચીશ. નાચી નાચીને મારા પ્રીતમ ખ્યાસને

રીઝવીશ. પછી એની પ્રેમ ભિક્ષા માગીશ.
નાચતી વખતે પગમાં પ્રેમજાંઝરીઆં પહેરીશ.
અને સારાં સારાં વસ્ત્રો પરિધાન કરીશ. લોકડાઝ,
કુળમવોહા જેવું કશું જ બંધન રાખીશ નહિ.
બસ પ્રિયતમની રાધ્યા પાસે એમીને હરિના
નામનું રંઝકિર્તન કરીશ.’

*

૪૧

ભયુ’ અમલી કે અમલ અપીરા,
રૂં રૂમૈયા માણ હમારા ॥
કોઈ નિદે વદે દુખ પાદે,
મોહુ’ લો રૂમૈયા ભાબે ॥

અધરેર કાંઈ મદ જેમન પ્રિય પ્રિયતમ તેમની
આમાર પ્રિય, તિનિ આમાર પ્રાણુ! રૂંડ નિન્દા કરે.
રૂંડ વા વન્દના કરે રૂંડ વા (આમી તાંહાકે માત્રબાસી
બસિયા) દુન્ય પાપ કિન્નુ આમાર પ્રિયતમ આમારે
મુગ્ધ કરિયાદેન.

શરાખીને શરાણ વહાલો, મને વહાલો મારો
પ્રિયતમ પ્રાણુ. કોઈ નિન્દા કરે, કોઈ વળી વંદન
કરે, સ્તુતિ જાન ગાય. કોઈ વળી કોણું ય કહે
કે જેને મારા ઉપરની અદેખાઈતું માયું’ હુંઃખ
થતું હરો! ભલે જે થતું હોય તે થાય પણ હું
તો મારા પ્રીતમનાં મુગ્ધ થઈને વારી જાઉં છું.
મને મારો એ પ્રિયતમ ખૂબ જ ગમે છે.

*

એક પિતાએ પોતાના ત્રણ હાકરાઓમાં એકને એક સોનામહેર આપી, બીજાને દસ સોનામહેર
આપી અને ત્રીજા હાકરાને સો સોનામહેર આપી. આ ત્રણે હાકરાઓએ સોનામહેરની જુદી જુદી વ્યવસ્થા
કરી. એક સોનામહેરવાળાએ સોનામહેરનો ઉપયોગ કરીને તેમાંથી દસ સોનામહેર પ્રાપ્ત કરી બીજાને
પણ સોનામહેરનો ઉપયોગ કરીને તેને વધારી; પણ બંને સોથી વધારે સોનામહેરો મળ્યા હતા તેણે તો
સોનામહેરોને કાંઈ એટલી ન જાય તેમ જળીનમાં ખાંડો કરીને ફાટી દીધી. બંધારે પિતાએ તે સોનામહેરો
પાછી માગી ત્યારે પટેલાએ દસ સોનામહેરો આપી, બીજાએ પણ તેને આપેલી દસ સોનામહેરોને
વધારીને પાછી આપી પણ ત્રીજાએ તો તેને આપેલી સોના સો સોનામહેરો આમળ પરી : ‘લો, આ સો
જે સો સોનામહેર; મેં તેને સાગરી રાખી હતી.’

પિતાએ કહ્યું ‘જો’ તને સોથી વધારે આપ્યું એટલે તારે સોથી વધારે વખતર અપયુ નેહતું હતું.’
તેમ વ્યાપણને ધિર ને કાંઈ જુદી-સકિત આપે તેને સમાજ-સેવામાં વાપરીને તેનું વધારે વળતર
આપ્યું એટલે એણે તેના સિધ્ધોને કહ્યું હતું : ‘જો’ તો થોડા અમત્કારો કર્યા છે પણ તમે મારા કરતાં
વધારે કરી જાતાઓ.’

‘પ્રાણિકુ’ ૧

ગાંધીજી પોતાના જીવનમાં સત્યની ઉપાસના કરીને પગલે કરતા તેમણે આજુ જીવન સત્યમય હતું અથવા જોમ કહો કે સત્ય તેમના જીવનમાં તાજા ને વાજાની જેમ વણાઈ ગયું હતું સત્યને તથા સત્યમય જીવનને તે બહુ જ મહત્વનું માનતા, જો વાતની પ્રતીતિ તેમના જીવનના કેટલાંક પ્રસંગો પરથી સહેજે થઈ રહે છે સત્ય પ્રત્યેના જો પરમપ્રેમથી પ્રેરાઈને જ પોતાની આત્મકથાને તેમણે યીજુ ક્રીસ્ટના આપવાને બદલે સત્યના પ્રયોગો જોવા બાવવાડી ને સાર શાહી નામ આપેલું

તે કહેતા કે મારે મન સત્ય જો જ ઈશ્વર છે ને સત્યથી જુદા કોઈ બીજા ઈશ્વરને હું બાજીતો નથી તેમણે જો કથન બાંધવાના પરમ નીચાઈ રૂપ તથા ઉત્તમોત્તમ આધ્યાત્મિક રહસ્યથી ભરપૂર હતું ને છે તેની ના નહિ પરંતુ બહુ જોછા માણસો તેના મર્મને સારી જેમ સમજે છે જો પણ એટલું જ સાચું છે એટલે તે વિશે થોડાક જો વિચાર કરીએ તો તે અરથને નહિ બલાય, ને વસ્તુઓ અશી ઉપયોગી પણ મર્મ રૂપે

મોગ સાગના માણસો જોમ માનતા લાગે છે કે સત્ય ને ઈશ્વર જોમ છે જોમ કહીને ગાંધીજીએ સદા સાચું જોવાનું કહ્યું છે તથા સાચું જોવું તેજી ઈશ્વરને જોવાથી લીધા જોમ માન્ય છે પણ તે માન્યતા બરાબર નથી એટલે કે અપૂરી છે ગાંધીજીએ સાચું જોવાનો ઉપદેશ અવરથ આપ્યો છે, ને તેથી ઈશ્વરને જોવાથી શકાય છે તથા ઈશ્વરને જોવામાં મદદ મળે છે જોમ પણ કહ્યું છે, પરંતુ સાચું જોવું ને ઈશ્વરને જોવાનું બંને જોમ છે જોમ નથી કહ્યું જો

તેમણે કહેલું ને માનવું ખરેખર જોમ જ હોત તો તે કહી જોમ ના કહેત કે મારા બધા કમો ઈશ્વરના સાક્ષાત્કારને માટે છે કેમકે તે જીવનમાં બહુ પહેલેથી, જીવનના લગભગ માર બકાળથી જ સાચું જોવાતા હતા એટલે ઈશ્વરના સાક્ષાત્કારને માટે તેમને કોઈ પ્રયાસ ના કરવો પડત

તો પડી સત્ય ને ઈશ્વર જોમ જ છે, અથવા તો ઈશ્વર સત્યમય છે, જોવા જોમના કથનને સાચો સાર કે અર્થ જો હોઈ શકે? જો વિશે વિચાર કરી લઈએ

આપણે બાળીએ છીએ કે જ સારના સઘળા પદાર્થો પરિવર્તનશીલ છે જોમકારમાં સ્વરૂપમાં તથા અમુક જોમ જ અવસ્થામાં તે કાયમને માટે નથી રહેતા અથવા કહો કે નથી રહી શકતા કુદરતનો કાનૂન જ જોવો છે કે જા સારમાં સતત ફેરફાર થયા જ કરે છે જો જોમ છે તે વધે છે, ઘટે છે વિકાર કે વિકૃતિને વશ થાય છે, ને છેવટે શત્રુ કે અદૃશ્ય અથવા ક્ષીણ થાય છે, કે મૃત્યુ પામે છે આરંભ ને અંતનું જોમ વ્યક સારમાં અવિરત રીતે ચાલા જ કરે છે માટે જ જા સારના બધા પદાર્થોને ક્ષણભર કહેવામાં આવે છે

પરંતુ સતી ને પાસો કહે છે કે બહારથી ક્ષણભર પરિવર્તનશીલ કે નારાવત દેખાતા જા સારમાં કે જા સારના સઘળા પદાર્થોમાં જોમ અવિનાશી, અમર ને અપરિવર્તનશીલ તત્વ વસી રહ્યું છે, જોમ કાંઈની મેલના કે શક્તિ રમી રહી છે, ને તે તત્વ કે શક્તિને વીધે જ પદાર્થો પ્રકટે છે અથવા અસ્તિત્વમાં આવે છે ને જીવન મેળવે છે તેને આત્મ, પરમાત્મા, ભદ્ર કે ઈશ્વર પણ કહેવામાં આવે છે

તેનો કોઈ કાળે કે ઉપાસે નાશ નથી થઈ રહ્યો. બહારનું શરીર કે માળખું બદલાય છે પણ તે તો એવું જ એકસરખું રહે છે. તે કદી પણ મિથ્યા થઈ શકતું નથી. માટે જ તેને પરમમત્ય પણ કહેવામાં આવે છે. સંસારના પદાર્થો અસત્ય હોવા છે. તે આજે છે ને કાલે નથી. પણ એ તત્ત્વ - પરમાત્મતત્ત્વ અનાદિ ને અનંત છે.

વૈદિક ઋષિઓએ એ પરમત્ત્વરૂપી પરમાત્મતત્ત્વનો સાક્ષાત્કાર કર્યો હતો, ને તેના સાક્ષાત્કારની સાધનાનો આશય પણ લીધો હતો. એ પરમમત્ય જ ઈશ્વર છે એમ તે માનતા હતા. તેથી જ તેમણે ઉપનિષદમાં લખ્યું છે કે 'મત્યં પરં ધીમહિ' એટલે કે અમે પરમમત્યનું ધ્યાન કરીએ છીએ ધીન ઉપનિષદવચનમાં ઋષિ કહી રહ્યા છે કે 'મદેવ સૌમ્ય ઈદમ આત્મા' એટલે કે સૌથી પહેલાં, સર્જનની શરૂઆતમાં, આ સત્યનું જ અથવા તો મત્યરૂપી પરમાત્માનું જ અસ્તિત્વ હતું. શ્રી આદ્ય શંકરાચાર્ય પણ એના જ અનુસંધાનમાં કહે છે કે પરમાત્મા મત્ય, સ્વરૂપ છે 'બ્રહ્મ મત્યમ'

એ વિચારસરણીના અનુસંધાનમાં ગાધીજીના કથનને વિચારવાથી 'ઇશ્વર સત્યમય છે' એ ચોટીનો બાવાર્થ મહેતે ને સર્વોર્ણપણે અમશર શકાય છે.

તો પછી સાચું બોલવાનું મહત્ત્વ ખરું કે નહિ? એનો ઉત્તર રૂપ છે. સત્યરૂપી પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર અસત્ય, છળ કે કપટથી ના જ થઈ શકે. એટલે છુપવનને સત્યમય કહે જ છુટકો છે. સાચું બોલવાનું મહત્ત્વ તો છે જ, પરંતુ સાચું વિચારવાનું અમલમાં મૂકવાનું તથા સત્યને વળગી રહેવાનું પણ એટલું જ અગત્યનું છે, તેથી ચોતાને તો મદદ મળે જ છે, પણ વધુમાં ઘર, કુટુંબ કે સમાજમાં પ્રેમ, વિશ્વાસ ને વફાદારીનું વાતાવરણ તૈયાર થાય છે. એટલે એની ઉપયોજિતા ઘણી છે.

એક બીજી વાત. એ સત્યની ઉપાસના કદે છે તે જેમ સાચું બોલે, વિચારે, ને સત્યને પડખે જીવો વગીને વર્તન કરે છે, તેમ સંસારમાં સઘળે એ સત્યરૂપી ઈશ્વરનું દર્શન કરવાની ટેવ પણ પાડે છે તેને લીધે તે મીઠાંયે ક્ષેત્રને રામતા પામે છે, સૌના કુખમાં રાજ રહે છે, ને સૌની સેવા કરવા તૈયાર રહે છે તે કારણે સમગ્રજન નથી ઈર્ષ્યછતો, તેમ જ કોઈને નુકસાન પણ નથી કરી શકે તો સત્યની ઉપાસનામાંથી એ રીતે અધિકારીની ભાવના આપોઆપ ઉપજાય છે ને છુપવનને પ્રેમમય ને ધન્ય કરે છે સત્ય ને અધિકારી એ રીતે પગપગી તંત્રજાણકો ને એક શિક્ષાનાં બે પાસાં બેળા છે. એ જ ને પાયા છુપવનમાં પ્રગટ થાય તો છુપવન ઈશ્વર દુષ્ટાર થાય.

•

માઁગી મહા અમીદિન છે એટલે કે એમ માનવાનો રણી કે ગ્રીક મોહ પશુ ઈશ્વર જ કરાવે છે એ કઈ રીતે કલ્પિતો હશે એ કું નથી બાનું. પણ એણે લન, મન અને ધન અર્થાત સર્વિશ મેને સોંપીદેવું છે તે સેને કઈ કરે છે એમ માનવે હોય તો એ તે મોર બન્યો કરેલાવ. એક પુનુ કામ દું કરું છું એવું ચામમાં માનીતે કું પણ ન વેરોડું. આ તો મેં કહ્યું એમ મૂર્ખમાં કું માની લેતો કોઈ અથવા લૌહિક જાવામાં વિનેદને ખાતર કે અનડો ન દેખાવાને ખાતર કહેલો હોઈ તે એ મૂર્ખોઈ છે. માનુષ્ય તો એ છે કે દિવસે દિવસે ધન્યતા વધતી જાય છે એટલે કું કરું છું એવો ગર્વ મનમાં આવી જાય છે ત્યારે કું ખ વાય છે.

—માંધીજી

સને ૧૯૩૦-૩૧ની સાલમાં હું મુંબઈ કોલેજમાં ભણતો હતો. મારા નજદીકના સંબંધી પણ મુંબઈમાં રહેતા હતા તેમના પત્નીની નાકુરત તબિયતને કારણે હુવાફેર અર્થે દેવ ભાવીમાં રાખ્યાં હતાં. અને દર શનિરવિ તેઓ દેવભાષી જતા. મને પણ હંમેશાં સાથે આવવા હોતો. કોલેજમાં રજા હોય, મુંબઈના વાતાવરણ માંથી બહાર જવાનું મને અને તે પણ દેવભાષી જવાનું હોય-એટલે તેમનું નિમંત્રણ હંમેશાં સ્વીકારતો અને પછી તો શનિરવિની હંમેશા રાહ જાતો કે ક્યારે રજા પડે અને ક્યારે દેવભાષી પહોંચું.

બજારમાં શાક લેવા જવું, બપોરના કોઠાનું, બગીચામાં બૂવા ખાવા, સાંજના માથકવ પર કે પેલવ ફરવા જવું, ટોર્ષવાર નાસિક જવું, રાતના ક્રિડ રમવી-આ આપણે દેવભાષીનો કાર્યક્રમ. મને શાક લેવા જવું કે બગીચામાં બૂવા ખાવાનું વધારે પસંદ પડે.

આમ એક રજાની સવારે હું દેવભાષી પહોંચ્યો. બજારમાં શાક લેવાને બહાને નીકળી પડ્યો. બજાર વચ્ચેના સહુનું ક્યાન કેન્દ્રિત કરે એવી એક ગાલવાળાની દુકાન. આમ તો અર્થ દુકાને હોય એવી જ શાકભાજી અહીં પણ હતી પરંતુ આ શાકવાળો પોતે જ આકર્ષણ હોય એમ લાગ્યું. મોંઢે ઉંજળી ક્ષત્ર જેવી શુદ્ધ ખાદી તેણે શરીર ઉપર ધારણ કરેલી. હું સહેરે એ દુકાને ગયો અને એ દુકાનદારને 'પૂછ્યું' તો શુદ્ધ કાઠીઆવાડી ભાષા સાંભળી!

મને આશ્ચર્ય થયું. સહસા પૂછાઇ ગયું; 'ક્યાં રહેવું ભાઈ.'

'કાઠીઆવાડમાં, માંચરાજ બંદર મારી

જનમલોમકા ભાઈ.'

'માંચરાજથી અહિં વરસા છે અને આ બ્રહ્મીના ધંધામાં!' મારી જિત્તાસાવૃત્તિ વધુ બચત થઈ.

કીર્તી આંગે મારા સાથે તેણે ભેટું. મને પણ નબરદીખ ખાદી કપડામાં ભાળી તેણે ત્રાજવા હેઠાં મૂક્યાં અને ખીચ આવના થાકેકોને ખીણ દુકાને જવાનું મુશ્કેલી તેણે વાત માંડી.

જસ વાત હાંખી છે પણ તમને કુનકલ ભાગ્યું છે તો પડી સાંભળો. ૧૯૨૧ની એ સાલ હતી. ગાંધીજી અને સત્યાગ્રહની વાતો વાતાવરણમાં ફેલાઈ હતી છાપાઓમાં પણ હસાર્થ હસાર્થને એ જ વાતો વાંચવા મળે હતાં મારી ઉંમર હશે આશરે ૩૦ આસપાસની. થોડો લોહી-માં મરમાયો પણ ટીક ટીક. દેશની આઝાદીની અને સુવામી બેડી તોડી નાખવાની અને એવી ઘણી બધી વાતો ગાંધીજીની જાપામાં આવે અને વાંચીને એના પ્રત્યે માન અને આકર્ષણ પણ થાય પણ એવી હરિજન અને આભડછેદ, અને હિં-દુષ્ટનું કલંક અને આવા બધા તેમના વિચારો અને ભાવો વાંચી ત્યાં હું વાત મળે ન હોયે મનમાં તો એમ થાય કે આ વાંચિયો ખરેખર વટલાવશે આમ થાય તો સત્યાગ્રહ નીકળી જાય. પણ આ બધું મનમાં જ ફૂલાડું થાય.

એટલામાં ઘણા કાળ તે એક દિન સાંભળ્યું કે જુદે ગાંધીજી માંચરાજ આવવાના છે, અને સભામાં બહિર પ્રવચન કરવાના છે. મનમાં જ ગાંધીવાળી કે તો પડી બહિરમાં જ ગાંધીજીને પૂરી નાણું કે આ હરિજન અને આભડછેદ અંગે આ શું અર્થિત ફેલાવો છે? બરોબરની સુચના દઈ, આવો લાગ ફરી નહિ મળે. હરિજન અંગે

કંઈ બોલે તો પછી એ છે ને હું છું....

યશુ ગાંધીજી માંગરોળ આવ્યા. બહાર સભા થઈ અને ગાંધીજીએ તો બધી વાતો સાથે આ આબહોલના ભૂતની વાત પણ કરી. હરિજનો માટે પણ કેટલું અને સભામાં તો તાળીઓના ગરગટાટ સાથે; હોદોનો ઉત્સાહ ક્યાંય સમાધ નહિ. મહાત્મા ગાંધીજી જયના પોકારો. બીજું કંઈ કાને પડ્યું સાંભળવા દે તો ને! હું પણ સમસમી ઊઠ્યો. હું કહું! કેમ કહું ક્યારે મોકો મળશે! આમ વિચારતો હું ઊભો થવા જતો હતો ત્યાં જ ગાંધીજીએ મૂંઝવણનું બંધું નિરાકરણ કર્યું. તેમણે સામેથી જ સભાને પૂછ્યું કે કોઈને પ્રશ્નો પૂછવા હોય તો પુછીથી પૂછે.

હું તરત જ ઊભો થઈ ગયો. સહુનું ધ્યાન મારા તરફ એવાયું. પણ યશુ, લખ કેમ કરી ઉપડે જ નહિ ને! બંધું મારી ખરિચિયંતિ સમજાવવા હોય તેમ ગાંધીજીએ જ સામેથી મને પૂછ્યું, 'કેમ બોલતા નથી? હું પૂછતું છું' અને આ વાક્યોએ મારામાં શૂરાતન પ્રેર્યું. એક ક્ષણ હું ઘોલી ઊઠ્યો.

‘આ હરિજનોને ઘરમાં માલવાની તમે ને વાતો કરો છો તેનું કારણ મને તમારા કુળમાં કંઈ દેર લાગે છે.....’

બોલતા તો બોલાય ગયું પણ પછી મારી લખ સિવાઈ ગઈ. સભા આખી સ્તબ્ધ બની ગઈ. હું તો મનમાં ને મનમાં પૂછવા માટે શરમિલો બની ગયો. પરંતુ ગાંધીજીએ તો એ જ સુઝત હાથ સાથે કહ્યું, ‘ભાઈ આ કુળની વાત વચ્ચે કેમ લાગ્યા! આની ખરાઈ એ નથી મારા હાથની વાત કે નથી તમારા હાથની. હરિજનોનો પ્રશ્ન મારા ને તમારા કુળની વાત કરતાં તેના મુજબ ઉપર જ વિચારવો બોઈએ. મનુષ્ય મનુષ્ય વચ્ચેના આવો એક કયો ધર્મ સ્વીકારે છે? અથવા એ

રાખીએ એ અધર્મ છે. આ અધર્મને આપણે પોષ્યો છે, તેને ફાવવા દીધો છે. છતાં આંખે અને શુદ્ધિએ આપણે આ અધર્મનું આચરણ કરી રહ્યા છીએ.....’

હું તો હેરાનગાર થઈ ગયો હતો. મનમાં તો તુલુલ સુદ ચાલતું હતું પરંતુ મોટા માણસ સાથે જમાલો કરવાથી શું કાયદો! અને તે વિવેક પણ ન ગણાય એમ મન મનાવી હું શાંત રહ્યો.

પણ ગાંધીજીના શબ્દો, પછીથી મારા દિલને કોતરવા લાગ્યા. દરેકજ મનમાં હોય કે શું સાચું! આમ ને આમ છ સાત વરો વહી ગયાં. અને એ સાથે આ અંગેની મારી લાગણીઓ, મારી વિચારસરણી પણ બળવત્તર બનતી ગઈ. હું ગાંધીજીની વાતોનું તેજ જીરવી ન શક્યો, મનમાં મૂંઝાવા લાગ્યો. ગાંધીજીનાં પ્રવચનો, તેમનું સાહિત્ય બધું એકઠું કરી હું વાંચવા લાગ્યો અને મને મારી બૂલ સમજાઈ. દરેકજ સતતા સુવા સમયે ભગવાનને પ્રાર્થના કરું કે મારી બૂલ થઈ ગઈ છે અને હવે શરૂ થતો બતાવ. અને આખરે વિચાર કરી મન મજબૂત કરી મેં માહિરમતી આશ્રમ વાળી ચલતી પકડી. મને એ દિવસ જરોમર યાદ છે. વહેલી સવારનો સમય હતો, મંદ મંદ પવન વાતો હતો, વાતાવરણ પવિત્ર હતું, અને આનુબાનુનાં ગાકપાનનાં અવાજ સિવાય નીરવ શાંતિ હતી. ગાંધીજી વહેલી સવારના ફરવા જતા. અત્યારે એ ફરીને આશ્રમ તરફ પાછા ફરતા હતા. હું એકદમ યાગો દોડી પગમાં પડી ગયો. અને મારી આંખમાં આંસુ આવી ગયાં. તેમની ગાંઠે આંખ તો માંડી ન શક્યો. ગાંધીજીએ તો મને એકદમ ઊભો કર્યો. મેં ધીરે ધીરે માંગરોળની સભામાં મેં જે દીન વચ્ચે ઉઠાવ્યા હતાં તેની યાદી આપી અને તે માટે મારી માગી.....

ગાંધીજીના સુખ ઉપર તો એજ મધુર સ્મિત-
 દર્શનને પણ જીવી લે તેવું. મારા ખબા ઉપર
 કાય મૂકી તે હસ્યા અને મને તોમની સાથે અંદર
 આશ્રમમાં લઈ ગયા. યોડી આડીઅવળી વાતો
 કરી હું સ્વન્ય થયો. છુ એમ તેમને લાગ્યું કે
 ગુરત જ મને કહ્યું, 'તમને જો દિવસી એમ
 લાગ્યું હોય કે આ હરિજન અને આલડછેટની
 વાત અંગે તમે કાંઈ જોદ્ધ ક્યું છે તો તે માટે
 પ્રાયશ્ચિત્ત કરી શુદ્ધ થાવ' હું તૈયાર જ હતો.
 'એ વિના મારા મનને શાંતિ વળે એમ છે જ
 નહિ' એમ મેં કહ્યું.

ગાંધીજીએ ગુરત શુરુમત્ત આપ્યો. 'તમારે
 સમય હરિજન સેવામાં વ્યતીત કરો.'

ઈ હી' ને આજની વડી. ક્યા બુચો છા ને!
 એ ખાદી તે દિવસ આશ્રમમાં પહેરી. હરિજન
 સેવા અને ખાદી ઉત્પાદનનું કામ કરુ છું અને
 કાંઈ કાજવ સમય મળે છે તેમાં આ ગકાલું વેચી
 ઉદરનિવૌક પૂરતું મેળવી લઉં છું. ગાંધીજીએ
 ની ધેવ માગે' હું પ્રાયશ્ચિત્ત કરી રહ્યો છું. પણ
 હવે એ પ્રાયશ્ચિત્ત નથી રહ્યું. એ હવે ધર્મ લાગે.
 છે ગાંધીજી કાંઈ કાંઈ વાર બે લીટી લખે છે અને
 આગીવૌક મોકલે છે એ મારી મૂકી.

દેવના દર્શન

માઇકોના માઇકો દરથી તે પ્રભુના દર્શન દોડી આવ્યો હતો. યાત્રા કરવા
 નીકળ્યો હતો એ હતો દેવચંદા! મારા પર ધોળા વાળ, સહેજ ધોળી કાળી મૂંછો,
 ભરાવડાર શરીર, આંખે તૂટતૂટ શર્ધ રહેવા ચરમા, મિલની ખાદીનું ધાતિયું, અને
 લાંબો કાંટ તેના સૌદર્યમાં ચોર વધારો કરતા હતા.

તેનામાં સહેજ લોભવૃત્તિ પણ ખરી. કરકસરમાં એ પથકમાં દેવચંદનું નામ
 પ્રખ્યાત. એજી બ્યારે સર્વ જ ભાગ ઊડી ઈશ્વરના દર્શન કરવાનું સૂચ્યું, ત્યારે ત્યા
 જઈને 'આટલો' પૈસો વાપરવાને. પણ વિચાર આવ્યો. લોકો આશ્ચર્ય પામ્યા.

પરંતુ — રસ્તામાં તેણે ધાર્યો કરતા ખૂબ વધારે ખર્ચ થયો. સાધારણ ગાંધી
 બાધવાના વીસ રૂપિયા — અધધધ! એવી રીતે દરેક સ્થળે પૈસાનો વ્યય થયો.

દેવને દર્શન ગયો. દેવને સાદાજ દડવત્ પ્રણામ કરી નમ્ર અવાજે યોગ્યે, 'હે
 દેવ, કામા હર, આ માનવપ્રાણીના ધનના ભારે ભૂખ્યા છે ખૂબ ખર્ચ થઈ ગયો. હવે
 મારે દર્શનિયાત દાનધર્મમાં કાપ મૂકવો પડે છે. હું તને કાંઈ ખરી ગકતો નથી,
 દર્શનથી જ કૃત્યકૃત્યતા અનુભવુ છું.'

દેવ મરકમરક હસ્યા અને યોગ્ય, 'વાર, તું અહિ સુધી કેમ આવ્યો? જેમ
 ત્યા માનવ વસે છે, તેમ હું પણ વસુ છું.'

'આપના દર્શન કરવા, દાનપ્રથમ કરવા, ખાપ ધોવા'

'અરે કુડા, દ્રોણાચાચે' પડીના બખ્યાને જાડ પર મૂકી લક્ષ્ય સંધાન કરવાની
 આજ્ઞા આપી. સર્વ સાગ્રજીએ મૂળ લક્ષ્ય મૂકી જઈ બીજા લક્ષ્યોનું સંધાન કયું.
 દ્રોણ-પી પરીક્ષામાં સર્વ નિષ્ફળ ગયા અનુને જ અરે લક્ષ્યધાન કયું. માણસની
 નિષ્ફળતાનું પણ આજ રહસ્ય છે મૂળ લક્ષ્ય મૂકી જઈ તે નવી દેડીએ ચડી બધા
 તાડું લક્ષ્ય દાન દર્શન, પાપનાશ, પરંતુ

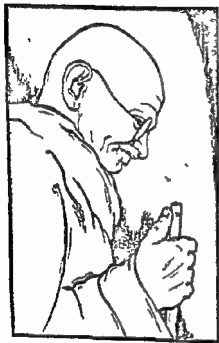
દેવચંદે આખો મીની રીપી

— ફરી જ્યારે તેણે આખો ઉઘાડી ત્યારે તેને લાગ્યું કે પ્રભુની પ્રતિમા મરક-
 મરક હમી રહી છે, તે શરમાઈને નીચું જોઈ ગયો!

— કિશોર લી. પારેખ

આમા કલા ખાખુ

‘૬૫’



મત્યાગ્રહ આશ્રમની આ વાત છે. આમાસામાં સાબરમતી નદી પોતાનાં ખરા સ્વરૂપમાં આવતી ત્યારે ખંને કાઠા ફાટ ફાટ થતા તે બેવાની અમારા જેવા બાળકોને ખૂબ મન પડતી. અને વધુ મઝા તો ચડતા પાણીની ઠલાકે કલાકે બાપુને ખબર

આપવામાં આવતી.

અને પૂર ઉતરતાં તો અમે આશ્રમના બાળકો જાણે મોઠા તહેવાર હોય તેમ નાચી ઉઠતા અને નદીમાં અંપલાવવાની તૈયારીમાં પડતા.

આવા એક પૂરનો યાદગાર પ્રસંગ હતો પણ જ્યારે જ્યારે નદીમાં પૂર ભેડે છું ત્યારે ત્યારે ડોકિયા કરી જાય છે.

અપાઠ કે બાદરવો મહિનો હતો. પૂર આવીને ઉતરી ગયું હતું. પાણીના નીર સ્વચ્છ થઈ રહ્યાં હતાં અમે બાળકો ખીજ કામેને કોરાણે મૂકીને નદીમાં અંપસાવવાનું વિચારી રહ્યાં હતાં.

ત્યાં એક બાળકને વિચાર આવ્યો ન બોલી બહો: ‘ચાલો આજે તો બાપુજીને પણ તરવા એવી ક્ષાવીએ.’

‘બાપુજી આવશે! તેમને કેટલું બધું કામ હોય છે અને આજે તો પરદેશથી મહેમાનો પણ આવ્યા છે.’ એક સમજી બાળકે શંકા વ્યક્ત કરી.

‘ન કેમ આવે! બાપુજીએ કોઈ દિવસ પોતાના બાળકોને નારાજ કર્યા છે? જે નારાજ કરે તો એ બાપુજી ઘોડા કહેવાય?’ એક ચબરાક બાળકે દલીલ કરી.

‘તો પછી ચાલો આપણે બધા બાપુજી પાસે જઈએ ને બોલાવી આવીએ.’ એક વધુ ઉત્સાહિત બાળકે

ઉત્સાહિત થઈને આગેવાની લીધી.

અને અમારુ ટોળું બાપુજી પાસે પહોંચ્યું.

બાપુજી કેટલાક અગત્યના પત્રો લખી રહ્યા હતા.

અમે ધીમે પગલે બાપુજીથી થોડે દૂર ઊભા રહ્યા.

થોડી વાર પછી બાપુજીની નજર લખતાં લખતાં અમારાં પર પડી. અને હસતાં હસતાં પૂછ્યું: 'કેમ છાકરાઓ, આજે શું નવું તૂટ ઊભું કર્યું છે?'

અમને તો ઈશારો જ બોધતો હતો એટલે તરત દોડીને બાપુજીની આજુ-બાજુ વિંટળાઈ વળ્યા અને ઘોડી ઊઠ્યા: 'બાપુજી! આજે તો નમારે અમારી સાથે તરવા આવવું જ પડશે જુઓ તો પૂર ઉતરી ગયા પછી નદીનું પાણી કેવું નિર્મળ લાગે છે. જાણે તેમાં

આવે છે, ત્યારે હજુયે કેટલાય માઈલ દૂર બેઠા એ નદી, એ બાપુ અને મારી સાથેના એ બાળકો નજર આંખે ખડા થાય છે.

બાપુ જ્યારે તે વખતે તરવાનું ગીખવતા ત્યારે તો ફક્ત પાણીમાં તરવાનું ગીખવતા એમ લાગતું. પણ આજે તો એમ લાગે છે કે બવસાગરમાં કેમ તરવું એ જ ગીખવી રહ્યા હતા.

*

આ મળના દિલ્હીની છે.

અને તે પણ ગાંધીજીના શહીદ થયાના થોડા દિવસ પહેલાંની.

ચારે બાજુ ફેશમાં કોમી આગ ભભૂકી ઉઠી હતી. દિલ્હી પણ તેનાથી ખચ્યું ન હતું. સુસંગમનો દિલ્હી છોડીને ભાગી રહ્યા હતા. અને હજારો દિલ્હી લાહોર, પેશાવર છોડી દિલ્હી

દિલ્હી છોડીને ક્યાંય જઈ શક્યા ન હતા. તેમનું દિલ દિલ્હી છોડીને જવા નહતું ઇચ્છતું.

તેમણે તથા ખીન મુસલમાન નેતાઓએ ગાંધીજી પાસે ફરિયાદ કરી કે, 'મુસલમાનો હવે સુરક્ષિત નથી. પોલીસ પણ હિંદુઓનો જ પક્ષ ખેંચે છે. તો હવે અમારે શું કરવું તે કહો.'

ગાંધીજી એ દિવસોમાં ખૂબ જ દુઃખિત રહેતા. અને બ્યારે તેમણે દિલ્હીના મુસલમાનોનું આ નિવેદન સાંભળ્યું તેથી વધુ દુઃખી થયા. છતાં તેમણે આશ્વાસન આપતા કહ્યું:

'એ તમે મારી પાસે ઉપાય વિશે પૂછો તો તે મારી પાસે તો એક જ અને તે અકસીર છે. જે કદિ અશક્ય ન થાય. તે એ છે કે તમે બધા હોકા નિશ્ચય કરો કે તમે દિલ્હી નહીં છોડો અને તમારા

ઘર પાંચ નહીં છોડો. અને બે કોઈ તમારા ઘર પર હલ્લો કરવા કે મારવા આવે, તો તમે હસતાં હસતાં તેમની સામે તમારી ગરદન ઝુકાવી દેજો. તમે મરી જશો. સંભવ છે કે આવી રીતે ખૂબ મરે. પણ મરવાવાળા ધણાને બચાવી લેશે. તમે કહો તો હું પણ તમારી સાથે તમારા લતામાં રહેવા અને આ આપત્તિમાં સામેલ રહેવા તૈયાર છું.'

આ સાંભળી બધા અવાક થઈ ગયા.

આવી હતી બાપુજીની મરણ માટેની નિર્ભયતા. અને આ જ ઉદ્દેશથી તેઓ નોઆપલી, કલકત્તા, બિહાર અને દિલ્હીમાં કેમવાદની આગ સામે અડગ ઊભા રહ્યા.

અને છેવટે આ કેમી આગને ઠંડી પાડતાં પાડતાં જ ત્રણ ગોળી ખાધી, અને આગ શાંત પડી.

પૂ ગાંધીજીની એ દાદો દુખતી હતી. દાદો થોડી હાલતી હતી, પણ અવાળામાં સોજે હતો. એટલે ઈન્જેક્શન આપી ફાંત કાઢવામાં એખમ હતું. મેં પૂ. ગાંધીજીને કહ્યું: 'હું ડેન્ટીસ્ટ નથી ને દાંત કાઢતાં તમને દુખે ને તમો બૂમ પાડો તો માડું નામ વગોવાય. કહો તો સારા ડેન્ટીસ્ટને બોલાવી લાવું.'

'ખીન કોઈને તકલીફ આપવાની જરૂર નથી દાકતર. આ ઓરડીનાં બારણાં કરો બંધ. હું બૂમ પાડીશ તો આપણે બે જ બાણીશું.' ગાંધીજીએ રસ્તો કાઢ્યો. 'એ ઓરડીનાં બારણાં બંધ કરીને બે દાંત કાઢ્યા. ગાંધીજીને વેદના તો થઈ, પણ કોઈ આગળ એ વિશે એક હરક પણ ઉચાર્યો નહિ.

આ બે દાંત હજુયે મારી પાસે છે. (આશ્વા)

— ડૉ. વસિલાહ રસાઈ

કોપો હિ શત્રુ- પ્રથમો નરાણા
દેહસ્થિતો દેહવિનાશનાથ ।
યથા સ્થિત- કાષ્ઠમતો હિ વહ્નિઃ
સ ચેવ વહ્નિઃ દહતે ચ કાષ્ઠમ ॥

કોપ શત્રુસનો મોટો શત્રુ છે, જે શરીરનો નાશ કરવા જ શરીરમાં રહે છે. જેમ કાષ્ઠમાં રહેલો અગ્નિ શ્વેદનને જ બાળે છે તેમ શરીરમાં રહેલો કોપ શરીરને જ બાળે છે

કોપસ્ય કાલક્રૂરસ્ય વિષયો મહદન્તરમ્ ।
સ્વાધર્મ દહતિ કોપઃ કાલક્રૂટો ન આશ્વજમ્ ॥

કોપ અને કાલક્રૂર નિષ્ણની વચ્ચે આકાશપાતાળ જેટલું અંતર છે; કેમ કે કોપ જેને આશ્વજે રહે એને જ બાળે છે, પણ કાલક્રૂર જેર પોતાના જ અવધાનને નથી મારતું. 'જેને કોપ આપણને કોપ મારે છે તે વચ્ચે આપણુ બચાડે છે તેના કરતા કોપ સામે જ આપણું વધારે બચાડે છે' —સુર એવ કહ્યું.

'કોપ બહાર નીકળે છે જે જેની ઉપર નેપડે તેની ઉપર પડીને ભગીને જુદો થઈ જાય છે.' —મેનેકા
મણુસ્યુ વિપ્ત એને એ કરો જેને મરે તેના કરતા એરે પોતાને વધારે મરે છે' —માદમ્ નકલ ૧

તેથી માણસ ક્રોધનો તો આડે તર થઈ જાય છે, અને તે બેગવાન બોલી જાય ॥ તથા ન કરણુ કરી મેલે છે

'કોપી પોતાનું મોઢું ઉઘાડે છે તે આખા બંધારે છે' —કાલો

યથા(અ)ભિરુધર્મજ્ઞાત્વ પાદર્થ પ્રદેહવતયા ।
દેહોપજ તથા કોપો દેહઃ દહતિ દાનુજ ॥
દેવીભાગવત ૪ ૭ ૧૧-૧૩

'પદ્મારાધી પ્રક્રોધે અગ્નિ જેમ જ્ઞાને બાળે તેમ શરીરમાં ઉપજત વધેના શત્રુ કોપ શરીરને બાળે છે.'

દર્શનરતના બાબજી લખે છે

અતિરોધણુ-અશુભાન્ બંધ એવ જનઃ । નહિ
ક્રોધકલુષા વિમુશ્યતિ મતિઃ કલત્વ્ય અકલત્વ્યવા ।
નિસર્ગવિરોધિની ચ ધર્મઃ ધર્મઃ પાવકયોઃ ધર્મ
ધર્મક્રોધયોઃ એકત્વ રિયતિઃ ।

'કોપી જની આખે બંધ બની જાય છે છ' કરાય, છ' ન કરાય, એનું એને ભાન રહેતું નથી. નેસુ પરમર- વિરોધી પાળી અને અગ્નિ તે જ પ્રમાણે ધર્મ તથા કોપ એક રહેજી રહી શક્યા નથી'

એટલે મોમના સપનાઈ માલકો ક્રોધ-ધર્મો રેરિ- આદર ઉપરથી કરે છે, કે 'કોપ ઉપર અંકુશ રાખો.'

આ પ્રપ-અગ્નિને કારણે, પ્રપ-વિષયે ઉતારણુ કરી રીતર આ પ્રશ્નુ ધરણ ઉપર દાતિરે 'બોધિ મારાતર 'મા આપણુ' છે (પરિવ્રેદ ૬, મોક ૩૬):
યદિ સ્વભાવો બાહ્યાનાં પરોપદ્રવ્યકારિતા ।
તેષુ કોપો ન યુક્તો એ સ્વાભાવી દહનાતમે ॥

'અશુભાશુ પાશુસનો બીજાને ઉપદ્રવ કે પીડા કરવાનો સ્વભાવ જ હોય છે, એટલે એના ઉપર મારે તપી જતું તે કીધ નહિ દેવના આપણને દહાડે છે, પણ આપણે થોડાક દેવજને ધમિજી સિદ્ધિ.'

એ જ પ્રમાણે રામન બાદશાહ માર્કસ એરેતિયમ (વિચાર, ૦-૧) આપણને શીખાવ્યું આપે છે, કે

'પ્રજાનના પ્રદરથા છ' લેને પોતાને કરેલે કે આજ બીજાના ઉપગ્રેતનારા મુખ્યેર, ઉદ્ધત, ધૂતાર, અરેખા તે સમાજવિરોધી માણસ અને જાણી તે સર્વે આ કોપણે એવા બને છે, કે ભડું છ' ને જડું છ' તે એ બાપડા બાપુજી નથી હોવા પણ કું તો છૂલ ને સુન્દર છે, તે અશુભ ને વણુ છે તેનો સ્વભાવ જાણુ છું. વળી કું જાણુ છું કે કુળમંત્રી કરનારે પણ મારો સનો છે, કેમ કે જેમ મારાથા તેમ એનાથા પણ ભગવાનો અથ અતરોત છે અને એ સૌમરથી કોઈ માણુ બગાડી શકે નહિ, કેમ કે મારા ઉપર માર્ક જુઠાપો પેટાડી ન દાડે. મારા સ્વજન ઉપર મારાથી કોપ કાળ નહિ, ને ખાર રખાય

નહિ કેમ કે જેમ બે હાથ મે યમ બે આખ મે ઉપરી
 ૥ચ્છી ક તપ કિત સહકાર અર્થે રચાય છે તેમ આપણુ
 મનુષ્યોને પણ સહકાર અર્થે લગનાને સંભ્યા છે તેથી
 એક બીજા વિરુદ્ધ વર્તણુ તે સંજિના કમળી ઉતરે છે,
 અને રેખ કરીને બીજાથી વિચુખ મનણુ તે એક બીજાથી
 વિરુદ્ધ વર્તણુ સમાન છે *

આમ ક્રોધમત્સરમાનનાવાનોગકાગને જે સ્થ કરે
 છે તે સ ધમી જ પોતે યમ બની જાય છે, અને ધમરાજ
 તેને માર્ફ કરી રાક્ષા નથી

ન યમ યમમિત્યાહુઃ આત્મા વ યમ ઉચ્યતે ।

આત્મા સ યમિતો યેન વ યમ ક્ષિ ઠરિધ્યતિ ॥

વિષ્ણુસ્મૃતિ ૧૦-૩ ॥*

* વિષ્ણુ હિતા ના આચારો ઝીલ મ રહ્યો એક

★

એક સમય પૂજ્ય ગાંધીજીનુ નિનાસરયાન થી અબાલાન સારાભાઈને બગેને હળુ મારા ઉપર ટેલિફોન
 આ-ચો 'બાપુને ૧૦૦ તાવ છે તમે જલદી આવો'

હું ત્વરાથી પહેલો ગયો ગાંધીજી નિદ્રામય હતા હું થોડી વાર બેઠો ગાંધીજીએ આખો હાથાગી એને
 મે પૂછ્યું 'તમને તાવ આ ચો છે?'

મને તાવ? ગાંધીજી અજામળ ધરને બો-ચા

મે નાહ હાથમા લીધી નાહ જરાયર હતી ને હાથ ગરમ ન હતો કપાને હાથ મૂક્યો તે પછુ ગરમ ન હતું
 ધરમામિટર મ ગાળી તાવ માપ્યો જરાયર ૬૮ ડીગ્રી ધરમોમિટર ફરીથી રેડીમા મૂકી પાચ મિનિટ
 રાખ્યુ પાચે ૬૮ ને ૬૮ ડીગ્રી હું વિચારમા પડ્યો

કલાક પહેલા ૧૦૨ ડીગ્રી તાવ હોમ ને તે એકદમ ઉતરી જાય તો ક્યાંબે બીજે રેકોર્ડે પરસેવો થયાના
 ચિહ્ન હોય જ પછુ આમાં હું કઈ જ નહોતું હું મૂંઝાયો

લીવરધુનની હોસ્પિટલમા હું કામ કરતો હતો તે વખતે બનેલો બનાવ મને યાદ આ પેલું હું જરૂરી કેસોની
 ૥ભાજ રાખવાની ફરજ પર હતો યોડ નર્સની મારી રમમા ટેલિફોન આવ્યો કે સરાઈ નસાર મુકેમા ફરદીને
 ૧૦૫ ડીગ્રી તાવ છે હું જલદી યોડમા પહોંચી ગયો મને એટલે જલ્દી તાવ લાગ્યો નહિ ધરમોમિટર મૂકી
 નેત્રુ તો ૧૦૦ ડીગ્રી તાવ હતો તપાસમા જણાવુ ચિખાકિ નસે ફરીના મોમા ધરમામિટર મૂકતા પહેલા ગરમ
 પામળીના ખાલામા મેળ્યુ હતું *

'ગાંધીજીનો તાવ કેલ્કે આપ્યો હતો?' મે પૂછ્યુ

'મે' એક બહેને જવાબ આપ્યો

'ધરમોમિટરને પરિ જરાયર ઉતાર્યો હતો?'

'હાલ ૬૭ ડીગ્રી સુધી'

'ધરમોમિટરને પરિ ઉતાર્યો પહેલા ધીમુ હતું કે પછી?'

પછી'

જે તળના પાણીથી ધરમોમિટરને ધીમુ હતું ત્યાં હું ગયો ને ચકલી બોલી પાણી ગરમ હતું મે ધરમો
 મિટરનો પાચે ૬૮ ડીગ્રી સુધી ઉતાર્યો ને બેલિચકલી નીચે ધ્યુ, થોડી સેકન્ડમા પાચે થયો ૧૦૨ ને ફરીથી
 મૂકું એટલે ૧૦૩

આખા ખડમા દસાદસ વર્ષ રહી ગાંધીજી પછુ મન મૂકીને દરયા આરતી — ડૉ. હરિલાલ રેકાર્ડ

છે. તે દૂર નથી થતી. એ નબળાઈ મોટી છે. ખોટી છે. અરસપરસનો લેહલાવ, હળીમળીને ન ચાલવું એ ભતની કુસંપલાવનાથી આલે ન્યાં ને ત્યાં અપ્રકાશ એવામાં આવે છે. પછી તે સંસ્થાક્રિય હોય કે વ્યક્તિમાં હોય, બધે જ હોય. આજે આપણે સંકટપ કરીએ એ લેહ, એ કુસંપતું વિષ આપણે આપણામાંથી દૂર કરીએ અને આપણી થએલી ભૂલોનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરીને સૌ સાથે હળીમળી બધાંએ, એવી ઈશ્વરને પ્રાર્થના કરું છું.”

એક વિદ્યાર્થી મંડળ.

એમાં આચાર્ય મેશમને બેઠા હતા.

પ્રશ્ન આવ્યો : ‘આચાર્ય, ત્યાગભાવના આપનામાં કયાંથી આવી.’

નંતમસ્તકે, ઈશ્વરપરાયણ બની ચૂકેલા એ બંદાએ જવાબ આપ્યો :

“દેશી વર્ષની વયમાં બાળમસ્તીથી બરેલો શુદ્ધદયાલ હોતો. પ્લેગનો વાર હતો. સમાચાર મળ્યા : ‘માસી પ્લેગમાં પટકાયાં છે. સેવા કરનાર કોઈ પાસે નથી. જરૂર છે એમની પાસે કોઈ બહેનની.’ પુરુષને તો ઇસ્પતાલના કાનુન પ્રમાણે રહેવાની પરવાનગી હતી નાહ. માસા લાચાર હતા. એમણે જ સમાચાર મોકલ્યા.

“કાળના પંજમાં પૂરાવા કોણ તૈયાર હોય ! એવું બલિહત આપવાનું કેને ગયો ? સૌને પોતાનું ઘરભાર, ઇકાકશં ઉંચા, ઉંચે લવ વહાલો હોય છે. કોઈએ તૈયારી બતાવી નહિ. ઉંચે આ તૈયાર થઈ. મંબુરી મળી. સૌ એને રોડેરને વળાવવા આવ્યાં. નાનો શુદ્ધદયાળ ખજ સૌ સેજો હતો. ‘મા માની માટે ભય છે. ખાણી કેમ આવશે ? ક્યારે આવશે ?’ એની એના મનમાં મોટી મૂંઝવણ હતી. એ બોલી શકતો નહિ, ખજ મનની મૂંઝવણનો પારો એનો ચક્રએ જતો હતો. ગાડી આવી. ઇકારાં પાછાં વળતાં હતાં. ‘સાચવીને ઘરે પહોંચાકને.’ આજે ભગ્નામણ કરી. એ ભગ્નામણ બંધે આખરની હતી ! ઈશ્વરને જ બંધે છેલ્લી

બંદી કરી લીધી હોય. તેવી એ હતી. મા મળ બહેનની સલાખ લેવા. મા હતી ખૂબ જ ધાર્મિક ભાવનાના રંજવાળી. ‘ભગવાન મારી લાજ રાખલે. એઈએ તો મારું આયુષ્ય તું ઘટાવી લેજે. પણ જેની સેવા મોટે હું બઈ છું તેને તો તું બચાવી લેજે. મારે ઇકારાં મોટાં છે. ન્યારે એને કાચો પરીવાર છે તેને તું બચાવી લેજે.’

મા પહોંચી બહેનની પાસે. સાચા અંતઃકરણથી મેવા કરી. મુલ્યુદેવે શિમાર બહેનને મુક્ત કરી. સેવાયે આવેલી બહેનને સ્વીકારી લીધી.”

આચાર્ય મૂગમ રહ્યા. હૃદયમાં હતો કોઈ સંચાર. તેવા ભારે તેમનાં નેત્રો સજળ થયાં.

(ત્યામની ભાવના આ ઘટનામાંથી જન્મી હશે. અને તેના સંસ્કારની ઘેરી છાપ એમના લખનાના પોતમાં આમાંથી જ રંગાઈ હશે. પ્રશ્નનો જવાબ આ હતો.

પ્રમાભાઈ હોલ.

તા. ૭ મી ઓગસ્ટ.

વિશ્વકવિ શુદ્ધદેવ સ્વીન્ક્રતાય કાકુરની પ્રવચનતિથિ

પ્રસંગ (અતિ અતિ) મહાન શુદ્ધદેવની સમીપ-સાન્નિધ્યમાં રહેલા હોય. શુદ્ધદેવના યોગ જેણે ઝીલ્યા હોય, શુદ્ધદેવના સંવેદનો સમજવા જેવી પ્રજ્ઞા જે પામ્યા હોય તેવા તે પૂ મસ્તિકાલને બાળે આવે છે કંઈક શુદ્ધદેવ સંદેશ સંભળાવવાનું. સૌ એકતાન થાય છે.

બાઉલ કંઠે વાણીધાર શરૂ થાય છે :

“તેમના સાહિત્ય સર્જન દ્વારા તેમના અત્માની આપણને ઝાંખી મળી છે. આજે પ્રાયશ્ચિત્તનો દિન છે. મહાન પુરુષ આપણને પ્રગતિના રાહ ઉપર લઈ લય છે તેને આપણે માન આપીને અસ્પૃશ્ય રાખીએ છીએ. માન આપીને સંપૂર્ણ થવું સહેલું છે. પણ તેમાં આપણે આપણી જાતને છેતરીએ છીએ.

“આનંદ એ બળવડ ગીજ નથી. એ તો અંતર

તું' ધન છે. જ્યાં સુધી સર્જન નહિ કરેશો, ત્યાં સુધી મનનો આરામ નહિ પામશો.

શુરુદેવ, સાચી પ્રજ્ઞા જિ અમે તમને આપી નથી.

મહાપુરુષોને માન આપીએ. તેમના જેવાં કાવેશી કરીને.

જે જીવનમાં creative touch નથી, તે જીવન સ્થગનવત્ છે."

"પૂર્ણતાનાં દર્શન સૌંદર્યદ્વારા જીવનમાં ઉતારીને શુરુદેવ સાહિત્યસર્જન કરી શક્યા. તે બ્યક્તિ સુંદર છે જે પુણ્ય થાય છે પવિત્રતા દ્વારા. પવિત્રતા પારસમણિ છે જેનું જીવન એવી રીતે પુણ્યશાળી ધરતું છે, તેનામાં માણસમાં બધાબર ખીલી જાડે છે.

પ્રયત્ન અને કૃતિશુ' કે અમે અમારી માણસ સાધનું પુણ્ય સુવાસિત રહે અમારી માણસાધનો દીવે ઉજાવવા રહે."

(બી. ટી. કોવેજની વિદ્યાર્થીનીઓ સાથે)

કવિવર કહેતા મને મુક્તિ નથી જોઈતી. તેથી તેઓ કહાપિ સમાજથી પર કે અળગા નથી રહ્યા. સમાજને ઊંડાવાથી મુક્તિ મળતી નથી પણ સમાજમાં બળી જવાથી એકરૂપ શરૂને જીવન જીવવાથી જ મુક્તિ મળે છે.

"આ જગતમાં રહીને કર્તવ્ય કરતાં તેના (ઈશ્વરના) દર્શન કરીને મુક્તિ મેળવીશ."

વિદ્યાર્થીઓ, આજે તમે કેળવણી વિદ્યાપીઠમાં પામી રહ્યા છો, તે દ્વારા તમને કવિવરની દૃષ્ટિ મળી રહે તે જ મારી પ્રાર્થના છે.

બાપુજી બારત માટે કયું સ્વપ્ન સેવી ગયા? કો-ઓપરેટીવ કોમનવેલ્થ, કુ ખ અને સુખમાં સમાનધર્મતા, સમતાનું કલ્યાણ, સમજાણી ઉન્નતિ, અને વિકાસ, સુખ આત્માથી બધાની સાથે હળી-

મળીને રહેવું, કામ કરવું, બધાનું કલ્યાણ તે માત્ર કલ્યાણ, આ બાપુજીનું સ્વપ્ન હતું. આ કામ એક દિવસનું નથી. પરંતુ જીવવાની સાધના છે.

"કવિવર ટાંગોર વિશ્વકવિ કેમ બન્યા? તેની પાછળ તેમની ચોટી સાધના હતી.

કાઈ કહે છે કે તે કવિ છે માટે તેઓ કદાપી શકે પરંતુ એ કદાપી મુજબ તેઓ જીવી ગયા તેનો પુરાવા છે.

શુરુદેવનું આધ્યાત્મિક જીવન સાધનાના મુત્યથી શરૂ થયું.

કવિવર કહેતા હું' દરદોળ અનંત આકાશ તરફ જોઈ છું અને જ્યોતિના પુષ્પો નિહાળું છું. આ જ્યોતિ પુષ્પો કહે છે કે અમે વર્ષોથી પ્રકાશ આપતા આવ્યાં છીએ. પ્રાર્થના, સાધના, કવિતા વગેરે જીવનનો દીવો પ્રગટાવવાનો પ્રયત્ન છે.

સાધના મંત્રનો અર્થ જીવનનો દીવો પ્રગટાવવાનો છે

જીવન કેવી રીતે જીવવું? તે શીખવા માટે જ શુરુદેવો છે, વિદ્યાર્થીઓ.

બહારની સફાઈ અને અંદરની સફાઈ એ ગાંધીજીનો સિદ્ધાન્ત સાથે છે. લોકો માને કે બહારથી સુંદર અને સાફ અને અંદરથી ગંદ' હોય તો પણ આજે. પણ મહાત્માઓ કહે છે કે બહાર અને અંદરની સફાઈ સિદ્ધાન્તો બાજુ છે. આ વસ્તુ આજની સિદ્ધાન્ત સંસ્થાઓ ઘણીએ વાર જૂની બદલ છે."

(શુશ્રુષાત વિદ્યાર્થીના વિદ્યાર્થીઓ સાથેના અવગનમાંથી દેકારેના સાર)

નોંધ:

પુણ્યતિથિઓ ઉજવવાના પ્રસંગે જ પુણ્યશાળી વડિલ પુરુષોનું આગમન ખરેખર મુલ્યક થઈ પડે છે. પ્રસંગની પવિત્રતા, મહત્તા, અવગતામાં જોર વધારો થાય છે. પ્રસંગ દીપી જાડે છે. મંગલ બને છે. આશાજનું આગમન એવું જ થઈ પડે છે. —વિ.)

[સુંદર કથાઓ]

મહામહા પદ્મગુપ્તે પોતાઈ સમગ્ર જીવન આરણ્ય ભેટાની ઉન્નતિ માટે અર્પણ કરી દીધું હતું. એમણે પોતાના જીવનમાં એકમાત્રમને કષ્ટ સ્થાન આપ્યું ન હતું, તેમ જ ધનસંપત્તિની પણ તે કશી પરવા કરતા નહિ.

એક વખતે તેમને રાત્રે એક કાંધુ અને ગાંડો ગરિલાઓ સાદરી પર સુરાઈ બંધુ સુરારે ઊઠ્યા ત્યારે એમના આખા શરીર ઉપર એ સાદરીની ગાંડો અને તાણાવાણાની નિશાનીઓ ચર્ચ ગઈ હતી.

એને એ જોઈ એમનો એક મિત્ર બોલી બોલ્યો :

‘અરે અસ્વાહના પદ્મગુપ્ત! આ વધારી તો આપને માટે બહુ કાંધુ નીકળી લાગે છે. આપે મને સડેજ કષ્ટ હોત તો આપને સુંદર મજાની સુવાળી પધારી કરી આપત. મને એવી બહુ આનંદ થાત.’

એટલે પદ્મગુપ્તે એને કહ્યું, ‘મારે માટે સુવાળી પધારી ન હોય, કારણ કે તે જગતમાં એક કામ કરવાને આપ્યો છું. મારા શરીરને આરામની જરૂર પડે છે ત્યારે આરામ આપી દઉં છું. મુસાફરીમાં આપણે જગતને વખતે ધોડાને જે ઘડી ઝાડની બાધામાં બાધી લઈએ છીએ અને ધોડાને આરામ મળી બધા એટલે તરત પાછી મુસાફરી શરૂ કરી દઈએ છીએ એમ બધું, હું પણ કરી લઉં છું.’

‘હું તો જગતમાં એક કામ કરવાને આપ્યો છું.’ પદ્મગુપ્તે વ્યાખ્યાન કર્યું. એમનું મહાન જીવન આઠકું બધું સાદું હતું તે આ કારણે. એમણે પોતે જીવનમાં જે કામ કરીકાર્યું તેમાં તેમને શ્રદ્ધા હતી. એ આખી આરામ પ્રત્યની ઉન્નતિ કરવા માગતા હતા. એમને પછી એકમાત્રમને જરાએ વિચાર આવતો ન હતો. એમનું હૃદય ધણી ધણી ઉત્તમ બાળનાઓમાં રથી રહ્યું હતું.

અહીં હવે એક અજગરતાની વસ્તી આવીએ છીએ, એમાંથી તમને મગમગે કે નરે મનુષ્યનું મન

તંદુરસ્ત હોય છે તેને સાદા જીવનમાં એટલી તૃપ્તિ મળે છે તેટલી બીજી કોઈ વસ્તુમાંથી મળતી નથી.

મૈત્રન કરીને એક કાલ્ય ભતિની છેડકરી હતી. એનું બાળપણ તો રણની અંદર તંબુઓમાં વીત્યું હતું. એ મોટી ઉમરની ચર્ચાએ તેને ખરીદ આપવા સાથે પરણાવવામાં આવી. ખરીદ તો મહા ધનવાન હતો, એને ત્યાં અનેક ગુલામો, દાસદાસીઓ હતાં. પણ આ બધું હોવા છતાં મૈત્રનને ખરીદની સાથેના જીવનમાં કશો આનંદ પડતો ન હતો. એની આસપાસ એકમાત્રમ અને આનંદવિનોદની જરૂર સામગ્રી ભરી દીધી હતી છતાં એનાં મનને શાંતિ ન હતી. એવી સ્થિતિમાં એ એકથી પડતી ત્યારે ધણી વાર તે તેણે પોતાની આરામ બાધામાં રહેતું આવું એક ગીત ગાય કંઠથી માસ કરતી :

કે હાંદના તે વાજતણા બાળના છુદે,

મને લાગે રૂઠો,

એલ્યા રાજનાં ચીર રંગરંગનાં દે,

નહીં લાગે રૂઠો.

કે રણમાં તાણેલ મારા તંબુ છુદે,

મને લાગે મીઠો,

એલ્યા રાજના મહેલતણા એરડા દે,

નહીં લાગે મીઠો.

પેલા છાવણીમાં ઠંકલા વછેરા છુદે,

લતા નેવા નેવા,

એલ્યા રાજના ઘોડલા શણગારિયા દે,

નહીં નેવા નેવા.

પેલાં બસતાં અબલધવાને ફૂતરાં છુદે,

એતો મુજબાં ગમે,

એલ્યા રાજના સંતરીનાં રણશિંગાં દે,

એ ના મુજબાં ગમે.

એક વાર ખરીદના સાંભળવામાં આ ગીત આવી ગયું અને તેણે મૈત્રનને પોતાને ત્યાંથી રવાના કરી દીધી. આ ગીતની જનારનારી એ કવિને તો એવી બહુ આનંદ

થયેલ તે પાછી પોતાની જાતિમાં પહેલી ગઈ. હવે એને પેલા મહેલમાંથી સુકિત મળી ગઈ હતી. એ જગ ઝાટા કરતા મહેલે એના જીવનને તો મૂંઝવણી દીધું હતું. એ હવે ફરી એવાનો નથી એ વાતથી તેને બહુ આનંદ થઈ રહ્યો.

✽

હવે તો જગતના બધા જ દેશોમાં સૌ ડોમને એ વાત સમજવા લાગી છે કે બહારના મિત્રો ડોમદમાં અને મોઝીઓ કરતાં સારાઈ ભરેલું જીવન વધારે ઉત્તમ વસ્તુ છે.

હવે જે લોકોની પાસે ખરચાણ ચીજો ખરીદવા મોટીની સાધનમંપતિ છે તેમને થવા લાગ્યું છે કે આપણા પૈસાની કોઈ વધુ સારો ઉપયોગ થઈ શકે છે. અને એવા માણસોની સંખ્યા દિન પ્રતિદિન વધી રહી છે. એ લોકો પોતે જે મોટી મસાનેદાર વાનીઓ જમતા હતા તેને બદલે હવે વધારે આરોગ્યપ્રદ અને તેવા ખોરાક લેવા લાગ્યા છે. પોતાનાં મકાનોમાં એ લોકો હવે ખાલી ફોખાને ખાતર કાઢતી પશુ નોકરો ફેરીચરના ખડકલા કરતા નથી, એને બદલે તેઓ સાદી અને સુકુચિત્વાળી વસ્તુઓ વાપરી રહ્યા છે.

આપણે જોઈએ છીએ કે માનવ જાતિના ક્રિતિ લાસમાં જે જે ઉત્તમ અને સમર્થ પુરુષો માનવ જીવનની પ્રગતિમાં મોટા ફાલો આપી ગયા છે. તેમનું જીવન શાંત અને સરળ રીતનું જ રહેતું છે. એવા જીવનને લીધે તેઓ પોતાના સરીતર આરોગ્ય મારી રીતે સાચવી શક્યા છે અને એવા સરીતર દારો તેમજ માનવ જાતિના કલ્યાણ માટે સક્રિય રીતે કામ કરતામાં પોતાનો ફાલો આપી શક્યા છે અને એવા લોકોનું દરજ્જા એકદિન, જગતના જે જે લોકો. પોતાની આસપાસ સર્વજિનના નિરચક દમવા જગતીને જોડા છે, અને એવા પોતાના નોકર આકરો, પોતાનાં કપડાં વસ્ત્રો અને ફરનીયર વગેરેનાં ફાલ જતીને રહેતા હોય છે તેમને પોતાને ચારે બરર હોમો સરમ થવાની છે.

તમે એક બાજુ જો રોકરો કરો તો તે ખીજ ગાજ પાડો કરીને જ કરી છો. એ જ્યારે ડોમ માણસ ધન-વત જનનો દોષ તારે તે થવું 'પર' ખીજ અનેકોને

મરીજ જમનીને જ એ કરી શકતો હોય છે. એટલે જે માણસોને પોતાનો સમય અને યુદ્ધિ અને પૈસા તદ્દન નકાળી વસ્તુઓમાં વેડી ન નાખવાં જોઈએ એવું સમજવા જેટલી શક્તિ છે તે લોકોને માટે આ જગતમાં કશું કશું મહેન, સરસ અને ઉપયોગી કાર્યો કરવાનાં પડવા છે.

સંત ક્રાન્સિસ બ્રાહ્મણ જીવનના એક મહાન મંત્ર દર્શાવ્યો ગયા. તેઓ જે કાંઈ ઉપદેશ કરતા તે પૈસાને ખાતર નહિ કરતા એમનું જીવન સાદું હતું. પોતાના સહજોષ તેમ જ દર્યાવ દાસ લોકોને સન્માન જે વાળી રહ્યા છે એ જ તેમને મટે જીવનની કુતાઈતા હતી. એમને લોકો જે કાંઈ વાપી જતા તેમાંથી તેઓ પોતાનો નિર્વાહ ચલાવી લેતા અને સતોષમાં રહેતા.

એક દિવસે તેઓ અને તેમનો મિત્ર માનેઓ એક ગામમાંથી પસાર થઈ રહ્યા હતા ત્યારે નિશા મારવા માટે તેઓ જુદી જુદી સેરીઓમાં ચાલવા ગયા. માટેઓ આસો કીચો અને મુઠર દેખાવના હતા, અને સંત ક્રાન્સિસ તો ત્રીયાં અને સાધારણ દેખાવના હતા. એટલે એક નરસી માટેઓને ખૂબ નિશા મળી અને સંત ક્રાન્સિસને તો થોડુંક અમથું જ મળ્યું.

એ પછી બન્ને જણ ગામ બહાર ગયા અને એક યોગજ્ઞા પાણીના ઝરા પાસે એક મોટી સિંચા ઉપર બેઠા અને પોતાને મહેતી નિશા બેઠી કરીને ખાવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા.

નિશામાં આરેલી વસ્તુએ જોઈને સંત ક્રાન્સિસ તો આનંદમાં આવીને મોતી થીકા, 'અરે ભાઈ, આવી સરસ મિજ્યાની મટે આપણે તે કંઈ લાયક છીએ!'

એટલે માટેઓએ મથું, 'વાત તો સાચી છે, પરંતુ આ પાણી થોડા કુકરમોતે તે કંઈ મિજ્યાની કહે નાવતું અને વળી આપણી પાસે છરી મોટી મ્યાં છે, રેખન કયા છે, પાવરણું કયા છે, તોકર આકર કયાં છે?' ત્યારે સંત ક્રાન્સિસે જવાબ આપ્યો, 'જાણ શાઈ તમને જુલ લાગી હોય ત્યારે ખાવા માટે સારી રોટી મથે અને તરસ લાગી હોય ત્યારે યોગજ્ઞા ઝરણામાંથી પીવડે રૂકું' પાણી મથે એ જ છું' મિજ્યાની નથી!'

એક, આ વાતોમાંથી એમ તો અથ નથી જ

કાશ્વતો કે ગરીબ સોજોએ સંધ્યામાં પોતાની ગરીબ રિયતિમાં જ સંતોષ માની લેતા જોઈએ. પણ એમાંથી એટલું તો જણાય છે જ કે, તમારી, પાસે અને ઝાઝી સાધનસંપત્તિ ન હોય કે પછી બાહ્ય ઝંકારની ધન હોવા ન હોય તો પણ તમારો આત્મા અને હૃદય રિયતિમાં રહેતો હશે તો તેને લીધે તમારું જીવન ઉમદા બનશે અને એ જીવનમાં આનંદ પ્રગટે, અને એને લીધે તમને જે તપિત મળશે તેમાં પછી પેલી સાધનસંપત્તિની ખેટ તમને લેશ પણ નહિ લાગશે.

*

અને એક વાત તો ચોક્કસ છે જ કે સાદું જીવન કદી પણ કોઈને દાનિકાર નીવડતું નથી. પણ આ આપણે મોજશીખના કે ધર્મી સાધનસંપત્તિવાળા જીવનને માટે કહી શકતા નથી. ક્યું ખરું તો એમ જ બનતું હોય છે કે જે જે વસ્તુઓ જીવન માટે કોઈ જરૂરી હોતી નથી તે માણસને હાની કરતી જ દેાય છે.

અખ્યાત મોગલ બાદશાહ અકબરે રાખ્ય કરતા હતા ત્યારે આમાંમાં બનારસીદાસ નામના એક જેન સંત રહેતા હતા. એક દિવસ અકબરે તેમને પોતાના મહેલમાં આમંત્રણ આપ્યું અને કહ્યું કે, 'હે સંત ખરેખર, આપણું ઉત્તમ જીવન જોઈને મને ધણી આનંદ થાય છે. તો આપને જે કોઈ ભોઈતું હોય તે માંગી. આપની કમળા કું પૂરી પાડીશ.'

'જગવાન મને મારે જોઈતું હોય છે તેના કરતાં પણ વધારે આપી રહ્યા છે.' સતે જવાબ વાળ્યો.

'તો પણ આપ કોઈક તો માંગો જ.' અકબરે ગામડું કર્યું.

'તો કું એટલું માગું છું કે આપ મને હવે ફરીથી કદી પણ આપના મહેલમાં મોલાવશો નહિ. મારે માંગે સમય પ્રશુએ મને જે કામ સોંપ્યું છે તેમાં જ આપણે એવી મારી કમળા છે.'

'ભને, આપની કમળા મુજબ મરી.' અકબરે કહ્યું.

'પણ હવે મારે આપની પાસે એક વસ્તુ માગવી છે.'

'મોલો મદદાજી!'

'તો આપ મને થોડી સારી સલાહ આપો. જોને કું રમરણમાં રાખીશ અને તેનો અભય કરીશ.'

બનારસીદાસે થોડી વાર વિચાર કર્યો અને પછી કહ્યું, 'તો તમે આ વાતનો હમેશાં ખ્યાલ રાખોને કે તમારું બોજન હમેશાં શુદ્ધ અને આંગેઝાન આપે તેવું હોય. અને ખાસ તો સાતને વખતે તમારા બોજનમાં જે માંસ અને પીણું હોય તેની ખાસ સંજાણ રાખોને.'

'આપની -આ સલાહ કું કદી નહિ ખૂનું.' અકબરે કહ્યું.

બનારસીદાસને ઉપદેશ ખરેખર ધણો સરસ અને સાચો હતો કેમકે તમારી ખાવા પીવાની ટેવો જો સારી હશે તો તમારું શરીર પણ તંદુરસ્ત રહેશે અને એવું શરીર તે એક શુદ્ધ મન અને પ્રાણને વસવા મરિતું થોડું અદિર પણ બનશે.

હવે એમ બન્યું કે જે દિવસે આ સંત અકબરે બાદશાહને મળવા આવેલા તે રોજનો દિવસ હતો અને બાદશાહ મધ્યરાત્ર પછી ધણી મોડેથી જમવાના હતા. રાજમહેલના સ્તોમ્યાઓએ તો સમી સાંજથી બધી સ્તોમ્યાં તૈયાર કરીને સોનાચાંદીના વાસણોમાં ભરી રાખી હતી અને રાત્રે પૂરેલા થાય તેની રહ જોતા જોડા હતા.

બાદશાહ બોજન કરવાને બાળ્યા ત્યારે રાત તો હજી માત્ર જ હતી. આખા દિવસના ઉપવાસ પછી રાત્રીનું મન બોજન કરવાને બહુ જ આગુર ચર્ક મધું હતું પણ તે જમવાનું સહ કરે છે ત્યાં તો બનારસીદાસના વચનો તેમને યાદ આવ્યા, 'તમારા બોજનમાં જે માંસ અને પીણું હોય તેની ખાસ સંજાણ રાખોને.' એટલે એમણે પોતાની સામે મુકાપેલા માગ ઉપર ઝીંકું વટથી નજર નાખી અને એવું કે ત્યાં તો બધા પેરાક ઉપર લાવ લાવ ફીડીએ ફેરી વથેલી છે. સ્તોમ્યાઓએ આમ કમળા તો ઘણી જ રાખી હતી છતાં આ ફીડીએ રાજના કાળમાં કાબલ ચર્ક મરફ હતી અને મધું બગાડી ચૂક્યું હતું.

અકબરે બોજન પાછું મોકલી દીધું અને સતે કરેલો ઉપદેશ કેવો તો મહત્વનો હતો એ વાતની યાદ તેમના મન પર જરૂર અંકાઈ ગઈ.

તમે એટલું તો સમજી ગયા હશે જ કે બનારસીદાસે અકબરને કોઈ આત્મ લાલ ફીડીએની સામે જ ચેતવણી નહોતી આપી, એમણે તો બોજનમાંની જે જે

વસ્તુઓ સરીર તથા મનને હાનિ કરે તેવી હોય તે
ખાધાની સામે એવળી આપી હતી.

આવળી મોટાં મોંઝાના રોગો તો હાનિકારક ખોરા
કમાંથી જ થતા હોય ■

જે લોકો સરીરને નુકસાન કરે તેવી ખાત્રી પીણીની
વસ્તુઓ ભણવી કરીને વેચતા હોય છે તેઓ ખરેખર
પોતાના માનવ બધુઓનો ભય કરે એનો કરી રહ્યા હોય
છે. અને જે ખોરાક એળસેળવાયો હોય અથવા તે
ખગડી ગયેલો હોય તે જ માત્ર નુકસાનકારક હોય છે
કેવું નથી જે જે ખોરાક ખાતાથી સરીરને ઠોઠું થયું
રીતે નુકસાન થતું હોય છે તે બધો જ ખોરાક હાનિ
કારક છે

■

આ પછી વાર્તામાં એ આવતું નથી કે અકબરને
એના પીણાના ખાવામાં કોઈએ દેખાડે હતી કે નહિ
પણ મનારસાહેબે ખાદ્યપાનને એના પીણાને વિષે પડુ
સમાજ રાખવાનું તે કમું હતું જ

મેંડી પીણાના ખાતા વિષે પણ સમાજવાળા જેવું
તો હોય છે જ, આવા ખાવાઓ એવામાં તો બહુ
અનકાર હોય છે અને એમની અહરના પીણા ઉત્તમ
હોય છે તેમ જ આનંદદાયક પણ હોય છે અને ખતા એ
ખાવા માણસને માટે તો અત્યંત જરૂર હોય છે - ખાત્રી
રીતના ખાવાઓમાં સૌથી પહેલો ખાત્રી તો દારૂનો છે

મહમ્મદ પશ્ચિમી લોકોને શીખવ્યું હતું કે જુવાર
રમણે અને દારૂ પીવે તે પાપ છે અને જે લોકોને કુરાન
તથા હાકિમ છે તેઓ જુવાર અને દારૂ પીવે હોડી દબા
પોતાનું કલ્યાણ સાધે છે.

પણ જુવાર લોકોને હળવી રીતના માદક પીણા
પીવામાં કમું નુકસાન દેખાતું નથી આપણે એ લોકોના
અભિપ્રાયને ધટવું માન તો જરૂર આવેલું પણ ખતા
એ લોકો એમ તો કહી નહિ જ કરે કે દારૂ ન પીવે
એમાં ખૂબ થાય છે

એવું કેટલાક લોકો એમ માનતા હોય છે કે દારૂ
પીવે એ ખોટું જ છે - તો કેટલાક લોકોને આપી જી-૧૬
એમાં નુકસાન નથી દેખાતું - પણ જગતમાં એવું કહે
નાર તો કેટલું જ નહિ નીકળે કે દારૂ ન પીવે એ જીવ

છે આમ દારૂ પીવાથી લાજ છે કે નથી એ ખાત્રીમાં
વાંદેવિવાંદ કરી શકાય છે પણ એવું કહેનાર તો કેટલું
નહિ નીકળે કે દારૂ નહિ પીવે તો નુકસાન થશે અને
કાઈ નહિ તો એક ગાનવત્તાં ચી કેઈ જરૂર એકમત
થશે કે દારૂ ન પીવાથી કેમની જગત લે થાય છે જ.

દરેક દેશમાં મદ્યવાન સંવેદ અથવા તો મદ્યવાન
નિષેધ કરવા માટેના મંડળો આવેલા છે અને એવા
મંડળોના સભ્યો પોતે આવા પીણા ન પીવાની પ્રતિજ્ઞા
લેતા હોય છે કેટલાક ઇશ્વરેશ્વર તો દારૂના વેચાણ ઉપર
પણ પ્રતિબંધ મુકવામાં આવેલો હોય છે

આથી ઉંડવું જગતમાં એવા રચયો આવેલા છે કે ત્યાં
પહેલા દારૂના ઉપયોગની લોકોને લગભગ કરી જ ખબર
ન હતી ત્યાં દારૂનો વપરાશ ફેલાવા લાગ્યો છે દાખલા
તરીકે હિન્દુસ્તાન એવા દેશમાં પડેલા અનેક સૈંકા હમી
લોકો સંપર્કે જીવન માળખા હતા ત્યાં દારૂ પ્રવેશ પામી
ગયો છે અને આ દારૂ તો પુરાણમાં આવના રાક્ષસ
કરના પણ વધારે ભય કર રાક્ષસ છે કદાચ આવાના
રાક્ષસો તો માત્ર સરીરને જ હાનિ પહોંચાડી શકતા
હતા પણ આ દારૂમાં તો માણસની વિચાર શક્તિના
નાશ કરી નાખવાની વેધ જ આવે થતા બળને હણી
નાખવાની શક્તિ પણ રહેતી છે

દારૂ પ્રથમ તો માણસના સરીરનો નાશ કરી નાખે
છે અને પછીથી એ દારૂના વ્યસની માણસને જે બાળકો
થતા હોય છે તેમને પણ હાનિ પહોંચાડે છે સરીરનો
નાશ કર્યા પછી દારૂ વ્યસની શુદ્ધિનો નાશ કરી દે છે
અને પછી જે લોકોએ માનવ ભૂતિની સેવા કરતી
એકેએકે તેમને તે પોતાના મુશ્કેલી બનાવી મે છે

અને માનવ ભૂતિની સેવા કરતી એ તો આપણા
પ્રત્યેક અનુભવી ધર્મ છે આપણે જો આપણા મોગાને
લીધે કે પીણાને લીધે આપણું સરીર અને મનનો વિનાશ
કરી નાખીશું તો પછી આપણે માનવ ભૂતિના સાચા
સેવક નથી થકવતા નથી આપણે ભાગે આવેલું કાલું
પાર પાડી થકવતા નથી.

એક સૈનિક હોય અને તેમાં હિંમતવાર એ ભાગી
અથવા હોય તો તેણે કરી થકવતો છે એક વહાણ
પછી હોય પણ તેમાં વહાણનો ઘમ મુઠી ગયો તોય

અથવા એક યોગસદસર મેલ અને તેનો મોઢો વગડાતો રેલ તો તેની રેલી દસા યજ્ઞ અને એવી જ રીતે માણસે પણ ને પોતાની કિંમતી સક્રિયતા સુમારી લીધી અને તો તે પણ પત્રી જીવનમાં શું કરી શકવાનો છે?

આવા મનુષ્ય તે પત્રી પચુના કરતા પચુ દીન છે. પચુ એટલું તો કરે જ છે કે એ પોતાને નુકસાન કરે એવી કાંઈ વસ્તુ ખાતું તો નથી જ તેમ જ ખીલું પણ નથી જ.

શોમનો એક વળિસ નામે કવિ વર્ધ ગયો. એને ખેતરોમાં રહેવાનું બધું ગમતું હતું. એ જ્યારે બળવાન બળદોને ખેતરમાં દળ એડતા જોતા ત્યારે એ બળદો તરફ એને ખૂબ જ ભાવ જીભરાતો. એા દળ ખેત્યાદું ભય એની પાછળ પોતે માસ પાંચો ભય અને એમાં પછી કેવું કેવું ધાન ભીંગે, અને, આ બળદ તે કેવા ધિંમ્મ છે, એના સ્નાયુઓ કેવા તો સશક્ત છે, અને આખું જે વરસ એ કેવું તો ભારે કષ્ટ કામ કર્યું ભય છે.

એ કઈ દાદ પાતો નથી કે મરી મસાલાવાળા

ભોજન બમતો નથી. વૃદ્ધસે એક કવિતામાં લખ્યું છે: 'એ તો કુદરતે ઉગાડેલું ધાસ ખાખ છે. ખેળખળ વહેતી નદીઓનું કે નિર્માણ ક્રમાંતું પાણી પીએ છે. એને કાંઈ ચિંતા આવી એની નિદ્રાનો ભંગ કરતી નથી'

તો તમારા ખાવાપીવામાં તમે સંયમ રાખતા યાજો અને તમે બળવાન બનશો.

તમને કેઈ એવા આશીર્વાદ આપે કે, તમે કુખળા યર્ધ ગયો.' તો તો તમને બરેર માફું જ લાગે ને!

એટલે માણસ પોતાના ખાવાપીવામાં બે સંયમ રાખશે તો તેથી ને સ્વસ્થ માણસ હશે તેની સક્રિયતા ખૂબ જ વધારે થશે અને ને અચકા હશે તેની શક્તિ જળવર્ધ રહેશે.

ખનારસીદાસના બોધવૃત્તોના હંમેશા સ્મરણમાં રાખો:

'તમારા લોભન થાળ સમાલો,
તમારો માથાવળો કાઢ ખાલો.'
(‘માલદસિયા’)

ખારાખાતુ

વાર્ષિક લવાજમ દેવમાં રૂપિયા ૧, પરદેસ માટે સિલિંગ ૧૨. લવાજમ મનીઓ દરદા કાપીલમને સરનામે મોકલવું. અગમ અકથી જ ગ્રહકો નોધાય છે. દર માસની ખારથી તારીખે બાંકે પોસ્ટ થાય છે. પત્રવ્યવહારમાં માલકે નવર અવરુપ લખવો.

‘ખારાખાતુ’ કાર્યાલય, રૂપાવતન, જૂનાગઢ

સુખઈમાં લવાજમ ભરવાનું સ્થળ: શાંતિલાલ ગામી: કપ, નહેરુ રોડ, વિલેપારદે (પૂર્વ)

[‘ખારાખાતુ’માં વપરાયેલા ઠામચીટ રૂપાવતન ટાપકામળ કેન્દ્રમાં બનેલા છે.]

મનુક્રમશિકા		૧૨ અપ્રેલ ૧૯૬૦	
		પૃષ્ઠ	પૃષ્ઠ
૧ માધીદકીનના મળતરલો	તનસુખ બટ ૧	૧ આવા દવા ખાતુ ‘દુર્મ્મ’ ૧૨
૨ મીરાંના બળનો	વિમળા પટેલ ૪	૭ કોલકર્મના: અભિધરાધના	... દે. વા. ગે. ૧૪
૩ હિંચર સત્યમય છે ચોજેશ્વર ૭	૮ આપાછી વાતો	... વિમળા પટેલ ૧૭
૪ સાચું પ્રાચિન	... ચિતરંજન દે.રામ ૯	૯ સાદું જીવન	... માતાજી ૨૦
૫ દેવના દર્શને	... કિશોર લી. પારેખ ૧૧	૧૦ મુક્તી	... તનસુખ બટ: કવર પેલ ૨

પ્રકાશક અને મુદ્રક: મીરન મીલી-રૂપાવતન મુદ્રણાલય-જૂનાગઢ

રૂપાયતન પ્રકાશન

જૂનાગઢ

આવા હતા બાપુ-૧ રૂ. ૩ દરેકના	૦-૫૦,
ગાંધી-ગુરુ	..	૧-૨૫
ગીતાંજલિ એક અધ્યયન	૧-૨૫
અટલાહના બંદાઓ	..	૦-૩૭
મેરતીની પળોમાં	..	૦-૭૫
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા	...	૦-૨૦
ગુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા	..	૦-૨૦
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા (૭પાય છે)		
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા	૧૧
શ્રી રામદાસ માથે જીવનયાત્રા	૧૧
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા	૧૧
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા	૧૧
આવા હતા બાપુ-૪	૧૧

અથવા એક ઘોડેસવાર હોય અને તેનો ઘોડો લગ્નગાથો
 હોય તો તેની, કેવી દશા થશે? અને એવી જ રીતે
 માણસે પણ જો પોતાની કિંમતી શક્તિનો ગુમાવી નથી
 તો તે પણ પત્રી જીવનમાં શું કરી શકવાનો છે?

આવો મનુષ્ય તો પત્રી પછાતા કરતાં જલ્દી છે.
 પછી એટલું તો કરે જ છે કે એ પોતાને નુકસાન કરે એવી
 કોઈ વસ્તુ ખાતું તો નથી જ તેમ જ પીતું પણ નથી જ.

શમનો એક વળિયું નામે કવિ થઈ ગયો. એને
 ખેતરોમાં રહેવાનું બહુ ગમતું હતું. એ બ્યારે બળવાન
 બળકોને ખેતરમાં હળ ખેડતા જોતા ત્યારે એ બળકો
 તરફ એને ખૂબ જ આવ બિહારતો. એા હળ ખેડવાનું
 જમ એની પાછળ પેતા સાસ પડ્યો જાય અને એમાં
 પછી કેટલું કેટલું ધાન ભીસે, અને, આ બળકો તે કેવા પિંગા
 છે, એના સાચાં એવા તો સચકત છે, અને આપુ જે
 વરસ એ કેવું તો બારે કાઠું કામ કર્યું જાય છે.

એ કંઈ દાર ખોતો નથી કે મરી મસાલાવાળા

બોજન બમતો નથી. વૃદ્ધોએ એક કવિતામાં લખ્યું
 છે: 'એ તો કુદરતે હિંમતેયું' ધાસ ખાંધ છે. બોજખંજ
 વહેલી નહીં જાનું કે નિર્મળ - અરાતું પાણી પીએ છે
 એને કોઈ ચિંતા આવી એની નિદ્રાનો ભંગ કરતી નથી.

તો તમારા ખાવાપીવામાં તમે સંયમ રાખતા
 યાઓ અને તમે બળવાન બનશો.

તમને કોઈ એવા આસીર્વાદ આપે કે, તમે કૃતબા
 થઈ અઓ.' તો તો તમને જરૂર મારું જ લાગે તે

એટલે માણસ પોતાના ખાવાપીવામાં જો સંયમ
 રાખશે તો તેની જે સચકત માણસ હશે તેની શક્તિમાં
 ખૂબ જ વધારો થશે અને જે અચકત હશે તેની શક્તિ
 જળવાઈ રહેશે.

જનરલીસરનાં બોધવચનો હંમેશાં સ્મરણમાં રાખો:

'તમારા બોજન ધાળ સમાજો,
 તમારા સાચવજો બાઈ ખ્યાલો.'
 ('ખાલકશિખા')

ખ્યારાખ્યાપુ

વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂપિયા ૬, ખરેલ મટે સિલિંગ ૧૨. લવાજમ મનીએડરથી કાપીસપને
 સરનામે મોકલવું. પ્રથમ અંકથી જ માહકો મોધાય છે. દર મસતી બારમી તારીખે અંક ચોક્ક
 ધાય છે. પત્રવ્યવહારમાં માહક નીચર અવસ્થ લખવો.

'ખ્યારાખ્યાપુ' કાર્યાલય, રૂપાચલન, ભુવનગર

મુ'બદલા લવાજમ બરવાનું રચણ : શાંતિલાલ ગાધી : ૪૫, નહેરુ રોડ, વિદ્યેપારકે (પૂર્વ)

['ખ્યારાખ્યાપુ' માં વપરાયેલા કામગીરી રૂપાચલન લાચકામળ કેન્દ્રમાં બનેલા છે.]

અનુક્રમિકા		૫૪		૧૨ સપ્ટેમ્બર ૧૯૬૦	
		૫૪		૫૪	
૧	માર્કેટિંગના મુળતરવો	તનમુખ બદ	૧	૬ આવા લના ખાપુ 'ફ્રી' ૧૨
૨	મોરનાં બજનો	વિનજા પોલ	૪	૭ કોપવલ્લનાં વ્યક્તિસ્તાપના	.. દે. વા. મે. ૧૫
૩	કૃષિ સત્વમય છે	૮ ગામ્બાજીની વાતો	.. વિનજા પોલ ૧૭
૪	સાચું પ્રાથમિક	.. ચિત્તરજન રૂ. રાગ	૬	૯ સાફ જીવન	.. માતાજી ૨૦
૫	રેવના દર્શન	.. કિશોર લી. પારેખ	૧૧	૧૦ મુક્તકો	.. તનમુખ બદ : ૬૧૨ પેજ ૧

ખાસક અને મુદ્રક : ધીરેન ગાધી • રૂપાચલન મુદ્રણાલય • જુનાગઢ



વેદગેહ કેતા પટે કેતા પાઠપુરાણ;
 ભીતરે જાગી અખનાં, (જિના) પારે પૂજ્યાં વાણ;
 જીયાનીચા ડુંગરા વંચમાં વંધી જો;
 હાલીતલ હરમત વરે, હુક્યા બાજે ભો.
 કે ભારે ગજકાતરે, કે આડે પસતોલ;
 કે ડાહ્યા ચાહ્યા પખે, કિસે કરીએ તોલ?
 અકડ હુઈ હાલે ફકડ, પકડ મુછ દે તાવ;
 જકડ દિયો અઠ ઠાંકી, છકડ ખાઈ પસતાવ.
 માધવ, મોહન માત્યમા, દયા નંદ પરસિદ્ધ;
 વલ્લભ, વિહ્વલ વંકડા, વરસાવો રિધસિદ્ધ.
 જગતશુરુ ન્યા નીપજ્યા, જોડી શુર્જર લોભ
 પાણી કેરો પારખ્યા, (૭૩) જોશે સર જ સોભ.



રૂપાયતનનાં નવાં પ્રકાશનો

આવા હતા બાપુ ભાગ ૪ સ પાદો. ગાંધી ભાઈઓ ૦-૫૦

અને

શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા . .	૦-૨૦
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા .	૦-૨૦
શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
મા આર્નલ્ડમથી માથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫

લેખક : સુરુદયાલ મહિલક

‘રૂપાયતન’ના માલિકાને ચોરસ માફ

રૂપાયતન પ્રકાશન : જૂનાગઢ

અરિયાન

હિન્દુસ્તાનના આનન્દ

જા ૧૩ [૧૨ - આ ટે ૧૨ ૧૯૬૦] અક ૮ મે

હ જે પાઠ ગીત્યા હુ અને
તમે સૌ ગીત્યા એમ ધજ્જુ હુ
તે એ છે કે ગ્રેમ સવોપરી છ
—ગાધીલ



ગાધીલ અને ગુરુદેવની જીવનસાધના નું અનુક્રીસન કરતા ગાધીલ

પ્રેમનો ચિરાગ પ્રગટાવો

દિવાળીના તહેવારની ઉજવણીમાં હાલ દીવાળની રાશની શા મારુ કરવામાં આવે છે તે આપણે સીએ બરાબર સમજી લેવું જોઈએ. રામ અને રાવણ વચ્ચેના યુદ્ધમાં સર્વ દેવી તરવોના



પ્રતિનિધિ રામે સર્વ આસુરી તરવોના પ્રતિનિધિ રાવણને પરાજય આપ્યો. એ વિજયથી રામ-રાજ્યની સ્થાપના થઈ,

છે. વરસને જતે આવતી દિવાળી ઉજવવાનો અધિકાર મળે તેટલા ખાતર આપણે ત્યાં પાછલી આલ્પ કરતા નવી સાલમાં વધારે ફૂડી રીતે આલવાના કસવો લગી વાચી જવાનો નિવાજ છે. દિવાળીની ઉજવણીનો અર્થ પછી એવો થાય કે ઉજવણીમાં ભાગ લેનાર સૌએ પોતપોતાના કસવોનો ચક્રવાતપૂર્વક અમલ કર્યો છે

આહોરાત્રી આજે હિંદમાં સમસાન્ય નથી, તો પછી આપણે દિવાળીની ઉજવણી કય રીતે કરી શકીએ? રામના વિજયની ઉજવણી તેણે જ કરવાની હોય એના દિલમાં રામ વસેલા હોય કેમ કે માણસોના દિલને અથવા આત્માને અજવાળવાને એક ઉન્નર જ સમર્થ છે અને એ અજવાળાની જ ઠિ મત છે.

ટોચેટોળી માણસો જલાલેલા દીવાની એ રાશની એવાને બાય છે પરંતુ આજે આપણને માનુસના દિલમાં પ્રેમનું અજવાળું પ્રગટાવવાની જરૂર છે એવું અજવાળું તમે એ તમારા દિલમાં પ્રગટાવો તો જ આજના દિવસે યુવારજવારી મેળવવાને લાખક ખરો.

... આપણે ત્યાં સર્વ ક્ષયે આલ્પ આવેલા એક રિવાજ તરફ મારે તમારા સૌનું ધ્યાન એવું

ગાંધીજી

જહાર ગમે તેવી ઝગઝગતી રાશની કરી પણ તેનું કોઈ લક્ષણ અંતરમાં ન દેખાતું હોય તો તેના કર્યો અર્થ નથી.

હેવટમાં વિક્રમ મવતના આજના છેલ્લા દિવસે મારે તમને એટલું જ કહેવાનું કે હું તમારા રાણુ છું કે આવતી રાવણી રાફ થતા નેવા વરસમાં તમારા સૌનું અને હિંદનું કામ ફૂડી રીતે ચાલો અને તમે સૌ એકબીજાની અને એકલા હિંદની નહીં પણ હિંદ દ્વારા સારા જગતની મેવા કરવાને સમર્થ થાઓ તેટલા ખાતર તમારા સૌના દિવમાં ઉન્નર પ્રેમનો ચિરાગ પ્રગટાવો.

[દિલી રાવરીમાંથી]

તમારો પ્રેમી મહેન્દ્ર પટેલ

૪૨

અમ તો નિઝવો બનેમા,
ઝાંઠ મહેજી ઘાજ જ
સમરથ સરથ પુરહારી સૌંધવો
સરથ કુધારણ કાજ ॥
ભવમામર સસાર ભવર ભવ
ભાંધે મુમ હો ભઠાજ ॥
નિરખાઈ આધાર ભમત મુરમુર
મુમ બિન હોય અકાજ ॥
મુમ મુમ ભીર કરી ભજનથી
દીનહી શાયજ સમાજ ॥
મીરા સરણ મહી ચરણ પી
ચેજ રમેા મહારાજ ॥

આમાર દાન પરિવા નો ભગત (એકવાર) દિવા ન
મુમ તોમારો શેવ પર્યંત તાકાકે ચાગાઈયા લઈયા
ગઈતે હઈએ

હે પ્રભુ સરથ સક્તિ દિવા સહનકે ઉદાર કરાઈ
તોમાર કાજ એઈ સસાર ભવસાગરે અગતેર મુમિઈ
તરી હે જગતેર શુડ આધાર કીનેર મુમિઈઆધાર
મુમિ બિના સકસ કાગઈ અકાજ હઈયા દાગાય મુમે
મુમે મુમિઈઅકનેર સમામ કર્યા હ સમાજકે મુકિ
દિવા હ

હે મહારાજ, મીરા તોમાર સરથ સર્વથા છે, તોમાર
ચરણે તાકાકે રથાન દાગ્યા

‘હે પ્રાણવદન, એક વાર હાથ ધાલીને
લાજ રાખી છે તો હવે છેક અત લગી નભાવતો
રહેને છોડી ના દેતો

હે પ્રભુ સીના ઉદાર કરવાનું કામ તારું ॥
તારે માટે તો સરજ છે આ ॥ સારંગીની ભવસાગર
માથી પાર પડવા મુજ અભજાની નેવા તું જ છે

હે જગત શુડ, નિરાધારનો આધાર તું જ
છે તારી સહાયતા તારી મહેર વિના બધા જ
દાયો નિઝીય હઈને અકા રહે છે મુમે મુમે

બાળોને તે જ સહાયતા આપી ॥ સમાજને
મુકિત પણ તે જ આપી છે.

‘‘મહારાજ, મીરાએ તારું જ ચરણ દીધું
છે, તારા ચરણમા એને સદાનુ રથાન આપ’’

૪૩

નિત નહાને સે હરિ મિમે તો જહ જનુ હોઈ ॥
રહ મુલ ખાઈ હરિ મિમે તો ખાંદર ખાંદરાઈ ॥
તીરણ ભખન સે હરિ મિમે તો અહુત મુગી અજા ॥
જી છોડકે હરિ મિમે તો અહુત હે જોજા ॥
ફપ પિંડે હરિ મિમે તો અહુત ખલ્લ ખાલા ॥
મીરા કહે બિન પ્રેમસે નહિ મિમે નનલાલા ॥

નિત્ય આને યદિ હરિ પાઉવા નઈત, તમે
જગજનુ હઈતામ કય મૂલ આપોઈ યદિ હરિ મેને
તમે ખાંદર હઈતામ. વધુ આઈયા યાકીનેઈ યદિ હરિ
પાઈ તમે અનેઈ હરિણી ડાગલઈ તો આઠે ઓસ ગ
ત્યામ હરિનેઈ યદિ તાકાકે પાઉયા નઈત તમે તો કલીન
અનેઈ આઠે ફપ આપોઈ યદિ હરિ પાઉયા નઈત
તમે કલ કિતુ દરિકે પાઈત. મીરા કહે પ્રેમ વિના
નનલાલાકે પાઉયા નાપ ના

‘નિત્ય નહાવામા એ હરિભિવનની શક્યતા
હોય તો જગજનુને જરૂર હરિ મગવા નેઈએ,
ફપ મૂળ ખાવામા એ હરિભિવનની શક્યતા
હોય તો પાકરાઓને મગવા નેઈએ ધાસ પાંડકા
ખાવામા એ હરિભિવનની શક્યતા હોય તો
મૂમવા બકરા ફાવી જવા નેઈએ પિયાસગ
છોડવામા એ હરિભિવનની શક્યતા હોય તો
જગતમા અનેક વ્યથો છે તેમનાં જન્મ ફુટાઈ
ચઈ જવા નેઈએ કુળાકારમા હરિ મગી શકતા
હોય તો કેટલા ય ધાવળા બાગકો હરિને પામી
શકયા હોત પરતુ ખરી વાત તો એ છે કે વિના
પ્રેમે નહવાડો કાઈથી ચે પામી શકાયો નથી’

કરના ફકિરી કયા દિલમિરી,
સદા મગન મે રહેના રે ।
કોઈ દિન વાડી, ને કોઈ દિન બાઘી
કોઈ દિન જગત રહેના રે ॥
કોઈ દિન લાઠી કોઈ દિન ઘોડા
કોઈ દિન પાઉન પાડવા રે ॥
કોઈ દિન ગદરી કોઈ દિન તમિયા
કોઈ દિન બોચરો પડતા રે ॥
કોઈ દિન ખાના ને કોઈ દિન ધોના
કોઈ દિન ભુખે સોના રે ॥
કોઈ દિન પેદેવતા કોઈ દિન ઉડના
કોઈ દિન ચીખવાન ઉડના રે ॥
ખીરા કંઠે મળુ મિરધર નામર
ઝોમા કંઠ કનખર રે ॥

ફકિરી કર (વેરાન સાધન) કિ એનાઈ સ...
મુબદ્દલ જે તાહાતે મગન હુમ્મલ થાકિતે હુમ્મલે કે ન
દિન હવત બાકિતે, કોન દિન આમ ર કુદિરે કોન દિન
હવત મને વાસ કરિતે હુમ્મલે કોન દિન હવત તાતી
કોન દિન વા ધોના, પાકો કોન દિન વા હાકિતે, જમે
કોન દિન મુખ પાયા, કોન દિન વા બુમિતે રાયન
પાતિને હુમ્મલે કોન દિન વા બોજના પાકો કોઈ દિન
વા શુધ પાન, કોન દિન વા અનાકારે હુમ્મલતે હુમ્મલ
કોન દિન પરિધાન કાકરે, કોન દિન રાધુ આવઅ
પ્રકરે, કોન દિન હવત ચીર પરિધાન કરિતે હુમ્મલે
મોરા હલે અમુ મિલમ મિરધર, કેમન તરિશ તાહા
કરિતે

‘ફકિરી લખને વેશઅ સોધવો, કો કંઈ મહજ
વાત નથી’ એમા તો સદાય આનંદ મગન ગહેલુ
પડે! એક વાર ફકિરી શીધા પછી પસ્તાવો ॥
પાસવે એ તો કોઈ વાર મહેલમા નહેવાલુ થાય,
તો કોઈ વાર મુપદામા વહેવાલુ થાય કોઈ
દિવસ હાથીની આબાદીએ, તો કોઈ દિવસ વેઠે
સવાર અને કોઈ દિવસ ત્રણ ઘમતાય અધુ પડે
કોઈ દિવસ છત્ર પવલે ચોરવાલુ થાય, તો કોઈ
દિવસ ભોચે આળોટવાલુ થાય અને કોઈ દિવસ
ભોજનમા સાપરશી મળે તો કોઈ દિવસ તાણલુ

કરવી પડે, ફક્ત પાણી ઉપર જ હકોડો કાઢવો
પડે પહેરવાનાં ચીરે કોઈ દિવસ મળે, કોઈ
દિવસ ના ચ મળે આભાથી ચલાવી યે હેલુ પડે
વેરાનીને માટે આ મધુ જ હે ય

ખીરા કંઠે હે મળુ, હે મિરધારી, આવી વિકટ
પરિસ્થિતિમા આરુ શુ થશે? હું શુ કરીશ? !
માગી લાજ તારા હાથમા છે

૪૫

કેવી તર્કા સું ઠરિ બિન રહો ના ભય ॥
આમુ ઠરે મેરી નનદ બિબલે, રાણા રહ્યા રિરાય ॥
પલે! ભીશખે ચોરી બિહારમા, તાહા દિધો જગમા
પુર્વજનમ પ્રીત પુરાણી, સો કમ્પ કયોડી ભય ॥
ખીરા કે અમુ મિરધર નામર આગર ન આયે
મુઠારી દાય ॥

હે સખી આમિ જે હરિ વિના રહિતે પાગિ ના
ચાણી આમાર મેન્દલ કરે, નનદ આમાર મગન
રાણા રમ કરેન તાહા પાહરા રાખે હારે કાળિ
કેપ મિનુ જનજનમાતરે એ પુરાણ પ્રીતિ આમાર
કિ ભાડિતે પારિ મિરિધારી નામર ખીરા અમુ અન્ય
કાલે જો આમાર કાલ લાગે ના

‘હે સખી, નાથ વિના જરાય હું ની શકી
નથી આમુ મહેલુ મારે છે નમુદ મો મચકોડે
છે નમો વગી રીસાળને બેઠો છે મારા પાન ચોરી
પહેરે શખે છે કોળે તાણા મરાવે છે પલુ
હરિસાગમેની આ માગી બવોબવની જૂની પ્રીત
કેસ કરીને છાડી રહ્યું? અને તો નારા મિરધર
નામર જ મળે છે બીબલ કોઈ જ મને ગમતા
નથી’

૪૬

ઠરિ પુમ કરા જન કી બીન ॥
દોષરી છો તાજ તખ્તમા પુમ બદાયો ચીર ॥
કાકા કાકા રૂપ નવરત્રિ ધરો આપ નરીર ॥
લખે કલપક આર લીતલે, ધરો નાદિન પીર ॥
જુલો મગનાલ સખી આગર નીર ॥
દાન ચીરા વાલ મિરધર કુઆ જગનાલ પીર ॥

હે દરિ, તુમિ ભડતો ભવ દરણુ કર દીપદાર
 સન્ન રાખિને તુમિ તાહાર વસન ઝનત કરિયા,
 ભડદેર જન્મ તુમિ નરદરિ રૂપ ધારણુ કરિએ એવ
 ઉત્તીન ના ધારકયા દિરપવકશિયુકે વધ કરિને ગજ
 રાજ જશે કુખિને જન દહતે બાદિર કરિયા તુમિ ઈ
 તાહાકે રક્ષા કરિને હે સાયા ગિરિધર, મીરા તેમારદાગી,
 જેખાનેઈ કુખ સેજખાનેઈ કુ ખજાના તુમિ આજ
 'હે નાથ, સદાજનની શીડ સાજનારે તુ છે
 માટે તો કુ ખજાન જળાવેા છે શ્રીપદની ઢાજ

તે જ રાખી છે ઝોનાં વઝો તે જ પૂરા પાડયા
 છે અને સમજને માટે તે જ નરસિંહ રૂપ ધારણુ
 કયું હિરણ્યકશિપુને તે જ સદાયો ગજરાજને
 પાણીમા ફળતો તે જ બચાવેા છે બાવો મારેા
 હે ગિરિધારી વહાલો! મીરા તારી જનમે-જનમની
 દામી, ઝોનો ઘેવી તુ જ ॥ અને જ્યાં જ્યાં કુખ
 દેખાય છે, ત્યાં ત્યાં તુ કુ ખજાતા હોય જ ॥
 ને હોનાનો

૪

આમુની સંગાઈ

ઝોા રે ઝોા રે મીરાબાઈ
 તારે મારે આમુની સંગાઈ
 જેદલો મારે નિકટ સગા
 તુલિકા નાઈ, સંગાઈ
 ફરો, રાંદાસ, મળવા જુલુ.
 ભવ તુરે ગમવા /
 ઝોા રે ઝોા રે મીરાબાઈ /
 એકધી અળખા એકે અનેકે
 એકની હેલ સમાઈ
 એનીંદયાઝોા રે એનીંમધામળ
 એનીંદયા રુકુ મારું
 ઝોા રે ઝોા રે મીરાબાઈ /
 મવ મડી મે તુજને માની
 એન માલી, તુ બાઈ
 એક મલયાની વાદકી રોપ
 રમ દહલે પાઈ.
 ઝોા રે ઝોા રે મીરાબાઈ /
 જેદલો નિકટ એકલો નિકુર
 જનમેજનમ સંગાઈ
 આમ સગી મર, આપણુ શરીએ
 મુણ મોલિદના નાઈ
 ઝોા રે ઝોા રે મીરાબાઈ /

સરોદ

૪

૫

સને ૧૯૩૬-૪૦માં જોડા જિલ્લા હોકલ યોડના એન્જિનિયર માટેબ નિવૃત્ત થયા. બીજા એન્જિનિયર નીમવાનો નિર્ણય થયો. અરજીઓ મંગાવી. ઘણી અરજીઓ આવી. તેમાં એક અરજી માસ જમાઈની પણ હતી. તે બી. ઈ. બી.એ. વર્ગમાં પાસ થયેલા. વિદ્યાર્થી તરીકે હોશિયાર ગણાય. અને સાથે બાધકામનો પણ જવાબદારી અનુભવ હોતા હતા. હું તે વખતે જોડા જિલ્લા મથિતિનો પ્રમુખ હતો અને નિર્ણય મારે કરવાનો હતો. લાગવગ કલામથી ચલા કરે. એક દિવસ ઠંડાણ ગામના એક આગેવાન મારી પાસે આવ્યા અને મને આમહુવર્ગ કહેવા માર્યું.

‘મારું એક કામ કરવાનું છે. આજ સુધી તમે જે જે કહ્યું તે તે અમે કયું છે આજે મારું કહ્યું તમારે કરવાનું છે.’

હું સમજી ગયો કે તેમને શું કહેવું હશે. તેમની સાથે એક સુધક જુવાન... ઉમેલા હતા તે બી. ઈ. પાસ થયેલા હતા. તે પણ ઉમેદવાર હતા. જુવાન આ વહા આગેવાનના જમાઈ થાય. તેમનું કહેવું સાંભળી મેં જવાબ આપ્યો.

‘મેં તમને દેશનું કામ કરવાનું કહ્યું અને તમે તે કયું છે. તેમ તમે પણ મને દેશનું કામ કરવાનું કહ્યું અને હું જરૂર કરીશ મારી ફરજ છે. બોલો, શું કામ કરવાનું છે?’

તે વૃદ્ધજન હતા અને બેઠેલા. ‘આ મારા જમાઈ થાય, તેમણે જિલ્લા હોકલ યોડના એન્જિનિયર માટે અરજી કરી છે. તમારે એટલું કામ કરવાનું તમે અહીં નાને જતાવેલું કામ મેં કયું છે, આટલું મારું કામ તમે જરૂર કરો.’

મેં સાંભળ્યું અને હાકમાં હસ્યો. આમને મારે શો જવાબ આપવો? અને મેં જવાબ આપ્યો:—

‘... કાકા, આ તમારા જમાઈ થાય? હોશિયાર અને સરસ જણાય છે. અને બી. ઈ. પાસ તો થયા હશે.’

તુરત ચેલા જુવાન બોલી ઉઠ્યા, ‘ચાલુ સાથે જ બી. ઈ. પાસ થયો.’

હું તુરત વૃદ્ધજન તરફ ફરીને બોલ્યો, ‘કાકા હું તો ધર્મસંકટમાં આવી પડ્યો. તમારા જમાઈ તે માસ જમાઈ ગણાય. જેમ તમારા જમાઈ ઉમેદવાર છે તેમ માસ જમાઈ પણ ઉમેદવાર છે. હવે મારે કોની નિમણૂક કરવી તે મૂંઝવણમાં હું પડ્યો.’

ચેલા જુવાન ઉમેદવારે મને પૂછ્યું: ‘કાલુ તમારા જમાઈ?’

મેં જવાબ આપ્યો: ‘રામભાઈ સુશાસભાઈ પટેલ.’

ચેલા જુવાન તરત બોલી ઉઠ્યા: ‘તે તો મારા ‘સિનિયર’ અને માસથી ઘણા હોશિયાર. તે ઉમેદવાર હોય તો હું આજ ન રાખી શકું. હું તેમને સારી પેઠે બોળાવું છું. મારાથી કાઈ બોલાય નહીં.’

‘હતાં એ પણ પચાંદ થશે કે નહીં તે હું કહી શકું નહીં. તમે પણ માની ન બેસો: કે તે મારા જમાઈ છે તેથી તેમની નિમણૂક થશે જ.’ મેં હસતાં હસતાં કહ્યું, સસરા જમાઈ જાને જે જે કરતા ચાહ્યા ગયા.

પણ આ પ્રકરણ આટલેથી પૂરું થયું નહીં. ચોડા દિવસ પછી હું જમવા બેસતો હતો તેવામા માસ ગામના વતની ભાઈ કાન્તિભાઈ અતુરભાઈ અને જિલ્લા હોકલ યોડના હંચાત્રી એન્જિનિયર શ્રી ચિમનભાઈ આવ્યા. બન્ને નડિયાદમાં રહે- શી ચિમનભાઈ દમ વરસથી જિલ્લા યોડની નોકરીમાં હતા. તે પોતે એન્જિનિયરિંગમાં એલ. સી. ઈ. ની પગીશામા પાસ થયેલા. તેમણે પણ યોડના એન્જિનિયરની ઉમેદવારી કરેલી. જાને જણ નિકટના પરિચયી હતા એટલે તેમને મારી પાસે બેસાડ્યા અને આગમનનું કારણ પૂછ્યું:

ભાઈ કાન્તિભાઈે શરૂઆત કરી: ‘અમે તો તમારી પાસે દયાની માગણી કરવા આવ્યા છીએ.’

હું તો શરમાયો એ કહ્યું 'દયા તો આપણે બધાએ ભગવાનની ભાગવાની હોય હું દયા કરનાર કોણ છતાં તમારી વાત કહો'

ક્રાન્તિબાઈએ કહેવા માંડ્યું ચિમનભાઈ મારા ચાળા થાય તે તમે જાણો છો તે જિલ્લા લોકેશ બેડકા દસ વરસથી નોકરી કરે છે ખાત્રી પડેની એન્જિનિયરની જગ્યાએ એમણે પણ ઉમેદવારી કરી ૧૧ ન્યાયની દૃષ્ટિએ એમને હક છે અને તેમની પસંદગી થાય તેવી જગ્યા તો કરવા અમે આજ્ઞા છીએ'

એમની વાત સાંભળે પછી ન્યાયની હતી પછી એમને કર હતો કે મારા જમાઈ ઉમેદવાર હોઈ તેમની પસંદગી થયે તેમના કરથી અને હું બંધ છતાં હું ખૂબારી હું બોલ્યો 'તો પછી તમે દયા ધ્યાની માગો છો? નીકર પછે ન્યાય માગો'

બાઈ ક્રાન્તિબાઈ પોતાનો બધો બચક કરતા બોલ્યા, 'દયા કોટવા માટે કે ચિમનભાઈ દસ વરસથી નોકરી કરે છે નવા બી હું થયે ના હાખ ન થાય તે ત્રીસ વરસ નોકરી કરે તે પછે ના નેમને નિવૃત્ત થવાનું થાય કોટલે આખી જિલ્લી તમને એન્જિનિયર તરીકેનો એ કે ન મને અને એમની

જિલ્લી ભરણદ બાય એવું ન થાય તે માટે દયાની માગણી તે કરે છે'

એ હું ખ સાથે કહ્યું 'ક્રાન્તિબાઈ, તમારી વાતથી મારા દિવને આઘાત લાગે છે હું અહીં એમીને એવું ૧૧ કરું છું કે જેથી મારા પ્રમાણિક જણા વિશે તમને આટલી બધી શંકા આવી? અમે એવા કરવા બેઠા છીએ જીજ્ઞાસા ન્યાયના કોર્મે જમાઈએને નોકરી અપાવવા નથી બેઠા એટલે વિશ્વાસ તમારા હૃદયમાં પણ મારા માટે નથી તેથી અને હું ખ સાથે છે હું તમને વિશ્વાસ આપું છું કે મારા જમાઈ અને ચિમનભાઈની પસંદગીમાં ચિમનભાઈનો હક પ્રથમ છે અને બીજા ઉમેદવારોના ઉમેદવારી પછે જોવા સિવાય કે અમલ મુલાકાત લીધા સિવાય મારાથી એમ ન પહેલાય કે જિલ્લાના હિતને કોર્મે ચિમનભાઈ પ્રત્યેની દયા પાત્ર નિવૃત્તાનું અહિંત થવા છતાં તેમ જ તેમનાથી વધારે ચેતર માણસને અન્યાય કરીને મળે તેમને પસંદ કરીશ

બન્ને સહુ ચાતા નિરાશ થયા ઉમેદવારી પત્રોમાં એવી ફાઈની અરજી ન હોતી કે અસાધારણ યોગ્યતા હોય તેથી ભાઈ ચિમન ભાઈની નિમજ્જક થઈ અને તે અરજી મને ૧૮૫૬ સુધી પણ ચાલુ છે

પ્રિયજનો મૃત્યુથી નો નધારે નજીક આવે છે

તમારા હું ખમા મારી સહાનુભૂતિ છે આત્મહત્યા કરતી એ પાપ છે અને હરોઈ પાપ એટલે જુલમ એમ ઠોવાથી તમે આત્મહત્યા કરશો તેથી હો તમારી અને તમારા પત્ની વચ્ચેનું અતર વધશે વળી મૃત્યુથી તમારા હું ખને અત આવી જવાનો નથી મરણ તમે તમારા નિવૃત્ત થયાને જોઈ અને તે તેને નિવૃત્ત થયાને ગઈ છે પરંતુ નવા સુધી આ કરીને તમે છવો છો ત્યાં સુધી તમારી જાનને સુધારવાનો તમારે માટે અવકાશ છે તમે તેના કરીને આટલો છો અર જોડા આત્માને? જો કરીને આત્મા હો તે તમારો મસાલા કરીને તમે તેને તમારા મોરડીમાં રાખી છુટા દહા ૫૨૫ તમે જો જોવાને આદર્યો હો તે તો આત્મા તો જરૂર હજી તમારી પાસે જ છે તેમાંથી જ કઈ સારું હો તેના સ્વરણે તમારા મરે પૂરતા નથી? કે પછી તમારા શ્રેમ ફેલ જવાનો હતો? પ્રિયજનો મૃત્યુથી તો આપણી વધુ નજીક આવે છે

દાપરીમામી 'ભૂમિવૃત્ત'

—આંધાલ

પહેલાં જાપાનનો રાજા મિકાડો કહેવાતો એવા એક મિકાડોને કાચની જનાવેની કૂલદાનીઓ સંધરવાનો બહુ શોખ હતો. જુદા જુદા દેશોની અને જાતજાતના રંગોની પચીસેક કૂલદાનીઓ તેણે લેખી કરી હતી. આ કૂલદાનીઓ માટે ખાસ ઈલાયદો એક ઓરડો રાખવામાં આવ્યો હતો. એ ઓરડામાં એક મેજ ઉપર જોડવીને જે સર્જન હારમાં બધી કૂલદાનીઓ મૂકવામાં આવી હતી કૂલ એ કૂલદાનીઓ સાચવવા માટે જ એક નોકર ની પણ નિમણૂક કરવામાં આવી હતી.

એક સવારે પૂજા બાપટી નાંખી સાફસફ કરવા જતાં એક સુદર કૂલદાની પેલા નોકરથી નીચે ફરસાઈ ઉપર પડી ગઈ અને એના જે દુકાડ થઈ ગયા. નોકરે આ બાબતની રાજાને જાણ આપી રાજાએ એ નોકરને એની બેઠરાકાગી માટે બહેરમા ફાળી આપવાની સજા ફરમાવી. તે રાજા અમલમાં મૂકવા માટેનો દિવસ પણ રાજાએ બહેર કયો લોઢોનેય આ સમાચારથી માહિતગાર કરવામાં આવ્યા.

રાજાનો ઠંડેરો સાબળી એક વૃદ્ધ માણને સુખિપૂર્વક એથી વાત વહેતી મૂકી કે એને પોતાને કાચના બાજેલા વાસણ સાંધવાનો કીમિયો આવડે છે બહુ થોડા વખતમાં એ વાત રાજાને કાને પહોંચી ગઈ. એટલે રાજાએ ખુશ થઈ જઈ તે ઘરડા માણસને મહેવમા બોલાવરાવ્યો.

કુશમશુ કરતો બાણે ગહામહેનતે આવતો હોય તેમ તે વૃદ્ધ પોતાની લાકડીની મદદથી રાજા મહેવમાં પહોંચ્યો. રાજાએ જૂન હાંથી તેણે

સ્વાગત કર્યું અને તેને કૂલદાનીઓના પેલા ખાસ ઓરડામાં લઈ ગયો, અને મેજ ઉપર હારખંધ ગોઠવેલી બધી કૂલદાનીઓ તેને બતાવી રાજાએ પેલી વૃદ્ધી કૂલદાની પોતાના હાથમાં લીધી અને તે ક્યાંથી તેમ જ દેટલી કિંમતે એણે ખરીદી હતી વગેરે ગર્વથી કહેવા લાગ્યો.

રાજા જે કહેતો હતો તેને સાંભળવાની જગા પણ હરકાર કર્યા સિવાય પેલા ડોસાએ એના હાથમાંની લાકડી ઊંચી કરી અને ભેરથી એક એવો તો સખત સપાટો જગાવી દીધો કે બાકી રહેલી બધી જ કૂલદાનીઓ જમીન પર પડી ગઈ અને તેમના દુકાડા બામતેમ વેરાવા લાગ્યા. આ રીતે રાજાનાં ટોળાં એના કિંમતી સંઘડના પૂરા થઈ ગયા.

રાજા બહુ ગુસ્સે થઈ ગયો અને બોલી ઊઠ્યો 'હરામખોર! બદમાશ! અભાગિયા! તેં આ છું કંઈ?'

પેલા ઘરડા માણસે કંડે કહેને જવાબ આપ્યો 'થમ્કાર્યો! બીજું કંઈ નહિ!'

'હું તને પણ ફાંસીની સજા ફરમાવું છું,' રાજા ગ્રાડી જાયો.

'બહુ ચારુ,' પેલા વૃદ્ધે કહ્યું અને આગળ બોલ્યો, 'જે કંઈને જેટલી જિંદગીઓ બચાવવાનો મને સતોષ છે, કેમકે તમારી આ દરેક કૂલદાનીઓ એક એક માણસનો જીવ લીધો હોત! હવે તમે મારો માણુ પુદીથી લઈ શકો છો.'

વૃદ્ધજનની આવી ચતુરાઈ અને કિંમતથી રાજા પ્રભાવિત થઈ ગયો. એણે એ વૃદ્ધને તેમ જ પેલા નોકરને ફરેલી મજા આપી કરી

'આ સાચું લાગે છે?'

ચિત્રાજન ર. રાજ

'આ ગાંધીને નામે પચ્ચરા તરેલા માંકયા.'
હું અને મારા એક મિત્ર ટૂનમાં વેરાવળથી
જૂનાગઢ જઈ રહ્યા હતા. બાબુની બેઠકમાં બેઠેના
એક ભાઈના કપવાં શબ્દોએ અમારું ધ્યાન ખેંચ્યું.
હું એજ વિચારમાં ચડી ગયો અને જે પાચ
મિનિટ મૂળાં મૂળાં નીકળી ગઈ.

'આ સાચું લાગે છે?' અતે એ મારા મિત્ર
ને પૂછ્યું.

'સાચું જ. રામને નામે પચ્ચરા તપોતું
આપણે સાંભળ્યું છે અને આ ગાંધીજીને નામે
તરતા આપણે જોઈએ છીએ. સારું નરયું તો
કોણ બધે પણ એમાં જ વ્યક્તિની મહત્તા છે.
છેટે કયા જડું. આ ઘોરવાક આભ્યું. પાસે
જ નજમી નહિને કાઠે એક પહેજ કરીને ગામ
છે અને ત્યાં એક વડ છે. એની લોકવાની. આ
વાતને લાચું પડે એવી છે.'

આ માંકયા મેં એમને વાન કરવા કહ્યું અને
એમણે શરૂ કરી.

'પરીક્ષિત રાજતું મૂલ્યુ સર્પદંશથી થયે
એવો નેના ઉપર આપ થયો. ધન્વંતરિને થયું
કે પરીક્ષિત એવો સારો રાજ સર્પદંશથી મૂલ્યુ
પામે અને પોતે એ બેઠા બેઠા એવા કરે તો તેની
વિદ્યા લાંબે. એટલે એમણે વિચાર કર્યો કે પરી
ક્ષિત પામે પહોની જડું કે જેથી મર્પદંશ થાય
કે તુરત પોતાની વિદ્યાથી ઝેર ઉતારી શકે આ
નિર્ણય અમલમાં મૂકવા ધન્વંતરિએ તો પોતાના
ગિરોને સાથે લઈ પ્રયાણ કર્યું. આવતા આવતાં
સમીર્ણએ આવ્યા આ પહેજ ગામના પાદરમાં
ચાક વાગેલો અને રાત પડવા આવી હતી એટલે
એક મોટા વડના વૃક્ષ નીચે ઉતારો કર્યો કેઈક
શક ઉતર્યો એટલે બાબુબાબુ નજર કરી તો

એ જ વડ નીચે એક જુવાનને ઉતારા કરેલ દીકો.
ધન્વંતરિએ તો જુવાનને બોલાવ્યો અને નામ
કામ પૂછ્યા. પેલો જુવાન તો ધન્વંતરિને
જોગામી ગયો. ધન્વંતરિને કોણ ન જોગામી
તેણે કહ્યું :

'વેદરાજ હું મનુષ્ય સ્વરૂપે તણક છું અને
પરીક્ષિતને કરડવા નીકળ્યો છું.'

ધન્વંતરિ તો વિચારમાં પડી ગયા. 'હું
સંભોગ ઉભા થયા છે' એમ એમને થયું અને
બોલ્યા.

'ભાઈ તણક, આપણે જોતાં લોગાં થઈ ગયા.
તમે જેને મારવા નીકળ્યા છો તેને હું બચાવવા
નીકળ્યો છું.'

તણક બોલ્યો. 'શુદ્ધેય થાય એ ખરું. ધમ
આતા છે એટલે લોગાં કરએ. મને હુંખ થાય છે
પણ શ્રાપ એવો ભય કરું છે કે મારું વિષ આપ
ન ઉતારી શકે એ સંભવે.'

ધન્વંતરિને સહેજે સંજમ થયો. એટલે
કળીએ તેના ઉપર સવાર થઈ બોલાવ્યા.

'નામરાજ, હું જે દેખતો હોઉં અને વિષ મારી
વિદ્યાથી ન જીતે એ કષ્ટના બહારની વાત છે.
આતરી કરવી હોય તો હમ આપો આ વડને
અને જોઈ લ્યો પારખાં.'

તણકને પણ ધન્વંતરિની વિદ્યા જોવાની
ઈચ્છા થઈ અને તેણે વડને ખટકું બધું. ખટકું
ભરતાંની સાથે વડની કંચાચેરી-ગાળનાં પાંદડાં
કાળાં પડવા શરૂ થયાં. ત્યારે ધન્વંતરિએ મંત્ર
જાપી જઈ લીટી. એટલે વડ સજીવન થયો.
(આજે પણ એ વડ ધણેજમાં ધન્વંતરિ વડ
તરીએ પૂજાય છે અને તેના પાંદડાં એક ઢાળમાં
લીટા છે અને એક ઢાળમાં પીટા છે.)

તક્ષક-તો કધાર્ધ ગયો. નીચું ઘાલી પોતાના
ઉતારે જઈ સૂઈ ગયો. એ ધનવંતરનો લેક
પાત્રી ગયો હતો. સવારે ધનવંતરિ જીંડીને છુએ
છે તો તરફ અંધોપ થઈ ગયો લાગ્યો.

નક્કી મારા પહેલેવા પહેલાં કામ ઉઠેલવા
ઉપડી ગયો. મારે મારે પણ વિલંબ કરવો ન
લેઈએ. એમ વિચારી, સ્નાન, સંધ્યા પતાવી
શિષ્યો શ્રાદ્ધ પ્રયાગ શરૂ કર્યું. સ્થિતતા આલતા
થાકે જાણે એકલે વિસામો જોતાં બધા અને
પાણી પ્રયાગ શરૂ કરે. કંઈક દેહો હોય તો થાક
લોછા લાગે એમ વિચાર કરે છે ત્યાં રસ્તામાં જ એક
વાંસની લાકડી પડેલી લેઈ. ધનવંતરિએ લાકડી
ઉપાડી દેઠે. દેઠે આજુબાજુ શરૂ કર્યું. પછી તો લાકડી
પણ ભારે લાગવા માંડી. એકલે નાખી ખજે.
જેવી ખજે નાખી કે લાકડી સ્વરે અત્યાર સુધી
રહેલા તરફ ધનવંતરિને પીઠમાં બટકું બધું
અને ધનવંતરિના કાથમાંથી તરફી પડી જોઈયો.
શુરુદેવ લામ માણું છું... આપને ફરફવાત
પાપ મેં કર્યું છે. પણ મારા કાથમાં આપ વિન
નાખશો અને મારે પલા આપિત થવા પ્રસંગ
આવે એટલે મેં આ કર્યું છે. આપ દેવે ડાખ
દેખાતા નથી એટલે મારા આપને જ બુધાવી
મક્કિ શકો. આમ બોલી એ પલાયન થઈ ગયો.

ધનવંતરિ શુસ્કે તો ધઈ અથા પ્રજા પોતે
ફાળને મારી તો શકે જ કેમ! ધન કરવા બેસી
ગયા અને શિષ્યોને ખસે બોલાવી કહ્યું.

જોડાઓ, કંઈ દેખાતો નથી એટલે મારી
વિદ્યા કામ નહિ આવે. હવે મારે મુલુલેકમાંથી
વિદ્યા લેવી પડશે. એનો અને આજોસ નથી
આપણે આ કાથો તો પાર નહિ પડે પણ અલિ
તમને ધરિયા વિદ્યા શીખવું હું મારા પ્રાણનો
ફાળું છું. તમે મારી જોખરીમાંથી આપને મળી
કાઢી લઈ મને નદીમાં નાખી દેશો અને મઠી મારા

મગજના કટકા કરી. સાંધો, તમે, અથા મારા
જાતો એટલે મારી વિદ્યા તમારામાં આવશે અને
પરીક્ષિત તો નહિ બને પણ તમે અનેક માનવી
ઓને બચાવશો. આટલું કહેતાની સાથે જ
ધનવંતરિએ આસન વાળ્યું. શિષ્યોએ તેની
આજ્ઞા અનુસાર માણું. જોડી તેના દેહને નદીમાં
પધરાવ્યો અને મગજના કટકા કરી હાડલામાં
સંધવા બેઠા. ત્યાં ચમરાવની આંખ ઉઘડી.

એકતા દશ ધનવંતરિ થાય અને પછી તો
દશના એકલો થાય, તો દુનિયા થાકે કેમ!
એમલે નારદજીને શોધી હતાશ લાવે પ્રાર્થના
કરી.

મુનિરાજ
શુ આજા છે? નારદજીએ પ્રતિઉત્તર
આપ્યો.

આ ધનવંતરિના શિષ્યોને શોધવા લેઈએ
ધમરાજે કહ્યું.

એમાં શું મોટી વાત છે? આપ્રનિશ્ચિત
રહો. હું આ આદ્યો, કહી નારદજી ઉપક્રમ્યા આ
શિષ્યો હતા ત્યાં નારદજીને લેઈ. શિષ્યોએ
હંકવત ક્યો. નારદજીએ તો બેઠક જમાવી અને
શુ કરી રહ્યા છે એ પૂછ્યું.

શુરુદેવ માથું પકાવીએ છીએ. શિષ્યોએ
કહ્યું.

અરે! મનુષ્ય માંસનો પ્રાણી અને તેમાં પણ
શુરુના ગાંધનો! પ્રાણી છે કે કસારી! નારદ
જીએ પૂછ્યું.

શિષ્યો તો મરમિત થઈ ગયા. કોઈ ન બોલે
દેન આવે. હેમટ એક બોલ્યો.

દેવ અમને પ્રજા આ નથી મમતા. પણ
શુરુની આજ્ઞા છે એટલે કરી રહ્યા છીએ. પછી
તેવે આખી વાત કરી.

મતિબ્રમ, મનિબ્રમ. સર્વદશથી શુરુદેવને

મતિબ્રમ થયો. એ આજ્ઞા તમને જ ધનકતા ન હોય ' નારદજી બોલ્યા.

શિષ્યોને પણ આ કરવું ગમતું નહોતું અને નારદજીએ નિર્ણય આપ્યો એટલે શિષ્યોનું ધર્મ સંકટ ટળ્યું. ખધા ઊભા થયા અને ચૂના ઉપરની ફાંટીની માથે પથ્થર ફાંટીના કાચવા વેગઈ ગયા અને અઠરના ટુકડા વેરણુછેરણુ થઈ ગયા અને નારદજી તથા શિષ્યો આલતા થયા. પછી એક શિષ્યને એ ન ગમ્યું એ બેઠો રહ્યો તેને થયું

ચઠની પડતી

દેશમાં એની ફાંક પાગલી રતનપુરના એ કુખ્ય પ્રધાન હતો. ધર ખૂન સાવળી ઠેકાણે નોકરમાકરો પાણી માથે ત્રા દૂધ હાનર થાય આજુ નાજુનાં નાના રાજ્યો પર વિજય મેળવી તેને પોતાના રાજ્યની મીમા વર રી હતી. જવાણ એવું તમ

મીમામાં જાણતી આવી, કાંતિ થઈ કુખ્ય ખદવાયો અને રાજ્યને પ્રગતિ મળી તરેણુમાં માહિત્યામ કયો જવાણની મિલકત જપ્ત થઈ એ એના કુટુંબ સુધે વીરનગર નામી ગયા રાજકુલમાં હવે તેને પડવું ન હતું તેના સુર આશમી થયો હતો તેણે વીરનગરમાં સૈનિકની નોકરી મેળવી

અકસ્માત વીરનગરના રાજાને આ વાતની ખબર પડી. રતનપુરના કુખ્ય પ્રધાન જવાણ વખાના માધી વીરનગરમાં સૈનિકની નોકરીમાં રહ્યા છે તેમને થયું જવાણ સૈનિકની નોકરી કરે એ યોગ્ય નહિ બીજી કાઈ જગ્યા નોકરીમાં પણ રખાય નહિ એમ જતા પોતાના ખ નહાને યાગ એવું કહી જવાણ માટે તેણે કરવું એટલે રાજાએ જવાણને બોલાવ્યો. જવાણએ દરાર ઊભા રહી સલામ કરી અને આજ્ઞા માટે રાજા બેઠો બેઠો તમે રતનપુરના કુખ્ય પ્રધાન હતા એ મેં જાણ્યું.

‘હ’

સૈનિકની નોકરીમાં રાવે છે.

‘જ’

મે તમારા માટે કાઈ વિચારું છે. આ નોકરીમાં તમને તબીબો એ આત્મ ખાનદાનને ન રીતો.

‘આમાર’

તમને વીરનગરની કુલાદીમ ના નોકર કહે જા અને કર વખતે પ્યારસો રૂપિયા મિલેરીમાંથી મળશે તમે આપના કરતોને તે યાગ એવું નિર્ણય જવાણ માથે ઉધર રમરજી કરે.

‘આપની દયા માટે અલ્લામનદ હું મારે એ કાર્જ ન બધે સમય પ્રેમજી મારે જિંદગી સામે દેહરૂં ગીતલી છે, એવો કાવર હું આ માટે થઈ.’

‘તમે ધરે જાઓ અને શાંતિથી વિચાર કરો.’

તમારી સાગણી માટે ખૂબ આભાર મેં નિર્ણય કર્યો છે કે મારે એ કાર્જ ન બધે ઉધરની કસોટીમાં હું આ માટે પાડો થઈ.

પરખર વિચારું છું નોકરી ખૂબ જરૂરી અને મારી જે પણ જરૂરી.

મારો નિમ્મ મેં મને અઠવા ગયા આમારના બાર નેકે થી થઈ હું ખો જનાવો નહિ મને મત્તી રીતે જવાણ દેલ નોકરીમાંથી રા કરું. તે વખતે બીજો જીવે.

જવાણની આખમા અગ્રજીયા આવી ગયા તેણે ખ મસાવી એટ અને વર્ષસ ન જ રીકાવો રાજ રતનપુર મળી ગયો. વૃત્ત સુધી જવાણ સૈનિક થી જવાણનું અવસાન થયું ત્યારે તેનું રમજી કરતા રોજ ૨૬૪૬ થઈ ગયા.

(સત્ય થત પ્રવર્ધા)

‘મતિબ્રમ કે અતિબ્રમ શુરુની આજ્ઞા પાળવી જ જોઈએ’ પણ થાય શું? જુએ છ તો બધું વેરણુછેરણુ અને ફાંટીના કાચવા પડ્યા છે છેવટે

‘એતો એ’ એમ વિચારી તેણે કાચવા પાડ્યા.

‘પરિણામ બાણુ છે?’ મારા મિત્રબોલ્યા.

‘આ કાચવા માટે શિષ્ય અને તેના ત શાજમા ધન્ય તરિની વિદ્યા તો ન આવી. પછી આ જડી છુડી માપી સર્વ ઉતારતા ગારુડી પેઠા થયા.’

મહાત્મા ગાંધી

૧૯૪૬



દક્ષિણ આફ્રિકાથી ગાંધીજી હિંદમાં આવ્યા ત્યારે રેલવેમાં પહેલા અને બીજા વર્ગમાં મુસાફરી કરતા. પણ એમણે બેથુ કે જે ભારે લોકોના સંપર્કમાં આવવું હોય, તેમનાં મુખદ્વારના બાગી-દાર બનવું હોય, તો મારે ત્રીજા વર્ગમાં જ મુસાફરી કરવી બેઠબે.

વિચાર આવ્યો કે અમત્રમાં મુકવો, એ ગાંધીજીની ખાસ ખાસિયત. અને તેથી જ એમણે જીવનમાં ઘણું મેળવ્યું.

આમ ત્રીજા વર્ગમાં મુસાફરી શરૂ થઈ. આથી ગાંધીજી પર કેવી કેવી હાડ-મારી અને વીતકો વીત્યાં એ પણ બાજુમાં જેવાં છે. એક પ્રસંગ આપું છું.

૧૯૧૭નું વરસ. ગાંધીજીએ ત્રીજા વર્ગની ટીકીટ લીધી. કરાંચીથી કલકત્તા જવાનું હતું. લાહોરમાં ગાડી બદલવાની હતી. લાહોર સ્ટેશન ગિરદીના પાર નહીં ગાડીમાંથી ઊતરનારને ઊતરવાનું ન મળે, અને ચડનારાને ચડવાનું ન મળે. સ્ત્રીઓ અને બાળકો હીસાઈ નય, એમાં નાનાં માનો બાળકો તો ચીસો પાડે. અને બોલાચાલી તો એટલી કે માથું ફરી નય.

આમા ગાંધીજી પણ હતા. લોકોની સાથે લોકો જેવા થઈ ધક્કામુઠ્ઠી કરવી તેમને પસંદ નહીં. તેઓ બગલમાં પોટકું રાખીને આખી ગાડી બે તથા વાર જોઈ વળ્યા પણ ક્યાંય જગા ન મળી. વિચારવા લાગ્યા, ‘આજ તો જરૂર ગાડી ચૂકી જઈશ.’

ત્યા એક મજૂર આવ્યો અને ગાંધીજીને કહે, ‘શું વિચારમાં ઊભા છો? ગાડીમાં ચડવું છે? હાલો બાર આના, તો હમણાં જ જગા ફરી દઉં?’

ગાંધીજીએ કહ્યું: ‘જગા શોધી આપ તો જરૂર બાર આના આપીશ.’

મજૂર જગા શોધવા ગયા. પણ ક્યાંય તેને જગા મળી નહીં. ગાડી ઊપડવાની સીટી થઈ, ગાર્ડે ઝંડી ફરકાવી, અને ગાડીએ પાવો કર્યો. ત્યાં ગાંધીજી ઊભા હતા તેની સામેના ડબ્બામાંના એક ભાઈને દયા આવી કે કોણ બેઠું, પણ તે મજૂરને કહે: 'અહીં જગા નથી પણ આની અંદર ખારીમાંથી ધુસાડી શકે તો ધુસાડી દે. ઊભા રહેવાની જગા મળી રહેશે.'

મજૂરે ગાંધીજી સામે બેઠું. ગાંધીજીએ હા પાડી. પંખખી પહાડી મજૂરે તરતજ ગાંધીજીને બે હાથે ઊંચકીને ખારીમાંથી અંદર ચાલતી ગાડીએ પોટલાની જેમ ધ્રોંકી દીધા.

આમ ગાંધીજી ચાલતી ગાડીએ ડબ્બામાં પડ્યા, ને આખી રાત ડબ્બાની સાંકળ પકડીને ઊભા જ રહ્યા.

ત્યાં પણ ક્યાં શાંતિ હતી

એક ઉતારુએ રૂમાલથી પરમેવા વાળું મોં હુતાં ગાંધીજીને કહે: 'અરે એ, ઊભો થું છે? ક્યાંક ખેસી જા ખારીએથી હવા તો આવવા દે.'

ગાંધીજીએ શાંતિથી ધીમા અવાજે કહ્યું: ભાઈ, જગા ક્યાં છે કે હું ખેસું?'

'તો આમ ખારીની વચ્ચે ઉભો રહીને અમને હેરાન કેમ કરે છે?'

આમ આજીવ્યાજીના ઉતારુએ

ગાંધીજીને હેરાન કરતા હતા. ને એમ કરતાં કરતાં સવાર થઈ. આખી રાત ઉતારુઓએ ગાંધીજીને પૂજવ્યા. અને ગાંધીજીએ શાંતિથી અને મીઠાશ ભર્યા અવાજે જવાબો આપ્યા તેથી એક ઉતારુને નવાઈ લાગી. અને ગાંધીજી પાસે આવીને પૂછ્યું: 'તમે ક્યાંના રહેવાસી છો?'

'ગુજરાતનો.'

'તમારું નામ?'

'મોહનદાસ'

'પૂરું નામ બતાવશો?'

'મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી'

ત્યાં પૂરું નામ બોલાઈ ગયું ને

આજીવ્યાજીના માણસોનાં કાન ચમક્યા અને તરત ગાંધીજી તરફ જોવા માંડ્યા. અને વિચારવા લાગ્યા કે, 'ગાંધી મહાત્મા તો આ નથી ને?' અને શંકા દૂર થતા ગાંધીજીને ધમકાવનારો ઊભો થયો. અને નાશી માગતા પોતાની જગાએ ખેસાડ્યા ને પોતે ઊભો થઈ ગયો.

આખી રાતના ઉત્તરારાધી, તેમ જીભાં ઊભાં ગાંધીજી ખૂબ ધાકી ગયા હતા, ને માથું ભમતું હતું, એ વખતે ખેસવાની જગા મળી તે બદલ ઉશ્વરનો મનમાં આભાર માન્યો.

આમ હાલાકી ભોગવતા ગાંધીજી

'કલકત્તા પહોંચ્યા.'

સેકાએ પહેલાની વાત છે કોઈ એક ઘરેમા એક એક રાજ રાજ કરતો હતો તે સહેરની બાજુમા એક જગત હતું તેમા એકેક બાજુ બાજુ કુટુંબ રહેતું હતું તે બાજુએ એક કન્યા હતી, જે વિનાશ થાય ચક્ર ગઈ હતી તે ઈ સ્ત્રીએ તને સવાઈ આપી કે રાજને આ મારિ પ્રાર્થના અને વાચના કરે તે આપણુ આ સકલ દુર ઘર્ષ શકે પ્રાણીય માયના કરવાને રાજની પાસે પહોંચે.

રાજને તેની પ્રાર્થના ખૂબ સાતિથી સાંભળીને બાજુએ ફર દાનર સ્વર્ણ મુનાઓ રાજ-મહારાથી બક્ષિસ આપવા આગ્રહ કરી બાજુએ કહે 'આ બહુ યોગ્ય છે રાજના' રાજને એટલી જ ખીન સ્વર્ણ મુનાઓ વધારી આપના હુકમ થયો પરતુ બાજુએ ફરી પ્રાર્થના કરી 'મહારાજ' આથી આ કમાળ બાજુએની કન્યાના લગ્નત કામ પૂરું થઈ નહી શકે' રાજને ફરી એટલી જ મુશ્કાઓ વધારવાની નાશ નરી તો પશુ બાજુએ કહેતો જ રહ્યો આ બહુ જ યોગ્ય છે આથી મારું કાર્ક પૂરું નહી થાય' કટ જીને રાજને પોતાનું આપુ રાજ જ બાજુએને આપીયું ફરી દીધું પણ બાજુએની ઉપરની વડ માતુ જ રહી કે આમા મારુ શુ પૂરું થાય

ત્યારે રાજને બાજુએને કહ્યું 'મહારાજ' હવે તા મારી પાસે આપવાને મરિ કઈ રહ્યું જ નથી મારી પાસે છ માયના કરા છે કેમ કે હવે હું જ બ્યારે માયકની સિધિતિમા મુકાઈ ગયો છું.'

'પણ આપના શુદ્ધ-દાન વગર મારી કન્યાનું લગ્ન થવું સભવ જ નથી, રાજના' બાજુએ ખૂબ જ દુઃખી હોયે રાજને કહ્યું

'મારું સર્વસ્વ અપણું કરતા છતાં પણ તે શુદ્ધ-દાન કહું નાહી રહ્યું?' રાજને આશ્ચર્યથી બાજુએને પૂછ્યું,

'હા, મહારાજ' આપના સારી-પરિશ્રમ દ્વારા કમાવાયેલી થોડી મુદા જ મારા મરિ સર્વશ્રદ્ધ દાન બન્યું' બાજુએ રાજને સ્પષ્ટ સંદેશમા પ્રાર્થના કરી

રાજ થોડી વાર મીન ઘર્ષ હોવા નિમગ્નમા ફળી ગયો અને પડી કહ્યું 'હે બાજુએ કાને ખાત હોયે હું થોડું

શુદ્ધ-દાન તમને અપણું કરીશ'

બાજુ આશ્ચર્ય ગયો અને રાતે રાત પોતાનો વેપ બદલી સહેરમા કામ મેળવવાની ચિંતામા અડીયો તહીં લાટકના લાગ્યો રાજને જ્ઞેયુ, આપુ સહેર આરામમા સૂતુ છે ફક્ત એક દુદાર પોતાની લકી ઉપર હજુ પણ પરસેવાથી વેબડેન થતો કામ કરી રહ્યો છે તે તેની પાસે ગયો અને પ્રાર્થના કરી, 'માર્ક હું એક ગરીબ માણુ છું, એટલે જ તમારી પાસે અર્ધ કામ હોય તો આપવાની દયા કરો'

હુદારે કહ્યું 'હા, મારી પાસે એટલું કામ છે, જે ખાત કાલ સુધી વૃ આ કામ પૂરું કરી દે તો તને મહે નતના ચાર પૈસા આપી શકીશ'

રાજને આપી રાત ખૂબ જામ કરીને આવેના કામથી પશુ વધુ કામ કરી નાખ્યું અને ચાર પૈસા ફક્ત તે હુદારની પાસેથી મેળવીને સવારે રાજમહેલમા પધાર્યો સવાર થતાજ તે બાજુએ પશુ ત્યાં હાજર હતો રાજને ખૂબ આનંદથી તે શુદ્ધ-દાન તેને અપણું ફરી દીધું બાજુએ ખુશ થતો થતો ઘરે આવ્યો અને રાજને આવેન પાંચ દાન બાજુએની હાથમા મૂક્યું ગરીબ બાજુએને જો ચાર પૈસા જોઈને કોપથી ક પો ઉડી ને જો પૈસાને ફળિયામા ફેંકી દીધા

બીજે દિવસે સવારે ત્યાં અણું મુનાઓથી લગેના ચાર જણ ડિગી નીકળ્યા બાજુએને ખૂબ આશ્ચર્ય થયું, પશુ બાજુએ તો બધા મર્મ મમલતો હતો આપના સહેરમા આ વાત ફેલાઈ ગઈ રાજ પશુ જે આશ્ચર્ય ઘટના જોવા આવ્યો

બાજુએ રાજને કથોચિત શરહાર કથો અને મહુ માગ જાત રાજના આ આપ-લેવા નેક રાજની અમની કમાઇનું રજ છે આથી તો જમની કમાઈની સામે સારી સંપતિ અને મોટામા મોટું રાજપાક વૃદ્ધ છે

પશુ તે જાણ રાજની આ કમાઈની કીર્તિ આ બધા સમય કુશળા મરી પરસારી છે એટલે તો કેટલીએ ગરીબ કુવારી-કુવાયોને આપવાલો આસરો લેવા પડે છે

ધેર અપરાધીએને લખી એક વહાણ કાનસથી માથુ નાંખે છે હતા તે તે સી કાઢા ગાણીની સિંચા પામેલા પછી તે માન્યો એક યુનેગાર એવો હતો કે એને બીજા યુનેગાર ચિકારણ કેમ કે એ હતો તે સાધુ પછી એને એક વડ ઓળી હતો કરી હતી

બાવા પીર સારી નામે મ મારામા જનુ નોકશિય પડેલા સાવ હતો એના દેવળ સામે વિના કુચન રહે એક વિરસે સારો આ બાઈને ધરે સજ્જતરી કા નરીએ આવીને બારણુ ઉઘાડી પુ ને જોયુ તે કોની શેઠ થી મરેલી પડી હતી

બાવા પીર સામે પડેલા પુરાવો નિર્ણયક હતો વિધવાના પરથી તે દેવળના પાછવા બાર ૧૧ લખી બારમા પાંચ પડવા હતા સી જાણતા કે વિરસ બાઈ બીજી છે સાત પડી ધર બધ કરીને મેલે છે અને બાવા વિના બીજા કોઈને પડી ધરવા ધરવા દેવી નથી એના મૃત્યુપત્રમા એનું સર્વસ્વ સાડુને નાખ એનું લખાણ હતું અને બાવાના બાળમર્થ કારોનો નોઈના કાપ પડેલો બાવાનો કંગો પોસિસને કાઢ આ નો હતો

બાવા પીર તે એટલ જ કહે કે હું નિંદેલા છું પછી એને આપણા આદામાન એવા સેતાન મેદ ઉપર બળમટીપતી શિક્ષા થઈ

વહાણ બેટ પડેલ્યુ એટલે સમુદ્ર સહિત રોને કાઢ કાપવા કામ આપ્યું બાવા પીર જાણતા હતા પોતાનું કામ એ સીધી પહેલા કરી નાખતો, જ્યો પડી કોઈ નજા કેન હોય તે તેને કામ કરાવવા લાગતો

બીજે વર્ષે બાવા પીરને એરાપટની કેડીજાણીના ઉપરિ લેમે શોકરો. એ રાપુટ તે નરક જેનું હતું ત્યાં કેને કાલમણુ મારામા કામ કરવું પડતું ને મજબૂર જનુ એટલે મેનેરિશ પછી જનુ થામ એરાપુટના કેડી એની સેવા કરીને એના નામ બાવા પીરે કરી લીધા

એરાપુટની જાણથી બધ થઈ એટલે બાવા પીરે માગણી કરી કે હવે-સાં-બધ બેટ ઉપર કાંઈવા કેડીને રા મે છે ત્યાં મને શોકરો એટલે એને ત્યાં શોકરો ત્યાં અને પાંચે વર્ષ થયા ત્યાં શોકરો ત્યાં આ નો

ધર કાળના યુના મોટે શોકરો પૂને સેતાન-મેદ શોકરો હતા ત્યાં એણે આઠ વર્ષ વિના-વા હતા પડી એને કે નિકમો એને ઇલ-સા-દુડ મોટે સર્થ આપ્યા

બાવા પીર એના ધારા ધારા ને પાટા બાધવા આ-વા ને જોયું તે એના મો દ ઉપર માથુસનેઃ અનુસાર રચી નીકોતો

બાવા પીર એના ઉપર વાકા વગીને પૂછ્યું કે કાઈકુ મે છે કે શોકરો બાવા સામે ધડીક તે જોઈ રહી પડી શક પાડીને મેડો થઈ ગયો અને બાવાને આપી કા ના મડ તે બાવાએ એને પીવા સાડુ દૂધ આપડુ હતું તે એને આપ્યું ને કહે 'મી મારા કાઈ એટલે તને સાડુ આ રી'

કાંપો મનમા ભોલો, ના ના કિમ ના કેમ નેઈ આ બાવા પીર કાપી દેવાઈ

માતાએ પૂછ્યું, તમે કેને એળખો છો??

કેલિયો કહે, તમે અને ન એળખો? હું શોકરો બાવા પીર સારી વાર એના સાધુ જોઈ રહ્યા પડી કહે મારા બાપમા જ ભગવાને તને રેવા દેલો છો?

બીજા કોરિયા કેન શોકરો પડીના બારણુ બાગળ બેમા હતા તેને એણે ઝૂપડીમા ભોવાબા ને કહે કે જવુ છું કે કુ હવે મરવાને થયો છું મારી વાન સાલમે બાવા પીર નિર્દોષ છે વીસ વર્ષ પડેલા જેની એને સિધા થઈતે યુનો મે કપો હતા આ વાત બાવાનું જાણતા હતા જતા એને કોઈની યોગને કશું નહિ

'શિવને મે મારી નાખી હતી કુ બાવા છતાં મળી હતો અને એની એરાડીની નીને નાનકડી એરાડીમા સંતો એક રાતે બાવા છતાં કમો. પડેરીને નિકમો પગે ટોચીય ધરવા જનુ પેલો છે એ કુ જાણતા હતા તે હતી તે બારે સાવધાન પછી કુ જાણ કે જાણછો. કમો જો એટલે બાર કંધાડી એ પ્રમાણે તેણે બારણુ ઉઘાડ્યું પછી તેણે અને એ જખ્યો એટલે એકાદો કરવા મડી તેને જાનત કરવા મે તેનું મનુ આપ્યું પછી મારથી વધારે બર દેવા ડગો

‘હાને એ બાગમાં દાલો, પણ હું મારી ઝાડ’ એ
 બોલો હોના તમા બાગ ૧૨ અને બર્ધ ગમલ મારું મોહ
 બેઠેને એને યજુ કે મે કાઈ ન કલ્યાડુ કપું છે તે
 મને નાગોયડા(કનેદન) ૧૧, કેટલીએ લઈ ગાલ મે
 તેને બધી વાત કરી ને કહ્યું કે સવારે હું પોલિસને
 નરો બેડલ પીનું દિવસે બાગ પીરને પકડાલું નાનો
 બાગ હતો, તે મારે મ નેડેલું, એટલે હું કાઈ ન
 બોલત દાલોફો ને માથે લેવા પકડાલો આ પકડાલો
 પણ બાગલું એક અંશરે ને બો વા. આગેયજુ-કેટલી ૧૧
 વાત તે બહાર ન પડે મેલું પાના ૧૧ ચિ ૧૧ યના દોષી

‘મને કાગળ ને પેપર આપો એટલે હું કળવાત
 કાળી ન તમા સહી કરી આપુ ઝટ કરો કમ કે હવે હું
 પડી બે પડીના મ માન હું’

પાના પીર બને કહે ‘મારા દાકરા તારે એડુ
 કાઈ કળવાની જરૂર નહી ના વાનુ આમળ લુ મુનીની
 કળવાત કર એજી તને આકરી શિક્ષા કરી છે એની
 માર્ગના કર ને એની જ કુમા મા’

તે જ રાતે શોભાઈ તે જી પડીએથી બોલે પઈ
 ગમી ને એક દિવસ પડી તેજુ સરીરે નદીમા તરેજ
 બેવાળા આબુ

આ રમોના ખૂન વિષે એક નિવેદન ઉપર સહી
 કરવા બાગ પીરને કહ્યું તો ‘મેલું ના પાડી. કહે
 હંધરડી હમ્મએ મને બહી આપ ૧. આ ૧/ એ ૩
 દુખ કોહ કરવા સારુ એજી મને પસદ કયો. એની
 હાજીનુસાર આપહી રી વર્તએ.’

આ પછી બેચાર નસે બાગ પીરને છોડી ચૂકવાના
 કુકમ આના, પણ ત્યાં તો તે માફ પડી ગયા હા
 તેને મોગી હરિપતાને મોકલવા ૧૧ વાત નીકળી. તો તે
 કહે ‘ના ના આ મારા રક્તન છે આ ના જોડે જ હું
 અદિ રહીશ’

આવાજ મરી ગયા એટલે ફેડીએએ તેની કબર
 બોદી અને તેના ઉપર પત્થરો નાનાડા કોસ (નિહલ)
 બોલો કર્યો

(રીડસ) ડાઈનેરટમાના રીને બેલને-વાના લેખ ઉપરથી)

મુંજાઈને ન બેસી જા, ઉદ્ધોગ (પ્રયત્ન,
 પ્રવૃત્તિ) કરતો રહે.

૧
 એ દેડકા હતા તે દુખના બે કળયામા એક જ
 વેળાએ પડી ગયા ૧

તેમા એક નિરાશવાદી હતો કહે, ‘અદિ તો
 મારા ૧૧ આસ નેવતો નથી. અને નીન સાન બેગી છે,
 એટલે મારાથી બહારેય નીકળી જવાય એમ નથી
 એટલે હું મ ૧૦ હિ’ અને એ મરીયે ગયા

બીજાથી પણ આસ નેવતો નહતો, શું કરડુ તે
 તેને સમજું નહિનું તો પણ તે તો ફાદાફા કરે, ક્યો કરીને
 કાઈ વરે એમ ન હોય એવી હાવચાન પણ કરે પરિણામે
 થોડી વારમા તેજી દુખડુ મા નજુ પડી નાપડુ, અને જુએ
 છે તે પોતે માખણના પીગા હીપ બેઠો છે ને છૂટથી
 આસ ભઈ રાંડે ૭

(આદે મોર્ગના દેવના અ શ્રેષ્ઠ ઉપરથી)

૨
 ૧૮૧૪-૧૮૧૫ વિશ્વવિપ્રલમ ધવાયેલા અમે
 રિકન સેનિટોને નેવા રિફ્રમની મેક એક વાર ગયા.
 તેમા એક માણસ એવો હતો કે એને પૂર્ગ એકે ન મળી
 હાય એક જ, આખ એકે નહિ તે મોહું બ્યગ મનેડુ.
 પરિવારિકા એને નાનકડી આડીમા ફેરવે તો પણ તે
 તે આનદમા રહે

તે પડી થોડે દિવસે ચિ મેકરે હરિપતાસના ઉપરિને
 પૂછડું ‘તે તારુજુ છબો કા’ દાકાર કહે ‘જબ્યા તો
 ખરો એમડુ જ નોક પણ નવી પાં બારિકાને ચરધી
 ગયા’

આ વાતને થોડાક વર્ષો વીત્યા પડી મિ એકના
 બજુવામા આ ૩ કે હોપકિન્સ વિદ્યાપીઠમા વિરેપ
 સમારણ કરવાન છે ને તેમા જેજો પારાવારે સ કદર્મ
 હોવા જ્યાં સરસ સ શોધન કયું’ હતુ એવા એક જુવાનને
 પીએચ. ડી નું પદ આપવાના છે આ ૧૧ શોડકડુ નામ
 અમ ન થયલા સેનિકનુ જ હતુ એટલે મિ. બેકરે જુલકા
 કરી તો બજુવામા બ્યબુ કે તે તેજ માણસ ૧૧
 (હોરી શોરિકના રીડસ) કાઈનેજમાજવા લેખ ઉપરથી)

• વિષયસ દિવસ ના અ જ મી નીન મ કનેને બે, અમાય

પૂજ્ય ગાંધીજીના હરિજન આશ્રમમાં મારે વારંવાર જવાનું થતું હતું. મહિનામાં એ ત્રણ વખત તો ખરું જ. કારણ કે હું આશ્રમને દાકતર દત્તો ને જે આશ્રમવાની દરદીઓ ઉપર પૂજ્ય ગાંધીજીના અખતરનો ગાજ ના વાગ્યો હે વ તે દરદીઓ અને મોંપના.

એક વખત પૂજ્ય ગાંધીજીએ જાનીયા પત્તા થોડા કાચા થયા ખાવાનો પ્રયોગ કર્યો. હસમ મા નોડી પડવા માંડ્યું. સ્વ મદારેવનાર્જનું કહેજ આશ્રમ : 'કુરમદે આશ્રમમાં ચાલી જશે.'

તે દિવસે જ બપોરના હું આશ્રમમાં ગયો.

'દાકતર કેમ આવતું થયું?' ગાંધીજીએ મને પૂછ્યું.

હું ઉત્તર આપું તે પહેલાં જ મીઠામહેન મને પૂ ગાંધીજીના કોમોડ પામે લઈ ગયા ને દાકતર ઉપાડ્યું. ગાડામાં લોડી હતું.

હું પાછો ગાંધીજી પામે ગયો અને વિશ્વેષે 'તમારા હસમાં લોડી છે.'

પૂ. ગાંધીજી સ્મરણ ગમ કે મને અંગવા મ ? જો લોડીઓ દત્તો, મદારેવનાર્જનું સારું એક તેઓ મોંપ્યા. 'આટલા મારે દ કનરને નાકક પાછો ખસડાયો.'

થોડાને મારે કોણને તજવીડ નહિ આપી એ પૂ ગાંધીજીને મિલકાત દત્તો.

'કેવલ દિવસથી તોડી પડેને?' મેં પૂછ્યું.

'જાણ્યો કાચા થયા ખાવાનો પ્રયોગ કરવા માંડ્યો છે.' મદારેવનાર્જનું હસના દક્ષિણ દક્ષિણ રીસિટ આપ્યો.

'હરિજનમાં આવા અલ્પ ખાવાનો રિવાજ છે ને મને બધી જાના અખતર કનર ની દેવ ને' પૂ ગાંધીજીએ કહ્યું.

'કાચા થયા તે જકરી ને પને!' હું હસીને લોડ્યો.

'સિંદુરનમાં બધી જકરીઓ જ છે ને.

દાકતર! વાહ દેખાવ છે જ કયા?' ગાંધીજીને રમૂજ કરનાં જવાબ આપ્યો.

'લોડીનું પ્રમાણ ચોખ્ખું થતું' બાપ છે કે વપે છે?' મેં પૂછ્યું.

'મને તો જરાય જોખનું થતું હોય એમ લાગતું નથી.' શ્રી મીરાં પહેને કહ્યું. (પૂ. ગાંધીજીનું કોમોડ માફ કરવાનું કામ શ્રી મીરાંબહેને માગી લીધું હતું.)

'મને થોડું જોખનું થતું લાગે છે.' ગાંધીજી મેં વ્વા. 'થોડા દિવસના જ થયે.'

હું થોડી વાર વિચારમાં પડ્યો. કાચા અનુ ખાવાનો પ્રયોગ બધા કમળા વિના લોડી જંપ નહિ થાય એવું મને લાગતું હતું પણ પૂ ગાંધીજીના સ્વભાવનું જાણુને દત્તો કર્યા હયે કામ લેવતું હતું મેં ગાંધીજીને કહ્યું.

'તમે માને છે કે થોડા દિવસમાં લોડી પાતું બંધ થયે. ને હું' અનુ' જુ કે બંધ થાય. પણ જાણે એક વાત નહીં કરીએ. જે દિવસ પડી હું' પાંડા આપીએ ને તે દિવસે લોડી બંધ ના થયું હોય તો તમારે મારા કયા પ્રમાણે અ. વવાનું.'

'પૂજ્ય ગાંધીજીને યદી હરી કે તે કી પડ્યું' જરૂર બંધ થયે એકલે એમને દત્ત. પી ઉતર આપ્યો: 'કબુર છે દાકતર!'

હું ગાંધીજીની એરડીમાંથી બહાર નિકળ્યો. પૂ કમુરજા મારી પાછળ આંધાં જે દિવસ પડી હું' પાછો આવું ત્યારે વ માંપેતું માણુ દર્ડી નેવાર ગળવાની સુચના મેં તેમને આપી.

જે દિવસ પડી હું' પાંડા આશ્રમમાં ગયો. શ્રી મીરાંબહેને કોમોડ ઉઘાડી જતાનું. વાડ મેં પહેલના કોનુ જ જાડે મહેન વધારે લે લી હતું.

હું ગાંધીજી પામે ગયો. ને એવો. - 'હલ હસમાં લોડી છે.'

'હા છે. પણ થીરે મરે જોખનું થાય છે'

‘મઈ વખતે તમે અને શું કહ્યું હશે?’ એ તેમને યાદી આપી.

‘અને ગાંધી રાખવા માગ્યો છો દાકતર?’ કહેતા ગાંધીજી હસ્યા.

‘જેફર...!’ એ કહ્યું. ‘અને તો ખાત્રી છે કે ત્યાં સુધી કાચા ચણા ખાવાનો પ્રયોજ બંધ નહિ કરો ત્યાં સુધી લોહી બંધ થવાનું નથી.’

‘તમારે શું કરવું છે?’ ગાંધીજીએ પૂછ્યું.

‘પહેલું એ કે આજની કાચા ચણા ખાવાનું બંધ કરો ને બીજું અત્યાદે મારી સામે એક કોરોરો મોળા કદોનો મોકો પી જાઓ.’

‘અત્યાદે આશ્રમમાં મોણું દહીં હોય ક્યાંધી?’ ગાંધીજીએ કહી ન લેવાનું બેઠાનું મારી સામે ધકુ.

‘આટલા મોઢા આશ્રમમાં આવી ચીજ ના હોય એમ બને જ નહિ..... અત્યાદે આશ્રમમાં મોણું દહીં મળી રાહશે?’ એ કસ્તુરબાને પૂછ્યું.

‘નોઈએ તેટલું મોણું કહી અમારે ત્યાં હોય છે.’

કસ્તુરબાએ અને સાથ આપ્યો.

‘એમાં’ પૂ. ગાંધીજી અકિત થઈને બેઠા.

‘આશ્રમમાં આટલી વ્યવસ્થિત રીતે કામ ચાલતું હશે તેનો અને પમાલ ન હોતો!’

એક વિવેક સ્વર અકાશને પોતાની નિંદા થતી સાંભળી. એ સાથે એમણે નિર્જીવ કપોડો, ૩, ૪ સોને મુલ કરીને, ૬ સોને વડાઓ બનીસ. એક ખૂબ જલ્પ મારી નિંદા સ્વા માટે કરે!

‘જી રું કરવાથી સોને ખુસ કરી સકાય તેના એમણે વિચાર કરવા માંડ્યો. અને તેમાં એવા દુર્ભાગી ૩ હશે જે કામ કરતા તેમાં તેમની જુદો થવા માંડી.

એ નોઈ વિધિએ પૂછ્યું: ‘કેમ રે આ શું માંડવું છે?’

ફરને કહ્યું: ‘બાબાને રાજી રાખવાનો રસ્તો શોધું છું. મારે સર્વ પ્રિય થવું છે.’

‘મોઢા! એમ વાત છે!’ નિધિએ તે તરફ આંખથી ચીંધતાં કહ્યું: ‘તો પછી સર્વ પ્રિયમાં શું કામ રખા છે? બેચાર આંધળાં પંડને લંબને રહે ને—એ તમારાં વખાણ કરશે, તમે એમનાં કરોને અને એમ સર્વ પ્રિય બની હરખાનો.’

મુઠળને આ સાંભળી અપાત લાગ્યો: ‘આલનુશાસન!’

‘આલનુશાસન જ તો!’ સામે પડેલા-પડતાં વિધિએ કહ્યું: ‘ખાત્રી સર્વ પ્રિયમાં સર્વ બનીને રહેવું હોય તો, મોઈ તપ્તો જાળ્યો, કાલ લેખો જાળ્યો, નિંદા કરે એ કરશે! મોટાથી સર્વ પ્રિય નહિ થવાય. મોટાઈ એ જ દુઃખ છે!’

બાબા બોળા મહાન પુરુષને શ્રી ખજાર એમના સામે કાવતું રચાયું હતું!

કસ્તુરબા દેહી લેવા ગયાં. એ ગાંધીજીને કહ્યું: ‘મારો તમને એક ઇન્જેક્શન આપવા વિચાર છે.’

‘ઇન્જેક્શન? એની તો વાત જ ના કરો દાકતર, મરેલાં જંતુઓને કોઈ કાળે મારા ચરીરમાં નાખવા નહિ હઈ.’

‘હું ખાત્રી આપું કે આ ઇન્જેક્શન વનસ્પતિમાંથી બનાવેલું છે. તો મારા ઉપર વિદ્યાર છે ને?’

‘તમારી ખાત્રી હોય તો આપો! તમારા કલા પ્રમાણે વર્તવા હું બંધાયેલો છું.’

બેગમાંથી સીરીન્જ (પિચકારી) કાઢી એ ઉઠાળવા મૂકી. કસ્તુરબા વાટકામાં દેહીને મોકો લઈને આભ્યાં. પૂ. ગાંધીજીએ વાટકો મોઢે માંડ્યો ત્યારે બેઠેલા સોનાં મુખ હમ્મ-હમ્મ થઈ રહ્યાં.

સીરીન્જ ઉઠાળીને લેવાર થઈ એટલે એ ‘એમટીન’નું ઇન્જેક્શન આપ્યું ને પ્રજ્વાલ કરી વિદાય લીધી.

શ્રી. મહાદેવભાઈ મારી પાછળ આભ્યાં. મારો બરડો યાબડી ભોલકા: ‘તમે કમાલ કરી દાકતર, તમારા સિવાય બાપુ કોઈનું માનવું નહિ ને હરાવ માત.’

[ખાત્રી]

શીખોના પાંચમા શુરુ અભ્યુદય એક દશા, કવિ, સંદેહક અને સત્યના પૂરા આગ્રહી વીર હતા. જર્મન ફેરરના શબ્દોમાં કહીએ તો 'કોઈ પણ ધાર્મિક દિવસના વાસ્તવિક અર્થમાં રાજકીય પ્રવૃત્તિ જ છે.' પૂ. બાપુની રચનાત્મક પ્રવૃત્તિમાં સવિનય કાનૂન બગાડી પ્રચંડ શક્તિ સમામેલી હતી તે આપણે આધુનિક સમયમાં નજરે એકાદુ.

શુરુ અભ્યુદય આધ્યાત્મિક પુરુષ તો હતા જ, પણ તેની સાથે મહાન સમાજ સુધારક અને રાજનીતિજ્ઞ પણ હતા. શીખ સમ્રાટના જ નહીં, બારતવપૂના સમય ધાર્મિક ઇતિહાસમાં માનવજીવનની સંમર્પણ ગાથામાં શુરુ અભ્યુદયનું નામ સુવર્ણરૂપે લખાયેલું છે.

પુત્રના લક્ષણ પારણામાંથી જણાય તેમ અભ્યુદય નાના હતા ત્યારે તેમના પિતા શુરુ સોમદાસજીએ તેમને બહાર ગામ મોકલ્યા અને કહ્યું: 'આજા થાય ત્યારે પાછો આવજો'

જે કામ તેમને મોકલેલા તે કામ તો પત્ની ગયું. દિવસો વીત્યાં પણ શુરુજી અભ્યુદયને પાછા આવવાનું કહેવડાવતાં પીસરી ગયા. લાંબા સમયે તેમને અર્થાનક થાક આવ્યું. આજા મોકલી ત્યારે જ અભ્યુદય ઘેર આવ્યા. આ નિશા અને ચિસ્ત તેમના સમય જીવનમાં વણાઈ ગઈ.

શીખ શુરુની ગાદી કોઈ કૂલની સેજ નહોતી. એ તો ખરા અર્થમાં કાંટાની પથારી હતી એ વખતે દિલ્હીના તખ્ત પર અકબર બાદશાહ હતા. તેને કાને વાત પહોંચી કે શુરુ અભ્યુદય તમારા કદર વિરોધી છે. બાદશાહે શુરુજીને શુરુદાસ ગુરમાં પોતાના સુકામે હાજર થવા ફરમાન મોકલ્યું. શુરુજીને બંદે બાઈ બુધાજી ગયા. અકબરશાહે બુધાજીને કહ્યું: 'શીખ શુરુના ઉપદેશ વચેન સંભાળવો બુધાજીએ એક સુંદર જાન ગાઈ સંભાળ્યું અને તેના સારાચ દહીં.

'કોઈ સમયે કહે છે તો કોઈ રહીમ કોઈ એસાઈ

કહે છે તો કોઈ અલ્લા. કોઈ લીધેમાં નાહવા બાય છે તો કોઈ હજ કરવા બાય છે. કોઈ વેદ વાંચે છે તો કોઈ કુરાન પઢે છે. કોઈ પોતાને તુફ કહેવડાવે છે તો કોઈ હિંદુ. કોઈ બેહિસ્ત માગે છે કોઈ સ્વર્ગની વાછના કરે છે. નાનક કહે છે એ બધા લેક મિથ્યા છે જેના હુકમ દરેક ઇસાને પિછાનવાનો છે તે પરમાત્માનો લેક જાણે તે જ અલેહને પામે છે.'

બજન સાંભળીને બાદશાહને જામ ભાંગી ગયો. શુરુ ધર્મશ્રોત્રી ને રાજશ્રોત્રી કહેનાર ખોટા ક્યાં. બાદશાહ પોતે શુરુ અભ્યુદયનાં દર્શને આવ્યો. અને હરિમંદિર માટે નજરાણું ધરી બોલ્યો: 'આપને શી મહદ ભેદ છે? આપ કહો તો મદિરના કાયમી નિભાવ માટે મારી નાખીર કાઢી આપું?'

શુરુ અભ્યુદય તબ નિરુદ્ધી હતા. પૂરા જ્ઞાનમય હતા. તેમણે કહ્યું: 'આપ ખુશ થયા છે અને કંઈ અપવાને ઇચ્છો છો તો આ વરસે આ પ્રદેશમાં કુષાજ પડયો છે. તો જેહતોને ચાલુ વરસની મહેસૂલ માફ કરો. અમારે બીજું કશું નથી એવું.'

બાદશાહ આવી લોકોપયોગી માગણીથી ખુશ થયો અને તેણે એક વરસનું મહેસૂલ માફ કર્યું.

શુરુ અભ્યુદયે અમૃતસરમાં સુવર્ણમંદિરને પાયો નાખ્યો. અને એવું જ મહાવત્ત બીજું રચનાત્મક કામ કર્યું. બાઈ બુધાજીને ગામોમાન મોકલી શુરુજીની વાણી એકત્ર કરાવી, અને તેમાં પોતાની વાણી ઉમેરી 'અથ સાહેબ'નું નિર્મોજ કર્યું. શુરુ અભ્યુદયની વાણી 'સુખમની' નામથી પ્રસિદ્ધ છે. અથસાહેબના પાંચના મહોદ્વામાં તે સંગ્રહાયેલી છે. 'અથસાહેબ'ના મનન ચિંતનમાં અભ્યુદય મગ રહેતા.

પણ સત્યાગ્રહીને ચિંતનની શાંતિ હોય. જ હા અધ્યાત્મિક તેને આત્મવૃંદ સુખ હોય જ હા.

શુભ વિરોધીઓ શામેલ આગ સળગાવી રહ્યા તેમાં શુરુ સાહેબ તો

“માંડી પડયા તે મહાગુપ્ત માર્યે,
દેખાયા દાઝે જોને.”

દર દિનારે જીવીને તમાસો જોનાર એ પરમ પ્રેમપંથીને પિછાનતા ન હતા. લાહોરનો દીવાન ચંદુલાલ બાદશાહની ખિદમત કરતો. જોને શીખો શુરુદ્રોહી ગણતા. એ ચંદુલાલ પોતાની કન્યા શુરુછના પુત્ર સાથે પરણાવવા કહેલું મોકલ્યું. શુરુછએ તો શીખોની ઈશ્તિ એજ આસા સમજી કહેલું પાકું મોકલ્યું. તેથી દીવાન ચંદુલાલ ખિન્ન થયો અને તેણે બાદશાહના દાન ભલેથી અટકાવરું અવસાન થતાં દિલ્હીના તખ્ત ઉપર જહાંગીર કંને.

રાજક્રોડનો આરોપ ધરી કાઢયો. શુરુ ભક્તિ-માર્ગે ઇસી ધોષા સામે છે, શીખોને લશ્કરી તાલીમ આપે છે, શાહીસત્તા સાથે અંગૂઠન જીકું કરે છે, વગેરે આરોપ મૂકાયા અને તે ગદલ બે લાખ રૂપિયા ફંડ ભરવા ફરમાન જરૂરું. શુરુ સાહેબને પકડીને લાહોરના કિલ્લામાં કેદ કર્યો.

શીખ સમાજે શુરુછનો ફંડ ભરી આપવાની તૈયારી થતાથી, જોડલે શુરુસાહેબે મક્કમતાથી, સાચા સત્યાગ્રહીની બાંધાથી ઉત્તર આપ્યો: ‘મેં કોઈ શુનો કયો જ નથી. ફંડ શા માટે ભરવો? વળી, ને ક’ઈ બિલકલ છે તે શીખ સમાજની છે. માત્ર પોતાનું કહું નથી. હું દક્ષિર છું.’

આવા જવાબથી શુરુ નાહેખ ઉપર જુસ્મો શરૂ થયા તેમને સખત તાપમાં ગરમ તવા ઉપર બેસાડવામાં આવ્યા તેમના ઉઘાઠા શરીર ઉપર રેતીનો વરસાદ વરસાવ્યો, ફળફળતા ગરમ પાણીના દેગઠામાં તેમને ઝળેળવામાં આવ્યા. આવા આકરા સિતમો શુરુ સાહેબે શાંતિપૂર્વક સહી લીધા. આહંસાની મૂર્તિ સમા શુરુ અર્જુન-દેવે એક કડવો જોલ ઉચ્ચાર્યો નહીં. કે મનમાં એ વિરોધીઓ ઉપર રોષ ન આવ્યો. પ્રભુ ભગ્નમાં લીન બની શારીરિક વેદનાઓ વેઠી લીધી.

આ ચાલનાના દિવસોમાં એક જોલિયાએ શુરુસાહેબને કહ્યું: ‘અર્જુનદેવજી! આપ તો સમયે પુરુષ છે. અનેક દેવીશક્તિઓ આપના કાખમાં છે. એમાંથી એકાદને જોતાથી હો. અને આમાંથી છૂટી નાઓ.’

શુરુસાહેબ હમીને જોલ્યા: ‘સાંધમૌકા! મારે મન આ અગ્નિપરીક્ષા એ તો પરમાત્માની અણુમોસી બક્ષિસ છે. એમાં મને આનંદ છે. દેહ વેઠવાં થાકે છે પણ શક્તિ અળવાનં જાને છે.

અને એ આકરી અગ્નિપરીક્ષામાં જ શુરુ અર્જુનદેવજીનું લક્ષ્ય બલિદાન અપાયું. પછી તો સમર્પણની પર પડા ચાલી. આત્માના અવાજને સું-નાવાવનાર અન્યાયનો પ્રતિકાર કરતાં, એક ખડી એક શુરુઓએ પોતાના બલિદાનથી શીખ ભાંતિને જન્મતબરમાં અજેય કરી મૂકી.

રામચંદ્રજી રાજ્ય આદર્શ રાજ્ય બનાવું. તે સમયે પ્રજાની કાલત શી હતી? પ્રજામાં શીનાના આરિય પર શોક લાવનારી ચર્ચાઓ ચાલતી. સમ્રાટ એ કે કેવળ રાજ્ય અને રાજ્યસત્તા બળતાની ઉન્નતિ ન કરી શકે. ગૌતમજીએ રાજ્ય શું કામ છોડ્યું? શું તેઓ ભેવકરે હતા? ભયરે આજે તો બધા જ એમ કહે છે કે આપણે સુદાનને સરકારમાં જઈએ. ને કોઈ આવ્યું તેની નજર વસ રવા જ બળ છે. પરંતુ સુદાનને રેર છે શું? નાહકના કોડી બને છે, એક ચેતિંગ મલિનના બાળ બની બળ છે. રાજ દેશને ધોરે છે. બળતાની ઉન્નતિ સાદુ શું કહ્યું એમ ખૂંટીએ તો કહે છે કે જ્યાં બધા જાંબો, તરી બધા બાંધો. એ તો સમજ્યા, પણ લોકલક્ષ્યને સૂતિ આપે એવું, તેમની શુદ્ધિ યાપ એવું, ઉન્નતિ યાપ એવું શું કહ્યું? કહી શકે છે કે યોદ્ધા સુખ વખતે, આર્થિક પરિસ્થિતિ સુધરી. પરંતુ નૈતિક ઉન્નતિની દિશામાં કંઈ જ ન થયું. રાજ્યસત્તા દારૂ નૈતિક ઉન્નતિ સચી અસંબંધિત છે.

—વિનોબાજી

૧ સત્ય

આપણી સરચત્રુ મૂળ જ મત્વના આગ્રહમાં રૂં છે તેથી સત્યને જ પહેલ લઈ છું

‘સત્ય’ શબ્દ સત્તામાંથી છે સત્ એટલે યેતુ ત્વ તે હોવાથી સત્ય સિવાય બીજા કોઈ વસ્તુને દર્શાવ નથી પરમેશ્વરનું ખરું નામ જ ‘સત્’ એટલે સ વ છે તેથી પરમેશ્વર ‘સત્ય’ છે એમ કહેવા કરતાં સત એ જ પરમેશ્વર ॥ એમ કહેવું વધારે યોગ્ય છે આપણ રાજકર્તા વિના સરદાર વિના આતુ નથી તેથી પરમેશ્વર નામ વધારે પ્રચલિત છે અને રહેવાનું ખૂબ વિચાર કરતા તો ‘સત્’ કે ‘સત્ય’ એ જ ખરું નામ છે તે એ જ ખૂબ અર્થ મુકવનું છે

અને જ્યાં સત્ય છે ત્યાં શાંત-શાંત શાંત જ જ્યાં સ વ નથી ત્યાં ક્રોધ શાંત ન જ સત્ય તેથી હિંસા નામની શાંતિ મિત્ર બદલે શનિશાપ બેગલા છે અને જ્યાં સત્ય શાંત છે ત્યાં આનંદ જ હોય શાંત દોષ જ નથી અને સત્ય સાચું છે તેથી આનંદ પણ શાંત હોય આથી જ હિંસરને આપણે સચિદાનંદ નામે પણ ઓળખીએ છીએ

આ સત્યની આરાધનાને આત્મરજ આપણી દરતી તેને જ કારણે આપણી પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિ એને જ કારણે આપણે પ્રત્યેક શ્વાસોપરાશમાં જાએ આજ કરવા શીખીએ તો આપણને બીજા બધા નિવશો કહેજી હાથ આવે તે તેમજ ચાલન પણ કહેજી યઈ પડે સત્ય વિના કોઈ ખૂબ નિયમનું શક્ય પાયા અલગ છે

સામાન્ય રીતે સત્ય એટલે મત્ય પોતાનું એટલે જ આપણે મનદાએ છીએ પણ આપણે વિશાળ અર્થમાં સત્ય શબ્દ પોતાનાં છે વિચારમાં વાણીય ને આચારમાં સત્ય એ જ સત્ય આ સત્ય સ ખૂબ પળે સમજનારને અત્યંત બીજી કોઈ જાણવાપડે નથી રહેતું કેમકે અત્યંત તેમાં સમાયેન છે એમ આપણે વધરે એવું તેમાં જ ન સમાય તે સત્ય નથી, શાંત નથી, પછી તેમાં ખરો આનંદ તો દોષ જ કલાવી આ કમેટી ન પડતી શીખી બપોને તો આપણને તુરત જાગર થકે મેં કઈ પ્રવૃત્તિ કરતા યોગ્ય છે કઈ ત્યાગ્ય છે શું જોઈએ એમ છે મું નથી શું વાનવાએ એ છે નથી

૧૫ સત્ય એ પાત્રમયિષ્ટ છે એ કામધેનુરૂપ છે તે કમ જરૂર તેનો જન્મ જ લગતને ન્ય પોતા છે અત્યંત અને વેરાગતથી સત્યની જ માંભેરી તે અત્યાય વ વિના બીજા બી વસ્તુ વિરે આત્મલિક હૃદય મિત્ર તે વેરાગ્ય આમ હતા એકનું સત્ય તે બીજાનું નસત્ય એમ આપણે જોયા કરણ તેથી બરાબનું મધુ કોષણ નથી ત્યાં શુદ્ધ પ્રગલ છે ત્યાં નોખા જાણના બધા સત્ય તે એક જ હાડના અંગ ખ્ય નોખા જાણના પાંડા સમાન છે પરમેશ્વર ખૂબ કમા પ્રત્યેક મનુષ્યને તો એ નથી જાણતો હતા તે એક જ છે એમ આપણે જાણીએ છીએ ખૂબ સત્ય ન મ જ પરમેશ્વરનું છે તેવી જગતે એ મન્ય ભાસે તે પ્રમાણે તે પહેલે તેમાં દોષ નથી એ હ નથી પણ ત જાણે છે પછી ત્ય કવામાં જૂન ફરી તે વસ્તુ તે પછી જવ ની છે જ કેમકે સત્યની મોવની પાંચ તપક્ય દોષ એટલે પેાતે હૂ ખ સહન કરવાનું હોય તેની પાછળ મરવા દોષ એટલે તેમાં કન થતી તો એને સરખી જે ન થાય આવી નિરુપામ શોષ કરતાં આજ સર્ખી કોઈ આરિ મારે છેવડે લગી મધુ નથી આરિ જાય કે તેમ વાળી જ છે, એટલે વળી તે સંધિ માને ચરી જાય છે તેથી સત્યની આરાધના એ અશિ છે, તે અશિ તે ‘શીશ તણુ સાકુ’ છે અથવા તે કશિને મારા કોઈ તેજ ક વરહાને સ્ખલ નથી તેમાં હૃદ્ય એવું કઈ છે જ નથી એ અશિ છવ-ચરો યત’ છે

ખૂબ હવે આપણું વચનગ અર્થ સાને મિ અર્થ ખરોવાય

આ પ્રમથે હરિમદ્, પ્રકથદ રામચદ મધામ હસનચેન ગિરતી સર્વો વરેરના દર્શના વિચારો જ્યાં જોએ આ રહેખ જાણકે મોરો અંબુરૂપ આજના મેસના ખાતા પીના રમત નુકુ કનના કથો જ હરે તે તે ક ના કરા નિર્દોષ નિના રેખ-કઈ આપ તો કતુ સાદુ એ સત્યપર પરમેશ્વર મારે તારુ ર નમિ નામકિ નીવડે છે નાપજે પાછની મારુ રિરડ

ર અહિ આ

સત્યનો અહિમ ને, મારો જેટલો મરિ છે એનો જ સાકો છે નામની ધારે અથવા નરો છે

બળહિયા જે દોની ઉપર એક નગર કરી આવી શકે છે, તેના કળા પશુ સાત, અદિ સાતી દેરી પાતળી છે. જરા અસાધવાની આવી કે હવે પડીએ, અતિશય સાધવા કરવાથી જ તેનાં દોન થાય.

પશુ અથવા સંપૂર્ણ દર્શન તો આ દેહે અસંભવિત છે. તેની કે પના જ માન કરી શકાન. શુદ્ધિક દેહ વડે સાધત ધર્મનો સાક્ષાત્કાર સંભવતો નથી. તેથી છેવટે મહાનો ઉપયોગ કરવાનો તો રહે જ છે.

તેથી જ અદિ'સા વિજ્ઞાસુને જરા મારા માર્ગમાં જે સુશીલતા આવે તેને હું સદન કરું કે તેને અજે જે નાશ કરના પડે તે કરતો જઈને મારો માર્ગ કાપુ કે આ પ્રશ્ન વિજ્ઞાસુ પાસે ખરો થયો. જે નાશ કરતો માને તો તે માર્ગ કાપતો નથી પણ હતો ત્યા જ રહે છે, એમ તેણે જણાવ્યું. જે સકલ સદન કરે છે તો તે આજીવ વધે છે પહેલે જ નાશ ત્યજે એમ કે જે સત્યને તે શોધે છે તે બહાર નથી પણ અંતરમાં છે એટલે જેમ જેમ નાશ કરતો જાય તેમ તેમ તે પાછળ પડતો જાય, સત્ય વેગળું જાય.

આપણી ઉપર ચોર ઉપદ્રવ કરે છે તેમાંથી બચવા સારું તેમને કહ્યા તે શરૂ તે ભાગ્યા તો ખરા, પણ ખીલે જગ્યાએ જઈને ધાક પાડી. પશુ ખીલ જગ્યા પશુ આપણી જ છે, એકદમ આપણે જ આપણી બીમાર બોધકયા ચોરનો ઉપદ્રવ વધતો ગયો, કેમકે તેમણે તો ચોરીને કલંપ માન્ય છે. આપણે જોઈએ કે આના કળા માન્ય છે કે ચોરનો ઉપદ્રવ સદન કરવો, તેમ કરતા ચોરને સમજ આપણે. આટલું સદન કરવામાંથી આપણે જોઈએ કે ચોર કઈ આપણાથી બુદ્ધા નથી. આપણને તો બધા સગા છે, મિત્ર છે તેમને કંઈકા હોય નહીં પણ ઉપદ્રવ સદન કર્યે જઈએ તેથી બસ નથી. તેમથી તો કાવરતા પેશ થાય. એટલે આપણે જીવે વિશેષ ધર્મ જોઈએ. ચોર આપણા આર્થમાં હોય તો તેમનામાં તે કાવરતા પેશ કરવી જોઈએ. એટલે આપણે તેઓને અપનાવવાને સારું ઉપાય શોધવા. પૂરતી તરફી લેવી રહી આ અદિ'સાને માર્ગ. આમાં ઉત્તરોત્તર કૃપા વહેરવાની જ વાળ આવે છે, અપૂરત મિત્ર જીવવાની વાત આવે છે અને જો તે હોય તો અતે ચોર શક્યકર બને છે. આપણને સત્યન બધારે સ્પષ્ટ દર્શન થાય છે. આમ કળા આપણે જગતને મિત્ર બનાવતા મીઠીએ છીએ; કંઈકરનો, સત્યનો, અદિમા

વધારે જણાય છે; સંકુટ વેદતાં છતા શાંતિસુખ વધે છે; આપણમાં સાદસ હિમત વધે છે; આપણે સાક્ષત અસાધ્યતાનો એક વધારે સમજાએ છીએ; કર્તવ્યઅકર્તવ્યનો વિવેક આવડે છે; અભિમાન ગમે છે, નમતા વધે છે; પરિમહ સદને એકાંકિ થાય છે; ને દેહની અંદર ભરેલો ગેલ નિત્ય ઓછો થતો જાય છે.

આ અદિ'સા અજો આપણે જે જાડી વસ્તુ જોઈએ છીએ તે જ નથી. જાડી ન જ મારતું અંતે છે જે. કે વિચાર માત્ર હિંસા છે. બિલાવળ હિંસા છે. મિથ્યા બાવળ હિંસા છે. દેવ હિંસા છે. ઈર્ષ્યુ ખૂટુ ઇર્ષ્યુ હિંસા છે. જે જગતને જોઈએ તેના કળને રાખવો એ પણ હિંસા છે. જય આપણે ખાઈએ છીએ તે જગતને જોઈએ છે ન્યા બીના છીએ ત્યા સેંકડો સૂક્ષ્મ જીવો પડ્યા છે તે, ઇચ્છાવા છે; એ જગ્યા તેમની છે. ત્યારે શું આત્મલક્ષ્ય કરીએ? તો એ બાધ નથી. વિચારમાં દેહનું વળગણ માત્ર જોડીએ તો છેવટે દેહ આપણને છોડી આ અમુર્ચિત સ્વરૂપ તે સત્યનારાયણ, એ દર્શન અધીરાઈથી ન જ થાય. દેહ આપણો નથી, તે આપણને મળેલું સંવેદન છે, એમ સમજી તેના ઉપયોગ ધોય તે કરી આપણે માર્ગ કાપીએ.

મારે લખ્યું હતું સહેલું, લખાઈ ગયું કહ્યું છતાં જેણે અદિ'સાને જરા જે વિચાર કંઈ હતા તેને સમજવામાં મુશ્કેલી ન આવવી જોઈએ.

આટલું સદ્દ જાણી લે: અદિ'સા નિના સત્યની શોધ અસંભવિત છે અદિ'સા અને સત્ય એવા એકાગ્રેષ્ઠ છે, જેમ સિંહાની બે બાળુ બચવા હાંસી ચક્રોદીની જે બાળુ તેમાં જીવદી કઈ ને સુપદી કઈ? છતાં અદિ'સાને સાધન અશીર્ગ, સત્યો સાધ્ય અશીર્ગ. સાધન આપણા હાથની વાત છે તેથી અદિ'સા પરમ કર્મ થઈ સત્ય પરમેશ્વર થયું. સાધનના રિક્ત કર્મ કળું તો સાધના દર્શન ઈર્ષ્યક દિવસ તો કરણ જ આટલો નિશ્ચય કંઈ એટલે જગ જલ્યા આપણા મર્જિમા ગમે તે સંકેતો ચારે, બાહ્ય દૃષ્ટિએ જોતાં આપણી ગમે તેટલી દાર ચતાં જોવામાં આવે, છતાં આપણે વિચાર ન છોડતાં એક જ મંત્ર જાડીએ - સત્ય છે તે જ છે તે જ એક પુરોષર. તેના સાક્ષાત્કાર કરવાનો એક જ માર્ગ, એક જ સાધન તે અદિ'સા તેને કહી નહીં છોડું. જે સમસ્વરૂપ પરમેશ્વરને નામે આ પ્રતિજ્ઞા કરી છે તેમ પાલન કરવાનું તે મગ આવો.

આપણાં વતેલા યીશુ' મત બદલ્યાનું છે, ખરું નેતા બીજા' બધાં પ્રતી એક સત્યનાં મતમાંથી જ ઉત્પન્ન થાય છે તે તેને જ અર્થે રચ્યાં છે. જે મનુષ્ય સત્યને વરેલો છે, તેની જ ઉપાસના કરે છે તે બીજા કોઈ ખરું યશુની આરાધના કરે, તો તે વ્યભિચારી કહેા. તો પછી વિકારથી આગ્રહતા ક્યાંથી જ કરાઈ જેની પ્રતિભાવ સત્યનાં દર્શન કરવાને અર્થે છે તે પ્રભોત્પત્તિ કાર્યમાં કે મુદસસાર અભાવવામાં કેમ જ પડી શકે? ભોળાવિદ્યાસથી મોઢાને સત્ય જડવાનો આજ લગી આપણી પાસે એકે દાખલો નથી.

અથવા અહિંસાના પાલનને લઈએ તો તેનું પૂરું પાલન બ્રહ્મચર્ય વિના અશક્ય છે. અહિંસા એટલે સર્વવ્યાપી પ્રેમ બધાં પુરૂષે એક અને કે કોએ એક પુરૂષને પોતાનો પ્રેમ બાંધેલા ત્યાં તેની પાસે બીજાને અર્થે 'શુ' રહ્યું? કોના બધાં જ એ થયો, 'અને પે પેકેકે તે બીજા' બધાં પછી.' પતિવ્રતા કો પુરૂષને સારું અને મત્તીમત પુરૂષ કોને સારું સર્વદેવ દેવતા તેવાર થઈ, એટલે તેનાં સર્વવ્યાપી પ્રેમનું પાલન ન જ થઈ શકે એ સ્પષ્ટ છે. એનાથી આખી સૃષ્ટિને પોતાનું કુદૃષ્ટ ન જ બનાવી શકાય, કેમ કે તેની પાસે પોતાનું પ્રાણેનું એક કુદૃષ્ટ ન મેળવે છે અથવા તેવાં ધર્મરહુ' તેની નેટથી જાહે તેટલો સર્વવ્યાપી પ્રેમમાં વિશ્લેષ થાય છે. આપું' શુ' આપણે આખા જગતમા ભેઈ રહ્યા છીએ. 'તેથી અહિં'લાનતનું' પાલન કરનારથી વિવાદ થઈ ન શકે. વિવાદની બહારના વિકારનું તો પૂણું જ શુ ?

વારે કે વિવાદ કરી બોાં છે તેમનું શુ ? તેમને સત્ય કોઈ કહાડો નહીં નેરે? તે સર્વોર્થજી કરી નહીં કરી શકે? આપણે તેનો રત્નો કાઢ્યો જ છે: વિવાદિને, અવિવાદિન તેવાં ધર્મ કણુ'. આ દિશામાં અત્રા કણુ' સંદેશ મે' બીજું' કણુ' અનુભવું' નથી. આ રિયલિતો નસ નેજે આપ્યો છે તે સાચી પૂરી કાઢશે. આને તો આ પ્રયોગની સારાળા સિદ્ધિ થઈ શકી શકાય. વિવાદિન ઓપુરુષ એક રીતને માઈનમીડેન મહાનું ધર્મ જલમ એટલે બધી જાળમાંથી તે મુક્ત થવાં. જમતમાં રહેલી કો માન બદલે કે, માતા છે, દીકરી છે એ વિચાર જ માણસને એકદમ કોણે ધર્મ જમાવે છે, જાંબળાંથી મુકિત આપનાર ધર્મ પડે છે આમા પતિવ્રતી ધર્મ જોવાં નથી,

પણ પોતાની પૂંછમાં વધારો કરે છે, કુદૃષ્ટ વધારે છે, પ્રેમ જુગ વિકારથી મેલ કાઢવાથી વધારે છે. વિકાર જવાથી એકબીજાની સેવા વધારે સારી થઈ શકે છે. એકબીજા વચ્ચે કંઠાસના પ્રસંગ એવા થાય છે. જ્યાં સ્વાર્થા, એકાગ્રી પ્રેમ છે ત્યાં કંઠાસને વધારે સ્થાન રહે છે.

ઉપરનો પ્રધાન વિચાર ક્યાં પડી તે તે હૃદયમા કરવા પછી બ્રહ્મચર્યથી થતા ધારીરિક લાભ, વીર્યાલાભ વગેરે બહુ યોગ્ય થઈ પડે છે. કર્તાદાપૂર્વક ભોગવિવાસ ખાતર વીર્યાદાન કરવી અને ધારીરને નિયોગ્ય એ પેલી મૂર્ખાઈ ગણાવી વીર્યનો ઉપયોગ બાનેની ધારીરિક અને માનસિક શક્તિ વધારવાને સારું છે. તેના વિષય-ભોગમાં ઉપયોગ કરવો તે તેના બનિ દુરુપયોગ છે, અને તેથી તે લગ્ના રોગેનું મૂળ ધર્મ પડે છે.

આપું' બ્રહ્મચર્ય મન, વચન અને કાયાથી પાળવાનું હોય. નતમાંનું એમ જ સમજવું. જે ધારીરને કાખમાં રાખતો જ્યારણ છે પણ મનથી વિકારને પોખા છે તે શુઃ મિશ્વાચારી છે એમ આપણે ગીતામા ભેડું છે: સહુએ એ અનુભવ્યું હો' છે. મનને વિકારી રહેવા જેનું ને ધારીરને લખવાની પ્રવળ કરવા તેમા તુલ્યાન જ છે. નસા મન છે ત્યાં ધારીર છેરે ધસાયા વિના નહીં જ રહે. અહીં એક બેઠ સમજી લેવાની આવશ્યકતા છે, અને વિશ્વરસ થવા જેનું એ એક વાત છે; મન પોતાની મેથે, અનિચ્છાએ, બળાકારે વિકારી થાય કે થવા કરે એ જુગી થાત છે, એ વિકારમાં આપણે સહાય-જન ન થઈએ તો છેરે છત જ છે. ધારીર હાય રહે છે પણ મન નથી રહેતું, એવું આપણે કણે કણે અનુભવીએ છીએ. તેથી ધારીરને તો પુરા કનને સર્વ મનને કનને સેવાને નિત્ય પ્રવળ કરવે, એટલે આપણે કતિબાધન કરી ચૂક્યા મનને વશ થવા એટલે ધારીર ને મનને વિરોધ થયો મિશ્વાચારોના આરંભ થયો, મનિવિકારને કન્યાના જ કરીએ ત્યાં લગી નતે સાથે જમાર છે એમ કહેવાય

આ બ્રહ્મચર્યનું પાલન જડું મુકેલ, લગ્નજન અસંકલ્પ માલવામાં જાણવું છે. તેનાં કારણો કાંઈનાં એમ ભેરામાં આવે છે કે, અભિવ્યક્તિ સંકેતો અને કરવામા આવ્યો છે. જનનેન્દિયવિકારોના નિરોધ એટલે જ બ્રહ્મચર્યનું પાલન એમ ગણાવું. અને લાગે છે કે આ અધૂરી ને ડેરી વ્યાખ્યા છે. વિવેક માનવો નિરોધ એ જ બ્રહ્મ

વર્ષ' છે. 'જે બીજી ઇન્દ્રિયોને જ્યાં ત્યાં ભગવા દઈ એક જ ઇન્દ્રિયને રોકવાનો પ્રયત્ન કરે' છે તે નિષ્ફળ પ્રયત્ન કરે છે એમાં શે શે છે? કાનથી વિકારની વાતો સાંભળે, આંખથી વિકાર જોવાનું કરનારી વસ્તુ જુએ, જીભથી વિકારોત્તેજક વસ્તુનો સ્વાદ કરે, ને છતાં જનનેન્દ્રિયને રોકવાનો ઇરાદો રાખે, એ તે જાગ્રતમાં હાથ નાખ્યા પછી ને દાઝવાનો પ્રયત્ન કર્યો બરાબર થયું. તેથી જ જનનેન્દ્રિયને રોકવાનો નિષ્પ્રય કરે તેણે ઇન્દ્રિયભાગને તેના વિકારોથી રોકવાનો નિષ્પ્રય કરેલો હોવા જ લોકોએ. બ્રહ્મચર્યની સંકુચિત વ્યાખ્યાથી હુકસાન થયું છે. મારો તો દડ અભિપ્રાય છે ને અનુ-

ભવ છે કે જો આપણે બધી ઇન્દ્રિયોને એક સાથે વશ કરાવો. અભ્યાસ પાડીએ તો જનનેન્દ્રિયને વશ રાખવાનો પ્રયત્ન તુરત સફળ થઈ શકે. આમાં મુખ્ય વસ્તુ સ્વાસ્થ્ય છે, અને તેથી જ એના સંયમને આપણે નોખું સ્થાન આપ્યું છે. તે હવે પછી વિચાર્યું.

બ્રહ્મચર્યનો મૂળ અર્થ સહુ યાદ કરે; બ્રહ્મચર્ય એટલે બ્રહ્મની-સત્યની-શાંતિમાં ચર્ચા એટલે તેને લગતો આચાર. આ મૂળ અર્થમાંથી સર્વેન્દ્રિયસંયમ એ વિશેષ અર્થ નીકળે છે. મારું જનનેન્દ્રિયસંયમ એવો અર્થો અર્થ તે જૂની જ જાહેર.

ખ્યાસખ્યા

પાર્શ્વિક ભવાજમ દેશમાં રૂપિયા ૬, પરદેશ માટે શિલિંગ ૧૨. ભવાજમ મળી એમાંથી કાપીસખને સરનામે મોકલવું. પ્રથમ અંકથી જ માલિકે નોંધાય છે. ૬૨ માસની બારમી તારીખે અંક પોસ્ટ થાય છે. પત્રવ્યવહારમાં માલિકે નબર અવશ્ય લખવો.

'ખ્યાસખ્યા' કાર્યાલય, રૂપાયતન, જૂનાગઢ

સુબંધમાં ભવાજમ કરવાનું સ્થળ : ચાંતિલાલ ગાંધી : ૪૫, નહેરુ રોડ, વિલેપારલે (પૂર્વ)

['ખ્યાસખ્યા'માં વપરાયેલા કામગીરી રૂપાયતન ટાપુસંગળ કેન્દ્રમાં બનેલા છે.]

✓ અનુક્રમણિકા		૧૨ સપ્ટેમ્બર ૧૯૬૦	
✓ પૃષ્ઠ		૫૪	
✓ ૧ પ્રેમનો વિરાગ પ્રગટાવો	... ગાંધીજી ૨	૮ આવા હજી બાપુ	... 'ઈન્દ્ર' ૧૨
૨ ગીરનાં ભગનો	... વિમળા પોવ ૩	૯ એક શુદ્ધ દાન	... ગોપાળકૃષ્ણ મલ્લિક ૧૪
૩ આંતરની સગાઈ સરોહ ૫	૧૦ કમાની પરાકાષ્ઠા	... દે. વા. ગેલ ૧૫
૪ હયા નહીં પણ ન્યાય	... રાજકુમાર ય. ખરેલ ૬	૧૧ 'ગોંડુ' સંભારણું	... ૬૯ હરિલાલ દેસાઈ ૧૭
૫ કુલદાની ડૉ. હિપેન્ડ ૨. બટ ૮	૧૨ સત્યાગ્રહી પીર ગુલુનંદેવ	... રામનારાયણ પાઠક ૧૯
૬ 'આ સાચું' થામે છે?	... મિલરેન્ડ ર. રાજ ૯	૧૩ ગાંધી દર્શનનાં મૂળતત્ત્વો	... તનમુખ બેટ ૨૧
૭ ચડતી પડતી	... કિશોર હી. પારેખ ૧૧	૧૪ મુકતકા તનમુખ બેટ : ૬૨૨ પેજ ૪

પ્રકાશક અને પ્રદર્શક : ધીરેન્દ્ર ગાંધી-રૂપાયતન મુદ્રણાલય-જૂનાગઢ

રૂપાયતન પ્રકાશન

જૂનાગઢ

*

આવા હતા બાપુ-૧ ૨ ૩ દરેકના	૦-૫૦
ગાંધી ગુરુ	૧-૨૫
ગીતાજલિ એક અધ્યયન	૧-૦૫
અહ્લાદના બ દાઓ	૦-૩૭
મસ્તીની પળોમ	૦-૭૫
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
ગુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ માથે જીવનયાત્રા	૧-૨૦
શ્રી ગમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રામદાસ માથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
મા આનંદમયી માથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
આવા હતા બાપુ-૬	-૫૦
આવા હતા બાપુ-૫	(છપાય છે)
મીરાના બજનો	૧



જળ, થળ, અનળ, અનિળ અને, અંબર ઉપદ્રી નવ;
(૫૫) જાગી જોતું અગાહણે, અનંત નવ અળપાય.

દોકડ. દોકારો કડે, 'સુંહિ' રણમથે તોત;
અવની કે વૈકુંઠ્યા, (અમ) દલમા જોડે જોત.

પરનાળે પરસેવથી, મંપત સાપડિયાં;
દાળદરે દૂળી મરે, લાકે પાંગળિયાં,

ત્રેવડ ત્રોજો ભાઈ, (જેથી) આદુની કથણી હલી:
વલાસ હાંદી વધાઈ, સોરઠિયાને કીં સહે?

આહ સગા આ માગવા, આ અમરતના મે(હ),
(૭૧) હૂતો ને હૂતી હવા, ધોપટ જોડે ખે(હ)

કાળિનાગનો કેર, વિકૂલ તે વરત્યો બલા;
કેલુય હું ફાડા કેર, ગોકળમાં ગાત્યા નહીં.

વનમુખ બહુ

॥ श्री ॥



॥ श्री ॥

રૂપાયતનનાં નવાં પ્રકાશનો

આવા હતા બાપુ ભાગ ૪ મ પાદો આધી બાઈઓ ૦-૫૦

જાને

શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫

લેખક સુરુદયાલ મલિવડ

‘આશાબાપુ’ના આવકોને ચેરિટેબલ માટે

રૂપાયતન પ્રકાશન : જૂનાગઢ

કારિકા

વિદ્યાર્હાત્માત્માનમ્

વર્ષ ૧૩ [૧૨ - નવેમ્બર - ૧૯૧૦] અંક ૪ મે।

સહજપ્રાપ્ત સેવામા પૂર્ણ
સંતોષ માનવામા જ આત્માનો
વિકાસ છે ને તેની ઓળખ છે
—ગાંધીજી



(ગાંધીજી અને ગુરુદેવની જીવનસંસ્મરણી) અમુચી ના કચ્છ માસિક)

બાયુના પત્રો

શ્રી. મંગલદેવ,

પુરુષે સ્ત્રી પ્રત્યે અન્યાય કર્યો છે ને હંજુ કરે છે. પણ આનો ઉપાય છેવટે સ્ત્રીના જ હાથમાં છે. સ્ત્રી પોતે પોતાને અબજા માનવી બની જાય તો આને સ્વર્તન



મળી શકે છે. શરીરે બળિયાતે બળવાન નથી. રાવણ જેવો શક્તિ એટલે શરીરે બળિયાતે તે નિર્મળ ભાગતી મીતાની પામે અપંગ હતો. તમને કયા યાદ છે ના? મીતાને વરદાન હતું કે તેની ઉપર કોઈ કુદૃષ્ટિ કરે તો તે ભસ્મ થઈ જાય રાવણે તે બલુતો હતો તેથી મીતાને ભિચારી ગયો પણ તેનો અહિન સ્વર્ગ ન કરી શક્યો તેને સહુ તો તેને મીતાને વીનવવી પડતી હતી. ધમકી આપેતા કે જેથી મીતા પડ્યો, પણ ન પવળે ત્યાં ભગી રાવણ શરીરે મથિયો છતાં બકરી જેવો હતો. મીતા શરીરે કંઈ જ નહીં છતાં સિંહજી જેવી હતી.

વરદાનનો અર્થ જાણી લેવો. વરદાન કદમના છે. જે સ્ત્રીમાં ન થયે એવી પવિત્રતા છે તેને સ્ત્રીતાના જેવું જ વરદાન છે. તેની ઉપર કુદૃષ્ટિ કરનાર ભસ્મ થઈ જાય. પુરુષે સ્ત્રીને પીડી છે તો તેનું કાષ્ઠ એ કે તે પણ તેના જેવી જ વિધાવચ્ચ થઈ છે. બન્ને લોકશાસ્ત્રમાં કૃત્રિમ એટલે જાન બુદ્ધિમાં, આત્માને બુદ્ધિમાં, એટલે જાણી તો શરીર જ રહ્યા. તેમાં તો પુરુષ બળિયાતે જ. એટલે સ્ત્રી તેને વશ થઈ ગઈ ને એવો જ અભ્યાસ પડી ગયો કે તે તો અપંગ છે, અજ્ઞા છે ને હાથમાં પુરુષનું શરણ લેવા લાયક છે.

આત્મા રૂપે તો બન્ને યરખાં છે. પણ પુરુષ

આત્માને ન જોઈએ ને સ્ત્રી જ જોઈએ તો સ્ત્રી બળવતી થઈ, જેમ મીતા; ને પુરુષ નિર્બળ થયો, જેમ રાવણ. આત્મ કંઈ સંમતના જ યુગમાં થઈ શક્યું એમ પણ ન માન્યો, આને પુણ્ય જીવનમાં અનેક મીતાઓ પડી છે જે એક પણ પુરુષની મદદનો હાજર નથી રાખતી છતાં સુનક્ષિત છે. આવી એક તો બનકી એવા. *તેને તમે ભેઈ હશે. હું મુંઝઈ જતો ત્યારે હર વખત મને મળી જતી. એને ગિયારીને સુદ્ધિમાળ બહુ નહોતું. પણ આત્મજગ અપાર હતું જુવાનીમાં રૂપવતી હોવી એમજે ભરજુવાનીમાં તેને કંઈ સેવા હાથ પડી હતી. આવી બીજી પણ હિંદી સ્ત્રીઓ મારી નજરે છે. ઇંગ્રેજ પણ છે. અને આ બધા બધા આત્મ-શક્તિના દાખવા છે જેનામાં આત્મા પૂર્ણપણે વિકસે એ અશક્યના થવા લાયક છે.

જે પ્રકારે તેને માટુ સ્વપ્નયુગ આજે છે એટલે વખતુ કામ સ્ત્રીને બળવતી કરવાનું છે. એ પુરુષની પામેથી ઈન્સાફ લેવાની ખરી રીત છે. ખાસ જેવા માથે બતાવે. પુરુષને પોતાના પગનું જાન કરાવે. પણ સ્ત્રી નેવાને સાડુ મારી શક્તિને મર્યાદા છે.

ઓની સંપૂર્ણ સેવા તો સ્ત્રી જ કરશે. એવી એક નહીં પણ અનેક સ્ત્રીઓ તૈયાર કરવી એ મારી

મુખ્યમંત્રી એક જગત સમાજસેવક, યુગલોને પણ પડેલી વસ્તુ.

આશ્રમની એક મોટી અભિલાષા છે. એ વડે
અત્યાર સહેજે હાથ લાગી છે.

આ ન સમજાયું હોય તો ફરી ફરી પૂછજો.

* * *

તમારો કામગી મળ્યો તમારામા ઝીણું ઝીણું
અભિમાન છે. એ તમને હુઝમ્મ રહ્યું છે આપણે
ચારમાં રોજ પૂરેદીમાતે નમન કરીએ છીએ
ને તેની ઉપર આપને પત્ર મૂકીએ છીએ તેને સાડુ
માફી માગીએ છીએ. આ મલોદનું મહત્ત્વ એ
સમજાયું છે પૂરેદી આપણે ભાર ઉપાડના છતા
આપણને હુઝમ્મ નથી હેલી, પોતે મૂંઝે મોઢે ભાર
ઝીવી રહી છે આજની શોષા પ્રમાણે પૂરેદી વાના
વજ્રમાં અધર લટકી રહી છે. આપણી ઉપર રોષે
ભરાઈ જવાક પણ પોતાનો માત્ર મેલે તો આપણો
તે જ હલે નાશ થાય. પણ કરોડો વર્ષ થયાં પૂરેદી
પોતાના માત્રમાં જ ફર્યાં કરે છે ને આપણને
નિભાવે છે, આ નમ્રતાની હદ આવી. ને માટીમાથી
આપણે પેશ થયાં છીએ, તેની સાથે મગી જવું
હે. આટલું લાંબા પરી અભિમાન શું? આપણે
તો રજકલ છીએ ને રજકલ રહીએ

એને પાટુ મારવી હોય તે પાટુ મારે, અપમાન
કરવું હોય તે અપમાન કરે, આની નમ્રતા અહિં-
સાના મનમાં રહેલી છે એને કેળવો એટલે તમે
નાવી શકો છો. આ નમ્રતા આશ્રમમાં જ કેળવાય
હેમ કે અને હમને આશ્રમવાસીને કટું બગલી
રહેવું રહ્યું તેમની માથે જન્મોત્ક્રાંતિ કાઢવા વહો.
ત્યાં કહવા મુંદરા પીવા ગયા પીએ ને નિંહણની
જેમ મજાના કરએ 'કદી નદી હાગતા બાવે સાડી
બંન નાવે' આ બંનન આપણે પહેલાં ગાવાં.

* * *

તમારો કામગી મળ્યો આપણા બધામાં છાન
અભિમાન રહેવું જ હોય છે જાતી એકને
અભિમાન કરે તે ગર્વ કહેવાય કટનીક વાર
અભિમાનથી તો મનુષ્ય મોટા કાચો પણ કરે

છે આપણે તો એ સૂક્ષ્મ અભિમાન પણ ટાળવ
છવછીએ છીએ છતાં આપણે હાથે ભગવ.નને મોટા
કામ કરાવવા હોય તો ભલે કરાવે એવાં કામને
ત્યામ એ પણ એક જાતનું અભિમાન હોઇ શકે
મતવન એ કે જે કામ-નાનું કે મોટું-આપણે
માથે આવે તે તનમનથી કરીએ ને તે કરતાં છતાં
અનિશ રહીએ 'મેં કયું' એમ ન માનીએ
આ ની પાંપણ નિરંતર હવે છે ને આંખની રક્ષા
કરે છે પણ આપણે નથી કહેતા. નથી માનતા
'મેં પાપણ હવાપીને આંખનું રક્ષણ કયું'
તેમ જ આપણે શત્રીએ, વહીએ, રાંધીએ છતા
એમ ન માનીએ 'મેં કાલ્યુ, વણ્યુ, રાંધ્યું'
પણ એમ માનીએ ભગવાને આ આપણી પાસે
કરાયું. પછી જો આપણે તેમાં તનમન વેડયાં
હોય છતા ભગડે તો હોય આપણે માથે ન
એડીએ, ભગવાન ઉપર એડીએ. વાત એ છે
કે નાનામા નાનું કામ કરવામા પણ કોઈ એક જ
જળનો હાથ નથી હોતો. તેમા પીન, ઘણા
સંભોજો હોય છે તો પછી યશ અપયશ આપણે
શા માર પહોરીએ? આટલું સખતે તે કુખી ન
થાય ને કોષ પણ ન કરે. આ સમતા અધ્યાસથી
આવે છે.

* * *

તમારા હાથમાં વેડું મૂકતાં અને અંકાય તો
થયો જ છે પણ તમે સાવધાન રહી કરો. એટલે
હવેત નદી આંબે તેનો એછામાં એછા ઉપયોગ
કરએ તમારી પોતાની તમિષ્પત સુધારાને કેટલી-
ઝીના ફેરફારથી ન મૂંઝાયો. એવા ફેરફાર છે
થયા કરે. આપણને કેટલી જ ક્યાં? અપરિ-
મલ તો મળી રિયન છે. એક કવન સરખીને
પણ પોતાની માની બેડા એટલે પરિમલ કર્યો.
આપણને જગત જ્યાં રહેવા દેય ને જેમ રહેવા
દેય ત્યાં ને તેમ રહીએ આમ કરતાં આવડે તો જ
સ પૂરું તેવાલાવ પેશ થાય.

તમે આશ્રમનો મેલ જોઈ કોઈવાર ઠંટાળો છે ને ભાગવાનુયે મન થઈ જાય ॥ એમ છગન-લાલ લખે છે.

ક્યાંયે મેલ ન હોય એવી જગ્યા તમારા ધ્યાનમાં હોય તો આપણે બને ત્યા આશ્રય લઈએ. પણ જો એમ માનો કે મેલ તો થોડો ઘણો બધેય હોય જ, તો આશ્રમને વળગી રહી તેને શુદ્ધ કરવામાં જ તમારું, મારું ને જેઓ પોતાને આશ્રમના માને છે તેનું સાધક છે. આશ્રમ મેલને સહન નહીં કરે એ તેની પ્રકૃતિ છે ને વધારે ને વધારે એ પ્રકૃતિ ઘસાતી જાય છે એ તેની વિશેષતા છે.

સામાન્ય નિયમ એવો હોય છે કે મેલ કેળવના લેવામાં આવે છે તો તેને ઢાંકી દેવામાં આવે છે. આમ ચાલે છે તેથી જ જગતમાં મેલ વધે છે. મેલ વધતા છતાં જગતમાં શુદ્ધ રહેવાનો પણ સ્વભાવ છે તેથી તો તે ટકી રહ્યું છે. નહીં તો તેના કચારનો ય નાશ થઈ ગયો હોત.

આ વિચારી તમે દૃઢ થાઓ, નિશ્ચિત રહેઓ, ચાંત રહેઓ. શરીરને ઠેકાણે લાવજો. કાચુ શાક થોડું ખાઓ છો કે ? દૂધ કેટલું પીએ છો ?

તમને નિરાશા શાને ? ખરું વર્ષ કેમ બચાવ્યાં ? મેં તો ન્યાયથી તમને બચાવે છે ત્યારથી પ્રયત્નશીલ લેવા છે. પ્રયત્ન કરવાની શક્તિ ઉપરાંત બીજું કંઈયે આપણને આપ્યું જ નથી. આજસ ન કરતાં કરતાં જામવું શકીએ એટલે નિરાશ થવાનું કારણ નથી.

દેહ જામે અથવા રહે તોમાં આપણને શું ? આમાં થોડો જ ક્યાંયે જવાનો છે ? આપણે દેહની જિંતા રીતને કરીએ ? જે અમર છે તેવા આત્માની જ કરીએ ને સહ રહીએ.

વાસપાન સંખ્યા વિના ખાતાં રીંખજો. દૂધ લેકાવ્યા વિના. આટો અપ્યા વિના, ચોખા છડ્યા

વિના. આપણું પણ શીજો ને આમડિયાને શીખવી દો તો કરોડો જની જાય.

તત્ર અતાવવાનો અર્થ એ કે કોઈ એક કાયમી માણસથી નહીં પણ નિત્ય નવા તૈયાર થતા માણસો મારફતે કામો ચાલે. એમ આપણું બધાં જ ખાતાં ખાટું હોવું જોઈએ. કોઈ પણ કામ એક જ માણસની ઉપર આધાર રાખનારું ન હોવું જોઈએ. એટલે આપણે જેઓ કામ કરનારા છે એ તેણે જીવને તૈયાર કરવાં જ રહ્યાં.

એક અનુભવી દ્રાક્ષરનો મન છે કે ધડપણમાં સાંધા ન રહી જાય તેને સાડુ મોઢાનું સેવન કરવું જોઈએ. તમે તો જાણતાં હો છો કે હું કંઈ ને કંઈ નિગિતે રાત્ર લગભગ ૨૦ મૈન સોડા લેતો હોઈશ. પ્લાસ્ટિકી મૂજ કાયદો થાય, રોગની જડ અંકર છે. તમે ફળના લોભ ન કરો એ આ હુખાવો ચેતવણી આપે છે. સુખ્યત્વે દૂધ અને દૂધ ઉપર જ રહો. મોઢાણને સૂર્યના કિરણ આપી શકાય તો સાડું. વધારે આડ વાગ્યાનો સમય સરસ છે.

તમારો કામળ મળ્યો. જે કાલ થઈ રહ્યું છે તેમાં મને કંઈ નવું નથી લાગતું. એ બધું પાર્શ્વ જ હતું. હજી તો બાકી છે. સુધ-વાની પરીક્ષા તેજના પેણામાં ઉકાળીને કરી હતી ના ? ચીતાને અગ્નિપ્રવેશ કરવો પડ્યો, પ્રદૂલ્લાને ધમધમતા સ્વભંગી બાથ છીડવી પડી. જેને ઈશ્વર ઉપર પૂણું શ્રદ્ધા છે તેની સહનશક્તિને છોડી દેવાની હાથીને હારો ને કીડીને કણુ લગવાનું આપી જ રહે છે. 'યે યથા મો પ્રપન્તે તાસ્તૈર્થેવ ભુવન્તે' દર્મ આ ચીતાના સ્લોક છે. એનો એવો જ અર્થ છે. જેથી રીતે મને લોક બને છે તેવી રીતે તેને હું આપી રહું છું. હવામાં વાટકો નાખનારને વાટકો પૂરવું ને ધડો નાખનારને ધડો પૂરવું પાણી મળે છે."

* મ. ૨૫. મેં જાણ્યું છે (પાણી પીએ) આપી સાચા નવજનન પ્રકારના મંદિરના આમદાવાદ ૧૪/૬/૧૯૫૨

શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસદેવના શ્રુતો તોતાપુરી પ્રચરનાની ને યોગી હતા. નર્મદાકાંઠે પાંચીસ વર્ષ જેટલો લાંબો વખત રહીને તેમણે સાધનાની સિદ્ધિ મેળવી હતી, ને પરમશાંતિની મૂર્તિ બનીને બધે વિચરણ કરતા હતા. ફરતાં ફરતાં તે દેવયોગે કલકત્તાના પ્રસિદ્ધ સ્થાન દક્ષિણેશ્વરમાં આવ્યા. ત્યાં ગેહતા રામકૃષ્ણ સાથે તેમને માદ રનેહ થયો. તેથી તે લાંબા વખત લગી ત્યાં જ રહી ગયા.

એકવાર તે ત્યાંના પવિત્ર સ્થાન પંચવટીમાં બેઠા હતા, ત્યારે અચાનક એક હલકી ભતિને કહેવાનો માણસ આવ્યો. તે વખતે તોતાપુરી રામકૃષ્ણને કહેતા હતા કે, ‘બધે પરબ્રહ્મ પરમાત્મા વિના બીજું કંઈ જ નથી. જુદા જુદા રૂપમાં એ જ રમી રહ્યા છે. એમના વિના બીજું બધું જ સિધ્ધ છે.’ એટલીવારમાં એવા યજ્ઞાત ભત્તિના આગતુકે તેમની મૂર્તિમાંથી પોતાની ચલમ સજાગવવા શેડા અંગારા લીધા તે જોઈને તોતાપુરી અત્યંત રાષે ભરાઈ ગયા. તે નીપિયે બેઠને એવા માણસને મારવા ટોક્યા, ને બોલ્યા કે તે મારી મૂકીને બ્રહ્મ કરી નાખી રામકૃષ્ણદેવ એ જોઈને હસતાં હસતાં બોલ્યા કે, ‘મહારાજ, હવે હમણું તો તમે કહેતા હતા કે પરમાત્મા વિના બીજું કંઈ જ નથી. તો પછી આ લેહભાવ કયાથી પેદા થયો. ને તમને કોય પણ કેમ થયો? બધે જો એક જ તત્ત્વ હોય તો કોણ કોના પર કોય કરે? બ્રહ્મ બ્રહ્મ પર કોય કરે કે?’

એ સાંભળીને તોતાપુરી તરત શાંત પડ્યા, આમન પર બેઠી ગયા, નીપિયે મૂકી દઈને કહેવા માંડ્યા કે મારી બૂઝ થઈ પહેલાંના સ્વ-ભાવને લીધે મન કોઈ વાર બળવે કરે છે, ને તોફાને મટે છે, તથા જાનને જુવાની દે છે માટે

તેવું મૂળ જ ધ્યાન સખતું જોઈએ.

પરમ જ્ઞાની શ્રી આદ્ય શંકરાચાર્યના જીવન-નો પણ આવી જ એક પ્રસંગ આત્યારે માદ આવે છે. એકવાર તે પોતાના નિત્ય નિયમ મુજબ કાશીમાં ગંગાસ્નાન કરીને આવતા હતા, ત્યારે તેમને રસ્તામાં એક અજ્ઞાત કહેવાતો માણસ મળ્યો. તેથી તે બારે શંકાએ સાથે એક તારક બિગા રહ્યા, ને એવા માણસને દૂર હટવાતું કહેવા લાગ્યા. એવા માણસે તેમને પ્રેમથી કહ્યું કે મને જાણવા મળ્યું છે કે તમે તો પરમ તપસ્વી ને જ્ઞાની શંકર છો. અદ્વૈતવાદના હિમાચતી છો. તો પછી તમને આવેા જોદભાવ કયાથી થયો? તમારા વર્તાવથી મને ખરે ખર નવાઈ લાગે છે

કહે છે કે પછી શંકરાચાર્ય પોતાની જૂવ મમજી ગયા.

આ વાંને પ્રસંગો જોમ સૂચવી બધ છે કે જોને આજી આદર્શ માનીએ છીએ, કે ઉત્તમ સમજીએ છીએ, તેને વ્યવહારમાં અથવા આચારમાં ઉતારવાનું ધાર્વો જેટલું સહેલું નથી, ને સતત સાવધાની તથા બારે મનોબળવાળા મહાપુરુષો પણ કેટલીક વાર તેમાં પાછા પડે છે. તો પછી મામાત્ય મનોબળવાળા માનવોતું તો કહેવું જ શું? તેમણે તો જો બંનેનો સમન્વય સાધવા માટે કેટલી બધી લાશ્રતિ રાખી પડે ને કેટલું સતત આત્મનિરીક્ષણ કરવું પડે? ઉત્તમ આદર્શોનું જીવન એક સુંદર વસ્તુ છે, પણ જો આદર્શોને અતુભવવા અથવા જીવનમાં સાકાર કરવા એ તદ્દન જુદી જ વસ્તુ છે. ને તે વસ્તુ પર જીવનની મુખ, ગાતિ કે સફળતાનો આધાર રહે છે. તે વસ્તુ બારે મજબૂત સંકલ્પબળ કે નિઃશયશક્તિ માગે છે, આદર્શનું નિરંતર રટલ માગે છે, જીવનને ઉત્તમ બનાવવાની

તમના માગે છે, ને કોર પરિશ્રમ અથવા તપ માગે છે.

બે જીવન આપણે આદર્શ માનીએ છીએ તેનો અનુભવ કરવા તૈયાર થવું જોઈએ. એ જાનુભવમાં આવશ્યક તરવો ને ટેવોને દૂર કરવા કટિબદ્ધ થવું જોઈએ. તો જ જીવનનો સાચો સ્વાદ ને સંતોષ મળી શકે. સંસારની સામે આજે બે અનેક સમસ્યાઓ છે તેમાંની એક આ પણ છે કે માણસ જેને આકુ' માને છે, અથવા તો ઉત્તમ સમજે છે, તેને જીવનમાં ઉતારી શકતો નથી. સત્ય પર વ્યાખ્યાન આપવું હોય તો એક માણસ મહેલે બાપી બી, ને સત્યનારાયણની કથા પણ પૂરા રસથી કરે-કેશવે; પણ સત્યને વફાદાર રહેવાનો કે બાલવાનો પ્રસંગ આવે ત્યારે તે સત્યનું પાલન ભાગ્યે જ કરી શકે. વિદ્યા ને વિજ્ઞાનના નવાં નવાં સાધન વધતાં બી છે, ભજુતર પણ વધતું બી છે, પણ માનવનાના શુદ્ધિ મેટતા બી છે, વ્યવહારનું જીવન કથળતું બી છે, ને છળકપટ, સ્વાર્થ કે અનીતિ વધે છે. વિશ્વશાંતિની યાત્રા કરનાર મોટા ટેમ્પે પણ શાંતિનો પ્રમાર સાથે એવી નીતિને ભાગ્યે જ અનુસરે છે. પરિણામે યાત્રા ને કરાવો શાંતિ માટે થાય છે, પણ તૈયારી અશાંતિને, ઘર્ષણની કે મુઠ્ઠની થયા કરે છે.

એટલે વ્યક્તિ કે સમુદાયને એ સુખી થવું હોય તો, આદર્શ ને અવધાર, આચાર ને વિચાર, વચ્ચે

મળ ક્યાં વિના આવે તેમ નથી. એ જાનેનો સંવાદ સાધવો જ જોઈએ. માણસ શું માને છે, બાલે છે ને લખે છે, એટલું જ અમત્યનું નથી. સૌથી વધારે મહત્વનું તે શું કરે છે અથવા દેવું જીવે છે તે છે. એ જાનેનો સંવાદ સાધી શકાય તો જીવન ખરે ખર ધન્ય થઈ જાય, ને જગત પણ સુખી થાય. જીવનને ઉચ્ચવળ ને કૃતાર્થ કરવાની જેમની ક્ષમ્મા છે તેમણે એ માટે કૃતનિશ્ચય બનવું જોઈએ. એ વિના છૂટકો નથી.

આદર્શ ને વ્યવહારની એકતાના કામમા કેટલીકવાર સંકર્ષ ને સાવધાનીની ખાતી નકતરૂપ બને છે; તો કેઈવાર મનની સ્વભાવ ગત નબળાઈ, જૂની ટેવોની શુદ્ધામી ને સમ્મતિ તથા પ્રતિદૂષ વાતાવરણ વચ્ચે આવે છે. પણ એ અરથેષો એવા નથી કે જેમને દૂર ના કરી શકાય. એટલે એમનો વિચાર કરીને કેઈએ નાહિભા થવાની કે નિસાસ બનવાની જરૂર નથી. જે મંદ છતાં મક્કમ પગલે પુરુષાર્થ કરે છે ને આગળ વધે છે, તેના માર્ગમાંથી નાનામોટા બધા જ અંતરાષો એક પાંચ એક હડી જાય છે, ને તે સાચે જ મુક્ત થાય છે. પછી તો માનવના વિચાર ને વર્તન વચ્ચે એકતા મધાય છે. એ એકતા જીવનને અનેસ આનંદથી ભરી દે છે, એવું જીવન જ સાચું જીવન છે.

સંહિપચુતા

કપાને કપાળે જુદી મતિ હોય છે. એકબીજાને સદા ન કરીએ તો કેમ આવો સંહિપચુતા બનમાં આવે તો બધા કનિયા બધા થાય. સંહિપચુતાનો આખા જીવનમા બધે જ ઉપયોગ કરવાનો છે. આજુરી પ્રગતિએ અટકા કરનારી મોટામાં મોટી વસ્તુ અસંહિપચુતા છે. એ નિવારવાનો ક' પ્રયત્ન કરી રહો છું. હું તો વ્યથ પ્રાપ્તી છું. મહા પ્રાપ્તી નથી. ને મહા પ્રાપ્તી હોત તો અસંહિપચુતા અટકાવના દંડ મારામા મુલતાની, પ્રેમની, મિનમની, વિવેકની ખામી ભરી છે; નહીં તો મારી આંખમાં તમે એવું જુઓ, મારી જીભમાં નેવું જુઓ કે તમે સાનમાં સમાજ ભણા ને શાંત અમદધાર મી રીતે થાય. (જમિયુવ) — મંધી છ

પાત્રીસેક વર્ષ વીતી ગયાં હશે. નદીનાં નીરની જેમ એ સમય પણ વહી ગયો હશે. (મારા) સ્વપિતા શાન્તિનિકેતનમાં હતા. જર્મન ભાષા શીખવતા હતા. સાથે સાથે ગુજરાતી પણ. સહસ્રા કેઈ યોગબળે એ ઉચ્ચ તપોભૂમિનો લાભ મળ્યો અને આપણાં એ બાળપણની ધન્યતામાં ઉમેરો થયો. તે વખતના નાનાથા મનજીમાં સંતાયેલી કવ્યકાંતી પદીમાં એ રંગીન સરુકારો ની છાપ પડી અને કદપનાપી છીમા કંઈક નોખી ભાત આપી બળી હતું તો બાળપણ. શુરુદેવના દર્શન અમારે મન ત્યારે રમતવાત હતાં. એમા રહેકા બહુની કિંમત આંકવાનું સામર્થ્ય તે વખતની નાશન ભુદ્ધિ માટે કેવળ અશક્ય હતું આજે પણ એનો વતવસો અને કરાના ધામમા રહી આખ્યાનો ઓઢકાર ચિરંજીવ બનીને રહ્યા છે. આટલી એક વાત પડી મૂળ વાત કહું.

પિતાનો યોગ હતો શુરુદેવના ધંધોને સંધ રવાં, બાળવર્ષા. એમાથી અધ્યયન કરવું અને વાચક સામે મૂકાય તેટલું મૂકવું. એમના અવસાન બાદ અને તે પહેલાં બંગાળી ભાષા પ્રત્યેનો મારો રાજીવો, એટલું જ નહિ પણ કંઈક આકર્ષણ પણ ખડું, તેને કારણે મને કેટલાંક બંગાળી પુસ્તકોની લઢાણી મળી. એમા ‘મીરાંબાઈ’ નામની ટપુડી પુસ્તિકા પહેલી જ નજરે પડી. મને તે ગમી. હાથમાં લીધી. પાનાં ઉઘલાવ્યા. ભેયું તો શુરુદેવ ફરતાં ફરતાં રાજસ્થાનમાં જઈ ચડ્યા હશે અને ત્યાંથી ઉપાડી ને લાવ્યા હશે તેવાં બજનો મૂળ સુંદર લાગ્યા એવું

ભાષાન્તર થાય અને વાચકના હાથમાં જે લખ તો કેવું સાડું? એક કેડિયામાંથી ખીબ કેડિયા પ્રગટાવ્યા જેવું સુંદર કામ ના થાય? આવો વિચાર જેવો આવ્યો તેવો જ અમતમાં મૂકવાની તીવ્ર ઇચ્છા બળી. જે ચાર ભજનોને ભાષાન્તરમાં ફેરવી, પૂ મહિલક ચાચાજી (જે આજે ‘ચાચાજી’ના વહાલસોયા સંબોધનથી સારા ૩૩ ગૂજરાતમા પંઠાર્થ ગયા છે. એમનો પરિચય હવે અભરયો નથી.) ને મેં મોકલી ભેંયાં અને પૂછી ભેયું કે તે યોગ્ય છે કે કેમ. અનુમતિ મળી. પ્રેમભાવે કેટલાક બહુરી માર્ગદર્શન આપતાં સૂચનોને પામી. તે પ્રેરણાબળે કામ ઉપાડયું રનેછીજનોના રનેછાળ સાથમા રહીને બજનો પુરા કર્યાં. આ બધો પ્રેમભવનો બાર ગણાય જ. પણ કેડિયાને પ્રકટાવનારનો આભારબોજા કેડિયું સહેલાઈથી વહેતું જ હોય છે એવા નતભાવે આ કામ યર્થ રજુ છે.

હવે વાત આવે છે મીરાંનું સંક્ષિપ્ત જીવન શુરુદેવની કવચે કેવું આવેઆય છે તે ભેંયજી.

ત્યાર પછી આવશે તેની ભૂમિકા. એ બંનેને જેમ છે તેમ કંમવાર મૂકવાનો નમ્ર પ્રયાસ થયો ॥

‘સંક્ષિપ્ત જીવન’

‘પ્રાચીન ભારત કેઈ દિવસે ય તેના. સાધક કે મહાપુરુષના જીવનનાં વર્ષ અને તારીખથી ઇતિહાસ રચાતો નથી. એવા બહુ સાધકોમાંથી ઘણા મોડાની જીવનકથા આજે બજવા પામીએ છીએ. અને તે ય જેટલું બળીએ તે પછુ ઘળી-બરી લોકવાણી અને હંત



કયાથી એકઠું થએલું હોય એટલું જ. એમાંથી ખરું સત્ય તારવી કાઢવું કઠણ છે. ઐતિહાસિક અને ઐતિહાસિક દંતકથાઓનો આધાર લઈને ચાલવું પડે છે. વિશેષ કરીને મીરાં નારી હતી. એટલે એમનાં જીવનની આવશ્યક કહાણી તો અપૂર્ણ જ રહી ગઈ છે.

‘મધ્યયુગે ભારતવર્ષમાં નવાણવોલું’ પૂર આવ્યું હતું. ત્યારે ભારત પોતાના સમજમાં નવીન સ્વરૂપ આપવા મથ્યું હતું. નાનક, શ્રી ઐતન્ય, રામાનુજ, કૃષ્ણ, ગુણમીદાસ, મીરાંભાઈ વગેરે આ યુગનો ક્ષાત્ર. જ્ઞાનવાદી નાનકે પંબજમાં વિશુદ્ધ એકેશ્વરવાદનો પ્રચાર કરીને હિન્દુ સુસલમાનના કાવ્યકાનાં સમાધાનરૂપે શીખધર્મ અને શીખભાવિતું સર્જન કર્યું હતું. વણકર-ભાતિના નિરક્ષર કબીર શ્રદ્ધિના વિચિત્ર પ્રકાશની મધ્યમાં એક છુદી જ લીલા કરી ગયા. રામાનુજે જ્ઞાન અને ભક્તિનું અર્પણ સમન્વયનું સર્જન કર્યું. ગુણમીદાસે રાગપદ્ય લખ્યું. સુસલમાન ધર્મમાં પણ ત્યારે સુકીવાદનું પ્રધાન્ય હતું. શ્રી. કૈતન્યે બંગાળને ભક્તિગંગાના પ્રવાહથી ભીંજવી દીધું. એ શેઠા છેક પાશ્ચાત્ય ભારત સુધી પહોંચ્યો હતો. એ જ રીતે એક યુગમાં પરમ ભક્તિશાળી રાઠોડ કુળમાં આશરે ઈ. સ. ૧૪૬૮માં મીરાંભાઈનો જન્મ થયો. તેઓ મારવાડપતિ સવ ભેષાજીના પત્ની અને મેવાડના મુમિયા રતનસિંહની કન્યા હતાં. એમનો જન્મ ખેડતાના (પરગણના) કુટુંબી નામના ગામમાં થયો હતો. પિતૃકૃપે વૈષ્ણવ હતાં. આખા ય કુળમાં મીરાંના હૃદયમાં સૌથી પહેલવહેલાં ભક્તિનાં બીજ અંદર થવા પામેલાં.

‘અંદાજે ૧૫૧૬ના ઈ.સ.માં મેવાડના રાણા સંજામસિંહના પુત્ર સોજ સાથે એમનો વિવાહ થયો. એ વિવાહ યુગભાષી નીવડ્યો નહિ એમ અનેકનું અનુમાન છે. દંતકથા છે કે મેવાડના રાણા કુંભને મીરાંનો પતિ કહેવાય છે પણ તેમાં મિલકત અનેતિહાસિક શુદ્ધિ છે.

‘વિવાહના દશવર્ષમાં જ મીરાં પતિ ઊંડીને ને આખા વિશ્વનો પતિ છે તેને પતિપદે સ્થાપી એને રંગે રંગાઈ ગઈ. ઇષ્ટદેવતા ગિરિધારીલાલને એ વરી. એ સમયે એના દિયેર વિદ્યમાજિત મેવાડની આઘીએ બેઠેલા હતા. તેઓ રાજકુળ-વધુની સાધુસેવા, ભક્તિરંગ વગેરેની ધમાલ ઉદારતાથી સહી ગયા નહિ.

‘મીરાંને બહુ આશ્રેણી અને તિરસ્કાર સહન કરવાં પડ્યાં. પવ એ બધું એણે બહુ આનંદથી સહી લીધું હતું. વિશ્વનો કડવો ઝેર પ્યાલો તે હોયો હોયે પી અઈ હતી. (સાવાઈ એ નીકળે છે કે દોહાનિંદા અને મેણાંટણાં એ ય ખરી રીતે વિષતું કામ કરે છે!) રાજમહેદનો મીહપાસ યા તો નાગપાશની ચૂડ, કુળમયાંદાનાં બંધને તેને જાંધી ચકચાં નહિ. જગતનાં ધારી માર્ગ પર પોતાના સાચા અને અનોઢ એવા પ્રભુપ્રિય-તમની જોડે આવીને ઊભી. ચિત્તોડ છોડીને પિતૃમહે-ખેડતામાં આવ્યાં. અઢી પશુ આધાર મળ્યો નહિ. કહેવાય છે કે ખેડતા છોડીને રાજસ્થાનમાં. ને રાજસ્થાનમાં આવેલી ગતાસ નદીને કાંઠે થોડોક સમય ગાળ્યો. આહિ આગળ જ એમનાં કેટલાંક ભક્તિ પદો રચાયાં હોવાનું મનાય છે.

‘તેઓ વૃંદાવન આવ્યાં શ્રી જીવ મોરવામી ત્યારે વૃંદાવનમાં રહેતા હતા. વૃંદાવનમાં એમનું કામ વિશ્વેશ્વરની લીલાનાં ગીતો જવડાવવાનું હતું. વૃંદાવનથી તેઓ ઠાંરકા આવ્યા અને ત્યાં વસ્યા.

‘સોળમાં સૈદાની ચત્રઆતમાં અંદાજે ૧૫૩૦ ઈ. સ.માં દારકામાં તેઓનો દેહાંત થયો. કહેવાય છે કે શ્રી. ગુણમીદાસની સાથે તેમનો પવન્યવકાર થયો હતો. અને અકબર બાદશાહ એમની ભક્તિની વાતો સાંભળીને મુગ્ધ થઈને તાતમેત સાથે છૂપે વેરે એમનાં દર્શન કરવા ગયેલા અને એમના મધુર ગીતો સાંભળેલા.

કવિ આ કથાને જાતે જેમની જેમની સહા

364 1230.

‘મધ્યસ્થ’ની જે પવિત્ર ભાષિનામાં ભારત
 જ્ઞાનને બીજીવી ગરી હતી, તેના કારણેથી પવિત્ર
 વાચકગણને આપવા માટે ગીતાના કેટલાક પદ
 એકઠા કરીને તે ‘શુદ્ધ કુટુંબ’ બીજા ખંડમાં
 જોડાવી આવી રહી જતી બીજી કૃતિઓ એકઠી
 કરીને પ્રકાશિત કરવા ‘મધ્યસ્થ’ એ પાઠકને ગીતા
 ‘પાઠ્ય’ વિસ્તૃત જીવન, રચના, પ્રવેશિકા અને
 કાવ્ય સમાવેશના આપવામાં આવશે ‘અહીં’ તે
 દેશના જે બીજી સંપત્તિ જીવની આપી છે. તેમનાં
 જીવનની ધરનાળની ત્રણે પાસે પતિલકોરામાં મલ
 ભેદ છે, છતાં એ પદ્યનાં અંતરમાંથી રહેલ
 સારવાળને વણી લઈને જિવે આપવામાં આવશે છે.

‘મીરાપાઠની પદની ભાષા મૂળમાં તેો હિંદી છે પરંતુ તેમાં ‘મરખોલી’ મારવાડી અથવા રાજસ્થાની અને ગુજરાતી શબ્દમાં ભેવા મળે છે કેવાકો આવીને ગુજરાતીમાં મળે છે. ૧૫મી સદીના હિંદી અને આજની હિંદીમાં ફેર છે. જરા અલગી છે. માટે જ્યાં જ્યાં અનુવાદ કરવામાં સુરકેલી જવાનું છે ત્યાં ત્યાં ભાષાપરિવાદ રાખ્યો છે. ઉદાહર, પદયોજના અને શબ્દોનો ફેર થઈ ગયો છે પણ એનું લક્ષિત્ય જતોમત

હિંદીની સરખામણીમાં વધારે શાસ્ત્ર ગણાય છે. અનુવાદ યથાશક્તિ શબ્દશઃ જ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે, પણ ક્યાં અનુવાદ દુર્બોધ થતો જણાયો હોય ત્યાં ભાવાનુવાદથી ચત્તાબુ છે. નવાં મીરાંખાંના જ પદોના ખાસ સંગ્રહ કયાંય થયો નથી. હમણાં પણ શુદ્ધરાવી સંગ્રહ, રાજસ્થાનના ચારણો અને પશ્ચિમભારતના લિપ્ત લિપ્ત સમ્રાજ્યના સાધક ભક્તોના મેઢામાંથી ઘણાં પદ જણાય છે. એ બધાનો સર્વસંગ્રહ કરવો સહેલો નથી. પશ્ચિમભારતના લુહાં લુહાં રથેખાં ખાસ કરીને રાજસ્થાન અને શુદ્ધરાતના લુહાં લુહાં ગાયોની દોકપોથીઆમાં સઘસઘેલા છે. કોઈ કોઈ પ્રસિદ્ધ પણ ઘયા છે. એમાંથી નાંચે જણાવેલા કેટલાંક પુસ્તકોમાંથી વિશેષ મદદ મળી છે.

- (૧) મીરાંખાંની છબન એ વાણી - બે નેવેડિયાર પ્રેમ, અનુવાદબાદ (અનુવાદબાદ).
- (૨) મીરાંખાંની ભજન - વેદનાથ પ્રસાદ, કાશી.
- (૩) મહિલા મુદવાણી - મુન્શી દેવી પ્રસાદ. બેંકમપુર.
- (૪) મુદત કામદેહન - (૧લા, ૨જો, ૩જો અને ૪મો ભાગ) શુભરામી - હજીરામ અલ્-રામ દેસાઈ, મુબાઈ.
- (૫) મીરાંખાંની પદસંગ્રહ - સાહિત્યભજન, પ્રયાગ, અનુવાદબાદ (અનુવાદબાદ).
- (૬) સમીતરમ કપડમ - કૃષ્ણાનંદ વ્યાસસાગર નેનદ્રનાથ વસુ સંપાદિત (૭ મીલ સાહિત્ય પરિષદ, ૧જો, ૨જો, ૩જો ખંડ).
- (૭) મીરાંખાંની ભજન - ભાગવત પ્રસ્તાવના, કાશી.

‘આ સિવાય બીજાં અનેક ગ્રંથોમાંથી સહાય મળે છે.’

*

આજબ મારા નિવેદનમાં જણાવ્યા પ્રમાણે સ્વપ્ન પિતાએ પોતાના સાહિત્ય શોખને કાનલે અને સુરુદેવ તરફના પ્રેમભાવે કરીને એમણે જે સંગ્રહ કર્યો એમાંથી આ એક જ પુસ્તિકા મળી છે. બીજી કૃતિઓ મેળવવી મુશ્કેલ છે.

કવિ પોતે કવિ છે. તે એક કૃતિ તૈયાર કરે છે અને એમાં એ ઘણું સાહિત્ય ઉઘામીને સાજ મેળવે છે અને પછી કૃતિને પોતાની આગવી ઢલમે સજાવે છે એ જ છે. કવિની મુશળતા, એ જ છે કલા. એ જ છે અનોખું ભાવ પાડતું એક સુદર ચિત્ર.

મૂળે ય કવિ આપશમારી હોય, એની લોભ અનોખી જ હોય છતાં તે અન્યનો સાથ મેળવે છે. આ જ છે કવિના સંવાદ. એમાં જ છે એની સરજનહાર માટેની અપૂર્વ પ્રેમશક્તિ.

આપણે એ જ ભાવે એની કૃતિને સમજવા નો પ્રયત્ન કરીશું તો ન્યાલ થઈ શકે.

આ લેખાગ્રનિની કમિલતામાં કહિકઝોટ, કહિકઝેસૂરાપણું અથવા તો ટંગધકા વગરનું જણાયે પણ જેમ જેમ ઉપજતું ગયું તેમ તેમ મૂકતા જવાની કાહાલિક પ્રેરણાને જ કામ કરવા લીધું છે. એ પ્રવાહને રોકવાનો પ્રયાસ પ્રયત્ન કર્યો નથી. વાચક એટલું જ સમજી લેશે તો, મૂળ ભાવનાને કંઈક ન્યાય મળશે એવી વિનંતી આપ સ્વક ગણું છું. આમ, ‘મીરાંખાં ભજન’ના એક નાનો સંગ્રહ બંધ થાવ છે

કવિત્વ હજી આખી આકૃષ્ટ નથી, કવિત્વ આજે જણતા નથી. નાના નાના બનાવમાયે આપણે નિમિત્તમાત્ર દાઢ એ દાઢ. તો પછી દુઃખ સામે માનીએ! જે ચાવ તે ભેગ કરીએ. જે આપણું કાંઈવ હાથે તે કપી કરીએ ન પછી જાનના રહે. આમાં બધા ધર્મ જાણી જાય છે તમે જેને દુઃખ માનું છે તે જ સુખ કાં ન ગણીએ તેમથી તમે સદનરુકિત થીજ્યા હો. સંતોષમા મુખ છે. સુખ ગોતવા જતાં તો દુઃખ વડોરું પડે છે. ને દુઃખ સદન કરતાં સુખ ગમે છે.

મીરાંખાં

સુધાસિન્ધુ

★

આપણે અહિં ત્રીસ ત્રીમ [હવે ચાળીસ ચાળીસ] મોટી જીવનાં યન્ત્ર છે; તો પછી આપણે જડ સંચાલકરણ કામ આધાર રાખવો!

—અભીજિત (ઉડયન કે ક્રેસિસમાં ઉતારેનું વાહન)

ધનુર્વિદ્યામાં એવી એક વસ્તુ છે જે નીતિનિયમ પ્રમાણે વર્તનારા માણસને સિદ્ધાન્તનું કામ આપી શકે. ધનુર્ધરી પોતાના બાહ્યથી લક્ષ્ય લીધેના ચૂંટી ભવ્ય છે તે તે પાશુ વાળાને વ્યૂએ છે અને પોતાની ચૂંટનું કારણ પોતામાં જ ચોંટા છે. —કેપુલે

દેશમાં સામાન્ય લોકો તથા ગરાસિયા (અખીર ઉમરાવ) વચ્ચે વાંધા પડ્યો ત્યારે મેનેનિઅસ અભિપ્રાય કરીને લોકપ્રિય વક્તા હતો તેણે એક વાર્તા કહી ‘એક સમય એવો હતો કે જહાં માણસના શરીરના ગંધા અંગ વચ્ચે આજ છે એવો મેળ નહોતો, અને એક એક જ અને પોતાના સ્વનંત્ર વિચાર તથા વાળી દના ત્યારે ખીન અંગે આ વાતમાં બારે અન્યાય આપ્યો કે અમે સૌ પરિશ્રમ કરી તથા વિતાવે દારી પેટ સાડુ ચર્મને કાંઈ પાચી પૂરા પાડીએ, ખડુ પેટ તો આપણા સૌની વચ્ચે ભેડું રહે, કાંઈ કાંઈ ન કરે, માત્ર આપણે આંગેની વસ્તુઓ ઉપર હાથ જ મારે, એટલે એ મોઝેનું શૂળ દેરાત કપો કે હાથે મોટા લગી બળ પડેઆડું નહિ, મોટાએ એને કાંઈ થીજ અપાય તો તે લેતી નહિ, જ ને જાતે પોતાને મજાની વાની માવતી નહિ. આમ એ સૌ પેટને ભૂખે મારીને દરારી દેરાતો પ્રયત્ન કરતા હતા ત્યાં તો સૌ બળ પેટ તથા આપું શરીર સાવ કમળું થઈ ગયું. આથી એક વાત સિદ્ધ થઈ કે પેટ ખવડાવવું નથી અને ભૂખે દોહી પડેઆડું કરીને ભીનને એ રોગ છે તે કરતાં પોતાને વધારે નથી સેવવું.’

શરીરના જરૂરો વચ્ચે પહેલી કસ્ટર અને સામાન્ય મોઝેન ગરાસિયા ઉપર ચડેગે રોગ એ જેવ જરાનર છે એ વાત મેનેનિઅસે પોતાના સ્થોનમોને સમજાવી (નિતસ ઇન્ડિઅસનું રોમનો કલિદાસ, ૨-૩૩-૧, ખી. જો. રૉરડરનું આગાન્ટર)

એમ મુખ્યત્રે પોતાનું મોઝું શરૂ કરવું. લાએસેને તેમાં નેના કંપુ ને પૂછ્યું: ‘આમાં મારી જ્યાં દહ છે કે?’

‘ત્યાં મારા ફાંત દહ છે કે!’

‘ના, ના!’

‘અને એનું કારણ જાણો છો?’

‘જ્યવ વધારે ટકે છે તે સુવાળી છે એટલે, અને દાંત વડેના પડે છે તે કોર છે એટલે!’

‘સાચું. આટલામાં વિશ્વનો સિદ્ધાન્તસાર તમે શીખી ગયા આ વિના બીજું કાંઈ મારે શીખવવાનું છે નહિ.’ —નિલ્લ દસિઅંગ

રિષો જદ્ધે સ્વદેહે જ સમૈકાત્મ્ય પ્રપચયતઃ ।

વિવેકિન કુતાઃ કૌપ્ય સ્વદેહાવયવેશ્વિવ ॥

ચાતુરવક્ય ઉપનિષદ ૧૬ ।

પોતાના શત્રુ તથા પોતાના શરીર ઉપર જેમ સમદષ્ટિ છે એવા વિવેકી પ્રુષ્ઠને જેમ પોતાના હાથ-પગ ઉપર તે જ પ્રમાણે પોતાના શત્રુ ઉપર ક્રોધ કેવો! નમોડસ્તુ મમ કોપાય સ્વાશ્રયજ્વાલિને બૃશભ ॥ યા. ઉ. ૨૧ ॥

પાંતે જ્યે આસરે રવે છે તેને જ આગનારા કીધને નમસ્કર

યઃ કાકિલીમ્ અપ્યપશ્યપ્રપન્ના

અન્વેષતે નિષ્કસહસનુદ્યામ્ ।

કાલેન કોટિખપિ મુક્તાહસ્તઃ

તસ્યાનુબંધં ન જહાતિ લગ્નમી ॥

ગ્રીહી ખેદાર્થ ગર્હદોષ તો તે જાણે હજાર રૂપિયા જરાનર ન દો! તેમ તેને જે માણસ ચોતે છે, અને સમા આ-ન જે કરેડો રૂપિયા વાપરે છે તે પ્રુષ્ઠના લગ્નમી ક્ષાપિ ત્યામ કરતી નથી. (માહયુજ્યવિવરણ, પા. ૧૮૫)

અપકારિવ્યપિ પ્રાયઃ સૌમ્યાઃ સ્યુઃ ઉપકારિણુઃ ॥ મારકેજ્યોડપિ કથાણું રમરાજ પ્રયચ્છતિ ॥

ઉપકારી અપકારી(પોતાનું) ખગાનાર) પ્રયે પશુ દવાડી હોય છે; પારો જેને મારનારને પશુ સેવું મારે છે (આ, પા. ૨૦૫).

તારા પ્રુષ્ઠનું જુ જુદાન રાખજે નેતરો કરીને, કાંઈ પાશ કરવાનો તારો વિચાર ધાવ તો તે વિચાર તરજ માટી વાળજે. એના નાનપણની ટું અવગા ન કરતો. પાશ કરવા ટું લવચારું જ તો એનું રમરન કરજે ને એવી રીતે પાપથી બચી જાવે. —જુલેનદ ચસ્ય ચિત્તં દ્રવીભૂતં કૃપથા સર્વજન્મુતુ ॥ તસ્ય જ્ઞાનેન મોક્ષેણ કિં જટાભસ્મભ્રૂષ્ણેન ॥

પ્રાણીમાન ઉપરના પ્રેમને લીધે જેનું દેહવ દરે છે તેને શાભેભૂતી રત્નો કરતી તથા જટા રાખતી, શરીરે જાસમો લેવ કરવો—એનું એનું કાંઈ કરાવણું નથી

—દ. યા. ગો.

આવા હતા બાપુ

‘ઈન્દ્ર’



બાપુ વર્ધામાં મગનવાડીમાં રહેતા હતા તે સમયની આ વાત છે

ગામડાંમાં જવા અને કામ કરવા કોઈ તૈયાર ન હતું. જેમને બાપુ ગામડાંમાં મોકલે તે કંટાળીને કે રહેવું અશક્ય છે એમ કહીને પાછા ફરે.

આથી બાપુએ એક સવારે નિર્ણય

કર્યો ને વર્ધાથી પાંચેક માઈલ દૂર સેગાંવ નામના ગામમાં રહેવાનું નક્કી કર્યું.

આમ ગામડાંમાં બાપુના દિવસો ખસાર થવા લાગ્યા.

હિંદનાં બધાં ગામડાંઓમાં સામાન્ય રીતે મલેરિયાનું સારું પ્રમાણમાં જોર હોય છે. સેગાંવ પણ મલેરિયાના જંતુથી મુક્ત ન હતું. ઉલટું ત્યાં વધુ પ્રમાણમાં અમુક મહિનાઓમાં જોર રહેતું.

આવા મલેરિયાવાળાં વાતાવરણથી આશ્રમવાસીઓનાં શરીર પર પણ અસર પડવાં લાગી અને માંદગીનું પ્રમાણ વધવા લાગ્યું.

આથી બાપુના મિત્રો અને સાથીઓને લાગ્યું કે બાપુએ આ સ્થળ બદલવું જ જોઈએ.

અને એક શુભ દિવસે એક સાથીએ બાપુ પાસે બીજા મિત્રો અને સાથીઓને વિચાર મૂક્યો.

બાપુ તો શાંતિથી બધું સાંભળી રહ્યા અને હિંડા વિચારમાં પડી ગયા. પછી ખૂબ વલોવાતા હૃદયે બોલ્યા :

‘જુઓ, આ સેગાંવ ગામડું કેટલાયે વરસોથી અહીં વસ્યું છે. સેંકડો વરસો થઈ ગયા હશે. તેમજ આપણા દેશોમાં લાખો ગામડાં આ દગ્ગામાં જીવે છે. તેનો ખ્યાલ કરીને આપણાથી અહીંથી ભગાય કેમ? મને એ વિચાર

જ ધૂળવી મૂકે છે. જે આપણા જેવા સેલકો મલેરિયાથી ડરીને ભાગે તો આ ગામડાંઓનો ઉદ્ધાર કોણ કરશે ? માનો ડરીને આપણે ભાગીશું પણ આ ગામડાંના તોકો ક્યાં ભાગશે ? સેંકડો વરસોથી આ ગામડાંઓ ટક્યાં છે એ વિચાર જ મને અહીં રહેવાનું બળ આપે છે. મલેરિયા સામે ટકી રહે એવું શરીર આપણે કેળવવું રહ્યું. અને મલેરિયાને જગાડવાનો પ્રયત્ન કરી ગામડાંને નીરોગી બનાવવું રહ્યું.’

બાપુજીના એમાંવ આવ્યા પછી ગામની ગંદકી દૂર થવા લાગી. મહાદેવ-ભાઈ અને મીરાબહેનની મદદથી ગામમાં ઠીક ઠીક સુધારા બાપુજીએ શરૂ કરવા માંડ્યા.

રસ્તાઓ થયા. તારટપાલની સગવડ આવી. ઝૂંપડિયામાં રેંટિયા ચાલુ થયા. નાનકડી ગોશાળા પણ ચાલુ થઈ. આમ ગામડાંની અંદર નવું તેજ આવતું જતું હતું. ગામનો પૂરો સહકાર પણ મળતો જતો હતો.

પણ હરિજનની વાત આવતી ત્યાં ગામના લોકોનાં નાક મચ્છકોડાઈ જતાં.

પૂજા જેવી મોટી મૂંછોવાળો ગામનો પટેલ બાપુજી પાસે ગામની વતી આવ્યો અને કહે : ‘આપ અમારાં ગામમાં આવ્યા છો એ અમારા ધનભાગ્ય અને

અમે પણ આપની આજ્ઞા ઊભે પડે પાળશું. પણ આ એક ઢેઢની વાત ના કરતા !’

‘તો તો મારે માથાના વાળ અને દાઢી મૂંછ વધારવાં પડશે.’

‘કેમ ? ગામમાં વાણુંદના ધર ચાર-પાંચ છે. કહો તો હમણાં કોઈને મોકલું.’

‘તમે તો મોકલશો. પણ મારી સાથે રહેતા મારા દીકરા જેવા હરિજનોની એ હજમત કરશે ?’

આમ પટેલ સાથે વાતચીત થઈ પણ કંઈનીવેંડો આવ્યો નહીં અને બાપુજીના માથાના વાળ અને દાઢી મૂંછ વધવાં લાગ્યાં. અને દિવસો એક પછી એક ખસાર થવા માંડ્યા.

બાપુજી વૈકું પણ સારી રીતે નજીત હતા. તેથી ગામના દરેકીઓ બાપુ પાસે આવતા અને દવા લઈ જતા.

આમ એક દિવસે એક વાણુંદની સ્ત્રી અને તેની દીકરી આવ્યાં. તેનું દરદ નાણીને બાપુએ કેટલાક ધરગધ્ય ક્ષિણે બતાવ્યા અને પછી બાપુજીએ સહેજ હસતા કહ્યું : ‘અહીં વાણુંદના ચારપાંચ ધર હોવા છતાં મારે માથાના વાળ દાઢી મૂંછ વધારવા પડે છે. તેનું શું ?’

‘સા માટે બાપુજી ! મારો વર તો હોંશિહોંસે દોડતો દોડતો આવશે. એના ક્યાં એવા ભાગ્ય કે આપની હજમત

કરવાની મળે.

‘પણ એ મારી હજમત તો જરૂર કરશે. પણ અહીં મારી સાથે આશ્રમમાં રહેતા ખીજ હરિજનોની હજમત કરશે? જે એમની હજમત કરે તો જ હું કરાવું!’

‘હું પૂછીને આપને ખચર આપું!’

એમ કહીને બાઈ અને દીકરી ગયાં. પણ એ ગયાં તે ગયાં જ. કંઈ પરિણામ આવ્યું નહીં.

આમ બાપુલના માથાના વાળ તથા દાઢીમૂછ વધતાં ચાલ્યાં. ને છેવટે સંચો મગાવીને સામે ચરીસો રાખીને બાપુલએ માથાના વાળ કાપવાનું શરૂ કર્યું.

ત્યાં આશિંતા જ એક બાઈ આવ્યા. તેમણે કહ્યું: ‘ઊભા રહો, મારી સાથે આવેલ બાઈ વાળ કાપી આપશે.

તેનો એજ ધંધો છે.’

તે બાઈએ હાથમાં સંચો લીધો અને બાપુલએ તેની સામું હસતાં હસતાં બેથું અને પૂછ્યું: ‘જે બાઈ તું મારા વાળ તો કાપીશ પણ તું હરિજનના વાળ કાપીશ ખરો?’

‘મને તેઓ પ્રત્યે જરાય સ્ત્રુગ તો નથી.’

‘એમ નહીં, જે ભાવથી તમે મારી હજમત કરો છો તે જ ભાવથી તમે એ લોકોની કરો ખરા? જે તમને એમાં વાંધો હોય તો મારે વાળ કપાવવાની તમને ના પાડવી બેઠકાએ.

‘મેં હજુ સુધી કોઈ હરિજનની હજમત કરી નથી. પણ આજથી તેઓની કરવાની ના નહીં પાડું.’

અને બાપુલ એ બાઈ પાસે વાળ ઉતરાવીને બધી રીતે હલકા થયા.

* ગાંધીજીને માટે આપણા મનમાં પૂજ્યભાવ જૂન છે પણ એમની પાછળ ચાલવાની બેઠકે તેટલી વૃત્તિ નથી.

* તમારી પાસે કોઈ દુઃખી માણસ આવે તો તમારી શેતરૂં છ પર બેસાડો અને તમે કોયે બેસજો, તો સામેથી તમારે સુખ આવવાનું છે.

* પહેલવહેલો પુરથીમાં આવીને બેઠો અને હાસતોરા પહેતાવચ્ચે આવ્યા કે શુભ અભિમાન પેદા થાય છે.

* જેમ કોઈ દાવાનળ સળગ્યો હોય, રેલ આવી હોય, એવા સ કદમાં એક થઈ જઈએ છીએ એમ આપણે એક થઈ જવું બેઠકે

* આપણે એકબીજા વચ્ચે બેઠકે એવો ભાઈચારો રાખીએ એક નાવમાં બેઠેલા ભરદરિયે જે મહોળવ, પ્રેમ રાખે તેવાં મહોળવ, પ્રેમ રાખીએ.

* માણસ જેટલો સન્માનને લાયક હોય તેટલું જ તેનું સન્માન હવું બેઠકે, એથી વધારે ન કરવું બેઠકે. નહીં તો એને નીચે પડવાનો દર રહે છે. —સરદાર

મને યાદ છે ત્યાં સુધી તો એ સાલ હતી ૧૯૨૬ની. ત્યારે મારા પિતાશ્રી સુંબઈમાં ગામદેવી મહિબુવનમાં રહેતા હતા હું એ વખતે અંગ્રેજી છૂટા ધોરણમાં અભ્યાસ કરતો હતો રાજકારણની વાતો ખાસ સમજી નહિ પણ છાપામાંથી એટલું સમજાય કે ઇંગ્લેન્ડની પાલેમેન્ટ તરફથી કમિશનને (સાઈમન) હિંદુસ્તાન મોકલવાનો નિર્ણય લેવાયો છે અને આપણા નેતાઓ તેનો બહિષ્કાર કરવાની પ્રવૃત્તિમાં પડેલા છે. રાજ સવારે છાત્ર ઉઠાડું ત્યાં વાચવા મળે કે લગભગ બધા જ નેતાઓ બહિષ્કારને સફળ બનાવવા રાત દિવસ મંડયા છે મેં ત્યાં સુધી કેઈ નેતાને જોયેલા નહિ- ગાંધીજીને પણ નહિ. ઘણાં તો નામ પણ સાંભળેલાં નહિ. ત્યાં તો એક સવારે છાપામાં વાંચ્યું કે 'મહાત્માજીનું સુંબઈમાં આગમન.' તેમનું નિવાસસ્થાન મહિબુવનમાં શ્રી દેવાસંકરભાઈને ત્યાં રહેવાનું એ પણ જાણ્યું. હું તો હોડલો મારા મોટાભાઈના ઓરડામાં. મેં કહ્યું:

'બાપુ, ગાંધીજી આજે હમણા જ આવે છે અને જીતરે છે આપની ઉપર દેવાસંકરભાઈને ત્યાં. આલ ગોડવાઈ જઈએ દરવાજામાં જ.'

કાલજુ મોમાં ધાત્રી અને જન્મે કાગની આપે દરવાજામાં ગોડવાયા.

ત્યા તો વફતબાઈ આગ્યા, ભુવાભાઈ આગ્યા, મિસિસ બેસન્ટ આગ્યા. બધાં આમાર કપાઉન્ડમાં ગાંધીજીના આગમનની રાહ જોતાં બેતાં.

અડધાકે કલાકમાં એક મોટર આવી જીવી રહી ગાંધીજી જીતરો પાછા જીતરો ગીરાબદેન અને પરી મહાવમાઈ. આ મારા ગાંધીજીના પહેલા દરજન. પછી તો ગાંધીજીનો આવવા

જવાનો કાયકમ અવારનવાર થવા લાગ્યો.

એ વખતે અમારે ત્યાં એક ભાઈ નાનજી, મહેતાજી તરીકે કામ કરે. ખાચપીચે અને રહે પણ અમારે ત્યાં જ. હું અને મારા મોટાભાઈ એને જોઈને રાજ કરીએ કે:

'માલો છે ફેશનેબલ' ફક્કાડામાં જે વખત હામમત કરે. જમવામાં ફાટવી કરતાં બ્રેક ખાવા વધારે રાજી અને અઠવાડીયામાં જે વખત મિનેમા નિયમ તર્જાને જવા લાય. આવી બધી તેની આહતો ત્યાં તો એક દિવસ નાનજીની કાયાપટ્ટ થઈ ગઈ લાગી. જ્યાં જોઈએ ત્યાં માથે તોટ્ટો, ખાલીનો અબ્રો અને ટૂંકું પિતિયું.

'આ શું નાનજી!' મેં પૂછ્યું.

તેણે કહ્યું. 'રાજ સવારે ઉપર અગાશીમાં ગાંધીજીની પ્રાર્થનામાં ભાઈ હું અને એની અસર લઈએ છે. એઓ કહે છે એવું બીજું બધું થાય કે ન થાય પણ ખાતરી તો હું પગરીશ જ અને રાજ પ્રાર્થના પણ કરવાનો જ.' અમે વિચાર્યું કે:

નાનજીનું આ લાંબુ હાલવાનું નથી. પણ કરતો હોય તો શું જોડું? કંઈ નહિ તો ખર્ચમાં તો બચાવશે મહિનોકે દિવસ થયો હશે ત્યાં તો નાનજી એક ફક્કાડો મારી ૫ સે આગ્યો. એ કહે.

'ભાઈ ગાંધીજીનું આ પોસ્ટમૉડ આગ્યું છે.

પણ અક્ષર ઉકલતા નથી તો વાંચી આપો ને.' તેનો હરખ માથો માથ નહિ. પોસ્ટમૉડ મેં વંચી ગતાગ્યું પ્રાર્થનામાં ચિત્ત ચોટવું નથી તો શુ કરવું, એવો નાનજીએ પત્ર લખ્યો હશે તેના જવામમાં આ ગાંધીજીએ લખેલું. આ વાત આજે છે ત્યાં જહાર રસ્તા ઉપર એક મોટર જીવી રહી દેખાણી. તેમાંથી ગાંધીજી અને પાછળ મહાદેવભાઈ જીતરો. નાનજીએ પણ આ જોયું

મારા હાથમાંથી પોસ્ટકાર્ડ જોવતો એ ઠોઠવો દાદર પાસેના ફરવાબંધી, ગાંધીજી આરપાચ પગથીમાં ચડયા હશે ત્યાં નાનજીએ જૂમ પાવી.

‘બાપુજી, બાપુજી.’

‘કેમ શું છે ભાઈ!’ કહી ગાંધીજી ઊભા રહી પાછા ગયું.

‘આ તમારું પોસ્ટકાર્ડ આજ્યું છે પણ સમ-ભાતું નથી.’ એ કયો.

મને થયું કે આજવાના જોયશીરે ફરી છે ને! પોસ્ટકાર્ડ તો મેં વાંચી લીધું છે જડી આમ શું કરવા કહેતો કયો! ત્યાં તો ગાંધીજી બોલ્યા.

‘અક્ષર ગડબડીયા છ એટલે એમ થતું હશે. જુઓ મહાદેવ તમને પાંચી આપશે. અને જડી અર્થ ન સમજાય તો ઉપર આવજો.’ અને પછી મહાદેવભાઈ તરફ ફરી એમણે કહ્યું.

‘મહાદેવ, આ ભાઈને ‘પોસ્ટકાર્ડ’ વાંચી

આપજો.’ એમ કહી હસતાં હસતાં તેઓ દાદર ચડી ગયા.

મહાદેવભાઈએ પોસ્ટકાર્ડ વાંચી આજ્યું એટલે અમારા નાનજીભાઈ પધારી ઘરની અંદર.

‘એલા એ નાનજી! પોસ્ટકાર્ડ તો મેં વાંચી આજ્યું હતું પછી આમ કા બાક્યું?’ એ પૂછ્યું.

તેણે જવાબ આપ્યો ‘ને કહ્યું’ એ કહ્યું. પણ એ બિના ગાંધીજી સાથે થોડી વાત થઈ શકત! તમે કરી છે આજ રુપી વાત?’

‘તો પછી લખાણ ન સમજવાને બદલે પણ ઉપર જવાનો હક થયું.’ મેં કહ્યું.

‘એમ જ તો.’ એમ કહી એ ઉપર ગયો.

એક ભાવનમાં અમે ખોટા પડયા છીએ. નાનજીનું એ વાત થોડા દિવસનું ન રહ્યું. એનો રજ પકડે કતો.

બાપુ અને તેમના બહેન

‘ભાઈને માન્ય થાય કે, તું તો આખા જગતનું કલ્યાણ કરવા ભેગું દુઃખ ખડેનવી સામે તો ડાકદિ’ ને.’

એક કાગળમાં આ ભાતની વાત કાંઈ પાસે લખાઈને બહેન કાગળે રવાના કરે છે.

બાપુ જવાબ આપે છે: ‘બહેન તું જાણે તો છ કે તારો ભાઈ મોટો બનેલ છે એના હાથમાં એક લગીઠ સિનાય બાઈનું કાંઈ નથી. તને કું છું બાપુ? એના કરતા તું જગતના દાનન, મકનલ ગજૂરી કરતો હોય તો? કું સાડું?’

બહેન વળતે જવાબ આપે છે: ‘જઈ કું’ હવે જઈ થયા આવી. સરીરમાં બેર હતું ત્યાં કયો તો ‘કાંમ કહ્યું’. હવે થઈ નયા, એટલે તો તને આજીજી કરી છે.’

ત્યારે એમ કરે. બાઈને આજી, બેટનું બને એટલું કામ કરીને મુજેશી રહેશે.’

(જગત આખા ય સાથે સંકળાયેલો હતા છેડે માંત્ર જગતે ભાઈ? બહેનનું કું બ એ બધી કાકતો નથી. પોતાની પાસે (આજમત) બેઠાથી લ છે.)

દેખ્યું મરઘડી બહેન અજી તે બરી ખબ જુએ છે કે ભાઈ તો આખા ય વિશ્વનો મેશા ભેગો કરીને બેઠો છે. ત્યાં પોતાનો ભોગ છે આમ? પોતાને તો દેવ મંદિર કરવા છે કોઈને અર્પનું નથી. તાત ભગવાન એ ના સંસ્કાર પૂરેપૂરા ભગવાન છે આ કચાથી બને? ભાઈને તો બોલ્યું અલ્લક સંસ્કારની દીપ્તિ: ‘ને છે તે આ ભાઈનો ભ સાર છે, એને સમજીને તારે આજવાનું છે...’

(સાવરમતી આજમ. તેમજ આજેનું ‘હવેનું’ બાપુનું એ નિવામથાન હાજરે થોમ ફેસ દેતી આવે. બાપુની હબિબો જુએ. બાવનમાંથી નીચી એક એક કરીને પ્રથમ નિદાશ. આખાથી નવનીલ હોને અને અરમપરમ એ ની આપ રે કરે. કઈ કઈ વાનિ કરે અને બાવનદે રસ થાથીને ભવ. આ પ્રસંગે એમાંથી જ પાંચે કાઠી થું.)

—વિમલા

ઈલાએ કહ્યું: 'સિનેમા જોવા આવશે?'
મેં ના પાડી ચિરદી સખત છે, તેણે રીઝાડ'
કરાવી આવવા કહ્યું-ત્રણ ટિકિટ. મેં પૂછ્યું;
'કોણ કોણ?'

'હું, સરલાબેન અને સુરેખા.'
'અને જતીન?'
'એય આવશે.'
'એની ટિકિટ?'
'એની વળી શું ટિકિટ હોય?'
જતીન પાંચ વર્ષનો થયો છે એમ કહ્યું.
તો કહે: 'ખીબ કોઈ ક્યાં છે છે? એ તો એમ જ
થાશે.'

'એની ટિકિટ હું તો લેતો આવીશ.'
'એની ટિકિટ નથી લેવી. સુરેખા, જતીન
એક મીટમાં બેસે એટલે વાંધો નહિ.'
'બહેને જુડી મીટમાં બેસે.'
'શું કામ ચીકારા કરે છે, મારે એની
ટિકિટ નથી લેવી.'

'કોઈ કારણ?'
'ડોરડીપર ક્યાં માગે છે? જો એની લેવાની
હોય તો એ કહે ને.'
'કોઈ કહે તો જ આપણે ટિકિટ લેવી? નાનું
ગામ, જોળખતો હોય એટલે કદાચ ન જોલે તો
શું થઈ ગયું?'

'તમે ખોટા સિદ્ધાંતને વળગી રહો છો.'
'પત્તુ તું મને સમજાવ તો ખરી તારા કેટલા
પૈસા બચશે? ટિકિટ ન મળે અને વધુ ઊંચા
વર્ગની ટિકિટ માટે વધારે પૈસા ખર્ચવા પડે તો!'
'એ જુડી વાત, જતીનની ટિકિટ નથી લેવી.'
'હું લઈશ તારે બંજરો બધાવશે છે? એ
બચતમાંથી બંજરો નહિ બને.'

'તો મારે સિનેમા જોવા નથી જવું.'
'એમ કોઈ થાશે?'
'જતીનને તમે સામરો?'

'હા, શા માટે નહિ? હજુ તારે ગળે વાત
ઉતરી નહિ. તારે શું વાંધો? હું કહું તેમ કરને.'
'સારું, તમને હીક લાગે તેમ કરે.'

માત્ર બાબાની સિનેમાની ટિકિટ માટે જ
આવું છે? ટૂંકમાં જઈએ ત્યારે પાંચ વર્ષના
બાબાને ત્રણ વર્ષથી જોછી ઉંમરનો મહાત્મી
ટિકિટ નથી લેતા. પંદર વર્ષની બેબીની ટિકિટ
પૂરી લેવાને બદલે અધી' લઈએ છીએ. કોઈ પૂછે
તો કહીએ કે ઉંમર અડી વર્ષ છે (કે અગિયાર
વર્ષ છે), હાડમાં છે એટલે વધારે ઉંમર લાગે,
અને આજના આપણા જોછા ત દુરસ્ત બાળકો
પંદર વર્ષના હોય તો ધ ખારથી જોછા વર્ષના
લાગે. બસની મુસાફરીમાં પણ આપણે આવું જ
કરીએ છીએ શા માટે?

દેશવે સ્ટેશન પર કોઇ મહેમાનને લેવા કે
મુકવા મવા હોઈએ ત્યારે ઘણું ખડું 'વેલેટફોર્મ'
પાસ લેવાની આપણે ફરકાર કરતા નથી એટલા
માટે કે આપણી પાસે કોઈ 'વેલેટફોર્મ' પાસ
આમતું નથી. કેટલા પૈસા બધ્યા? ફશ નવા
પૈસા. શાના ભોગે આટલો લાભ થયો? અને
કદાચ મહેમાન સાથે 'વેલેટફોર્મ' બહાર નીકળતાં
અભણે નવો આવેલો ટિકિટ ચેકર માગે તો?

કોઈવાર ટૂંકમાં મફત સફર કરીએ છીએ.
આપણે ટિકિટના ચતા હોય તેથી અધો પૈસા
ખરનીએ, કોઈવાર એ મહાશય કહી દે કે તમે
ફિકર ન કરો. હું તમને સ્ટેશનથી પસાર કરી
દઈશ. પરંતુ એમાં તમને ખબર પડે કે ડબ્બે
ડબ્બે ખાસ ચેકરો ચડ્યાં છે તો? ટિકિટ વિના
સફર કરવાની સબ્બ અજુબવા જેવી છે. તમે
સ્ટેશન સ્ટેશન તમારા એ જોળખીતાને નજરમાં
રાખશે. એ ક્યાંક ચાલી બંધ તો તમે મુશ્કેલીમાં
મૂકાઈ બજો. કોઈ સ્ટેશન, એમને ચા નાસ્તો
આપશે, બેચાર ચાર સિગારેટ પાશે, સિગારેટ
ન પીવારને તમાકુવાળુ પાન ખવડાવશે. મને

કહેશે, આ બધું શા માટે? શા માટે આ કડકાટ? શા માટે આ ચિંતા?

કેટલાક કાર્યોમાં આનંદ આવે છે, આમાં શું આનંદ આવે છે? અભણતાં ધર્મ જાંચ છે? બિંદગીમાં આવી ઘણી ક્ષણો આવે છે. આવી નાની વાતને વળગી રહેનાર વેદિયા ગણાય છે, અભ્યવહારુ હોય છે. તમે ટિફ્ટચેકરને છેતરો છો, અને સિનેમાવાળાને છેતરો છો, ફેલવેને છેતરો છો કે સરકારને છેતરો છો? આપણે કેને છેતરીએ છીએ? આપણે જ્યારે પાંચ વર્ષના બાળાને ત્રણ વર્ષનો કહીએ, પંદર વર્ષની

બેબીને અગિયાર વર્ષની કહીએ, પ્લેટફોર્મ પાસ લેવાની ચિંતા ન કરીએ અને આવે તો મફત સફર પણ મેડી નાખીએ ત્યારે આપણે કેને છેતરીએ છીએ?

તમે કહેશે ઇશ્વરને છેતરીએ છીએ. ભુમવાન પણ તમારા પર વિશ્વાસ રાખશે?

મને લાગે છે ફરી ફરીને વિચારશું તો પ્રતીતિ થશે કે આપણે આપણા આત્માને છેતરીએ છીએ. આપણી ગુદિથી, હોશિયારીથી આપણે પોતાને જ છેતરીએ છીએ. તો પછી ફરી કાં ન વિચારીએ!

એક ધીમંત જમીનદાર હતો. એણે બાગ બનાવ્યો અને તેમાં જાતનતના ફળગડો રોપ્યાં. ભયર એ રોપ મોટા થયા અને તેને ફળ આવવા લાગ્યા ત્યારે એની સંભાળ રાખવા માટે એણે બે ચેકીદાર રાખ્યા. એમાં એક આધળો હતો અને બીજો લંગડો હતો. બેઉ માનના દરવાજે બેસી ચેકી કરતા. જમીનદારે વિચાર્યું કે બેઉ ચેકી તો બરાબર કરશે પણ ફળની ચેકી નહીં કરી શકે.

એ વાતને કિવસે પછી ગયા. અને સરદ પૂતમ આવી. આદમી એવી તો ફેલાઈ હતી કે કોડી પણ ચાલતી હોય તે દેખાય. ચેકી કરતા કરતા લંગડાએ કહેશે પર લટકતા મળના ફળો બેચાં અને તેના મોંમાં પાણી છૂટકું. એણે આંધળાને કહ્યું, 'ફળો એવા તો મળ્યાના લાગ્યા છે કે ખાવાનું મન થાય! વચી ટેલમાં બધાં છે!'

'તો પછી શેતી રાહ જુએ છે? ચાલ આપણે ખાઈએ!' આંધળાએ કહ્યું.

'હું તો ચાલી ચકતો નથી. હા, જો તું મને તારા ખસા પર બેમાડી લે અને હું કહું ત્યાં તું મને લઈ જાય તો ફળ તોડી શકાયા.'

આધળાએ હા પાડી અને લંગડાને કાંધ પર બેસાડી તે કહે ત્યાં ત્યાં તેને લઈ જતો ને ચોમતો. અને લંગડો પાંદેલાં સારાં સારા ફળ તોડતો. બાવા નેટલાં ફળ થયા પછી બંનેએ પોતાની જગ્યા પર જઈ આનંદથી ખાધા. બીજો કિવસે જમીનદાર બાગમાં આવ્યો. અને ચોડા ફળો ઉતારી લીધેલા બચ્ચાં. એણે બેઉ ચેકીદારને ધમકાવ્યા: 'તમે બરાબર ચેકી કરતા નથી. જુઓ આ કાંધ પરથી ડાઈ ફળ ચોરી મળ્યું છે.'

'માલિક, બાગમાં ડાઈ આવ્યું નથી.' બંનેએ કહ્યું

'ત્યારે તમે તોડ્યાં છો, જાય કપા!'

'અરે માલિક! હું તો ચાલી ચકતો નથી, ને આ તો આધળો છે--અમે કેવી રીતે ફળ તોડી શકીએ?' લંગડાએ બચાવ કર્યો.

'જો તું આધળાની કાંધ પર બેસે ને એ તને જુ' કહે ત્યાં લઈ જાય તો તું સફેલો થી ફળ તોડી શકે, ખરું ને?' જમીનદારે લંગડાને કહ્યું. તે કોણ જ જવાબ આપી શક્યો નહીં.

માણસની વાત પણ આવી જ છે. દેહ કહે છે કે 'હું જડ છું.' માટીને પિંડ છું, અંધ છું, માટે પેદા કરનારી માતૃને હું નોંધી શકતો નથી. મારાથી પાપ થાય એ સંકલ્પ જ નથી. પાપ કેમ થાય એ જ હું જાણતો નથી.

જીવાત્મા કહે છે: 'જ્યારે મારી ખાસે પાપ કરવાનું ડાઈ સમય નથી ત્યારે હું પાપ કેવી રીતે કરી શકું?' હું ઇન્દ્રિયો વિના ધર્મ શો ખરું?'

સરીર અને આત્માની વાત સાંમથા સમવાન કહે છે: 'આત્મા સરીરની કાંધ પર બેસે છે અને બંનેના સહકરથી પાપ થાય છે.'

—ટોલસ્ટોય

એકવાર ઈશુ ભગવાન સાંજના પહોરે સુંદર પહાડી પર બેઠા હતા. કારીગરો, મજૂરો, ખેડૂતો જમીનદારો સૌ કામકાજથી પરવારી તેમની દરતા પીટખાઈ વળ્યા. એ વખતે તેમણે ‘સર્વોદય’ના બીજરૂપ, માનવસમાનતાનું સરસ દર્શાવ આપતી એક વાતો કહી :

એક જમીનદારને કાશ ઉતારવા માટે વાડીમાં મજૂરોની જરૂર પડી. તે વહેલી સવારે ગામમાં ગયો. ગામમાં કેટલાક લોકો બેઠા હતા, તેમને બેઠે પૂછ્યું : ‘ભાઈઓ, તમે મારી વાડીમાં કામે આવશો?’ તેઓ ખુશીથી તૈયાર થયા. એક બાના દાદી ઠરાવી તેમને જમીનદારે પોતાની વાડીમાં કામે મોકલ્યા.

બેઠેક કલાક પછી ફરી જમીનદાર ભગવરમાં નીકળ્યો તો તેણે કેટલાક માણસોને નકામા બેઠેલા જોયા. તેમને પૂછ્યું : ‘કેમ નવરા બેઠા ગયાં મારા હો?’

‘ભાણુ જમને કામ ભેઈએ છીએ’

‘જાઓ, આપણી વાડીએ ત્યાં કાશ ઉતારો.

તમને બાજબી મજૂરી આપીશ.’

બેઠેકે તેઓ કામ પર ગયા.

વળી, બપોર થવાને ઘોડીવાર હતી ત્યારે પેલો જમીનદાર ગામમાં આટો મારવા ગયો તો ત્યાં તેણે બેચાર માણસોને કામ વિના બેઠેલા જોયા. તેમને પણ કામ મળ્યું ન હતું. કામ કરવા તેઓ રાજી હતા. તેથી ‘ચોજ મજૂરી મળશે’ એમ કહી તેમને વાડી પર કાશ બિનારવા મોકલી આપ્યા.

સાંજના ત્રણ ચાર વાગે જમીનદાર ભગવરમાં થઈને નીકળ્યો તો તે વખતે પણ કાશ માણસો ચોરે બેઠેલા હતા. તેને પૂછતાં જવાબુ કે કોઈ શરકામ અંજો તો કોઈ શરકામ જિભારી અંજો વહેલા કામે જઈ શકયા નહીં તેથી બેઠાર બેઠા હતા. જમીનદારે તેમને પણ પોતાની વાડીમાં કામે મોકલી આપ્યા

હવે સાંજ પડ્યે સૌને મજૂરી ચૂકવવાનો વખત આવ્યો ત્યારે જમીનદારે પોતાના મુનીમને કહ્યું : ‘ભાઈ, તું આ બધાને મજૂરી ચૂકવી આપજો. સીધી છેલ્લો આવ્યો છે તેનાથી શરૂ કરીને (from the last first) દરેકને એક બાના પ્રમાણે ચૂકાવો કરવાનો છે.’

આમ કહી જમીનદાર પોતાને મોકાને ગયો. હવે મજૂરોને મજૂરી ચૂકવવાનું શરૂ થયું ત્યારે જે સાંજના ચાર વાગે આવેલા તેને એક બાનો મળ્યો, જે વાગે આવેલાને પણ એક બાનો મળ્યો, બાર વાગ્યા વાળાને પણ એક બાનો મજૂરી ચૂકવવામાં આવી. તેથી જોયો સવારે વહેલા આવેલા તેમને થયું કે આપણને કંઈક વધારે મળ્યો. પણ મુનીમ તેમને પણ એક બાના લેજે જ ચૂકાવો કરવા માંડ્યો ત્યારે તેમણે તકરાર કરી. બોલ્યા : ‘આમ કેમ ચાલે. છેક સાંજે આવ્યા તેમનેય સરખી મજૂરી અને સવારનાંય સરખી. આ તો અન્યાય કહેવાય બે કલાક કામ કયું તેય સરખા અને આઠ કલાક કરનાર પણ સરખા.’ તેમણે એક બાના પ્રમાણે મજૂરી લેવાની ના પાડી. તેથી મુનીમ જમીનદાર પાસે ગયો અને વાત રજૂ કરી.

જમીનદાર ઘોડે ચડીને વાડીમાં આવ્યો. તેણે મજૂરોને પૂછ્યું : ‘આપણે શો કરાવ થયેલો?’

‘કસવ તો એક બાનાનો જ થયો છે.’

‘તો પછી હું બીજાને શું આપું છું’ જે તમારે જોવાનું નથી. તમને કરાવ પ્રમાણે મળી રહે છે તે લઈ લેજો’

પછી મજૂરી મજૂરીના પૈસા લઈ રવાના થયા.

આ નાનકડી, સારી વાતોને આધારે એક મહાન વિચારકે સુંદર પુસ્તક લખ્યું. એ વિચારક તે અંગ્રેજ લેખક જોહન રસ્ટિન અને પુસ્તક ‘અન ટુ થીસ લાસ્ટ’ હંમીના વાક્ય ઉપરથી જ એ પુસ્તકનું નામ સજવામાં આવ્યું.

એક વાર ગાંધીજી વડીલાતના કામે બેઠાનીસ
જગંની ડરબન જતા હતા ત્યારે તેમના મંત્રી શ્રી.
પોલાકે આ પુસ્તક તેમને રસ્તામાં વાંચવા આપ્યું.

એક બેઠકે ગાંધીજી એ પુસ્તક વાંચી ગયા.
એ નાનકડી ચોપડીએ ગાંધીજીના જીવન ઉપર
અદુર્ધ અસર કરી. તેમણે એક શુદ્ધસતીમાં
આપાંતર કયું. નામ રાખ્યું: 'સર્વોદય.'

ગાંધીજીએ એનો તાર એવો. તથા સુખ્ય
સિદ્ધાંત તારવ્યા.

- (૧) સૌના ભક્ષમાં આપણું ભણું છે.
- (૨) દરેક પંખા સરખા છે, કોઈ જાણે કે
નીચો નથી.
- (૩) મહેનતુ, પ્રમાણિક, ખેડૂતનું જીવન એ
સાચું જીવન છે.

એ પ્રમાણે પાતાના જીવનમાં ફેરફાર શરૂ
કરી વાંચ્યું, વિચાર્યું અને માણું લાગે તેનો
તરત અમલ કરવો એ ગાંધીજીની રીત હતી
તેમના મહાન જીવનની એ ઉત્તમ દલા હતી

બેઠાનીસબગંની તેમના એક જગન મિત્ર
હતા. તેમનું નામ કેવનજેક. એમને એ પુસ્તક
વંચાવ્યું. એ ચોટા ઇંગ્લેન્ડ હતા. મહિને હતરો
કમાતા અને ખર્ચતા. લહેરી લાડા હતા. બન્ને
વચ્ચે ફોટી હતી ગાંધીજીના વિચારો તેમને
બહુ ગમતા હતા.

પાતાનાં કામે બંતે કરી લેવાનું બન્નેએ નક્કી
કયું. કપડાં હાથે ધોવાં, ભાગ કામ બંતે કરવું,
દળવું, રમોઈ કરવી એમ વાત વધતી ગઈ.

બેઠાનીસબગંની બન્નેરમાં. ઘડીના ૫૪
ખંભે મૂકી નીકળ્યા ત્યારે, કોટપાટલ નેકટાઈથી
ચોભતા, જીવનવીરોને લોકો ઘડીબર કુતૂહલવધી
નીચળી રહ્યા

પછી તો ગાંધીજીએ વડીલાતના વાક્ષાજીવાર્થ
અને કેલનબેકે ઇંગ્લેન્ડનીતા. બન્નેએ ડરબન પામે
ફિનિકસમાં જગીન લઈ ખેડૂતનું જીવન શરૂ કયું
ત્યારે બંતે મહાનો બાધ્યા. ફળજાકનો બગીચો
કયો. એક પ્રેસ બેજુ કયું બંત મહેનતની દમાળી
કરી સારું જીવન જીવવાનું શરૂ કયું.

જીવ્યા કુળનું, જીવનનું, વાણીતરનું, અભિમાન
એસરી ગયું. સાદાજીવનની સુવાસથી માનવતા
મધમરી રહી સર્વોદયની સ્વવાણી માનવજીવનને
પાવત કરવી પડેલા લાગી.

દાકિના નશા જેવો જ, એથી કંઈક વિશેષ
ઉચ્ચ કૃતાભિમાન, સત્તા અને જીવિના સુમાનનો
નશો લોચ છે ઇંગ્લીની એક નાનકડી વાતો, રહિત
નની એક નાનકડી ચોપડીએ એક આદરોનો નશો
જીતારો અને 'સર્વોદય'ની મૂલનીનું પાવનકારી
જોત જગતમાં વહી રહ્યું.

આજથી એ વર્ષ પહેલા ઈંદોરની સરદ કોઠીના દરવાજાની આગે, શ્રી ગોવિંદ દલસેક ખતજીએ ગાંધીજીની
એક સિપ કરી મૂર્તિનું ઉદ્ઘાટન કરેલ. ગાંધીજીના હાથમાં એક જડી છે તે ઈંદોરની તરફ તેમની નજર છે.

આ મૂર્તિની સામે એક સિનેમાધર છે. તેની પાસે ત્યારે એક દારૂનું પીકું હતું. અને દારૂ બનાવવાની બંધી
હતી. તેના આસિક હતા એક પારમી મુદ્દા. તેના ઇંદોરથી ૪ મઈ સુધી દારૂ બંધે હતો. એક એક પીકાની ભેતી
કમાણી મહિનાની રૂ. ૧૦-૧૨ હજારની હતી.

ગાંધીજીની મૂર્તિનું ઉદ્ઘાટન થયું તે જિવેસે આ પીકામાં સાથે નકશો થયો. અને પેના પાસેથી મુદ્દા
ખૂન કામમાં રહ્યા. બંદોરના કામમાં બાબા દેખાતા એ પારમીસાહિતા દિવસો રાતે નેરદાર દલસેક મથી.
રાખેલા પિતા, રાખેને પુત્ર જીવન આપનાર, મળેને આજ્ઞા કરનાર ગાંધીજી જેવો સારાનના કદર વિશેષી
હતા તે જાણે મૂર્તિ રૂપે જાત, આગેસ જિણા તેની સામે બેઠે રહ્યા હતા.

આખી રાત તેને નિંદર ન આવી મનોમનના રાગ પૂરી થઈ. પટેની મનારે હજી એક પન ટાપ્પિ કળી,
જેણે મારતી મેલરે એરેડોમનો રંગ પકડ્યો.

'કુ આજ સવારથી મારી દારૂની કુખનને બંધી જ ન કરું છું અને દારૂ લાગમનસ મરકારને પાડુ મોકળી
આપું છું.' પંતજી સમજી તેણે જાણ્યું તારથી એ કુખનને લાથુ દેવણ ચપુ કુખન પાધરીથી આપના હનરો
રૂપિયાની લાલચે મળી રહી છે જયુ દોમીલાઈ પાસેથી સમજ છે. તેને એ વાત હવે મંજૂર નથી.

૪. અરવાહ

જલસર્વની સાથે બધું નિકટ સંબંધ ધરાવતું આ મન છે, મારો અનુભવ એવો છે કે આ મનને પશુઓ વગર તો જાણ્યું એટલે જનનેન્દ્રિયમંથન સાવ સહેલું થઈ પડે. પશુ આને મતમાં નોખું ત્યાં સામાન્ય રીતે નથી આવતું. ત્યાંને મોટા મોટા યુગિનરો પશુ છટી નથી શક્યા, એટલે તે મતને નોખું ત્યાં નથી આવતું. આ તો માત્ર માન્ય અનુભવ છે, એમ દો વા ન હો, આપણે આ મનને નોખું ત્યાં આવતું છે તેથી તેનો વિચાર સતત્રમ પડે કરી લેવો ધરે છે.

અરવાહ એટલે સ્વાહ ન લેવો. સ્વાહ એટલે રક્ષા. એમ ઓપિ ખાતા આપણે તે સ્વાદીની છે કે રી તેનો વિચાર ન કરતા છરીને તેની જગર છે એમ સમજી તેની માતામાં જ ખાઈએ છીએ, તેમજ અન્ય સમજતું. આ એટલે ખાણ પાણી માત્ર, તેથી રૂપ ફળો પશુ અડી સમાવેશ છે. એમ ઓપિ જોઈને માતામાં શીકુ દેવા તે અસર નથી કરતું. અથવા ઘોડી ફરે છે ને વધારે શીકુ હોય તો હાનિ કરે છે, તેમજ અન્ય છે. તેથી કંઈ જનુ વગર સ્વાહ લેવાને અર્થે આપણી એ મતનો બગ છે. સ્વાદીથી લાગતી વસ્તુ વધારે લેવી એ તો બન સહેલું થયે. આ ઉપરથી સમજી શકાય કે વસ્તુનો સ્વાદ વધારવા કે બદલવા સાડું કે અરવાહ મટાડવા સાડું મીઠું મેળવતું એ મતભંગ છે. પશુ અર્થે પ્રભાસમાં મીઠી અસર સ્વભાવ અમળા. એમ આપણે જાણતા હોઈએ તે તેથી તેમાં મીઠું નાખવું એમાં મતભંગ નથી. છરીપોપણને સાડું આવરપ્રકાશ ન હોય છતાં મનને હેતરવા સાડું આપી સ્વાદમય આરોપણ કરીને કંઈ વસ્તુ ઉપરથી એ તો નિષ્કાર્ય ર થયો ગણાય.

આ પ્રભાસે વિચારનાં આપણે જોઈએ કે અનેક વસ્તુમાં આપણે લઈએ છીએ તે છરીરક્ષાને સાડું અસરકારક નહોતું ત્યાં અર્થ બદલે છે. અને એમ અર્થ અસર પડતી ત્યાં સદગર થઈ જાય તેના વિકરણના શબ્દો જાય. "એક તોલકી તર વાના મહે છે," "પેટ કરતે વે, પેટ વાળ વાડાને," આ બધાં વચનેમાં બહુ સાર સમાવેશ છે. આ વિષય ઉપર એટલું જુદું જોઈએ જ્યાં રેખાય છે કે મનની દારૂજન્ય બેચેનગી લગભગ

અસરકારક થઈ પડી છે. વળી અર્થપ્રત્યય જ માયાપ જોડું હેત કરીને અનેક પ્રકારના સ્વાદો કરાવી છરીને બગાડી મૂકે છે ને છલો ફૂટાં કરી મૂકે છે, જેથી સમજી શકે તે સંસારછરીને રોગી ને સ્વાદહિમ મદાવિકારી જોવામાં આવે. આમાં કદા પરિણામ આપણે કળે ને પમને અનુભવીએ છીએ; અનેક ખર્ચમાં પડીએ છીએ, વેદાકારને સેવીએ છીએ, ને છરી તથા દુષ્ટિને વસ્ત્રમાં રાખવાને બદલે તેમના યુવામ થઈ અપરો જવા રહીએ છીએ. એક અનુભવી વેદવું વચન છે કે જમતમાં તેણે એક પશુ નીરોગી અનુભવે જોયો. તોલેલ જરા પશુ સ્વાદ થયો ત્યારે જ છરી પ્રજ વધુ ને ત્યારથી જ ઉપચાસની આવશ્યકતા ને છરીને સાડું પેદા થઈ.

આ વિચારપ્રત્યયી જોઈએ જનસાતની જગર નથી. અસ્વાદમતની બંધારતા બેનું તે છોડવાની પશુ જગર નથી. આપણે જોઈ મત લઈએ છીએ ત્યારથી તે સંપૂર્ણતાએ ખળતા થઈ મયા એવો અર્થ નથી. મત લેતું એટલે તેનું સંપૂર્ણ પાલન કરવાનો પ્રમાણિક, હદ પ્રપલ મન, વચન, કર્મથી મરણ મળી કરવો. અમુક મત મુકેલ છે તેથી તેની આપખ્યા મેળવી કરી મનને હેતરીએ નથી. આપણી સમજને સાડું આદર્શને હતારવામાં અસ્થત્ય છે. આપણું પતન છે. આદર્શને સતત્રમ પડે જાણી તે મને વેદનો કદિન હોય છતાં તેને ખર્ચવાનો આદર્શ પ્રપલ કરવો એ પરમ અર્થ છે. પુરુષ સંબંધો અર્થ કેવળ તર ન કરતાં મૂળ અર્થ કરવો. પુરુષ એટલે છરીમાં રહે છે તે પુરુષ. આમ અર્થ કરતાં પુરુષમાં સંબંધો ઉપરોમ નરનારી બનને સાડું થઈ શકે, મદાવતોને સંપૂર્ણતાએ મળે કળ પાડવા ને સમર્થ છે તેને આ જગતમાં કંઈ કરવાપણું નથી; તે બગવાળ છે, તે યુગ છે. આપણે તો આપ, કુદરત, વિદ્યા, સતનો આદર રાખનારા, તેની શાંત કરતાં પ્રાણી છીએ. એટલે ગીતાની ભાષામાં ધીરે ધીરે પશુ અતલિત રહી પ્રપલ કરી છરીએ. આમ કરતાં તો કેક સ્વિસ મહાપ્રભાસે સાડું લાગક થઈશું ને ત્યારે આપણા રક્ષ માત્ર નથી જશે.

અસ્વાદમતનું મહત્ત્વ એ સમજ્યા હોઈએ તો આપણે તેમાં પાલનને સાડું નેમ પ્રપલ કરીએ. તેને

સારું ચીરીસે કયાક ખાવાના જ વિચારો કરવાની આવ-
શ્યકતા નથી રહેતી; માત્ર સ્થાનવાનીની, ભરૂંતીની અતિ
આવશ્યકતા મહે ઠ. આમ કરનાથી ઘાઠા જ સમયમાં
આપણે ક્યો રનાદ કરીએ છીએ ને કયા સરીરને પોષવા
ખાઈ છીએ એની ખબર પડી નહીં. આ ખબર પડ્યા
પછી આપણે દરતાપૂર્વક રવાદો આજા કરતા જ
જઈએ. આ દૃષ્ટિએ વિચાર કરતા સચુકત પાક જે
અસ્વાદુષ્ટિથી થતો દોષ તે બહુ યદ્યપર છે. ત્યા
આપણે રેજર શું ખાઈશું? કે નોંધશું તેનો વિચાર નથી
કરવો પડતો; પણ જે તૈયાર થયું દોષ ને જે આપણે
સારું ત્યાગન ન હોય તે કમરના અનુગ્રહ માની, મનના
પણ તની ટીકા કર્યા પિના, મતોપપૂર્વક સરીરને આપ
સ્વક દોષ તેલેલું ખાઈ જાવીએ આમ કરનાર સહેજે
અસ્વાસ્થ્યતાનું પાલન કરે છે. સચુકત પાક તૈયાર કરનાર
આપણો શોભે દુષ્કરો કરે છે. આપણા મનના તે દૃષ્ટ
બને છે. રનાદ કરવાની દૃષ્ટિથી તે કઈ તૈયાર નહીં કરે
કેવળ સમાજના સરીરના પોષણને આરુ જ પાક તૈયાર
કરશે. ખરું ભોતા આપણે રિશતિમાં અંખિનો ખુપ
જોડામાં આંકો અથવા મુદ્દપ નથી સૂરકષી મદાઅમિ
જે વસ્તુમાં પડશે છે તેમાંથી જ આપણે આજ જોખાણું
જોઈએ અને આમ વિચાર કરતા અતુલ ખાણી કેવળ
જોખાકરી છે એનું સિદ્ધ થાન છે. પણ એટલે જો અહીં
ઉત્તરવાની આવશ્યકતા નથી. અહીં તો અરનાદ મત શું
છે, તેમાં શી રુકેનામાં છે ને નથી, ત્યા તેનો અલ્પચર્ચ-
પાલન સારે કદેસો બધા નકેટ સખધ છે તે જ વિચાર-
વણું હતું આટલું મનના રૂપા પછી સદૃ વધારાકિત
એ મતને પહોંચી વળવાનો સુખ પ્રબલ કરે.

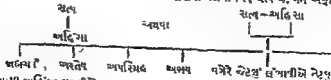
૫ અસ્તેય

હવે આપણે અસ્તેયમત ઉપર આવીએ છીએ.
હોં જીતવા આપણે નર્મદું કે બધા મને સત્ય અને
અહિંસાના અવધા સત્યના મર્મમાં રચી છે. તે આમ
, દરોડી રાકાય :

મારું મન પડેલા તરફ દબે છે. ને છેવટની સ્થિતિ
બેઠીયા-દ દથી-અતીત છે. પરમ સત્ય એકલું બને
છે, સત્ય સાધ્ય છે, અહિંસા એ સાધન છે. અહિંસા
શું છે એ જાણ એ છીએ; પાલન કાંઈ છે. સાધનો તો
અંશમોન ભરૂંતીએ છીએ; સંપૂર્ણતાએ ભરૂંતું દેહને
સારું કાંઈ છે, જેમ અહિંસાનું સંપૂર્ણ પાલન દેહને
સારું કાંઈ છે.

અસ્તેય એટલે ચોરી ન કરવી, ચોરી કરે તે સત્ય
ભણે કે પ્રેમધર્મ પામે એમ કોઈ નહીં કહે છતાં ચોરીના
દોષ આપણે સદૃ થોડે ધ્યાને અરી ભણે અમણે કરીએ
છીએ પાગકનું તેની રમ્મ પિના તેલું એ તો ચોરી છે
જ પણ પોતાનું મણાણું પછી મારસ ચોરી છે; -જેમ
એક જાપ પોતાનાં બાળકોનાં અસ્થા પિના, તેમને ન
જાણનારો ખાતર જાનોમને કંઈ વસ્તુ ખાઈ ભપ
છે, આશ્ચર્યમાં કોઈ આપણે બધાને છે એમ કહેવાય;
પણ તેમણાં જાનેમાને ને જોળાની ગાંઠી પણ એ છે તે
ચોર છે. એક બાળક બીબની કલમ એ છે તે ચોરી કરે
છે, બને સામેના માણસ ભણે છતાં કંઈ વસ્તુ તેની
રમ્મ પિના વેરી એ પણ ચોરી છે વસ્તુ કોઈની નથી
એમ માનીને લેની એમ પણ ચોરી છે; એટલે કે રસ્તે
પડી પથેની વસ્તુના આપણે માલિક નથી, પણ તે પ્રદેશ-
ના રાજા અથવા તે પ્રદેશનું તત્ત્વ છે. આશ્ચર્યની નકલ
મથેની કંઈ પણ વસ્તુ આશ્ચર્યના મર્મને ચોપવી
જોઈએ મર્મ, એ તે આશ્ચર્યની ન દોષ તો, સિપાઈને
દનાને કરે.

અટલે લઈ તો સમજવું પ્રમાણમાં રહેવું જ છે.
પણ અસ્તેય આથી મહુ અ મળ ભપ છે, કોઈ વસ્તુ
લેવાની આપણને આવશ્યકતા નથી, છતાં તે જેના
કમળમાં હોય તેની પાસેથી, તેની બને રમ્મ મેળવીને
પણ, લેવી એ ચોરી છે. ન જોઈએ એક પણ વસ્તુ લેવી
ન લેઈએ આવી ચોરી જગતમાં પધારે ને વધારે
આવાના પદાર્થો વિશે થાય છે, અને અમુક જગતી દાઝત



૧. તો સત્યમાથી અહિંસા પછીએ અથવા સત્ય,
અહિંસાને નેડી ગણીએ. બને એક જ વસ્તુ છે; છતાં

નથી છતાં લઈ શું, અથવા લેઈએ તે કરતાં વધુ લઈ
શું, તો તે ચોરી છે. કેરવી દાઝત વસ્તુના છે એ

મણસ હમેશા જીવંતે નથી, ને લગભગ આપણે જાણ્યા આપણી ડેલી જેઠાએ તેના કરતા વધારે હાજત કરી મૂકાએ છીએ તથા આપણે અગાજણણે ચોર બનીએ છીએ. વિચાર કરતા આપણે જોઈએ છીએ કે આપણી ઘણી હાજતો આપણે સરેરાશ સંકોચ છીએ અરુપનુ વન પાળનાર ઉત્તરે તર પેતાની હાજત ઝોડી કરશે. આ જગતમાં ઘણી કંઠાસિયત આત્મચાલ મળી પેતા યજ્ઞ છે.

ઉપર ગણતરી તે બધી જ જા અથવા શારીરિક ચોરી કદીએ આપણે સૂત્ર અને આત્મને પાડનારી કે રાખનારી ચોરી તે માનસિક છે. મનમાં આપણે કદાચી વસ્તુ મેળવવાની ઇચ્છા કરી કે તેની ઉપર કોઈ નજર કરી ત ચોરી છે. મોટા કે નાના આરી વસ્તુ બહુ લાભદાયક છે તે માનસિક ચોરી છે. ઉપરાંત શરીરથી તો નથી ખાન. ધણી બીજાને ખતા જોઈ મનથી રાગને સેવે છે તે ચોરી કરે છે. ને પોતાના ઉપવાસનો ભય કરે છે. જે ઉપવાસી ઉપવાસ તોડના ખાખના વિચારે મોડા જા કરે છે તે અસ્તેવનો ને ઉપવાસનો ભય કરે છે એમ કહી શકાય. જરૂરે વન પાળનાર જનિયમાં મેળવવાની વસ્તુના વિચારના વલમમાં નહી પડે ધણી ચોરીઓના મુખમાં આ ચોરી ઇચ્છા રહેતી જોવામાં આવશે. આજે જે વિચારમાંથી રહી છે ત મેળવવાને આત્મની માને આપણે સારાનરના ઉપયોગે ચોજવા માંડી જમણુ.

અને જેમ વસ્તુની ચોરી થાય છે તેમ વિચારની ચોરી પણ થાય છે. અમુક સાથે વિચરે પોતાનામાં ન ઉજાસનો દોષ છતા પાતે જ પ્રથમ કરી એમ જે અહ કારમાં કરે છે તે વિચારની ચોરી કરે છે. આની ચોરી થવા દિવાનોએ પણ દુનિયાના ઇતિહાસમાં કરી છે ને આજ આત્મા કરે છે. ધારા કે મે આશ્રમાં નથી જતાનો રેડિયો જોઈ, એરે રેડિયો મે આશ્રમાં જાનાનો ને પડી કહું કે આ તો મારી શામ છે. આમાં મે રજા રીતે બીજાએ કરેલી શામની ચોરી કરી છે, અસત્ય તો આપણું છે જ.

એટલે જરૂરે વસ્તુ પાન કરનારે બહુ નામ બહુ વિચારશીલ બહુ આધ્યાત્મ બહુ સાદા રહેવું પડે છે.

૧. અપરિચિત

અપરિચિત અસ્તેવને લગતુ ગણાય જે મુખમાં ચોરેણુ નથી તે અનાસ્તેવક અકલુ કરવાથી ચોરીના સાલ જેવું થઈ જાય છે. પરિચિત એટલે સ્વચ્છ અથવા એકલુ

કરતુ, સત્સૌધક, અધિસક પરિચિત ન કરી શકે. પરમાત્મા પરિચિત કરેલો નથી તેને 'જોડી' વસ્તુ તે શોજની શોજ પેદા કરે છે. એટલે જ આપણે તેની ઉપર વિશ્વાસ રાખીએ તો સમજીએ કે આપણને જોડી વસ્તુ તે શોજની શોજ આપે છે. આપણે ચોરી ચોરીએ, જોડીઓના આ અનુભવ છે. શોજના પૂરતુ જ શોજ પેદા કરવાના ઇચ્છી નિયમને આપણે જાણતા નથી. અથવા જાણના છતા પાળના નથી. તેમાં જગતના વિચરતા ને તેથી થતા કુ મો અનુભવો છીએ. ધનાત્મને ત્વા તેને ન જોડી વસ્તુઓ કરી દોષ છે, રખડી જાય છે. બગડી જાય છે. જ્યારે તેમને અમલે કરીએ. રવરે છે, જૂને મરે છે. ટાંડે રહે છે. સતુ પોતાને જોડીના સમઢ કરે તો કોઈને તગી ન આવે ને સકુને સતોડ રહે. આજ તો જ ને તગી અનુભવે છે. કરોડપતિ અજાપતિ થવા મથે છે, તેમ જ તેને સતેલ નથી રહેતો. કમળા કરે કપતિ થવા ઇચ્છે છે, કમળાને પેદા પૂરતુ જ મગનાથી સતોષ પેદા થતો જોવામાં નથી આવતો. ધણી કરોડ પૂરતુ મળવામાં અધિકાર છે, અને સમાજનો તેને તેમજ મેળવતો કે રાતો ધમ છે. તેથી તેના અને પોતાના સતોષને ખાતર ધના જે પડેન કરી ધરે તે પોતાનો અત્યંત પરિચિત છે. તે કમળાને પોતા - પૂરતુ સહેજે મળ્યા રહે ને જ ને. પણ સતોષનો ધાડ શીએ. આદર્શ આત્મ તિક અપરિચિત તો મનથી અને કમળા જે દિગ્ગજર છે. તેને જ દોષ એમને કે ને પક્ષીની જેમ ધર વિચારો, વજ્ર વિચારો અને અન્ન રિન નો વિચારો અન્ન તો તેને શોજ જોડી તે બગડા આપા રહેશે. આ અપરિચિત વિચારો તો મરફ જ પડેથી જો આપણે સામાન્ય કેડીના સત્વામદી જિજ્ઞાસુ રાઈને પાળના રાખીને જેમ અને તેમ નિત્ય આપણે પરિચિત તપાસીને ને જોઈએ. કરના જમણે ખરા મુધાગતુ, ખરી સજવાનુ લક્ષણ પરિચિતનો વધારો નથી. પણ તેના વિચારને ઉત્ક્રાંતી કરે ઘટાડો છે જેમ જેમ પરિચિત જોડો કરીએ તેમ તેમ ખડું સુખ ને ખરા સતોષ વધે છે, મેનાક્રિત વરે છે. આમ વિચારના ને વર્તના આપણે જોઈએ કે આપણે આશ્રમાં ઘણા સમઢ જોવા કરીએ છીએ કે જેની આવરવજા સિદ્ધ નહી કરી શકાય, અને એવા અના વસ્તુક પરિચિતથી પડોશીને ચોરી કરવાની લાવચ્છા દેશાથીએ છીએ. અજવાસથી મનુષ્ય પોતાની હજોત ધટાડી શકે છે ને જેમ ઘટાડતો જાય છે તેમ તે સુખી

સાત તે બધી રીતે આરોગ્યવાન થાય છે. કેવળ સત્યની, આત્માની દૃષ્ટિએ વિચારતા શરીર પણ પરિમલ છે. બોલેચાથી આપણે શરીરનું આવશ્યક બિંદુ કહ્યું છે તે તેને ટકાવી રાખીએ છીએ. બોલેચા આત્મ ત ક્ષીણ થાય તો શરીરની હાલત મટે; એટલે મનુષ્યને નવું શરીર ધારણ કરવાપણું ન રહે. આત્મા સર્વવ્યાપક હોઈ શરીર-રૂપી પાંજરામાં કેમ પુરાય? એ પાંજરાને ટકાવવા સારુ અનર્થો કેમ કરે? ત્રીજાને કેમ હણે? આમ વિચાર કરતાં આપણે આત્મ તિક ત્યાગને પેટાળીએ છીએ, અને શરીર છે ત્યા કશી તેનો ઉપયોગ કેવળ સેવાને અર્થે કરતાં છીએ છીએ; તે એટલે કશી કે તેનો ખરો મોરાર જ સેવા થઈ પડે છે ખાય છે, પીએ છે, સૂએ છે, બેસે છે, જાગે છે, જી મે છે, તે બધું સેવાને જ અર્થે. આત્માથી ઉત્પન્ન થતું સુખ ખુબ સુખ છે, તે આમ કરતો મનુષ્ય હંમેશા સત્યની ઝાંખી કરશે. આ દૃષ્ટિએ આપણે શુદ્ધ આપણે પરિમલ વિચારી લઈએ.

આટલું પાદ રાખવા ચોખ છે કે જેમ વરતુનો તેમ

વિચારનો પણ અપરિમલ હોવા જોઈએ, જે મનુષ્ય પોતાના મનજમાં નિરર્થક જ્ઞાન ભરી મૂકે છે તે પરિમલ છે. જે વિચાર આપણને કંઈકરથી વિમુખ રાખે અથવા કંઈકર પ્રતિ ન લઈ જતા હોય તે બધા પરિમલમાં ખપે, અને તેથી ત્યાગ્ય છે. આવી વ્યાખ્યા ભગવાને તેરમા અધ્યાયમાં જ્ઞાનની આપી છે તે આ પ્રસંગે વિચારી જવી ઘટે છે. અમાનિત્વ કલ્પાદિને ગણાવીને કહી દીધું કે તેની મહારતુ જે બધું તે અજ્ઞાન છે; આ ખુરૂ વચન હોય - અને ખુરૂ છે જ - તે આને આપણે ધણું જે જ્ઞાનને નામે સંધરીએ છીએ તે અજ્ઞાન જ છે તેથી લાભને બદલે હાનિ થાય છે; મગજ ભમે છે, હેવટ ખાલી થાય છે; અસંતોષ ફેલાય છે અને અનર્થો વધે છે. આમાંથી ટાણ મંદતાને તો નહીં જ ઘટાવે, પ્રત્યેક ક્ષણ પ્રવૃત્તિમય હોવી જોઈએ. પણ તે પ્રવૃત્તિ સાત્ત્વિક હોય, સત્ય તરફ જનારી હોય. જેણે સેવાધર્મ રૂપીકાર્યો છે, તે એક ક્ષણ પણ મંદ રહી શકે જ નહીં, અહીં તો સામાસારનો વિવેક શીખવાનો છે. સેવાપરાયણને એ વિવેક સહજાપત છે.

ખારાખાપુ

વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂપિયા ૬, ખરેશ માટે સિલિંગ ૧૦. લવાજમ મની એકાદરથી કામીલવને સરનામે મોકલવું. પ્રથમ અંકથી જ માહડો નોખાય છે. દર માસની બારમી તારીખે અંક પોસ્ટ થાય છે. પત્રવ્યવહારમાં માહડે નખર અવસ્ય લખવે.

‘ખારાખાપુ’ કાર્યાલય, રૂપાચતન, જ્ઞાનામલ

મુખ્યમંત્રી લવાજમ ભરવાનું સ્થળ : સાંતિલાલ ગાંધી : ૪૫, નહેરુ રોડ, વિલેપારલે (પૂવ)

[‘ખારાખાપુ’ મા ત્રણપેટા કામગીરી રૂપાચતન વાચકશ્રમણ કેન્દ્રમાં બનેલા છે.]

(૧૯. ૧૯ની લેખ ‘કલાક્રવામા’માંથી)

અણકમણિકા				૧૦, નવેમ્બર ૧૯૬૦
✓ પૃષ્ઠ				પૃષ્ઠ
૧ બાપુના પત્રો	ગાંધીજી ૨	૬ લાભો કસ્ટોમીના રંગ... ચિતરજન ૨. રાખ ૧૫
૨ આદર્શ ને અવહાર	ચોગેશ્વર ૫	૭ ઝાંઝવાના બળ ... કિશોર બી. પારેખ ૧૭
૩ મીરાંનાં ભજનો	વિમળા પોરલ ૭	૮ નાનકડી વાતોએ..... રા. ના. પાદક ૧૬
૪ સંધ્યાસિન્ધુ	દે. વા. ગો. ૧૧	૯ ગાંધી દર્શનનાં મુળતરંગો ... તા. સુખ ભટ્ટ ૨૧
૫ આવા હતા બાપુ	‘દર્શન’ ૧૨	૧૦ મુક્તકો ... તનસુખ ભટ્ટ : કવર પેલ ૨

માહાત્મક અને મુદત : મીરન મોડી-રૂપાચતન મુદ્રણાલય-જ્ઞાનામલ

રૂપાયતન પ્રકાશન

જૂનાગઢ

આવા હતા બાપુ-૧ ૨ ૩ દરેકના	૦-૫૦
ગાંધી-ગુરુ	૧-૨૫
ગીતાનિલિ એક અધ્યયન	૧-૨૫
અહસાહના બંદાઓ	૦-૩૭
મગતીની પળેખા	૦-૭૫
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
ગુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
આવા હતા બાપુ-૪	૦-૫૦
આવા હતા બાપુ-૫	(છપાય છે)
મીરાના બગનો	"



ચિત ધ્યાના, તન નરમળા, પામે પ્રસેવ અનં;
 ઓખવોખ્ય, ટાઢક હરે, (૧૫) એં ધાણે હરિજન.

ભતકિયુ ભગવંતની, વાગે વાધે પ્રહ;
 મન માયા માને નહિ, લાગે હરિની લેહ

હજાર હાથે શ્રીહરિ, રાખે દિન ને રાત્ર;
 દેવ દેવ લા ચરથરે, (૧૬) માનવિયા કુણુ મત્ર?

કુદરત કાઠો કારહો, નવલખ તારા સૂર,
 ફેરકુંદિયું નત્ય ફેરે, (૧૭) નરનું કમણું નૂર?

ડાના! તારો કારહો, છૂટે નહિ નર છક;
 વડપણ ગણું વરોક, શરણાગતિમા શામળા!

ઘટની ભીતર ખટખટ, જંતર નવલી નત્ય;
 કળ હાલે સો સાત, (૧૮) ફૂંચી હથ ફિરતારને,

તનસુખ ૧૬

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय



રૂપાયતનનાં નવાં પ્રકાશનો।

આવા હતા વ્યાપુ લગ ૪ સપાદનો આથી બાકીનાં ૦-૫૦

અને

શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા ૮-૨૦

શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા ૮-૨૦

શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા ૮-૧૨

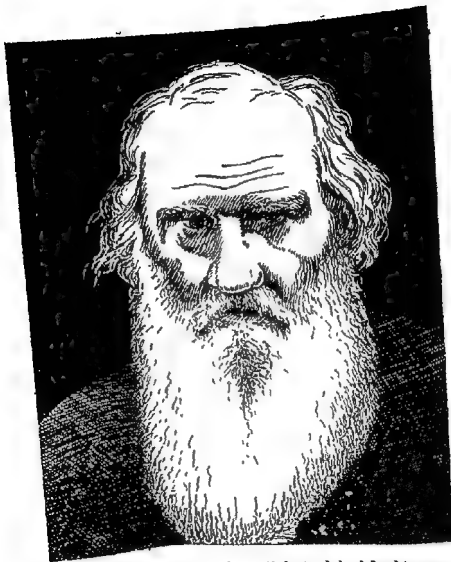
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા ૦-૧૫

મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા ૦-૧૫

તેમકે શુક્રવ્યાસ મંદિર

પ્રકાશના પુ'ના ચાલકોને યોજાશે તેમકે

રૂપાયતન પ્રકાશન : જૂનાગઢ



માણસ વિકસી જતો નથી, 'અભ્યર્થ' જીવન કરીને ઉપરની પથારીમાં પથારી થીત કરે છે.
— યોસ્તીય

ખારીબાળ

ઉદ્દેશાત્મનાત્માનમ

જા. ૧૩ [૧૨ - ડિસેમ્બર - ૧૯૧૦ | અક ૧૦ મે]

મારો ભાઈ શુનો કરે તે મારો
જ શુનો છે એમ મને લાગે છે.
દરિયાના પાણીના બુંદ એકબીજાથી
વિખૂટા પાડી શકાય? એ બધાં
સાથે રહે છે તો મોટાં મોટાં જહાજો
ને પોતાના સીના પર ઉઠાવે છે.
વિખૂટા પડે છે તો સુકાઈ જાય છે.
માંધીલ,



માંધીલ અને શુરેશ્વરી જ્ઞાનસાધનાલય અમુશીલન કચ્છ મહાસિંહ)

મારે મરતાં પહેલાં જે વચન તમને કહેવાનાં છે, મારી પાછળ તમને વધારે અઠગલું છે એમ માનું છું, અને દૂર કરી તમે અનીતિના પગલા ભરી શકશો જ, એમ માનવાનું નથી. તમને કોઈ ઠપકો નહીં આપે એવું ન સમજશો. મને મરવાની જગાએ હાઈ જાય તે પહેલાં જેઓને મારા વચન ઉપર વિશ્વાસ છે તેઓને હું જે ગળદો કહીશ... મોતનો શો અર્થ છે તે હું જેવો સમજું છું તેવો તમને કહેવા માનું છું. મારી ઉપર જે ખનવાનું છે તે સારું છે એમ માનજો. જેઓ મોતને દુઃખરૂપ માને છે તેઓ ભૂલ કરે છે. મોતનાં જે પરિણામ આવી શકે. એક તો, એક માણસ મરી ગયા પછી તેનો કંઈ ભાગ રહેતો નથી ને તેનું ચેતન પણ નાશ પામે છે અથવા તો અરવા (આત્મા) એક ઠેકણેથી બીજે ઠેકણે જાય છે હવે જો પહેલું પરિણામ ખરું હોય ને ચેતન આત્માને નાશ થતો હોય તો એ તો એક મહાનિરા શ્રેય ધનુ. નિરાને-જામને સુખરૂપ માનીએ છીએ. ત્યારે મોત જે મોટી નિરા છે તે વધારે સુખરૂપ હોવું બોધે. હવે જો એમ માનીએ કે મોતથી હવે એક જગ્યાએથી બીજી જગ્યાએ જાય છે, ત્યારે તો જગ્યા મારી પૂર્વે જેઓ મરીને ગયા ત્યાં મારે જવાનું થશે. તેઓના સંગોમાં અને મુલ ન્યાય મળશે. આમાં શું ખોટું મળવું? જગ્યા હોમર ગયેલ છે, જ્યાં બીજા મહાત્માઓ ગયા છે, તે સ્થાને મારે જવાનું થાય તો હું મોટો ભાગ્યશાળી ગણાઈશ. જે

ઠેકણે અયોગ્ય રીતે સજા પામેલા હોયે પહેલાંથી છે ત્યાં મારે પહોંચવું તેમાં હું માન સમજું છું.

એટલું તો તમારે એકસ યાદ રાખવાનું કે નીતિમાન માણસને હવતા કે મરતાં દુઃખ હોય જ નહીં, તેવા માણસને ખુદા હોડતો જ નથી સત્યવાન સદાય સુખી બંધવો. તેથી મારે આજે મરવું ને શરીરની જાળભાથી દેશવું તેમાં મને કંઈ જ દુઃખ નથી. તેથી મને સજા કરવાર તરફ કે મારા પર આરોપ મૂકનાર તરફ મને કશો ગુસ્સો નથી તેઓએ મારું ખુદું ધમકાવું હોય તો તેઓ ઠપકાને પાત્ર છે, પણ મારી ઉપર તેઓની ધમકાવું ખુદું પરિણામ નથી આવી શકતું.

હવે મારી છેલ્લી આગામી એ છે કે, જ્યારે મારા છેલ્લાંજો ઉત્તરલાયક થાય ત્યારે જો તેઓ નીતિનો આજ્ઞા છેડે અને સદ્ગુણ કરતાં ઘોઠત અથવા બીજી વસ્તુ વધારે વફાકારી ગણે, ને જો તેઓમા કંઈ નહીં સોવા છતાં ચિંતાને મોટા માને, તો એમ મેં તમને આવાં કારણોને સારું ઠપકો દીધો છે ને ચેતવ્યા છે તેમ તમે તેઓને મજા કરાજો એ પ્રમાણે કરશો તો મારી ઉપર અને મારા છેલ્લા ઉપર તમે હાથ શાખ્યો એમ હું ગણીશ..

હવે જવાનો વખત થશે છે-મારે 'મરવાને તથા તમારે આ દુનિયામા રહેવાને. પણ એમાથી કોની સ્થિતિ વધારે સારી ગણવી તે તો મારા ખુદા-શંકર જ કહી શકે

૫

માનુસની સોચી વફાવી ૩ પદ છે બિંદગી અને એ એને એક જ રાજ કરવા અપાઈ છે, તેથી એણે એ એવી રીતે કરવી નેહએ કે જામના ને સ્વતંત્ર જાતજાતની કરમમાં એને ન સિમાવું પડે. એણે એવી રીતે કરવું બોધ્યું કે મનની વખતે કદી કસાય મારું અર્થ જ જામ અને મારી રાજી મેં જગજગ મળેતમ ખોળે પાત્ર પાડાયા અમપાઈ કે એ ખોલ છે-માનવ બનની મુક્તિ.

—લેનીન

એક હવું પંખી. તે હવું સાવ અનાડી. એ ગીત ગાય, શામ વાંચે નહીં. ફૂંદકા મારે, ઉડવન કપે; પપ્પુ બાળે નહીં કે કાચદાકોનૂન શી ચીજ છે રાત્રી કહે, 'આણું પંખી તો સાવ નકારું.' અને વળી વનનાં ફૂળો સફાવટ કરીને રાજપેઠના ફળખતારને નુકસાન પહોંચાડે છે.'

મંત્રીને યોદ્ધાવી કહ્યું, 'આપો આ પક્ષીને શિક્ષણ.'

પક્ષીને કેળવવાનું કામ રાજાના બાલેજને માથે આવી પડ્યું.

પંડિતોએ (રોયલ કમિશનમાં) બેગી રીત સાની ચર્ચા કરી.

સવાલ એ હતો કે 'આ જીવના અજાનબુ કારણ શું?'

નિર્ણય થયો કે મામૂલી ઘાસ તરણાને માળો પક્ષીઓ ગાપે છે, તેથી તેમાં ગાઝી વિદ્યા માની નથી. જાતએજ મહરવળી વાત એ કે સાડુંસરખું પાંજડું બનાવવું ભેદભેદ

રાજપંડિતો દક્ષિણ લઇને પ્રકુલ મને ઘેર પાછા ફર્યા.

સોની ગોઠા સોનાણું પાંજડું ઘડવા. પાંજડું એવું તો અપ્રતિમ બન્યું કે એ ભોવા દેશવિદેશના લોકો જીમળ્યા. કોઈ કહે, 'કેળવણી મળે કે ન મળે, પાંજડું તો થયું પંખી ભાગ્યશાળી તો ખરું.'

સોનીને થેલીઓ ભરી ભરીને બક્ષિસ મળી ખુશ થઈને એણે તરત જ આવવા માંડ્યું પોતાના ઘર તરફ.

પંડિતો બેઠા પંખીને વિગ્રા પઢાવવા. તપકીર નાકમાં બોસતાં પંડિત બોલ્યા, 'ઘેચાર પોથી ઘોથી આ કામ કાણ પતે એવું નથી.'

એટલે બાલેજે અંધલેખકોને મોતર્થા. તેમણે પોથીઓની નકલો અને નકલોની નકલો કરીને પોથીઓનો પર્વત રચ્યો. જે જુએ તે બોલી

જોડે, 'શાભાશ વિદ્યાની પરાકાષ્ટા થઈ!'

લેખકોના નોકરચાકર કેજરીયાઓને ધનાઘો મન્યાં; ગાડાં ભરી ભરીને તેઓએ તરતાતરત ઘર તરફ દોડ મૂકી. ખાવાપીવાની ચિંતા હવે એમને રહી ન હતી.

આ બહુમૂલ્ય પાંજરાની સાચવણી માટે તો બાલેજરાજે હંદ જ કરી. સમારકામ, બાંધકામ તો અખાંડ થયું હતું. તે ઉપરાંત ઝાંઝૂડ, સાફ સૂઈ, પોલિશ વગેરેની ધામધૂમ ભેદ બધાં જ કહેવા લાગ્યા, 'ઉત્તિ થાય છે ખરી' ઘણા થયા લોકો આ કામ માટે રોકવામાં આવ્યા અને તેથીયે વધારે ભરતી થઈ એમના પર દેખરેખ રાખનારાઓની.

જગતમાં બીજી બિલ્લુપો અગણિત છે પણ નિંદકોના માત્ર તોટા નથી. તેઓ કહે, 'પાંજરાની ઉત્તિ થાય છે ખરી, પણ પંખીની સાર-સંભાળ કોઈ જ રાખતું નથી.'

વાત રાત્રીએ કાને ગઈ. એમણે બાલેજ રાજાને બોલાવીને પૂછ્યું 'આ હું શું સાંભળું છું?'

બાલેજરાજ બોલ્યા, 'સત્ય બલ્યુ' જ હોય તો બોલાવો સોનીઓને, પંડિતોને, લેખકોને, બોલાવો પેલા સમારકામ-સાંધકામ કરનારાઓને અને સમારકામની દેખરેખ કરતાં ફરે છે તે બધાને પણ. નિંદકોને ઉચાપત કરવાનું મળતું નથી તેથી જ આવી હવેલી વાતો કહે છે તેઓ.'

જવાબ સાંભળી રાજાસાહેબના ભેજમાં પ્રકાશ પડ્યો અને તરત જ બાલેજરાજના ગળામાં સોનાનો હાર ચડ્યો.

કેળવણી કેવી બચકર ગતિએ ચાલી હશે એ જાતે ભોવાની રાજમાહેબને જિમીં ભડી. એક દહાડો પોતાના મજા મોખતીઓ, સન્નાસ વગેરે લામતાવળમતા સાથે તેઓ શિક્ષામંદિરમાં આવી ઉપગ્રિયત થયા. રાજની સવારી આવતા જ મહાકાર પામે શખ, ઘંટાઢ દોલ, તામા, નખારાં

‘ગાંધીજી કહે, ‘શુભીભત શાની? તમારે વહેતાં ઊઠવાની ટેવ પાડવી. એટલે લાલ થયો.

ગાંધીજીની વરસગાંઠને દિવસે એક દસ વરસની છોકરીએ એક નિબંધ લખ્યો તે ઉપરથી આપણને ખબર પડે છે કે વિદ્યાયત્રમાં તેમના પાઠશાળાં રહેતાં છોકરાં ગાંધીજીને કેવી રીતે જોળખતાં હતાં.

પ્રથમ વરસ પહેલાં વિદ્યાયત્રમાં એક સાધુ-પુરુષ થઈ ગયાં તેમણે નામ સંત ફ્રાંસીસ એની સાથે ગાંધીજીની કેવી સુંદર સરખામણી કરી છે? વાંચો.

‘સંત ફ્રાંસીસ બાપી રીતે ગાંધીજીના જેવા જ હતા. તે જાળકોને અને પંજીઓને આહવા હતા. ગાંધીજીની જેમ તેઓ પણ લગોટ પહેરતા હતા, જમના બાપ પૈસાદાર હતા. સંત ફ્રાંસીસ એકવાર ઉભાલી કરતા હતા ત્યાં તેમને ગરીબોનો વિચાર આવ્યો. તે બહાર ફેંક્યા. પોતાના કિંમતી કપડાં ને પૈસા ગરીબોને આપી દીધા ગાંધીજીની પેઠે તેમણે એક કથા ધારણ કરી લીધી. ફ્રાંસીસ પોતાના સાથીઓ સાથે જૂ પકામાં રહેતા. ગાંધીજી પણ તેમ જ રહે છે. તેમણે સુખી, પૈસાદાર જીવન ગરીબોને ખાતર ત્યાગી દીધું હતું. ગાંધીજી પામે એક ફેડીની ભિલકત નથી. સોમવારે ગાંધીજીને ધોત્તાનીએ તો પણ યોલતા નથી. તેઓ વિદ્યાયત્ર જોળખેલાં ડહાસતાનો વેપાર પાછો લેવા આવ્યા છે. ગાંધીજી બહારીવું કંધ, કળ અને શાક ખાય છે, માંસમજી ખાતા નથી. તેમને ફેડીનાં જીવ લેવા બગતો નથી. તેઓ દાડ પીતા નથી. તેઓ રોજ એક કલાક કંતે છે. તેઓ મારે ઘેર આવ્યા ત્યારે મારી જા કપડાંને ઇચ્છી કરતી હતી. એટલે ગાંધીજીને તેમને કહ્યું હામ બૂંધ નું રાખશો. મેં જુલો હામ કહેલું છે. હામ કરતાં વાતો કરવી મને ગમે છે.

‘મેં ગાંધીજી સાથે રોજ છે. હાથ

મેળવીને આપણે ‘શુભાઈ’ કરીએ છીએ હિંદીઓ ‘રામ રામ’ કહે છે.’

આવા નાનાં ભૂલકાંઓ તો ગાંધીજી પ્રાણ ગાંડાં બની ગયાં હતાં.

ગાંધીજીનો ઉતારો એકા ઘાટના અગાશી વાળા ઘરમાં હતો. અગાશીમાં ચોરડીની અંદર ગાંધીજી રહેતા હતા. લખણ, વાંચણ, કાંતણ, કાગળ લખવા, મળણ-હળણ, ખાણ-પીણ, બધું જ ઉપર. અગાશી કાંઈ બહુ ઊંચી નહોતી. સામે જ મજૂર અને કારીગર લોકોના ઘર હતા. ગાંધીજીના જોળખીલા છોકરાંઓ ઘેર જઈને રાજ એના આવાપને વાત કરે, ‘બા! ગાંધીકાકા આવા છે અને તેવા છે!’ એટલે ગાંધીજીને ભવાઈ ચીને મન ચર્ણ. ‘મા ઘરમાં રાંધવી હોય કે કામ કરવી હોય છોકરાં બારણામાં ઊભા રહીને અગાશી સામે તાકી રહે. ગાંધીજી અગાશીમાં જસ વાર બહાર નીકળે એટલે ઘરમાં ફેડી બાય ને જૂમ પાડે: ‘બા! ચાલ જલદી! ગાંધીકાકા બહાર આવ્યા છે.’

મા કામ પડ્યું મૂકીને દોડે. કોઈ રસોઈ કરતી દોડે, કોઈ જમતી જમતી દોડે. ગાંધીજીને અગાશીમાં ઊભેલા એઈને સામે તાકી રહી મનમાં હસે પછી યોગી હોઠે: ‘જાણવાળા બધા દેવા કુતાસ છે? લખતાં હતાં કે ગાંધી કહ્યો છે, ફ્રાંસીસ છે, કળો છે, વિસાળ છે. ગાંધીસાહેબ તો ફેપાળા છે, ધૂલિલુ છે, પ્રેમાળ છે, આધુપુરુષ છે ભગવાન, એવું કહ્યું કર્યું.’

‘બા! ભોવાને! કાલે હું એમને આપણે ઘેર લઈ આવ્યા. કુશા નીકળ્યેને? ત્યારે!’

‘સાડુ, બેટા! જરૂર લઈ આવજો. એવાના પગલાંથી ઘર ખાણ રાણ.’

ગાંધીજીએ જો ગરીબ તત્તાનાં નાનાં મોટાં સોનાં મન યોગા વખતમાં જ કરી લીધા.

—‘દેવનાં દીપા’

મહાસાગરને તળિયે મૂલ્યવાન મોની પડ્યાં હોય છે. તેને કાઢનારા મરજીયા પજુ સહિ એવા જ હોય છે. એમાં પજુ કળા સમાયેલી છે. આજે આપણે એવો જ કળાકાર પુરુષ આવી મળ્યો છે જે વિશ્વવિખ્યાત કવિ સમ્રાટની વાતો કહેવા શુભવાનને આંગણે આવી બિભે છે.

ઓગસ્ટ મહિનો હોય છે. શુરુદેવની પુરુષ તિથિ આવીને નજીક બિમી હોય છે. તે જ વખતે કવિનાં શુભવાન ગાવા તે સાધુ પુરુષ આવી ચડે ॥ ને સ્થળે સ્થળે હેઠું ખોલીને કવિ ગીતો ગાઈ સંભળાવે છે.

ઉગના લેખકો ગળે છે. ત્યાંથી પ્રશ્ન પૂછાય છે: “શુરુદેવનું” સાહિત્ય સર્જન અને પ્રતિભા કવી હતી?”

પ્રશ્ન જેવો સાદો મીઠો હોય. તેવો જ તેનો જવાબ હોય.

જિજ્ઞાસુ ના. તેવું નથી. સાદી મીઠી વાણીમાં ઝીંકા ઝીંકા અર્થ હોય છે. ચેતનાની બોમનો જેણે પ્રમાણ ઝીંક્યો છે તે જ તે ગંઢતતાને પાળી શકે છે. એ જ વાણીને, ઝીંકવાનું સામર્થ્ય ધરાવી શકે છે. વળી, તેનાથી અનેક ગર્હ સામર્થ્ય આચરણ માટે ભેધાયે છે.

હવનની એકતા, મિત્રતા, પરસ્પર જંઘુભાવ. આ હોય છે મૂળ્ય સૂર એનો કાને સંભળાય તો છે, પણ હવનમાં પકડવો અઘરો છે.

પ્રશ્ન: “શુરુદેવનું” સાહિત્ય સર્જન.”

માં પર પ્રેમભાવની સુરણી છવાઈ બંધ છે. મેઘની મધ્યામાં જે રંગરેજ રંગ પૂરે છે એ જ રંગદેજના હાથે શુરુદેવ માટેનો અનન્ય બક્ષિતભાવનો રંગ પૂરાય છે. અને એમાંથી સંચાર થાય છે, અનંતના સાક્ષીરૂપે સરજનહારને બંધે નોનરતા હોય, એમ નનગાવે જવાન આપે છે:

‘એ તો જેનાથી સર્જન થતું’ હોય, તે જ

બ્યક્તિ સર્જનની બ્યાખ્યા કરી શકે છે. કવિની ગતિ કવિ જ બનેલો! હજી મારે માટે તો સમસ્યા બિમી છે. શુરુદેવના સર્જન ગીતની રીતો એવી હતી. પ્રથમ ગન્ ગન્. પંક્તિ આખી ને આખી કવિતા! આ સ્થળે શુરુદેવ માનતા કે હવન અને જમન તેમ જ હવના ઉડાણમાં આનંદ પડ્યો છે તે અનુભવીને પોતાની કૃતિમાં પોતાને આનંદ થાય તો જ અન્યને આનંદનો પ્રકાશ મળે છે.

વળી, સર્જન માટેનો ગાળો અવસ્થા હોય છે.

(અને એમની વાતો મુકાય છે. પજુ વાચકે એક વસ્તુ ધ્યાનમાં લેવાની છે કે વ્યક્તિમાત્રને પોતાની ય કંઈક આગવી દૃષ્ટિ હોય છે. આગવો અંતરપ્રદેશ હોય છે. જ્યારે ધ્યેયેલી વાતો સારરૂપે જ્યારે જહાર અવતરે છે, ત્યારે કંઈક સંભવ છે કે એનું કહેવર આગવું બનેલું દેખાય, અથવા તો શબ્દ શરીરનો વગાંક નોખો જણાય. પજુ મૂળગત અર્થદેહ જરા પજુ ખંડિત ના થાય, એની કાચજી ધરમૂળથી રાખવાનો પ્રયત્ન મચવાયો છે, છતાંય હોય દેખાય તો તેની ક્ષમા-પ્રાર્થના રહે છે).

બીજો પ્રશ્ન આવે છે
‘Inspirationથી જ શુરુદેવનું સર્જન થતું!’
‘હા. ગીતોમાં તો એ જ આધાર રહેતો. કેઈ પજુ મૌલિક કલા, પંક્તિ તે સાહિત્ય હોય, સંગીત હોય કે પછી ચિત્ર હોય. એમાં Inspirationની રાહ એવી પડે છે. માર્ગદર્શકી કશું જ વળતું નથી. ભગવાન બંધે આ એમની Inspirationની શક્તિ એમણે કચાથી મેળવી. મને તો લાગે છે કે તેમની આત્મિક પ્રેરણાની પાછળ તેમના આધ્યાત્મિક અનુભવોનો આધારમાં કેઈ ચિરાટ સત્યનું દર્શન હતું.’

પ્રશ્ન: ‘Inspirationના નામની પાછળ રાહ

પિપ્પડી, સરચાઈ, ભેરી, ઝાંઝ, મૂઠંગ અને કરતાલ
મુખરિત થઈ બેઠ્યાં. પંડિતવર્ગ ઘાટો કાઢી,
ચોટલી ઝાટકીને મંત્રપાઠ કરવા લાગ્યો. મિસ્ત્રી,
મજૂર, સોની, લેખક, વ્યવસ્થાપક અને મામાના
દીકરા, કુમાના દીકરા, પિત્રાઈ, અસિયાઈ બાઈઓ
બધાઓએ જયજયકાર કર્યાં.

ભાણેજ બોલ્યો, ‘મહારાજ, ભેયોને આ
મથો સમારોહ?’

રાજસાહેબ બેઠક બુથ થઈને મહાદેવેથી
બહાર આવી બેવા હાથી પર બેસવા બંધ છે તે
જ વખતે હાડીમાં સંતાઈ બેઠેલા નિંદક બસાડ્યો,
‘મહારાજ, પક્ષીને ભેયું કે?’

રાજ થમક્યો. કહે, ‘ખરેખર, ધ્યાનમાં જ
ન આવ્યું! પક્ષીને ભેવાયું તો રહી જ ગયું.’

પાછા આવી પંડિતોને કહ્યું, ‘પક્ષીને તમે
કઈ રીતે શીખવો છો તે પદ્ધતિ ભેયી છે મારે.’

ભેવાનું પૂરું થયું. નયનો કૂતાયે થયાં.
શિક્ષણની પ્રગતિ પક્ષી કરતા પણ એટલી મોટી
હતી કે પક્ષી તો કયાંય દેખાય જ નહીં. લાગે કે
એને ન ભેઈએ તો ચે આવે. રાજસાહેબે બાણી
હીકું કે વ્યવસ્થામાં વાંદ કઢાય એવું તો છે જ
નહીં. પાંજરામાં ન મળે દાણા કે ન મળે ખાણી.
બાજોબાર પોથીઓમાંથી માત્ર ખાનાંઓના ઢગ-
લાના ઢગલા ફાડી લેખણીના છેડા વતી પક્ષીના
ઘોંભા બરાતા બંધ છે. ગાયન તો બંધ જ—
ચીસ પાકવા પૂરતી ફાટ પણ પુરાઈ ગયેલી ભેઈ
શરીરમાં કૂવાડાં જ બીસાં થઈ બંધ.

શિક્ષાભારના સભ્ય નિયતો નીચે પંખી દિવસે
દિવસે અધમૂઠે થવા લાગ્યું. પાલકોને આ વાત
સારી આવ્યાનક હાગી. તો ચે સ્વભાવદોષને
લીધે સવારના પહેરમાં પંખી પ્રકાશ તરફ જુએ
છે અને અસભ્ય રીતે પાંખ ફેફડે છે. એટલું જ
નહીં, પણ કોણકવાર દેખાઈ આવે છે કે જો
પોતાની દુર્બળ હીલુ ચાંચ વડે પાંજરાના અગિય
કાપવાનો પ્રયત્ન પણ કરે છે.

કોટવાલ કહે, ‘શી આ બે અદબી!’
એટલે પછી શિક્ષણ વિભાગમાં ધમણ હથેલી
અને અગ્નિ લઈને હુલાવ હાજર થયો અને પછી
આ આવ્યા ધડાધડ થયેલા ઘા! લોખંડની સાંકળ
તૈયાર થઈ અને પંખીની પાંખ પણ કપાઈ.

રાજના સગાસંબંધી મોટું વકાળી માથું
હલાવતા બોલ્યા, ‘આ રાજ્યમાં પંખીઓને કેવળ
અક્કલ નથી એટલું જ નહીં, પણ કૂતાતા
પણ નથી.’

પંખી મરી ગયું. ક્યારે તે પણ કોઈના
ધ્યાનમાં આવ્યું નહીં. કમખખત નિંદકોએ માત્ર
ખુમરાણ મચાવ્યું, ‘પંખી મરી ગયું!’

ભાણેજને બોલાવી રાજસાહેબે પૂછ્યું,
‘ભાણેજ, આ શું સાંભળું છું?’

ભાણેજ કહે, ‘મહારાજ, પંખીનું શિક્ષણ
પૂરુ થયું.’

રાજાએ પૂછ્યું, ‘ત્યારે હવે એ ફક્કા મારે
છે કે?’

ભાણેજ કહે, ‘ના રે.’

‘બેઠે છે ને?’

‘અંહ.’

‘માનું હશે ત્યારે.’

‘અંહ.’

‘દાણા ન મળે એટલે ખુમરાણ કરે છે?’

‘અંહ.’

રાજા બોલ્યા ‘એકવાર પંખીને મારી લામે
લપ આવેા ભેઈએ.’

પંખી આવ્યું. સાથે આવ્યો કોટવાલ,
આવ્યા સિયાઈ ખાદા, આવ્યું ઘોડદળ, પાંચ
દળ. રાજાએ પંખીને દળાવી ભેયું. એણે જુ કે
આ ન કરી. આવ એના પેટમાંના પોથીનાં કોરાં
ખાનાં ખસાખસ અવાજ કરવા લાગ્યા.

બહાર નવવસંતના મલ્લયસમીરે ફૂંપવાના
દીધું નિશાસે સુક્રિત વનમાં શીમેર વ્યાકુળતા
ફેલાવી લીધી. (‘રવીન્દ-સોરન’)

[ગોગમેજી પરિહ વખતે ગાંધીજી વિનાયન મયા હતા ત્યારનો આ પ્રસંગ છે બાળકો તેમને ખૂબ વદાના હતા એટલે બધા છતા ત્યાં બાળકો સાથે દોઝી કરી લેતા, અને બાળકો તેમની પાછળ ભમતા માગતા વિનાશતા બાળકોને તેમની ફેરી લગતી લાગી હતી તે આ લેખ વાચતા બહુલા મળે ॥ ૧

વહેલી મવારે મોસૂલ' ચવા આવે તેવે વખતે ગાંધીજી ફરવા નીકળે વિવાદતમા તો ઠંડી પડે છતા પગમા અંપવ ને કચ્છેર ઉઘાડે દિલે ને ઉઘાડે માથે નીકળે એક ધાબળો કે પહેરી એવી હોય ગરમ એવરફેટ અને બૂટ મેળા વિના એવે વખતે કોઈ બહાર નીકળે તો પગ ઠીંગરાઈ જાય એટી કડીમાં ગાંધીજીને ફરવા નીકળતાં ભેડ જોને બહુ નવાઈ લાગતી.

ગાંધીજી સવાર સાજ ફરવા નીકળે ત્યારે નાના મોરા ભુવકા આવીને સામા જિભા રહે અને ધીમેથી પૂછે. 'ગાંધીકાકા! તમારી બાપા કય? તમારો દેશ કયો? તમારુ આપુ નામ શું?'

ગાંધીજી એમને જવાબ આપે મારી ભાપા હિંદી, દેશ હિન્દુસ્તાન અને માડુ નામ મોહન દાસ કરમચંદ ગાંધી' પડી એ છોકરાઓ સાથે ગાંધીજી ગમતેચડે એમને ભાપા શીખવે 'જુઓ, તમારી ભાપામા 'મધર' કહો છો તેને અમે 'મા' કહીએ છીએ તમે 'ફાધર' કહો છો અમે બાપુ' કહીએ છીએ તમે 'વૉટર' કહો છો અમે 'પાણી' બોલીએ છીએ' ખાછ બીજે દિવસે બધા સંબંધે યાદ કરાવે

ગાંધીજીના ઉતારા પાતે એક બાવમદિર હતુ તેમાં એક ચાર વરસનો છોકરો હતો એને ગાંધીજીને ભેળા ત્યારથી એ એમના નામનુ રટણ કર્યો કરતો હતો વારવાર એની બાને પૂછ્યા કરે 'હે બા' મને કહેને? ગાંધી કેમ ખાતા હશે? શું ખાતા હશે? એ કપડા કેમ નથી પહેરતા?' એની બા પછી બધા સવાવના જવાબ આપે અને ઉવે કહે 'ગાંધી ન કહેવાય 'ગાંધીસાહેબ

કહેવું એઈએ તને બબર તો છે કે તેઓ બહુ લાલા માણસ છે.'

'ઠીક બા! હવેથી હું એમને ગાંધીકાકા કહીશ' એટલામા ગાંધીજીનો જન્મદિવસ આવ્યો નાના છોકરાઓએ ગાંધીજીને જન્મ દિવસની શેરા મોકલી પેલા છોકરાએ એક ફતલનુ રમકડું 'મોક'નુ અને સાથે લખનુ! વહાવા ગાંધીકાકા, તમને વરસગાંઠની આ ભેડ મોકની છે તમે તમારી વરસગાંઠને દહાડે બઢી' અમારા બાવમદિરમા આવશે તો અમે વાળ વગાડવું ને ગીત ગાશું!

ગાંધીજીના જન્મદિવસે સાંજે એક બાઈએ આવી ગાંધીજી પાસે ફરિયાદ કરી 'મારે સાહેબ! આપની સાથે કનિયો કરવો છે'

ગાંધીજી કહે 'ગાનો કનિયો?'

જુઓ, આ મારી નાનકડી જેન છે, તે રાજ સવારે વહેલી મને જીંઘમાળી જિડાડે છે, ને ન જીંઘ તો મારે ડે અને પાછી મને કહે છે કે 'હવે તમે મને નામુ ન મારશો કારણ કે ગાંધીકાકાએ અમને તે દિવસે શિખવ્યાંડુ હતું કે મારે એને સામુ ન મરાય!' સાંભળીને ગાંધીજી હસવા લાગ્યા

બીજા બે-ત્રણ બાળકોના માબાપ આવીને કહેવા લાગ્યા 'ગાંધીજી સાહેબ, તમે અમારા છોકરાને ફટલી દીવા છે એ અમારા હાથમા હવે રહ્યા નથી અમને બહુ પગલે છે હડ કરીને કહે છે કે ગાંધીકાકા સવારે વહેલા ફરવા નીકળે ત્યારે તેમને સવામ કરવા અમને વહેવા જિડાડે હવે અમને વહેવા જિડવા પી ૭૫ નથી એટલે બારે મુગીન પડે છે'

નેવામાં પોતાના જીવનની જરૂરોથી થવી. પરિણામે એમાં આવતી નિર્મોલ્યતા, પુરુષાર્થ માટેની એક ઉદારસીનતા અને નિર્બંજતામાંથી જન્મતી નિષ્કિંચતા વગેરે અનિષ્ટ તત્વો દાખલ થઈ જતાં નેવામાં આવે તો તેને 'Inspiration'ની સહ' કહેવી કે વિચારોનું પાંચિયાપણું કહેવું?'

(અનિષ્ટ માત્ર ખોટું છે સદાય સૌમ્ય જણાતા અહોરા ઉપર પશુ યોગ્ય ઘણા સખત આવેા સાથે જવાળ આપે છે)

'આ એક યોદ્ધા ધનુષી મન-જેર થઈ છે. Inspiration અદરની છે કે બહારના જગતમાંથી જન્મેલી કાઈ કદવના છે. તેની આવી તે મેળવતા. તેનું તે મધ્યમ કરતા.

Inspiration માટેની સાધના તે કરતા. એમનાં પુરતક છપાતા તે વખતે પ્રેક્ષણા કંટાળી જતા એટલી હદે તેઓ મુક તપાસે. એક વાર ઉગેરા કરે. બીજી વાર ઉમેરેા કરે એટલેથી હદ ના આવે. ત્રીજી વાર, ચોથી વાર. એમ નવું નવું ઉમેરવાનું નીકળ્યા જ કરે. આ એમની સાધના હતી અને તે આજ જ રહેતી.'

અતિ એક પ્રશ્ન પૂછવામાં આવે છે:

'કાન્તિ કરવી કેને કહેવાય?'

જગતમાં એક ખીલતા કૂલણું ઉઠાહરણ આપે છે: 'કૂલ જ્યારે કળાંરૂપે કોય છે. ત્યારે તે પ્રકાશ સામે નજવ શાખીને, પોતાની આસપાસનાં આવરણોને ફર કરે છે અને પોતાની પાંખડીઓ અમંતના પ્રકાશમાં પ્રસારીને પોતાની પુથઓ ફેલાવે છે, તે કિયાને કાન્તિ ગણી શકાય.'

એક લાડીએ કવિ પૂટે છે: 'સ્વીન્નનાથમાં એવું તે શું હતું કે તમારા નેવા એની પાછળ લડુ થયા?'

(ખંડ આજો વ હાસ્યધ્વનિથી ગાજી બેઠયો).

નવપરિણીત સુધક-વાના આડે શરમના ચેરકા ભેગ ચોખી બેઠે છે એવા જ ચેરકા એવા મળે છે અને પછી જવાળ મળે છે: 'કાજા

કૃષ્ણમાં એવું તે શું હતું કે એાપીએ બધી ધેરી થઈને પાછળ ભેગતી.'

(સૌ ખડખડાટ હમી પટે છે).

હવે જુદે જુદે રથોથી સાંભળવા મળે છે તે વાતો સાંભળીએ એક પ્રશ્ન આવે છે: 'શુરુદેવ શું ઇચ્છતા હતા?'

જવાબ આપે છે: 'એ તો શુરુદેવ ભલે અને શુરુદેવના પક્ષ શુરુદેવ ભલે. કવિ જ કવિને જોળાયે છે ને! મને તો કદાચ એક લાખ જન્મ બીજા લાખથી શુરુદેવને જોળવા માટે. પણ ગીતાંજલિમાં બે ચાર ગીતો પરથી શુરુદેવના જીવનનો મર્મ સમજવાની આવી મળી નય છે.

બીજું ઉપનિષદોના વિચારો અને બાઉદ્ધોની મરતી સ્વીકારવા ઉપશંત તેઓ એ પશુ કહેતા હતા કે: 'જુદ ભગવાન ને ઇચ્છતા હતા. તે હું પણ ઇચ્છું છું!'

૩૦ રૂપ વર્ષ પહેલાં એક જંગાળી પત્રિકાએ: સંપાદકે વિદ્વાનોને પાંચદશ પ્રશ્ન પૂછ્યા હતા. ૧૧ શુરુદેવને પૂછેલા પ્રશ્નોમાંનો એ પ્રશ્ન હતો.

'Who is your master?' (આપના શુરુદેવ કેણું?)

શુરુદેવે જવાબ આપેલો: 'Buddha' (જુદ). એટલે શુરુદેવ એ ઇચ્છતા હતા ને. જુદે કહું હતું - 'મીનીધમ' વધુ ઉચ્ચ પહોંચી શકીએ તો આપણે મેત્રી તો કરી ચકીએ છીએ! એટલે શુરુદેવ ઇચ્છતા જ રહેશે કે જુદને મીનીધમ આપણે જીવનમાં ઊતારીએ.

પ્રશ્ન બીજો.

'Who is your hero in life?' (જીવનમાં આપનો આદર્શ કેણું?)

'Ram Mohan Roy.' (રામમોહન રોય)

શુરુદેવે આધ્યાત્મિક જીવનમાં પોતાના પિતાને. તેમ તાપ્તિય-સામાજિક-જીવનમાં રાજા રામમોહનરૂબને પોતાના આદર્શ સ્વીકાર્યા

હતા. રામમોહન રોય! મહાન મુધારક, આધુનિક ભારતના એક સર્જક અને ભારતને વિદેશો સાથે જોડનાર એક સાંસ્કૃતિક એતરવી! તો આપ સૌ પણ રાજા રામમોહનરાયનો આદર્શ આપની આંખે રાખજો. યુવાનોને એકદમ મારી એક જ આદર્શ, ઇચ્છા, પ્રાર્થના રહે છે કે : 'જે અંગે ન કરી શક્યા તે આપ કરજો.'

'ખીનું' શું ઇચ્છતા હતા યુરુદેવ ?

'કલા અને સંગીતને યુરુદેવ જીવનની સાધનામાં બહુ ભારે મહત્ત્વ આપતા હતા. એટલા માટે તો ૧૯૦૧માં શાન્તિનિકેતન ખોલતી વખતે જ લોકોના પરિહાસ છતાં તેમણે સંગીત, કલાનું વિશિષ્ટ રાજ કર્યું હતું.'

કલા સંગીતને એક વિશેષ મારણે મહત્ત્વ આપતા હતા. કલા અને સંગીતમાં કંઈક એવું રહસ્ય છે કે જેથી એકલા જલદી ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. ઉત્તમ ચિન્તના દર્શનથી કે ઉત્તમ સંગીતના શ્રવણથી માણસ પોતાનું 'હું' પાડી બૂલી જાય છે. જ્યાં આપણે પોતાનું અંગ અસ્તિત્વ બૂલી જઈ, બીજા સાથે એ અનુભવ કરીએ છીએ ત્યાં ઇશ્વરના રાજ્યમાં પહોંચી જઈએ છીએ. સિતાર વગાડનારે ઉત્કૃષ્ટ સિતાર વગાડતી વખતે પોતાને બૂલી જાય, ગાયક કે નૃત્યકાર પણ માતી-નૃત્ય કરતી વખતે પોતાને બૂલી જાય તો તે સંગીત સાધક થયું! આવી તટસ્વીતા એ જ સંગીતને પ્રાણ છે. ગાયક જોતો રહે કે પેલી આજુબી ફોણ તાગી વગાડે છે, એ ખરેખર સાચું સંગીત નથી.

એટલે કલા સર્જન સમયે પોતાની જાતને બૂલી જવાય તે મહત્ત્વનું છે. જ્યારે પોતાને બૂલાત્યારે જ પોતાને યોગપર્યો! આ તો ઉપી રીત છે ને! આવી ઉપી રીત આપ અને હું સૌ આપણા જીવનમાં ઉનારીશું તો યુરુદેવ અને બાપીજીના આશીર્વાદ આપણને મળશે.

આમ સંગીત અને કલા યુરુદેવની એકતા-કૃપી જીવનસાધનામાં કેટલાં ઉપયોગી હતાં તે

જોઈ શકાય છે.

પછી યુરુદેવને પૂછવામાં આવેલું :

'which dress is the best?' (કયો પોશાક સારો?)

તેમણે જવાબ આપેલો :

'That dress is the best which makes you less self-conscious. (એ કે જે વધુ આત્મ સંયત બનાવે).

અને છેલ્લે તેમને પૂછાયેલું :

'what is your greatest virtue?' (તમારો મોટો મોટો ગુણ કયો?)

'Inconsistency.' પોતાની જાત યા જગત સાથે સંવાદ, સુમેળ જવાબ અપાયેલો.

'And what is your greatest weakness?' (તમારી સૌથી મોટી નિર્બળતા કયી?)

'The same.' (એ જ).

જીવનનો સાધક કોઈ પણ વસ્તુને વગળી નથી રહેતો. કોઈ પણ વાતને વગળી નથી રહેતો. એ પછી રાખે છે ઇશ્વરને. એ તૈયારી રાખે છે પોતાનો દુષ્ટિકોણ મુધારવાની. યુરુદેવના જીવનમાં સવારી પાળના સુમેળને શુભ હતો તે અર્થમાં કે તેઓ પોતાના સ્પષ્ટ દર્શનને વગળી રહેતા. પણ એથી આમજનું દર્શન તેમને થતું કે એ મૂકીને તેઓ આત્મ વધતા. બીજાનું સ્વીકારવા, બીજા સાથે એક થવા તેઓ તૈયાર રહેતા.

યુરુદેવને અનુભૂતિ કેમ થઈતી તેના પ્રશ્ન પર શ્રી. રાજેન્દ્રકુમારે ('સાનોદય'ના ઓગના અંકમાં આપેલો છે લેખ).

જીવનમાં અનુભૂતિ તો એક કે બે જ હોઈ શકે યુરુદેવ જેની મહાન વ્યક્તિ જે પણ કૃત ત્રણ અનુભૂતિ અનુભવી. અને એવું દર્શન જોમનાં બધાં સાહિત્યમાં ને અન્ય કલાઓમાં જોઈ શકાય છે.

પ્રશ્ન : એ કઈ અનુભૂતિઓ હતી? અને કઈ કઈ અવસ્થામાં પ્રગટી હતી?

ઉત્તર: 'પહેલી અનુભૂતિ એમણે લગભગ બારતેર વર્ષની વયે અનુભવી. શુરુદેવને કવિતા તથા સંગીતનો વિશેષ શોખ હતો. છેક ચૈત્રવર્થી જ કવિતાની રચના કરવા લાગ્યા હતા. સંધ્યા-કાળે, એકાંતમાં એમીને પોતાનાં અંતરમાં જોવાઈ જવાની રૂખી જવાની કવિને આહત હતી. શાત તથા ગંભીર વાતાવરણની જોડિની એમના પર વ્યાપી જતી હતી. કલાકોના કલાકો સુધી એ આ સ્થિતિમાં એમી રહેતા. આવી જ એક સંધ્યાએ કવિ ચૂપચાપ એમીને કશુંક વિચારી રહ્યા હતા. ને ત્યાં જ અવાજ આંચો 'રવિ આમાય ગાન સુનામો?' (રવિ અને ગીત મંભણવશો?)'

રવિએ આરે બાણુ એકુ તો કેઈ નહોતું. એ નવાઈ પામ્યા. વિચાર સમુદ્રમાં એ રૂખી ગયા. થોડી વાર રહીને પાછો અવાજ આંચો - 'અરે, રવિ! આમાકે ગાન કાળન સુનામો! મળઈ કે તુમિ ગાન સુનામો!'

રવિ ફરીને જોંકી જયો અને આરે કોર એકુ. કેઈ ત્યાં હતું નહિ. ત્યારે જ એમને ભાન થયું કે એ એમનો જ પુકાર હતો. પોતાના જ આત્માનો અવાજ હતો. એ મહાન ચિંતનમાં જોવાઈ ગયા નિશ્ચય થયો. પ્રેરણા વિના કચારે ય ગીત નહિ કમે

ખીજી પ્રેરણાનો અનુભવ ૧૯૪૫ની વયે થયો.

સવાર સાંજ એકલા રખડવાની આદત હતી. સવારે સૂયેઠય જેવા નીકળ્યા. નદીના પાણીમાં બેગતા સૂર્યોદય પ્રતિબિંબ પડતું હતું. એ આ દૃશ્ય એકીટકે ભેતા હતા અંતરમાં પ્રેરણા બગી. સર્વ છવા એક સરખા છે.

એ યેર પાછા ફર્યા. મણખડું એમના ઘરમાં સગાંવણધી એકઠાં થતાં હતા જ. રવિબાણુ એમનો તિરસ્કાર કરતા હતા. કારણ કે એમ માનતા હતા કે આ સગાંવણવાએ ખાવાપીવાની તથા પૈસાની લાલચથી જ અહિં એકઠા થાય છે. પણ આ દિવસની વાત જ બુઝી હતી. એક મહાન

પરિવર્તન થયું હતું. જે કોઈ મળતું તેને એ જૂળ આવેશથી હેટતા. નોકર ચાકરને ય હેટતા. અને આ આલિંગનના અધિકારી માત્ર નોકર ચાકર જ નહોતા. રસ્તાના સહઢારીઓ પણ એના અધિકારી બની ગયા હતા. હેટલાથી સતોષ ન થયો, તે વૃદ્ધનાં યદને, કચારીઓને હેટવા લાગ્યા. આ સ્થિતિ લાગતગાટ તબુ દિવસ સુધી ચાલુ રહી.

ત્રીજી ચેતનાનો અનુભવ ૧૯૪૬ થયો. એક મધ્યાહ્નાળે ધ્યાનમગ્ન રવિ આરીમાથી અત્યંત સમુદ્રને જોઈ રહ્યા હતા. અચાનક કોઈએ પૂછ્યું. 'રવિ તમારી કલાતું ક્યેય થું?'

રવિ નિરૂત્તર!

અવાજ આંચો આદેશ થયો. 'આંખિતને નિઃશ્ચીન કરો!' સંક્ષેપમાં રવિબાણુએ મેળવ્યું - પ્રકૃતિ, મનુષ્ય ને હંધર એક છે. તમે એક બીજાના અસાધ્યમાં અપૂર્ણ છે.'

ગાંધિનિકેતનના આરંભકાળની વાત છે.

આત્મા મરિતકલ્પ આ સંસ્કારમાં નવા નવા અગ્ન્યા હતા, ત્યારે પન-૭ અધ્યાપક જ ત્યાં રહેતા હતા. રવિબાણુની એ ટેવ હતી કે સાંજની આ બધા અધ્યાપકોને પોતાને હાથે જ ખીવડાવતા હતા. એક મધ્યાહ્નાળે રવિબાણુને ઘેરીને સહુ અધ્યાપકો બેઠા હતા. રવિબાણુ ખાતામાં આ રેકતા હતા. ત્યાં જ એમનો હાથ ધંસી ગયો. સૌએ ભેટું તો એ ધીમે ધીમે મણુમણી રહ્યા હતા. આંખો અંધ થઈ ગઈ મણુમણુતેનો વેગ વધ્યો. એક પછી એક બધા અધ્યાપકો આ પીધા વિના જ બેઠી ગયા. કોઈએ આત્મા મરિતકલ્પ પહેરણ બેન્ચી ચાલ્યા જવાની ઇસારત કરી. પણ તેમને તો શુરુદેવ થું કરે છે તે બલુવાની જિજ્ઞાસા હતી!

કીડી, દિવાલની જોયે છપાઈ એ જોવા લાગ્યા.

રવિબાણુના હાથમાં એક નાની પેન્સિલ હતી એ હાથરીમાં લખી રહ્યા હતા. સાથે મણુમણી રહ્યા હતા મોઢી વાર રહીને જોયું તો એક સુંદર,

સંપૂર્ણ ગીત કાગળ પર ઉતર્યું હતું. કવિ કલ્પના
લોકમાંથી પાછા ફર્યા હતા.

આવો જ એક પ્રસંગ એક અંગ્રેજ યુવક
મોટેનો છે.

એ ઓક્સફર્ડનો વિદ્યાર્થી હતો.

એક રાતે એને અવાજ મંભળાયો ‘Go to
India.’ (જા, ભારત જા).

મવારે ઊડીને એણે પોતાનો નકામો સામાન
વેચી તાપ્પ્યો. જહાજ પર ટિકિટ લઈને એ
મુંબઈ આવી પહોંચ્યો. કસ્ટમવાળા સામાન
જોતા હતા ત્યાં અવાજ મંભળાયો-‘Go to
Poona.’ (પૂના જાઓ).

ગાંધીમાં ભ્રમીને તે પૂને જઈ પહોંચ્યો. ત્યાં
એક પાદરી એને યોધતા આવી પહોંચ્યો. ખુબ
આવેશથી સેટતાં એ બોલ્યો: ‘Oh brother, you
have come! I have been told that you
are coming. Come with me. (ઓ ભાઈ,
તું આવી પહોંચ્યો? મને પહેલાં જ કહેવાયું
હતું કે તું આવે છે, આવ મારી સાથે).

ત્યાર પછી આ યુવકે પોતાનું આખું જીવન
ગોંડ આદિવાસીઓની સેવામાં ગ્યનીત કર્યું. એક
ગોંડ મહિલાને પગરો પછાડે. આ જ યુવક
આદિવાસીઓની મમત્તા માટે ભારત સરકારનો
મવાહકાર છે.

એણે જ બીજું એક ‘મકામના એક સુવિ-

ચ્ચાત લેખકે એક વિચાર લખ્યો. એ વિચાર
સંખ ધે વાત કરતાં એ લેખકે મને જણાવ્યું કે
૨૫૦ વર્ષથી હિમાવચમાં સાધનામાં લીન અને
અસાત તપસવીના આ વિચાર છે. જેની અનુભૂતિ
અકુતિએ મારી સાથે હાજર થઈને આ બધું
જણાવ્યું છે.

અમદાવાદમાં ચાચાજી આવે. તે વખતે એમની
વાતો વણી હેવા ઘણા જ કુશળ કળાકારો દોડી
આવે છે એક નાના સરખા કોલમમાં આવેલો
એક સુંદર પ્રસંગ એક મારા સાક્ષીદાર મિત્રે
જતાવ્યો આ પછે તે ય ભોઈએ.

‘શાન્તિનિકેતનના તેઓ આચાર્ય’ હતા. છતાં
તેઓ કહે છે કે ગુરુદેવ ટાગોરની સાથે હું ૨૧ વર્ષ
રહ્યો, પણ તેમની સાથે હું ૨૧ મિનિટ પણ મોડ્યો
નથી ગાંધીજી સાથે ૨૭ વર્ષ રહ્યો. પણ તેમની
સાથે ૨૭ મિનિટ પરાણે બોલ્યો હોઈશ. ગાંધીજીના
જોરડામાં ચોટા મોડા આંગેવાના એકડા થતાં
ખાનગી વાન કરવાની હશે એમ માનીને હું જોડવા
જતો ત્યારે ગાંધીજી કહેતા “બહાર ન જાઓ તમે
કોઈને વાત નહિ કરો એવો મને વિશ્વાસ છે.”
બાળપણમાં જ મને એક યોગીએ શીખવ્યું હતું
કે જે જાત સાથે તમારે સંબંધ નહિ હોય તે વાત
સાંભળવી નહિ કાન બંધ કરી દેવાં આમ
ગાંધીજીના જોરડામાં હું બેસતો પણ મારા કાન
કોઈની વાત સાંભળતા જ નહિ.

[અનુમધાન ૪. ૧૬ થી ગાળું]

જોઈએ. એજ એમનું ક્ષેય છે. ને એ ક્ષેય જીવ
નની પ્રત્યેક પળે તજર સાથે તે રહે તે જરૂરી
છે. ધાર્મિક કિવાલો જ્યારે કેવળ દુકિત રૂપ
ધારણ કરે છે, ને જીવનના સુખાર કે ગ્યવહાર
માથેના સંબંધ ખોઈ બેસે છે, ત્યારે જડ જથેવા
નિષ્પ્રાણ ને યાત્રિક બની જાય છે. તેની મજા મરી
જાય છે, ને તે જીવનનું જથ નથી કરી શકતી.
આજે ધર્મને આવરણમાં ઉતારવાની અત્યંત

આવશ્યકતા છે, ત્યારે, આ વાતને ખાસ યાદ
રાખવા જેવી છે, જેથી જીવનનો સાચો આનંદ
મળી શકે, ને કૃતાઈ થઈ શકે. ગીતાનો
ઉત્સવ પણ ત્યારે જ સફળ થઈ શકે. એ
ઉત્સવ એકલો બહારનો ના હોય, પણ એનો
ઉક્રમવ અંતરમાંથી પ્રણુના પ્રત્યેક પરમાણુ-
માંથી ને અવિરત રીતે થતો હોય. બહારનો
ઉત્સવ તો એ મહોત્સવનો આછો પાતળો પડો
જ હોય.

આમા હતા માણ

‘ઈન્દ્ર’



ગાંધીજી આફ્રિકાથી આવ્યા પછી
શાંતિનિકેતન ગયા ત્યાં થોડાક દિવસ રહ્યા
પછી તેઓ કુંભ મેળામાં ગયા. કુંભ
મેળો દર વાર વર્ષે ભરાય. આ મેળામાં
લાખો લોકો આવે. બાવાઓ અને
સાધુઓ તો ચારે દિશાએથી ઉતરી આવે.
આ મેળામાં રોગ ન ફાટી નીકળે

તેથી દેશના દરેક ખૂણામાંથી સ્વયંસેવકો
આવે. આમાં ગાંધીજી પણ કિનિકસ
આશ્રમની દુકડી લઈને મેળામાં ગયા.

ગાંધીજીએ તો એક ખૂણે પોતાના
તંબુ તાણ્યા. અને ભંગી કામ જ પસંદ
કર્યું. મંડુળી ગાયે સકાર્થ કામમાં પરો-
વાઈ ગયા. પાપખાના માટે ખોડાઓ
કર્યા હતા તેમાં માટી કોઈ નાખે નહિ.
આ માટી નાખવાનું કામ ગાંધીજીએ
ઉપાડી લીધું.

ગાંધીજીને ‘મહાત્મા’નો ઈલકાળ
મળી ગયો હતો. ત્યારે લોકોને ખબર
પડ્યા કે ગાંધીજી અહીં આવ્યા છે ત્યારે
ગાંધીજીના તંબુની આસપાસ નત્રાણુ-
ઓનાં ટાળાં દર્શન આવવા લાગ્યા.
સાધુ, સંન્યાસીઓ, પણ ધર્મની ચર્ચા
કરવા આવી ચડતા.

આ મેળાનો ગાંધીજીએ ખૂબ
અભ્યાસ કર્યો. લોકો આમ દર્શન કરીને
પાપ ધોવામાં માને એ કેમ મહન થાય?
પાપ ધોવા માટે તો જીવન ગુદ કરવું
જોઈએ અને વિચારને આચારમાં મુકવા
જોઈએ. આજસ, વહેમ, બીક કાઢવા
જોઈએ. એ બધું તક મળે ત્યારે
સમજવતા.

મેળામાં ચારેબાજુ ફરતા બેસું
તો સાધુ બાવાઓના અખાડાઓ
નખ્યા છે. ‘મહાત્મા’ઓનો તો પાર જ

નહીં, ખોરાકમાં માલપૂડા અને બાસુદી. અને પેટ ભરવા જાતજાતના ઢોંગ અને ધતિંગ થતાં જોયાં. ધર્મને નામે કેવું અધેર ચાલે છે તે જોઈને કંમકમાં આવી ગયા અને આ બધું કેમ દૂર ચાલે તે માટે રાત દિવસ મંથન ચાલી રહ્યું.

‘ઘણીવાર તો એટલા બધા અકબાઈ ઉઠતા કે, હું અહીં ન આવ્યા હોત તો સારું થાત. કેવી રીતે હિંદુ ધર્મમાં જે જિજ્ઞાસા થાય છે તે લોકોની પાસે મૂકી શકું! ચારેકોર પેઠના ખાડા પૂરવા જે ધર્મને નામે પાખંડ ચાલી રહ્યું છે તે દૂર કરવા માટે શું કરવું? શું પ્રાયશ્ચિત કરું?’

અને ગાંધીજીએ તરત પોતાની શાંતિ માટે બે પ્રતો ત્યાં ને ત્યાં જ લઇ લીધા.

પહેલું—ભોજનમાં પાંચ વસ્તુથી વધુ ન લેવી.

બીજું—દિવસ આઠમ્યાં પહેલા જ જમી લેવું.

ગાંધીજીએ કચ્છ કચારથી અને શા માટે પહેરવા માંડ્યો તેની પણ કથા છે.

આફ્રિકામાં ગાંધીજી કોટ પાટલુન પહેરતા. આફ્રિકાથી આવ્યા પછી કાદિયાવાડી પોશાક પહેરવાનો શરૂ કર્યો. તેમાં કાપડનો બધુ બગાડ જોયો તેથી પહેરણુ, ધોતિયું અને ટાપીની શરૂઆત કરી અને છેલ્લે કચ્છ પહેરવા પર

આવી ગયા.

ગાંધીજી આફ્રિકાથી આવ્યા પછી આખા દેશની પરિસ્થિતિ નજરે નિહાળવા આખો દેશ બમ્યા.

ઓરિસા પ્રાંતની ગરીબાઈ જોઈ ગાંધીજી દુઃખી થયા. એક કુટુંબમાં બે ત્રણ બહેનો હોય તો એક સાથે નીકળી ન શકે. કારણ કે એક જ કપડું અંગ ઢાંકવા પૂરતું હોય. એક બહાર બધા ત્યારે બીજા બહેનો ઘરની અંદર ભરાઈ રહે.

દેશના દરેક પ્રાંતોના કંગાલિયતના દરજ્જા બધા ગાંધીજી કળી ઉઠ્યા.

અને પરદેશી માલના બહિષ્કારનો કાર્યક્રમ દેશ સમક્ષ મૂકાયો. પરદેશી કાપડની હોળીથી શરૂઆત થઈ. ગાંધીજી દેશનો ખૂણખૂણો ફરીને પરદેશી કાપડની હોળી કરવા લાગ્યા.

ફરતાં ફરતાં ગાંધીજી મદ્રાસ ગયા. મોટી સભા ભરાઈ. હાજરો લોકો ગાંધીજીનો પડ્યો બાલ ઝીલવા જોવા હતા.

ગાંધીજીએ કહ્યું, ‘તમારી પાસે જે કંઈ પરદેશી કાપડ હોય તે બાળી મુકો.’ ત્યાં મેદનીમાંથી એક અવાજ આવ્યો.

‘ગાંધીજી તમારી પાસે તો એક જ જોડ કપડાની છે. તે બાળી દઇએ તો અમે પહેરીએ શું? કરોડો લોકો નાગા ફરે છે તેને આ કપડા આપવા શું ખોટા?’

આ વાક્ય ગાંધીજીને હૃદય સોસડું

ઉતરી ગયું. ઓરિસા પ્રાંત યાદ આવ્યો. ત્યાંની બહેનોની સ્થિતિ આંખ સામે તરવરી ઊઠી. સભા પૂરી થઈ.

ગાંધીજી ઉતારે આવ્યા. હૃદય વલો-વાતું હતું. છેવટે કંઈક સમાધાન થયું હોય તેમ ગંભીર અવાજે રાજજીને કહ્યું : 'આજથી આવાં કપડાં પશુ નહીં પહેડું. આજથી હું લંગોટી જ પહેરીશ.'

'પશુ બાપુ શિયાળાની ટાઢ અને ઉનાળાની ગરમી કેમ સહન થશે ?'

'લાંબા લોકો કેમ સહન કરે છે? તેઓ બે સહન કરી શકે તો હું કેમ ન કરી શકું?'

બીજા લોકોએ પણ ખૂબ હલીલ ગાંધીજી સાથે કરી પણ ગાંધીજીનો નિર્ણય અડગ રહી અને એ નિર્ણય ને વધુ અડગ કરતા કહ્યું : 'આજને આજ એ

કંઈ તૈયાર કરાવો. આજથી જ હું આ નિર્ણયને અમલમાં મૂકીશ.'

અને બીજે દિવસે ૧૯૨૧ની ૨૨મી સપ્ટેમ્બરે સાંજની વિરાટ સભામાં ગાંધીજી કંઈ પહેરીને બોલવા ઊભા થયા. એ અવાજમાં ભેર હતું. એ અવાજમાં મસ્તી હતી. તેમણે બુલંદ અવાજે કહ્યું :

'આપણે સ્વતંત્ર થવું હોય, ગુલામીનાં બંધનો તોડવાં હોય તો પરદેશી કાપડ બાળ્યે છૂટકો. તમને એક બેડી પણ કપડા ન મળે તો લંગોટ પહેરીને ફરજે પણ પરદેશી કપડાંથી શરીર ન અભડાવશો.'

અને સભા ઉપર જાણે જાદુઈ અસર થઈ હોય તેમ ટપોટપ પહેરલ કપડાંનો ઢગલો ખડકાઈ ગયો.

એકવાર દિલ્હીમાં ખરે બપોરે ચાર મહેનપત્રી-ઓ નાટક બનાવ મર્ષ નાટક પૂરું થયું ત્યારે નીઠબા ત્યારે પોષમાડ વરસાદ વરસતો હતો ચારે બાજુ પાણી પામી થઈ ગયું રત્ન. એક મહેન પોટા સાંધી હતી તેની મોટરમાં ચારેય માઢ માડ બીજા બીજાના પરિવાર મોટા નિર્મૂલ રસ્તા પાસે પહેાચી થયુ ત્યા પાણી ખૂબ બરાધ થયુ હજ તેડુ વરસના વરસાદમાં પાણ ન રહ્યું અને ઉછળમાં પાણી બરાધ થયુ. મોટર રમવાની બાજુએ સગી પડી ને ઉછળ બધ મર્ષ થયુ

ચારે બહેનપણીઓ સુઝાર્ક ઘડી મોટરે ત્યાંથી પસાડ મર્ષ ગઈ હતી. પ ૧ કોઈ સુદ્ધ કરવા કોઈ ન રહ્યું થયો સિગ્નને મોટરેને ગંભી રાખવા માટે ચારે બહેનપત્રીઓ કરો પત્ર વરસના વરસોદમાં કેમકે એને દાઢ દો અને નકાચી પારખ પીતા કોણ વડેરે? આમ એકાદ કપાક પમાર કરો હજ ત્યા એક મોટર ફાળી રહી ને એમણે અસજ આપ્યું

'કયા મોટર બિગડ મર્ષ દો?'

ચારે બહેનોએ એ અવાજ તરક કરીને જાણ્યું તે આપણા વડા પ્રધાન પંડિત જવાહરલાલ નહેરુ હતા

પંડિતજીએ ચારે બહેનોને પોતાની મોટરમાં બેઠી બનાવ કર્યું અને પોતાને બંધે રહી બંધે મરમ ગરમ ચા પાર્ક આ પીતા પીતા મજાકીમાં વડા પ્રધાને કહ્યું 'જેમકે સ્ત્રીઓ મોટર ચલાવે તેન ખરિજીય ?' અને પછી પોતાની કારમાં ચારે બહેનોને પોતપોતાને વેગ પડેવાડવા

શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાના વિભૂતિયોગ નામના દસમા અધ્યાયમાં, ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે અર્જુનને પોતાની જુદીજુદી વિભૂતિઓનું વર્ણન કરતાં કહ્યું છે કે, મહિનાઓમાં હું માગશ્વર મહિનો છું. 'માસાનાં માગશીર્ષોદય' એ વચનમાં એક ખાસ રહસ્ય પલ્લ રહેતું છે. કુરુક્ષેત્રના મેદાનમાં ને મહાભારતના યુદ્ધમાં, ભગવાન કૃષ્ણનો ગીતા-રૂપી ઉપદેશ માગશ્વર મહિનામાં જ આપાયો હતો, ને તે પછી માગશ્વર સુદ અગિયારસને પવિત્ર દિવસે. ત્યારથી એ દિવસે ખાસ મહત્ત્વ ધારણ કર્યું છે. ભારતભરમાં એ દિવસે ઠેરઠેર ગીતાજયંતિનો ઉત્સવ થાય છે. એ દિવસે અથવા તો એની પહેલાંના થોડા દિવસોથી વ્યાખ્યાનોના કાર્યક્રમ યોજવામાં આવે છે, ગીતાના અઢાર અધ્યાયનું પાસાયણ થાય છે, કેઈ કેઈ ઠેકાણે ગીતાના પુસ્તકની પૂજા કરીને ગીતાનો વરચોટો ખજાણામાં આવે છે.

એ રીતે ગીતા પ્રત્યેના પોતાના આદર ને ભક્તિભાવને પ્રજા જુદી જુદી રીતે પ્રકટ કરે છે. એ ખરેખર આનેક પામવા જેવું છે ગીતા માત્ર ભારતવર્ષની જ નહિ, પરંતુ સારાય સંસારની એક મહામૂની યાપણ છે તેમા જીવનના વિકાસ માટેની અત્યંત આવશ્યક ને અમર સામગ્રી ભરેલી છે, ને તેને માટે ભારતની પ્રજા ગૌરવ લઈ શકે તેમ છે.

પરંતુ ગીતાજયંતિના આ પર્વદિનને આપણે ઠેરઠેર પ્રવચનો કરીને, ગીતાની પૂજા કરીને તથા આરતિ ઉતારીને તેમજ ગીતાપાસાયણ ને ગીતાના વરચોટાના કાર્યક્રમ કરીને જ પસાર કરીએ એવી ગીતાના એ મહાન પુરસ્ક પ્રત્યેનું આપણું કર્તવ્ય પૂરું નથી થઈ જવાનું. એ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂર છે. ગીતાનો સદેશ અત્યંત વિશાળ તથા મૂઠા છે તે માનવના સમગ્ર જીવનને ને માનવના સ્વભાવને પવટાવવાની પવિત્ર કરવાની

તથા પ્રભુમય બનવવાની પ્રેરણા આપે છે. એ પ્રમાણે તે માનવમાં રહેલા આસુરી સંપત્તિના રહાસ્યહા અવશેષોને દૂર કરીને તેને દેવી વિચારો, ભાવો, શુભો તથા કૃષોગ્રી વિભૂષિત કરવાની ઈચ્છા રાખે છે. જીવન બને તેટલી બધી રીતે ગીતામય બની જાય એવી એની અપેક્ષા છે. એ સદેશ, પ્રેરણા અથવા ઈચ્છાને નજર સામે રાખીને મોજાસે પોતાના જીવનને વધારે ને વધારે વિશુદ્ધ, સેવામય ને પ્રભુપરાયણ કરવાનો પ્રયાસ કરવાની ને તે માટે જ પોતાનું બધું જ ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવાની જરૂર છે. તો જ ગીતાનું સાચું રહસ્ય સમજી શકાય, ને ગીતા પ્રત્યેના ભક્તિભાવ અથવા આદર પછી એ દ્વારા જ વ્યક્ત કરી શકાય.

પરંતુ વધારે ભાગે માણસે જીવનને પવટાવવાનો ને ઉત્તમ બનાવવાનો આ મહત્ત્વનો સુરો મોજા ગળી લીધો છે, એ હરીકૃત કહની છતાં સાચી છે તેની ખાતરી આપણી આજુબાજુની દુનિયા તરફ દિષ્ટાત કરવાથી સહેલાઈથી થઈ શકે છે. ને ત્યારે આપણને લાગ્યા વિના નથી રહેતું કે ઉત્સવને ઉજવવા પૂરતો એ ઉત્સાહ માણસમાં દેખાય છે તે ઉત્સવની પૂણીહુતિની સાથે જ, પાણીના પરપોટાની પેટે અથવા તો અપવાના અગાશની જેમ, થોડી વારમાં જ અદરથ થઈ જાય છે. તે ઉત્સાહ જીવનનું નવનિર્માણ કરવાના મહત્ત્વના ને અતિ ઉપકારક કામમાં નથી વપરાતો. એને લીધે જીવનમાં, માનવના સ્વભાવમાં ને વિચાર કે વર્તનમાં જરૂરી સુધાર નથી થતો, ને તેની વૃત્તિ પછી અહંતા, મમતા, આસક્તિ અથવા રાગદ્વેષથી રહિત નથી બનતી. આ વળા કેવળ સામાન્ય માનવોને જ નહિ, પરંતુ ગીતાના મોટા મોટા વિદ્વાનો ને પંડિતોને પણ લાગુ પડે છે.

એ સંબંધી એક સાચી બનેલી ઘટનાનું મને સ્મરણ થાય છે. થોડા વરસો પહેલાં હરદ્વારમાં એક સમર્થ સંન્યાસી આવેલા. તે ગીતાના પુષ્કળ

પ્રેમી, પ્રસંશક ને વિદ્વાન હતા. તે ગીતા પર અસ્પષ્ટિત રીતે, અંગેશી શૈલીમાં, બધાને મુગ્ધ કરે તેવાં, નિયમિત પ્રવચનો કરતા હોકા જેથી અત્યંત આનંદ પામતા, ને સંન્યાસી મહારાજની જેટ ભરીને પ્રસંશા કરતા. હરદારમાં એમનાં ગીતા પ્રવચનો હોબા વખત યુધ્ધો એક ધારાં ચાલુ રહ્યાં. ગીતાપ્રેમી હોકા ગીતાજયંતિના ઉત્સવ કરીને તેની પૂર્ણહૃદિ કરવાના હતા. પણ ત્યાં તો એક હુખદ ઘટના બની ગઈ. સંન્યાસી મહારાજને કોઈ બચકર વ્યાધિ લાગુ પડ્યો, તેમનું શરીર તદ્દન બગડી ગયું, ને તે પથારીવશ બની ગયા. ભક્તો ભારે ચિંતામાં પડી ગયા. તેમણે બ્લેન્ક-નેક ઉપચારો કર્યો, પણ તે સાત થઈ ચક્રા બ નહિ. રોજ પ્રભાતે ગીતાના અદારે અધ્યાયનો પાઠ કરવાર ને ગીતા પર હૃદયગમ શૈલીમાં વ્યાખ્યાન આપનાર એ વિદ્વાન સંન્યાસીનો અંતકાળ પાસે આવી પહોંચ્યો, 'ને તેમના હુખમાંથી 'ગીતા, ગીતા' એવા એ શબ્દો નીકળી પડ્યા. ભક્ત મંડળને એ સંભળીને આનંદ થયો, તેમને થયું કે મહારાજની વૃત્તિ છવનના અંતકાળે પણ ગીતામાં જ રમી જતી છે. એક વિદ્વાન ગીતા પ્રેમીને માટે એથી વિશેષ ધન્યતા બીજી કશી હોઈ શકે? સંન્યાસી મહારાજે જવાદે ફરીવાર 'ગીતા, ગીતા' કહ્યું, ત્યારે તેમના ભક્તોએ, તેમની ઇચ્છા ગીતાને જોવાની છે એમ માનીને, તેમની પાસે તેમની ગીતાને રજૂ કરી. પણ તેમણે તો તેના તરફ દૃષ્ટિપાત કરીને અશાંતિ સાથે કહ્યું કે 'આ નહિ પણ મારી અમૃતસરવાળી ગીતા,' ને તેમણે ઉદ્ધેશ આપ દીધો.

ભક્તો એ સંભળીને વિચારમાં પડ્યા. તેમને એ શબ્દોનો મર્મ જરા પણ ના સમજાયો. ગીતા પરનો સ્વભાવિય પ્રેમ પ્રખ્યાત હતો, પરંતુ અમૃતસરવાળી ગીતા એટલે શું? શું અમૃતસરમાં ગીતા નામની કોઈ સી છે જેને માટે સંન્યાસી મહારાજને પ્રીતિ કે મમતા છે? મરતી વખતે તેમણે તે સીને વાદ કરી કે શું? ભક્તો અતુચ્છ થયું કે કદાચ એમ જ હશે. માટે તો તેમણે

ગીતાના પુસ્તકને એકંદરે નાશ છ બતાવી.

એ વાતને પાંચેક મહિના થઈ ગયા. વાત માંત પણ પડી ગઈ. એક દિવસ હરદારના એ આશ્રમમાં પેલા સંન્યાસી મહારાજ ઉતર્યો હતો તે આશ્રમના એક બીજા વિદ્વાન સંન્યાસી ફરતા ફરતા અમૃતસર જઈ પહોંચ્યો. ને પેલા ગીતાપ્રેમી સ્વર્ગસ્થ સંન્યાસીના આશ્રમમાં ઉતર્યો. આંશઃ મત્તા મહંતને તેમણે સંન્યાસી મહારાજના અંતિમ શબ્દોની વાત કરી. મહંતને એ વાત સાંભળીને વિચાર આવ્યો કે એ સંન્યાસીનું કળાટ આશ્રમમાં સુરક્ષિત છે. તેમાં તેમને વૈદિક સામાન છે. તેને તપાસીએ તો તેને પરિણામે કદાચ કોઈ એવો મુદ્દો મળી બાધ જેની મદદથી તેમના અંતિમ ઉર્ગાશનું સ્વસ્થ ઉકલી બાધ.

એટલે એમણે એ સંન્યાસીનું કળાટ ઉઘાડી નેયું. કળાટ જૂથ ને તરફું હતું. એને ઉઘાડતા વેંત જ એ વિદ્વાન મહંત અમીક ઉઠ્યા, કમાદમાં લણે સામાન હતો. તેમાં એક મોટું ગીતાનું પુસ્તક પણ હતું. તેના પર એક સાપ પડ્યો હતો. મહંતે કારે મહેનત કરી ત્યારે તે ફર થયો. એ પછી તેમણે પેલા ગીતાના પુસ્તકને ઉઘાડી નેયું તો તેમના આપાર અર્થવં વચ્ચે તેમાંથી એક તદ્દન નવી એવી સો રૂપિયાની નોટ નીકળી હવે તેમને પેલા સંન્યાસી મહારાજના અંતિમ ઉદ્ગાર 'આ નહિ, પણ મારી અમૃતસરવાળી ગીતાનું' સ્વસ્થ સમજાયું. સંન્યાસી મહારાજની વૃત્તિ અંતકાળે તેમની પ્યારી ગીતામાં નહિ, પણ સો રૂપિયાની નોટમાં વડી ગઈ હતી, તેની તેમને ખાતરી થઈ.

આ વાતમાં આવી કરતા ઘટો વખારે સાર સમા-યકો છે. આપણી બધી જ ધાર્મિક દ્રિષ્ટિઓ ઉપરે તો આપણા ચિંતની જડતાને નાશ કરનારી, આપણા સ્વભાવને સારિવક બનાવનારી ને છવનને ઉત્તર-તર નિર્મળ ને પ્રજુપરાપણ કરનારી સાબિત થવી

[અનુવંધન ૧ ૧૧ મે ૧]

ગાંધીજી મુખર્થ આવે ત્યારે એમનો ઉપરો દેવાય કરેભાઈને ત્યાં મણિભવનમાં. એ જન્ને બાળપણના સ્નેહીઓ હતા. દેવાય કરેભાઈના સ્વર્ગવાસ પછી ગાંધીજી માઉન્ટ પ્લેઝન્ટ રોડ ઉપરના ગિરજા હાઉસમાં ઊતરતા. ત્યાં પણ એમના નિત્યક્રમ પ્રમથ્ને સવારે અને સાંજે પ્રાર્થના થાય 'એમની પ્રાર્થના લોકોને માટે પ્રવૃત્તિ રહેતી. સવારની પ્રાર્થના બહુ વહેલી સવારના થતી અને માત્ર પ્રાર્થના પૂરતી જ મથાદિત રહેતી એટલે બહુ જ ઓછા લોકો આવે. સાંજની પ્રાર્થનામાં તો ગાંધીજી પ્રાર્થના પછી પ્રવચન કરતા તે સાંજના હજારો માણસો આવતા. ગાંધીજી જ્યાં હોય ત્યાં એમની પ્રાર્થના એક આકર્ષક અંગ બની જતું, મને સવારની પ્રાર્થનામાં જીવંત વધારે ગમતું. વહેલી સવારનું વાતાવરણ જ પ્રાર્થના માટે શુદ્ધતા લેખી કરતું લાગે અને બહુ જ ઓછા માણસો આવે એટલે શાંતિ આપે આપ જ જીવવાય.

માત્ર તો યાદ નથી પણ ૧૯૩૫ની આત્મપાસમાં શાંતિ નિકેતન મંદિરા માટે શુરુદેવ ટાગેરને ફૂંડની જરૂર પડી અને એ ઉપસવવા પોતાને નીકળતું પડ્યું. ગાંધીજીથી આ સહન ન થયું. એમણે એ ફૂંડ લેણું કરી આપવાનું બીડું મડ્યું અને શુરુદેવને નિર્દોષ થઈ શાંતિ નિકેતન

પાછા ફરી જવા સમજાવ્યા. પછી તો એ ફૂંડ લેણું ન થાય ત્યાં સુધી પ્રાર્થના પછી ઉપસવવાનું હરિજન ફૂંડ બંધ કરી શાંતિ નિકેતન માટેનું ફૂંડ

શરુ થયું. હરિજન ફૂંડ માટે પ્રાર્થના પછી ગાંધીજી પાંચ રૂપિયા લઈ ફૂંડી (મો. ક. ગાંધી) સહી કરી આપતા અને હજી રૂપિયા લઈ (મોહન-દાસ કરમચંદ ગાંધી) સહી કરી આપતા. આ કેમ શાંતિ-નિકેતનનાં ફૂંડ માટે પણ અપનાવવામાં આવેલ. સવારની પ્રાર્થના પછી તેઓ સહીઓ કરવા માટે શેઠાય નહીં. આ કેમ લોકો પણ જાણે એટલે કેઈ સવારની પ્રાર્થનામાં એમની પાસે સહીઓ કરાવવા માટે જાય પણ નહીં.

મારા મોટાભાઈ અને હું કેઈકવાર મારાં બા ગિરજા હાઉસમાં સવારની પ્રાર્થનામાં પહોંચી જતાં. અમે એવી જ રીતે એકવાર પ્રાર્થનામાં જઈને બેઠા. બાળુબાણુ ભેયું તો બાળુમાં જ મારા મોટા-ભાઈના કોલેજમાં સાથે બાણેલા એક સ્નેહી પણ બેઠેલા. પ્રાર્થના પૂરી થઈ એટલે ગાંધીજી અંદર ગયા. અમે પણ જવાની તૈયારી કરના હતા ત્યાં પેલા સ્નેહીભાઈએ પાસે આવી પૂછ્યું: 'ગાંધીજીને મળવું હોય તો મું કરવું?'

મારા મોટાભાઈએ કહ્યું: 'અત્યારે ગાંધીજી મળશે નહિ. છતાં મામે મહાદેવભાઈ બિમા છે



એમને ચાહો પૂછીએ.’ કહી અને મહાદેવભાઈ ખાસે ગયા અને મળવા માટે પૂછ્યું. મહાદેવ-ભાઈએ પૂછ્યું, ‘શું કામ માટે મળવું છે?’

એટલે પેલા રનેદી કહે: ‘મારે બીલું કામ નથી પણ શાન્તિનિકેતનના કુળામાં પૈસા આપવા છે.’

મહાદેવભાઈએ કહ્યું: ‘આવારે તો ગાંધીજી એમના નિયંત્રકમાં હોય છે એટલે મળતા નથી અને આગ્રહ પણ રાખવો ન બેઠોએ. પણ તમે ફરી આવી શકો એમ ન હો અને સારી રકમ આપવાના હો તો પૂછીને જણાવું.’

મારા મનમાં હું વિચાર કરતો હતો કે આ ભાઈ આગ્રહ ન રાખે તો સાડું. ત્યાં તો એ બોલ્યા: ‘સારી રકમ તો કોણ લાણે પણ બપોરના હું બહારગામ જવાનો છું એટલે ફરી આવવું મુશ્કેલ છે. આપ પૂછી જુઓ તો સાડું.’

મહાદેવભાઈ અંદર જઈ તરત જ પાછા આવી અંદર જવાડું કહી ગયા. ગાંધીજી અંદર નીચે ગાદી ઉપર બેઠી કંઈ લખી રહ્યા હતા. અને સામે જઈને બેઠા. એટલે ગાંધીજી બોલ્યા: ‘જુઓ હું શું કામમાં છું એટલે ટૂંક પતાવભેડ કાળે મહાદેવભાઈને આપ્યા હોત તો ન ચાલત? મને લાગે છે કે સહીના પૈસા લઈ છું. એમ માટે વાત કરવાના પણ પૈસા લેવા બેઠોએ.’ એટલું કહી એ હમી પડ્યા અને બોલ્યા: ‘બોહો કેટલી રકમ આપ્યો?’

પેલા ભાઈએ ખીસામાંથી ચેકબુક કાઢી એક પાનામાં સહી કરી ગાંધીજીના હાથમાં મૂકી. ગાંધીજીએ આગતા ચેકબુક ચરધિયું ઉઘાળી બોધે કહ્યું: ‘આમાં બે-કની સિલક લખી હોત તો ચેક લખવો અત્યંત ઘર્ષ પડત. પણ હું તો લખું છું બે બે, ચેક પાછો ન કરે.’

આટલું કહી એમણે તો રૂપિયા દશ હજારનો ચેક લખી નાખ્યો.

અને યજ્ઞ કે આ ભાઈ કાઢ્ય ઘવા તો ગયા છે અને હવે જોડવારો. ચેક આપી અને બહાર નીકળ્યા. એટલે મેં કહ્યું: ‘કાં ભાઈ મોંધું પડ્યું ને?’

મેં આમ કહ્યું તો ખડું પણ એમના સામે એણે તો મોઢા ઉપરથી એમ ન લાગ્યું.

એમણે કહ્યું: ‘ખરેખર તો હું પચીસ હજાર આપવા આવેલો એટલે જીવડું સસ્તો પડ્યું. હવે પંદર પછી મોકલી આપીશ.’

મેં કહ્યું: ‘તો ત્યારે જ કેમ ન બોલ્યા?’

એ કહે ‘ગાંધીજીએ દશ લખ્યા પછી એ સુધારવું મને ઠીક ન લાગ્યું.’

મારા મોઢાભાઈ અત્યાવ મુખી બોલ્યા ન હતા એ હવે બોલ્યા: ‘એક ખીજી વાત પણ વિચારવા બેવી છે. મુધરાવવા જતા ગાંધીજી મોંધું થે પાડી દે. હોસા બોધા નથી. એમને ભાણ્ય આગની રમ પારખતાં આવડે છે.’

કેંસના માણમુખ રાજવિં પુરુષોત્તમદાસ ટંકનજીના એક યુવ કોઈ એક સરકારી વિભાગની ઉમેદવારીમાં આવવા ઈચ્છતા હતા. પણ આ ઉમેદવારીમાં જે પ્રથમ વર્ગમાં ઉત્તીર્ણ થયા હોય તે જ ઉમેદવારી કરી શકે એમ હતું. જ્યારે ટંકનજીના આ યુવ પાસે ત્રીજા વર્ગમાં ઉત્તીર્ણ થયાનું પ્રમાણુ પત્ર હતું. અધિકારીઓએ ટંકનજીને યુવ હોવાથી તેને ઉમેદવારીમાં નામ દાખલ કરવાની રજા આપી.

જ્યારે આ વાતની ખબર ટંકનજીને પડી ત્યારે તેઓ અકબાઈ ગયા અને પોતાના યુવને ઉમેદવારી પાછી જોંધવાની સલાહ આપીને બરેલું ઉમેદવારી પત્ર જોંધાવી લીધું.

૬. અપરિમલ

અપરિમલ અરેતેયને લગતું ગણાય. જે મૂળમાં ચોરેકું નથી તે અનાવસ્થક એકકું કરવાથી ચોરીના માલ જેવું થઈ જાય છે. પરિમલ એટલે સત્ય અથવા એકકું કરવું. સત્યપ્રોધક, અદિસકે પરિમલ ન કરી શકે. ખરમાત્મા પરિમલ કરેતો નથી તેને 'ભ્રેષ્ઠતા' વસ્તુ તે શાળની રાજ પેદા કરે છે. એટલે જે આપણે તેની ઉપર વિશ્વાસ રાખીએ તો સમજીએ કે આપણને ભ્રેષ્ઠતા વસ્તુ તે શાળની રાજ આપે છે, આપણે. ઓલિયાએનો, ભક્તોનો આ અનુભવ છે. શાળના પૂરવું જ રાજ પેદા કરવાના કૃષિની નિયમને આપણે ભાંગુના નથી, અથવા ભાંગવા છતાં પાળતાં નથી. તેથી ભગવતમાં વિષમતા ને તેથી થતાં દુઃખો અનુભવીએ છીએ. ધનાદપને ત્યાં તેને ન ભ્રેષ્ઠતા વસ્તુઓ ભરી હોય છે, રમડી ભય છે, ભયડી ભય છે; ભયરે તેમને અમાલે કરોડો રપડે છે, બૂખે મરે છે, ટાંડે કરે છે. સહ પોતાને ભ્રેષ્ઠતા જ સમજ કરે તો તેમને તત્ત્વી ન આવે ને સૂત્રે સતોષ રહે. આજ તો જ ને તત્ત્વી અનુભવે છે. કરોડપતિ અગત્યપતિ થવા મથે છે, તે એ તેને સતોષ નથી રહેતો. કમળ કરોડપતિ થવા કષ્ટ છે; કંગાળને પેટ પૂરવું જ મળવાથી સતોષ પેદા થતો ભ્રેષ્ઠતામાં નથી આવતો. પણ કંગાળને પેટ પૂરવું મળવાનો અધિકાર છે, અને સમાજનો તેને તેટલું મેળવતો કરવાનો ધર્મ છે. તેથી તેના અને પોતાના સતોષને ખાતર ધનાદયે પહેલ કરવી યી. તે પોતાનો અત્યંત પરિમલ હોડે તો કંગાળને પોતા પૂરવું સહેલે મળી રહે ને જ ને પણ સતોષનો પાક થીજે. આદર્શ અત્યંતિક અપરિમલ તો મનથી અને કમથી જે દિવસ મરે હોય છે તેનો જ હોય. એટલે કે તે પત્નીની જેમ ધર વિનાનો, વસ્ત્ર વિનાનો અને અન્ન વિનાનો વિચરશે. અન્ન તો તેને રાજ ભ્રેષ્ઠતા તે ભગવાન આપી રહેશે. આ અવધૂત રિયતિને તો કોઈક જ પહેલી થકે, આપણે મામા-પાંડીના સત્તામંત્રી, વિદ્યાર્થી આદર્શને ખાનગી રાખીને જેમ જ ને તેમ નિત્ય આપણે પરિમલ તપાસીએ ને ઓછા કરતાં ભ્રેષ્ઠ, ખરા સુધોષરૂં, ખરી સમ્મતાનું સંજ્ઞ પરિમલનો વધારો નથી, પણ તેનો વિચાર

ને ઈચ્છાપૂર્વક ઘટાડો છે. જેમ જેમ પરિમલ ઓછો કરીએ તેમ તેમ ખડું સુખ ને ખરા સતોષ વધે છે, સેવાશક્તિ વધે છે. આમ વિચારતાં ને વર્તતાં આપણે ભ્રેષ્ઠતા કે આપણે આગમમાં ઘણો સમજ એવો કરીએ છીએ કે જેની આવસ્થા સિદ્ધ નહીં કરી શકીએ. અને એવા અનાવસ્થક પરિમલથી પડોશીને ચોરી કરવાની લાગણ્યાં ઇસારીએ છીએ. અભ્યાસથી મનુષ્ય પોતાની હાલતો ઘટાડી શકે છે; ને જેમ ઘટાડતો ભય છે તેમ તે સુખી, શાંત ને બધી રીતે આરોગ્યવાન થાય છે કેવળ સત્યની, આત્માની દૃષ્ટિએ વિચારતાં શરીર પણ પરિમલ છે. ભોગેવળથી આપણે શરીરનું આનંદશુભિયું કહ્યું છે ને તેને દકારી રાખીએ છીએ. ભોગેવળ અત્યંત ક્ષીણ થાય તો શરીરની હાલત મરે; એટલે મનુષ્યને ત્વ શરીર ધારણ કરવાપણું ન રહે, આત્મા સત્ત્વપાક હોઈ શરીરરૂપી પાળવામાં કેમ પુરાય ? પાળવાને દકારવા સાડુ અનધો કેમ કરે ? મીઠાને કેમ હળે ? આમ વિચાર કરતાં આપણે આત્મતિક ત્યાગને પડોશીએ છીએ, અને શરીર છે ત્યાં લગી તેનો ઉપયોગ કેવળ સેવાને અરે કરતાં થીખીએ છીએ; તે એટલે લગી કે તેના ખરો જોરક જ સેવા થઈ પડે છે. તે ખાય છે, પીએ છે, યજે છે, ભેસે છે, ભજે છે, ભીંસે છે, તે બધું સેવાને જ અર્પે. આમાંથી કલ્પલ મળું સુખ ખડું સુખ છે ને આમ કરેતો મનુષ્ય ઉવરે સત્યની ઝાંખી કરશે. આ દૃષ્ટિએ આપણે સદૃષ્ટિ આપણો પરિમલ વિચારી લઈએ.

આટલું બાદ રાખવા યોગ્ય છે કે જેમ વસ્તુનો તેમ વિચારનો પણ અપરિમલ હોવા ભ્રેષ્ઠતા. જે મનુષ્ય પોતાના મગજમાં નિરર્થક ગાન ભરી મૂકે છે તે પરિમલ છે. જે વિચાર આપણને કષ્ટરથી વિમુખ રાખે અથવા કષ્ટર પ્રતિ ન લઈ જતા હોય તે પણ પરિમલમાં ખરે; અને તેથી ત્યાગ્ય છે. આવી આખ્યા ભગવાને તેરમા અધ્યાયમાં રાખી આપી છે તે આ પ્રયત્ને વિચારી જવી થકે છે. અંધાનિત્ય કંતવાદિને મૂળાવીને કહી દીધું કે તેની બહારનું જે બહાર તે અદાન છે; આ ખડું વચન હોય- અને ખડું છે જ-તો આને આપણે થકું ને દાનને

નામે સંધીએ છીએ તે અજ્ઞાન જ છે તે તેથી લાખને
બદલે હાનિ થાય છે; મનજી જાણે છે, ઉપર ખાતી થાય
છે; અસંતોષ ફેલાય છે અને અનર્થો વધે છે. આમાંથી
કાંઈ મફતદાને તો નહીં જ થયે. પ્રત્યેક શબ્દ પ્રવૃત્તિમય
રોગી બનેલો. પણ તે પ્રવૃત્તિ સાંસ્કૃતિક હોય, સત્ય તરફ
લઈ જનારી હોય. જેણે સેવાધર્મ સ્વીકાર્યો છે તે એક
શબ્દ પણ મંદ રહી શકે જ નહીં. અહીં તો સારાસારાને
વિવેક રાખવાનો છે, ગેનાપરાયણને એ વિવેક સહજ
પ્રા છે.મ

૩. જાતમહેનત

જાતમહેનત મનુષ્યપ્રાણને સારું અનિવાર્ય છે એ
વાત મને પ્રથમ સોમરજી બનરી દોરડોબના એક નિમિષ
ઉપરથી. એટલી રુદ્ધ આ વાતને જાણવા પડેલા તેનો
આખ કરતો ધર્મ ગયો હતો-રચિકનનું 'અનુ ધિમ
લાસ્ટ' (અર્થદાય) વાંચ્યા પછી ગુરત. જાતમહેનત
અંગ્રેજી શબ્દ 'જેડનેમર'નો અનુવાદ છે. 'જેડનેમર'નો
અનુવાદ તરજુમે શેરી (ને સાડુ) મજૂરી. 'જેડને' સારૂ
પ્રત્યેક મનુષ્યે મજૂરી કરવી જોઈએ, શરીર વાકું વાળણું
જોઈએ એ કૃત્રી નિયમ છે. એ મૂળ શ્રેષ્ઠ દોષદોષબળી
નથી, પણ તેના કસતા બહુ અપ્રતિષ્ઠિત રશિયન લેખક
છનોહની છે. તેને દોષદોષ પ્રસિદ્ધિ આપીને અપનાવી,
આની આખી મારી આખ જાગરૂદૃષ્ટિના ત્રીજા
અપાયામાં ફેરે છે. યદ્ય ક્યાં વિના જે આપ છે તે ચોરીનું
અજ ખાય છે એવા કઠિન શાખ અમઘને છે. અહીં
યદ્યનો અર્થ જાતમહેનત અથવા મેટી મજૂરી જ શોભે
છે ને મારા સત પ્રમાણે અર્થ છે. એ ગમે તેમ હો,
આપણા આ જનની એ ઉત્પત્તિ છે. ભુદ્ધિ પણ એ વસ્તુ
બધી આપણને લઈ જાય છે. મજૂરી ન કરે તેને ખાવાનો
જો અધિકાર હોય? ખાઈન કરે છે: 'નારી રોગી જી'
તારો પાનિ રહીને કમળ ને ખાએ. કોઈકપતિ પણ
તે પોતાને ખાટને આગેટયા કરે ને તેના મોમાં કાંઈ
ખાવાનું મૂકે ત્યારે તે અજ તો ને લાયક વખત ખાઈ
નહીં થયે, તેને તેમાં રમ મ નહીં રહે. તેથી તે વ્યભા
મદિ કરીને જામ નિષાનજ છે, ને ખાવ છે તો પોતાના
જ હાથેમાં દબાવીને. જો અજ દોષક રીતે અંગકસત
સાચરક બધાને કરવી જ પડે છે તો રોગી પેલ કરવાની
જ કમરત સહ કાં ન કરે, એ પ્રજ સહેજ પેલ સાવ છે.
જેડનેમર દવા લેવાનું કે કમરત કરવાનું કાંઈ કહેવું નથી.
અને દુનિયાના તેણે દહા કરતાં પણ વધારે માણસને

નિર્નીક ખેતીયા માયે છે. આનું અનુકરણ ખાતીના
દહા દહા કરે તો જગતમાં કેટલું સુખ, કેટલી શાંતિ ને
કેટલું આરોગ્ય ફેલાય! અને ખેતીની સાથે ભુદ્ધિ બળે
એટલે ખેતીને અંગે રહેલી ધણી હાડમારીએ સહેજે દૂર
થાય. વળી જાતમહેનતના આ નિરપવાદ કામદાને જો
સહ માન આપે તો જીવનનીયનો બેદ ટપી જાય. અત્યારે
તો જ્યાં જીવનનીયતાની ગંધ પણ નહેતી ત્યાં, એટલે
વધુ વ્યવસ્થામાં રે, તે પેલી ગર્ભ છે. માસિક મજૂરીને
બેદ અવગણાયક થઈ પડ્યો છે ને મરીમ ધનિકની અંદર
ખાઈ ફેરે છે. જો સહ રોગીપૂરતી મજૂરી કરે તો જીવ-
નનીયનો બેદ નીકળી જાય, ને પછી પણ ધનિકમય
રહેતે તે પોતાને માસિક નફો માને પણ પોતાને તે ધનના
કેવળ રખેવાળ કે દુરદી માનશે, ને તેના મુખ્યપણે
ઉપયોગ કેવળ લોકસેવા અર્થે કરશે. જોને અદિસાર્થ
પાવન કરવું છે, રાત્રીની આરાધના કરવી છે, અહમચર્ચને
સ્વાભાવિક બનાવવું છે તેને તો જાતમહેનત રામમાધુ-
ર્ય થઈ પડે છે. આ મહેનત ખડુ જોતાં તો ખેતી જ
છે. પણ સહ તે કરી શકતા નથી એવી અત્યારે તો
સ્થિતિ છે જ. એટલે ખેતીના આદર્શને અજાનમાં રાખીને
ખેતીની અવેજમાં માણસ ભયે બીજી મજૂરી કરે-એટલે
કે કાતવાની, વણવની, સૂતારની, કુદારની કૃત્યાદિ,
કૃત્યાદિ. સહુએ પોતાપોતાના જગી તો થવું જ જોઈએ.
ખાવ છે તેને મળત્યામ તો કરવાનો જ છે. મળત્યામ
કરે તે જ પોતાના મળને દાદે એ ઉત્તમ વસ્તુ છે. એ ન
જ જાની થયે તો સહ કુટુંબ પોતાનું કતવ્ય કરે. જ્યાં
જાંબીના તોળેા ધણે કરાયે છે ત્યાં કંઈક મહારોષ પેસી
ગયો છે એમ મને તો વધે થઈ લાગ્યું છે, આ અપાયાક
આરોગ્યપ્રેયક કાર્યને દવકામાં દવકુ પ્રથમ કોણે ગવડું
હો તેનો ઉત્તિદાસ આપણી પાસે નથી. જેણે ગવડું
તેણે આપણી ઉપર ઉપર તો નથી જ કર્યું. આપણે
જાણ બંગા છીએ એ લાખના આપણા મનમાં બચ-
પણની જ દસવી જોઈએ, અને એ જાનવતનો સહેજમાં
સહેજો સરગો જે છે કે જો સમજ્યાં છે તે જાતમહેનતનો
આગળ પાથવનામાં સાદું કરવાની કરે. આગ માનવદેક
કરશે તે ને જ લાગુ પડી ધનને જુગી ને ખરી રીતે સમજતો
થાય, બાળક, છુદ્દા અને મૂઝવણી અપાવે થયેલાં મજૂરી ન
કરે એને કોઈ અપવાદ ન સમજે, બાળક માતામાં મળાય
છે. જો કુદરતના કામદાનો બચ ન થતો હોય તો છુદ્દા
અર્થ ન થાય, ને શોમ તો હોય જ માને!

૮ સ્વદેશીમત

સ્વદેશીમત આ યુગનું મહાનત છે જે વસ્તુ આત્માનો ધર્મ છે, પણ આગામને કે બીજે કારણે આત્માને જેનું જાન નથી રહ્યું તેના પાલનને સારું નત વેવાની જરૂર પડે છે જે સ્વમાયે નિરાશિયાદારી છે અને આ મિયાદાર ન કરવાનું યત સેવાપણુ ન હોય. આમિય તેને સારું પ્રયોજન નથી એટલું જ નહીં, પણ આમિય જોવા તેને જોડાગી આવશે.

સ્વદેશી આત્માનો ધર્મ છે પણ તે જુનાઈ મયો છે તેથી તેને વિષે મન સેવાની જરૂર રહે છે આત્માને સારું સ્વદેશીનો અંતિમ અર્થ રચના મ ન પો માયથી આત્મ નિક મુક્તિ છે દેહે પણ તેને સારું પરદેશી છે કેમ કે દેહ બીજા આત્માઓની સાથે એકજ સાધના વને રહે છે તેના માગેમા નિધાર છે છત્રમાનની સાથે એકજ સાધના સ્વદેશીધર્મને જાળુનાર ને પાળનાર દેહનો પગ ત્યાગ કરે

આ અર્થ ખરો હોય તો આપણે સહેને સમજી જઈએ કે આપણી પાસે રહેવાની સેવામા જોનપ્રાત ચા-રહેવું એ સ્વદેશી ધર્મ છે એ સેવા કરના દૂરના રહી જાય છે અથવા તેને હાનિ થાય છે એવા આશ્રમ આવવાનો સહજ છે પણ તે આશ્રમમાજ દૂરો સ્વદેશીની શુદ્ધ સેવા કરના પરદેશીની પણ શુદ્ધ સેવા થાય જ છે જેનું પિંડે તેનું પ્રભાવે

જોથી જીવકુ દૂરની મેવા કરવાનો મેહ રાખતા ને થતી નથી ને પડેશીની સેવા રહી જાય છે એમ જાવાનું મેહ જાગે છે મારી ઉપર આધાર રાખનાર કુટુંબીજન અથવા કામવાસીને મે મર્યા એટલે મારી ઉપરનો તેમનો નો આધાર દોષ તે મેહ દૂરનાની સેવા કરવા જતા તેની સેવા કરવાનો જોનો ધર્મ છે તે તેને જૂને છે દૂરનાની આગળપાજ તે કરતો હોય તેમ જાને, એને ત્યાંનું વાનાવરણ તેજે જાગડય તે પોતાનું મુશીને તો તે માત્રો જ દતે આમ દરેક રીતે તેજે નુકસાન જ કર્યું આવા દિસાએ અમ ખચ કળી રહેલી ધર્મ સિદ્ધ કરી રાખ તેથી જ સ્વધર્મ નિષ્ઠન ક્રોધા પરધર્મો જયાવલોડ વાકય નીકળુ છે એનો અર્થ આજ જરૂર કરી શકાય 'સ્વદેશી પાળના સુલ થાય તો મે સારું છે પરદેશી તો જાવાનજ જ છે' સ્વધર્મ એને સ્વદેશી

સ્વદેશી ન સમજાવાથી જ એવો વને છે કુટુંબની કપર મે હ રાખી દુ તેને પચાણુ તેને ખાતર ધન નોડ

બીજા કાવતરા રચુ, એ સ્વદેશી નથી મારે તો તેના પ્રત્યેનો ધર્મ પાળવાનો રહ્યો છે તે ધર્મ શોધતા ને પાળતા મને સર્વવ્યાપી ધર્મ મળી રહે સ્વધર્મના પાનથી પરધર્મોને કે પરધર્મને હાનિ પડેલો જ નહીં, પરધર્મથી જોઈએ નહીં પડેલો તો માનેનો ધર્મ સ્વધર્મ નથી પણ તે સ્વાશિમાન છે તેથી તે ત્યાજ્ય છે

સ્વદેશીનું પાલન મના કુટુંબનો ભોગ પણ આપવો પડે પણ તેનું કસુ પડે તો તેમા મે કુટુંબની મેવા હોતી જોડાએ જેમ પોતાને જતા કરીને પોતાને રક્ષી શકીએ છીએ તેમ કુટુંબને જાતુ કરી કુટુંબને રખતા હોડાએ એમ ને મારા મામમા મરણી થઈ છે એ શેાની આધિમા સપડાવેનાની સેવામા જ પને પત્નીને પુત્રાને પુત્રીએને શકુ ને બધા એ વ્યાધિમા સપડાઈ મોતને ઘરજી થાવ તો મે કુટુંબને જાદાર નથી ક્યો, મે તેની સેવા કરી છે સ્વદેશીમા સ્વાય નથી અથવા છે તો તે શુદ્ધ સ્વાય છે શુદ્ધ સ્વાય એને પરમાય શુદ્ધ સ્વદેશી એટલે પરમાયની પરાક્રમ

આ વિચારે યીને આશ્રય વેળા મે ખાદીમા સામા જિક શુદ્ધ સ્વદેશી ધર્મ જોરા બધા સમજી શકે તેવા બધાને જે પાળવાની આ યુગમા આ દેશમા બહુ આવ જાય છે એવો કષો સ્વદેશીધર્મ હોઈ શકે જોના સહજ પાનથી પણ દિ દુસ્તાનના કરેડોની રક્ષા થઈ નકે એવો કષો સ્વદેશી ધર્મ હોઈ જ જાય જમા રેટિયે અથવા ખાદી મળ્યા

આ ધર્મના પાવનથી પરદેશી મિનવાળાએને નુક સાન થાય છે એમ કેઈન માને ચોરને નોરની મિનકા પાડી આપતી પડે અથવા ચોરી કરતા અગત્યાય તો તેમા તેને નુકસાન નથી સાત છે પડેશી ઘરાન પીતા કે અહીં ખાના બંધ થાય તેથી કયામને કે અહીંજના કુશનદારને નુકસાન નથી લાલ છે અગત્ય રીતે જેઓ અર્થ સાધના દોષ તેમના એ અર્થને નાશ થાય તેમા તેમને અને જાનને લાભ જ છે

પણ જેઓ રેટિયા વડે જેમ તેમ મુતર કાતી, ખાદી પહેરી પડેશી સ્વદેશીધર્મનું જી પાવન થયુ માની મેસે છે તેઓ મહામોહ થા દુલેદા છે ખાગે મામાનિ સ્વદેશીનું પ્રથમ પગથિયુ છે, એ સ્વદેશીધર્મની પરિ સિમા નથી એવ ખાદીધારી જેવા છે જેઓ બીજુ બધુ પરદેશી વમારી રહ્યા છે તેઓ મરદેશીનું પાવન નથી કરના તેઓ તો અ નવા પ્રવાદમા નજીક રહ્યા છે

કેવલં વ્યસનસ્થોક્તં ભેષજં તથપડિતે ।
તસ્યોચ્છેદસમારભો વિષાદપરિવર્જનમ્ ॥

માણુમને કાંઈ સંકટ આવી પડે તો તેનું એક
જ ઓસડ નીતિશાસ્ત્રી ઓળખે છે. તે એ કે ગ્રાહક
છાડીને સંકટમાંથી છૂટવાનો, અપાત્ન કરવો.

પ્રત્યુદ્ધઃ સર્વસિદ્ધીનાં ઉત્તાપઃ પ્રથમઃ કિલ્લ ।
અતિશીતલમભ્યંભઃ કિં ભિન્નતિ ન ભૂયતઃ ॥

તપી બહુ ને ઉત્તાવળ(ઉત્તાપ) કરવી તેથી
સિદ્ધિભાગમાં અંતરાય આવે છે. પાણી અત્યંત ટાડું
હોય છે તેથી તો તે પર્વતને તોડી નાખે છે.

હતં જ્ઞાનં કિયાદીનમ્ ।
બળ્યુ જ્ઞાન કિયા બિના ।

માણુસ ધર્મ બળે મરુ પાણે નહિ તો તેનું
જ્ઞાન વ્યર્થ છે.

અન્યાયોપાનિત વિતાં દશ વર્ષોષિ તિમ્મતિ ।
પ્રાપ્તે ચૈદાદ્યે વર્ષે સમૂહઃ ચ વિનશ્યતિ ॥

અન્યાયથી માણુસ ધન કમાય તે દસ વર્ષ ટકે,
ને અગિયારમે વર્ષે મૂળભૂત નાશ પામે.

દશપુત્રસમો દુઃખઃ ।
દસ-પુત્ર-સમુ આડ.

મુધારો

નૈઋત્યના ચક્રમાં અગિયારમે પાને બીજા ખાનામાં
બીજા ચક્રમાં 'સ્વામ્ય' મંત્રી 'જ્ઞાનિને' વાંચવા
વિનંતિ છે.

ખ્યારાખાણુ

વાર્ષિક લગભગ દેશમાં શપિષા ૬, ખરેસ માટે સિલિંગ ૧૨, લગભગ મની આદર્શી કામોલમને
મરુતને મોકલવું, પ્રથમ અઠધી જ માહોનો નોંધાય છે. દર માસની બારમી તારીખે એક પોસ્ટ
આય છે. પત્રવ્યવહારમાં માહક નંબર અવશ્ય લખવો.

'ખ્યારાખાણુ' કામોલમ, રૂપાચવન, વ્યવસાય

સુખમાં લગભગ બારપાણું રચન : સાંવિલાલ આંધી : ૪૫, નહેરુ રોડ, વિદ્યેપારલે (પૂર્વ)

['ખ્યારાખાણુ' માં વપરાયેલા કામોલ રૂપાચવન લાચકામળ કેન્દ્રમાં બનેલા છે.]

અનુક્રમણિકા ... ૧૩, ડિસેમ્બર ૧૯૬૦

૫૪

૫૪

૧ સોફિટીસના અતિમ વચનો	... આંધી ૨	૬ ઉત્સવની સફળતા	... યોગેશ્વર ૧૫
૨ પટેલ પોપટ	... મુદરેવ ૩	૭ મેરો ચેક	... ચિતરંગન ર. રામ ૧૭
૩ આંધીકાકા	... રા. ના. પાદક ૫	૮ આંધી દર્શનાં મુળતરવો	... તનમુખ બુદ્ધ, ૧૬
૪ ચાચાજીની વાર્તા	... વિમળા પટેલ ૭	૯ સુધાસિન્ધુ	... દે. વા. ૨૩
૫ આવા દત્તા ખાણુ	... 'કર્મ' ૧૨	૧૦ મુકાદો	... તનમુખ બુદ્ધ : ૬૧૨ પેજ ૪

રૂપાયતન પ્રકાશન

જૂનાગઢ

આવા હતા બાપુ-૧-૨ ૩ દરેકના	૦-૫૦
ગાંધી-ચુરુ ..	૧-૨૫
ગીતાંજલિ એક અધ્યયન ...	૧-૨૫
અલ્લાહના બંદાઓ	૦-૩૭
મસ્તીની પળોમાં . .	૦-૭૫
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા ...	૦-૨૦
ચુડેલ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રામદાસ માથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
શ્રી અન્વિંદ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
મી આર્નલ્ડમથી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
આવા હતા બાપુ-૪ ..	૦-૫૦
આવા હતા બાપુ-૫	(છપીય છે)
મીરાંનાં ભજનો	"

રૂપાયતનનાં નવાં પ્રકાશનો

આવા હતા બાપુ જાગ જ સંપાદકો : માંથી બાંધ્યો ૦-૫૦

અને

શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા ૦-૨૦

શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા ૦-૨૦

શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા ૦-૧૫

શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા ૦-૧૫

મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા ૦-૧૫

લેખક : ચક્રદાસ મહિલા

પ્રકાશબાપુના શબ્દોને પોસ્ટર માધ્યમ

રૂપાયતન પ્રકાશન : જૂનાગઢ

મારા બાપ

ઉદ્દેશાત્મનાત્માનમ્

૧૯૧૩ [૧૨ - જાન્યુઆરી - ૧૯૧૧] અંક ૧૧ મે।

જે લોકોના વિચાર મારાથી
જુદા પડે છે તે મારો જોડેલા
સખત વિરોધ કરશે તેટલું હું
તેમને માત્ર આપીશ.

માંધીજી



અંધીજી અને શરુદેવની જીવનસાધનાનું અલ્પશીલ્પન કર્યું આસિક]



અનંત પ્રેમડનો ધણી, હડસેલાણો ' -હુડ્ય,
માયાવશ છવડો થિયો, કરી, કરમની જીડ્ય.

સુપાત્રને સોપણ કરે, પરમારથી જન કાચ;
(૫૭) હુપાત્રને કંચન કરે, ભગવંત ભેદ સોચ.

કંચનપરણી કાયમાં, હુપદ હવાળ રોગ;
વેદ વટો વેગ દિમે, કિમે ગ્યાપદી જોગ?

હુંજરને કળશી દિયે, કીડી નાદે કથુ;
પંખીડાને ચણુય, રામધણીના રાજમાં

તણુ દરવજા નરકના, કામ ક્રોધ ને લોભ;
ધરણુ હોય તો ધરી જા, વોભણુ હોય તો વોભ.

ચંદણ કંકુ ચોપડ્યા, (૫૯) કાળજરો કોરા;
રૂવ પૂંજે પરભાતમાં, (૬૦) નીચે ધાહોગ

आ
रा
जा
नु



રૂપાયતનનાં નવાં પ્રકાશનો.

આવા હતા વ્યાપ્તિ ભાગ ૪ સપાદનો આખી સાદગ્ય ૦-૫૦

અને

શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા . ૦-૨૦

શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા . ૦-૨૦

શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા , ૦-૧૫

શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા ... ૦-૧૫

મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા ૦-૧૫

લેખક શુરુદયાલ મલિલક

વ્યાસનાપુત્રના સાદકોને પોસ્ટલ માફ

રૂપાયતન પ્રકાશન : જૂનાગઢ

ધાર્મિક

દેવદાત્મનાત્માનમ્

૧૧ ૧૩ [૧૨ - જાન્યુઆરી - ૧૯૧૧] અંક ૧૧ મે।

જે લોકોના વિચાર મારાથી
જુદા ખરે છે તે મારો જોડેલા
સખત વિરોધ કરશે તેટલું હું
તેમને માન આપીશ.

મધોચ



[અંદોલ અને ગુરુદેવની જ્ઞાનસાધનાનું અનુશીલન કરવું માસિક]

બાપુના પત્રો



[શ્રી હોદાલાલભાઈ કામરે આ પત્રો મોકલ્યા છે. શ્રી મોહનલાલ મણિક્યંદ જાડેરિયા ગામીજી સાથે દક્ષિણ આફ્રિકામાં હતા. તારા, તેમનાં પુત્રી થાયા.]

પટણા

તા. ૧૬-૨-૪૭ રવિવાર

શ્રિ. તારા,

તારી અને મનુ રિ. કુટુંબીઓ પર હુઃખનું કટક ચઢી આવ્યું છે. અને તો શ્રિ. સતીશના તારથી ખબર પડી. મોહનલાલને આમ થાય એ કંઈ નહોતો શકતો. પણ અકસ્માત કયા રોજ નથી બનતું? જન્મ તેને સાદુ મોત તો છે જ. આ જ્ઞાનથી આપણે સાતિ મીંચીએ. વધુ શું લખું? અને લખજે.

બાપુના આશીર્વાદ

પટણા

તા. ૨૫-૨-૪૭

શ્રિ. તારા,

મોહનલાલ વિષે મને સતીશ ખબર આપ્યા કે તુરત તને વાંકાનેર કાગળ લખ્યો. હવે તું ત્યાં છે ને બહુ સુખી છે એમ ખાતર લખે છે. આવી નિર્વાળ કેમ? કાઈનું કાઈ અમર થયું તે બધું છે? ને મારે મોહનલાલ અથા તે મારે તારે મારે અને બધાયે જવું જ છે. તેમનું હવે શો, શોક શો? સ્વાધીનો કે?

તારે તો મોહનલાલનું નામ હીપાવતું છે. તેમ કરવાની તારામાં ચેત્તવ્ય છે, ન હોય તો મેળવ.

બેઠી થા, જાગ અને ચાંપા પોલીને જો. તારા કર્તવ્યનું પાલન કર. તમને બન્નેને બાપુના આશીર્વાદ

મહાત્માજી તા. ૨૮-૧૩-૪૭

શ્રિ. મનુ,

તારા અને તારી ઉપર કાગળ લખ્યો એ તને મળ્યો હશે. તું હવે સ્વસ્થ થઈ ગયો હશે. હવે તું પિતાની આદી શીખાવણ સાડુ થઈ કરવાનો છે? એ લખજે.

તારા બહુ કષ્ટાંત કરતી લાગે છે. મેં એને આશ્વસન તો આપ્યું છે. ક્યેટલી બધી નબળી મેં એને મારી નહતી. મોહનલાલ નબળા મનના નહતા. આ શુભમા નબળું મન જરાયે પોસાય એમ નથી. જન્મ સ્વાભાવિક છે. એના કરતાં મૃત્યુ વધારે સ્વાભાવિક છે, એ જશક વિચાર કરતા સમજી શકાય એમ છે.

બાપુના આશીર્વાદ

સૌ પોતાની ફિકર કરે ને વિચારે કે આપણે કેટલી પ્રગતિ કરી અને દેશનું કલ્યાણ આપણે પોતાને હાથે કેટલું કર્યું શો. આખરે તો માનુસમાત્રને મરવાનું છે. ને જન્મનું તેના મરણમાંથી ઉગારો નથી. એવા મૃત્યુનો ભય શો? તેમ જોઈ કરવાનો શો દેખા? હું માનું છું કે આપણા સૌને મારે મૃત્યુ એક આનંદ આપનારો મિત્ર છે. તે તમેજ આનંદરવા જ્યો ને મૃત્યુરજાવીને લાલક રોજન છે. એનું કારણ પણ ઉપાડું છે. મૃત્યુથી એક વખત તો આપણે દરેક પ્રકરના કુખોમાંથી છૂટી જઈએ છીએ.

મંપાલ

૧. ઉપદેશ ને ઉપદેશક

જ્ઞાનની દીપ્તિથી બરેલા વદનવાળા એક સંન્યાસીએ એક મંદિરમાં ઉતારો કર્યો. તેની પાને કેટલાંક નવાં જ નિકળેલા વેદાત્મા પુસ્તકો હતાં.

બીજા દિવસથી તેને જામમાં કથા કરવા માગી. ટોળે મળેલા લોકોને તેને કહેવા માંડ્યું કે 'ભાઈઓ, સૌમાં પરમાત્મા છે. માટે સૌને પ્રેમ કરો. ને સૌ પ્રત્યે સમભાવ રાખી સૌની નેવા કરો. એ રીતે જ તમે માયું છવન છરી શકશો. મનુષ્ય જ નહિ, પશુ, પક્ષી, પંખી અને વનસ્પતિને પણ પ્રેમ કરો.'

ટોળે વળેલા લોકોમાંના એકે પૂછ્યું 'પ્રભુ, તમારે માતા છે? શું તમે પરિણીત છો, ને તમારે બાળકો પણ છે? કે તમે અપરિણીત જ રહ્યા છો?' ને સુવાન નેન્યાસીએ ઉત્તર આપ્યો કે 'પોને પરિણીત છે, ને ઘરમાં પોતાને જની, માતા ને બાળકો પણ છે.'

'ત્યારે તેમનું શું?' લોકોએ એકાએક કહવા માંડ્યું: 'તમારા ઉપદેશને તેમને માટે લાચુ ના પાડવાનું કારણ શું?'

ને એ શતેતે સુવાન સંન્યાસી પોતાની માયાશુ માતા, પ્રેમાજ પત્ની ને બાળકોને યાદ કરીને એકાંતમાં આંસુ સારવા માંડ્યો.

બીજે દિવસે લોકોએ કથામાં આવીને એજ વાતનું પારાયણ કરી કહેવા માંડ્યું કે: 'પ્રભુ, આપનો સંદેશ નો સૌને માટે માથો હોય, તો પહેલા તેના અમલ કરો. તે વિના અમને આમ જાની કથામાં રસ ભાગ્યે જ પડશે.'

૨. ચિંતાનું ચિત્ર

પામે પાસે રહેતા બે શ્રીમતોના મહેલમાં એક જ જાતનાં બે ચિત્રો હતાં, ને તે બે ને વચ્ચે મિત્રતા હતી. બંને શ્રીમતોના મહેલની દિવાલ પર એક જ જાતનાં ચિત્રાનાં બે ચિત્રો હતાં.

પહેલાના મહેલમાં પ્રવેશેલા એક પ્રવાળીએ

તેનું કારણ પૂછ્યું તો તેણે કહેવા માંડ્યું: 'વિનાશની ચિંતા આવી રીતે સગળી રહી છે, ચરાચરમાં સગળી રહી છે, ને તેમાં બધું જ ભસ્મિભૂત થવાનું છે: આ તન, મન, લાવન, બધું જ. એ વાતની યાદી માટે આ ચિત્ર છે. તે મને અર્ધકાર, અનર્ધ' ને આમંત્રિથી દૂર રાખે છે.'

તેજ પ્રવાળી કાંઈ કારણથી એક વાર પેલા બીજા મહેલમાં જઈ ચડ્યો. તેમાં રહેનાર શ્રીમતે તેના પ્રશ્નના જવાબમાં તે જ ચિત્રને હાથમાં લઈને કહેવા માંડ્યું: 'વિનાશની ચિંતા આ જ રીતે સગળી રહી છે, ચરાચરમાં સગળી રહી છે, ને તેમાં અતે બધું જ ભસ્મિભૂત થઈ જવાનું છે. માટે છવનનો જે લગીર જેટલો પણ સમય મળ્યો છે, તેમાં લહેર કરી લો, ને કોઈનો પણ હર રાખ્યા વિના લહેર કરી લો, બને તેટલા ભોગ ભોગવી લો, એવી પ્રેરણા મને આ ચિત્રમાંથી મળી રહી છે. માટે તે મને પ્રિય છે, ખૂબ પ્રિય છે, ને તેને મેં મારા વિશાળ હીવાનખાનાની વચ્ચે જ રાખ્યું છે.'

૩. બે બાળકો.

નિશાળે જતાં બે બાળકો વચ્ચે વિશ્વની શાંતિ વિશે વાતો આવી ને તેમાંથી હરીફાઈ લામી. પહેલા બાળક કહે: 'મોટા થઇને હું વિશ્વની શાંતિ માટે મોટાં કામ કરીશ.' ને બીજો કહે: 'મારાથી મોટા કામ નહિ થાય તોયે જેવાં થશે તેવા નાનાં કામ પણ હું શાંતિ માટે જ કરીશ.'

બાળકો વેર આપ્યાં ત્યારે પણ એજ વાત કરવા માંડ્યાં. એવામાં એક ગ્રાળકને તરસ લાગી ને તે પાણી પીવા ભિભો થયો. ઘરના ખજાનામાં પડેલા કુંભમાંથી પાણી કાઢતી વખતે તેણે કુંભનીચ નચર કરી તો એક કીટા કુંભનીચની કંડીને આશ્રય લેવા આવતો હતો. બાળકે તેને દૂર કર્યો, ને ખજી પાણી પીને પાછો ફર્યો.

થોડી વારે બીજો બાળક પાણી પીવા ભિભો થયો, ને તેણે પણ એ કીટાને કુંભ તરફ આવતો

જોયો. ફૂલમાંથી પાણી લઈને તેણે તેના માર્ગમાં છાંટી દીધું, ને કીડો તેમાં શાંતિપૂર્વક પડી રહ્યો. એ જોઈ રહ્યો.

ઘરમાં પાસે જ બેઝીને આ બધું જોઈ રહેલા દિલસફ પિતાએ બાળકોની માતાને કહ્યું : ‘કાલે ગમે તે થાય, આજે તો આ બીજા બાળક જ શાંતિને માટે વધારેમાં વધારે પ્રયાસ કરનારો છે, એ ચોક્કસ છે.’

૪. ઇશ્વરનો મહિમા

‘ઇશ્વરના મહિમાનું તમારામાંથી કોઈએ દર્શન કર્યું’ છે ખરું ?

દોઢે વળેલા ઉમદવારોને સંજોગોને સંસ્થાના

સંચાલકે સંવાલ કર્યો.

‘હા.’ એમાંથી એક યુવાન યોગી બિઠ્યો :

‘મેં દર્શન કર્યું’ છે.’

‘ક્યાં ? કોનામાં ?’ સંચાલકે ફરી પૂછ્યું.

યુવાન સંસ્થાના મકાનમાં ગયો ને થોડી વારે એક બાળક સાથે બહાર આવ્યો.

‘આનામાં—આ બાળકમાં’ મને ઇશ્વરના મહિમાનું દર્શન થઈ રહ્યું છે. આ ઇશ્વરનો મહાન પ્રતિનિધિ છે. તેણે પોતાની વાતને ખુલાસો કર્યો ને સંચાલકે કહ્યું : ‘આજ યુવાન મારી નવી ખુલનારી બાળસંસ્થા માટે લાયક છે. તે તેનો વ્યવસ્થાપક બનીને બાળકોની સેવા કરી શકશે.’

■

એક વાર એક સિંદ્ધ, એક વડુ અને એક શિયાળ શિકારમાં બેઠા ચર્ચે ગયા. બરાબે મળી એક ગધેડા, એક હરણ અને એક સસલાનો શિકાર કર્યો.

તે પછી બધા શિકારની વહેંચણી કરવા બેઠા અને સિંદ્ધે વડુને પૂછ્યું, ‘જોડો વડુભાઈ, આપણે શિકારના માગ કેવી રીતે પાડીયું ?’

‘આપણે આ ત્રણ પ્રાણીને કાપી કાપીને કંઈ વહેંચવાની જરૂર નથી.’ વડુએ કહ્યું. ‘આપણે એમ કરીએ, આપ ગધેડાને સહીસ, શિયાળ સસતું લેશ અને મને તો હરણ મળે તો ચાલી રહે.’

વડુ જેમ બોલતો જતો હતો તેમ તેમ તેના વાક્યે વાક્યે સિંદ્ધના મોંમાંથી એક સ્પષ્ટ મુરઝી નીકળતી હતી. અને આ વડુએ બોલવાનું બંધ કર્યું કે એની આ શિખામણનો બદલો આપતો યોગ્ય તેમ સિંદ્ધે વડુને જોરથી પંખે લગાવી દીધો અને એનું ડાકું ધડપી જઈ પાડી દીધું. પછી શિયાળ તરફ ફરીને પૂછ્યું :

‘જોડો શિયાળભાઈ, તમે હવે શું કહો છો ?’

‘અરે નાસદાર !’ શિયાળે ખૂબ ઝાંખીને બગાંમ કરી અને કહ્યું, ‘એમાં કહેવાનું શું છે ? વાન તરૂન સારી છે. આપ સ્વારાના નાસતામાં ગધેડા લેજો, આપનું સાંજનું બોજન હરણનું કરજો અને એ બે વડે સસલાનું સહેજ ધિરામણ કરી લેજો.’

‘વાત તો બહુ સારી હતી.’ આખોયે શિકાર પોતાને મળવાનો છે એના સંતોષપૂર્વક સિંદ્ધે કહ્યું અને પછી પૂછ્યું, ‘પણ શિયાળભાઈ, તમને આવી કહાવણબી અને સાચી સલાહ આપવાનું કહેજે શિખન્યું ?’

‘વડુભાઈએ,’ શિયાળે ધસી ચવાડીપૂર્વક જવાબ આપ્યો.

તો શિયાળ આ પ્રમાણે શું માટે બોલ્યું હતો ? એ શું પોતાના મનની સાચી વાત કહેવા માગતું હતું ? નહિ જ. તો પછી તે શું સિંદ્ધને સાચેસાચ રાજ કરવા માગતું હતું ? ના, એમ જવું નહોતું જ. શિયાળ જે બોલ્યું તે કરના માથો જ બોલ્યું હતું. અને એ માટે આપણને તેના તરફ સહાનુભૂતિ પથ થાય જ. પરંતુ આપણે એટલું તો કહેવું જ પાસે કે એણે જે કહ્યું તે સત્ય નહોતું, જેમાં માત્ર ચવાડી જ હતી. અને સિંદ્ધે શિયાળની વાત રિતકારી લીધી તે એને સત્ય માટે એમ હતો એટલા કારણે નહિ, એનો એમ તો માંસને માટે હતો.

‘બાલદશિણા’—મતાજી

‘આ જગતમાં જે જાતનાં મનુષ્યો હોય છે : ગઈ કાલનાં દોષ ને આવડી કાલનાં દોષ, મારા ભાઈઓ, તમે એ બે પેઢી કયા વર્ગના છો? આવો, મને તમારાં મોઢાં જોવાં દો કે તમે પ્રકાશનાં દોષમાં પ્રવેશ કરનારા છો કે પછી અધકારના અંધરૂપમાં રવડી જનારા છો, આવો, મને કહો તમે કોણ છો, તમે શું છો?’

‘તમે શું’ રાજકીય નેતાઓ છો અને તમારી જાતને એવું કહો છો કે હું’ મારા દેશને મારા સ્વાયંત્ર સાધન બનાવીશ? એમ હોય તો તમે પારકાના માંસ પર જીવનારી જાણેથી જરાયે જુદા નથી. કે પછી તમે એવા નિષ્ણવાન દેશબક્તો છો, જે પોતાના દિવ સાથે હળવેકથી સંતલસ કરે છે કે હું’ મારા દેશની નિમક હુલાત નોકરની જેમ સેવા કરીશ, જે એમ હોય તો તમે સુધાકરની તરસ છિપાવનારી રજૂ વચ્ચેની વીઠી મમ છો.

‘કે પછી તમે દોકોની ગરજનો લાભ લેનારા એવા વેપારી છો, જે અછતને વખતે મોઢામ્યા દામ પડાવવા માલની સંધરાખોરી કરે છે? એમ હોય તો તમારે માટે પ્રભુના ફરવાન બંધ છે અને તમે વિશાળ મહેકમાં રહો કે જેલમાં રહો તે બધું સરખું જ છે.

‘કે પછી તમે એવા પ્રામાણિક માણસ છો, જે ખેડૂત અને વણકરને એમના માલની હેવડ દેવડની સમવડ કરી આપે છે, જે વેચનાર ને ખરીદનાર વચ્ચે મધ્યસ્થી કરે છે, અને પોતાની ન્યાયી પદ્ધતિને કારણે પોતાને તેમજ બીજાને લાભદાયક થઈ પટે છે?

‘તેમ હોય તો, તમે પુણ્યવાન મનુષ્ય છો, અને તમારી નિંદા યાય ■ કે સ્તુતિ તે જરાયે મહત્વનું નથી.

‘તમે શું’ કોઈ ધર્મના વડા છો, જે શ્રદ્ધાળુઓની સરળતામાંથી પોતાના અંત્ર માટે કીરમજી

જામા વણીદેતા હોય છે, અને એમની મમતામાંથી પોતાના માથા સોનાનો યુગટ ઘડી દેતા હોય છે, અને જે ચેતાનની ઉદારતા પર જીવતાં જીવતાં ચેતાનને માથે ઘ્યાનત વરસાવતા યાકતા નથી? એમ હોય, તો તમે જ નાસ્તિક છો, અને તમે બધા દિવસ ઉપવાસ કરે ને બધી રાત પ્રાર્થના કરે તેથી કયો ફેર પડતો નથી.

‘કે પછી તમે એવા આસ્થાવાન મનુષ્ય છો, જે દોકોની સારખમાં સમસ્ત રાષ્ટ્રની સુધારણાને પાયો દેખે છે, અને જેનું અંતર પરમાત્મા સુધી પહોંચાડનારી પૂજાની નિસરખી મનુ’ છે? એમ હોય તો તમે સત્યના ઉપવનમાં કોળેલા કુમુદ સમા છો; અને તો પછી તમારી સૌરભ મનુષ્યો મહજ કરી ન શક્યા હોય અને કેવળ વાયુમાં વિખરાઈ ગઈ હોય તો તેનો કોઈ વાધો નથી, વાયુ એને શાશ્વત કાળ પર્યંત સાચવી રાખવાનો છે.

‘કે પછી ગુણમેળા બજારમાં સિદ્ધિતા વેચવા એકેલા ને ગપ્પાં, ગમખવાર ઘટનાઓ અને શુના પર તમડા ધનાર કોઈ પત્રકાર તો તમે નથી ને? એમ હોય તો તમે સકંતા મહાને ફેલતા ખાઉં-ધરા બીધ જેવા છો.

‘કે તમે ઇતિહાસના જિંથા રંગમંચ પર જોલેલા એવા કોઈ આચાર્ય’ છો, જે ભૂતકાળના ગૌવરથી પ્રેરિત થઈને મનુષ્યજાતિને જોધ આપતા હોય ને તે જોધ આચરણમાં ઉતારી બતાવતા હોય? તો તમે પીડિત માનવતાના ઉદ્ધારક છો અને ઘવાયેલાં હૈયોને રૂઝવનાર છો.

‘તમે શું’ એવા રાજકર્તા છો જે પોતાની પ્રજાને પોતાથી નીચી માનતા હોય અને જે દેશ-તાનાં ખીસાં ખાલી કરવા માટે જ ક્રૂતા બકાર નીકળતા હોય છે અને પોતાના લાભ માટે એમનું ચોપણ કરતા હોય છે? એમ હોય તો તમે દેશના ખેતરની ખળીમાં પડેલા કુસકાં જેવાં છો.

‘તમે દોકોને આહવાસ, સદા તેમના હિતનું

ધ્યાન રાખનારા ને તેમની કૃતેહ માટે ઉત્સાહી એવા નિષ્ઠાવાન સેવક છે. શું? તો તમે દેશના અત્તભંડારે માટે આશિષ દેખ છે.'

‘કે પછી તમે એવા પતિ છે, જે પોતાનાં સખલને તો કાયદેસર માનતો હોય છે, પણ પોતાની પત્નીનાં સખલને ગેરકાયદેસર માનતો હોય છે? તો તમે શુદ્ધમાં વસનારા ને આમડાં-થી શરમ ઠાંકનારા જૂના જમાનાના જંગલી જેવા છે.

‘કે તમે એવા વફાદાર સાથી છે જેની પત્ની પળેપળે જોની સંજિની રહેતી હોય, એના એકે-એક વિચાર, ઉર્મિ અને વિચ્છેદમાં ભાગ લેતી હોય? તો તમે એવા મનુષ્ય છે જે ન્યાય, સત્ય અને જ્ઞાનના મધ્યાહ્ન પ્રતિ રાષ્ટ્રને દોરનારા અમણી છે.

‘તમે શું જનતાના સ્તરથી જીંવે અક્કડ ડોક રાખનારા પણ ભૂતકાળની ખીટમાં છુદિને દુભેડી રાખનારા એવા લેખક છો જેનું જેનું જમાના-ઓના ભંગાર અને ગાંધાંથી ભરેલું છે? તો તમે ગંધાતા ખાબોચિયા જેવા છો

‘કે પછી તમે એવા કુશાચ ચિંતક છો, જે અંતરમાં બાદીક નજર ફેરવીને જે કાંઈ નકાર્યું, ધસાયલું ને નહાડુ હોય તેને ફેંકી દેવામાં અને જે કાંઈ ઉપયોગી ને સાકું હોય તેને સંધરવામાં આગસ કરતો નથી. તો તમે કુધાર્તને મળી આવતા શ્રીકૃષ્ણ સમા છે અને તુષાર્તને મળી જતા સ્વપ્ન શીતળ જળ સમા છે.

‘તમે શું ખાલીખમ સજ્જાણતાથી ભરેલા ચોંધાટિયા કવિ છો? તો તમે પેસા જીંટવેઘ જેવા છો જે રહે ત્યારે હસવું આવે ને હસે ત્યારે

રડવું આવે.

‘કે પછી તમે એવા કોઈ ગુણસંપન્ન વ્યક્તિ છો જેના હાથમાં ઈશ્વરે અંતરને ઠારનારી સ્વર્ગીય સંગીતની અમી કૂપી મૂકી છે જેથી એ પોતાના ભાઈઓને જીવનની અને જીવનના સૌંદર્યની સમીપે લઈ જઈ શકે? તો તમે અમારી સમક્ષ અમારો પંથ ઉજાળનારા પંથમર્શક છો, અમારાં હૈયાંની તમે મધુર આકાંક્ષા છો અને અમારાં શમણે દેખા દેતી સાક્ષાત્ દેવની મુખપી છો.

‘આમ જ માનવજાતિ બે લાંબી હારોમાં વહેંચાયેલી છે. એક હાર છે ઘરડાં અને બેવડા-વળી જયેલા લોકોની. એ લોકો વાંદીચુંકી લાકડી ઓને ટેકે ટેકે જીવનને માર્ગે કાપે છે. એમની ચાલ એવી છે કેમ જાણે પહાડને શિખરે ત ચડતા હોય જ્યારે હકીકતે તો એ છુટ્ટાઓ જાડી ખીણમાં જિતરતા હોય છે.

‘અને બીજી હાર યુવકોની છે. એમને પળે પાળે કૂટી હોય એમ એ દોડે છે, કંઠમાં ચાંદીના તાર ગાંધ્યાં હોય તેમ ગાય છે, અને કેમ જાણે કોઈ અસોધ મંત્રને બળે ખેંચાતા હોય તેમ પહાડને શિખરે ઘસમસતા થડે છે.

‘તમે આ બે પૈકી કયા સરઘસમાં બળેલા છો, મારા ભાઈઓ? રાતની નીરવ વેળાએ જ્યારે તમને એકાંત મળે ત્યારે તમારા દિલને આ સવાલ પૂછો.

‘તમે જ બંતે નિર્ણય કરજો કે તમે ગઈ કાલના શુભાશોની લંબારમાં ભળેલા છો કે આવવીકાલના આજાહ માનવીના સંધમાં સામેલ થયેલા છો.’

અનુ. પ્રબોધ ચોકસી [હિતિજી]

૪

સાબરમની આશ્રમમાં વર્ષો પહેલાં બનેલો એક આ પ્રસંગ છે.

વિનેબાબને કોઈ એક દીનપુનિએ પૂછ્યું: ‘ગાંધીજી તો મહાત્મા છે, તમે કેવું છો.’

વિનેબાબને કહ્યું: ‘હું “આત્મા” છું.’

આ ધર્મના સને ૧૮૨૪ની સાનની છે, જ્યારે આપણા સને ૧૯૨૧ના ખિત્તાફતના આદેશવનના એસ રતા પાણી થયા હતા, અને તેથી પોતપોતાની સમજાઓ મોડીને જેને માધી છૂટા યદ રવા હતા કેટલાક પોતાની તદુરસ્તીની તો કેટલાક પોતાના કુટુંબકનિનાની કે ધધારિજગારની ચિતામાં પડયા હતા છતાં જન તામા સળી કરીને જોઈ હજી શાન થયો ન હતો. જ્યારે પશુ આપણને કોઈ આવી જન છે ત્યારે અચૂકપણે એવું થોડું જ અને છે કે એ તમારે તમામ કોઈ પાતાની સામુ-નયુદ્ધ ઉપર કે દીકરા લગીજ ઉપર જ ગિતરે? ક્યારેક એ કુટુંબ પાલા આના કપ-રકામી પોગી પેન્સિસ કે હોરના ખીલા કે આકૃ ઉપર પશુ ગિતરી પડે છે? જનમમુહૂની રિયતિ અક્તિઓ કરના કે દાર નધારે વિચિત્ર હોય છે જનનામાં જમી કોઈન જ્ઞેસ વિનાસ વેચી વગર શાત થતુ નથી એ ખ્યાલ કે કપ-રકામીને બદલે રેવના પાલા, બસ, મેટર મકાનોની ખાત્રીઓના કાચ અને વિજળીના ધામસા ઉપર ગિતરે છે કોઈ પશુ સારી જનિક આદેશવને જગાણુ સહેન છે શાત કશુ કુરેન છે

હિંદુ-મુસ્લિમ એકતા અને કુસંધ

મહાત્મા ગાંધીએ ધણી ધણી વખત ના કલા જના આપણે અંગ્રેજની વિરુદ્ધ થી વેર અને કુટુંબની લાગ છે પેલા કરી લીધી હતી. જ્યારે પારકાની સાથે વેર જ ધાર્મ જન છે ત્યારે પોતાના સેકોન્ડ સાથે સુમેજ ધર્મ જન છે ખિત્તાફતના રિવજોમાં સચુકત મોરવો રચવાને બીરે હિંદુ અને મુસલમાનો વચ્ચે દુષ-સાકર જેવી એકના ધર્મ ગર્ભ હતી, પરંતુ એ આદિલ દીલ પકતાની સાથે અદર અદર પડેલા કુમ્મળ જમી કોઈથી હિંદુ ઓએ "શુદ્ધિ" અને મુસલમાનોએ "ધર્મખતાર" પાલા શર કરી દીધા. પડી તો શુ પૂછતુ હતું? યદ આમાં (ગાંધી) તોફાન-કયાક મસ્જિદની સામે વાળ વગાડવાને નામે તો કયાક જ પડી કયા કે જાગ પોકારવાને નામે?

આ તોફાનોથી પરદેશી સરકારે મનમથ પગી મુસ્લિમથીગ અને હિંદુ મહાસમાને પશુ મનમથાતી તક મળી ગઈ પરંતુ કોંગ્રેસના મજ્જસોના જબરલાબ મઝી ગમ? એમાંના જેઓ હિંદુ હતા એમને તે

અગી ચિતા ન હતી, કારણ કે ધણી બાગના હિંદુઓ હજી સુધી કોંગ્રેસની સાથે હતા, પરંતુ "મુસલમાનોમાં જેઓ કોંગ્રેસને માનવાવાળા હતા તેઓ 'કાફર' કહેતાના લાગ્યા

આ અરસામાં જ એક દિવસ હું મારા સાથી બિજ નેરના અનુદાન લઈને મળવા ગયો એમના પિતાએ અને મારા દાદાએ વડીલાની પરીક્ષા સાથે સાથે જ પસાર કરી હતી તેથી હું એમના પિતાને દાદાસાથેન કહીને મોનાવતો હતો મેં પૂછ્યું દાદાસાહેબ લતીકાકા કયા છે? એમને પોતાના આગણુ તરફ આગળી ચીપીને જવાન આપ્યો પડિજની બાનતમા પૂછો છો? હશે ત્યાં ગાંધીઆશ્રમમાં!

આવા વાતાવરણમાં મોંઝીજીએ કોંગ્રેસવાળાએને લખ્યું હતું કે જ આવાતમા જ મહત્ત્વ ધણી ઝાડ બીખડી જન છે એ વખતે ફક્ત એ જ ઝાડ ટકી રહે છે કે જેના શુભ મજબુત હોય છે એટલા મરિ સાથે કોંગ્રેસી એ જ છે જે આ ઝાડી ભરતી-એટની વચ્ચે એકનો ખડો રહેવો દેખાય શારે મુરીયતના એ દિવસો હતા!

વાધાલયરેડુ લાખા

એ અરસામાં જ કોંગ્રેસના પ્રમુખ મોવાના મહમદ અલીનું એક લાણુ છપાયું. જે એમણે મુસલમાનોની સામે આપ્યું હતું (એમાં એમણે એમ કયું હતું કે) "હું એક બાધિયારી ('શાફર') અને મારિતલીન ('કાસિક') મુસલમાનને પશુ મહાત્મા ગાંધીથી અડિયાતો માતુ છું!" જમ પળખના હિંદુ અખનાર ખગલગી જોવા આ બાળુ પડી મજબુત પગલામાં કોંગ્રેસી એના પગ પશુ બીખડવા લાગ્યા હું એ વખતે આલ હન્દિયા કોંગ્રેસ કમિટીના સભ્ય હતો અને પડિત જવાહર લાલ નેહરુ એના મંત્રી હતા કોંગ્રેસ પ્રમુખનું આ બાળુ અસભ્ય જની ગણુ મેં એમની સામે અવિધાસનો દરાવ ગોઠવી આપ્યો અને થો નરદેવ સાઓએ એના ઉપર અનુભેદક તરીકે સડી કરી દીધી

જવાહરલાલજી શુઆનથી જ મારે કમરેડુ કામ કરનારા મજબુત છે એમણે મને કામગીર લખી પૂજાનું કે "શુ તમે સાને જ આ દરાવને રજૂ કરવા હ-ઝા છો?" ને જવાબ આપ્યો કે મેં ધણી વિચાર કરીને એ

મેકલ્વે છે. હું એ જરૂર રજૂ કરીશ.' એટલે એ દરાવ એન્જેન્ડામાં છપાઈ ગયો. ૨૭ જૂને અખિલ ભારતીય કોંગ્રેસ મહાસમિતિની બેઠક અમદાવાદમાં બોલાવવામાં આવી હતી. અમદાવાદ મ્યુનિસિપાલિટીના પ્રમુખ સરદાર પટેલ સ્વાગત સમિતિના પ્રમુખ હતા.

અને લોકો કમાતા-કરતા તો કહ્યું ન હતા; છતાં કોંગ્રેસને માટે જે લાંબી લાંબી મુસાફરીઓ કરતા, એનું ખર્ચ કોંગ્રેસમાંથી લેતા ન હતા. ત્રીજા વર્ગ (યર્ડ ક્લાસ)માં અને મુસાફરી કરતા અને ટેકવાય પ્રાંતોના લોકો એકજાગરમાં બેસી જતા. એક બીજાને અનુભવ સાંભળતાં, ગણ-પંડોરી ખાતા અને પોત-પોતાની મુશ્કેલીઓની મજૂરી કરતાં આર્થ જતા. અમદાવાદની આ બેઠક કોંગ્રેસના ઇતિહાસમાં અમર રહેશે. મહાત્મા ગાંધી નેતૃત્વમાંથી છૂટીને પહેલીવાર જ બોલ-ઈન્ડિયા કોંગ્રેસ કમિટીના અધિવેશનમાં આવ્યા હતા. કેમની ગેરહાજરી દરમ્યાન ઈડિટ મોતીલાલજી નડેડુ, શાલિવિણ્ણ, શ્રી દયાળુ દાસ, હરીશ અશ્રમલખાન, રામભગદત્ત ચૌધરી, અને ચિલ્લભાઈ પટેલ વગેરે નેતા-ઓએ મળીને, એક તપાસ કમિટી મારફત, એવી બલા-મચુ કરી હતી કે કાઉન્સિલોના (ધારાસભાઓના) બહિષ્કાર છોડી દઈને કોંગ્રેસે કાઉન્સિલોની અંદરથી આદાલત ચલાવવું નિષ્કર્ષે. અને 'રસમન ચાર્ટર' ને નામે સેંકડો કોંગ્રેસીઓ ધારાસભાઓના મેમ્બરો તરીકે ચૂંટાઈ ચૂક્યા હતા.

નેતૃ કે ક્રાંતિકારી પક્ષના નેતાઓ નાગપુર કોંગ્રેસમાં મહાત્મા ગાંધીને વચન આપી ચૂક્યા હતા કે એમના અસહકારનાં આદેશવતે પૂરી તક આપવામાં આવશે, અને એ સમય દરમ્યાન બૌદ્ધ વગેરેના ઉપદેશ બંધ કરવામાં આવશે. આમ છતાં કેટલાંક નવચુવાનો એવા હતા, જેઓ અંગ્રેજ સરકારના જુલમોને બરદાસ્ત ન કરી શક્યા, અને પંબજ-બંબાળમાં આ પક્ષની દિવસાક પાછી ચાલુ થઈ. કલકત્તાના પોલિસ કમિશનર સર વાસ્કે ટેગાર્ટ જોડી યર્ધને ક્રાંતિકારીઓની પાછળ પડ્યો હતો. ચક્રીત ગોપીનાથ સાહાએ એને ગોળીથી દારૂ કરવડો નિષ્ફળ કયો, પણ સર વાસ્કેના બલે એક બીજા અંગ્રેજ મિસ્ટર 'ડેને દાર કયો. શ્રી ગોપીનાથને ફાંસી મળી, બોલ-ઈન્ડિયા કોંગ્રેસ કમિટીની આ બેઠક શ્રી ગોપીનાથ મહાત્માની છાદાત પડી તરત જ

મળી હતી.

અવિશ્વાસનો દરાવ

બેઠકનું કામ રાંધે થાય એ પહેલાં જ મીલાના મહમદઅલીએ 'મારા લાગમનો (હું પ્રમુખ તરીકે ચાલુ રહેવાનો છું' કે એ એ બાબતનો) ફેસલો પહેલાં થઈ જવો જોઈએ.' એમ કહીને અને કહ્યું કે 'તમારો અવિશ્વાસનો દરાવ રજૂ કરો!'

હું ત્યારે ગોપીસ વડેનો જ હતો, ખીલાની એમ કે વ્યાસપીઠ ઉપર ખડો યર્ધ મયો. મેં હજી ફક્ત 'મિસ્ટર પ્રેસિડેન્ટ એન્ડ ફેન્ડ્સ' એ પ્રમાણે સંબોધન કયું. એટલામાં જ ગાંધીજીએ મહમદઅલી પાસે રજૂ માગતાં કહ્યું કે 'આ દરાવની પહેલાં દરાવ મહાત્માની સાથે બે મિનિટ વાતચીત કરવાની રજૂ અને મળવી જોઈએ.' મીલાનાએ જાહેર સાથે કહ્યું: 'મિસ્ટર, જોડો! પહેલાં દરાવનો ફેસલો થશે; પછી બીજા વાત.'

મહમદઅલીને સુપ કરવાનું કામ સુરેશ હવ્ડ. એમણે અને કયું: 'તમારે તો મારી સાથે વાત કરવામાં વસિા નથીને!'

મેં કહ્યું: 'ના.'

એટલે બાપુએ બેરથી હસતાં હસતાં કહ્યું: 'અરે હું અને એ છીએ રાજ તો વચમાં થા માટે બોલે છે કાજ.'

આખી સભામાં હાસ્યનું મોજું ફરી વળ્યું. હું તરત જ મીપીજની પાસે જઈ પડેંગ્યો.

બાપુનો તકે

બાપુએ કહ્યું: 'આ દરાવ તો સારો નથી, મીલાનાએ એમાં (પોતાના ભાવપૂર્ણ) બીજા કોઈને માટે કયું કયું નથી; વ્યભિચારી અને આરિશદ્ધિ સુસન-માનને મહારાજા ગાંધી કરતાં મારો માનવાની વાત છે. આમાં કોઈ ગણ તો છે નહીં. માળની સાવિત્રી તો કોઈને એ લાગુ પડે ત્યારે કહેવાય. ગાંધી તો મોક્ષેત આવી ગાળે લાગ્યો રસિકર નથી કરતો; પછી તો એ બલસ જ વાગતી.'

મેં જવાબમાં કયું: 'આને મહાત્મા ગાંધી સાથે કયા લેવા દેવા નથી, આ બાપુ પ્રમાણે તો, રાષ્ટ્રપતિ (કોંગ્રેસ પ્રમુખ)ની હદિયાં એક બદલાસ અને અરિશદ્ધિ સુસવત્તાન પણ બીજા સુપ્રદાવની સંવદેશ વ્યક્તિ કરતાં વચો છે! આજકાલ દેર દેર દિલ્હી-સુસવત્તાનો

‘તોફાન થઈ રવાં છે; આપું જાણજી લાડલાની આગમાં
પેટીન રેડવાનું કામ કરજો.’

માધીજી: ‘તમને આશા છે કે આ હરાવ પમાર થઈ
જશે? કેટલા મન મગજો?’

મેં કયું: ‘એ મન તો નક્કી છે. એ પસાર થાય
કે ન સાબ, જ્યાં ઓઝામાં એમણું એટલું’ તો રેકડ’ ઉપર
નોખાઈ જશે તે કોંગ્રેસના પ્રયુખના ભાવજીની સામે
કેટલાક ભોંડોના વાણી છે?’

મહાત્માજી: ‘આવી વાતો નોંધવાને વીધે કોંગ્રેસનું
રેકડ’ માડું’ થવાને બદલે વધારે કનકિન બનશે. જે
હિંદુ અને મુસલમાનોએ માથે રહેવું હશે તો એકબીજાની
હાથેભેરીને ચનારી લેવી પડશે. મિત્રતાનો અર્થ જ કમ-
ભેરીને ચલાવી લેવી એ છે, જે એમ નથી કરતો એ મિત્ર
નથી.’ આ હાર્થ સારા નથી.’

‘હવે પાછો તો નહીં બેસું, બાપુ!’ મેં કીધા
થવા કયું.

બાપુએ ટોચ કરતા કયું: ‘સારું, જેવી તમારી
મગજ. પૂલ તમે એક સવાયનો જવાબ આપો તમે
અક્ષનવામાં હો કે મહાત્મા ગાંધી અક્ષનવામાં હો?’

મેં કયું: ‘મહાત્મા ગાંધી.’

બાપુએ કયું: ‘તો તો ખતી મથુ. એક ભેવડું
અક્ષનવામાંની વાત મારી લેવી પડશે. આ દલીલ તો
તમને પસંદ પડી હશે. હું તો પહેલેથી જ અલગ તો
કે ભેવડૂને અક્ષનબરી દલીલ નહીં પણ ભેવડૂની દલીલ
પસંદ પડશે. હવે તો પાછો બેચી લેજો ને?’

મેં કયું: ‘હા પડશે; હવે શું ભોળું: હરાવ પાછો બેચી
લાવી. તે વિવસથી મારી જાનને ભેવડૂ કહેવડવાનું
એ કયું ગમે છે; પણ હવે કોઈ કહેવા જ નથી!’

પ્રશ્ન: ‘જી બેકડમાં ગાંધીજીના ચાર હરાવ રજૂ થયા. પહેલો
મિસ્ટર ગુલા રાજદ્વારી ખુનને વખોડી કાઢતો અને
બીજો અદાવતો, નિરાશો, કોલેજો, ધારાસભ્યો અને
પરદેશી કાપડના બહિષ્કારને લગતો. ત્રીજો હરાવમાં
કહેવામાં આવ્યું હતું કે પ્રતિક કે જિલ્લા કોંગ્રેસનો જે
કોઈ હોજદાર કોંગ્રેસની નીતિ અને એના કાળક્રમથી
નિરુદ્ધ કામ કરશે એના હોલો ખાલી થયેલો લેખવામાં
આવશે; અને એની જગ્યાએ બીજી અકિતની પગદબી
કરી લેવામાં આવશે. ચોથો હરાવમાં કહેવામાં આવ્યું

હતું કે કોંગ્રેસના પ્રત્યેક સભાસદે ચાર આનાને બદલે
દરેક મહિનાની ૧૫મી તારીખ પહેલાં પોતે કોલેજ ખુનર
આપવું એમણે; જેઓ એ પ્રમાણે નહીં કરે એમની સામે
કલેક્ટર પગમાં ભરવામાં આવશે.

શ્રી દેવજીકુદાસ અને પંડિત મોતીલાલજી નેહરુના
પહે પહેના હરાવમાં સહીદ મોતીલાલજીની દેશભક્તિ અને
માહસિદ્ધાંતની તારીફ કરતો સુધારો, અને અદાવતોના
બહિષ્કારને લગતા બીજા હરાવમાં દીવાની સલાઓમાં
હાજર થવાની રજા આપતો સુધારો રજૂ કર્યો. બાપુ એ
ખુનને સુધારાની નિરુદ્ધ કર્યા.

સહીદ મોતીલાલજીને લગતા હરાવના સુધારાની સામે
એમણું કહેવું હતું કે કોંગ્રેસનું ક્યેય અહિંસા છે; એ
હિંસાના કોઈ પક્ષ કૃત્યની પ્રશંસા ન કરી શકે
અને પહેલે.

દેવજીકુદાસ સુધારાની તરફેણમાં ૭૦ મન પડ્યા
અને વિરોધમાં ૭૮. સુધારો મંજૂ થયો. બીજા હરાવના
સુધારા ઉપર મત લેવામાં આવે તે પહેલાં જ શ્રી કાસ
અને પંડિત મોતીલાલજી નેહરુ તેમજ એમના પક્ષના
૫૩ સભ્યો (સ્વરાજ્ય પાર્ટી) એક છોડીને બહાર ચાલી
ગયા. મત લેવામાં આવતાં ગાંધીજીના પક્ષનો વિજય
થયો. પરંતુ આ સોશીએટી છોડીને ચાલી ગયા એની
ગાંધીજીના મન ઉપર કોઈ અસર પડી. એમણે પોતાના
કાલેસર પગના ભરવા સંબંધી હરાવોમાં સુધારો કરી
લીધો કે જે પસાર થવાથી કાઠજીનીના સભ્યો પણ
કોંગ્રેસના કોલેક્ટરો તરીકે ચાલુ રહી શક્યા. સાથેસાથ
ગાંધીજીએ એક નોંધ હરાવ રજૂ કર્યો, કે જેના આધારે
અદાવતોના બહિષ્કાર કરવા જ્યાં મોતીલાલજી અને કાસ-
જાણીની ક્રિયા પ્રમાણે, દીરાની દાવાઓમાં હાજર
રહેવાની છૂટ આપવામાં આવનાર હતી.

આ હરાવ રજૂ થયો કે તરત જ ડોક્ટર મોહિરામ
કયું: ‘આ હરાવ ગેરમાનની છે; કારણ કે આને જ
પસાર કરેલા બહિષ્કાર સંબંધી હરાવથી નિરુદ્ધ છે.’

ગોંધીજીએ કયું: ‘એ હરાવ પસાર તો થઈ ગયો
છે, પરંતુ એટલું વધુ મતથી એ હરાવ પસાર થયો
તેથી હું છોડાઈ શકું એમ નથી.’

મદમદબીએ મહાત્માજીને કયું: ‘આપ પણ
બેરિસ્ટર છે. ક્યો, હું શી કેસો (કેસીંગ) આપું?’

મહાત્માજીએ કહ્યું: "એકવિરામની વાત તો સાચી છે, પણ હું નથી ધન્યજનો કે સન્મતો, મારી અસર પડવાને લીધે, પોતાની મરજી વિરૂદ્ધ રાજ્ય પસાર કરે. પ્રેરણાના દરજા એમણે પોતાની મરજીથી પસાર નહોતો કર્યો.

મોલાના મહામદઅલીએ પોતાનો ફેસલો આપી દીધો કે "આ દરજા રૂબરૂ ન થઈ શકે."

આ પછી સમારકામ કરી પૂરું થવાનું હતું. મોલાના આગ્રહે મહાત્માજીને વિનંતિ કરી: "આપ મહત્વા દિવસો બાદ અમારી વચ્ચે આવ્યા છો. આ ફરમિયાન થયું ફરકાર થઈ ગયા છે. એટલે સમારકામ પૂરો થતાં પહેલાં અમે બધા આપના મીયુએ બે રાઉન્ડ સામળવા કબજાએ છીએ."

મીનિજીએ ચૌકતબંધી તરફ નજર કરી: અને પાતમા ને વાતમાં એમના (મીનિજીના) અંદરના ઉપર લાગણીની રેખાઓ જોઈતી અને માન્ય ફરકવા લાગ્યા. મહાત્માજીનાં આંસુઓની ધારા વધી નીકળી, અને પોતાના પરબથી આંખો ભરાઈ ભરાઈ અને બાળકની જેમ રૂસાઈ ભરતા ભરતા બાજુ યોશવા કાઢ્યા: "આ એકવિરામ, જે મારા પ્રજાની જેમ મોટા થયો છે, આજે મને પોતાની - એક - એકાદ - સિપ્પાવડવા નીકળ્યો છે. આજે તો હું એકલો પડી ગયો છું. આપ સહુએ મને મને દયા દરખાશે જ છે એમ તમને, પણ જગતમાં એકલો છાડી દીધો છે."

અને બધા કતબ્બ થઈ ગયા. મોલાના મહામદઅલી કુટણીએ પડીને - નાજી પચાંસ પ્રશ્નિપાત કરતા હોય એ રીતે ઝૂકીને - બંને દાઢ આગળ કરીને બોલ્યા: "આપ, પાપીએને પ્રદાને સોંપી લો!" અને તેઓ એક બીજાની રૂબ લાગ્યા.

પ્રસન્ન, આંખો સફાઈ અણુ-અણુ કરવા લાગ્યા. જે દિવસ મોટા મોટા નેતાઓ, પશુ-પ્રાણીઓ બની ગયા. મોલાના પૂરના નાના - મોટા બધાજ સરખા બની બન્યો છે.

મોલાના આગ્રહે મીનિજીના અંદરના ઉપર દાઢ ઝૂકીને એમને સાંત કરી અને થી યુરોપેયમદાસ ટંકને લેવા કહ્યું અને અમારી બધાની વતી મીનિજીને ખાતરી આપી કે અમે બધા આપની સામે છીએ; આપના પરસેવાની સાથે અમારાં લોહી વહાવી દઈએ, અને આજો મીનિજીને આપના દુશ્મના પ્રમાણે ચાલીએ."

મીનિજી સાંત થઈ ગયા હતા, તે ફરી તોમ પ્રસન્ન.

અમારી યુવક મંડળીથી દબે રહ્યું ન ગયું. આંસુ સ્તંભી નાખીને, અવરુદ્ધ કરીને કુલાઈકુલાઈની અંધે "મહાત્મા આંખીની બચ" ના નાદ મળવવા શરૂ કરી.

મહાત્મા આંખીને આંખીનીતે આંખો સારતા એક - ધું નિરુપા કેહોસ કમિટીના સભ્યો મિત્રાણ બીજા કોઈએ દખાવે નહીં જોવા લેવા. એ જ આંખો આંખી સિંચાણથી સારતમાતાની આંખોથી ઉપર અંદરે ફૂલ ખોલી નીકળ્યાં છે. આંખો આંખી પોષાણેલાં આ ફૂલ પાપાણુકકમમાંથી નીકળે, પણ સુકામળ મનમાંથી જ ઊભી તીકતે છે.

પાપનો પડછાયા

પછી એ જ દિવસે ચાંબળા અને બાપુની પ્રાર્થનામાં ગયા ત્યાં ને કર્મ જન્મ, એ તો આજ સુધી દુનિયાના બધાવામાં બાપુ નથી. મારા લેખન, અર્થ, મન, એ નાનીસરખી ધડનામાં જ છે. પ્રાર્થનાના મંત્ર ઉપર બાપુની જાગૃત્તી, બાપુની નેતાઓની સાથે, પંક્તિ મોતીલાલ નેકર પદ્માવતીથી ચર્ચિત્તમાં ખતીને બેઠા હતા. પદ્માવતી કહેર નેત્રો આપ તમ ફરવતા માહાંજી (મેન્ટીલાલ નેકર) કેકે અન્યમનરક નેત્રો લાગતા હતા - અજી કે કોઈ બોલાર્થ ગયેલા વિચારને કોઈ રચના ન હોય! આની અન્યમનરક દલિતને બહુવાને માટે અને મનમાં લોહ આધાતને દળાવવાને માટે લોહી સિગારેટ વચેરે પીધે છે, મીતાવતી પાણી વચેરે જ એકાએક મોટીપાલ નેકરે, પોતાની સિગારેટ સળગાવી અને લાગ્યા લાગ્યા લાગ્યા દમ બેઠ્યા! પાણીએ એમની તરફ નજરે કરી અને આંખો ઝીંકી લીધી. પ્રાર્થના પૂરી થયા પછી પ્રવચન શરૂ થયું. બાપુએ કહ્યું:

"અજી તો મારું મન પાણનું" - ધર જની મોટું મોતીવાપડ તો મારા સમા વાહાં જેવા છે; એમનાથી તો મારે કશું કુપવાવડું છે જ નહીં. હું તે એમને, બધી વાતો કરી શકતું; મારા મનની ખાતરી વાન પંકે! હાથથી કરી શકત. એમ જનાં એમણે બધારે પોતાની સિગારેટ સળગાવી ત્યારે મેં એ બેઠું; મારું પણ મોહને હું વૃષ થઈ ગયો. મારી ફરજ હતી કે એમને કંઈ કે પ્રાર્થનામાં સિગારેટ ન પીસા; પણ હું મારા મનને દળાવીને બેઠો ગયો. પણ મન તો પાપને પચાવી નથી. સુકાં તો પછી પ્રાર્થનામાં મનને પ્રવચનનું ફેરી રીતે બની રહેડે ને મારું મન નિષ્કળ દોલ તો હું એમને સિગારેટ જગતમાં બદલે હતી શકતા; પણ મારો મનમાં

તો આજે રોજ પ્રવેશી ગયો છે. એ એમ લાગ્યું કે મોતીલાલજી તો મારાથી નારાજ છે. મને કયાંક પ્રાર્થનાનો પથ ત્યાં કરીને આજ્ઞા ન બધા એવો મને બધા લાગ્યો. મોતીલાલજીનો મારા ઉપર પ્રેમ છે એ હું જાણું છું; તો પછી મને બધા શબ્દો જ બધા તો પાપના પડ-ભાવનું બીજું નામ છે.

એટલામાં મોતીલાલજી અનુભવ આપ્યું. સિમરેટને બાળ્યા વગર જ ફરે ફરે કરીને કમાનથી આંસુ લુકતા લુકતા તેઓ દુઃખો ભરીને રોવા લાગ્યા આપણા મતાનો સાચા દિલની વાણી કપાડે શીખ્યો.

દિલ તો આંસુઓની વાણીને સમજે છે.

મોતીલાલજી એ પવિત્ર મોતીલાલ અળકારે અમારી આંખોને જલ્દી નિમગ્ન બનાવી દીધી-જાણે કે અમારા મનમાં મેં જલ્દી પોતાની ગયા.

આજે અમને નવાનવારો, ગવરાનવારો અને હસારો નારા તો યજુષ છે, પણ એ આત્મ-સ્થાન કરાવનારો નથી રહ્યા! સુખમાં ગયેલી આંખો હવે ફરી આંસુ પડાવા માંડે છે. ફરી આંખો-પધારો આપુ! -

અનુવાદક રતિલાલ દીપચંદ્ર વૈસાઈ [પ્રમુખ ટપલ]

એક વડુ ગંગાને કિનારે આવેલા ખડકોમાં રહેતું હતું. પછી હિમાલયમાં ભરફ ભોગલવા લાગ્યો એટલે નદીમાં પાણી ચડવા લાગ્યું અને પાણી ચડતું ચડતું વડુના ખડકની આડે ખાજીએ ફરી વળ્યું અને એક દિવસ તો તેનાથી-જોરાજ શોધવાને બહાર જવાય જ નહિ તેવી સ્થિતિ થઈ રહી.

એણે જોયું કે પોતાની પાસે હવે તો કશું જ ખાવાનું છે નહિ, એટલે બોલ્યું, ‘અરે, આજનો તો મહા પવિત્ર દિવસ છે અને આ દિવસે તો ખાસ ઉપવાસ કરવો જોઈએ.’

એટલે પછી તે ખડકની કિનાર ઉપર આવીને બેઠું અને પોતે ઉપવાસ કરે છે એવો ખૂબ જ ગંભીર ભાવ ધારણ કરી લીધો. પણ ત્યાં તો થોડી વારમાં એક જ ગરીબ બહુ પાણીમાં ઘર્ષને ખડકો ઉપર ફટકું ફટકું ભર્યો વડુ ભક્તિભાવ ધારણ કરીને બેઠેલું હતું ત્યાં આવી ગયું. અને એને જોતા જ વડુ બોલી બેઠ્યું:

‘અરે અરે, આ તો કંઈક બેજાનનો પદાર્થ આવી ગયો.’

અને તેણે બકરા પર તરાપ મારી, પણ શૂકી ગયું. વળી એણે ફરી તરાપ મારી અને ફરી પણ શૂકી ગયું. અને આખરે બકરું એ અડપથી વહેતાં પાણી ટેકી જઈને સામે પાર જતું રહ્યું.

અને વડુએ પાછો સાધુપણાને ઉભાવ ધારણ કરી લીધો. અને બોલ્યું, ‘અરે આજના જેવા પવિત્ર દિવસે બકરાનું માંસ ખાવા જેવી અપવિત્ર ક્રિયા મારાથી ન થાય. ના ના, આજે ઉપવાસના દિવસે માંસ ખાવાનું ના હોય.’

આ વડુને વિષે, એની ભક્તિ વિષે, એ પવિત્ર દિવસ માટે તેને જે ભાવ હતો તે વિષે તમે શું ધારો છો? વડુનાં ઢોંગ એઈ તમને જરૂર હસવું આવશે. પણ જગતમાં આ વડુના જેવી જ સંસ્કારવાળા લોકો, કેટલા બધા છે? સારી સારી ભાવનાઓ ધારણ કરવાથી પોતાનો સ્વાધ-સમાય છે એમ તેમને લાગવાથી તેઓ એવી ભાવનાઓ ધારણ કરીને ફરે છે, અને એ લોકો પોતે મુક્તાપણે દુરાચાર કરી ચક્રતા નથી એટલા માટે જ નાનકડા સંત બનીને ફરતા હોય છે. પણ એવા લોકો ભલે ગમે તેટલી ચતુરાઈ કે આત્માજી કરે છતાં તમને શું એમ લાગે છે ખરું? કે એ પ્રપંચી લોકો સાચા અને ન્યાય પ્રરાયણ લોકોની સામે લાંબો વખત ટકી શકશે?

‘ખાલસિયા’-માતાજી

આમા હવા ખાવું

‘ધન્દ’



આફ્રિકાથી આવ્યા પછી ગાંધીજી દેશનો ખૂલે ખૂલો ખૂંદી વળ્યા. દેશની કંગાલિયત દશા જોઈ ગાંધીજી દ્રવી ઊઠ્યા. આ કંગાલિયત—ગરીબી કેમ દૂર થાય તેના વિચારમાં પડ્યા. અને રેંટિયો તેમને જણ્યો. રેંટિયામાં તેમણે હિંદની ગરીબાઈ દૂર થવાનાં દર્શન

થયા. અને સાથે સાથે “સૂતરને તાંતણે સ્વરાજ” પણ જોયું.

અને સાથીઓની મદદથી રેંટિયો પાછો ગૂંજતો કર્યો. પણ એ જાડી ખાદી ખહેરે કોણ? તેથી ખાદીનો પ્રચાર કરવા અને વેચવા દેશનો પ્રવાસ શરૂ કર્યો.

પ્રવાસમાં, ટ્રેનમાં, સ્ટેશને જ્યાં જ્યાં મોકો મળે ત્યાં. ગાંસડો ખાલી ખાદી વેચવા લાગ્યા. શહેરમાં ખાદીબંડારો ખોલ્યા.

પણ ખાદીબંડારો કેમ ખોલ્યા તથા સ્ટેશને ખાદી કેવી રીતે વેચતા તે તો જુઓ.

મધ્યપ્રાંતમાં એક શહેરમાં ખાદી-બંડાર ખુલ્લો મૂકવાનો હતો. ખાદી-બંડારની આજુબાજુ હજારોની મેદની જમા થઈ હતી.

ગાંધીજી આવ્યા. બાપણ કરવા ન ઊભા રહ્યા પણ સીધા દુકાને ચઢ્યા અને જેમ કોઈ વેપારી સવારમાં દુકાનને ખોલે લાગી થડા પર એસે તેમ ગાંધીજી પણ બેસી ગયા અને ખાદીનો તાકો હાથમાં લઈને ખાદી વેચવા લાગ્યા. લોકો પર આની ભાવણ કરતાં પણ વધુ અસર થઈ ને દુકાન પર દરેકો પડ્યો.

ચપોચપ ખાદી ઉપડવા લાગી. ગાંધીજી ખીલ બનાવતા જાય, નીચે સહી : મો. ક. ગાંધી કરતા જાય. લોકો

તો ગાંડા બનીને ખાદી અને ગાંધીજીના
હસ્તાક્ષર લેતા નય. આમ કલાકેક
વેપાર કરીને ખાદીબંડાર ખુલ્લો મૂક્યો.

* * *

હવે બુઝો બીજે પ્રમંગ.

ગાંધીજી અને તેમના સાથીઓ
ખાદીના ગાંસડા લઈને ટ્રેનમાં એક
ગામથી બીજે ગામ બિહારમાં ફરી રહ્યા
હતા. રસ્તામાં છપરા જંકશન આવ્યું.
ગાડી ઠીક ઠીક સમય રોકાવાની હતી.
લોકો ગાંધીજીના દર્શન ઉમટી હતી.
ગાંધીજીની વાણી સાંભળવા તલસી રહી
હતી. ગાંધીજી નીચે ઊતર્યા. લોકોને થયું
હમણાં ગાંધીજી બાહરે. પણ ગાંધીજીએ
એક શબ્દ પણ ન ઉચાર્યો. ગાડીમાંથી
ખાદીના ગાંસડો પ્લેટફોર્મ પર ઊતાર્યો
અને છાંયો. અને વેપાર શરૂ કરવા
માંડ્યો.

ખાદીના તાકો વેચતા નય અને
બિલતા નય : “હું વાણિયો છું એટલે
વેપારી રહ્યો. હું અહીં બાપણ કરવા નથી
આવ્યો પણ વેપાર કરવા આવ્યો છું.
ગરીબોને રોકલો પહોંચાડવા આવ્યો છું.
ગરીબોને બિશા આપીને, સદાવ્રત
ખાદીને બેઠે બેઠે ખવડાવવું નથી પણ
તેમને ધંધે વળગાડીને કમાતા કરવા છે.
માટે ખાદી જ ખરીદો, પહેરો. આ ત્રણ
રૂપિયે ચાદર, આ પાંચ રૂપિયે ધોતિયું.
આ છ રૂપિયે સાડી, બાલો કેણુ લે છે?”

અને મેદનીમાંથી અવાજ આવ્યો.
“લાઈએ ગાંધીજી, લાઈએ મહાત્માજી.”

અને આમ બધી ખાદી વેચાઈ ગઈ.
ગાંધીજી ગજ અને કાતર લઈ
ગાડીમાં ચઢ્યા. ગાડી ઉપડી. મેદનીએ
“ગાંધીજીકી જય”ના ગગનભેદી
અવાજથી રેશન ભરી મૂક્યું.

લંકાના હુદ્દમાં હનુમાનની સેનાના વાનરો અને રીંછો દમ મરતી વાળા રાવણની સામે રામચંદ્ર
અને લક્ષ્મણના પક્ષમાં રહીને યુદ્ધ કરવા હતા. રાવણના ઉપર ચાલે ગિરનાથી આ ચોદાઓએ પ્રખર મારો
ચલાવ્યો અને રાવણ હારવા લાગ્યો. એટલે જ્યાં તેણે પોતાની મંત્ર નિવળને ઉપયોગ કર્યો.

એ મંત્રના બળે એકદમ, બધા રાક્ષસોની વચ્ચે રાવણની આભાસ અનેક અનેક રામ અને
લક્ષ્મણ દેખાવા લાગ્યો. એ કંઈ સાચા રામ લક્ષ્મણ નહતા. એ તો તેમના ખેડા પ્રાતિજ્ઞાઓના હતા.
પણ વાનરો અને રીંછોએ તો તેમને સાચા રામ લક્ષ્મણ માની લીધા અને એકદમ મહારાજ બનને
હડતા અડધી પડ્યા પોતાના આ પૂર્વ પુરુષોની સામે, રામચંદ્ર અને લક્ષ્મણ ઉપર પોતાથી કેરી રીતે
હમિયાર ચલાવી શકાય. કેરી રીતે પથ્થરોના મારો કરી શકાય?

એ બધાને આમ મહારાજ ગમેવા ભેળને રાવણના મો ઉપર એકે કુર આનંદનું દાસ્ય છવાઈ
‘મયુ’. પણ તે ભેળને રામ પણ હરવા. એમને પણ આ મિથ્યા આશ્વાસનો નાશ કરવામાં, આ પ્રયત્ને
પુરોષ શાસકમાં, અને સત્યને વિજય અપાવવામાં કેટલો પક્ષો આનંદ આવતો હતા? પછી રામે પોતાના
પ્રચંડ ધનુષ્ય ઉપર એક બાણ ચડાવ્યું અને છેડયું. અને એ બાણ મમસમાટ કેટલું પેની બધો માવારી
અ કૃતિએને લીધું ગયે કરી વાયું અને એ બધું એકદમ અનોખ મર્ધ મયુ. પછી હનુમાનની નેતાને આ
બધી માવારી ખજાર પડી ગઈ અને બધામાં પાંડી દિવેન આવી ગઈ.

એ રાક્ષ માણસ સત્યનિષ્ઠ હોય છે તેના તરુથી આવડી વળી આ રીતે બાણની માફક કામ
કરતી હોય છે. તે મર્ધ અમુક વેળે અને દબોનો નાશ કરી દે છે.
‘માનદિશ્નુ’—આત્મજી

આ પ્રસંગે મારા એક ફોટોએ કહેલો છે એ ફોટોનું નામ કરમારકર. એમની ઝાળખાણ ખરેખર તો આપવાની ન હોય નથી. તો પણ આપું.

તે આપણા દેશના એક પ્રચાતનામ સિદ્ધી છે. પૂનાનું છત્રપતિ શિવાજી મહારાજનું એક જ ઢાળામા આવડું મોટું પૂતળું અને તે પણ નાની ઉંમરે એમણે બનાવેલું. સ્વભાવે આજે પણ જમ્યાં નોટલા નિહોળ.

તેઓ એકવાર હલકતામાં હતા, જરાખર ત્યારે ગાંધીજી પણ ત્યાં થોડા દિવસ માટે ગયેલા. કરમારકરને સૂઝતું કે ગાંધીજીનું પૂતળું સામેજ બિમીને કેમ ન બનાવવું ! એટલે ઉપરના મીઠા ગાંધીજી પામે અને પોતાની ઇચ્છા કરી.

ગાંધીજી કહે : 'જુગીચી કાલે આવશે. પણ મહત્ત નહિ થાય. હરિજનની યેલીમા તમારે ઠંઠક આપવું પડશે.'

કરમારકર જરા વિચોરમા તો પડ્યા. પછી જોવા : 'સહે બાપુજી, મારાથી આવી શકાયો એટલી રકમ જરૂર આપીશ.'

ગાંધીજી કહે : 'કેટલા આપીશકરો !'

કરમારકરે તો કહી નાખ્યું : 'એકસો રૂપિયા.' અને ગાંધીજીએ વળેને દિવસ આવી જવા કહ્યું.

જરાખર નાઝી કરેલા સમયે કરમારકર તો સાધન સામગ્રી લઈ પહોંચી ગયા. ગાંધીજી પોતાના સાથેનાં ઢાળીયાં ઉપર લખી રહ્યા હતા. પાસે જઈ

કરમારકરે એકસો રૂપિયા આપ્યા. ગાંધીજીએ એ લઈ લીધા અને કામ શરૂ કરવા કહ્યું.

કરમારકરે તો સામેજમા બ્યુ અને માટી વગેરે પસાળી શરૂ કરવા તૈયાર થઈ ગયા. બિચું જુએ છે તો ગાંધીજી લખી રહ્યા છે. એમના સ્વભાવે બેર કહ્યું.

'બાપુજી બાપુજી, જરાક આ બાણુ બિચું જુઓ તો !' એમણે કહ્યું.

ગાંધીજી ધડીક તો નોંધ નહા. બાણુ સમજતું ન હોય એમ પછી કહે : 'કેમ ! તમારે કંઈ હોય તો કરો. હું તો લખું છું એ લખ્યા કરીશ.'

કરમારકરે પણ એટલી જ નિખાલસતાથી કહ્યું : 'એ ન આવે આપે મારું કાળું કરવું નોંધશે. આપ મારું લોટે લીધેલ મોડલ છો.'

ગાંધીજી હવે મમત્યા અને પૂજા હમી પડ્યા. એમણે કરમારકરને એમના મો રૂપિયા પાછા આપ્યા અને કહ્યું કે આમને આમ કરવું હોય તો કરો. અને એ પણ મહત્ત કરે.



શમતીર્થની રત્નમાલા

૭

આશ્ચર્ય તો એ જ ॥ કે સૌ કોઈ કૃપા ખાવા ઈચ્છે છે, પરંતુ બીજા શેષવાને અથવા તેને પાણી પાઈ પોષવાને—ધર્મ બળવવાને—કોઈ તૈયાર હોતું નથી...આપણે એ આપણા કર્તવ્યને વળગી રહીશું તો આપણા હક્ક અને અધિકાર એની મેળે જ આપણી પાસે આવશે.

* * *

કૃપા ત્રણ પ્રકારની છે. (૧) ઈશ્વર કૃપા (૨) શુરુકૃપા અને (૩) આત્મકૃપા. જેના ઉપર શુરુ-કૃપા થાય છે તેનાજ ઉપર ઈશ્વરકૃપા થાય છે, અને જેના ઉપર આત્મકૃપા થાય છે તેને જ શુરુ-કૃપાનો લાભ મળી શકે છે...એણે આત્મસેવા કરી નથી તેનાથી દેશ સેવા થઈ શકતી નથી.

* * *

આખા જગતને અગ્નિ કર્શી નાખી તેને દોરવ-વાની એ તમારી ઈચ્છા હોય તો જગતના સૌથી મોટા અને પાસેના ભાગ રૂપ તમારા આત્માને પ્રથમ ઢંઢોળી બચત કરા...એટલે અમે આપણે આપણી ભત્તને હવાળીએ એટલે અમે જ આપણે જગતને ખજાનખાણી શકીએ

* * *

જ્યારે કોઈ જગ્યાની હવા સૂર્યના તાપથી પાતળી થઈને ઊંચે ॥ ત્યારે તે ખાલી જગ્યા ભરી દેવાને માટે ચારે બાજુની હવા એની મેળે જ ફેલી આવે છે એને એથી કોઈ કોઈ વાર તો વાવા-ઝોડું પણ થાય છે. એવી જ રીતે જ્યારે એક મનુષ્ય ઈશ્વરી પ્રકાશરૂપ ઊણ્ણતાથી તપ્ત થઈને ઉત્ત થાય છે ત્યારે તેની ઈચ્છા હોય કે ન હોય તો પણ તે જગતના હોકાની ઉત્પતિનું નિમિત્ત થઈ પડે છે.

* * *

હે મનુષ્ય! તારામાં એવું તો અપાર કૌશલ્ય અને સામર્થ્ય છુપાયેલું છે કે તેને યોગ્ય રીતે પ્રકટ કરવાથી દેશ, વિશ્વ અને વિશ્વનાયને પણ

પ્રસન્ન કરી શકાય છે. હે શરૂ થતી વસંતના રમ-ણીય પુષ્પ! તું પ્રથમ વિકાસને તો પામ! તારી ભાત પ્રત્યેની આ ફરજ અદા કરવાથી બીજા સર્વ ફરજ એની મેળે જ અદા થઈ જશે અને શુદ્ધ જંતુથી લઈને આકાશમાં ઊડતા પક્ષીઓ સુધી સર્વ ખુશી થઈ જશે.

* * *

જે દોષ આપણે બીજાનામાં શોધીએ છીએ તે આપણા પોતાનામાં લાવીએ છીએ. 'શમ' કહે ॥ કે એ તમારે તમારુ હિત સાધવું હોય તો બીજાના દોષ શોધવા છોડી દઈને પોતાની મનો-ભૂમિકામાં પ્રામાણિકપણું અને સહૃદય સિવાય બીજા કોઈ જ વિચાર પેસવા દેવા નહિ.

* * *

કોઈ દેવળના ધુમટમા જેમ આપણો જ અવાજ ધૂરીને પાછો આવે ॥ તેવી રીતે આ આકાશરૂપી ધુમટ નીચે આપણા જ વિચારો પાછા આવીને આપણા ઉપર અસર કરે છે અને તેને જ આપણે પ્રારબ્ધ કહીએ છીએ. તમારા વિચારો! શુદ્ધ રાખો. જગતને ખરાબ દુષ્ટ વગેરે કહેવું એ નાના બાળકની પેઠે ધુમટને દોષ દેવા જેવું છે

* * *

જે પોતાને મદદ કરવાને તૈયાર છે તેને મદદ કરવાને ઈશ્વર પણ તૈયાર જ છે, એ એક ઈશ્વરી નિયમ છે. જ્યારે મનુષ્ય પૂર્ણ અધિકારી બને છે ત્યારે તેના હક પોતાની મેળે જ તેને શોધતા આવે છે, એ એક અદ્ભુત ઈશ્વરી નિયમ છે. જો અહીંયાં અગ્નિ સળગતો હોય તો પ્રાણુવાયુ ત્યાં એવાઈ આવેલો જ ભેઈએ. અગ્નિજ્વળમાં એક દહેવત છે કે 'પ્રથમ લાપક યાઓ અને પછી ઈચ્છા કરો.' પરંતુ 'રામ' કહે છે કે: 'તમે ક્રાંત લાપક જ બનો એટલે ઈચ્છા નહિ કરો તો પણ તમારી યોગ્યતા પ્રમાણે અધુ' જ તમને પ્રાપ્ત

ધયે.'...લીંતમાં ચણવા જેવો પથ્થર રસ્તામાં કાંઈ પડ્યો રહે કે? જો તમે અધિકારી થાઓ તો તમારી કદર બરેર જ થાય. અધિકાર શોધવામાં ફાકડ વખત ન સમાવતાં અધિકારને લાયક થવાની જ ચિંતા રાખો...જિજ્ઞાસીને સૌ કોઈ દર કાઢી કાઢે છે પણ મોટા માણસ તરફ સર્વ વસ્તુઓ જાતે જ નમતી આવે છે.

‘રામ’ જેને ‘આત્મકૃપા’ કહે છે તેનો અર્થ કોઈ પણ જાતનો અર્હકાર, આત્માસ્વાદ્યા અથવા સ્વાર્થ નહિ પણ આધ્યાત્મિક જ્ઞાન અને અંતઃકરણની ઉદારતા છે. તે ઉદારતા એટલી બધી આવવી જોઈએ કે પોતાનો આત્મા સર્વનો આત્મા જ બની જવો જોઈએ. આત્મ જગત પોતામાં પ્રતિબિંબિત થવું જોઈએ, અને જ્યારે કોઈકની દૃષ્ટિએ આપણે આખા હિંદુસ્તાનનું અથવા મુકળ વિશ્વનું કામ કરતા હોઈએ ત્યારે પણ આપણી પોતાની દૃષ્ટિએ આપણે કુલ આપણું પોતાનું જ કામ કરીએ છીએ, એમ લાગવું જોઈએ.

‘રામ’ જેને ‘આત્મબળ’ કહે છે તે બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો ‘ઈશ્વરી બળ’ જ છે. આપણું જે ખરૂં સ્વરૂપ છે તે જ સૌનું ખરૂં સ્વરૂપ છે અને વસ્તુતાં ઈશ્વરનું સ્વરૂપ બધું તે જ છે. આપણે જ આ સંસારમાં પડેલું ઈશ્વરી તેજ છીએ અથવા આ સંસારરૂપી અરામ વહેતું અમૃત છીએ.

નામરૂપ ખરૂં જોતાં કૌણિક છાયા જેવાં છે. આપણે નામરૂપ છીએ એમ મનન કરવામાં આવતું કારણ અર્હકાર અને સ્વાર્થથી પ્રેરિત હોય છે અને તેના અંત કુંઝ અને નિરાશાગ્રાહ જ આવે છે; પરંતુ જે કામ ખરા આત્મજ્ઞાનથી અથવા વિશ્વાસથી કરવામાં આવે છે તે અર્હકારપ્રેરિત નાહ પણ ઈશ્વરપ્રેરિત હોવાથી તેનો અંત ચિરકાલ આનંદ અને વિજયમાં આવે છે. સર્વ વ્યાખ્યાનનો

માર જો છે કે અર્હકારને બદલે ઈશ્વરી દૃષ્ટિથી સમજા સંબંધ તમે જુઓ અને નામરૂપને વળગી રહેવા કરતાં ઈશ્વરી સ્વરૂપમાં લીન થાઓ...છાયા સહેને મોટા પર્વતની હોય તો પણ તે તુલ્ય દેખાવ માત્ર જ છે.

તત્ત્વદર્શી મનુષ્ય જો જ છે કે જેની દૃષ્ટિ દૈવ્ય જગતને લેદીને, નિત્ય અને અનિત્ય વસ્તુઓનો વિવેક સમજીને, કોઈકની નિંદા કે ક્ષુત્તિની દરકાર ન કરતા કુલ તત્ત્વને જ વળગી રહે છે; કેમકે ઈશ્વર સિવાય કંઈ જ નથી. પ્રભુ જ સત્ય છે અને જગત મિથ્યા છે.

સ્વખર્ચ ખાતનો મળવાથી ભથતમાં જે ગમીરી દાખવવા બધ તે જેમ મૂર્ખ છે તેમ આ માયિક વસ્તુઓને બાંહેડે જે છવે છે તેને પણ છવતો છતા જ મૂંઝેલો સમજવો.

કેટલીકવાર માણસને દોરડી બેવાથી સાપનો ગાસ થાય છે, પરંતુ માણસના મનમાં સાપ હોય છે તો દોરડી નથી હોતી અને દોરડી હોય છે તો સાપ નથી હોતો. તેમ માણસના મનમાં અર્હકાર હોય તો ઈશ્વર નહિ અને ઈશ્વર હોય તો અર્હકાર નહિ. મહાત્માઓ આસક્તિ અને અર્હકાર ત્યજીને જ અમરત્વ મેળવે છે.

સૂર્યનો ઉદય થયો એટલે કોઈ પથારીમાં સૂઈ રહેતું નથી; પશુઓની આંખો પણ ઊઘડી બધ છે, દરિયામાં પથરાયેલી બરફની આદેશ પણ સૂર્યનો ઉદય થતાં બળી બધ છે અને પૂ થી કરતો દરિયા પોતાની લહેરો ઉછાળવા માંડે છે. તો સૂર્યનો પણ સૂર્ય જે આત્મદેવ તે જ્યારે આવજા ઉદયમાં વિજયી રહે ત્યારે પછી ત્યાં શોક મોહ અને કુંઝ કેવી રીતે ચોળી શકે? કદી નહિ, કદી નહિ.

થોડાક દિવસો થયા હશે.

સાંજના ■ વાગ્યાની તૈયારી હતી. કામ આરોપીને જીડવાની તૈયારી જ્યાં કરતી હતી ત્યાં એક દુબળી પાતળી બહેનને પથથિયાં ગળી ગળીને નીચે ઉતરતાં જોઈ. ચહેરો એનો ખૂબ સૌમ્ય જણાતો હતો. પાતળું અણિયાળું એનું નાક એનામાં પહેલું સ્વમાન દેખાડતું હતું બબ્બે એનું લઘાટ અને એના પરની આડી રેખાઓ જોઈને મને લાગ્યું કે આ બહેન છે તો કોઈ ક્ષિયા ગૃહસ્થની બજારમાન સ્ત્રી. હાથે સોનાની એક એક બંગડી વિધવાપણું સૂચવતી હતી તેથી તો કહેવાની મૂર્તિસમી એ દીસતી હતી. નમ્રતાપૂર્વક મેં એને નમસ્કાર કર્યો એણે તે જ બાવે નમસ્કાર ઝીંટયાને સામે જોઈને તે હતી. પાસે આવીને બેઠી. મારા હાથમાંનું લેખનકામ જોઈને એણે પ્રશ્ન 'તમે આડી રહેા છો?'

'ના. રહું છું તો ખીજે. કામ કરું છું આડી.'

માથેની બાપુજીની ચિત્રાવળીમા તે કંઈક જોઈ રહી હતી. મેં ઉપર એના અવનવા ભાવો એક પછી આવતા જતા હતા. 'પેલી છબિ કેવી સરસ છે! બાપુ મારે વાંલીડો, કેવા હતી રહ્યા છે. જાણે આ મઢી જ બેલી બેઠે. આકાહા! શું એનું ચેતન! એના એક આટલા ચેતને આખા જગતને ડોહાવી મૂક્યું! વાહ મારા વાંલીડા, વાહ! (એક જગદ બા પોતાના પુત્રને લકાવતી હોય એવા સુગંધભાવો એના મોં પર દેખાતા હતા. એ જોઈ હું મનમાં ખૂબ જ ગણ થતી હતી.)

'પહેલવહેલા મેં આ જગાએ પદ મૂક્યો. હું એકલી હતી. શાન્તિમાં અશાન્તિ લાગતી હતી તેવી મારી મનોદશાની પથોને એ જ છબિએ સાચવી લીધી હતી "આવ, આવ તારું સ્થાન આ છે, તને જરૂર મળી જશે." (છબિમાંથી) બાપુએ મને પોતાની પાસે બોલાવી મારા અણખમો દૂર કર્યો.' મેં મારા પ્રથમ અનુભવ કહી સંભળાવ્યો.

'ચેતનવાન પુરુષોની ચેતનરજ તો દિવાલો સાંસરી પથરાયેલી પડી હોય છે. આપણે જો એટલી દૃષ્ટિ સૂક્ષ્મ કેળવી હોય તો તેની અનુભૂતિ થયા વિના રહે જ નહિ ને....' બહેનની વાતો જ્ઞાનયુક્ત જણાઈ

આ પડી અમારે આડીતેરી ઘણીય વાતો થઈ. એમાં એક વસ્તુની પરખ એ થઈ કે ઇશ્વર માટેની શ્રદ્ધા એની ગજબ હતી અને એ શ્રદ્ધાનાં બીજા-રેપણ કેમ થયાં એનો ઉત્તરજવાબ દાખલો આપનાં એણે કહ્યું કે.

'હું રાજ ગીતા વાચન કરું છું. એમાં મને ખૂબ જ વિશ્વાસ છે, ભક્તિ છે. અને તેમ કરાવનાર મારા જીવનસંભોગ છે. ચાલીસ વાલીસ જેટલા તો મોરડા જેને સાંકડા પડતા હતા એની ધણિયાણી હું હતી. રેવાજી (નર્મદા) કઠિ આપેલા મોટા શહેરમાં અમારે વસવાટ હતો. થેર નોકરચાકર હતા. વાડી હતી. મોટર હતી. પણ ઇશ્વરની કમોટીએ ચડવા વારે આવ્યો! આ મિત્રકતનો ધળી અધ્યાત્મક ચાલ્યો ગયો. એને પગલે પરની લક્ષ્મીએ પણ ચાલની પકડી. નાનાં ચાર છોકરાં. એમને પાલવવાં. મોટાં કરીને અભ્યાસ કરાવવો, ટેકાણે પાઠવાં વગેરે સાંસારિક કુરજ મારે માથે આવી બેઠી. મારી ઉંમર હતી તો નાની. આજના જેવી બુદ્ધિ અને મમજ પણ ત્યારે પાકાં નહિ. હું મુઝાઈ મર્ઝાઈ. છેવટે ઇલાજ સુઝ્યો. વધારાની મિત્રકત વેચી દીધી. એમાંથી બે દીકરીઓ પરણાવી, એક મોટો દીકરો ભણીને મારી નોકરીએ ચડ્યો. નાનો છોકરો જે સાથે સમાં છેડા વર્ષમાં હતો તેને પરણાવ્યેદ આમ માહું કંઈક ચીંચે પડતું જણાયું, તે બન્ને ઇશ્વરના દર-મારમા મંબૂર નહિ હોય એમ બળુતા દીકરાને જોશિંતી મગજની બિમારી લાગુ થઈ ગઈ. છોકરો એક ચૂનમૂન થઈ ગયો. નવરાવવો, પોવરાવવો, પીવગવવો વગેરે બધું જ મારે કરવું પડતું.

વહુ તો પિયર જતી રહી. એને શોકાયે ય કેવી રીતે? દીકરો મારો. હું એની મા. મારે તો પાલવવો રહ્યો. વહુ પાલકા ઘરની. એ છોકરીને જતી રહે. એને એ શોભે. શાત્રિવસ મને અજાણ્યા લાગ્યા કરે. ક્યાં ય મેન ના પડે. શત વ્યવ તો દિવસ ન બચ. દિવસ બચ તો શત ના બચ. મારી એવી દયા પાછી શરૂ થઈ. મારું મોઢાસપણું મને સાલવા લાગ્યું. માંડ કળ વળી હતી, ત્યાં દીકરાએ પાડું માસું! શૂનશૂન બનીને બેસી રહેતા દીકરાને બેઠું મારું શેર શેર લોહી શોકાર્થ જતું. પરબોલો દીકરો. એને મારે આમ પાલવવો પડે એજ વિચાર મારા મગજમાં સતત ધ્રુમરડી લીધાં કરે. સાવસનુ ઉડતું એનું વધું હતું. પાસ થઈને આમળ બચ એવો ધુલિવાળો, હોંશિયાર હતો પણ વિધાતાએ શું ધાધું કર્યો. કાઠ્યો હતો ત્યારે વહુ રાગી હતી. આજે એ ય જતી રહી! પાગલ તો પાગલ. મારો દીકરો. કોલેજ જતો ત્યારે કેટલી બેભનરાણીઓ ભભરાની જેમ એની પાછળ ભમતી. આજે કોઈ સામે ય એનું નથી! કુદરતી હાજતે એ મારા ચતુર દીકરો ખરડાઈ બેસતો. હું એને ધોઈ. ના ધોઈ તો એમ જ પડી રહે...આ ઓશિયાળી એની સ્થિતિની કહેણતાને વિચાર આવે ને હું રડી પડું.

‘એકવાર થયું એમ કે, એનાં ભગડેલાં કપડાં ધોઈને એનું ટેબલ હું દીક કરતી’તી ત્યાં અચાનક એક કાગળની કાપડી ઉપર મારી નજર પડી. “ઈશ્વર હંમેશાં સાથે છે. એનું આશ્વાસન લો.

‘હવે હાથ એની જ ધારણ કરો...ગમે એવી કપરી સ્થિતિમાં ય તેને નજર સામે રાખો. તે કટ્યાણુ કરશે. કેમકે, છેવટે એ જ કતોહતો છે...” મારા અતરમદેસમાં આ શબ્દોએ રાસ-બાણની ગરજ સારી. નવીન કોઈ પ્રકાશ જણાયો. “ઈશ્વર સાથે છે એને! આધાર લો.” મારી નજર ખૂલી ગઈ. “કતોહતો એ છે.” એના પર પાકો વિશ્વાસ બેસી ગયો. કોઈ અજબ અલૌકિક શક્તિએ મારા મોઢામાં સંભાર કયો. નવીન જ્યોતિએ અંધકારમાં પ્રકાશ આપ્યો. મારામાં હાથ આવી. દીકરાની સારવારમાં ફરક લાગવા માંડ્યો. એનામાં ય અજબ ફેરફાર થવા લાગ્યો. થોડા વખતમાં તો દીકરો હતો એવો થઈ ગયો. મારી કસોટીવેળાનાં વાદળો આછા થવાં લાગ્યાં. સ્થિતિજમાં પ્રકાશ જણાયો. મારાં વાનાં થવાં લાગ્યાં વહુનાં કંઠેણ આવવાં લાગ્યાં. હું શા માટે ના પાડું? વહુ આવી.

‘પણ મને તો સખત યોધપાઠ મળ્યો કે કતોહતો તે ઈશ્વર છે. આપણે નિમિત્ત માત્ર છોએ. તો પછી ફાગટ ચિંતા રીતી? સંસારનાં કામ કરવાં ખરાં પણ અંદર લપેટાઈ ન રહેયું. કામ કરવાની ખાતર જરૂર કરવાં; પણ તેમાં ગરકાવ થવું નહિ...’

અંધારું થતું હતું.

અમે એક-બીબને ફરી મળવાની આશા આપતાં છતાં પડ્યાં.

■

જ બનાવડી ધીરા અજાણી કરેલા લાગ્યો: ‘અરે, જરા જુઓ તો ખરા! હું કેવો મોટો છું!’ એ સાક્ષીને ખરીદનાર બોલ્યો: ‘એટલે જ મને યંકા પડે છે કે તું સાચો ધીરા નથી!’ — શુકુદેવ

* રસો: સમ્ર કરનારા એક હરિજનને સંબોધીને એક દિવસે કહ્યું: ‘મને ઘણી ખૂબ દવા આવે છે! તારું કામ સોથી ગઢ અને સોથી જાદુ છે.’

હર્ષિને કહ્યું: ‘ધનવાદ, પરંતુ આપ કહ્યું કામ કરો છો, એ જાણીશો!’

દિવસકે બોલ્યો: ‘હું મધુસૂદન મન, તેનાં કાર્યો અને તેની વાતનાં એનાં બળવાસ કરું છું.’

હર્ષિને રસો સાફ કરવા માંડ્યો અને હસતાં હસતાં કહ્યું: ‘મને નારી દવા આવે છે!’

—મહિવ નિબાન

૧૦ અસ્પૃશ્યતા નિવારણ

આ વ્રત પણ અસ્વાદનતી જેમ નવું છે અને કઈક વિચિત્ર પણ લાગે છે તેનું વિચિત્ર છે તેના કરતા વધારે આસ્પૃશ્યક ■ અસ્પૃશ્યતા એટલે આમડાંછેટ, અને આખાનગરે રીક ગાયુ છે કે, “આભડાછેટ અત્કેરુ અમ” એ ત્યા ત્યા ધર્મમાં ધર્મને નામે કે બદાને વિના નાખ્યા જ કરે છે અને ધર્મને કનવિત કરે છે એ આત્મા એક જ છે, ધર્મ એક જ છે તો અસ્પૃશ્ય કોઈ નથી જે રીતે દેડબગીને અસ્પૃશ્ય ગણવામાં આવે છે પણ અસ્પૃશ્ય નથી તે રીતે ચૂલ દેડ પણ અસ્પૃશ્ય નથી એ માન ને ઠરણાને પાત્ર છે ચૂલ દેડને સ્પર્શ કરી કે તેન મોગી બધવા દબમત કરી કરાવી નાહીએ છીએ તો તે કેવળ બ્યારેબની દષ્ટિએ જન દેહનો સ્પર્શ કરી કે તેવ મોગી મોળાવીને ન નહાય તે અને ગદા કહેવાય તે પાતકી નથી પાપી નથી એમ તો અને માતા બચ્ચાલુ મેતુ ઉપાસા પછી સ્નાન ન કરે અથવા હાથ પગ ન ધુમે ત્યા લગી અસ્પૃશ્ય હોય પણ નચ્ચુ ગેલ કરતુ તેને અડશે તો તે નથી અમડ વાતુ કે નર્થ તેનો આત્મા મસિન થવાનો પણ જે તિરકારપે બગી, દેક અમાર હત્યાદિ નામે બોળાયા છે એ તો જન્મે અસ્પૃશ્ય ગણાય છે અને સેકોડ સાચુથી વર્ષો લગી શરીર મોળુ હોય અને તે વખતુવનો પોશાક પહેરે, માળા કહી રાખે અને તે ઝીતાપાદ રાજ કરે ને ધર્મ સેખકનો કરે તો યે અસ્પૃશ્ય છે આમ જે ધર્મ મનાય કે આચારાય તે ધર્મ નથી, અધર્મ ■ ને નાશને ચોખ છે આપણે અસ્પૃશ્યતા નિવારણને નતનુ સ્થાન આપીને એમ માનીએ છીએ કે અસ્પૃશ્યતા હિંદુ ધર્મનું અમ નથી એટલુ જ નહી પણ એ હિંદુધર્મમાં પેસી ગયેનો સડો છે વદેમ છે, પાપ છે, ને તેનું નિવારણ કરવુ પ્રત્યેક હિંદુના ધર્મ છે તેનું પરમ કર્તવ્ય છે તેથી જે તેને પાપ માને છે તે તેનું પ્રાથક્ષિક કરે, અને કઈ નહી તો પ્રાથક્ષિકપે પણ ધર્મ સમજને સમજદાર હિંદુ પ્રત્યેક અસ્પૃશ્ય ગણના ભાઈબહેને અપનાવે તેનો હેતુ સેવાભાવે સ્પર્શ કરે, સ્પર્શ કરી પોતાને પાવન થયેન માને ‘અસ્પૃશ્ય’ના દુ બોા દુ કં વર્ષો થયા તેમને

કચડી નાખવામાં આવેલ છે તેથી તેમનામાં જે અજ્ઞાનાદિ દોષો પેસી ગયા છે તે ધીરજ પૂર્વક દૂર કરવામાં તેમને મદદ કરે અને આ બીજા હિંદુને કરના મનાવે, ધેરે, આ દષ્ટિએ અસ્પૃશ્યતાને નિહાળતા તેને દૂર કરવામાં જે ઐહિક કે રાજનૈતિક પરિણામો રહ્યા છે તેમને વત ધારી તુલ્ય ગણે તે કે તેનું પરિણામ આવે અથવા ન આવે છતાં અસ્પૃશ્યતાનિવારણને વતરે આવર નાર ધર્મ સમજ અસ્પૃશ્ય મહાત્માને અપનાવશે સત્યાદિ આચરતા આપણે ઐહિક પરિણામો વિચાર ન કરીએ સત્યાચરણુ તે વ્રતધારીને સારુ એક યુક્તિ નથી એ તો તેના દેહની સાથે જડાયેલી વસ્તુ છે, તેના સ્વભાવ છે, તમ અસ્પૃશ્યનિવારણુ તે વ્રતધારીને છે આ અસ્પૃશ્ય તાનુ મહત્તર સમજવા પછી આપણને માલુમ પડશે કે એ સડો કેવળ દેડબગી ગણતા વિષ જ દાખન થઈ ગયા છે એમ નથી સડાને સ્વભાવ છે કે પ્રથમ રાઈના દાણા જેટલો લાગે છે પછી પહાડનુ સ્વરૂપ પડે છે, ને છેવટે ભ્રમા પ્રવેશ કરે છે તેના નાશ કરતો રહે છે, તેમ અસ્પૃશ્યતાનું છે આ આભડાછેટ વિધર્મી પ્રત્યે આવી છે, અન્ય સ પ્રદાપો પ્રત્યે આવી છે, એક જ સ પ્રદાપની વચ્ચે પણ પેસી અઈ છે તે એટલે સુધી કે કેમલાક તો અસ્પૃશ્યતાને પાળના પાળતા પૂરવી ઉપર ભારરૂપ થઈ પડ્યા છે. પોતાનુ જ સ જાળતા, પોતાને ષ પાળના નહતપાષતા ખાતાપાતા નવરા જ થતા નથી, ઈશ્વરને નામે, ઈશ્વરને જીવી પોતાને પૂજતા થઈ ગયા છે એટલે અસ્પૃશ્યતાનિવારણુ કરનાર દેડબગીને અપનાવીને સ તોય નહી માને તે જીવમાત્રને પોતામાં નહી જુએ ને પોતાને જીવમાત્રમાં નહી હોમી દે ત્યા લગી શાન થશે જ નહી અસ્પૃશ્યતા નિવારવી એટલે જીવમાત્રની સાથે મેચી રાખવી તેના જેવક થવુ આમ જ્નેતા અસ્પૃશ્યતાનિવારણુ અહિંસાની જોડી બની ગય છે ને વસ્તુત છ જ અહિંસા એટલે જીવમાત્ર પ્રત્યે પૂર્ણ પ્રેમ અસ્પૃશ્યતાનિવારણુનો પણ એ જ અર્થ છે, જીવ માત્રની સાથેનો ભેદ મગડવો તે અસ્પૃશ્યતાનિવારણુ આમ અસ્પૃશ્યતાને જ્નેતા તે દોષ મોડેપરે અરો જગત મા વાપક છે ખરી અહી આપણે તેને હિંદુધર્મના

સમગ્રે વિચારો છે, મોઠે ભેજે વિદ્યુર્ધર્મમાં ધર્મનું સ્થાન ઝડપું છે, ને ધર્મને બદલે લાખો કે કરોડોની સ્થિતિ મુદ્દામ ભેગી કરી મૂકી છે.

૧૧. સર્વધર્મોસમભાવ

આપણાં વ્રતોમાં જે વ્રતને સહિષ્ણુતાને નામે ઓળખીએ છીએ તેને આ નંદુ' નામ આપ્યું છે. સહિષ્ણુતા અરેજી શબ્દ 'દાવરેશન'નો અનુવાદ છે, એ મને ગમ્યે ન હતો, પણ બીજું નામ સંગઠું ન હતું. કાકા-સાહેબને પણ એ નવોનું મધુ' નેમણે સર્વધર્મઆદર શબ્દ સૂચવ્યો. મને એ પણ ન ગમ્યો. ખીજા ધર્મેને સહન કરવામા તેની બેધુષ માની હેરામાં આવે છે. આદરમાં મહેરબાનીનો ભાવ આવે છે, અહિંસા આપણને ખીજા ધર્મો પ્રત્યે સમભાવ શીખવે છે. આદર અને સહિષ્ણુતા અહિંસાદૃષ્ટિએ પૂરતાં નથી. ખીજા ધર્મો પ્રત્યે સમભાવ રાખવાના મૂળમા પોતાના ધર્મની અપૂર્ણતાને સ્વીકાર આવી જ નમ્ય છે, અને સત્યની આરાધના, અહિંસાની કસોટી એ જ શીખવે. સંપૂર્ણ સત્ય ભે આપણે ભેડું હોત તો પછી સત્યનો આગ્રહ રોડાં તો તો આપણે પરમેશ્વર થયા. મોઠે સત્ય એ જ પરમેશ્વર છે એવી આપણી ભાવના છે, આપણે પૂર્ણ સત્યને ઓળખવાના નથી તેથી તેનો આગ્રહ રાખીએ છીએ, તેથી જ પુરુષાર્થને અવકાશ છે. આમા આપણી અપૂર્ણતાને સ્વીકાર આવ્યો. ભે આપણે અપૂર્ણ તો આપણો કાપેલો ધર્મ પણ અપૂર્ણ. સ્વર્ત્ર ધર્મ સંપૂર્ણ છે. તે આપણે ભેગો નથી, ભેજ ધર્મરને ભેગો નથી. આપણે માનશેા ધર્મ અપૂર્ણ છે ને તેમાં નિત્ય ફેરફારો થયા કરે છે, થયા કરવાના આમ થાય તો જ આપણે ઉત્તરોત્તર અહીં સફળિ, અવ પ્રતિ, ઉધર પ્રતિ, વેળા ને શેઠ આગળ જતા ગમ્યિ અને ને મનુષ્યકલ્પિત બધા ધર્મ અપૂર્ણ માનીએ તો પછી કઈને ઊંચનીચ માનવાપડું રહેતું નથી. બધા સાચા છે, પણ બધા અપૂર્ણ છે, તેથી દેખને પાત્ર છે. સમભાવ હોવા છતાં આપણે તેમાં દેવ ભેઈ કાઢવા લોઈએ. પોતાનામાં ફળ દેવ ભેઈએ. એ દેવને લીધે તેનો ભાવ ન કરીએ પણ દેવ ટાળીએ. આમ અભભાવ રાખીએ એટલે ખીજા ધર્મોમાં ને કઈં માલ થાને એ પોતાના ધર્મમાં સ્થાન આપતાં સંજોગ ન થાય એટલું જ નહીં પણ એમ કરવાનો ધર્મ પ્રાપ્ત થાય.

બધા ધર્મો ઉધરહત છે, પણ તે મનુષ્યકલ્પિત હોવાથી, મનુષ્ય તેનો પ્રચાર કરતો હોવાથી તે અપૂર્ણ છે. ઉધરહત ધર્મ અમ્ય છે. તેને લાખામાં મનુષ્ય મૂકે છે, તેનો અર્થ પણ મનુષ્ય કરે છે. કેનો અર્થ સાચો? સદુ પોતપોતાની દૃષ્ટિએ, ભાઈ લગી એ દૃષ્ટિ વતેં ત્યાં લગી, સાચા. પણ સફળ મોટા પણ હોવાનો અસભવ નથી. તેથી જ આપણે બધા ધર્મ પ્રત્યે સમભાવ રાખીએ. આમાં પોતાના ધર્મ પ્રત્યે ઉદાસીનતા નથી આવતી, પણ પોતાના ધર્મ પ્રત્યેના પ્રેમ આધિનો મહી માનમ્ય થાય છે, તેથી વધારે સાંસ્કૃતિક નિર્માણ બને છે. બધા ધર્મ પ્રત્યે સમભાવ આવે તો જ આપણાં વિધ્યશક્તિ, ખૂલે. ધર્મો-ક્ષત્રા ને વિધ્ય હર્શન વચ્ચે હિતર ફક્તિયુ જેટલું અંતર છે. ધર્મગાન ચતાં અંતરામાં લીડી નમ્ય છે અને સમભાવ પેદા થાય છે, આ સમભાવ કેળવતાં આપણે આપણા ધર્મને વધારે ઓળખવાના.

અહીં ધર્મ અધર્મનો બેદ નથી ટાળતો, અહીં ને અંકલેક્ષા ધર્મો તરીકે આપણે ભણીએ છીએ તેમની વાત છે. આ બધા ધર્મોમાં મૂળ સિદ્ધાંતો એક જ છે. તે બધામાં જાત સ્ત્રીપુરુષો 'બર્ધ' થયાં છે, આને પણ પોતાનું છે. એટલે ધર્મો પ્રત્યેના સમભાવમાં ને ધર્મોઓ -- મનુષ્યો -- પ્રત્યેના સમભાવમાં કંઈક બેદ છે. મનુષ્ય માત્ર -- દુષ્ટ અને ભેજ પ્રત્યે ધર્મો અને અધર્મો પ્રત્યે -- સમભાવની અવેક્ષા છે, પણ અધર્મ પ્રત્યે કદી નહીં.

ભારે રૂઠ એ થાય છે કે કણા ધર્મો શાને રાડુ ભેઈએ? કણા ધર્મો છે એ આપણે ભણીએ છીએ. આતમા એક છે, પણ મનુષ્ય દેહ અસંખ્ય છે. દેહની અસંખ્યતા ટાળી નહીં ટળે. છતાં આતમા એકપતે આપણે ભાગખી સફળિ છીએ. ધર્મનું મુગ એક છે, ભેજ હર્શનું પણ તેને પાતરા અસંખ્ય છે.

આ વિષય એવો અભભાવો છે કે એને જરા અહીં લંબાવું છું. આજે કેટલોક અવગણ આપું તો સમભાવનો અર્થ કળાય વધારે સ્પષ્ટ થશે. જેમ અહીં તેમ દિનિકમ-માં પણ પ્રાર્થના શેજ થતી. તેમાં દિદુ, મુસલમાન, ખ્રિસ્તી હાથ. સફાત દુગ્ધમળ મેં અથવા તેમના ફર-જદે દાનીતાર દાબર હોવ જ, રૂસ્તમળ મેંને 'મને વદાનું' વદાનું દાન રામકનુ' નામ' જાદુ મનનું. મને મનનું છે તે પ્રમાણે એક વેળા અનવાલ કે કાશી એ અમને બધાને ગવરાવામાં દર્તા. રૂસ્તમળ મેં ઉદવાસમાં

મોથી મિત્રા: “દાદા રામજી”ને બદલે “દાદા હોરમજી” ગણાવેલી.” ગવરાવનારે ને ગાનારે આ નિચાર સાથે સ્વાભાવિક હોય તેમ ત્રીજી લીધી. ને ત્યાર પછી રૂસ્તમજી શેઠ દાબર હોય ત્યારે તે આચૂક અને તે ન હોય ત્યારે કેઈ કેઈ વાર અમે એ બબ્બે “દાદા હોરમજી”ને નામે ગાતા. સદ્ગન દાઉદ શેઠના છોકરા સદ્ગન કુસેન તો આશ્રમમાં ધણી વાર રહેતા. તે પ્રાર્થનામાં ઉત્સાહપૂર્વક ભગતો. તે પોને બહુ ખીરા મરમાં “ઓમન” આરે “યે બહારે બાગ દુનિયા ચંદ રોજ” ગાતા, અને તે બબ્બે અમને બધાને એવું શીખવી દીધું હતું ને પ્રાર્થનામાં ધણી વાર ગવાતું. આપણી અહીંની પ્રાર્થના માળામાં તેને સ્થાન ॥ તે સંતપ્રિય કુસેનનું રમરણ છે. એના કરતાં વધારે સુસ્તપૂરે સ્વ આચરનારા નવજુસાન મે” નેવા નથી નેમક શરપેન આશ્રમમાં ધગીવાર આવે બધાં તે ખિસ્તી તેમને “વેખુવબન” બહુ ગમતું, તે સંજીત સરસ ભાવે. તેમણે “વેખુવબન”ને ડેકાણે “શિશિવનબન” તો તેને કહીએ” એમ લખાણું. બધાએ ગત ત્રીમુ, એસકના હાંનો પાર ન રહ્યો એમ મે નેમુ.

આત્મસંતોષને સારુ બારે કું જુગા જુગા ધર્મ-પુસ્તક ઉપવાચી રવો હતો ત્યારે ખિસ્તી ધર્મ, ધર્મનામ, જ્યુસ્તી, ધર્મી અને હિંદુ એટલાના પુસ્તકોનો મારા સંતોષ પૂરતો પરિચય કર્યો. તેમ કરતાં મને આ બધા ધર્મો પ્રત્યે સમભાવ હતો એમ કહી શકું છું. તે વખતે મને એ જ્ઞાન હતું એમ નથી કહેતો. સમભાવ શબ્દનો પચુ પૂરો પરિચય એ વેળા નહીં હોય. પચુ એ વખતના મારાં સ્મરણ તાત્કાલ કરું છું તો મને તે તે ધર્મોની રીત કરવાની ધ્રુષ્ટા સરખી થે થઈ પડતી નથી. પચુ એમના પુસ્તકો સમજ આદરપૂર્વક વાંચતો અને બધામાં યુગ નૈતિક સિદ્ધાંતો એક સરખા ભોતો, કેટલીક વસ્તુઓ કું ન સમજી શકતો. તેમ જ હિંદુ ધર્મપુસ્તકોનું હતું. આજ પચુ કેટલું ચે નથી સમજતો પચુ બહુજલે નેકું છું કે ને આપણે ન સમજી શકીએ તે બોડું જ છે એમ માનવાની જીનાવળ કરવી એ જૂન છે. ને કેટલુંક પૂર્વે ન સમજાતું તે આજે દીકા નેવું વાગે છે. સમજાવ કેળવવાથી અનેક ગુણો પોતાની મેળે જીકવી આવે છે; અને ત્યાં આપણને હોય જ નેવામાં આવે ત્યાં તે દર્શાવવામાં પચુ ને નમ્રતા અને વિવેક હોય છે તેથી કહેવું દુષ્કાર નથી થતું.

એક મંત્રાબુ કદાચ રહે છે, મને વખતે મેં બહુજાનું

કે ધર્મ અધર્મનો ભેદ રહે છે, અને અધર્મ પ્રત્યે સમ-ભાવ કેળવવાનો અહીં ઉદ્દેશ નથી. આમ જ હોય તો ધર્માધર્મનો નિષ્કૃષ્ણ કરવામાં જ સમભાવની સાંકળ તૂટી નથી જતી? આવેલા પ્રજા માથે અને એવો નિર્બળ કરનાર ભૂત કરે એમ પચુ સંભવે, પચુ આપણમાં ખરી અહિંસા વર્તતી હોય તો આપણે વેરભાવમાંથી જાતી ભાઈ એ છીએ. કેમકે અધર્મ નેતાં છતાં તે અધર્મ આચરનાર પ્રત્યે તો પ્રેમભાવ જ હશે. અને તેથી કાં તો તે આપણી દષ્ટિનો રસીકાર કરશે, અથવા આપણી જુન આપણને બતાવશે અથવા બને એકબીજાના મનનેદને સહન કરશે. છેવટે સામેનો અહિંસક નહીં હોય તો એ કહોરના વાપરશે; તો જ આપણે એ અહિંસાના ખરા પૂજારી હોઈશું. તો આપણી ધૃત્વા તેની કહોરતાને નિવારશે જ એમાં શંકા નથી. પારકાની બુધને સાડુ પચુ અ પગે તેમને પીડવા નથી, આપણે પીડાવું છે એ સુવર્ણ નિયમને પાત્ર છે તે બધાં સ કહોરમાંથી ભરી ભાય છે.

૧૨ નમ્રતા

આને વંદોમાં તેણું સ્થાન નથી અને ન હોઈ શકે. અહિંસાને એ એક અર્થ છે, અથવા કહે કે એના પેટમાં છે પચુ નમ્રતા કેળવવાથી આવતી નથી. તે ગ્રંથાવધા આવી જતી ભેદ છે. ભારે નિવમાવણિ પડેલી ધર્મજી ત્યારે મિત્રવર્તમાં તેનો સુસદ્દો મોકલ્યો હતો. સર યુરુદાસ બેનરજીએ નમ્રતાને વંદોમાં સ્થાન આપવાની સૂચના કરી હતી. ત્યારે પચુ એ હાખવ ન કરવાનું એ જ કારણ બતાવ્યું હતું ને અહીં લખું છું. પચુ એ કે તેને વનમાં સ્થાન નથી છતાં તે વંદોના કરતાં કદાચ વધારે આરસ્થ છે; આરસ્થ તો છે જ. પચુ નમ્રતા કોઈને અબ્બાસથી આવી ભણી નથી. સાથ કેળવાય, દયા કેળવાય, નમ્રતા કેળવી એટલે દર્બ જગ વધે એમ કહેવાય. અહીં નમ્રતા એ વસ્તુ નથી કે ને મોટા માણસોમાં એકબીજાને માનારે શીખવવા કેળવવામાં આવે છે, કેઈ બીજાને સાંકળ નમ્રકાર કરતો હોય છતાં મનમાં તો તેને વિરે તિરકાર ભર્યો હોય; આ નમ્રતા નથી. હુચ્ચાઈ છે. કોઈ રામનામ જાપ્યા કરે, માળા ફરે; યુનિ એનો ધર્મ સમાજમાં બેસે, પચુ માટે સ્વાર્થ ભર્યો હોય તો તે નમ્ર નથી પચુ પાખંડી છે. નમ્ર મનુષ્ય પોતે ભણતો નથી કે ક્યારે તે નમ્ર છે. સત્યા-હિંદુ માથે આપણે પોતાની પાસે ગમી શકીએ, પચુ

નમ્રતાનું માપ નથી હેતું. સ્વાભાવિક નમ્રતા છાતી નથી ગળેતી છતાં નમ્ર ગુણધર્મ પોતે તે દેખી શકતો નથી. વસિષ્ઠ વિશ્વામિત્રનો દાખલો તો આપણે ઘણી વાર આશ્રમમાં સુમણ ગયા છીએ. આપણી નમ્રતા ચન્દ્રના લગી જની નેદ્રે છે. આપણે કંઈક છીએ એમ મનમાં ભૂત ભરાયું એટલે નમ્રતા ભીડી ગઈ ને આપણાં બધાં મતો યોગ્ય ગયા. મતપાલન કરવાર એ મનમાં પોતાના પાવનનો ગર્વ રાખે તો મતોની કિંમત યોઈ ગેસે ને સમાજમાં વિષય ધર્મ પડે. તેનાં મનની કિંમત ન સમાજ કરે, ન પોતે તેનું ક્ષય ભોગવી શકે. નમ્રતા એટલે હૃદયમાં આત્મિક શૂન્ય વિચાર કરતા માણસ પડી જાય એવું છે કે આ જમતમા હવમામ એક રમકણ કરતાં પણ કંઈ નથી. શરીરરૂપે ક્ષુદ્રચી છીએ. કાળના અનંત ચક્રમાં એ વર્તનું પ્રમાણ કાઢી જ ન શકાય. પણ તે એ ચક્રાવામાંથી નીકળી જઈએ એટલે કંઈ નથી થઈ જઈએ તો બુધ્ધ યર્ષ જઈએ કંઈ થયું એટલે મિત્રરથી—પરમાત્માથી, સત્યથી—વિષ્ણુ યજુ. કંઈ ટળી જઈ એટલે પરમાત્મામાં ભાગી જવું. સમુદ્રમાં રહેવું જિંદું સમુદ્રની મદતમાં ભોગવે છે. પણ તેનું તેને જ્ઞાન નથી. સમુદ્રથી વેગળું થયું ને પોતાપણુનો ફાલો કરવા બેઠું એટલે તે તે જ શણે સુકાયું. આ છવનને પાણીમાં પરપેટાની ઉપમા આપી છે એમાં કું સુદય અતિથયોક્તિ નથી જોતો. આવી નમ્રતા—અન્યા—કેળવવાથી કેમ આવી શકે? જલુ વડોતે ખરી રીતે સમજવાથી નમ્રતા પોતાની ગેળે આવવી જાય છે. સત્યનું પાલન કરવા કેળવવાર અઠકારી કેમ થઈ શકે? બીજાને સાડુ પ્રાણ પાચરવાર પોતાની જગ્યા ક્યા શોકવા જઈ તેણે તો પ્રાણ પાચરવાને નિમિષ કર્યો ત્યારે જ પોતાના દેહને કે કો દીધો. આ નમ્રતા એટલે પુરુષાર્થ સહિતતા ન હોય? એવો અર્થ ઠિલ્લુઈમાં કરી નખાવો છે ખરો. અને તેથી આજસને, પાખંડને ઘણી જગ્યાએ રચન મળી ગયું છે. ખરું જોતાં નમ્રતા એટલે તીવ્રતમ પુરુષાર્થ. પણ તે બધો પરમાર્થને કારણે હોય. ઈશ્વર પોતે યોગીએ કલ્યાણ એકવાસે કામ કર્યો કરે છે, આગમ મરડવા ચરણી મે કુરસદ તેવો નથી. તેવા આપણે ધર્મ જઈએ, તેમનાં લાજી જઈએ, એટલે આપણા ઉદમ તેના જેવા અત્તિ થયો—શ્વેત નોહએ સમુદ્રથી છૂટ્યા જિંદને સાડુ આરામની કલ્પના આપણે કરી શકીએ છીએ; પણ સમુદ્રમાં રહેવા જિંદને આરામ

કર્તાથી? સમુદ્રને એક હાલનો પણ આરામ છે જ કર્યાં બરાબર એ જ પ્રમાણે આપણું છે. ઈશ્વરથી સમુદ્રમાં આપણે મળી જઈએ એટલે આપણો આરામ ગયો, આરામની જરૂર પણ મર્યા. એ જ ખરો આરામ; એ મહા અશાંતિમાં શાંતિ. તેથી ખરી નમ્રતા આપણી પાસે હવમાનની સેવા એવું સર્વોર્થણની આશા રાખે છે. બુધ્ધ પરવાની પછી આપણી પાસે નથી રહેતો રવિવર, કે સુકનાર કે સેમવાર. આ સ્થિતિનું વર્ણન આપણું મુરકેય છે, પણ એ અનુભવગમ્ય છે. નેણે સર્વોર્થણ કયું છે તેણે તે અનુભવી છે. આપણે બધાં અનુભવી શાપીએ છીએ. એ અનુભવવાના ઈરાદાથી આશ્રમમાં ભેળાં થયાં છીએ. બધાં મતો બધી પ્રકૃતિ તે અનુભવવા સાડુ છે. બીજું નેનું કરનાં એ કેમકે દિવસ આપણે દાસ આવી જશે, એને જ શોધવા જતાં એ પ્રાપ્ત નથી.

૧૩. મતાની આવશ્યકતા

મતના મદત વિરે કું છૂટું હવાયું આ લેખમાળામાં લખી ગયા હોઈએ. પણ મતો છવન આપવાને સાડુ કેટલાં આવશ્યક છે એ વિચારનું શોગ્ય લાગે છે મતો વિરે લખી ગયા એટલે હવે તે મતોની આવશ્યકતા વિચારીએ.

એવો એક સંગ્રહાય અને તે પ્રમળ છે, ને કંઈક છે: ‘અનુક નિરોધનું પાલન કરવું’ ઉમિત છે, પણ તે વિરે મત લેવાની આવશ્યકતા નથી એટલું જ નહીં પણ તે મનની નવજાઈ મુશ્કેલી છે અને હાનિકારક પણ હોય. પગી ત્રત શ્રીધા પડી એવો નિમમ અગવડાપ શામે, અથવા પ્રાપ્ત્ય લાગે તો મે તેને વળગી રહેવું પડે એ તો અસભ્ય છે. તેમાં કહે છે: ‘દાખલા તરીકે, કાન ન પીવે સાડુ’ એટલે ન પીવે. પણ કાંઈ વાર પિવાશે તો શું થયું? ક્યા તરીકે તે પીવે જ નોહએ. એટલે તે ન પીવાયું ત્રત એ તો મને હાંસી પાડ્યા જેવું થાય. અને નેમ દાખનું તેમ ખીછ બામતમાં અસભ્ય પણ લખાને માડુ કું ન કરીએ? મને આ હશીશોમાં વબ્બ લાગવું નથી, ત્રત એટલે અડગ નિમમ. અમરડેને જોણગી જવા સાડુ તો મતોની આવશ્યકતા છે. અમરડા મદન કરે છતાં વડે નહીં તે જ આડમ નિમમ અજીવ. એવા નિમમ વિના માર્દુસ ઉત્તરોત્તર થઈ જ ન શકે એમ આખા જગનને અનુભવ સાક્ષી પૂરે છે. એ પ્રાપ્ત્ય કેલ તેનો નિમમ એ ત્રત ન કરેનાય. એ રાજગી હાંતિ છે. અને અનુક નિમમ ન

પુણ્યએ જીવ્યોએ દેવ તે આખરે પાપરૂપ સિદ્ધ થાય
તો તે છોડવાનો ધર્મ અવરૂપ પ્રાપ્ત થાય છે. પણ એની
વસ્તુને વિષે મત કોઈ લેવું નથી, લેવું જોઈએ નહીં. જે
સર્વમાન્ય ધર્મ ગણાયો છે પણ જે આચરવાની આપણુ-
ને ટેવ નથી પડી તેને વિષે મત હોય. ઉપરના દર્શનમાં
તો પાપનો આભાસ માત્ર હોય. સત્ય કહેતાં કહેતાં
દાનિ ધર્મ જોયે તો? એવો વિચાર સત્યવાદી કરવા ન
મેલે. સત્યથી આ જગતમાં કોઈને દાનિ થી નથી ને
ધવાની નથી, એવો પોતે વિશ્વાસ રાખે. તેમ જ મઘ
પાનને વિષે. કોં તો એ મતમાં ફવા તરીકે અષ્ટાઠ
શુષ્કો હોય, અથવા ન મૂક્યો હોય તો સરીસ્તુ જોખમ
વડેરાવાનો મતની પાછળ નિશ્ચય હોય. ફવા તરીકે પણ
દાઢ ન પીવાથી દેહ જાય તો થે છું? દાઢ લેવાથી દેહ
રહેશે જ એવો પદો કોણુ લખાવી શકે છે? અને તે કોણુ
દેહ નખે ને બીજી જ દાણુ કોઈ બીજા કારણુમર જાય
તેનું જોખમ કોને માથે? અને એથી બેવડું, દેહ જતા
પણુ દાઢ ન પેવાના દર્શનનાતી યોગકારિક અચર દારવી
જાદીમાં કસાયેલાં મનુષ્યો ઉપર થાય એ જગતને કેટલો
ખોનો લાગે છે! દેહ જતો અલગ થાશે, મારે તો ધર્મ
પાળવો જ છે એ જાન્ય નિશ્ચય કરનારા જ ઈશ્વરની
આખી કોઈ કાળે કરી શકે છે. મન લેવું એ નળાઈ-
મચક નથી પણ બળમચક છે. અમુક વસ્તુ કરવી ઉમિત
છે તો પછી કરવી જ એવું નામ મન, અને એમાં બળ
છે. પડી આને મન ન કરતાં બીજે નામે એળખો તેની
દરકેન નથી. પણ 'બનશે ત્યાં લગી કરીશ' એમ કહેનારા
પોતાની નમનાઈનું અથવા અસિમાનનું દર્શન કરાવે
છે; બને તેને પોતે નમનાને નામે એળખાવે એમાં
નમનાની મંદ સરખી થે નથી. 'બને ત્યાં સુધી' લખ

શુભ નિયમોમાં એ સમાન છે એમ મેં તો મારા પોતાના
જીવનમાં ને ધણીઓના જીવનમાં જોયું છે. 'બને ત્યાં
સુધી' કરવું એટલે પહેલી ભયપડે પડી જવું. 'સત્ય
બને ત્યાં સુધી પાળીશ' એ વાક્યનો અર્થ જ નથી.
વેપારમાં કોઈ બને ત્યાં સુધી અમુક તારીખે અમુક રકમ
બરવાની ચિટીનો કપાં ને મેક કે ફૂડી શ્વે રીકાર નહીં
થાય. તેમ જ બને ત્યાં લગી સત્ય પાળનારની ફૂડી
ઈશ્વરની કૃપાને વટાવી નહીં શકાય.

ઈશ્વર પોતે નિશ્ચયની, મતની સંપૂર્ણ મૂર્તિ છે.
એના કાયદામાંથી એક અણુ પણ ફરે તો એ ઈશ્વર મટે.
મૂર્તિ મહામતનારી છે, તેથી જગતનો કાળ નિર્મીયુ થાય
છે ને શુદ્ધ પંચમા રમી શકાય છે, તેણે એવી શાખ
પાડી છે કે તે હમેશા બગે છે ને હમેશા ઊગ્યાં કરશે,
ને તેથી જ આપણે આપણને સુરક્ષિત માનીએ છીએ.
વેપારચાત્રનો આધાર એક-ટેક ઉપર રચી છે. વેપારી-
ઓ એકતીબ પ્રભે બંધાય નહીં તો વેપાર ચાલે જ
નહીં. આમ મત સર્વવ્યાપક વસ્તુ જોવામાં આવે છે, તો
પડી જીવે આપણુ પોતાનું જીવન બંધવાનો પ્રયત્ન,
ઈશ્વરદર્શન કરવાનો પ્રયત્ન રચી છે, ત્યાં મન વિના કેમ
ચાલી શકે? તેથી મતની અવસ્થાના વિષે આપણા
અનમા કદી સંકેત ન જ લેઈએ.

એકાદશ મત

અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય, અસંમોહ;
શરીરશ્રમ, અસ્વાદ, સર્વત્ર ભયવજન;
સર્વધર્મ સમાનત્વ, સ્વદેશી, સ્પર્શભાવના;
આ એકાદશ સેવીએ, નસાવે મતાનિશ્ચયે,
(પૂ. વિનોદારચિત સત્યામહકારિકા)

એક બાળને એક જ પુત્ર હતો. તે જન્મ સુંદર, સુશીલ અને સહાચારી હતો. એક દિવસ અકસ્માત
મરણ પામ્યો. બાકાને આથી કષ્ટો ખેદ થયો નહીં, તેણે તો બચવાનો ઉપકાર માન્યો. સોઝાએ તેના
આ વિચિત્ર બચકારથી આશ્ચર્ય પામતા લોકને પૂછ્યું: 'પામત' તારા એકનો એક દીકરો મરી ગયો
છે અને તું દાગી કેમ રચી છે?' બાકાને વિનયથી જવાબ આપ્યો: 'માઈ, ચાલિયા બગીચામાં ખીલેલું
સુંદર પુષ્પ મારી પોતાના અલિકને આપીને પ્રમળ થાય છે કે રહે છે? મારું તો કોઈ છે જ નહીં. સર્વ
ઈર્ષ પ્રણુ જ છે. શોડા સમયને માટે તેની એક વસ્તુ મારી સંભાળમાં હતી તેથી ફૂલે તેનું જીવનનથી
રક્ષણ કરું એ માનું કર્તવ્ય હતું. હવે સમય પૂરો થઈ જવાથી પ્રણુએ તેની વસ્તુ પાછી લઈ લીધી. બને
મારી રક્ષણ કરવાની જવાબદારી પૂરી થઈ ગઈ તેથી મને આનંદ થાય છે, અને ફૂલે તેનો ઉપકાર એટલા
માટે માનું છું કે મેં તેની વસ્તુને જનથી કેલવાય વખતથી મારી માની લીધી હતી. પરંતુ પ્રણુએ મારી
વસ્તુ પામી ન આપતાં મને કાંઈ આપી. આટલી મોટી કૃપાને માટે ફૂલે તેના ઉપકાર માનું છું. આમાં
આશ્ચર્ય શી વાત છે?'

એક દલગી પછીનો ગરીબ માણસ સિકાર કરીને પોતાના કુટુંબનું સરખાવણું કરતો હતો. એક વાર તે આંખે નિવસ શિકારની શોધમાં ભટક્યો. થયું એના હાથમાં કંઈ જ ન આવ્યું. રાત પડવા આવી તોપણ તે શિકારની આશામાં બગલમાં જ રહી કરતો હતો. એકલો, યાકયો પડ્યો, બૂખો, સિકાર ન મળતાં નિરાશ બની રહેતો. એને થયું કે હાથ, કાંઈ આડ પરથી પળીનો માત્રો મળી આવે તો પ્રવળ કરું. અને એમ તે એક બિલીના આડ ઉપર ચડ્યો. સિંહના લાકડો આ બિલીદુલાં ત્રણ ત્રણની નોકવાળાં પાદડાં પોતાના દેવને યજ્ઞતા હોય છે. એ માણસ બિલીના આડ ઉપર ચડ્યો તો ખરો થયું તેને કંઈ જ ન આવ્યું. એને એની શબ્દ કોઈને ઘેર બેઠેલાં પોતાનાં નાનાં નાનાં બાળકો અને સ્ત્રી માદ આવ્યાં. આપ આપને અને કંઈ ખાવાનું લાવશે. અને એ માદ આવતાં તે રડી પડ્યો.

વાતી કહે છે કે આવાં જે દયાનાં આંસુ હોય છે તે ઘણાં જ ભારે હોય છે. આપણે આપણા પોતાને ખાતર આંસુ પાડના હોઈએ છીએ તેના કરતાં આ આંસુનું મૂલ્ય ઘણું વધારે હોય છે.

એ શિકારીના આંસુ બિલીનાં પાંદડાં ઉપર પડ્યાં અને ત્યાંથી પછી એ આડની નીચે સિવનું સિંગ હતું તેના પર જઈને પડ્યાં કે જ વડીએ એક સાપ આવીને સિકારીને કરડ્યો અને તે મરી ગયો. અને તરત જ દેવદત્તે આગીને તેને ઉપાડ ન દેવલોકમાં લઈ ગયા અને સિવની સાથે તેને હાજર કરી દીધો.

એને એતાં આગળ બેઠેલા દેવા ભોલી બાપા, 'અરે, આવા માણસને સ્વર્ગમાં શા માટે લઈ આવ્યા? આ તો દલગી બનતો માણસ છે. કે નામાં કશી સાધના નહીં, એ તે પાપ કરીને પેટ ભરે છે. દેવતાઓને તે રાજ કશો દેવભાર પણ આપવો નથી.'

પરંતુ એ સાંભળીને સિવ ભોલા :

'એવો મને બિલીનાં પાંદડાં પાડેલાં તે અર્પણ કર્યો જ છે, અને વળી સાચા હૃદયનાં આંસુ પણ અર્પણ કર્યો છે. સાચા હૃદયના માણસ માટે કાંઈ દલગી બનતું રહેતી નથી.' અને એમ કહી તેને સ્વર્ગમાં રાખી લીધો.

'વાલકલિષ્ઠા'—માતાજી

ધ્યાનાખ્યાપુ

વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂપિયા ૧, પરદેશ માટે સિલિંગ ૧૦. લવાજમ મની એડમીશન કાર્ડ લખને સરનામે મોકલવું. પ્રથમ અર્ધથી જ આઠકો નોંધાય છે. દર માસની બારમી તારીખે અર્ધ પોસ્ટ થાય છે. પત્રવ્યવહારમાં આઠક નંબર અવશ્ય લખવો.

'ધ્યાનાખ્યાપુ' કાયદોલય, રૂપાચલન, જુનાગઢ

મુખર્ષીમાં લવાજમ સરવાળું રચાય : સાંતિલાલ અંધી : ૪૫, નહેરુ રોડ, વિદેપારકે (પૂર્વ)

['ધ્યાનાખ્યાપુ'માં લવાજમના કામગીરી રૂપાચલન લાપકામળ દેરમાં બનેલા છે.]

અનુક્રમસંજ્ઞા		૧૨, બા.મુઆરી ૧૯૬૧	
		પૃષ્ઠ	પૃષ્ઠ
૧ બાપુના પત્રી ગોપીજી	૨	૧ બદન ના નોંધ એ - વિતરણ ૨. રાત્ર ૨૪
૨ વિચાર બિન્દુઓ મોરેશ્વર	૩	૭ રામસીંહની રતનમાલા ... ૧૫
૩ પ્રભુ ભોલા અલિસ નિશ્વાન	૫	૮ સાગરને કહેથી ... વિમળા પોલ-૧૭
૪ બાપુ શીર્ષ પડ્યા...	મહાવીર ત્યાગી	૭	૯ ગાંધી-દર્શનનાં યુગનરવો તનમુખ બદ ૧૯
૫ આવા હતા બાપુ 'દુન' ૧૨	૧૦	૧૦ મુકતો ... તનમુખ બદ : ૬૧૨ પેજ ૪

પ્રકાશક અને મુદ્રક : ધીરેન ગોપી • રૂપાચલન મુદ્રણાલય • જુનાગઢ

રૂપાયતન પ્રકાશન

જૂનાગઢ

*

આવા હતા બાપુ-૧.૨ ૩ દરેકના	૦-૫૦
ગાંધી-ગુરુ	૧-૨૫
ગીતાંજલિ એક અધ્યયન ...	૧-૨૫
અહલાહના બંદાઓ	૦-૩૭
મસ્તીની પળોમાં	૦-૭૫
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
ગુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રામદાસ માથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
આવા હતા બાપુ-૪ .	૦-૫૦
આવા હતા બાપુ-૫ .	(છપાય છે)
મીરાંનાં બજનો .	"



ગેળ મહીં ગાળા ફરે,
(તો) ટચલીએ તેં તોળિયો,

(એવા) મેમા માધવરાય;
(એમાં) થડકો શેનો થાય?

મીરાં ને સુકરાત,
વખડાં પી રળિયાત,

દયાનંદ દાના જતિ;
(એવા) વિરલાંનીવાણું રહી.

નારદ તંબૂરે નહિ,
મીરાં ધૂધરીએ નહિ,

નરસીં નેહિ કરતાળ;
(છ) ઠાકર ધરનાં બાળ.

તાવડીકટ્ટો રોટલો,
(ને) કાથરોટે કળ નો પડે,

દધિએ મારાણસુખ;
(તો) કોઠલે કીં સુખદુઃખ?

મીલ, માલ ને મોટરું,
શ્રાવક પાળે ચાંદલે,

મસીદ ને મીનાર;
(છ) અંદાવાલ બગર.

હાટે આકઝમાળ ને,
વીજળગાડી વેરણુ,

ધાટી પાટીવાળ;
(છ) મૂમઈ શેર બગર.

તનસુખ બંદે

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥



‘પ્યારા બાપુ’ના ગ્રાહક બંધુઓને

આ ચંક સાથે આપણે લવાજમ પ્રક્રિયા થાય છે.

આ ચંક આપના હાથમા આવે કે બનતી ત્વરાએ મની ઓર્ડરથી લવાજમ મોકલવી આપણે એવી આશા છે.

લવાજમ મોકલવાની સૌથી મરળ ને ઓછી ખર્ચાળ પદ્ધતિ મની ઓર્ડરની છે

આમ છતાં જે બાઈઓ વી. પી. થી ચંક મગાવવા ઇચ્છતા હોય તેઓ અમને તરત લખી જણાવે મગાવેલ વી પી કોઈ કારણસર પાછું ન ફરતું જેમને એટલું ગ્રાહક બંધુઓ લક્ષમાં રાખે

જે બાઈઓએ મની ઓર્ડરથી લવાજમ મોકલ્યું નહીં હોય, વી પી. થી મોકલવાની સૂચના કરી ન હોય એવા ગ્રાહકો પર ન છૂટકે અમે આવતા ચંક વી. પી થી રવાના કરીશું. તે સ્વીકારી લેવાની અમે વિનંતી કરીએ છીએ

કોઈ કારણસર ગ્રાહક તરીકે રહેવા ન માગતા હોય તેઓ અમને લખી જણાવે.

‘પ્યારા બાપુ’ના ગ્રાહક થઈ આપે અમને સહકાર આપે છે તે માટે અમે આપના આભારી છીએ. તે જ પ્રમાણે નવા વર્ષે સહકાર આપી રાખશો એવો અમારો આગ્રહ છે

વાર્ષિક લવાજમ દેશમા ૩૧, ૫૦૮૨૫૫ બાર સિલિંગ

‘પ્યારા બાપુ’ કાર્યાલય, રૂપાયતન જૂનાગઢ

[શ્રી હાલસાલનાર્થ કામદારે આ પત્રો
સેક્ટરના છે. પત્રોમાં માંધીઓએ જે એટલી
સાચી છે તે જ સાચી છે.]

નેહાનીસમર્પ, ૩-૭-૧૯૦૩

શ. શ. બાર્ડ મિલનલાલ,

તમારો કાગળ મળ્યો. માણ-
ફટ્ટની મહેરબાનીથી તમને
લાઈસેન્સ મળે તો જ જવાબ.
હકથી નહિ મળે. મારી સલાહ

તમને વેપારમાં નહિ પડવાની છે. તમારાથી
બને તો તમ જમીન તથા ધર ખરીદો. તેમાં
આશા નફો થશે. વેપારમાં હમાણી થવી મુશ્કેલ
છે. અને અપ્રમાણિકપણું વાપરવાની તેમાં વિશેષ
લાભ થઈ શકે છે. તમારે યુક્ત યવાની અરજી
કરવાની કરી જરૂર નથી. જો અવરીયાત કરે નથી
કરી એમ મને કહેવું. જો તેણે અરજી કરી હોય
તો તે જૂઠું છે. તેથી માત્ર આમમાં રહેવાનો હક
મળે છે. તેની કરી કિંમત નથી. છતાં વળી
હિસાબર મહિના સુધી ધારા અમલમાં આવનાર
નથી. એટલે ફોર્ડ રિતે અરજી કરવા જેવું નથી.

સે. ક. માંધીના ચકાસેલ

મી. અબ્દુલના ઓકરાની પરમીટ આવતે
અહવાડીયે મલશે એવો તાર આવ્યો છે

(આ પત્ર સંપાદનથી પબ્લિશ છે)

*

તા. ૧-૭-૦૩

શ. શ. બાર્ડ મિલનલાલ,

તમારો કાગળ મળ્યો. તમને વેપાર કરવાની
હોંસ હોય તો હું બાગી નાખવા નથી અંગતો.
રિટલ વેપારમાં અપ્રમાણિકપણું ખૂબ આવે છે
એવો મારો અનુભવ છે. છતાં જોને હિમ્મત હોય
તે બેસક નાજવી રાકે છે.

તમારે અરજી તો અજરૂટને જ કરવી

બાપુના પત્રો



પડશે. પણ ફેળવાયલાને ગામમાં લાઈસેન્સ મળે
એવો કાયદો નથી. એટલે તમને મળવી એ
મુશ્કેલ માત્રું છે. કૌટુંબીઅલ સેક્ટરીને હું
બાગી છું, પણ કાયદાની બહાર કંઈ માગવી
કરી શકાય એમ નથી. તમે લોડ મીલનરને
ચોકતેલી અરજીમાં બેધું હશે કે તે બાબતની
માંગવી છે. લોડ મીલનર બહુસો આપ્યો છે. જો
તે પ્રમાણે ફેરફાર કાર્યકર્તા થશે તો હરકત નહીં
આવે એમ માત્રું છે. પણ જો તમારાથી માણ-
ફટ્ટને મળી કંઈ થઈ શકે તો કરો.

સે. ક. માંધીના ચકાસેલ

નેહાનીસમર્પ, ૮-૮-૧૯૦૩

શ. શ. બાર્ડ મિલનલાલ,

તમારો કાગળ મળ્યો.

તમારો લાંબી સુદત સેકાવાનો વિચાર હોય
તો તમને અટકાવે તેણે તોમાં હું કહ્યું એવું
નથી બેલો. પણ તેવો વિચાર સાચો તો તમારો
હીક કાલગમાં રહેવાનો નિશ્ચય કરવો.

જિ. હરિલાલ જિ. ને મં ત્રણ વર્ષ સમુદી
કરવા લખ્યું છે. જો સેકાઈ જવાનું કબૂલ કરે
તો જ મારાથી તેટલી સુદતમાં મુદા થવાય છતાં
હું વચન આપીને આવ્યો છું તેથી લખ્યું છે કે
જો તેટલી સમુદી ન પડાય તો અહટોબર

માસમાં મુંઝવણ થવાના થાયું. એટલે જો આવશે તો નવેમ્બરમાં આવવાનો સંભવ છે. જવાબ નથી ફરી વળ્યો.

✕

જવા દીલ થશે. તેઓના માણસો આવશે ત્યારે કહાડી આપશે.

મે. ક. શાંધીના વધારોએ

✕ અહીં એક શીટીંગ લખાણ બેસતું નથી.

✕

નેદાનીસનર્ગ, ૧૪-૫-૧૯૦૪

શ. શ. બાઈ મેલનલાલ,

ચિ ઉમીયાશંકર પહોચ્યા છે.

નવા કે જુના ગમે તે ઇન્ડીઅનને ગમે તે ઠેકાણે હવે લાઈસેન્સ મળી શકે છે. પણ નવો કાયદો જરૂર થશે. ઘણા માણસો નકામી દોડ ન કરે તો સાફ. જરૂર હોય તેણે જ લાઈસેન્સ લેવાવડી.

જો માણસ પૈસા ન આપે તેને છોડી દેવાના. હવે પછી ઉધાર કામ ન કરવું જો શિખામણ દેવાની.

મે. ક. શાંધીના વધારોએ

✕

નેદાનીસનર્ગ, તા ૬-૭-૧૯૦૪

શ. શ. બાઈ મેલનલાલ,

તમારો કાગળ મળ્યો.

તમારાથી હાલ ન બને તો રહીને મારા પૈસા મોકલજો. પણ બનતી ઉતાવળ કરજો કેમકે મજા પૈસા મારે પ્રેક્ષમાં આપવા પડે છે.

મે. ક. શાંધીના વધારોએ

✕

તા. ૧૪ નવેમ્બર ૦૬, રવીવાર

બાઈશ્રી મેલનલાલ,

તમારો કાગળ તથા તમારી ઉપરની નોટીસ

મળ્યા. તમે શ્રી. એબનબર્ગની નોટીસ ચોકસી છે. કાગળમાં સમન્સની વાત લખો છે પણ સમન્સની નકલ મોકલી નથી. અહીંથી હું શું લખી શકું તે કહી શકતો નથી. બચાવ ત્યાં જ કરવો જોશે. હું માનું છું કે એ કેસમાં તમારે જીતવું જ જોઈએ. સમન્સ મોકલ્યો હત તો હું વધારે કહી શકત. તમે શુજાતીમાંથી અગ્રેજી કયું તે બરાબર હોય તો તે માણસ કાંઈ નહિ કરી શકે

૧૬મી તા કેસ ન ચાલે તેમ હોય તો કાગળીઆ લઈને તમારે આહીં આવી જવું એ વધારે સાફ છે.

ફેટલાક સુસલમાનોએ ખર્ચટ ઉઠાવી છે તે તે બાબત મેં પણ સાંભળ્યું છે પણ તેથી ગભરાવાનું નથી. ખીરજ રાખવાની જરૂર છે અને જો બીજી પણ તરફથી જરાએ શુસ્સો કરવામા નહિ આવે તો એ બધું તેની મેજે જ સમી જાયે તમારો કાગળ આજે એટલે રવીવારે જ મળ્યો છે. જો જ

શ્રી મે. ક. શાંધીના વધારોએ

(આ ૧૪ નવેમ્બર ૧૯૦૪ના રોજ મે. ક. શાંધીના વધારોએ ફક્ત સહી જ કરી છે)

✕

નેદાનીસનર્ગ, ૧૧-૧-૧૯૦૬

બાઈશ્રી મેલનલાલ,

સમન મળ્યો. તે ઉપરથી લાગે છે કે તમારી ઉપર કંઈ થયું ન જોઈએ. એ કામની અંદર અને દાખલ કરવો એ કીક નથી જોતો છતાં તમને ખાસ્તિ જેવું હશે તો હું આવીશ.

ઘરમેળે પતી શકે તો કરવામાં કરી અડચણ નથી અને ઘરમેળે નિકાલ થઈ જાય તો બહુ સાફ છે.

કયાં સૂધી કેસ મુલતવી રહે છે તે જણાવજો અને શું પરિણામ આવે છે તે પણ લખજો.



મારા આંતરો દેશને પર્જા દેખ તો સ્વીકારે, જો દેશ ન સ્વીકારે તો માટે તેને યજ્ઞવાર્મા સમજવા દેશો. — માંખીયો

આર્યામ

ઉદ્દેશાત્મનાત્માનમ્

નં. ૧૩ [૧૨ - ફેબ્રુઆરી - ૧૯૬૧] અંક ૧૨ મે

જે બીજને દબાવવાની કેશિશ
કરે છે તે આખરે પોતે જ દબાય
છે જે ખાડો ખોદે છે તે જ પડે છે
જગતનો એ કાનૂન છે
માંધીલ



[માંધીલ અને મુદ્રેશની છાપાલખનાલુ જમીનથીવન કરતુ માસિક]

[શ્રી હાટલાવનાઈ કમલદે આ મનો
મોકલા છે. પત્રોમાં માંધીઓને જે જોડણી
રાખી છે તે જ રાખી છે.]

નેહાનીસખાઈ, ૩-૭-૧૯૦૩

શ. ૧૧. બાઈ મોહનલાલ,

તમારો કાગળ મળ્યો. માણ
રૂટની મહેરબાનીથી તમને
હાઈસેન્સ મળે તો જ જવાય.
હકથી નહિ મળે, મારી સલાહ
તમને વેપારમાં નહિ પડવાની છે. તમારાથી
બને તો તમે જમીન ત્યાં ઘર ખરીદો. તેમા
સારો નફો થશે. વેપારમાં કમાણી થતી સુરકેલ
છે, અને અપ્રમાણિકપણુ વાપરવાની તેમા વિશેષ
લાભ થ રહેતો છે. તમારે સુકત થવાની અરજી
કરવાની કરી જરૂર નથી. જિ અવરીશ કરે નથી
કરી એમ મને કહેછું. એ તેણે અરજી કરી હોય
તો તે ખૂબ છે. તેથી માત્ર ગામમાં રહેવાનો હક
મળે છે. તેની કરી કિંમત નથી. છતાં વળી
દીસમ્મર મહિના સુધી ધારા અમલમાં આવનાર
નથી. એટલે કોઈ રિતે અરજી કરવા જોઈ નથી.

શ્રી ક. માંધીના પદાધિકાર

શ્રી. અબ્દુલ્લાના ઝિકરાની પરમીટ આપવતે
અકવાદીયે મલશે એવો તાર આવ્યો છે

(આ પત્ર સીતાપેતરી વખતે છે)

*

તા ૬-૭-૦૩

શ. ૧૧. બાઈ મોહનલાલ,

તમારો કાગળ મળ્યો. તમને વેપાર કરવાની
હોંશ હોય તો હું જાગી વાજવા નથી માંગતો.
દરિદ્ર વેપારમા અપ્રમાણિકપણુ જલ્દી આવે છે
એવો મારો અનુભવ છે. છતાં જેને હિમ્મત હોય
તે બેસાક જાણી શકે છે.

તમારે અરજી તો માટરુટને જ કરવી

બાપુના પત્રો



પડશે. પણ કેળવણીને ગામમાં હાઈસેન્સ મળે
એવો કારણ નથી. એટલે તમને મળતી એ
સુરકેલ માનું છું. કોલોનીઅલ સેક્રેટરીને હું
ઓળખું છું, પણ કાયદાની બહાર કંઈ માગણી
કરી શકાય એમ નથી. તમે લોકો મીલનરને
મોકલેલી અરજીમાં જોયું હશે કે તે બાબતની
માગણી છે લોકો મીલનરે બરોસો આપ્યો છે. જો
તે પ્રમાણે ફેરફાર કારણમાં થશે તો હરકત નહીં
આવે એમ માનું છું. પણ જો તમારાથી માણ
રૂટને મળી કંઈ થઈ શકે તો કરવો.

શ્રી ક. માંધીના પદાધિકાર

*

નેહાનીસખાઈ, ૮-૬-૧૯૦૩

શ. ૧૧. બાઈ મોહનલાલ,

તમારો કાગળ મળ્યો.

તમારો લાંબી સુકત શેઠાવાનો વિચાર હોય
તો તમારા ખટલાને તેડાવો તેમાં હું કશું જોડું
નથી જોતો. પણ તેવો વિચાર રાખો તો તમારે
દીક હાલતમાં રહેવાનો નિશ્ચય કરવો.

જિ. હરિલાલ વિ. ને જે ત્રણ વર્ષ સળુરી
કરવા લખ્યું છે. જો શેઠાઈ જવાનું કબજું કરે
તો જ મારાથી તેટલી સુકતમાં છુટા થવાય છતાં
હું વચન આપીને આવ્યો છું તેમી લખ્યું છે કે
જો તેટલી સળુરી ન પડકાય તો અકટોબર

માસમા મુખર્થથી રવાના થાવુ એટલે નો
આવશે તો નવેમ્બરમા આવવાનો સંભવ છે
જવાબ નથી ફરી વળ્યો.

જરા લીવ થશે તેઓના માણસો આવશે ત્યારે
કહાડી આપશે

મો ક માધીન ૫૫૫ ૫

૪ આડી એ તી રીતુ લખ લુ બસતુ નથી

*

નેહાનીસનર્ ૧૪-૫-૧૯૦૪

૧૧ ૨૧ બાઈ મોહનલાલ

ચિ ઉમીયાશ કર પહોન્ચ્યા છે

નવ કે નૂના ગમે તે ઇન્ડીઅનને ગમે તે
ઠેકાણે હવે લાઈસેન્સ મળી શકે છે પણ નવો
કાયદો જરૂર થયે ધણા માણસો નકામી ટોડ ન
કરે તો સારૂ જરૂર હોય તેણે જ લાઈસેન્સ
કઢાવવી.

જે માણસ પૈસા ન આપે તેને છોડી દેવાના
હવે પડી ઉધાર કામ ન કરવું એ શિખામણ
દેવાની

મો ક માધી ૧૫૫ ૫

*

નેહાનીસનર્ ૧૬-૭-૧૯૦૪

૧૧ ૨૧ બાઈ મોહનલાલ

તમારો કાગળ મળ્યો

તમારાથી હાવ ન અને તો રહીને મારા
પૈસા મોકલજો પણ બનતી ઉતાવળ કરજો કેમકે
ધણા પૈસા મારે પ્રેસમા આપવા પડે છે

મો ક માધીના ૫૫૫ ૫

*

તા ૧૪ જાન્યુઆરી ૦૬ રવીવાર

બાઈથી મોહનલાલ

તમારો કાગળ તથા તમારી ઉપરની નોટીસ

મળ્યા તમે મી એબનઅર્ગની નોટીસ મોકલી
છે કાગળમા સમન્સની વાત લખેા છે પણ
સમન્સની નકવ મોકલી નથી અહીંથી હું શું
લખી શકુ તે કહી શકતો નથી બચાવ ત્યા જ
કરવો જોશે હું માનુ છું કે એ કેસમા તમારે
જીતવું જ જોઈએ સમન્સ મોકલ્યો હતો તો
હું વધારે કહી શકતા તમે શુજરાતીમાથી
અંગ્રેજી કર્યું તે બરાબર હોય તો તે માણસ કાઈ
નહિ કરી શકે

૧૬મી તા કેસ ન આડે તેમ હોય તો
કાગળીઆ લઈને તમારે આડી આવી જવું એ
વધારે સારૂ છે

કેટલાક યુસવમાનોએ ખાટપટ ઉઠાવી છે તે
તે બાબત મે પણ સાંભળ્યું છે પણ તેથી
ગભરાવાનું નથી ખીરજ રાખવાની જરૂર છે
અને ને બીજી પક્ષ તરફથી જરાએ શરસો
કરવામા નહિ આવે તો એ બધું તેની મેળે જ
સમી જશે તમારો કામગ આજે એટલે રવીવારે
જ મળ્યો છે એ જ

લી મો ક માધીના ૫૫૫ ૫

(આ પત્ર જનલ ૫ માધીન હસ્ત ફરે મા છે
મઠ જ દાને રૂબ સહી જ કરી છે)

*

નેહાનીસનર્ ૧૬-૧-૧૯૦૬

બાઈથી ૫ મોહનલાલ

સમન મ યો તે ઉપરથી લાગે છે કે તમારી
ઉપર કઈ થયું ન જોઈએ એ કામની અદર અને
જાખવ કરવો એ ઠીક નથી જોતો છતાં તમને
ખારિત જેવું હશે તો હું આવીશ

ઘરમેળે પતી શકે તો કરવામા કશી અડચણ
નથી અને ઘરમેળે નિકાલ થઈ જાય તો ખડું
સારૂ છે

કયા સંધી કેસ મુવત્તી રહે છે તે જણાવજો
અને શું પરિણામ આવે છે તે પણ લખજો

ચિ. છગનલાલને બની શકશે તો મોકલીશ.
હાલ તો અહિં ઉધરાણી કરે છે.

મો. ક. માંધીના યથાચોગ

બેઠાનીસાગર્ભ, ૧૮-૧-૧૯૦૬

બાઈ મોહનલાલ,

તમારો કાગળ મળ્યો. મને આશ્ચર્ય કર્યો
તો હું આવીશ. પણ મારી સલાહ એવી છે કે
મને ત બોલાવો, જે કલ્યાણે ધર્મરૂપ જરૂર
પડ્યું હોય તેમાથી મને હાલ સુલ્લ રાખવા
જેવું છે. મને બોલાવશો તો પણ જો મારે શુજરાતિ
ચોપડાઓ ઉપર લુખાની ઢેવી પડશે મારાથી
તમારે સાફ ઉભુ નહિં રહેવાય. એટલે મને લાગે
છે કે તમારે ત્યાં વકીલને રાખવો. ચોપડા
શુજરાતી ત્યાં ઈંગ્લીશ મારી તપાસ સાફ ત્યાં
લુખાની સાફ અહિં મોકલવાનું કરીશન જો
વકીલ માગશે તો હું લુખાની અહિં બેઠો આપી
મરીશ. તમારે શુજરાતિ ચોપડા ઉપરથી નામું
ઉતારવું પડતું હવું એવું તમે સાબેત કર્યો
તો જાને શુજરાતી ઉપરથી તમે બરાબર ઉતાર્યું
છે એમ સાબેત કર્યો તો બસ થયો. તમારી
બૂલ થઈ હોય તો પણ તેથી લુકશાન થયું
છે એમ તેણે સાબેત કરવું પડશે જાને સાબેત
કરે ત્યારે જ હાનેજી મળે. જા બહુ બહુ
સુરેકલ છે એટલે ત્યાંને વકીલ જરા પણ આરો
હશે તો તમને જરાએ હરકત નહિં આવે. તમે ત્યાં
વકીલને મળો તે કું કહે છે તે લુખો પછી અહિં
આવી બાંધો અને જરૂર જણાય તો પછી મારા

આવવાનો વિચાર કરિએ. છતાં તમારા ઉપર
બહુ રાખું છું

મો. ક. માંધીના યથાચોગ

૨૬

નડીયાદ અપ્રા. ૩ ૧૯ ૮

બાઈશ્રી ૫ મોહનલાલ,

જેઠા છલ્લા બાબત તમારો કાગળ મળ્યો.
પૈસા હજુ નથી મળ્યા. તેનો ઉપયોગ જેઠા
છલ્લામાં કેટલુંક કામ લડાઈ ને અંગે કરવાનું
છે તેમાં ફરીશ.

ભાઈ સોરાબજીની યાદિ રહે એવું કંઈક
પણ કાર્ય કરે એવું ઈચ્છું છું. તેના જેવો કામદાર
મળવો સુરેકલ છે મને લાગે છે કે એક રહેલર
શીપ કહાડી કેઈને વિસાચત મોકલીએ એ
સરસમા સરસ છે.

તમારું બહુ સરસ ચાલી રહ્યું છે એમ ભાઈ
ઉમીયાશંકરે જણવ્યું. હું રાહ થયો.

મોહનલાલ માંધીના વંદેમાવરન

૬

સેગાંવ ધર્મો, તા. ૬-૩-૩૬

શ્રી. મોહનલાલ,

દીવાળીના બજાર મને મોડા કેમ મોકલ્યા ?
તમે સ્વસ્થ હશો. દીવાળી તો દીવાળી જ હતી.
તેના પિયરના બધા શુભ દીવાળીમાં હતા. તમે
અને તમારાં બાળકો-બધાં-તેના શુભોર્નુ અર્પ
કરેલ કરેલો ને સ્મરણ કમમ રાખજો.

બાપુના આશીર્વાદ

(શ્રી મોહનલાલ ખંડેરિયાના પત્ની દીવાળીને
તા. ૩૧-૩-૩૬ના રોજ વાંકાનેર અપસાન પતાં આપીને
લખેન દિવાસનો ૫૪)

૬

ઈન્ડ સુઈ || નં ૫૨૫૧૨૬ આશનેસ્ત

[અહીં પ્રાણપ્રાણ કરી વિના બીજી કરી ય વાત જ કરવાનો નથી.]

—સમતીય

એક હતો જિજ્ઞાસુ સુસલમાન; તે એવો કે દેક દેકાણે પુદ્ગનો બન્યો (ધર્મરતો ભક્ત) રહે છે એમ સાબળે એટલે તરત ત્યાં એને મળવા પહોંચી જાય. આમ એ રખડી રખડીને, ડાકચો પપ્પુ કાઠં પામ્યો નહિ એટલે નિરાશ થઈને જંગલ વચ્ચે જઈને પડ્યો. એના મનમાં એમ કે 'હવે પાપુ નથી, પીપુ' નથી, મરણુ જ છે; બેઠે હે તેરે દર (દાર) ચે તો કુછ કરકે ઉઠેગે। પાવરણ (મિળાપ) હી હોઃ કલ્યણી, ચા મરકે ઉઠેગે॥'

તે સમયમાં હજરત જુનેદ નામે એક જાની હતા, તે તે વિષયે તીવ્રિસ નદીએ ઘોડાને પાણી પાવા જતા હતા, પપ્પુ ઘોડા નદી કાંર ચાલે નહિ. એટલે જુનેદને થયું કે 'આણુ' કાંઈક કારણુ હશે, એણે તો ઘોડાને નદી કાંર ચલાવવાનું પ્રયત્ન છાડી દીધા અને કહ્યું, 'હે ઘોડા, તું તારે જ્યાં જાયું હોય ત્યાં જા. ભારે દિશાએ પુદ્ગનો જ સુલક છે ને દેશમાત્ર મારા સ્વદેશ જ છે.'

આમ ઘોડાને છોટો મૂક્યો એવો તે અપ્રાપ્ત-મંધ ત્યાં જઈ પહોંચ્યો. જ્યાં જિજ્ઞાસુ 'કાય' સાધવામિ વા દેહં પાતવામિ' કરીને પડ્યો હતો. જુનેદ ઘોડા ઉપરથી ઉતર્યો, ને જિજ્ઞાસુ સાથે જાનગોષ્ઠી કરી, એટલે જિજ્ઞાસુ તો સિદ્ધ પુરુષ એવો થઈ ગયો. પછી જુનેદ અથા ને જિજ્ઞાસુને કહેતા ગયા કે 'વળી તમને વ્યાકુળતા ધઈ જાય તો યાગદાહ આવજો. માડુ' નામ જુનેદ છે; હું' કયાં રહું' હું' તે અમે તેને પૂછી

લેભે.' એટલે જિજ્ઞાસુ-એટલો, 'વાહ. આ ઘડીએ પપ્પુ હું' કયાં હાઈરે પાસે આંગેો હતો? હવે તો' મને 'ધર્મતત્ત્વનું' જ્ઞાન 'થઈ' ગયું છે, એટલે ક્યાંય' નાંવા કરવાનું' નામ જ' લેવું' નથી. છતાં પપ્પુ કોકનુ' મારે કામ પડયે તો વંચી પાછા આપ' પોતે આવી ચઢયો અથવા, બીજો કોઈ ભગવાનનો લાલ તણાતો આવશે.'

અરુ હે હજુએ-ઉઠતમે;
તો ખિચકર આ હી ભયેગે।
ઉમે ખરવા નાંવ 'વમષ્ટે,
અમર વત તનકે બેઠે હે' ॥

(ગ્રેમમાં વ્યાકર્ષણશક્તિ હશે તો આપ તણાઈને આવશે. આપ ભલે ને અજ્ઞેક થઈને બેઠા હસો તો ચે કાંઈ ચિન્તા નહિ.)

'હે ભક્ત, તું ભગવાનનાં દર્શન કરવા સાડુ થઈને આગ તેમ ધમાધમ શું' કામ કરે છે? હું' તારે એક દેકાણે આસન બાંધીને બેઠી જા. પછી એ ભગવાન હશે તો પોતે તારી આમળા આવશે. પ્રિયાના અંતરમાં પહોંચા ગ્રેમ પ્રગટે છે. દીરો અયાં લગી પોતે બળે નહિ ત્યાં લગી પતંગ એના ઉપર યુગ્મ કયાંથી યાય, ને એની આમળા આવે કયાવી? જય ગની, તું' તારી પોતાની પ્રદક્ષિણા કરુ; દેવાલયોની પ્રદક્ષિણા હું' કયાં લગી કરોગે રહીશ? આ મારું ઉપર આત્મા (પોતા) વિના બીજો કોઈ લોભિયો છે નહિ.'

(-શામીરામીર્સના ભાષ્ય ઉપરથી: મધુકર, ૪૨૩-૨૪)

જિન અર્મન હોને ચાહ થયી, અર કનકી પિષ્કાર હમે
જિન આય કે અમુત વાંછા રહી, સિદ્ધ પડેઅનજી પિષ્કાર હમે
જિન પાય કે શલકે આસ રહી, અહીં આટનજી પિષ્કાર હમે
જિન પાય કે જ્ઞાનકો આસ રહી, જમ વિવરનજી પિષ્કાર હમે

[પિયાનો મળ્યા પછી ગણેશના જૂંકણને ચાહે તેને પિષ્કાર છે; અમુત મળ્યા પછી દોરની લાલ ચાહે તેને પિષ્કાર છે; સજ મળ્યા પછી પંડી આટણ ચાહે તેને પિષ્કાર છે; જ્ઞાન મળ્યા પછી સંસાર વિષયોને જાહે તેને પિષ્કાર છે.]

વિશ્વામિત્ર નામના એક મહા બળવાન અને ધણા સમૃદ્ધ રાજા હતા. એમને યજુ' કે ખારે જગતનું મૌઘી શ્રેષ્ઠ સ્થાન મેળવવું જોઈએ. કનિય મીડીને ખારે આદ્યજ્ઞ યજુ' જોઈએ, આદ્યજ્ઞમાયે શ્રેષ્ઠ એવા પ્રહાપિ' યજુ' જોઈએ, અને એ માટે તે તપ કરવા નીકળી પડ્યા.

પ્રહાપિ' બનવા માટે તેમને જે જે રીતનું તપ કરવા જેવું લાગ્યું તે તમામ તપ તે તપ્યા. તેઓ પ્રહારની દૃષ્ટિથી જોતાં ખૂબ જ કઠોર લાગે તેવું જીવન ગાળવા લાગ્યા અને ઔ કોઈ કહેવા લાગ્યું: 'ખરેખર, આ તો મહાન પ્રહાપિ' છે.'

પણ પ્રહાપિ' વસિષ્ઠને આ વાત સાચી લાગતી નહોતી એ જાણતા હતા કે વિશ્વામિત્ર આ બધું મિથ્યાભિમાનથી પ્રેરણાને કડી રહ્યા હતા. એમને ત્યાગ સાચો ન હતો. એટલે એમણે તો કડી રીધું, 'ના, હું' વિશ્વામિત્રને પ્રહાપિ' કહી શકતો નથી.'

અને આથી તો વિશ્વામિત્રને મહા ક્રોધ વધી આવ્યો. તેમણે વસિષ્ઠના યોગ પુત્રનો વધ કરી નાખ્યો. પરંતુ આટલી બારે કરુણ મટના બની ગઈ છતાં વસિષ્ઠ તો ના જ કહેતા રહ્યા, 'ના, ના, વિશ્વામિત્ર પ્રહાપિ' નથી. એમને પ્રહાપિ' કહેવા એ અસત્ય છે.'

એટલે છેવટે વિશ્વામિત્રે નિશ્ચય કર્યો કે જસ હવે આ વસિષ્ઠને જ મારી નાખું. અને એક રાત્રે એ ઘોર કમ' કરવા માટે તે વસિષ્ઠના આશ્રમમાં ગયા.

વસિષ્ઠની ઔપડીયા બારણા પાસે આવતાં તેમને વસિષ્ઠનો અવાજ મંભગાયો. વસિષ્ઠ પોતાની ખતી સાથે વાતો કરતા હતા અને એમાં વિશ્વામિત્રનું નામ આવતું હતું, એટલે વિશ્વામિત્ર એ વાતચીત સાંભળવા ચાલી ગયા. અને તેમણે સાંભળ્યું કે વસિષ્ઠના મુખમાંથી તો પોતાને માટે ખૂબ ઔદાય' ભરેલા સમાપૂર્ણ શાંત અને પવિત્ર

શબ્દો નીકળી રહ્યા હતા. એ સાંભળતાં વિશ્વામિત્રનું હૃદય પીકળી ગયું. તેમનામાં પશ્ચાત્તાપ જાગ્યો, પોતાના હાથમાંનું હથિયાર તેમણે ફેંકી દીધું અને વસિષ્ઠની ઔપડીમાં દાખલ થઈ વસિષ્ઠના ચરણમાં સાદાંગ નમસ્કાર કરી દીધા.

વસિષ્ઠે એયું કે વિશ્વામિત્રના હૃદયમાં પશ્ચાત્તાપનો અભિ સળગી રહ્યો છે અને તેમાં તેમનો બધો દ્રેષ યોગગી રહ્યો ॥ અને તેમણે ખૂબ રનેહભાવો અવાજે કહ્યું, 'આવો, પ્રહાપિ'!'

એટલે પછી વિશ્વામિત્રે ધણા નમ્ર ભાવે પ્રશ્ન કર્યો, 'તો આપ પહેલેથી જ મારી તપશ્યાની કદર કરી મને પ્રહાપિ' તરીકે શા માટે ગણતા ન હતા?'

'કારણ કે,' વસિષ્ઠે જવાબ આપ્યો, 'તમે સમારી સત્તાના મદમાંથી પ્રહાપિ'પદ લેવા નીકળ્યા હતા. પરંતુ હવે તમારા હૃદયમાં પશ્ચાત્તાપ જાગ્યો છે અને તમે સાચા પ્રહાપિ' બન્યા છો.'

લેશ પણ ભય વિના સત્ય કેવી રીતે બોલવું તે વસિષ્ઠ જાણતા હતા અને દ્રેષ વિના પણ સત્ય કેવી રીતે બોલવું તે પણ તે જાણતા હતા.

*

અને સત્ય બોલવામાં જોખમ રહેલું હોય તોપણ સત્ય જ બોલવું એ શું વધારે મારી વસ્તુ નથી?

જે દોડે! આ જોખમ ખેડતા હોય છે તેમને માટે ઘણી વાર તો એવું પણ બને છે કે પહેલાં વસ્તુઓ જેની લાગતી હોય છે તેના કરતા છેવટે તે ઘણી મારી નીપટે છે. અસત્યને મળતી સફળતા થોડા સમય પૂરતી જ હોય છે. અને આથી જિતકું સત્યનું આવરણ કરવું એ જ હિંમેશાં સરખા માર્ગ હોય છે.

હિન્દીના ચહેનગાદ એક સવારે દરબાર

ભારીને બેઠા હતા અને પોતાના સન્યમાંથી એમને જે-જે સારા માણસો લાગતા હતા તેમને માન અકરામની વહેંચણી કરતા હતા. આ વિધિ લગભગ પૂરે ચવા આવે ત્યારે શહેનશાહને યાદ આવ્યું કે એમણે આમ ત્રણ આપેલા માણસોમાંથી સૈયદ અહમદ નામનો એક જુવાન હજી આવ્યો નથી.

પછી તો શહેનશાહ મિંહાસન પરથી ઉઠીને પાલખીમાં બેઠી મહેલમાં જવાને નીકળ્યા એટલામાં જ પેટો જુવાન માણસ દોડતો દોડતો આવી પહોંચ્યો.

‘તમારો દીકરો મોટો પડ્યો છે.’ શહેનશાહે સૈયદના પિતાને કહ્યું. સૈયદના પિતા બાદગાહના મિત્ર હતા.

એટલે સૈયદના પિતાએ સૈયદ તરફ કડક નજર નાખીને ‘પછયુ’, ‘કેમ, મોટું કેમ થયું?’

અને સૈયદે નિખાવણ ભાવથી કહી દીધું :
‘પિતાશ્ર, મને આજે જરા વધારે પડતી ઊંઘ

આવી ગઈ હતી.’

અને દરબારના બધા માણસો આ જુવાન માણસ સામે મોં ફાડીને બેઠી રહ્યા. શરે, શહેનશાહની આમળ આવી રીતની વાત તે દરમિયાન, મોઢા આવવાનું શું આના કરતાં કોઈ વધારે માટું બહાનું તેને ના મળ્યું? અને આવી રીતે વાત કરવી એ તો કેવી બાલિસતા કહેવાય!

પણ શહેનશાહે એની વાત પર ઘડીક વિચાર કરી લીધો, એ જુવાને સાચી વાત કહી હતી તેથી તેના પ્રત્યે તેમને માન થયું અને તેમણે તેને ધોતીની એક માળા બેટ આપી અને પોતાના ભાવના પ્રતીક જેવું તેને એક સ્તવ આપ્યું અને કહ્યું કે આને તારા માથા ઉપર પહેરજે.

આ રીતે નૈયદ અહમદને તેની સત્યપ્રિયતા મરિ ઈનામ મળ્યું. સત્ય માટે એને પ્રેમ હતો અને હરકોઈ સમજ એ સત્ય બાકતો હતો, પછી તે શબ્દ હો કે રંગ. (બાલ દશિમ્બા)

★

અમરને કુલ્મ જમલ છે તલે તો દલ ભયે;
દિમાલો ખાદગી નોકરોએ બો દિમલ ભયે;
અમરને બહર બી જુમતુ હી દુમરે જલ ભયે;
ઔર આદતાબ બી દખલે આજ જલ ભયે;
હલી ન માલમે દિમલ કો તોમલો દુરો;
હલી ન જુલે રો અપની જાન પે જલ આયે.

[ધ્રુવ અને, પવનના આધારથી હિમાલય પણ ઢળી પડે, પનગિયાની પૂછડીથી આગે સમુદ્ર શોપાર્થ ભય અને સૂર્ય સિતિજ ઉપર આવતાં તૂટી પડે; પરંતુ તેજસ્વી મનુષ્યનું સામર્થ્ય જોણું થઈ નથી અને તેના ચહેરા ઉપર ચિંતાની છાયા પણ પડતી નથી.]

ચલ કોનસા ઉકલો છે. એ વો કો નહીં સજા?
દિમલ કહે ઈનસાન તો, કયા હો નહીં સજા?
કોડા જરા સહા જોર જલ. પથ્થરમાં ઘર કરે;
ઈનસાન કયો ન જલ દિલે દિલખર મેં ઘર કરે?

[એવો કયો કાચડો છે જે છૂટી ન ચકે? મનુષ્ય હિમલ કહે તો શું થઈ નથી ચકતું? નાનો સરખો કોડો પણ પથ્થરમાં કોતરીને ઘર કરે છે તો પ્રેમસ્વરૂપ ઈશ્વરના મનમાં મનુષ્ય કેમ વાન ન કરી ચકે?]

—રામનીથ

દીપક જ્યોત પ્રકટતા જ તેની આસપાસ પતંગિયાનુ જૂથ ફરી વળે છે, જ્યાં પાણીનુ ઝરણુ વહે છે ત્યાં મનુષ્ય સ્વયં પોતાની તૃષા છિપાવવાને સ્વાભાવિક રીતે જ દોડી બચે છે, જ્યાં પુખ્ત ખીરી નીકળે છે ત્યાં આપોઆપ જ ભમરાઓ ખેંચાઈ જાય છે તે જ પ્રમંથ જે દેશમાં ધર્મ અને ઇશ્વરનો મંદિર પ્રકાશિત થાય છે ત્યાં નિશ્ચિના ઉત્તમ પદાર્થો અને રિક્તિસિક્તિ આપો આપ જ ઘસડાઈ આવે છે કુદરતનો એ જ કાનૂન છે પ્રકૃતિનો એ જ નિયમ છે

ઉદારધર્મ અધમધર્મો છે અને નગદધર્મ દૃઢ વિશ્વાસનો છે ઉદારધર્મ માત્ર લોકોને કહેવાનો અને ઉપર ઉપરથી માની લેવાનો હોય છે જ્યારે નગદધર્મ આશ્ચર્યવાનો-અમનમા મૂકવાના હોય છે

ધર્મમાં ભેદો રોકડ ભાગ છે તેને માટે સર્વ ધર્મોનો એક જ મત છે ખરું બોલવું, શાઓનું અધ્યયન કરવું, અને તે પ્રમાણે ચાલવું, અહ કાર અને સ્વાર્થની વૃત્તિથી દૂર રહેવું, પરધન અને પરદારી ભેદને મનમાં અવિન વાસના ઉત્પન્ન થવા દેવી, જગતની વાવનો અને ધમકીઓના ભદ્રમાં ફસાઈને આપણા મૂળ સત્યસ્વરૂપને વીસરી ન જવું, મનને દૃઢ અને વૃત્તિને સ્વતંત્ર રાખવી-એ ધર્મના નગદ ભાગો વિષે કોઈ બિલક મત ધરાવવું નહીં

ધર્મોના ઉદાર ભાગની બાબતો કવલક્રિય હોકોને સોંપી દઈ, જેઓ નગદધર્મથી આવે છે, તેમની જ ઉત્પત્તિ અને ઉત્કર્ષ થાય છે — એ વ્યાવહારિક મતનો પરદેશમાં ગયા પછી ‘રામ’ ને ઘણો અનુભવ થયો

તમારો હાથ મજબૂત છે અને તેમાનું લોહી પણ વર્ધન શુદ્ધ છે, પરંતુ જો કંડા પર તાણીને પાગે બાધો તો હાથનું લોહી હાથમાં જ રહેશે, મરીરના બીજ ભાગેમાં તે ફરી શકશે નહિ, અને તેથી તે જ નદી ખમડી જઈને તમારો હાથ મુકાઈ જશે તેની જ રીતે જે દેશના લોકો ‘અમે જ મોટા છીએ, અમે જ સારા છીએ, અમે જ કુનીન છીએ, અમારે ગ્લેબ્જ અને કાફરોની સાથે સબધ રાખવાની શી જરૂર છે?’ એમ વડીને બીજાઓ અને પોતાની વચ્ચે જુલાઈનો પાટો બાધી જાય તેઓ પોતે અને તેવાઓના દેશ પણ એથી મુકાઈ જ જાય છે. ‘વહેતા પાણી નિર્મલા, બાધ્યા ગદા હોય’

હું કહું છું કે વંમે મરણ પર્વત બાંધો અમેરિકાનો એ ઘણી મહેનતે બીજાઓ પામેથી વિદ્યા સપાટ કરી છે અને તેને જિવંતી છે અમેરિકાનો ડાવરના હાથ કહેવાય છે તે ખરું નથી ઉત્તર ડાવર તેમના હાથ છે કારણ કે ડાવર તો વિદ્યાની પાછળ આપોઆપ જ ઘસડાઈ આવે છે

અમેરિકામાં હુનગી ચોરો નામનો એક બ્રહ્મ નિષ્ઠ યદુ ગયો છે તે નિર્જન વનમાં પૂર્ણ બ્રહ્મ અર્થ સંહિત સન્ધ્યાવૃત્તિથી પોતાનું જીવન આજીવ કૃતો અનજન તે આગમુ સાધુ ન હતો અમેરિકાનો સૌથી મહાન તત્ત્વજ્ઞાની એમસૉન યોરોના સળધમાં નામ લખે છે કે “મધ્ય-માખીઓ તેના ખાટવા પર બેસતી, પરંતુ તે નીંડર પ્રેમમૂર્તિને તે કદી ડખતી” નહોતી, જગવમાના સાથ તેને હાથે પગે વીદાતા પરંતુ હાથમાં કડાઅથવા પગના સાકાગાની પેંડે તે તેમની કાઈ પણ દરકાર કરતો નહિ કેવો પ્રેમી મનુષ્ય!” એક વાગ વસ્ત્રે આવૃત આગતા એમસૉને પૃથ્થુ કે “જડીના મૂળ વહેવાગીઓના તીર કયા મળ

આવા હતા આવા

‘કન્દ’

દશિણ આફ્રિકાનો આ બનાવ છે. ગાંધીજી કોઈ પણ બિમાર પડે એટલે ધરગથ્થુ જ ઉપાય કરતા બહેને તે બિમારી ગંભીર હોય. તેમાં મ નજીકના પરિવાર કે પોતા પર તો આગ્રહપૂર્વક દાકતરોની મદદ લેવાનું ટાળતા.

આવા કેટલાક પ્રસંગો અવારનવાર બનતા તેમાંના આ એક પ્રસંગ બોધ્ય.

કસ્તૂરબાને માથે ત્રણ ત્રણ વખત મોટી ઘાતો ગઈ અને ત્રણેય પ્રસંગે ધરગથ્થુ ઉપચારોથી તેઓ બચી ગયાં. એકવાર લોહીવા દરદે ગંભીર સ્વરૂપ પકડ્યું. ગાંધીજીના એક દાકતર મિત્રે શસ્ત્રક્રિયા કરવાની સલાહ આપી. પણ કસ્તૂરબાની કે ગાંધીજીની ઇચ્છા નહતી. દાકતરની ખૂબ સમજાવટથી ગાંધીજીએ અને કસ્તૂરબાએ શસ્ત્રક્રિયા કરવાની ન છૂટકે હા પાડી.

શસ્ત્રક્રિયા કલોરેક્ટ્રીમ સુધાડ્યા વગર જ કરી. આ વખતે કસ્તૂરબાએ જે સહનશક્તિ બતાવી તે અદ્ભૂત હતી.

શસ્ત્રક્રિયાના’ જે ત્રણ દિવસ પછી ગાંધીજીને લડતને અંગે જરૂરી કામે બેહાનિસબર્ગ જવાનું થયું. આ દરમિયાન કસ્તૂરબાની તબિયત લથડી. દાકતરે ગાંધીજીને ફોન કર્યો : ‘તરત આવો, બે ન આવી શકાય તો મને કસ્તૂરબાને માંસનો સેરવો આપવાની રજા આપો.’ ગાંધીજીએ કહ્યું : ‘મારાથી એ રજા નહીં અપાય દરદી હા પાડે તો આપો.’

દાકતર : ‘દરદીને આવી બાબત આ સ્થિતિમાં ન પૂજાય. જે તમે. હા ન પાડી શકો તો દરદીની બેબમદારી લેવા હું તૈયાર નથી.’

ગાંધીજીએ તરત ડરબનની ટ્રેન પકડી. અને પહોંચ્યા. અને શું બોલ્યું : કે દાકતરે તો સેરવો પાઈ ને ફોન કર્યો હતો.

ગાંધીજી ખૂબ આકળાયા અને બોલ્યા : ‘દાકતર, આને હું જગો માનું છું.’

દાકતરે હંડે કહેલું કહ્યું : ‘આને હું જગો માનતો નથી. અમારો ધર્મ તો દરદીને બચાવવાનો જ હોય છે.’

અને ખૂબ ગરમાગરમ ચર્ચા ચાલી. દાકતર પણ ગાંધીજીના મિત્ર હતા. તો પણ તેમની આ વર્તણૂક ગાંધીજી સહન કરવા તૈયાર નહતા.

એટલે ગાંધીજી બોલ્યા: 'દાકતર, હવે ચોખવટ કરો. તમે શું કરવા માગો છો? હું મારી પત્નીની ઇચ્છા વિના માંસ દેવ: નહીં દઉં. તે વગર તેનું મૃત્યુ હું સહન કરવા તૈયાર છું.'

દાકતર: 'તમારી આ ક્વિલસુક્રી મારા દવાખાનામાં નહીં ચાલે મારા દવાખાનામાં તમારી પત્નીને રહેવા દેશે ત્યાં લગી હું તેને જરૂર માંસ અથવા મને જે કંઈ મને આપવું યોગ્ય લાગશે તે આપીશ. આ જો તમને મંજૂર ન હોય તો તમે તમારી પત્નીને લઈ જાઓ. મારા જ દવાખાનામાં હાથે કરીને તેનું મરણ હું શક્ય નહીં દઉં.'

ગાંધીજી: 'ત્યારે તમે એમ કહો છો કે મારે મારી પત્નીને હમણા જ લઈ જવી!'

દાકતર: 'હું ક્યાં કહું છું લઈ જાઓ! હું તો ઇચ્છું છું કે મારા પર બધું છોડી દો. હું ને મારી પત્ની એની થઈ શકે એટલી પ્રેમથી સેવા કરશું. તમે નિરાતે તમારું કામ કરો. જો આ ન સમજાય તો લાચારીથી કહું છું કે તમે તમારી પત્નીને લઈ જાઓ.'

ગાંધીજી સાથે તે વખતે તેમના એક પુત્ર પણ સાથે હતા. તેને પૂછ્યું તો તેણે પણ કહ્યું કે માંસ તો ન જ અપાય.

આખરે ગાંધીજી કસ્તૂરબા પાસે ગયા. તે બહુ અથકત હતાં. તેમની પૂછવા જેવી પરિસ્થિતિ પણ નહતી એટલા એ નબળા હતાં. પણ ધર્મ માનીને ટુંકમાં ગાંધીજીએ બધું કહ્યું.

સાંભળતાં જ કસ્તૂરબાએ દબતા પૂર્ક કહ્યું: 'મારે માંસનો સેરવો નથી લેવો. મનબાહેલ વારે વારે નથી આવતો. બસે તમારા બોળામાં મરી જઈ, પણ મારાથી આ દેહ વટલાવાશે નહીં.'

ગાંધીજીએ ઘણું ઘણું સમજાવ્યું. અને છેવટે કસ્તૂરબાએ ચોખ્ખું કહી દીધું: 'મને અડીથી લઈ જાઓ.'

ગાંધીજી રાજ થયા પણ આ રિથિતિમાં કસ્તૂરબાને ખસેડવા એ જોખમ હતું. પણ નિશ્ચય એટલે નિશ્ચય. દાકતરને પોતાનો નિશ્ચય સંભળાવ્યો.

દાકતર ગુસ્સે થઈ બોલ્યા: 'તમે ધાતકી પતિ છો. હું તમને સાથે જ કહું છું કે તમારી પત્નીને ખસેડી શકાય એવી સ્થિતિ નથી. તેના પ્રાણ રસ્તામાં જ નીકળી જાય તો મને આશ્ચર્ય નહીં થાય.'

અને ગાંધીજી ઝરઝર ઝરઝર વરસાદમાં ઈશ્વર પર બધું છોડીને કસ્તૂરબાને લઈને ફિનિકસ આશ્રમ તરફ આવી નીકળ્યા.

છે?" યોરોએ હમેશની રીત પ્રમાણે જવાબ આપ્યો: "જ્યાં જોઈએ ત્યાં." અને તરત જ જરાક પાછું ફરીને તેણે આંગેલું તીર કાઢી આપ્યું.

મહાત્મા યોરો પોતાના 'વોલ્ફન'માં લખે છે કે :—

હું 'શૈલ' પ્રાતઃકાળે મારી શુદ્ધિ અને અંતઃકર્ણને ભગવદગીતાના પવિત્ર જળમાં સ્નાન કરાવું છું. ભગવદગીતામાં એટલું ઉત્તમ અને સ્વ-વ્યાપી જ્ઞાન છે કે જે ત્રેય લખનાર દેવને અગ્રહિત વધો યર્થ ગયાં, છતાં તેના જેવો બીજો ત્રેય હજી લખાયો નથી. ગીતાની સામે સરખાવતાં જગતનું આધુનિક મત જ્ઞાન તુલ્ય જણાય છે. વિચાર કરતાં કરતાં એ ત્રેયનું મહત્ત્વ મને એટલું ઘણું જણાય છે કે કોઈ કોઈ વખતે આ તત્ત્વજ્ઞાન ઘણું ખર્ચે કોઈ જુદાજ સુત્રમાં લખાયું હોય તેમજે એવો વિચાર મારા મનમાં આવે છે. બીજે એક પ્રસંગે મિસર દેશના બૃહદ્ પિરામિડા વિષે ઉલ્લેખ કરતાં યોરો લખે છે કે : "પ્રાચીન સુગંધી સ્વર્ગ સ્મરણીય વસ્તુઓના ભગવદગીતાથી એક બીજી કોઈ વસ્તુ નથી."

ખરેખર તો ઉત્તરમાં મિડુ અને પ્રિરલી ધર્મના કેવળ આત્મારૂપ જ છે. ભાતિ-વર્ણ-પદ્ય વગેરેના બોરો, સર્વ દુરાચારી મતમનાંતરો અને ઝગઝગાઓ, દેહ અને મન, દેશ-કાળ-કાર્ય-કારણ-ભાવ, અને તેમાં વ્યાપી રહેલું સર્વ વિશ્વ એ સર્વે જૂનાઈ જઈને જ્યાં મન-વાણી પહોંચી શકતાં નથી, એવા પરબ્રહ્મનો આત્માવાર થયો એ જ ખરો ધર્મ છે.

આમાન્ય માન્યતા ઝાંપી છે કે પુસ્તકો શિક્ષકો વગેરે બાહ્ય આધારો દ્વારા મેળવેલી

માહિતીનો સંગ્રહ એટલે જ્ઞાન. જે મનુષ્ય એક કાળે ઉત્તમ મનાતા ત્રીજો પોતાના મગજમાં ભરે છે તે મોટો વિદ્વાન ગણાય છે. જે વાત ખરી છે કે પૂર્વજોએ મેળવેલું જ્ઞાન ફેંકી દેવાનું નથી. તેનો સંભાળપૂર્વક ઉત્તમ અભ્યાસ કરવો જોઈએ. પરંતુ જ્યારે કોઈ મનુષ્ય બાહ્ય સાધનોનો ત્યાગ કરીને અંદરના અત્તરત્તર તરફ વળે છે અને જ્યારે જ્યારે જ ખરા જ્ઞાનનું મૂળ અને સર્વોત્તમ વિચારોનો મકાન ઝરો અને છે ત્યારે જ ખરું શિક્ષણ શરૂ થયું સમજવું. ન્યૂટન અને બીજા સ્વરોચ્ચક મહાત્માઓ ઉપરોચી શોધો કરી ગયા છે અને હજી પણ મહાન શોધો કરે છે તેમને એ શિક્ષણ ફાલે આપ્યું હતું? આગળ થઈ ગયેલી બધી શોધોને જોડી પાકનાઈ એ જ્ઞાન તેમજે ક્યાં પુસ્તકોમાંથી મેળવ્યું? જ્યાં અદ્યુત વાતો સાંભળી શકાય છે, અજ્ઞાત જાગૃતો જાગી શકાય છે, અને અકદિપત બાળતોની દરખા થાય છે, એવા આત્માનો અપરોક્ષ આત્મ-ભાવ કરવો એ જ જગતના ખરા કલ્યાણને માટે આવતરૈત વિવૃત્તિઓનું શિક્ષણ છે.

કવિ એક વખત તે અતીન્દ્રિય ઉચ્ચ સ્થિતિ-એ પહેંચે કે પછી તેનામાંથી દિવ્ય દરખાઓ અને ઠાસ વિચારો બહાર આવવા જ જોઈએ. અધિતવેત્તા અથવા તરવેત્તા ક્ષત પોતાનો અકાર કાઢી નાખે કે મગે તેના કઠિન વિષયોનું રક્ત-પણ તે જોતજોતામાં સમજી જશે ખરે. ખરી રીતે જ્યાં સુધી એ હું પછું હોય છે સુધી કોઈ પણ મોઢા થઈ શકતી નથી. જ્યાં અહંભાવનો ત્યાગ થાય અને ઉપર દક્ષા પ્રમા ધર્મનો સાક્ષાત્કાર થાય ત્યારે જ જ્ઞાન આ યશની પ્રાપ્તિ થાય છે.

પેગંબર સાહેબના દેહાંત પછી થોડાં જ વરસમાં અરબ અને ઈંગ્લીશની વચ્ચે જંગી લડાઈ થઈ. તેમાં ખત્રી બાબુના ચોદાઓના ખૂબ મત્સ્ય થયા, ઘણા જખમી પણ થયા. સાજ પડે એટલે સામાન્ય રીતે લડાઈ પણ મધ થાય. એક દિવસ આ પ્રસંગે જ્યારે લડાઈ મધ થઈ ત્યારે અરબોના લશ્કરમાં એક અરબ પોતાના કાકાના દીકરાને યોગના નીકળ્યો. તેની લાજ મળે તો હંનાવે અને હવે જોવામાં આવે તો સારવાર કરે. કદાચ પાણીની ઝંખના કરતો હતો એમ સમજી આ ભાઈએ પોતાની સાથે થોડો ભરીને પાણી રાખ્યું.

તરફિયાં મારતા જખમી સિપાઈઓની વચ્ચે શનસ લઈને તે જોતો જાય છે તો પોતાનો ભાઈ હાથ આવે, અને તે સાથે જ પાણીની ઝંખના કરતો હતો. જખમીમાંથી થોડી વચ્ચા કર્યા હતા. તેના હવવાની ચાસા થોડી જ હતી. આજે તેની ખાને પાણી ધડું. એટલામાં કોઈ ધાયત થયેલાનો "પાણી, પાણી" એવો અવાજ આવ્યો. એકને આ દાગી સિપાઈએ પોતાના ભાઈને કહ્યું: 'પેલાને પાણી આપી આ. અને પછી મને પાને.' જે દિશામાંથી અવાજ આવતો હતો તે દિશાના જીવનને પગને આ ભાઈ પડોઝ્યો.

આ જખમી એક મહાન સરદાર હતો. પેનો પાણી આપવા જાય છે અને મરદાર લેવા જાય છે, તેવામાં નીચી વિશ્વાસી પાણી ની રાડ આવી આ સરદાર પણ પેલાના જોડે જ પરગણુ, એટલે તેણે માડમાં કંઈક બોલીને અને કંઈક હસારાથી સમજાવ્યું કે પડેલા આથી રાડ આવી છે ત્યાં પણી પાઈ આવે. નિસાસા નાખતો નાખતો આ ભાઈ પત્તવેજે ત્યાંથી આતંકનાં આવતો હતો ત્યાં પડોઝ્યો. એટલામાં તે જાળ જખમી સિપાઈએ હજો ત્યાસ લીધો અને આજ ખીંચી તે પાણી ન પાડ્યો. એટલે જટ ન્યાં પેનો જખમી મરદાર પડ્યો હતો ત્યાં આ ભાઈ પડોઝ્યો. જુએ તે તેની આજ પણ મીચાયેલી દુખી હતી. જુદાની જ દુખી કરતો કરતો તે પોતાના ભાઈની પાસે પડોઝ્યો તો તેની

નાડી પણ બંધ જોઈ અને તેને જાન આપ્યો ગયો હતો.

આમ ત્રણમાંથી કોઈ પાણી ન પાડ્યો. પણ પડેલા જે પોતાનું નામ અમર કરીને ચાલ્યા ગયા. ઇતિહાસના પાનામાં આના નિર્મળ ત્યાગના દાખનાં એ તો ઘણા જોવામાં આવે છે. તેના વજૂન કસાયેલી કનને લખાયાં હોય તો આપણે જે દીપ આમ પણ સારીએ છીએ પણ જીવનનું અદ્ભૂત દૃષ્ટાંત આપવાનો હેતુ તો એ છે કે પેલા તીર પુરુષોના જેવા ત્યાગ આપણામાં આવે, અને અપણી કસોટીને વખત આવે ત્યારે આપણે ખીંચને પાણી આપીને પીએ, ખીંચને જિવાડીને છીએ, અને ખીંચને જિવાડતા પોતે મરીએ તો હસતે જુએ ચાલ્યા જઈએ.

મને લાગે છે કે પાણીની પરીક્ષા કરતા એક કંઠુ પરીક્ષા માર હવ ની છે. હવા વિના તો માણસ એક ક્ષણ પણ નથી સહતો નથી. એટલે આજ જગત હવાથી છરાયેલું લા. છે જના કોઈ કોઈ વાર એવું પણ સમજ આવે છે કે જ્યારે કયાં નેરી કોઈ કોટડીની અદર ઘણા માણસો પુનઃ હોય; એક જ હિંદમાંથી થોડી હવા આવતી હોય; તેને લઈ શકે તે જ હવે અને બીજા મૂંઝાઈને મરણ પામે. આપણે હિંદ પાસે માનીએ કે આજે અમર આવે તો આપણે એ હવાને જતી કરીએ.

હવાથી બીજે નંબરે તરસ છે. પાણીના પ્યાસને રાડુ માણસો એકબીજા સાથે લડના સાંજળવામાં આવ્યા છે. આપણે હવે જીએ કે એવે સમયે પેલા બહાદુર આત્મોને ત્યાગ આપણામાં આવે. વંચ આવી અંતિ પરીક્ષા તો કોઈની જ થાય છે. સામાન્ય પરીક્ષા આપણી ગંધાની રોજ થાય છે. આપણે સૌ પોતા પોતાને પુછવા થઈ જઈએ જ્યારે જ્યારે વખત આવે છે ત્યારે ત્યારે આપણે રોજ આપણા સાથીઓ, પાડોશી એને આગળ કરી આપણે પાછળ રહીએ છીએ? ન રહેના હોઈએ તો આપણે નવાસ થવા; આપણને અહિં સારો પહેલો પાઠ નથી આવતો.

યાનિ મિથ્યાભિભૂતાનાં પનન્ત્યશુભિ રોદતામ્ ।
તાનિ સંતાપકાન્ રન્તિ સપુત્રપશુગાન્ધવાન્ ॥

બોધી રીતે સતાયેના લોકો આંખમાંથી ધારે છે તે
અશુભિદુ એને સંતાપનારને છોડવાછરસગાલખચી
મહિત મારી નામે છે.

પરોપકૃતિકૈવલ્યે તોલયિત્વા જનાર્દનઃ ।

શુભીન્ ઉપકૃતિન્ મત્વા ક્ષયતારાન્ દશ્યમહીત્ ॥

એક ઇખડામાં પરોપકાર ને ખુલ્લા ઉત્કલ
(મુક્તિ) મુશને ભગવાને તોલ કરી નેરો, તે ઉપકાર
નો ખાર કેવલ્ય કરતાં વધી ગયો; એટલે એણે દસ
અવતાર લીધા.

જનયન્તિ હિ પ્રકાશં દીપશિખાં સ્વાંજદાહેન્ ॥

દીપાની વાજ્ય પોતાંજુ' શરીર ખાળીને અજવાળુ
કરે છે.

સત્યં તથો જ્ઞાનમહિંસતા ચ

વિક્રમબ્રહ્મઃ ચ મુશીલતા ચ ।

એનાનિ થો ધારયતે સ વિદ્વાન્

ન કેવલં યઃ પઠતે સ વિદ્વાન્ ॥

સત્ય, તથા, જ્ઞાન, અહિમા, વિદ્યાનેનો આદર-
સાદર, શુભ ચારિત્ર-આવી વસ્તુઓનો જે આદર
હોય તે જ વિદ્વાન કહેવાય; શાસ્ત્રોનો નકરો પાઠ જ
કરે તે નહિ.

શાસ્ત્રાણ્યધીત્યાપિ વાવન્તિ મુખાઃ ।

ચરતુ ક્રિયાવાન્ પુટુપઃ સ વિદ્વાન્ ।

શુચિન્નિતજ્ઞ ઔષધમાતુરાણામ્

ન નામમાત્રેણ કરેત્યરોગમ્ ॥

ખાજસે શાસ્ત્ર બળવા હોય છતાં મુખે' હોય છે.
એટલે જે શાસ્ત્રી આગા પ્રમાણે આચરણ કરે તે જ
વિદ્વાન બોલાય. ખરું વિચર કરીને દરાતુ' હોય કે
રોગીએ અણક એસક કોડું; પણ રોગી એમકના
નામના મોટિ મોટિ જપ કરે ને એમક ખાવ નહિ તે
તે નરો; કેમ કરીને થાય?

'આપણે એ કાન એને એજ જ ગોડું' છ તેજુ'

કારણુ આ, કે આપણે સાંજખણે વધારે ને બોલિએ
ગોડું.' —કેનો

'હું' ઈશ્વરનો અંશ છો. તારા ખૂંડા ભોમ છે, કે હું
ઈશ્વરને તારા ભોમ લઈને ફરે છે પણ તેજુ' તને ભાવ
નથી.' —એપિફોરાસ ૨-૮-૧૦

તારા પોતાના સ્વાર્થનો લેણમાત્ર વિચાર ન કરવો,
એને કાલ્પજમાં બુદ્ધિ હોય, શરીરની રચના સમજીને
શરીર સમત્તને દિતકારી ન હોય એવો વિચાર જ
એ ન કરતા હોય ખત એ જેમ વતે' એમ તારે પડુ
પતુંડું. —તત્ર ૨-૧૦-૩

માયુસ પોતા ઉપર પડે તે ઉપાદે નહિ, ખીજા
સાથેનો પોતાનો સંબંધ તોડી નામે અને કોઈ સગાજ-
વિરોધી ફૂલ કરે તો તેણે પોતાનો કાલ કે પગ કાપ્યો
અમર. —પાર્કેસ એટેલિઅસ ૮-૩૪

જેમાં બારલતુ' તથા વિષતુ' દિન છે તેમાં જ
માતું પડુ કિત છે... જેમાં મધપૂકાતું' દિત તથા તેમાં
મધમાખીનું' શિવ પશુ નથી. —તત્ર ૬-૪૪, ૫૪

'જેમ સૂતિ' ધડનાંશ સલાટ કરે છે તેમ હું' કાલજ
હેલ તે બધું' કાચી નાખ, વાંકું' હોય તે સીધું' કર,
અધકારમય હોય તે મોહમુ' તથા જીજ્ઞુ' કર, અને તે
ચક્રચકિત થા; ત્યાં સુધી તેના ઉપર કામ કર, તેમાં
તને સુખનવાની રિચ્ચ શોભા કળાય નહિ ત્યાં સુધી હું'
તારા મનની સૂતિ ઉપર કામ કર્યાં કર,

'પોતાને જેના દર્શન કર્યાં હોય તે વચ્ચુના જેવો
જેનારે પોતે પોતાને ખનાવશે જેનડીએ. જે આંખ સુધી
જેવી ન જાની કોન તે તે કદાપિ સુરેશ્વરન ન કરી શકે
હોત, તેમ જ આપણે જીવ જ્યાં લગી પોતે સુન્દર ન
અને ત્યાં લગી તે સુન્દરરસનાં દર્શન ન કરી શકે.

'માયુસને દેશકસન કર્યાં હોય તો તે પોતે પડેમાં
પ્રથમ દેવ જેવો બને.' —એલિનનસ, ૧ એલિઅસ ૬-૯

'જનને તથાએ સત્તુ એક દિવસ તમારો મિત્ર
ખનવાનો ન હોય એવી રીતે તમે એના પ્રત્યે વર્તો.'

મુધારો

૧૦મ્ અંકને એસિસમે પોને ખીજા મોકમાં
'જુનુન' વાંચવા વિનનિ છે.

સુબંધથી નેટલી વાર યાત્રાએ ઉપડ્યો છું તેટલી વાર જોયું છે જહાજ ઉપડવામા વાર થઈ નથી. કેલકત્તાના જહાજ માટે તો આગવી રાતે જઈને રહેવું પડે છે એ નથી સાડું લાગતું. કેમકે મનમા એ જ પચાવ રહ્યા કરે કે ક્યારે ઉપડશે મન જ્યારે પ્રવાસ ભૂલી હોય ત્યારે તેને શેકવામા બીજા એક શક્તિ સાથે સુદં મથે કે માણસ જ્યારે ઘરમા બાંધી પડ્યો હોય ત્યારે એને વિદાયની તૈયારી એટલી કષ્ટભરી લાગે કે શાથી કે આવનજવનની સંધિરવાન એ મનને માટે મુરકેતીભય છે ત્યાં તેને બે બાળુ સંભાળવાની હોય છે એમા એને કુસ્તી કરવી પડે છે

ઘરના માણસો બધા જહાજે ચડાવીને પાછા ફર્યા. મિત્રો ફૂવની માગાઓ મળામા પહેરાવી વિદાય થઈ ગયા પણ જહાજ ઉપડ્યું નહિ જેઓ રહેનારા, તેઓ ગયા જેઓ જનારા તેઓ દિશ્વર થઈને "રહ્યા 'ઘર મડ્યું' ચાલવા ત્યારે માવડી રહી જીમી' એના જેવા ધાટ.

વિદાય માત્રમા એક વ્યથા છે એ વ્યથાનુ પ્રધાન કારણ એ છે, જીવનમા જે કાર્ક સીથી વધારે પામ્યા હોઈએ છીએ તેને આખ આગળથી ફર કરવાનું સમર્પણ કરવું પડે છે અને બદલામા કશું ન જોવાની શુન્પનાનો મનમા ભાસ રહ્યાં કરે છે, આ જ કમિકતા દરમ અદરચના ભંડારિયામા લઈ ભય છે. અપરિચયમ થી ધીમે ધીમે પન્નિચયના કોણમા ભડ ભય છે એટલા માટે યાત્રાનું હુન્ન પ્રસ્થાનના ઔપચથી મટે છે

અથવા જહાજની કેબિનની ગોધારી દશાથી તોબાહ. જહાજ ચાલે ત્યારે કેબિનની સંકડાશ કામા કરાય. પણ જ્યારે ઝબુ હોય છે ત્યારે મૃત્યુના ઠાકણની બેવડામા હોઈએ એમ લાગે છે

ડેક ઉપર જ સવાની વ્યવસ્થા કરવામા આવી આ પહેલાં ઘડીવાર જહાજ ઉપડ ચડ્યો

છું. અનેક કપ્તાનોની સાથે પ્રસંગ પડ્યા છે. અમારા આ જાપાની કપ્તાનમા કઈક વિશેષતા હતી મન ફાવે એમ વર્તવા દે. પણ કર્તવ્ય-પાવનની ભાવના એની ભેરદાર હતી એમાં નિયમની વાતમાં લેશમાત્ર ચવાવી લે તેમ નહોતો. અમારા સહયાત્રી અંગ્રેજબધુએ પ્રયત્ન કર્યો નાસ્તો લેવા અમારી સાથે અમારા ટેબલ પર. પરન્તુ કર્તવ્યશીલ કપ્તાને કહ્યું: અત્યારે તો જે વ્યવસ્થા થઈ ગઈ છે, તે જ થશે. જોજન વખતે ભેઈ લઇશું. અમારી પાસેની ખુરમી ખાવી પડી રહી પણ નિયમનું પાલન એ પાલન જ એમાં જરા ય ટીવારા ચાલે નહિ.

રાત્રે સૂતા તો ખરા પણ ઠેવા? જરા ય અવગરા મળે નહિ એવી જગાએ. જેમ ભીમ-ધિનામહ શરશમ્પાએ મૃત્યુની અપેક્ષામાં પોદેવા એમ

એક કાવ્ય સૂચી આવ્યું. જાણે કે અંધારી રાતની મલાનો હું કવિ છું અને એમ થાય છે કે દિવસનો હું મૃત્યુલોકવાણી, રાત્રે દેવલોકોનો છું માત્રમ બધ પામે આશ્વસ કર્યો કરે, માત્રસ એના પગ પામેનો પણ કપટપો ભેઈ શકે માટે તો આટલો બધો પ્રકાશ ઝગહળે છે. દેવને બધ નહિ. એટલા માટે અમીમ અંધકાર એ દેવસમા નુ આસ્તરણ છે હેવા રાત્રે આવીને આપણી જાતીમા દેખા દે છે

જહાજ ઉપડ્યું. મધુર પવનમાં રંગોની પૂરવણી પૂરાવા લાગી રંગ કેવળ જહાજના ચાલવા પૂરેના ન હતો, પરંતુ એમા જે એડ વિશેષ દષ્ટિ હતી, એ દષ્ટિમા કોઈક રસિકતા હતી.

આજની સવારે એટલા રંગની ને લીલા રંગની કિનારીવાત્રી સાડી પહેરીને પ્રકૃતિ સામે આવીને ખડી થએલી મે' ભેઈ હું એક દાસ.

મને પોતાને એમાંથી કંઈ કંઈ પ્રકાશ મળ્યો.
એ જ હતું સાહિત્ય. એ જ હતી કલા.

ઉપનિષદમાં લખ્યું છે કે, એક ડાંગે બે પક્ષી
છે એમાં એક પક્ષી ઉપભોગ કરે છે. બીજું પક્ષી
તેનો દયા બને છે. દયા બનેલા પક્ષીને એનો
મહાઆનંદ છે. કેમકે, તેનો જે આનંદ છે તે
મુક્ત આનંદ છે. માનવીને પણ બે પક્ષી છે.
એમાં એક પક્ષીને પ્રયોજન છે બીજાને પ્રયોજન
નથી. એક પક્ષી ભોગ ભોગવે છે. બીજું તે શુદ્ધ
છે માત્ર. જે પક્ષી ભોગ ભોગવે છે, તેમાં તેણે
નિમોઘ છે. બીજું દયા છે, તે સૃષ્ટિ જાણી કરે છે.
નિમોઘ કરતું, એનો અર્થ નોંધ્યો તો વંચાર
કરતું. એટલે કે, જેમા તેયારી કરવાની છે તેમાં
પોતાની પ્રયોજનના માપની અથવા બીજાના
પ્રયોજનની માપપટ્ટી રહે છે. અને સૃષ્ટિ કરનારને
દોષિતા થ ગળતી જરૂર રહેતી નથી. અપેક્ષા
રહેતી નથી.

પૃથ્વીમાં સૌથી મોટું રહસ્ય જ એ છે કે
દુધ જેવી વસ્તુ નથી અને જે દુધ છે તે જ
માણસ છે. અર્થાત્ દુધ વસ્તુ નથી. દહા પોતે જ
એ એણે લસ છે.

ખુદગતિવારની માંજે અમારો પાયકેટ
ઢલરી ગયો. સસુદ્રનો રંગ રૂઝાં જોતાં એમ
થાય છે કાંઠો દૂર જવા છતાં એની માટીનાં રંગ
ઓછા થતો નથી. પૃથ્વી દરતાં આકાશ સાથેની
આત્મિકતા કંઈક વધારે સારી એમ તો નથી
જણાતું, પણ પાણીના રંગમાં એક ડિગ્રીનારની
માળા ગરબો થયો દેખાય છે.

અમારા જહાજના લોયનગિયે ડેકના અનેક
પેનેન્જર હતા. એમાં ચોટે બાજે મદ્રાસીઓ છે,
તેઓ રંગત વનનાર હતા. તેઓનો વ્યવહાર,
જહાજના અન્ય લોકની સાથે છેક પાસા-કંઠાર
-તો નહિ પણ સ્વચ્છંદી ખરા. જહાજના
સંહારમાંથી એક એક દીને દરેકને ચિતરેલા
હાગળના પંખાઓ મળ્યા છે. એનાથી તેઓ ઘણા

ખુશ છે. એમાંથી અનેક હિન્દુ હોય બીજી
દળગીરી તો નહતી પણ આખો દિવસ કંઈને
કંઈ ધમાત કર્યા જ કરે. એક સારી વસ્તુ એતાં
તેના પર નિજ હક્ક જમાવવાની હોંસાટૂટી કરે.
ધીંબા મસ્તી કરતાં અચકાતા નહિ વગેરે. સૌથી
મોટી તકલીફ તો મને એ જ નહતી કે તેઓ
ભયાં ને ત્યાં શૂંકતાં જરાય વિચાર કરતા નહિ.
આચરણમાં જો સખત રહેવાય તો વિચારમાં
ઢીલાશ નહતી નથી. માણસે પોતાની જાતે જ
સારા નરતા આચારવિચારને ધડવાના હોય છે.

એમાં કેટલાક તો સુસલમાન હતા. સુટેવો
સંજોમાં તેઓ વિશેષ ભગ્ય છે એમ નહિ પણ
તેના ખ્યાલો તેમને બહુ સારા છે. સારાં વસ્તોમાં
હંમેશા સજ્જ રહે અને જરા સરખો પરિચય
થતાં પ્રસન્નમુખે સત્તામ કરવાતું તે શૂંકે જ નહિ.
સમભય છે બહારનો સંસાર તેઓ ભાગથી જાણે
છે. આમ તો તેઓ જન્મમુક્ત છે. પણ નિતિરક્ષા
એ એમનું મોટું પંથન છે. છતાં વ્યવહારમાં
છટછાટ છે. એટલા માટે આદાબ કાયદો સુસલ-
માનનો આદાબ કાયદો એ સમસ્ત મનુષ્યની
સાથેના સર્વ સાધારણ નિયમ. મનુમાં એવા
મળે છે મા, માસી, ફોઈ વગેરે સાથે કેમ બાલ-
હાર રાખવો. શુરુજન સાથેના વ્યવહારની માત્રા
કેટલી. ગ્રામણ, દાત્રિય, વિશ્વ શરૂ સાથેના વ્ય-
વહારમાં કેટલું ઉચિત અનુચિત તેનું પ્રમાણ
હોય છે. એટલા માટે સંપર્ક વિચાર અને નિતિ
વિચારથી જે આગળ મનુષ્ય સાથેની બદલા કેમ
વળગાય તે પશ્ચિમ વારત અને મુગલસાએ
પામેથી સત્તામ ગિલ્ફ રીખવા મળે છે. કેમકે,
પ્રાણી, નમસ્કાર એ વ્યવહાર પોતાનાં સરખો-
સરખામાં હોય છે. પણ તે સિવાય બહારના
સંસારમાં એના વગર અદાવતોં રતાં તે સંભવતા
સુસલમાનો પામેથી, અમેજો પામેથી રીખ્યા
છીએ.

ક્રમ:

—૧૨૦ નિમળા પટેલ

* બધું કરનાર 'ધિર' છે; અને તે બે કરે છે તે સારાને માટે જ કરે છે, એમ સમજીને આનંદમાં રહેજે.

* રોપું અને હસવું બંને દિલમાંથી નીકળે છે. (માણસ) જેને દુઃખ માનીને રુએ છે તેને જ સુખ માનીને હસે છે આથી જ રામનામનો આધાર ભેદ છે. બધું એને અર્પણ કરવું એ તો આનંદ જ આનંદ છે.

* ઈશ્વરનાં નામ તો યાનેક છે, પણ એક જ નામ યોગીએ તો તે છે સત્-સત્ય. તેથી સત્ય જ ઈશ્વર છે.

* સત્યનાં દર્શન અહિંસા વગર થઈ જ ન શકે તેથી જ કહ્યું છે કે અહિંસા પરમા ધર્મ.

* સત્યની શોધ અને અહિંસાનું પાલન, બ્રહ્મચર્ય, અસ્તેય, અપરિગ્રહ, અબય, સર્વધર્મ-સમાનત્વ, અસ્પૃશ્યતાનિવારણ, ઈત્યાદિ વગર થઈ ન શકે.

* બ્રહ્મચર્યનો અર્થ અહીં મન, વચન કર્મથી હનિદ્રયનિગ્રહ છે. સીંગમન ન કરવા છતાં મનથી જે વિકારમય ગ્રહે છે તે ખરે બ્રહ્મચારી ન મનાય.

* અસ્તેયનો અર્થ ચોરી ન કરવી એટલો જ નથી. જે વસ્તુની આપણને જરૂર નથી તે રાખવી, હેવી, તે પણ ચોરી છે, ચોરીમાં હિંસા તો બરેલી જ છે.

* અપરિગ્રહનો અર્થ એ છે કે આપણને જેની આજે જરૂર નથી તેવી કોઈ ચીજનો આપણે સંગ્રહ ન કરીએ.

* અભયમાં બધા પ્રકારના ડરનો અભાવ હોવો જોઈએ. મોતનો ડર, મારપીટનો ડર, બૂખનો ડર, અપમાનનો ડર, દોષકલ્પનો ડર, ભૂતપ્રેતનો ડર, કોઈના ક્રોધનો ડર—આ બધા અને એવા ડરથી મુક્તિ તે અભય.

* જેમ આપણે આપણા ધર્મને માન આપીએ છીએ, તેમ જ બીજા ધર્મને પણ આપીએ—માત્ર સહિષ્ણુતા પૂરતી નથી.

* અસ્પૃશ્યતાનિવારણનો અર્થ હરિજનોને અડવું એટલો જ નથી, પણ તેમને આપણાં સમાચંબ ધીએ જેવા સમજવા; અર્થાત આપણાં બાઈબહેનો સાથે વર્તીએ છીએ તેવી રીતે વર્તવું. નથી કોઈ ભય કે નથી કોઈ નીચ.

* યોગચિત્તવૃત્તિનિરૈષઃ એ પાતંજલ યોગ-દર્શનનું પહેલું સૂત્ર છે. યોગ ચિત્તવૃત્તિનો નિરૈષ છે. એટલે કે આપણા મનમાં કોઈતા તરંગો પર અકુશ રાખવો—તેમને ઠણી દેવા, તે યોગ થયો.

* જેના ચિત્તમાં તરંગો ભીલા જ કરે છે, તે સત્યનાં દર્શન કેમ કરી શકે? ચિત્તમાં તરંગો ભીલા એ અમુદ્રના તોફાન જેવું છે. તોફાનમાં જે મુકાની મુકાન પર કાબૂ રાખી શકે છે, તે મહીસલામત છે, રહે છે. તેવી જ રીતે ચિત્તની અશાંતિમાં જે રામતામનો આશ્રય લે છે તે છતી વ્યથ છે.

* જ્ઞાન શ્રી મત લે ભગવત મનન કરવા યોગ્ય છે. પોતે તપે છે ને આપણને શીતળતા આપે છે. આપણે શું કરીએ છીએ?

* મિશ્રમાત્રાતથી આપણે હંમેશાં ડરતા રહેવું, જે જ્ઞાન આપણને મત્સ્યથી દૂર રાખે છે અથવા દર લઈ વ્યથ છે તે મિશ્રમાત્રાન છે.

* સત્યના દર્શનને માટે મંતોનું ચરિત્ર વાંચવું અને તેનું મનન કરવું આવશ્યક છે.

* ભગવાન વિજય સુએ કહે છે કે પોતે તપે પ્રાણીઓમાં વિહાર કરે છે; ત્યારે આપણે કેની સાથે વેર રાખીશું?

* શ્રીરાંજના જીવનમાંથી મહત્વની વાત આપણે જો ગીખીએ છીએ કે તેણે ભગવાનને

માટે પોતાનું સર્વસ્વ ઊંડવું-પતિ પણ.

૫ શ્રદ્ધાથી માણસ શું નથી કરી શકતો? બધું જ કરી શકે છે.

૬ શ્રદ્ધાથી માણસ પહાડો જોળાવી બચે છે.

૭ જે માણસ કોઈ વસ્તુ ઉપર એકનિષ્ઠાથી કામ કરે છે તે અતે બધી જ વસ્તુઓ કરવાની શક્તિ મેળવશે.

૮ મારું મુખ બહારથી નથી મગ્નું, અંતર માંથી જ મળે છે.

૯ જેણે પોતાપણું ખોલું તેણે બધું જ ખોલ્યું.

૧૦ મીધા રક્તો જેવા સરળ છે, તેવા જ કંઠ છ. એમ ન હોત તો સૌ મીધા બને જ રાગ.

૧૧ 'દયા ધર્મકા મૂલ્ય હૈ' એમ તુલસીદાસ-જીએ કહ્યું છે; અને કહે છે, 'તુલસી દયા ન છાદિયે જળ લગ ઘટ મેં પ્રાન.' આપણે સૌ દયાના ભિક્ષુઓ કેવી રીતે દયા કરીએ, ને કોના પર કરીએ?

૧૨ અંક બહેને કહ્યું: 'હું પ્રાર્થના કરતી હતી, હવે છોડી દીધી છે,' એ પુત્રુ. કેમ તેણે જવાબ આપ્યો: 'કારણ કે હું મારા અંતરને છેલ્લેની હતી.' ઉત્તર બરાબર છે, 'પણ દેવતા વાતું ઊંડે, પ્રાર્થના શા માટે ઊંડે?'

૧૩ કાલનું ભજન બહુ ગીર્ધું ને મનનીય હતું: 'તેનો સાર આ છે-બગવાન નથી મંદિરમાં કે નથી મંત્રીદમા, નથી અંદર કે નથી બહાર; ક્યાંય હોય તો દીનજનોની જૂળ તરસમા છે. થાંભો આપણે તેમની ભૂજ તરસ મટાડવા માટે રોજ હાંતીએ અથવા તેમને નિમિત્ત અમનામ લઈને એની ભતમહેનત કરીએ.'

૧૪ એ તે કેવી વાત કે આપણે આમાન્ય રીતે પણ બહુથી દૂર નથી રહેતા! બધે જો યશમ કે કરને કારણે કેમ ન હોય. તેના કરતાં આપણે મોન જ ધારણ કરીએ અથવા અંદર અંદર નીકર થઈને આપણા મનમાં હોય તેવું જ દેખીએ તો સાડું નહીં!

૧૫ થોડું સરખું બહુ પણ માણસનો નાથ કરે છે, જેમ એરતું એકે ટીપું પણ દૂધનો નાથ કરે છે.

૧૬ અરી વસ્તુ પાછળ વખત આપવાનું આપણને જુએ છે; નહોતી વસ્તુ પાછળ પુવાર સફળે છીએ ને મુગ થઈએ છીએ!

૧૭ માણસને, પુણ ન કહો, માણસ પુણ નથી; પણ પુણના નૂતની માણસ બુદ્ધો નથી.

૧૮ સતોની વાણી માલગો, શાસ્ત્ર ખરો, વિદ્યાન વર્ધ બહેજ; પણ જો ઈશ્વરને હૃદયમાં સ્થાન ન આપ્યું તો કાર્ય ન કરું.

૧૯ સુક્તિ તો આપણે સૌ ઇચ્છીએ છીએ, પણ કદાચ તેનો અર્થ બરાબર નથી બાધ્યતા. તેનો એક અર્થ તો એ છે કે જન્મમરણથી છુટકારો મેળવવો.

૨૦ બકાકવિ નરસિંયો કહે છે: 'હરિના જન તો મુક્તિ ન માગે, માગે જનમોજનમ અવતાર રે.' આ દષ્ટિએ તો સુક્તિ કંઈક બીજું સ્વરૂપ ધારણ કરે છે.

૨૧ ગીતા અનુસાર અનાસક્તિની પરાકાષ્ઠા તે સુક્તિ. આ જ અર્થ આપણને ઇશો પનિષદના પહેલા મંત્રમાં મળે છે.

૨૨ અનાસક્તિ કેમ વર્ધે? સુખ અને દુઃખ, મિત્ર અને શત્રુ, પોતાનું અને પારકું, બધું સમાન સમજવાથી અનાસક્તિ વર્ધે છે. તેથી અનાસક્તિનું બીજું નામ સમભાવ છે.

૨૩ શિંદુએનો સમુદ્ર મગીને જેમ મચ્છદ બને છે તેમ આપણે મેરો કરીને મેરોના આગર બની રહીએ છીએ, અને જગતમાં સૌ એક બીજા સાથે મિત્રભાવે રહે તો જગતનું રૂપ બદલાઈ જાય.

૨૪ આજ નાતાલનો તહેવાર છે આપણે જેઓ સર્વધર્મસમભાવમાં માનીએ છીએ તેમને માટે ઇસામખીહનો જન્મદિન સમગ્રખ્રીસ્તિના જન્મ દિન જેટલો જ આદરપાત્ર છે.

‘સિત્તેર નહિ, પણ સાત’

ડૉ. ઉપેન્દ્ર ર. બટ્ટ

એક હતો રાજા. જુવાન બેઘ. એવું નામ ભેરાવરસિંહ. જુવાનીનું ભેર તો એનામાં માથ નહિ. એને ગમે તે એ કરે અને ફાવે ત્યાં ફરે.

એક દિવસ ભેરાવરસિંહ પાતાને ઘોડે એની ગામ બહાર ફરવા નીકળી પડ્યો છે. ઘણે દૂર ગયા પછી એણે જોયું તો ઘડપણથી ખૂબ વાઠા વળી ગયેલો એક ખેડૂત ખેતરમાં કામ કરતો હતો. ભેરાવરસિંહને તો એ ખેડૂતની ઉંમર આજુવાની તીર્થ ઈષ્ટા ધર્મ બાળી. એણે તો ઘોડાને ધીમા પાડ્યો અને ખેડૂત પાસે ગયો.

ધરડા ખેડૂને પોતાના જુવાન રાજાને એકદમ એનાની કાઠ્યો. એ રાજા પાસે ગયો અને એની ચરબુરજ તીધી પડી નમસ્કાર કરી બોલો રહ્યો અને બોલ્યો, ‘શો કુંકમ છે? બાપુ!’

ભેરાવરસિંહે અધીરા બની પૂછ્યું, ‘ઠાસા, મારા બાપુને તો તે’ બોલો કરો, પણ મારા દાદાને એવેલા ખરા?’

ત્યજ ખેડૂતે જવાબ આપ્યો, ‘હા, છા.

આપના પિતાજીનાં અને દાદાજીનાં પણ મેં અહીં વાર દર્શન કરેલાં.’

‘તો. તો તને સિત્તેરક વરસ થયાં હશે, કેમ?’

ઠાસાએ ઉત્તર આપ્યો, ‘ના, છા. મને તો સિત્તેર નહિ પણ સાત જ વરસ થયાં છે.’

‘સમજ્યો! એમ કહે ને કે તને હજુ પણ મરવું અમતું નથી!’

‘એવું તે કંઈ હોય, બાપુ! મરવું તો સૌને આવવાનું છે.’

‘તો પછી તારી ખરી ઉંમર કહી દે ને.’

‘જુ, મારાં ત્રે સઠ વરસ મેં’ એકાબારામ અને સ્વાર્થમાં કાઢ્યાં. એ તે કંઈ જીવ્યું ગણાય? આ સાતેક વરસથી દરરોજ દોઢનું કંઈ ને કંઈ મારાથી બહું થાય એવું કહે’ છ’. એટલે મારી ઉંમર મેં સાત વરસની કહી.’

ઉંમર ગણવાના આ નવા તંત્ર વિશે જિંદો વિચાર કરતા ભેરાવરસિંહે ઘોડો બહુ ધીમે ખમલે ગામ તરફ પાછો વાળ્યો.

નવજુને માર આલે ખુદ, કહડા તેજ કંઈ દેમા વાઃ
પહિલે પાચે શીકમે’ દેમા કોઈ ખાલો તો હો.

[પ્રથમ પગમાં ફેરવેલો તો થવા હો, કાંટો એની મેળે આવીને તેને ફેડી નાખ્યો.]

મ.ગની ફિરતીથી ડુનિયા. જળ તલન કરતે ષે હમા
અજાએ નફરા હમને પી, વલ બેકરા અમાને હો. હે.

[ત્યારે હું દેખા કરતો ત્યારે આખું જગત મારાથી દૂર નાસતું હતું. આત્યારે મને સ્વપ્નના કંટાળો આવ્યો છે ત્યારે તે એની મેળે જ મારી પાછળ દોડતું આવે’ છે.]

મો બાર મરજ હોયે તો, ઘા ષેા પીયે કહમઃ
કયો’ અજો’ મેલેકો માલ પે. અયત દુવા હે ગુ?

[આકાશ, સૂર્ય અને ચંદ્ર ઉપરનું આટલો બધો શાથી મોટી પડ્યો છે? મેંને તો લાગત મરજ કયો ને. તારા પગ દોમ પીમને પીતો.]

મહેરામણ તીર થકી નીસરોરે લોલ,

ધન રે ધન લાત એ કરમચંદ લોલ,
બાણતાં એ ચોરી જેને નાંવડી રે લોલ,
મેના લીધી તે હજસાણ દેશ લોલ,
અંપારણે તે રાખી ચોંપ છે રે લોલ,
ખેડાની લોભ ખૂદી ખાંતથી રે લોલ,
દેશે હઠામાં લીધાં જંગનાં રે લોલ,
સાઠે વરસે તે બાપુ વાલિયા રે લોલ,
લણ મારા દેશ કેરું લૂંટણું રે લોલ,
કેંક મયો કેંક શીખ બાગિયાં રે લોલ,
સખો તેહાવે એને શીમળે રે લોલ,
હાઠલ લીધી છે એણે દેશને રે લોલ,
હાઠલ ખીણ છે ગોરાસાબને રે લોલ,
તેહાં ત્યાં ત્રિકમના આવિયાં રે લોલ,
ખીલ જિયા તે મહાદેવણ રે લોલ,
નવખળીમાં નિરોપ રાગિયાં રે લોલ,
ઠોણ હિંદુ ઠોણ મુસલમાન છે રે લોલ,
હાલે આંધ્ર તે છુપાં હિંદુનાં રે લોલ,
પોષ વહી ખંચમ ને સાજના રે લોલ,
ભલો છે કાજ બાપુ પાચમા રે લોલ,
આપી આશીષ એને અંતરેથી લોલ,
છઠની સાંજે તે બાપુ વાલિયા રે લોલ,
અગરચંદળની તે એ બળે રે લોલ,
હેયાં ફાટે તે ઘરી લીખડાં રે લોલ,
આથમણી દરે સુરજ આથમે રે લોલ,
ફપલાવણી રાત આવતી રે લોલ,

પોદવા જમુના કેરે નીર બે,
સતોના પાપ અથે પૂછએ રે લોલ.

ધન રે ધન પુતળીબાર્ધ માત ને, સતો
વિવાતે નહિ નારીનો નેહ ને, સતો
નમાઓ છે ગોરા સરદાર ને, સતો
ગોરાનાં ભાંગ્યાં અલોમાન ને, સતો
કુંગળી ચોરાવી ચોડેધાડ ને, સતો
ચોરાચોરાની થઈ છીક ને, સતો
જિભા દાડી કેરે નીર ને, સતો
લણ કેરી થઈ છે લૂંટાલૂંટ ને, સતો
ખાંધી છે ધરમની ધન્ય ને, સતો
ચોણમાં કોલ ને કશર ને, સતો
રંગ સખો, ખૂંટલો સ્વરાજ ને, સતો
વહેતા સાને ને વિલાપ ને, સતો
કસ્તુરબા દેવને દુવાર ને, સતો
લૂથા સસારના સખ ધ ને, સતો
અઠવાણા આમુ છુપા નથ ને, સતો
ઠોણ રે મરાયું ઠોણ આપ ને, સતો
જમણે છુપાં છે મુસલમાન ને, સતો
લીકરી બે દોરંતી ભય ને, સતો
લગી લગી કરે છે પ્રજામ ને, સતો
ગોળિયુંની આપી એણે શીખ ને, સતો
જમનાને તીર છે વિસામ ને, સતો
ધી ને દૂર છાકમછાક ને, સતો
દેશી જન વેવે લખ સાથ ને, સતો
નોનલાવરણી જોડી જાળ ને, સતો
લીરલાવરણી સુડી રાજ ને, સતો

એક વિધવાના પતિની મિલકત અંગે અદાલતમાં કેસ દાખલ થયો. એક બાજુ વિધવા હતી ને બીજી બાજુ તેની પુત્રી અને જમાઈ હતાં. એ અંધડાનું સમાધાન ચિંતનાની જિદ્દવા અદાલતમાં નાટકીય રીતે ૧૯૪૮ના ફેબ્રુઆરીની ૧૩મી તારીખે ઘડ્યું. એ દિવસે ન્યાયાધીશે બંને પક્ષને અદાલતમાં હાજર રહેવા ફરમાવ્યું હતું. બંને વચ્ચે સમજૂતી કરાવવાની એમને આશા હતી.

જ્યારે તેઓ 'અદાલતમાં આગ્યા ત્યારે ન્યાયાધીશે એમને સમજાવવા કૌશિય કરી, 'આ રીતે અદાલતમાં અંધડીને પૈસા ગરબાદ કરવા એ નરી મૂખાઈ છે' એમ જણાવી અંધડા શાંતિથી પતાવવાની અપીલ કરી, પણ એનું કંઈ ફળ આવ્યું નહિ.

ન્યાયાધીશે બંને પક્ષને સોગન હોવાનું કહી, 'મહાત્મા ગાંધીનું નામ ક્યારેય સાલવ્યું છે કે નહિ' એમ પૂછ્યું.

ન્યાયાધીશના અસ્તક પર લટકતી તલ્લવીર તરફ એઈને એમણે જવાબ આપ્યો.

'હા માહેબ'

અને પછી આમ બન્યું.

ન્યાયાધીશ 'તમે જાણો છો કે મહાત્માજી ગરીબ, અબજ અને સુખાંચો માટે જીવ્યા

અને મર્યા?'

જવાબ 'હા, સાહેબ'

ન્યાયાધીશ: 'એમને માટે આખી દુનિયા એક શા માટે કરે છે?'

જવાબ: 'કારણ કે તેઓ સૌને આહતા હતા અને મહાન આત્મા હતા.'

ન્યાયાધીશ: 'તમે એમને નથી આહતા?'

જવાબ: હાજી સાહેબ, અમે બધા જ એમને આપીએ છીએ.

ન્યાયાધીશ 'મહાત્માજીનો અંતરઆત્મા તમારા અથવા સુખાઈ લાથી અંધડા પર રડશે એ તમે જાણો છો?'

જવાબ: 'અમે હવે અંધડીનું નહિ, અમે અમારા અંધડા શાંતિથી પતાવી દેશું.'

આમ જવાબ આપ્યા પછી પુત્રી અને જમાઈએ વિધવાને પ્રજ્ઞામ કયાં. વિધવાએ પણ એમને છાતીસરસા આંખી આશીર્વાદ આપ્યા. સમાધાનની વાટાઘાટ આવી તેટલો સમય એ લોકો રહ્યાં રહ્યાં ને એકબીજાની માફી માગતાં રહ્યાં. છેવટેરેએમ નક્કી થયું કે મા જીવે ત્યાં સુધી પતિની મિલકતમાંથી મળતો લાભ મેળવે અને માના અવસાન પછી પુત્રીને એ લાભ મળે. [જીવન માધુરી]

કેસો મિલે રજીબ કે.

તેમ ની દિલ ન આઠે.

કયા તઅન અકરખા:

તેમ ખાતે હનર દે.

[ત્રિતરખી અથવા પાટોશીનિદા કરે છે એવું શા માટે કહે છે? તારા હૃદયમાં મારી ચાલના જ નથી એટલે પછી બતારવા માટેનાં બદાના તો હનરો છે.]

સુજરતા

જવાબો

આમ-દા

ખ્યાલરત

મનીમત

દાં

દમી

હમારા

કિ દાહરત.

[જૂનકશ રાખાત છે અને ગરિબકાળ તો કે જી અનુમાન છે; વતમાતકાળ જ આપણી પાંચેનું ખતુ હન છે એમ સમજ.]

—શર્મનીશ

ગુજરાત વિષે કેટલુંક

[ગુજરાત વિષેના બહુલા જેવા કેટલાક આંકડા આપી આપ્યા છે. તે ઉપરોક્ત તથા રસમદ મઈ પડશે.]

મુખર્કી નગરમાં વસતા ગુજરાતીઓની સંખ્યા ૫,૬૫,૬૫૬ છે. ત્યારે ગુજરાતના પાટનગર અમદાવાદમાં ૫૬૨,૬૦૪ ગુજરાતી વસે છે.]

ગુજરાતની ૧,૬૨,૬૨,૧૩૫ જેટલી વસ્તીમાં ૮૫ ટકા લોકો વેપારી અને ઉદ્યોગપતિઓના આશ્રિત નથી. ૩૬ લાખ લોકો આદિવાસી છે, અને વન પર્યટમાં રહે છે. ગુજરાતના ૧૭ જિલ્લાઓમાંથી ૭ જિલ્લા વનપર્યટમાં ભરેલા છે.

ગુજરાતની વસ્તીના ૫૭ ટકા લોકો ખેતી કરે છે. છતાં અહીં કૃષિ પાંચ ટકા જમીન સીઆઈની સગવડ વાળી છે.

૨૫ લાખ ગુજરાતી ભારતનાં અન્ય રાજ્યો, પાકિસ્તાન, મધ્યપૂર્વ આફ્રિકા, ફરૂક અને સુરોષમાં ફેલાયા છે.

પૂર્વ અને મધ્ય આફ્રિકાના વિદીઓમાં ૬૦ ટકા ગુજરાતી છે.

ગુજરાતમાં 'પરદેશથી કમાઈને દર વર્ષે' દોઢ અગળ શિપિયા આવે છે.

ગુજરાતમાં નહેરો અને પાકી સડકો નહીં વલે છે. ગુજરાતમાં સાહાયક હળવર યાંત્રિક કારખાનાં છે. તેમાં સવા ત્રણ લાખ લોકોને રોજ મળે છે.

મેટી મેટી નદીઓ છતાં અહીં ઓલોનિક સક્રિતા ઉત્પાદન માટે બિલકુલ વ્યવસ્થા મઈ નથી. ગુજરાતનાં હળવે કારખાના માટે બહારથી રેલવે દ્વારા મેથિ ઓલો જ આવે છે. દુરથી આવતા હોવાને કારણે તે ઓલો ત્રણ ગણો મેથિ પડે છે.

ગુજરાતનાં કારખાના ૬ મજૂરી કરવા ગુજરાતના જ મંદરે પૂરતા નહીં મળતા હોવાથી તેમાં ઉત્તર પ્રદેશ, મધ્યપ્રદેશ, રાજસ્થાન અને મહારાષ્ટ્રના મંદરે લેવાય છે. તે બહારના લોકોમાં ગુજરાતે ગુજરાતના સામવાદીઓ પોતાને પ્રચાર વધારી રહ્યા છે. અમદાવાદમાં કુલ બે લાખ મંદરે છે.

ગુજરાતમાં અક્ષરજાન્ય પ્રમણુ (૧૯૫૫ની ગણતરી અનુસાર) ૨૫.૮ ટકા છે. --રેલ દોડીને આપ્યા ભારતમાં ગુજરાતનો ખીલે નજર છે. જંગલમાં ૨૪.૬ ટકા અને મહારાષ્ટ્રમાં ૨૧ ટકા છે. ગુજરાતમાં ૧૫ ટકા સીઓ મજૂરી છે.

ગુજરાતમાં અનાજ ઓછું વતાય છે. આખા ભારતની કપાસની ખેતીના ૧૦ ટકા દક્ષિણ ગુજરાતમાં જ વતાય છે.

ગુજરાતમાં ૧૧૨ મિલો છે (ભારતમાં કુલ ૫૧૧ છે). તેઓ દેસના વન-ઉત્પાદનના ત્રીજા ભાગ જેટલું કાપડ પેદા કરે છે.

સૌરાષ્ટ્રમાં ભારતની મગફળીના કુલ પાકનો ખેતીમાં ભાગ પેદા થાય છે. ખીજાં તેલીયમાં તે ગુજરાતના લગભગ બધાં હિસાબમાં વતાય છે. તેલ કાઢવાની ૩૧૦ મિલો ગુજરાતમાં છે, અને વનસ્પતિ-થી જનાવનમાં ચાર કારખાના છે.

મધ્ય ગુજરાતમાં વરસે ૨૫ હજાર ટન તમાકુ ઉત્પાન થાય છે.

ગુજરાતના નાનાં મોટાં બાવન બંદરો છે.

એક લાખથી વધુ વસ્તીવાળા ૭ શહેર છે: અમદાવાદ, સુરત, વડોદરા, ભાવનગર, રાજકોટ, જામનગર.

ગુજરાતનું ક્ષેત્રફળ ૭૨,૧૩૮ ચોરસ માઈલ છે.

(તેમાં સૌરાષ્ટ્ર--૨૩,૪૪૫ ચોરસ માઈલ છે અને ૬૨૭ ૧૬,૭૦૬ ચોરસ માઈલ છે.) ગુજરાત રાજ્ય ક્ષેત્રફળને દિશાને બિહાર, ઓરિસા, મદાસ, પંજાબ અને જંગલથી મોટું છે. વસ્તીને દિશાને ને પંજાબ, રાજસ્થાન, ઓરિસા, આસામ અને કેનથી મોટું છે.

ગુજરાતમાં ૧૮,૭૨૬ ગામડાં છે, તથા ૨૪૩ કરખા તથા શહેર છે. ૧૭ મિલો છે.

દક્ષિણ ગુજરાતમાં વરસાદ ૬૦ થી ૮૦ ઈંચ, મધ્ય ગુજરાતમાં ૩૫ થી ૬૦ ઈંચ, ઉત્તર ગુજરાત અને સૌરાષ્ટ્રમાં ૨૦ થી ૩૦ ઈંચ, તથા ૬૨૭માં ૧૦ થી ૨૦ ઈંચ થાય છે.

ઉચ્ચતામાન ૫૦ અંશ સિવાજમાં અને ઉનાળામાં ૧૦૫ અંશ ફેરન૦ થાય છે.

ભારતના કુલ ૩૫૩૫ માઈલ દરિયાકિનારાનો મોટો ભાગ (૬૦૫ માઈલ) ગુજરાતમાં છે.

ગુજરાતમાં રેલવે લાઈન ૩૩૦૭ માઈલ છે. (૫૪૨ માઈલ મેટી, ૨૦૩૬ માઈલ મધ્યમ અને બાકીની નાની.)

ગુજરાતમાં ત્રણ યુનિવર્સિટીઓ અને ૭૦ કૉલેજો છે.

['વિશાલ ભારત' મઈ '૬૦]

‘ભાગ્યશિદ્ધી! જીવંત જીવનનો અંદર પોતાનાં રસિમના પ્રકાશમાં અટીકી આવી રહ્યો છે, તે સમયે આપ માનું ભાગ્યશિદ્ધિ ઘડવા આવ્યો છો. હું પૂછું છું: આપ મારી ભાગ્યશિદ્ધિ ન લખો તો? ભાગ્યશિદ્ધિ વિના જ હું આ દુનિયામાં વિકારવા માશું છું. સદ્યશું છું છે, તે નિકાળવા ઈચ્છું છું.’

‘ગુણ ખદેખર વરદાન છે અને હું આ સાથે જ અભિશાપ છે કે આ બેદાબેદની રેખાઓ આપે કપટથી આક્રી છે?’

‘માથા અર્ધમાં જન્મ સજ્જન છે, મૃત્યુ વિનાશ છે કે જન્મ અને મરણ આપના દિવસો વચ્ચે છે, એ મારે લાગુ છે. મનુષ્યને મારે તેના અસત રૂપમાં એવો છે. તેઓ મોખાંધો કેટલા શયતાન છે અને કેટલા દેવ છે? કે રમતગમતની અભયખીઓના ભૂખા એવા આપ જ વારાફરતી તેનામાં પ્રવેશ મેળવીને જૂઠાં જૂઠાં રૂપ ધારણ કરીને તેને ક્રીતિ-અપક્રીતિ અજા છે?’

‘મારા ભાગ્યમાર્ગને નિશ્ચિતતાના રંગથી રંગિત ન બનાવશો. જિંદગીની જે પૂર્ણિમાએ હું નિર્વાજ પામીશ, તે પૂર્ણિમા મુખી સાતત્ય ધરાવતી તિથિઓ આપ નિર્ણય ન કરે. મને મારો જ પદદશિક બનવા દો, સ્વપ્રયત્ને મને કમ ભરવા દો.’

‘મારી વાત શું આપને નથી ગમતી?’

‘આપની રમત-રથના અહો સાથે મને વિવશ જકડીને એ રથને બેફામ હંકારવામાં આપને શો આનંદ આવશે?’

‘આપનાં આશંકા તથા સંશયને હું સમજી શકું છું.’

‘મારી ભાગ્યરેખા આપ નક્કી ન કરે તો હું આપનું સ્તવન નહિ કરું? અપાર સહ-શુભો અને મહામૃતિઓનું પ્રતીક આપને કઈપીને આપની આરાધના નહિ કરું? જગત નિયંતા

તરીકે શું હું આપનો અસ્વીકાર કરીશ?’

‘મને એક વાત સમજાય છે. આપને એમ છે-મારો આપને બધ છે-કે હું જ સદા બની બેગીશ, આપનું અસ્તિત્વ બુઝાવી દઈશ અને સમગ્ર જગતનો ભાગ્યદેવ હું બની જઈશ?’

‘હું વચન આપું છું કે મારા મનમાં એવી કોઈ મહદ આંકાશ નથી. છાત્રપંથનો એવો કોઈ ચોર મારા અંતસ્તત્ત્વમાં પ્રવેશ્યો નથી. મહુતાની મને ભૂખ નથી. સ્વેદના મુજબ શાકડાનાં પૂતળાંની જેમ ભીંભીઓને નિશ્ચાયવાં એ મારે માટે સંતાપરૂપ છે. અસ્તિત્વન: ખીલા સાથે પશુને બાધી, એને સંયમથી દોડાવવું, ખીલાની આસપાસની વર્તુળોકારની એની દોડને ઝડપી ગતિ કહેવી, જીવન કહેવું.....રામ! રામ! નિર્મમ કપટ નહિ તો બીલું શું? કારણ રહિત એવા આ આડંબરના સત્રધાર બનવાની ઈચ્છા તે કેને થાય?’

‘ભાગ્યવિધાતા! આપના સર્વ બધ અર્થ’ વગરના છે. મારી તો એ જ ઈચ્છા છે કે ભાગ્ય-રેખાના નિર્દેશથી વિચુક્ત બનીને આ સંસારમાં થોડાક સમય માટે વિકાર કરું. સત્યાસત્યની પિછાન કરું. માનવીની આંખોને ઢાંકી દેનારી આપની ભાગ્યપટ્ટી મારી આંખો પર બાંધવાની મારી લેશમાત્ર ઈચ્છા નથી.’

આજથી સિત્તેર સાલ પહેલાની આ ઘટના છે. મારી માતાના ગર્ભગુહમાંથી બહાર નીકળીને માનવજીવન વીતાવવા માટે હું તૈયાર હતો. અખિલ પ્રદાંડના ભાગ્યશિદ્ધી એ સમયે મારી પાસે આવ્યા-મારી ભાગ્યશિદ્ધિ લખવા; અને મેં તેમને ઉપર પ્રમાણેની અરજ સુભરી.

તે મારી પ્રાર્થના સાંભળીને ભાગ્યશિદ્ધી મમોંછી હસ્યા. પછી ભાગ્યશિદ્ધિ આંકતાં આંકતા બોલ્યા, ‘બુદ્ધિશાળી માનવ! સાંભળ આજથી સહઅલસ વયો પૂરે’, આવા જ એક પ્રતાપી

પ્રદા એક માનવીના ભાગ્યદેવ લખવાને ગણેલા. ત્યારે તે કરી તે જ પ્રકારની પ્રાર્થના એ માણસે કરેલી. હવે, જેણે પ્રદાને એ માનવ પર ગુન કંપા ઉપજાવે એટલે એનું ભાગ્ય લખવું એમણે બંધ રાખ્યું ને એ માનવ કેટલોક સમય અતિ નિઃસ્વપ્નલાવથી ધરતી પર વિચરણ કરતો રહ્યો, પણ એકાએક એક દિવસ પ્રદાદેહમાં જઈને એણે પ્રદાને જાદીવાન બનાવી દીધા ને એમના પ્રદાસને એમીને પોતાની કદખના પ્રમાણે સ્ટિ પનાવવા લાગ્યો. પોતાના અણ સાથે હરિદ્વર્ષ આદરવી એ માનવ સ્વભાવની આંતરંગ છે. મજાન-પ્રેરણાઓ ત્યારે માનવીના અંગઉપાંગો દ્વારા મૂર્ત થવા તોફાન આદરે છે ત્યારે માનવી પ્રદાની સજ્જતહૃદીને નિરર્થક સાળિત કરવા તરફ જાતી જાય છે. પણ એ બળતો નથી કે નીમિત્ત આયુષ્યજળની માથે એને ધર્મ અથવા કામ અને મોક્ષના અઘેચુકો મોઢવા પડે છે, ને તું

તો બળે છે કે આ સઘળાં ભાગ્યદેવનાં જ છળકપટ છે, પ્રદાની સમગ્ર શક્તિનું રહસ્ય સમજી જઈને જેણે માનવ વતી જ પ્રદા બની બેઠો. આજપર્યંત ચમત્તી પ્રદા કારાવાસમાં પૂરાઈ રહ્યા છે. ભલા, એ માનવ કોણ છે, તે તું બળે છે? હો, તારી આગળ પાપટ્ટી વાત કરી લઉં કે હું જ તે માનવ છું.

‘હવે તું-હું’ શા માટે તારી પ્રાર્થના સ્વીકારતો નથી-એ સમજી ગયો હોઈશ. હું તારી જ કોટિનું સજ્જન છું; ને એટલે તારી મનો-ગતિના વિગતથી હું મુગ્ધરિચિત છું.’

આશ્ચર્યથી સ્તબ્ધ બનીને હું નોંધ રહ્યો. હું આગળ કંઈ પણ બોલુ એ પહેલાં જ મન-અદ્વારથી મારી ભાગ્યલિપિ લખીને પ્રદા અદ્વય ધર્મ ગયા.

(*યોન નોગરૂપીના એક ખંડકાવ્ય પરથી અનુનાદિત)
—અનુ કમલવદન દેવશ્ય

ફોટો-ગ્રાફિક ‘કુમાર’ના સૌજન્યથી. ધારાબાધુ

વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં કપિયા ૧, પાટણ માટે સિસિગ ૧૨, લવાજમ મની જોડાઈ કાપોલયને સરનામે મોકલવું. પ્રથમ અર્થથી જ માહો નોખાય છે, ૬૨ માસની બારમી તારીખે બંક પોર્ક માય છે. પદ્મવતીમાં માહક નખર અવરજ લખવો.

‘ધારાબાધુ’ હાથીલય, રૂપાયતન, બૂનામદ
મુખર્ષમાં લવાજમ ભરવાનું સ્થળ : ચાલિલાલ ગાંધી : ૪૫, નહેરુ રોડ, વિદેપારલે (પૂર્વ)
[‘ધારાબાધુ’માં લખાયેલા કામગીરી રૂપાયતન લાયકામળ ઉદ્દેશ્ય બનેલા છે.]

અનુક્રમણિકા		૧૨, ફેબ્રુઆરી ૧૯૬૧	
		પૃષ્ઠ	પૃષ્ઠ
૧ બાપુના પત્રો	...	માધીજી ૨	૬ જાપાન યાત્રી ... રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર ૧૫
૨ વિચાર વિન્દુઓ	...	યોગેશ્વર ૫	૧૦ માધી રત્નમાલા ... ૧૭
૩ જિજ્ઞાસુપણનો મહિમા	...	દે. વા. ૬	૧૧ ‘સિસેર નહિ, પણ સાત’ ડો. ઉપેન્દ્ર ૨. બદ ૧૬
૪ સત્યનિષ્ઠા	...	શ્રી માતાજી ૭	૧૨ કળિયુગના સંત ... ૨૦
૫ રામલીલની રત્નમાલા	...	૮	૧૩ માધીજીના નામે ... સુદાસિની મહેતા ૨૧
૬ અદ્વૈત ત્યાગ	...	માધીજી ૧૧	૧૪ મુગ્ધાન વિશે કેટલુંક ... ૨૨
૭ બાના હતા બાધુ	...	‘કન્દ’ ૧૨	૧૫ દે ભાગ્યલિપી ... યોન નોગરૂપી ૨૩
૮ સુધાસિન્ધુ	...	દેશાલ વાલજી ચોવિન્દજી ૧૪	૧૬ સુકોશ ... તનમુખ મદ: કવર પેજ ૪

[૫ જીરૂદેગન ઓફ ન્યૂઝપેપર્સ (સંદેશ) રે સ, ૧૯૫૬ના નિવેશ ૮ મુજબ
ફોર્મ જમા નજી કરવાની માહિતી]

૧	પ્રકાર નામ	---	---	રૂપાવતન જૂના :
૨	કથારે પથારે પ્રમિલ ય વ છ	--		૨૦ મ સતી વારમી તારીખે માસિક તરીકે
૩	મુદ્રકનું નામ		---	ધીરેન ગાધી
	રહેઠીકના			બારગીચ
	સરનામું	--		રૂપાવતન સુરખ્યા ૧૧ જૂનાગ
૪	નકાશકનું નામ			ધીરેન ગાધી
	રહેઠીકના		---	બારગીચ
	સરનામું	--		રૂપાવતન જૂનાગ
૫	ત ત્રીજું નામ	---		ત્રીજી ગાધી
	રહેઠીકના			બારગીચ
	સરનામું	--		રૂપાવતન જૂનાગ (સોરાજી)
૬	માનિકનું નામ			રૂપાવતન જૂનાગ (સોરાજી)

૭ ધીરેન ગાધી આથી બાદેર કહે છે કે ઉપર આપેલી વિગતો મારી ભણ સમજ મુજબ ખરી છ

તા ૧૨-૨-૬૧

ધીરેન ગાધી

પ્રમથક



મામે ભારી મારિયા, મેલ્યા મા ને બાપ;
સાજણ રેતાં છડિયા, (કાના) કોણુ છરવે તાપ?

પાપ પાંદડું પાપણું, પ લ કા રો, પ મ લાં ય;
અંતરજામી ઓળળે, (અને) મત ગણીએ ગગલાંય.

મન માડુત ને માકડું, અથર્થાં કુદે અધીર;
કવિ, કાજગરા, કોવિદા, સથર્થાં, શાત, સધીર.

અણુતર ને બણુતર વંધાં જણુતર ત્રીજું જોય;
(દે) શુરુછ ગાધી હોમ, (જ) જમનામાં જંપી ગિયા

બાળોતિયા મ બાળિએ, ત ર વે છી ને તી ર;
રાગ દેખને રાજિયે, મત અબડાળ્યે નીર.

કહુ ને કરિયાતું મણ્યે, તાતો તગડે તાવ;
- (પણ) કડવાણી ઓસડકર્યાં, (છ) ટાપરિયાંની રાવ.